

ΙΣΑΒΕΛΛΑΣ ΟΝ. ΤΣΑΒΑΡΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΟΥ ΠΟΥΛΟΛΟΓΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1979

«Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου
Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως»
(Νόμος 5343/1932, ἀρθρ. 202 § 2)

ΣΤΟΥΣ ΓΟΝΕΪΣ ΜΟΥ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

σελ. 7-12

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ἡ μορφή τοῦ κειμένου	"	13-138
A'. Ἡ χειρόγραφη παράδοση	"	15-106
I. Περιγραφή τῶν χειρογράφων τοῦ "Πουλολό- γου"	"	15-44
II. Ταξινόμηση τῶν χειρογράφων	"	45-106
1. Χωρισμός τῶν χειρογράφων σέ δύο οἰκο- γένειες	"	45-59
2. Ἡ οἰκογένεια α	"	59-74
3. Ἡ οἰκογένεια β	"	75-89
4. Σύμφυση τῶν χειρογράφων V καί L ...	"	90-95
5. Τό ἀρχέτυπο Ω	"	96-99
6. Τό στέμμα τῶν χειρογράφων τοῦ "Πουλο- λόγου"	"	99
B'. Οἱ ἐκδόσεις	"	107-138
I. Ἡ ἔκδοση Wagner	"	107-115
II. Οἱ ἐκδόσεις Ζώρα	"	115-117
III. ἡ ἔκδοση Krawczynski	"	117-134

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Μορφολογικά καί γραμματολογικά	"	139-269
A'. Μορφολογικά προβλήματα τοῦ "Πουλολόγου" ..	"	141-158

I. Δομή τοῦ "Πουολόγου"	σελ. 141-148
II. Στερεότυποι στίχοι	" 149-151
III. Ἡ παραλλαγή τοῦ τέλους τοῦ κειμένου στά AZ	" 151-158
B'. Γραμματολογικά προβλήματα τοῦ "Πουολόγου"	" 159-269
I. Πηγές	" 159-248
1. Ἡ ἑλληνική παράδοση	" 159-228
2. Ἡ δυτική παράδοση	" 229-236
3. Σχέση τοῦ "Πουολόγου" μέ ἄλλα κεί- μενα τῆς βυζαντινῆς δημόδους γραμ- ματείας	" 237-248
II. Τόκος καί χρόνος συγγραφῆς	" 249-269

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Κριτικές καί ἐρμηνευτικές παρατηρήσεις	" 271-380
--	-----------

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Τό κείμενο	" 381-452
------------------	-----------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

453- 482

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Τό πρόβλημα τῆς κριτικῆς ἔκδοσης ἀρκετῶν κειμένων τῆς πρώτης δημόδους λογοτεχνίας μας δέν ἔχει μέχρι σήμερα βρεῦ τή λύση του κατά τρόπο ἱκανοποιητικό. Κυριαρχοῦν ἀκόμη οἱ "κατά κώδικα" ἐκδόσεις ἢ οἱ ἐκδόσεις πού δύνουν ἕνα κείμενο "ἐκλεκτικό", καί συνήθως προβάλλεται ἡ δικαιολογία, πού δέν εὐσταθεῦ πάντοτε, ὅτι οἱ διάφορες "παραλλαγές" τῶν κειμένων δέν ἐπιτρέπουν τήν ἐφαρμογή τῶν δοκιμασμένων μεθόδων τῆς στεμματικῆς καί τῆς ἀποκατάστασης τῶν κειμένων. Ἄς προστεθεῖ ὅτι ἡ ἀντιβολή τῶν χειρογράφων συχνά δέ γίνεται μέ τήν ἀπαραίτητη προσοχή, πράγμα πού δυσκολεύει σημαντικά τόν καταρτισμό σωστοῦ στέμματος.

Ὁ "Πουολόγος" ἀποτελεῦ τυπικό παράδειγμα ἀξιόλογου δημόδους κειμένου πού δέν ἔχει ὡς τώρα ἐκδοθεῦ κριτικά. Ὑπάρχουν τρεῖς "κατά κώδικα" ἐκδόσεις, ἡ princeps ἀπό τόν G. Wagner καί δύο ἄλλες ἀπό τό Γ.θ. Ζώρα, καί ὑπάρχει ἐπίσης καί ἡ ἔκδοση Krawczynski, πού ἔχει τήν ἀξίωση νά θεωρεῦται κριτική, ἀλλά πού δέν εἶναι πραγματικά. Ἡ ἐκδοτρια, ὅπως καί ἡ ἔδρα τό ὁμολογεῦ, στήριξε τήν ἔκδοσή της σέ ἕνα ὀρισμένο χειρόγραφο ("κατά κώδικα" ἔκδοση), πού καί αὐτό τό ἐγκαταλείπει κατά περίπτωση, γιά νά υἱοθετήσῃ, κατά τρόπο "ἐκλεκτικό", τίς γραφές κάποιου ἄλλου ἢ ἄλλων χειρογράφων. Καί, ὅπως ἀποδεικνύεται, οἱ ἀντιβολές της βριθοῦν ἀπό παραγνωώσεις πού συνδυαζόμενες μέ τίς παραδιορθώσεις καί τίς σφαλερές ἐρμηνεῦτες καθιστοῦν τήν ἔκδοσή της κολλαπλά μελουεκτική.

Σέ μιá έκτενή βιβλιοκρισία τῆς ἔκδοσης Krawczynski, ὁ Λ. Πολύτης¹ ἐπισήμανε πολλά ἀπό τά μειονεκτήματα τῆς ἔκδοσης αὐτῆς. Ἡ βιβλιοκρισία αὐτή κέντρισε τό ἐνδιαφέρον μου καί μέ παρακίνησε νά ἐπιχειρήσω νά δώσω μιá πραγματικά κριτική ἔκδοση τοῦ "Πουολόγου", στή σειρά τῆς "Βυζαντινῆς καί Νεοελληνικῆς Βιβλιοθήκης".

Προσπάθησα μέ κάθε τρόπο νά προφυλαχθῶ ἀπό τό σκόπελο τῶν παραναγνώσεων, κι αὐτό, γιατί, ὅπως δείχνουν ὀρισμένες ἐργασίες τοῦ δασκάλου μου Μ. Παπαθωμόπουλου, ἡ βασική αὐτή ἐργασία γίνεται συχνά χωρίς τήν ἀπαραίτητη προσοχή καί φροντίδα. Διάβασα λοιπόν μέ μεγάλη προσοχή καί περισσότερες ἀπό μιá φορές τά χειρόγραφα, ὥστε νά ἔχω μιá ὅσο γίνεται ἀκριβέστερη εἰκόνα τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου.

Στόχος μου ὑπῆρξε ἡ λεπτομερειακή διερεύνηση καί ἡ ἀναλυτική μελέτη τῶν γραφῶν τῶν ἐπτά χειρογράφων, ὥστε νά ἔχω μιá πλήρη εἰκόνα καθενός ἀπό αὐτά, νά ξέρω δηλαδή τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐργάστηκε κάθε κωδικογράφος καί νά διαπιστώσω τίς ἀρετές, τά ἐλαττώματα καί τίς ἰδιομορφίες του. Τά πορίσματα αὐτῆς τῆς μελέτης μοῦ ἐπέτρεψαν νά ταξινομήσω τά ἐπτά χειρόγραφα σέ δύο οἰκογένειες, νά ἐπιλύσω προβλήματα σύμφυρσης, νά ἐπισημάνω τά λάθη τοῦ ἀρχετύπου καί τίς ἐπεμβάσεις τῶν κωδικογράφων γιά νά τά διορθώσουν, μέ περισσότερη ἢ λιγότερη κάθε φορά ἐπιτυχία, καί, τέλος, νά καταρτίσω ἕνα ἔγκυρο στέμμα τῆς χειρόγραφης παράδοσης. Παράλληλα μοῦ ἐπέτρεψαν νά διακρίνω τίς γνήσιες γραφές μέσα

1. Λ. Πολύτης, Ἑλληνικά 19, 1966, σελ. 169-180.

ἀπό γραφές πού ἀποτελοῦν ἀπλή ἰδιοτροπία ἢ ἀνεπάρκεια ἐ-
νός κωδικογράφου. Αὐτό τό τελευταῖο ὑπῆρξε ἰδιαίτερα χρή-
σιμο σέ περιπτώσεις ὅπου ἡ selectio ἀνάμεσα σέ θεωρητικά
ἰσοδύναμες γραφές ἦταν δύσκολη καί ὅπου μόνο μας καταφύ-
γιο εἶναι παρόμοια "ἐσωτερικά" κριτήρια. Τά πορίσματα ἀπό
τήν ἀντιβολή καί τή σύγκριση ὄλων τῶν χειρογράφων μέ ὁδή-
γησαν σέ ἓνα κείμενο πού θέλω νά ἐλπίζω ὅτι πλησιάζει πο-
λύ στό ἀρχέτυπο.

Στή συνέχεια ἐξετάζω τίς τέσσερις προηγούμενες ἐκδό-
σεις καί ἐπισημαίνω τίς ἀρετές ἀλλά καί τά μειονεκτήματά
τους: περιττές ἢ ἄστοχες διορθώσεις, ἀλλοίωση τῆς γλωσσι-
κῆς μορφῆς τοῦ κειμένου, ἐσφαλμένη ἐπιλογή, παραναγνώσεις
κλπ. Μεγαλύτερη ἔκταση, ὅπως εἶναι φυσικό, δύνω στόν ἔ-
λεγχο τῆς ἔκδοσης Krawczynski. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι
καί οἱ λίγες καλές διορθώσεις πού πρότειναν ὁ Wagner καί
ὁ Σάθας ὑπάρχουν σχεδόν ὅλες στά χειρόγραφα πού δέν εἶχαν
ὑπόψη τους.

Στό δεύτερο μέρος τῆς ἐργασίας μελετῶ ὀρισμένα μορφο-
λογικά καί γραμματολογικά προβλήματα τοῦ "Πουολόγου": ἀ-
ναλύω τή δομή τοῦ κειμένου, ἐξετάζω τούς στερεότυπους στί-
χους καί τήν παραλλαγή τοῦ τέλους τοῦ κειμένου στά AZ, με-
λετῶ χωριστά γιά κάθε πουλί τά φυσιολογιστικά του χαρακτη-
ριστικά, τίς σχετικές πληροφορίες πού δύνουν τά ἀρχαῖα, τά
μεσαιωνικά καί τά νεώτερα κείμενα, καθώς καί τούς μύθους
πού σώζονται στή γραπτή καί στήν προφορική παράδοση, καί
προσπαθῶ, πράγμα πού γίνεται γιά πρώτη φορά, νά ἀνιχνεύ-
σω ἐνδεχόμενες πηγές (ἐμπειρική γνώση, στοιχεῖα ἀπό τήν
ἀρχαία καί τή μεσαιωνική λογοτεχνία, λαϊκή παράδοση), πού

έπηρέασαν τόν ποιητή. Διαπιστώνεται έκπσης για πρώτη φορά σημαντική επίδραση τοῦ μεγάλου δασκάλου τοῦ σκωπτικοῦ εἴδους, τοῦ Πρόδρομου, σχέσεις τοῦ "Πουολόγου" μέ ἄλλες "Ἱστορίες ζῶων", ἀλλά καί κάποια θεματική ἀντιστοιχία μέ ἀνάλογα δυτικά ἀλλά καί ἀνατολικά ἔργα τοῦ Μεσαίωνα, ὅπου τά βασικά μοτίβα εἶναι ἡ σύναξη τῶν ζῶων ἢ ὁ ἀγῶνας ἀνάμεσά τους, χωρίς ὅμως σέ καμιά περίπτωση νά μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ κάποιο συγκεκριμένο δυτικό ἢ ἀνατολικό πρότυπο. Τά πορίσματα ἀπό τή μελέτη ὅλων αὐτῶν τῶν προβλημάτων εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμα καί στή δύσκολη προσπάθεια νά καθοριστεῖ ὁ χρόνος καί ὁ τόπος συγγραφῆς τοῦ "Πουολόγου" : στό κεφάλαιο αὐτό ἀνασκευάζω ὀρισμένες θεωρίες τοῦ ἔχουν προταθεῖ ἀπό τοὺς διάφορους μελετητές καί προσπαθῶ νά ἀπομονώσω στοιχεῖα πού προσφέρουν ἀσφαλέστερη βάση συζήτησης.

Στό Τρίτο μέρος τῆς ἐργασίας ἐπιχειρῶ νά ὑποβάλω σέ κριτικό ἔλεγχο ὅλες ἐκεῖνες τίς περιπτώσεις ὅπου, ἄσπλοι μπροστά στίς στεμματικά ἰσοδύναμες γραφές, πρέπει νά βροῦμε κριτήρια πού νά μᾶς ἐπιτρέπουν ἄλλοτε νά ὑποστηρίξουμε γραφές πού ἀπέρριψαν οἱ προηγούμενοι ἐκδότες καί μελετητές, ἄλλοτε νά στηρίξουμε κριτικά ὅ,τι ἐπέλεξαν, χωρίς νά μᾶς ἐξηγοῦν γιατί, καί ἄλλοτε νά προφυλάξουμε ἢ νά ἀπαλλάξουμε τό κείμενο ἀπό ἄκαιρες ἐπεμβάσεις καί ἄστοχες διορθώσεις. Στό κεφάλαιο αὐτό συγκέντρωσα τίς κυριότερες ἀπό τίς παρατηρήσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους καί πρόσθεσα ἐκλεκτικά ἐρμηνευτικές παρατηρήσεις πού προάγουν τήν κατανόηση τοῦ κειμένου ἢ ἀναθεωροῦν ἐρμηνεῖς πού ἔχουν προταθεῖ σέ δυσνόητα σημεῖα του.

Στήν ἐργασία αὐτή συμπεριέλαβα μόνο τά κεφάλαια πού

είναι πράγματι καινούργια, που προάγουν δηλ. την έρευνα πέρα από εκεί που την είχαν αφήσει οι προηγούμενοι μελετητές. Γι' αυτό και την ονομάζω "Συμβολή στη μελέτη του Πουολόγου". 'Η εξέταση και ή προσπάθεια επίλυσης τών προβλημάτων αυτών, καθώς και ή συζήτηση που ένδεχόμενα θά προκαλέσει, είναι απαραίτητη βάση για να στηρίξω πάνω της μιá πραγματικά κριτική έκδοση του κειμένου, που έλπίζω ότι δέ θά άργήσει να γίνει. Στο τέλος τής διατριβής δίνω σέ παράρτημα τό κείμενο που έχω καταρτίσει, για να υποβοηθηθεϊ ό άναγνώστης.

Θά ήθελα και από τή θέση αυτή να έκφράσω τή βαθιά εύγνωμοσύνη μου στόν είσηγητή τής διατριβής καθηγητή κ. Νίκο Παναγιωτάκη, που όχι μόνο προσδιόρισε τό θέμα της, αλλά και παρακολούθησε τήν πορεία της από τήν άρχή, μέ καθοδήγησε στη μέθοδο και στη βιβλιογραφία, και μου πρόσφερε άπλόχερα τίς γνώσεις και τή συμπαράστασή του' σέ κάθε βήμα μου είχα τήν εύκαιρία να έκτιμήσω τήν πολύτιμη βοήθειά του, χωρίς τήν όποία πολλά προβλήματα θά έμεναν άλυτα' οι πολλές παρατηρήσεις του και στη μορφή και στό περιεχόμενο τής έργασίας μου τήν άπάλλαξαν από πολλές άτέλειες.

Θερμές εύχαριστίες έκφράζω και στόν καθηγητή μου κ. Φάνη Ι. Κακριδη, που μου έδωσε τήν τόσο γόνιμη ιδέα να μελετήσω τή δομή του "Πουολόγου", στό δάσκαλό μου κ. Μανόλη Παπαθωμόπουλο, που μέ είσήγαγε στην παλαιογραφία, στη στεμματική και στην κριτική τών κειμένων, καθώς και σέ όλους τούς καθηγητές τής Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Ιωαννίνων, στους όποιους όφείλω τή γενική μου κατάρτιση και οι όποιοι ένέκριναν καμψηφεί τή μελέτη αυτή ως ένάίσιμο επί διδακτορία διατριβή.

Τέλος, ὀφείλω πολλές εὐχαριστίες στοὺς καθηγητές κκ. Robert Browning, Γεώργιο Θ. Ζώρα καὶ Λίνο Πολίτη, πού ὄχι μόνο μοῦ παραχώρησαν φωτογραφίες (ἢ ἀκόμη καὶ τό πρωτότυπο) τῶν χειρογράφων τοῦ "Πουολόγου", ἀλλά καὶ ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὴν προσπάθειά μου.

Τὴν ἐργασία μου τὴν ἀφιερώνω στὴ μητέρα καὶ στὸν πατέρα μου, πού, δάσκαλος, μοῦ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα στὸ ἀκριτικό νησί τῆς Σύμης.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Α'. Ἡ χειρόγραφη παράδοση

Ὁ "Πουολόγος" εἶναι ἓνα ποίημα πού πρέπει νά εἶχε ἀρκετή δημοτικότητα καί διάδοση. Αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό τή συγκριτικά πλούσια χειρόγραφη παράδοσή του. Ὁ σχετικά μέγας ἀριθμός τῶν χειρογράφων στά ὁποῖα σώζεται (ἑπτά), τόν κατατάσσει δίπλα σέ δημοφιλή κείμενα, ὅπως ὁ "Πόλεμος τῆς Τρωάδος", πού σώζεται σέ ἑπτά χειρόγραφα, ὁ "Διγενής Ἀκρίτας", πού σώζεται σέ ἔξι, ὁ "Λύβιστρος καί Ροδάμνη", πού σώζεται σέ πέντε, καί ἡ "Παιδιόφραστος διήγησις", πού σώζεται ἐπίσης σέ πέντε.

Τά χειρόγραφα τοῦ "Πουολόγου" εἶναι τά ἑξῆς:

1. Τό ἑλληνικό χειρόγραφο ἀρ.35 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παλαίου Σεραγίου τῆς Κωνσταντινούπολης (C).
2. Τό ἑλληνικό χειρόγραφο ἀρ.202 τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ (P).
3. Τό ἑλληνικό θεολογικό χειρόγραφο ἀρ.244 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (V).
4. Τό χειρόγραφο ἀρ.92 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τοῦ Λειμῶνος τῆς Λέσβου, τώρα στή Δημόσια Βιβλιοθήκη τοῦ Λένινγκραντ ἀρ.721 (L).
5. Τό ἑλληνικό χειρόγραφο ἀρ.496 (Ψ.IV.22) τῆς Βιβλιο-

θήκης τοῦ Ἑσχοριάλ (E).

6. Τό χειρόγραφο ἀρ. 701 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας (A), καί

7. Χειρόγραφο στήν κατοχή τοῦ καθηγητῆ Γεωργίου Θ. Ζώρα (Z).

Ἐκτός ἀπό τά ἑπτά αὐτά χειρόγραφα, τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου" τό παρέδιδε καί ἓνα ὄγδοο, πού βρισκόταν στή Βασιλική Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ. Δυστυχῶς, τό μόνο πού ξέρουμε γιά τόν "Πουολόγο" αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου εἶναι ὁ τίτλος του: "Πουολόγος ἢ Ἀπόλογος τῶν ὀρνέων" ἀπό πληροφορία τοῦ Du Cange¹. Ὁ Wagner ἐπεδίωξε νά παραβάλλει τό κείμενο τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ μέ τό κείμενο τοῦ χειρογράφου τῆς Βιέννης, ὅταν ἐτοίμαζε τήν ἔκδοσιν τοῦ "Πουολόγου", ἀλλά δέν μπόρεσε νά τό βρεῖ². Ἐπίσης κανένας δέν τό ἀναφέρει μετά τό Wagner, καί οὔτε στόν κατάλογο τοῦ H. Omont περιλαμβάνεται περιγραφή του. Ὁ κατάλογος ὅμως αὐτός, στόν ὁποῖο περιγράφονται ὅλα τά χειρόγραφα τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης πού πέρασαν στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη, εἶναι ἐλλιπέστατος καί δέν ἀποκλείεται τό κείμενο νά λανθάνει σέ κάποιο χειρόγραφο. Ἡ πιθανότητα ὅμως αὐτή εἶναι μικρή, γιατί, ὅπως πληροφορήθηκα ἀπό τό Διευθυντή τοῦ Τμήματος Ἑλληνικῶν Χειρογράφων αὐτῆς τῆς Βιβλιοθήκης κ. Ch. Astruc, ὅλες οἱ σχετικές ἔρευνες ὑπῆρξαν μέχρι σήμερα ἀρνητικές.

Ἡ γραφή εἶναι ἀρκετά προσεγμένη καί οἱ συντομογραφίες ἐλάχιστες.

Στό χειρόγραφο περιέχονται:

1. ff. 8^R-23^V: Ὁ Σπανέας (Πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ ὁ κυρ σπανέας παραγγέλι του μὲ πόθων εἰς τὰ ξένα)⁹.

2. ff. 24^R-27^R: Τὸ ἠθικοδιδασκτικὸ ποίημα Ἐλευθεριότητος συνακτικὴ περὶ πεδεύσεως ἀνθρώπων¹⁰.

3. ff. 27^V-30^R: Τὸ γνωστὸ στιχοῦργημα Διήγησις τῆς φουμιστῆς Βενετίας" (Στοιχοὶ πολοῦ τῆς Βενετίας)¹¹.

4. ff. 32^R-75^R: Τὸ ἐπίσης γνωστὸ ποίημα "Παιδιόφραστος διήγησις τῶν ζῶων τῶν τετραπόδων" (στίχλι ἀστή πρὸς το περὶ χαρῶν γενέστε τὸν ἄνθρωπον καὶ οἱ μῖθοι ἔνοι περιχαρὺς πάνυ)¹².

5. ff. 75^V-86^V: Ἐνα ποίημα γιὰ τοὺς δώδεκα μῆνες (Εἰς τέρψιν καὶ μάθησιν τῶν φυτητῶν: τὰ εἰδέα τῶν δώδεκα μῆνῶν)¹³.

6. ff. 87^R-115^R: Ὁ "Πουλολόγος" (Πουλιολόγος τῶν ὀρνέων πάντων ἰσόλογος δὲ δικασίμου εἷσος διὰ μέσου τους, φέγοντα τὸν πέλας τὸν ἑαυτὸν φιμίζων εὔ, καὶ τινῶν ἐχέφρων νόημα πρὸς τέρψιν καὶ μάθησιν ἀνθρώπων τέ καὶ νέων παράδηγμα πολλάκις).

7. ff. 118^R-148^V: Δύο Πτωχοπροδρομικά ποιήματα, τὸ III καὶ τὸ IV τῆς ἔκδοσης Hesseling-Pernot¹⁴ (Τοῦ σωφωτάτου δὲ θεοδώρου τοῦ Πτωχοπροδρόμου· στοίχοι ἀστεῖοι πρὸς τὸν εὐτυχὴ καὶ ἀνδρίοττι βασιλέα, κύρ Μανουῆλ τὸν Πορφυρογένητον, ff. 118^R-129^R, καὶ Ἐτερον βιβλίον δευτέρον περὶ μοναχόν: του Πτωχοπροδρόμου, ff. 129^V-148^V).

8. ff.149^R-153^R: 'Ο Πωρικολόγος (Τά καταλόγια ὀδε τοῦ Πορίκολόγου)¹⁵.

9. ff.153^R-161^R: "Τό ἄσμα τοῦ 'Αρμούρη" (Τοῦ κυραρ-μοῦρι ἐ ἀντραγαθίαι)¹⁶.

10. ff.161^V-179^R: Διήγησις γιά τή μάχη τῆς Βάρνας (Ἐν μηνί Νοεμβρίῳ, ἔτους στιπνγ ἡμέρα δ^η, ταῦτα οὖν γέγωναν ἀπό τό πρωῒ ἕως δυσμάς ἡλίου· ὁ πόλεμος ἐν τόπῳ Βάρνης. Λόγος ποιήτικὸς παρ' ἐμοῦ Γεώργ τοῦ 'Αργυροκοῦλου)¹⁷.

Γιά τό τμήμα τοῦ χειρογράφου πού περιέχει τόν "Που-λολόγο παρατηροῦμε τά ἑξῆς:

Τό χειρόγραφο εἶναι διακοσμημένο μέ τίς εἰκόνες τῶν ζευγαριῶν τῶν πουλιῶν πού ἀναφέρονται κάθε φορά στό κείμενο. 'Ο κωδικογράφος (ἢ πιθανότατα κάποιος ζωγράφος)¹⁸ ζωγράφισε μέ ἐπιτυχία τά πουλιά, ὥστε εὐκολα μπορεῖ κανεὶς νά τά ἀναγνωρίσει. "Ἄλλωστε πλάι στήν εἰκόνα κάθε πουλιοῦ ἀναγράφεται τό ὄνομά του.

Κάθε καινούργια παράγραφος ἀρχίζει μέ ἓνα περίτεχνο ἀρχικό κεφαλαῖο. Τό ἕδιο περίτεχνο εἶναι καί τό κόσμημα πού περιβάλλει τόν ἀρκετά ἐκτενῆ τίτλο τοῦ ποιήματος.

'Η γραφή εἶναι καθαρῆ, μέ γράμματα μεγάλα καί στρογγυλά, πού ἔχουν κάθετη φορά. Οἱ σελίδες εἶναι ὅλες πυκνογραμμένες, καί οἱ στίχοι, γραμμένοι καταλογάδην, διακρίνονται μέ τελεία πάνω ἀπό τή γραμμῆ (ἄνω τελεία) στό τέλος καθενός ἀπό αὐτούς. Ἐπίσης σημειώνονται καί τά ἡμιστίχια μέ ἓνα κόμμα στό ἕδιο μέ τήν τελεία ὕψος. Οἱ λέξεις χωρίζονται ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη κανονικά, ἐκτός ἀπό λίγες ἐξαιρέσεις. Τά ἄρθρα π.χ., οἱ ἀρνήσεις καί ὁ σύνδε-

σμος νά ενώνονται τὶς περισσότερες φορές μαζί μέ τήν ἐκόμενη ἢ τήν προηγούμενη λέξη. Οὐ τόνοι καί τά πνεύματα σέ γενικές γραμμές χρησιμοποιοῦνται σωστά (στίς διφθόγους ὅμως ὁ τόνος ἢ τό πνεῦμα μπαίνει συνήθως στό πρῶτο φωνήεν), ἀλλά ἀγνοοῦνται οἱ κανόνες τοῦ τονισμοῦ. Ἡ στίξη εἶναι σχεδόν ἀνύπαρκτη. Ὑπογεγραμμένο γλωττα δέ σημειώνεται πουθενά. Στή γραφή χρησιμοποιοῦνται συμπλέγματα καί βραχυγραφίες, σέ ἔκταση ὅμως σχετικά περιορισμένη. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τή βραχυγράφηση τῶν *nomina sacra*. Τά λάθη τοῦ γραφέα εἶναι κυρίως λάθη ἰωτακτισμοῦ.

Στό τέλος τοῦ κειμένου ὑπάρχει ἓνα χάσμα ἀπό δώδεκα στίχους πού ἀρχίζει ἀπό τή μέση τοῦ στίχου 655 (ἤφερα ἐδῶ) καί τελειώνει ἓναν στίχο πρὶν ἀπό τό τέλος τοῦ κειμένου (στ.667)· τό χάσμα αὐτό δέ φαίνεται νά ὀφείλεται σέ ἀπροσεξία τοῦ κωδικογράφου, ἀφοῦ αὐτός σταματᾷ στή μέση τοῦ στίχου 650 καί ἀμέσως μετά μᾶς δίνει μέ μεγαλύτερα γράμματα τό τέλος τοῦ ποιήματος: ὑψηκετεῦ γάρ χαίρουνται ἀ|μέριμνα διᾶγουν ἀμήν:~. Συνεπῶς πρέπει μᾶλλον νά ἦταν χασματικό τό ἀντιβολό του ἢ φθαρμένο σέ βαθμό πού νά μή διαβάζεται.

Τό κείμενο ἀρχίζει, ὅπως καί σέ ὅλα τά ἄλλα χειρόγραφα τοῦ "Πουολόγου", μέ τό στίχο Ἄετός ὁ μέγας βασιλεύς ἀπάντων τῶν ὀρνέων, καί ἡ διαμάχη τελειώνει, ὅπως καί στά χειρόγραφα P V L καί E, μέ γενική εἰρήνη.

Στό φύλλο 114^v ὑπάρχει ἡ εἰκόνα ἑνός ἀετοῦ σέ στάση ἀνάπαυσης· στό πάνω μέρος τῆς εἰκόνας εἶναι σημειωμένο: ὁ σταυραητός. Ὁ κωδικογράφος τελειώνει τό ἔργο του μέ τή λέξη ἀμήν. Ὑστερα ἀπό ἓνα διάστημα δύο γραμμῶν γράφει:

τελος τοῦ πολολόγου τα καταλόγια, καὶ λίγο πὶό κά-
 τω: τέλος ᾧδε πέφυκε του ὀδε | πουλολόγου· δὲ ἄχι-
 ρός γάρ τοῦ ἐμοῦ | ἀμαθου νικολάου ἀμήν: ~. Προ-
 φανῶς γιὰ νά γεμίσει τήν ὄχι γεμάτη σελίδα του, γράφει ἀ-
 κόμη τοὺς ἐξῆς δεκαπεντασύλλαβους, δικῆς του πιθανῶς συν-
 θέσεως: Καὶ δόξα σοι· Καὶ δόξα σοι· καὶ δό|ξα σοι,
 Χ(ριστ)έ μου· Καὶ δόξα σοι | παντάνασα ἐλπίς ἀ|
 πελπησμένων· ἀμήν, | Καὶ ᾧδε τέλος: ~. Καὶ ἀκολουθεῖ
 ἡ χρονολογία: μαῦω λ̄α. Ἡ χρονολογία περατώσεως τῆς ἀν-
 τιγραφῆς τῶν ἄλλων ποιημάτων δέ δηλώνεται.

2. Τό ἑλληνικό χειρόγραφο ἀρ.202 τῆς Δημόσιας
 Βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ (= P) (16ος αἰ.).

Τό χειρόγραφο αὐτό, πού δέν ἔχει ποτέ χρησιμοποιηθεῖ
 σέ ἔκδοση τοῦ "Πουλολόγου"¹⁹, δωρήθηκε τό 1875 στήν Αὐτοκρα-
 τορική Βιβλιοθήκη τῆς Πετρούπολης· ἡ προέλευσή του παρα-
 μένει ἄγνωστη²⁰. Περιγραφή του μᾶς ἔδωσε ἡ Šandronskaja²¹,
 ἐνῶ ὁ Hesseling²², πού πρῶτος τό ἀνέφερε καὶ μπόρεσε νά τό
 ἀντιβάλει, περιορίστηκε σέ μιὰ σειρᾶ παρατηρήσεων καὶ δι-
 ορθώσεων στό κείμενο τῆς "Διήγησης τῶν τετραπόδων" καὶ τοῦ
 "Πουλολόγου" αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου. Ἡ Β.Τσιούνη, πού χρη-
 σιμοποίησε μικροταινία τοῦ χειρογράφου γιὰ τήν ἔκδοση τῆς
 "Διήγησης τῶν τετραπόδων", δέν τό περιγράφει, καὶ ἡ Ye.E.
 Granstrem δέν τό περιλαμβάνει στόν κατάλογο τῶν χειρογρά-
 φων τοῦ Λένινγκραντ.

Εἶχει χάρτινο, μέ διαστάσεις 16x10.5 ἐκ. καὶ ἀποτε-
 λεῖται ἀπό 97 φύλλα (τό φύλλο 97 εἶναι σχισμένο κάθετα καὶ

ποθετημένα σωστά, αλλά η ὀρθογραφία δέν εἶναι ἄφογη. Οἱ σελίδες εἶναι πυκνογραμμμένες καί περιέχουν δεκατέσσερις γραμμές, ἐκτός ἀπό τό τέλος τοῦ ποιήματος (f. 83^r καί ἐξῆς), ὅπου -μᾶλλον γιά λόγους οἰκονομίας χαρτιοῦ- τά γράμματα γίνονται μικρότερα καί οἱ γραμμές σέ κάθε σελίδα εἶναι δεκαπέντε. Τό χειρόγραφο εἶναι διακοσμημένο μέ τίς εἰκό-
νες τῶν πουλιῶν πού ἀναφέρονται κάθε φορά στό κείμενο. Οἱ εἰκόνες αὐτές εἶναι ἐντελῶς ἄτεχνες, ἀλλά ὁ κωδικογράφος ἤ κάποιος ἄλλος πού τίς σχεδίασε, φρόντισε νά σημειώσῃ -στύς περισσότερες- πάνω ἀπό κάθε εἰκόνα τό ὄνομα τοῦ ἀντίστοιχου πουλιοῦ.

Ὁ Hesseling χρονολογεῖ τό χειρόγραφο μέ ἐπιφύλαξη στό 16ο αἰώνα²⁵, ἐνῶ ἡ Šandronskaja τό χρονολογεῖ σίγουρα σ' αὐτόν τόν αἰώνα²⁶ ἀπό τίς ὑδάτινες γραμμές, τίς ραβδώσεις καί τά ὑδατόσημα τῶν φύλλων 8, 17, 18, 19, 20 κλπ., καθώς καί ἀπό τή γραφή.

3. Τό χειρόγραφο Theol.Gr. 244 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (= V) (16ος αἰ.).

Τό χειρόγραφο αὐτό, γνωστό γιά τά πολλά δημόδη κείμενα πού περιέχει, βρῖσκεται στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη τῆς Βιέννης, ὅπου τό μετέφερε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, μαζί μέ ἄλλα χειρόγραφα, ὁ Augerius de Busbecke²⁷, πρεσβευτής τοῦ αὐτοκράτορα Φερδινάνδου Α'. Ἡ ὑπογραφή τοῦ κωδικογράφου ὑπάρχει στό τέλος τοῦ "Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου" (f. 78^v): Θεοῦ τό δῶρον καί Δημητρίου κόνος ὁ γράφας.

Τό χειρόγραφο τό περιέγραψε γιά πρώτη φορά συνοπτικά ὁ

P.Lambeck²⁸ καὶ λίγο ἀργότερα ὁ D.Nessel²⁹. Διεξοδική περιγραφή τῶν περιεχομένων του ἔδωσαν ὁ Κ.Σάθας καὶ ὁ G. Wagner³⁰, ἐνῶ κληρέστατη εἶναι ἡ κωδικολογικὴ περιγραφή τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὴν E.Jeffreys³¹. Ἐπίσης ὁ G.Morgan³², ὁ H.Schreiner³³ καθὼς καὶ ἄλλοι ἐρευνητές³⁴ ἔχουν γράψει κατὰ καιροὺς διάφορα σχετικὰ μὲ τὸν κωδικογράφο, τὰ περιεχόμενα τοῦ χειρογράφου καὶ τὴ χρονολόγησή του.

Τὸ χειρόγραφο εἶναι χάρτινο, μὲ διαστάσεις 21×14.2 ἐκ., καὶ ἀποτελεῖ ἓνα μεγάλο τόμο ἀπὸ 353 φύλλα, μὲ δερμάτινη στάχωση τοῦ 18ου αἰῶνα, πάνω στὴν ὁποία εἶναι σημειωμένο τὸ ἔτος 1755. Ἡ ἀρίθμηση εἶναι διπλή: ἡ πρώτη, μὲ ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς, α'-σογ', τστ', σημειώνεται στὸ ἐπάνω δεξιὸ ἄκρο τοῦ recto τῶν σελίδων καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρχικὴ ἢ δεύτερη, μὲ ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς, εἶναι νεώτερη καὶ σημειώνεται κάτω ἀπὸ τὴν πρώτη· τὰ φύλλα ἔχουν ἀρίθμηση 1-331, σ' αὐτὰ ὅμως πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἐνδιάμεσα ἄγραφα φύλλα (43*, 53* κ.ἄ.), καθὼς καὶ ἄλλα ἐννέα φύλλα στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ ἑπτὰ εἶναι ἄγραφα, ἐνῶ στὰ δύο πρῶτα ἔχουν προστεθεῖ ἀπὸ κάποιον, πού γνώριζε ἐλάχιστα τὴν ἑλληνικὴ γραφή, μερικὰ ἐρωτικὰ δίστιχα. Τὸ χειρόγραφο παρουσιάζει ἓνα χάσμα τριαντατριῶν φύλλων ὕστερα ἀπὸ τὸ φύλλα 259, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παλαιὰ ἀρίθμηση πού διακόπτεται σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο (σογ'-τστ'). Τὰ φύλλα αὐτά, ὅπως ἀναφέρεται στὸν πίνακα περιεχομένων πού ὑπάρχει στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου, περιεῖχαν τὸ "Ἄνθος Χαρίτων"³⁵ καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ ποιήματος "Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος"³⁶, πού παρουσιάζει τὸ ἴδιο χάσμα καὶ στὸ χειρόγραφο Paris. Gr. 2878. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ

χειρογράφου είναι γραμμένο από το ίδιο χέρι, αλλά μάλλον σε διαφορετικό χρόνο και με διαφορετικό χαρακτήρα. Το υπόλοιπο χειρόγραφο είναι γραμμένο από ένα άλλο χέρι, σταθερό και έξασχημένο, που, όπως πιστεύει η Jeffrey³⁷, μπορεί να ταυτιστεί με εκείνο του Δημητρίου στη σημείωση του φύλλου 78^v.

Οι λευκές σελίδες που έχουν αφαιρεθεί ανάμεσα σε διαφορετικά έργα και το μέγεθος της γραφής, που παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία στα έργα αυτά, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η συλλογή αυτή, όπως την έχουμε σήμερα, δεν αποτελεί από την αρχή έναν ενιαίο κώδικα, αλλά μια σειρά αυτότελων τευχών, που τα περισσότερα περιλάμβαναν λαϊκά έργα - ποιητικά και πεζά - της εποχής³⁸.

Ο Σάθας, βασισμένος προφανώς στο γεγονός ότι ο κτήτορας του χειρογράφου Augerius de Busbecke υπήρξε πρεσβευτής του Φερδινάνδου Α' στη Σουλτανική αυλή δύο φορές, ανάμεσα στα 1554 και 1562, πιστεύει ότι το χειρόγραφο γράφτηκε "περί τα μέσα της 151^{ης} εκατονταετηρίδος"³⁹. Ο Morgan όμως πιστεύει ότι πρέπει να γράφτηκε ανάμεσα στο 1508 και 1520 και μάλλον προς το τέλος της περιόδου αυτής⁴⁰. Τα έπιχειρήματα του Morgan είναι τα εξής: το ποίημα του Μανόλη Σκλάβου για το σεισμό της Κρήτης αναφέρεται στο Μάη του 1508, στο τέλος του "Απολλωνίου του Τύρου" αναγράφεται η χρονολογία 1512 και ο Ανάκλος (του οποίου η υπογραφή βρίσκεται στο φύλλο 83^v) ήταν επίσκοπος Ναυπάκτου και Άρτας από το 1516 έως το 1520⁴¹. Αυτές οι παρατηρήσεις όμως, όπως παρατηρεί η Jeffrey⁴², μπορούν να ισχύουν μόνο για τα φύλλα 54^r-83^v, 144^r-158^v, 227^r-252^v (που είναι γραμ-

μένα μέ 20 γραμμές σέ κάθε σελίδα) καί τά φύλλα 168^Γ-175^Δ (μέ 30 γραμμές σέ κάθε σελίδα). Γιά τό ύπόλοιπο χειρόγραφο μέ τά μικρότερα γράμματα, κού ἔχει 39-41 γραμμές σέ κάθε σελίδα (σ'αυτό τό τμήμα ἀνήκει καί ὁ "Πουολόγος"), δέν ἰσχύουν. Ἐάν ὁ κωδικογράφος μποροῦσε μέ βεβαιότητα νά ταυτιστεῖ μέ τό Δημήτριο ἀπό τόν Ἄθω⁴³, τότε τά τμήματα αὐτά πρέπει νά εἶχαν συμπληρωθεῖ πρὶν ἀπό τό 1540.

Ἐξάλλου, μόνο γιά τά φύλλα 92^Γ-99^Δ εἶναι γνωστό τό ὑδατόσημο, κού ἔχει τό σχῆμα κεφαλῆς βοδιοῦ καί χρονολογεῖται γύρω στά 1522-1523⁴⁴.

Τό χειρόγραφο περιέχει θεολογικά καί θρησκευτικά ἔργα, μερικά ἀστρολογικά καί πολλά δημῶδη (βλ. παραπάνω, σημ. 30).

Εἰδικότερα γιά τό τμήμα τοῦ χειρογράφου κού περιέχει τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου" σημειώνουμε τά ἑξῆς: τό κείμενο παραδίδεται ἄτιτλο. Οἱ στίχοι, γραμμένοι καταλογάδην, διακρίνονται συνήθως μέ ἄνω τελεία· μερικές φορές ἕνα κόμμα χωρίζει καί τά ἡμιστίχια. Οἱ λέξεις χωρίζονται ἢ μῦα ἀπό τήν ἄλλη κανονικά. Οἱ τόνοι καί τά πνεύματα εἶναι τοποθετημένα σωστά, ἀλλά χωρίς νά τηροῦνται οἱ κανόνες το-νισμού. Ἡ στίξη εἶναι ἀνύπαρκτη.

4. Τό χειρόγραφο ἀρ. 721 τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ (=L) (17ος αἰ.).

Πρόκειται γιά τό χειρόγραφο μέ τόν ἀριθμό 92 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τοῦ Λειμῶνος τῆς Λέσβου. Γράφτηκε τό 1625⁴⁵. Γιά πρώτη φορά περιέγραψε τό χειρόγραφο, μαζί μέ τά ἄλλα χειρόγραφα τῆς Μονῆς, ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς⁴⁶ τό

1884. Ὁ ἴδιος μᾶς ἔδωσε τόν ἐπόμενο χρόνο καί μερικές ἄλλες πληροφορίες γιά τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου" αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου, καθώς καί ἀντιβολή του μέ τήν ἔκδοση τοῦ Wagner⁴⁷. Τελευταῖα τό περιέγραψε ἡ Šandronskaja (βλ. παρακάτω, σημ.50), ἐνῶ ἡ Ye.E.Granstrom δέν τό περιέλαβε, ὅπως καί τό P, στόν κατάλογό της.

Τό χειρόγραφο, σημαντικό γιά τά δημῶδη βυζαντινά κείμενα πού περιέχει, βρισκόταν -τουλάχιστον ὡς τό 1884- στή Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς τοῦ Λειμῶνος. Ἀπό ἕνα σημεῖο καί πέρα χάνονται τά ἔχνη του ἀπό τή Μονή καί πολλοί πού τό ἀναζήτησαν ἐκεῖ δέν μπόρεσαν νά τό βροῦν. Ἡ Stamatia Krawczynski, πού ζήτησε γιά τήν ἔκδοσή της τοῦ "Πουολόγου" φωτογραφίες ἢ μικροταινίες τοῦ χειρογράφου ἀπό τή Μονή, κῆρε τήν πληροφορία ὅτι τό χειρόγραφο εἶχε χαθεῖ. Ἀλλά ἤδη τό 1956 ἡ V.S.Šandronskaja σέ ἕνα ἄρθρο της⁴⁸ ἔδινε σέ μιά ὑποσημείωση τήν πληροφορία πώς ὁ Λεσβιακός κώδικας βρῖσκεται στή Βιβλιοθήκη τοῦ Λένινγκραντ, ταξινομημένος μέ τόν ἀριθμό Greč.721⁴⁹. Ἡ ἴδια σέ ἕνα δεύτερο ἄρθρο της (1960)⁵⁰ ἐπαναλαμβάνει πώς ὁ ἑλληνικός κώδικας 721 τῆς Κρατικῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ εἶναι ὁ ἴδιος μέ τόν ἄλλοτε ἀρ. 92 τῆς Μονῆς τοῦ Λειμῶνος τῆς Λέσβου, καί ἀναφέρει πώς στή Βιβλιοθήκη μπῆκε τό 1915.

Τό χειρόγραφο εἶναι χάρτινο, μέ διαστάσεις 20 x 14.5 ἐκ. καί 291 φύλλα. Στό πρῶτο μέρος τοῦ χειρογράφου (ff. 1-188^r) περιέχονται διάφορα θεολογικά καί ἀγιολογικά κείμενα, καί στή συνέχεια τρία δημῶδη ἑμμετρα ἔργα, ἡ "Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῶων" (ff.188^v-218^r), Στίχοι ἀστεῖοι πρὸς το περιύχαρον γενέ-

σθαι τόν ἄν(θρωπ)ον· καί μύθοι εἰσὶ περιχαράς τε πάνυ), ὁ "Πουλολόγος" (218^V-236^R, παραδίδεται ἄτιτλος) καί ὁ "Φυσιολόγος" (ff.236^V-291^R, Ἄρχή τοῦ φυσιολόγου)⁵¹.

Τό κείμενο τοῦ "Πουλολόγου" παραδίδεται μέ μία ἐντελῶς διαφορετική σειρά στίχων ἀπό αὐτήν πού σώζουσι τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα: 1-98, 209-395, 114-165, 463-511, 101-131, 413-468, 166-218, 588-607. Οἱ στίχοι 98-100, 396-412, 512-587 καί 608-663 λείπουν ἀπό τό χειρόγραφο, ἐνῶ οἱ στίχοι 114-130, 209-218 καί 468-472 ἀντιγράφονται δύο φορές⁵². Ἡ ἀνωμαλία αὐτή μπορεῖ νά ὀφείλεται ἢ στό ὅτι ὁ κωδικογράφος ἀντέγραφε ἀπό ἓνα χειρόγραφο μέ ταραγμένη κατά τή στάχωση τή σειρά τῶν τετραδίων ἢ στό ὅτι εἶχε μπροστά του σκαράγματα χειρογράφου, πού ἀντιγράφοντάς τα τά συναρμολόγησε ὅπως ὁ ἴδιος νόμιζε σωστό. Πάντως, τό γεγονός ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῆς σειράς τῶν στίχων δέ συμφωνεῖ μέ τήν ἀλλαγὴ τῶν φύλλων ἀποκλείει τήν περίπτωση νά ἔχει ταραχθεῖ ἡ σειρά τῶν φύλλων τοῦ λεσβιακοῦ χειρογράφου.

Ὁ "Πουλολόγος" εἶναι γραμμένος σέ μία στήλη (ὅπως καί τό ὑπόλοιπο χειρόγραφο) καί κατά στίχους (στιχηδόν), ἀπό ἓνα χέρι. Ὁ κωδικογράφος ἔχει ἀφήσει πολλά κενά, πού φαίνεται πῶς τά προόριζε γιά τίς παραστάσεις τῶν κουλιῶν. Αὐτό ὅμως δέν ἔγινε, μέ ἀποτέλεσμα νά συμπληρωθοῦν ἀργότερα τά κενά αὐτά μέ διάφορα ἀσήμαντα σχεδιάσματα. Οἱ λέξεις χωρίζονται ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη κανονικά, ἐκτός ἀπό λίγες ἐξαιρέσεις. Τά ἄρθρα π.χ., οἱ ἀρνήσεις καί τό νά εἶναι γραμμένα μερικές φορές μαζί μέ τήν ἐπόμενη ἢ τήν προ-

ηγούμενη λέξη (ούκημπορεῖς, ταλέγεις, ναστήσης, ούκυσύγησαν κλπ.). Ἡ ὀρθογραφία εἶναι σχεδόν ἀνύπαρκτη· οἱ τόνοι καί τὰ πνεύματα στίς διφθόγγους τοποθετοῦνται στό πρῶτο γράμμα (π.χ. ἐκΞιλην, ἐλπέ, ὀπδυ, ἐυρήσκεις, ἔυμορπον κλπ.).

Οἱ τελευταῖοι στίχοι (608-663) τοῦ ποιήματος λείπουν, γιατί, ὅπως γράφει ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς⁵³, κάποιος ἔκοψε τό φύλλο πού βρισκόταν ἀνάμεσα στά φύλλα 235-236.

5. Τό χειρόγραφο ἀρ.496 (Ψ.IV.22) τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑσχοριάλ (= E) (15ος αἰ.).

Τό χειρόγραφο αὐτό, γνωστό γιά τὰ δημόδη μεσαιωνικά κείμενα πού περιέχει καί κυρίως γιά τήν παραλλαγή τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, ἔχει περιγραφεῖ ἀρκετές φορές.

Ὁ E.Miller⁵⁴ περιλαμβάνει τό χειρόγραφο στόν παλαιό κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑσχοριάλ (1848), ἀλλά μέ τρόπο ἀσαφή καί ἀόριστο, χωρίς κἀν νά ἀναφέρει πῶς περιέχει καί τόν "Πουολόγιο". Ἀναλυτικότερη εἶναι ἡ παρουσίαση τοῦ χειρογράφου πρὸς τό τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα ἀπό τόν R.Wünsch⁵⁵. Ἀκολουθεῖ ὁ K. Krumbacher⁵⁶, πού μελέτησε συστηματικότερα τό χειρόγραφο, καί ὁ D. C. Heseling⁵⁷, πού τό περιέγραψε μέ συντομία, ἐνῶ διεξοδικές εἶναι καί οἱ μεταγενέστερες περιγραφές τοῦ H.Schreiner⁵⁸, τῆς J.A.Lambert⁵⁹ καί τῆς St.Krawczynski⁶⁰. Συστηματική περιγραφή τοῦ χειρογράφου ἔχουμε ἐπίσης στό νεώτερο κατάλογο τῶν χειρογράφων τοῦ Ἑσχοριάλ ἀπό τόν G.De Andrés⁶¹. Τέλος, ὁ Μ.Χατζηγιακουμῆς μᾶς ἔδωσε πρόσφατα ὀρισμένα πολύ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γι' αὐτό τό χειρόγραφο⁶².

Είναι χάρτινο, μέ διαστάσεις 18.4×14.5 εκ. καί αποτελείται από 228 φύλλα (ή ἀρίθμηση είναι νεώτερη καί μάλλον μεταγενέστερη ἀπό τή βιβλιοδεσία), δεμένα μέ έσφαμένη σειρά. Είναι σύμμικτο καί άνομοιογενές στά περιεχόμενα καί στή γραφή⁶³. Μέ βάση τή γραφή καί τά περιεχόμενά του μπορούμε νά τό χωρίσουμε σέ τρία μέρη. Στο πρώτο (ff.1^R-20^V) περιέχονται διάφορα θρησκευτικά καί διδακτικά έργα (θωμά 'Ακινάτου, Λόγος de festo Corporis Christi...σέ μετάφραση Δημητρίου Κυδώνη, ff. 1-3^V, 'Ανθολόγιο ήθικοδιδακτικό, ff.5-20^V), γραμμένα από δύο χέρια ή πάντως σέ δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους. Στο δεύτερο μέρος (ff.22^R-213^V) βρίσκονται διάφορα δημόδη κείμενα ("Τά κατά Λίβιστρον καί Ροδάμνην"⁶⁴, ff.22-35^V, 44- 51^V, 36-43^V, 52-88^V, 186^{R-V}, 188-193^V, 187^{R-V}, 89-137^V, ό "Πωρικολόγος", ff.201^V, 194^{R-V}, ό "'Οφαρολόγος"⁶⁵, ff.194^V-195^V, ό "Πουολόγος", ff.196-197^V, 202-213, ό "Διγενής 'Ακρίτας"⁶⁶, ff.139-185^V, 198-201), γραμμένα όλα από τόν ίδιο κωδικογράφο, πού είναι διαφορετικός από εκείνον του πρώτου μέρους. Τέλος, στο τρίτο μέρος (ff.214^R-228^R) βρίσκουμε πάλι έκκλησιαστικούς ύμνους καί θρησκευτικά κείμενα από δύο εύδιάκριτα χέρια πού διαφέρουν από τά προηγούμενα⁶⁷.

Ό De Andrēs χρονολογεῖ τό χειρόγραφο στά μέσα του 15ου αἰώνα, αλλά ή 'Ε.Δ.Κακουλίδη τό χρονολογεῖ από τά ύδατόσημα στό τέλος του ίδιου αἰώνα⁶⁸.

Γιά τό τμήμα του χειρογράφου πού περιέχει τόν "Πουολόγο" σημειώνουμε τά ακόλουθα:

Τό κούημα είναι γραμμένο καταλογάδην, σέ μία στήλη, πού περιέχει είκοσιτρεῖς ἀράδες κατά σελίδα· οἱ στίχοι δια-

κρίνονται μέ ἄνω τελεία, καί τά ἡμιστίχια συνήθως μέ κόμμα. Στά σημεῖα τοῦ ποιήματος ὅπου σταματᾶ τίς ὕβρεις του τό πρῶτο πουλί καί ἀρχίζει νά μιλᾷ τό δεύτερο, ἔχουν ἀφεθεῖ κενά διαστήματα τριῶν ἢ τεσσάρων ἀράδων, τά ὅποια ὁ κωδικογράφος προόριζε, πιθανότατα, γιά τίς ἀναπαραστάσεις τῶν πουλιῶν, ἄν καί εἶναι πολύ μικρά γιά τό σκοπό αὐτόν. Κάθε καινούργια παράγραφος ἀρχίζει μέ ἓνα καλλιτεχνικό κεφαλαῖο. Ἡ γραφή εἶναι προσεγμένη, τά γράμματα εὐανάγνωστα, οἱ ἀνορθογραφίες καί τά λάθη τονισμοῦ σχετικά λίγα καί οἱ συντομογραφίες ἐλάχιστες. Οἱ λέξεις χωρίζονται ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη κανονικά, ἐκτός ἀπό λίγες ἐξαιρέσεις (π.χ. ναβαστάζει, ταζάριν, τίθελα κλπ.). Τό ποιῆμα εἶναι γραμμένο ὅλο ἀπό τό ἴδιο χέρι.

6. Τό χειρόγραφο ἀρ. 701 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας (= A) (16ος αἰ.).

Σύντομη περιγραφή τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ μᾶς ἔδωσαν ὁ Ἰ. καί ὁ Ἀ. Σακκελίω⁶⁹ καί ὁ Ν. Ἀποστολίδης⁷⁰. Ὁ Ν. Βέης, πού τό μελέτησε συστηματικότερα, πιστεύει πῶς "γράφηκε ἀπό κάποιον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ἀπάνου-κάτου στά 1567", χωρίς ὅμως νά ἀναφέρει πῶς ὁδηγήθηκε στό συμπέρασμα αὐτό⁷¹.

Στό φύλλο 257^V εἶναι γραμμένα μέ τό ἴδιο χέρι ἢ μέ γραφή τῆς ἴδιας ἐποχῆς τά παρακάτω: "ἐλάχιστος ὦν (= ὦν) πάντων τῶν ἱερέων θῦ τό δῶρον καί Μελετίου", καί μέ διαφορετική (ἐπισευρμένη) γραφή "ἐλάχιστος πάντων τῶν ἐν ἱερομονάχοις εἰμύ Μελέτιος καλόν εἶπεῖν ἀχρηστότερος πάντων τῶν ἐν ἱερομονάχοις. Ὁ μό-

νος ἰδός (=εἰδώς) τῆς τῶν βροτῶν οὐσίας τὴν ἀσθένειαν καὶ συμπαθός (;) αὐτὴν ... (;) μορφοσάμενος περιζοσόν ...". Ἀπὸ τῆ στερεότυπη ἔκφραση θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Μελετίου συμπεραίνουμε ὅτι ὁ ἱερομόναχος αὐτός εἶναι ὁ γραφέας τοῦ χειρογράφου. Ἐν ὅμως ὁ Μελέτιος ἔγινε ἀργότερα μητροπολίτης θεσσαλονίκης (ὅπως ἀναφέρει ὁ Βέης) δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω.

Τὸ χειρόγραφο εἶναι χάρτινο, μέ διαστάσεις 15×10 ἐκ. (διαστάσεις γραμμῆς ἐπιφάνειας 7×11.5) καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 257 φύλλα, γραμμένα ὅλα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι. Περιέχει διάφορες ἀκολουθίες καὶ τροπάρια (ff.1-40^V), τὰ ἰδιόμοια τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, καθὼς καὶ τὸ συναξάρι τοῦ νεομάρτυρα Μιχαὴλ (ff.41^R-201^V). Ἀκολουθεῖ τὸ "Περὶ ξενιτείας" δημοτικὸ κείμενον (Συμφορὰ θλιβερὴ περὶ τῆς ὄνειδισμένης ξενιτείας, ff.202^R-215^V)⁷², ὁ "Πουλολόγος" (Λόγος τοῦ ἰχνηλάτου περὶ τῶν κουλιῶν ff.217^R-234^R), ἡ Ἀνάμνησις μερικὴ περὶ τοῦ ἀγίου Ὁρους τοῦ Ἁθῶ, τὰ λεγόμενα Πάτρια (ff.235^R-245^V)⁷³, Περὶ τῶν Τουρκῶν τῶν βασιλέων, ἐν κοίφ χρόνῳ ἔλαβαν τὰ κἀτωθεν ὑπογεγραμμένα κάστρη (ff.245^V-252^R)⁷⁴, ἡ Διήγησις τινός φιλοσόφου περὶ τῶν ἐπτὰ Ἑλλήνων τῶν φιλοσόφων διὰ τὴν ἄνω πρόνοιαν (ff.252^V-254^V), καὶ ἡ Ψῆφος Πυθαγόρειος διαγνωστικὸς ζωῆς καὶ θανάτου (ff.256^V-257^R).

Σχετικὰ μέ τὸ τμήμα τοῦ χειρογράφου ποῦ περιέχει τὸν "Πουλολόγο" σημειώνουμε τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ γραφή εἶναι καθαρὴ καὶ τὸ κείμενον γραμμένο μέ προσοχή⁷⁵. Οἱ στίχοι, γραμμένοι καταλογάδην, διακρίνονται ἀ-

πό μία μικρή τελεία, πολλές φορές σημειωμένη με κόκκινο μελάνι, ἐνῶ ἓνα κόμμα χωρίζει τά ἡμιστίχια. Οἱ λέξεις χωρίζονται κανονικά, ἐκτός ἀπό λίγες ἐξαιρέσεις. Τό μέτρο σπάνια διαταράσσεται ἀπό προσθήκες τοῦ κωδικογράφου.

Τό χειρόγραφο εἶναι διακοσμημένο μέ τίς εἰκόνες τῶν ζευγαριῶν τῶν πουλιῶν γιά τά ὅποια γίνεται λόγος στό κείμενο. Οἱ εἰκόνες αὐτές εἶναι ἀτεχνες καί, ἂν ἐξαιρέσουμε τό παγώνι, τήν κουκουβάγια, τήν ὄρνιθα καί τή νυχτερίδα, ὅλες οἱ ὑπόλοιπες μοιάζουν μεταξύ τους καί δέ βοηθοῦν νά ἀναγνωρίσουμε τά πουλιά πού παριστάνουν⁷⁶. Μιά σύγκριση ἐπίσης μέ τίς ἀντίστοιχες εἰκόνες τοῦ χειρογράφου C μᾶς πείθει γιά τήν ἀδεξιότητα τοῦ κωδικογράφου τοῦ A στήν ἐξελκόνιση τῶν πουλιῶν. Καί ἐδῶ, ὅπως καί στό χειρόγραφο C, ὁ κωδικογράφος σημειώνει πάνω ἀπό κάθε εἰκόνα τό ὄνομα τοῦ ἀντίστοιχου πουλιοῦ. Πάνω ἀπό τόν τίτλο τοῦ ποιήματος ὑπάρχει ἓνα κόσμημα καί ἀκριβῶς πάνω ἀπ' αὐτό ἡ εἰκόνα ἑνός δικέφαλου ἀετοῦ, πού ἔχει στά ἀριστερά του δύο πουλιά, τό γεράκι καί τό μηλάδελφο, καί στά δεξιὰ του ἄλλα δύο, τό ξιφτέρι καί τόν πετρίτη. Τά ὀνόματα αὐτά εἶναι σημειωμένα πάνω ἀπό κάθε πουλί, καί δύο πρόσθετοι στίχοι⁷⁷ στήν ἀρχή τοῦ κειμένου μᾶς πληροφοροῦν ὅτι πρόκειται γιά τοὺς συμβούλους τοῦ βασιλιᾶ ἀετοῦ:

στ. 3^α εἶχε καί συμβουλάτορας τέσσαρους 'μετ'
ἐκεῖνον,

στ. 3^β πετρίτην καί μηλάδελφον, γεράκιν καί
ξιφτέριν

Διακοσμημένη εἶναι καί ὁλόκληρη ἡ πρώτη σελίδα τοῦ χει-

ρογράφου, πού παριστάνει ένα δικέφαλο αετό. Ο κωδικογράφος σημειώνει στο πάνω μέρος της εικόνας: βασιλίσκος. Προς τό τέλος τοῦ κειμένου καί στο σημείο ὅπου ἡ διαμάχη τῶν πουλιῶν ἔχει ὀξυνθεῖ πολύ βρίσκουμε ἀκόμη δύο σελίδες (f. 231^{r-v}) εἰκονογραφημένες. Ἡ πρώτη ἔχει τίς εἰκόνες δέκα πουλιῶν, χωρίς τά ὀνόματά τους, καί ἡ δεύτερη ἓνα δικέφαλο αετό, ἀκομίτηση ἐκείνου πού ὑπάρχει στήν πρώτη σελίδα. Στο πάνω μέρος αὐτῆς τῆς σελίδας εἶναι σημειωμένα ἀπό δεύτερο χέρι τά ἀκόλουθα: "ο βασηλίσκος οὔτος τη σηνιθηα εχη οτη απο το το".

Τό φύλλο 232^v εἶναι ἄγραφο. φαίνεται πώς ὁ κωδικογράφος σκεπτόταν νά τό διακοσμήσει κι αὐτό μέ εἰκόνες. Μετά τό τέλος τοῦ ποιήματος (f. 234^r) ὁ κωδικογράφος ἀφήνει μία γραμμή κενή καί ὕστερα γράφει μέ κόκκινο μελάνι: τοῦ σοφοτάτου πλάττονος ἀκολουθεῖ τό κείμενο, ἡ συνέχεια καί τό τέλος τοῦ ὁποῦρου δύνονται στο ἐπόμενο φύλλο (234^v). Ἀπό τό στίχο 519 μέχρι τό τέλος τοῦ ποιήματος τό χειρόγραφο αὐτό, ὅπως καί τό Z, δίνει κείμενο διαφορετικό. Ἐνῶ δηλ. στά χειρόγραφα CPVLE ἡ διαμάχη τῶν πουλιῶν τελειώνει μέ γενική εἰρήνη, στο ἀθηναϊκό χειρόγραφο καί στο χειρόγραφο Ζώρα τελειώνει μέ ἓνα δραματικό ἀγῶνα ζωῆς καί θανάτου, ὅπου, καθώς εἶναι φυσικό, τά ἀρκακτικά πουλιά ἀποσποῦν τή νύκη.

7. Τό χειρόγραφο Ζώρα (=Z) (18ος αἰ.).

Ἀνήκει στόν καθηγητή Γ.θ. Ζώρα, ὁ ὁποῖος καί δημοσίευσε τό 1956 τό κείμενο τοῦ "Πουλολόγου" πού περιέχει⁷⁸. Γράφτηκε πιθανῶς στο δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰῶνα⁷⁹. Ὅπως μᾶς πληρο-

φορεῖ ὁ Ζώρας⁸⁰: "Τό χειρόγραφον τοῦτο ἀπέκτησα πρό τινος ἐν Ἐνετιᾷ, οὐδεμίαν ὁμως πληροφορίαν ἠδυνήθην νά ἀρυσθῶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν προέλευσιν, τήν ἀκριβῆ ἐποχήν τῆς γραφῆς καί τόν ἀντιγραφέα".

Τό χειρόγραφο εἶναι χάρτινο μέ διαστάσεις 10×14.5 ἐκ. (διαστάσεις γραμμένης ἐπιφάνειας 7×11), καί ἀποτελεῖται ἀπό 23 φύλλα. Ἀρχικά ἀποτελοῦσε τμήμα μεγαλύτερου κώδικα, ἀπό τόν ὅποιο ἀποσπᾶστηκε ἀργότερα' στόν ἴδιο κώδικα πρέπει νά ἀνήκαν καί ἄλλα δύο τεύχη πού ἀγοράστηκαν μαζί μέ τό χειρόγραφο αὐτό ἀπό τόν καθηγητή Γ.Θ.Ζώρα καί πού διασώζουν ἀπό τό ἴδιο χέρι παραλλαγή τοῦ "Πωρικολόγου"⁸¹ τό ἓνα καί τῆς "Ἱστορίας Πτωχολέοντος"⁸² τό ἄλλο. Οἱ σελίδες τῶν χειρογράφων αὐτῶν δέν εἶναι ἀριθμημένες. Ἡ σελιδαρίθμηση πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ζώρας εἶναι δική του.

Ὁ "Πουολόγος" ἀποτελεῖται ἀπό 446 στίχους καί παραδόθηκε ἄτιτλος, ἕως ἐπειδή ὁ κωδικογράφος σκεπτόταν νά γράφει τόν τίτλο σέ ξεχωριστή σελίδα καί νά τόν συμπληρώσει μέ διακοσμήσεις καί ἄλλες ἀναπαραστάσεις σχετικές μέ τό κείμενο. Τήν ἀποψη αὐτή ἐνισχύει τό γεγονός ὅτι καί πρὶν ἀπό τούς στίχους μέ τούς ὁποίους ἀρχίζουν νέοι διάλογοι ἀνάμεσα στά διαπληκτιζόμενα ζευγάρια τῶν πουλιῶν ἔχουν ἀφεθεῖ κενά διαστήματα, πού ὁ κωδικογράφος τά προόριζε προφανῶς γιά νά δεχθοῦν τίς παραστάσεις τῶν πουλιῶν πού πρέπει νά ὑπῆρχαν στό ἀντίβολό του⁸³. Ἡ πρόθεσή του ὁμως αὐτή δέν πραγματοποιήθηκε καί ὁ χῶρος ἔμεινε κενός.

Τό χειρόγραφο παρουσιάζει ἓνα μεγάλο χάσμα (στ.211-285), ὅπου ὁ κωδικογράφος ἕως ἐπειδή τό ἀντίβολό του

παρουσίαζε χάσμα σ' αυτό τό σημείο- ἔχει ἀφήσει τρεῖς ὀ-
λόκληρες σελίδες λευκές, προφανῶς γιά νά τίς συμπληρώσει
ἀργότερα ἀπό ἄλλοῦ.

Τό χειρόγραφο βρίσκεται σέ πολύ καλή κατάσταση καί ἡ
γραφή εἶναι εὐανάγνωστη. Κάθε σελίδα περιλαμβάνει μία στή-
λη μέ 14-15 γραμμές κειμένου. Οἱ στίχοι εἶναι γραμμένοι
κατά τρόπο συνεχῆ, ἀλλά χωρίζονται μέ μία τελεία πάνω ἀ-
πό τή γραμμή. Τό χειρόγραφο ἔχει πολλά ὀρθογραφικά σφάλ-
ματα καί ἀβλεψίες. Οἱ λέξεις χωρίζονται ἢ μία ἀπό τήν ἄλ-
λη κανονικά, ἐκτός ἀπό λίγες ἐξαιρέσεις (π.χ. ἀλήσε, ἀ-
πόλα, ουκεγήρης κλπ.). Οἱ τόνοι καί τά πνεύματα τοπο-
θετοῦνται στή σωστή θέση, ἀλλά βέβαια ὄχι πάντοτε σωστά.
Ἡ στίξη εἶναι ἀνύπαρκτη καί οἱ συντομογραφίες ἐλάχιστες.

Ἡ ἀρχή τοῦ κειμένου εἶναι ἡ Ἰδία μέ τά ἄλλα χειρό-
γραφα, τό τέλος ὁμως διαφορετικό. Καταλήγει δηλ., ὅπως
καί στό χειρόγραφο Α, στή σύρραξη τῶν κουλιῶν⁸⁴ καί στήν
ἐξόντωση τῶν ἀσθενεστέρων.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. Carolus du Fresne, dominus du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lugduni 1688, *Index Auctorum (Scriptores Anonymi)*, col.38: "Pulologus, seu Apologus de avibus, ex codice Regio".

2. Βλ. G. Wagner, *Carmina Graeca medii aevi*, Λιψία 1874, σελ.179, σημ.

3. Γιά τήν περιγραφή καί τήν ἀντιβολή τῶν χειρογράφων χρησιμοποίησα μικροταινίες τῶν P καί L, πού μοῦ παραχώρησε ὁ καθηγητής R. Browning τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου, καί φωτογραφίες τῶν C, V καί E, πού μοῦ παραχώρησε ὁ καθηγητής Λ. Πολύτης ἐκ μέρους τῆς Βυζαντινῆς καί Νεοελληνικῆς Βιβλιοθήκης· τό χειρόγραφο Z εἶχε τήν καλωσύνη νά μοῦ τό ἐμπιστευτεῖ γιά λίγο διάστημα ὁ κάτοχός του καθηγητής Γ.Θ. Ζώρας, ἐνῶ τό χειρόγραφο A τό ἐξέτασα ἡ ἴδια στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη τῆς Ἀθήνας.

4. Βλ. A. Deissmann, *Forschungen und Funde im Serai, mit einem Verzeichnis der nichtislamischen Handschriften im Topkapu Serail zu Istanbul*, Berlin-Leipzig 1933, σελ.71-72.

5. Φ.Κ. Μπουμπουλίδου, Ἀνέκδοτοι παραλλαγá δημῶδων μεσαιωνικῶν κειμένων. Α', Ὁ κῶδιξ Κωνσταντινουπόλεως 35, Ἀθηνά 67 (1963-64), σελ.107-144.

6. Γιά τόν κωδικογράφο αὐτόν βλ. *Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit*, τ. I, Βιέννη 1976, σελ. 23, ὅπου ὁμως δέν περιλαμβάνεται τίποτε ἄλλο, ἐκτός ἀπό τόν κολοφῶνα τοῦ χειρογράφου.

7. Τῆ λέξη ἠψιλα τήν καταλαβαίνουμε ὡς Ὑψηλᾶ, γενική τοῦ ὀνόματος ὁ Ὑψηλᾶς· τό ὄνομα αὐτό πιθανόν νά σχετίζεται μέ τήν οἰκογένεια τῶν Ὑψηλάντων, γιά τοὺς ὁποίους βλ. Στ. Σκοπετεά, Οἱ Ὑψηλάνται. Ἡ Τραπεζουντιακή καταγωγή τους, Ἀρχ.Πόντ. 20 (1955), σελ.150-240. Ἡ λέξη κρῦκουῦ, πού εἶναι ἀκατανόητη, πιθανόν νά κρύβει τό μικρό ὄνομα τοῦ Ὑψηλᾶ. Ἐνας κωδικογράφος μέ τό ὄνομα Πιέρριος Ὑψηλᾶς, ἀπό τήν Αἴγινα, εἶναι γνωστός στό τέλος τοῦ 15ου μέ ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα (βλ. E. Gamillscheg-Dieter Harlfinger, *Specimen eines Repertoriums der Griechischen Ko-*

pisten, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, τ.27, 1978, σελ.320, όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία): ένα χειρόγραφο του τό έγραψε τό 1497 στό Μιλάνο, ένω μετά από τό 1507 διδάσκει 'Αριστοτέλη στή Μπολώνια. Ίσως ό τύπος κριτικού είναι παραφθορά του όνόματος Πιερίου σ'αυτή τήν περίπτωση δέν αποκλείεται ό κωδικογράφος αυτός νά είναι ό υδιος που παράγγειλε τήν αντίγραφή του C ή κάποιος έγγονός του.

8. Τίς γραφές των στύχων αυτών τίς σημειώνουμε στό κριτικό υπόμνημα μέ τό σύμβολο C^a. 'Επειδή οι διαφορές του C^a από τό C είναι άσημαντες και περιορίζονται σέ δύο μόνο περιπτώσεις (στ.153 έλθεῖ C: έλθη C^a, στ.156 καταμέφεσαι C: καταμέφεσαι C^a), υποθέτουμε ότι οι έντεκα αυτού στύχοι δέν προέρχονται από άλλο αντίβολο.

9. Τό ποιήμα σώζεται σέ εύκοσι περίπου χειρόγραφα. Τό χειρόγραφο τής Κωνσταντινούπολης δέν έχει χρησιμοποιηθεῖ ακόμη σέ καμία έκδοση αυτού του κειμένου, αλλά ό Φ.Κ. Μπουμπουλίδης (δ.κ., σελ.111-115) τό έχει αντίβάλει μέ τό κείμενο του Σπανέα που σώζει τό χειρόγραφο Vind. Suppl. gr. 77. Γιά τά διάφορα χειρόγραφα και τίς πολλές "κατά χειρόγραφο" εκδόσεις του κειμένου αυτού βλ. Η.- G. Beck, Geschichte der Byzantinischen Volksliteratur, München 1971, σελ.108.

10. Τό ποιήμα έχει εκδώσει ή 'Ε.Δ.Κακουλίδη (Νεοελληνικά θρησκευτικά αλφαβητάρια, Θεσσαλονίκη 1964, σελ.97-101), ή όποία όμως δέν είχε υπόψη της αυτό τό χειρόγραφο, ούτε τό χειρόγραφο 202 του Λένινγκραντ (βλ. σελ.23).

11. Κριτική έκδοση του ποιήματος: Φ.Κ.Μπουμπουλίδης, "Διήγησις τής φουμιστής Βενετίας", 'Αθηνά 69 (1966-67), σελ.181-190.

12. 'Η τελευταία έκδοση είναι τής Β.Τσιούνη "Παιδιόφραστος διήγησις των ζώνων των τετραπόδων", München 1972, που χρησιμοποίησε και τό C.

13. Κριτική έκδοση του ποιήματος έχει αναγγείλει ή Γλ. Μπουμπουλίδου.

14. D.C.Hesseling-H.Pernot, Poèmes prodromiques en grec vulgaire, Amsterdam 1910. Νεώτερη έκδοση έτοιμάζει ό Hans Eideneier.

15. Τό έργο έχει εκδώσει τελευταία ό Γ.Θ. Ζώρας, "'Ο Πωρικολόγος" (κατ' άγνωστους παραλλαγές), 'Αθηναι 1958.

16. Τό ποιήμα αυτό ήταν γνωστό μόνο από τό χειρόγραφο αρ.202 του Λένινγκραντ, άπ' όπου και εκδόθηκε για πρώτη φορά από τό Γ.Δεστούνη (Του 'Αρμούρη. Άσμα δημοτικόν τής

Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐκδοθέν, ρωσιστί μεταφρασθέν καὶ διερμηνευθέν παρά-· Ἐν Πετρούπολει 1877). Ἀργότερα ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Στ. Π. Κυριακίδη (Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἀκριτικά ἔπη, ἀκριτικά τραγούδια, ἀκριτικὴ ζωὴ. Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, ἀρ. 45. Ἐν Ἀθήναις 1926, σελ. 119-129), ἐνῶ ὁ Henri Grégoire (Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιΐα στὴν ἱστορία καὶ στὴν ποιήση. New York 1942, σελ. 204-212) ἀναδημοσίευσε τὸ ποιῆμα μέ βάση τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κυριακίδη, ἀλλὰ μέ λίγες διορθώσεις. Γιά περισσότερες πληροφορίες βλ. Beck, ὁ.π., σελ. 56-57.

17. Τὸ ποιῆμα ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ἰουλ. Moravcsik, Ἑλληνικὸν ποιῆμα περὶ τῆς Μάχης τῆς Βάρνης (Οὐγγροελληνικαὶ Μελέται, ἀρ. 1), Budapest 1935.

18. Οὐ εἰκόνες καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ μεγάλα ἔγχρωμα ἀρχικά γράμματα σχεδιάζονταν συνήθως στὰ χειρόγραφα ἀπὸ κάποιον ἄλλο καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ βιβλιογράφο. Σπάνια βιβλιογράφος καὶ ζωγράφος ἦσαν τὸ ἴδιο πρόσωπο. Ἐγραφαν πρῶτα τὸ κείμενο ἀφήνοντας κενὸ χῶρο γιὰ τὶς εἰκόνες καὶ γιὰ τὰ ἀρχικά γράμματα, πού τὰ πρόσθεταν ὕστερα μέ κόκκινο συνήθως μελάνι. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Εἰκονογραφημένοι λογοτεχνικοὶ κώδικες, Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914), σελ. 438-439.

19. Βλ. παρακάτω, σελ. 107 καὶ 117.

20. Βλ. V. S. Šandrovskaĵa, Die Byzantinischen Fabeln in den Leningrader Handschriftensammlungen, "Probleme der neugriechischen Litteratur", III, Berlin, 1960, σελ. 14.

21. V. S. Šandrovskaĵa, Vizantijskaĵa basnia "Ras-skaz o Cetveronogih" (XIV v.), Viz. Vrem., IX, 1956, σελ. 212, Τῆς Ἰδίας, Byzant. Fabeln, σελ. 10-20.

22. D. C. Hesseling, Notes critiques sur deux poèmes grecs du Moyen Age, Byzantion, I (1924), σελ. 305-316.

23. Ἡ παραλλαγή αὐτὴ τοῦ Σπανέα εἶναι ἄγνωστη καὶ ἀνέκδοτη, ἀφοῦ δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἀπὸ τὸν H.-G. Beck (ὁ.π., σελ. 107-108).

24. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει ἐκδώσει ὁ Γ. Δεστούνης (Πετρούπολις 1881), μέ εἰσαγωγή, σχόλια καὶ ρωσικὴ μετάφραση. Γιά τὶς ἐπόμενες ἐκδόσεις τοῦ ποιήματος βλ. H.-G. Beck, ὁ.π., σελ. 165-166.

25. D. C. Hesseling, ὁ.π., σελ. 306.

26. Βλ. Šandrovskaĵa, Viz. Vrem. IX (1956), σελ. 212, καὶ Τῆς Ἰδίας, Byzant. Fabeln, σελ. 14-15.

27. Τὴν πληροφορία αὐτὴ μᾶς τὴ δίνει ὁ ἴδιος σέ μιὰ σημείωσή του στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα: "Augerius de Busbecke comparavit Constantinopoli".

28. P. Lambecius, *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi*, τ.1-8, Wien 1665-1679, αρ. 297.

29. D. de Nessel, *Breviarium ... sive Catalogus aut Recensio specialis Codicum Manuscriptorum Graecorum ... Augustissimae Bibliothecae Caesariae Vindobonensis*, τ.1, Wien-Nürnberg 1690, αρ.297 .

30. W. Wagner, ὀ.π., σ.V-XIV. Ἡ λεκτομερής ἀπαρίθμηση τῶν ἔργων πού περιέχονται στό χειρόγραφο καθιστά περιττή τήν ἐπανάληψή τους ἐδῶ.

31. M. Parathomopoulos-E. Jeffreys, Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος (Πέλεα 5), Ἰωάννινα 1979, σελ.000.

32. G. Morgan, "Three Cretan Manuscripts", Κρητ.Χρον. 8(1954), σελ.65-67.

33. H. Schreiner, "Die zeitliche Aufeinanderfolge der im Cod.Vindob.theol.gr.244 überlieferten Texte des Imperios, des Belisar und des Florios, und ihr Schreiber", BZ 55(1962), σελ.213 (σημ.1) καί 214 (σημ.2,3).

34. Βλ. Α. Πολύτη, Παρατηρήσεις στόν "Ἀπόκοπο" τοῦ Μπεργαδῆ, Προσφορά εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην [Ἑλληνικά, παράτ. 4], Θεσσαλονίκη 1953, σελ.546 κέ. Σ. Ἀλεξίου, "Ἀπόκοπος", Κρητ.Χρον.17 (1963), σελ.185 κέ. Η.-G. Beck, ὀ.π., σελ.ΧΧΙ.

35. Γιά τίς πολλές ἐκδόσεις τοῦ κειμένου καί γιά τή χειρόγραφη παράδοσή του βλ. Ἐ.Δ. Κακουλίδη, Fior di Virtù - "Ἄθος Χαρίτων", Ἑλληνικά 24 (1971), σελ.267-311.

36. Τό ποιῆμα αὐτό, πού εἶναι τό ἐκτενέστερο τῆς δημώδους λογοτεχνίας μας, ἦταν μέχρι τώρα γνωστό μόνο ἀπό ἓνα ἀπόσπασμα 850 στίχων, πού εἶχε δημοσιεύσει καλαιότερα ὁ Δ. Μαυροφρύδης (Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 1, Ἀθῆναι 1866, σελ.183-211), καί ἀπό ἓνα ἄλλο 100 περίπου στίχων, πού δημοσίευσε πρόσφατα ὁ Α. Πολύτης (Δύο φύλλα ἀπό χειρόγραφο τοῦ "Πολέμου τῆς Τρωάδος", Ἑλληνικά 22, 1969, σελ.227-234). Κριτική ἐκδοση ὁλόκληρου τοῦ ποιήματος ἐτοιμάζουν οἱ Μ. Παπαθωμόπουλος καί Ε. Jeffreys (βλ. παραπάνω, σημ.31).

37. Βλ. Μ. Parathomopoulos-E. Jeffreys, ὀ.π., σελ.000, καί G. Morgan, ὀ.π., σελ.66.

38. Βλ. Μ. Parathomopoulos-E. Jeffreys, ὀ.π., σελ.000

39. Βλ. G. Wagner, ὀ.π., σελ.IX-XIV.

40. Βλ. G. Morgan, ὀ.π., σελ.65-67.

41. Γιά τόν Ἀκάκιο, βλ. Σ. Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστο-

ρικῆς τινος περιλήψεως "Ἀρτης καὶ Πρεβέξης, Ἀθήναι 1884, σελ.102.

42. Βλ.Μ.Παπαδοπούλου-Ε. Jeffreys, ὁ.π., σελ.000.

43. Ὅ.π., σελ.000.

44. Ὅ.π., σελ.000.

45. Βλ. Ἀ.Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἥτοι γενικός περιγραφικός κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνά τὴν Ἀνατολήν Βιβλιοθηκαῖς εὐρισκομένων χειρογράφων, Κωνσταντινούπολις 1884, σελ.80.

46. Ὅ.π., σελ.80-81.

47. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀντιβολή τοῦ ὑπό τοῦ Wagner ἐκδοθέντος Πουλολόγου πρὸς Λεσβιακὸν τινα κώδικα, Παλαιογραφικὸν δελτίον, Παράρτημα τοῦ ΙΣΤ' τόμου τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, 1885, σελ.65 κέ.

48. V.S.Šandronskaja, Viz.Vrem.9 (1956),σελ.211-249.

49. Ὅ.π., σελ.212, σημ.4.

50. V.S.Šandronskaja, Byzant. Fabeln, σελ.10-20...

51. Σκοπεύω σύντομα νά παρουσιάσω τὴν ἀνέκδοτη καὶ ἀγνωστη αὐτὴ παραλλαγή τοῦ "Φυσιολόγου".

52. Παραθέτουμε ἐδῶ τίς διαφορές καὶ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στό L καὶ στοὺς στίχους καὶ ἔχουν γραφεῖ γιὰ δευτέρη φορά καὶ καὶ τοὺς ὀνομάζουμε L^a: στ.114 εἰς τὸν CPL : εἰς τό L^a.- 119 ἀγνώριστος CPL^a : γνῶριστος L .- 120 οἱ CPVLAZ : om.L^aE; πάντες CPVL^aAZ : πάντε L.- 124 Ἐμέναν CPVLE : ἐμένα L^a.- 128 ἀκάθιστε CPL : εκαθιστε L^a.- 130 τὴν λυγερὴν CPVL : τὸν λυγερὴν L^a.- 209 ἀγαποῦν με CPVL^a : καταλοῦν σε L.- 213 κουτίκιν CPVE κουδίκιν L κουδούκιν L^a.- 214 ἄρατον C L^a : ἄφαντος L; τὸν κόσμον CPVL^aA : τοῦ κόσμου L.- 215 νά κᾶς εἰς ἄλλον CPVL : νά κᾶς γεις σ' ἄλλον L^a.- 468 καὶ ἡ κουκουβάλα ἤρξατο ὑβρίζειν τό ὀρτύκιν LEAZ : ἡ (ὁ CPL^a) κουκουβάς (πουδούκας L^a) ἐφάνηκεν, ἐστάθην (-θη L^a) εἰς τό μέσον CPVL^a.- Post v. 468 praeb. L καὶ λόγους ἐπεχειρίσειν τοιούτους καὶ τοῦ λέγει : om. recte CPVL^aEAZ.- 469-472 (quos delivi) praeb. CPVL^a : om. recte LEAZ. Στίς περιπτώσεις οἱ διαφορές τοῦ B^a ἀπὸ τό L εἶναι ἀσήμαντες καὶ πιθανότατα οἱ στίχοι αὐτοῦ (114-130 καὶ 209-218) δέν προέρχονται ἀπὸ ἄλλο ἀντίβολο. Στίς περιπτώσεις ὁμως τῶν στίχων 468 καὶ 469-472 ἔχουμε ἔνδειξη ὅτι ὑπῆρχαν διπλές γραφές στό ἀντίβολο δ τοῦ L (βλ. παρακάτω, σελ.91): τό L^a υἰοθέτησε τὴ γνήσια γραφή τοῦ δ (in textu), ἐνῶ τό L υἰοθέτησε τὴ γραφή τοῦ δ ex contaminatione.

53. Βλ. Ἀ.Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀντιβολή, σελ. 65.

54. E. Miller, Catalogue des manuscrits grecs de la biblioth que de l'Escorial, Paris 1848, σελ.450.

55. R. Wünsch, Zur Escorial-Handschrift Ψ-IV-22, BZ 6 (1897), σελ.158-163.

56. K. Krumbacher, Das mittelgriechische Fischbuch, "Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Klasse der Kgl. Bayern. Akademie der Wissenschaften" 1903, III, σελ.345-380, καὶ Τοῦ Ἰδίου, Eine neue Handschrift des Digenis Akritas,  .π., 1904, II, σελ.309 κ .

57. D.C. Hesselting, Le Roman de Digenis Akritas d'après le manuscrit de Madrid, Λαογραφία 3 (1911-12), σελ. 537-538.

58. H. Schreiner, Die Überlieferung des mittelgriechischen Romans von Libistros und Rodamne, BZ 34 (1934), σελ.19-21.

59. J.A. Lambert, Le roman de Libistros et Rhodamn  publié d'après les manuscrits de Leyde et de Madrid avec une introduction, des observations grammaticales et un glossaire, Amsterdam 1935, σελ.22-26.

60. Stamatia Krawczynski, 'Ο Πουλολόγος. Kritische Textausgabe mit Übersetzung sowie sprachlichen und sachlichen Erläuterungen, Berlin, Akademie-Verlag, 1960, σελ.13-15.

61. Gr. De Andr s, Catalogo de los codices griegos de la Real Biblioteca de el Escorial, τ. 3, Μαδρ τη 1967, σελ.106-109.

62. Μ.Κ. Χατζηγιακουμής, Τά μεσαιωνικά δημώδη κείμενα, Συμβολή στη μελέτη καὶ στην  κδοσή τους, Ἀθήνα 1977, Α', σελ.69-74.

63.  .π., σελ.70.

64. Τελευταία  κδοση  λναι τ ς Lambert,  .π. Νέα  κδοση  τοιμάζουν   Μ. Μανούσακας καὶ   Μ.Κ. Χατζηγιακουμής.

65. Ἡ μοναδική  κδοση τοῦ  ργου  χει γίνει ἀπ  τόν Krumbacher,  .π.

66. Τελευταία  κδοση  λναι τοῦ E. Trapp, Digenes Akrites, Synoptische Ausgabe der  ltesten Versionen, Wien 1971 (Wiener Byzant. Studien VIII). Σημαντικές  ντιρρήσεις γι  τ  πορίσματα τ ς εἰσαγωγ ς καθ ς καὶ γι  λάθη σημαντικά στην  κδοση τοῦ κειμένου βλ. στην  ναλυτική βιβλιοκρισία τοῦ L. Politis, Digenis Akritas, A propos de la nouvelle édition de l'épopée byzantine, Scriptorium 27

(1973), σελ.327-351, καθώς και στη διατριβή της 'Ι. Καραγιάννη, 'Ο "Διγενής Ακρίτας" του 'Εσχοριάλ, 'Ιωάννινα 1976.

67. Βλ. Μ.Κ. Χατζηγιακουμή, ὁ.π., σελ.70.

68. Βλ. 'Ε. Δ. Κακουλίδη, Fior di Virtù-"Ανθος Χαρίτων, 'Ελληνικά 24 (1971), σελ.271, σημ.1.

69. 'Ιω. Σακκελίωνος και 'Αλκ. Σακκελίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Ελλάδος, ἐν 'Αθήναις 1892, σελ.128.

70. Ν.Χ. 'Αποστολίδου, 'Επιστημονικός καθορισμός τῶν ἐν τῷ "Πουλλολόγῳ" ἀναφερομένων πτηνῶν, ἐν 'Αθήναις 1896, σελ.1-3.

71. Βλ. Ν. Βέη, 'Ο Πουλλολόγος τοῦ κῶντικα 701 τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Αθήνας, Νουμάς, τεῦχ.209, σελ.5.

72. Τό ποίημα αὐτό τό ἔχουν ἐκδώσει ὁ Κ.Ν. Σάθας (Πανδώρα 22, 1871, σελ.472-478) καί ὁ G. Wagner (Carmina, σελ. 203-220) ἀπό τό ἑλλην. θεολογικό χειρόγραφο 244 τῆς Βιέννης, ἐνῶ ἀπό τό ἀθηναϊκό χειρόγραφο 701 τό ἔχει ἐκδώσει ὁ 'Ι. Καλλιτσουνάκης (Πραγματεῖαι 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, τ. 1, 'Αθήναι 1935).

73. Τό ἔργο ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπό τό Σπ. Λάμπρο (Νέος 'Ελληνομνήμων 9, 1912, σελ.123-126), ὁ ὁποῖος ὅμως δέν εἶχε ὑπόψη τοῦ αὐτοῦ τοῦ χειρόγραφο.

74. Βλ. P. Schreiner, Die byzantinischen Kleinchroniken, I (Βιέννη 1975), σελ.526-541.

75. "Ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Ν. Βέης, ὁ.π., τεῦχος 209, σελ.5: "Ἔστωντας ὁ βιβλιογράφος νά ἦταν λόγιος ἄνθρωπος ὁ κῶντικας εἶναι μέ προσοχή καί μέ τάξη γραμμένος καί μιλῶντας γιά τά δημοτικά κείμενα πού περιέχει πρέπει νά τό διαλαλήσω ὅτι ὡς τώρα δέν ἔχω ἰδεῖ κῶντικα μέ δημοτικιά ὕλη νάνα γραμμένος τόσο καλά καί μέ τόσο λίγα λάθια ὅσα ὁ λεγόμενος".

76. Βλ. Ν. 'Αποστολίδου, ὁ.π., σελ.1, σημ.1.

77. Τοῦς στίχους αὐτοῦς σώζουν μόνο τά χειρόγραφα Α καί Ζ.

78. Γ.Θ. Ζώρα, 'Ο Πουλλολόγος (κατά νέαν παραλλαγήν), 'Αθήναι 1956.

79. Βλ. Γ.Θ. Ζώρα, ὁ.π., σελ.27.

80. Ὅ.π., σελ.27.

81. Γ.Θ. Ζώρα, 'Ο Πωρικολόγος (κατ' ἀγνώστους παραλλαγάς), 'Αθήναι 1958, σελ.21.

82. Τελευταία ἐκδοση τοῦ κειμένου ἀπό τό Γ.Κεχαγιόγλου, 'Ιστορία Πτωχολέοντος, Κριτική ἐκδοση, Θεσσαλονίκη 1978.

83. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Εἰκονογραφημένοι λογοτεχνικοί κώδικες, Νέος 'Ελληνομνήμων 11 (1914), σελ.439.

84. Βλ. παρακάτω, σελ. 151-158.

ΙΙΙ. Ταξινόμηση τῶν χειρογράφων

1. Χωρισμός τῶν χειρογράφων σέ δύο οἰκογένειες

Ὅπως θά ἀποδειχθεῖ στό κεφάλαιο αὐτό, τά ἐπτά χειρόγραφα πού σώζουν τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου" μπορούμε νά τά διακρίνουμε σέ δύο οἰκογένειες: ἡ μία, πού τήν ὀνομάζουμε α, περιλαμβάνει τά χειρόγραφα CPVL ἢ ἄλλη, πού τήν ὀνομάζουμε β, τά χειρόγραφα ΕΑΖ. Τή διάκριση αὐτή τήν ἐπιβάλλουν τά συνδεδειγμένα σφάλματα τῶν χειρογράφων CPVL ἀπό τήν μία μεριά καί τῶν ΕΑΖ ἀπό τήν ἄλλη.

Συνδεδειγμένα σφάλματα τῶν χειρογράφων CPVL

Τό κείμενο πού δύνουν τά χειρόγραφα CPVL ἀποκλίνει σέ ἀρκετά σημεῖα ἀπό τό ἀρχικό κείμενο, γιατί χαρακτηρίζεται ἀπό ὀρισμένα σφάλματα (προσθήκες ἢ παραλείψεις στίχων, σφαλερές γραφές κλπ.), πού μπορούμε νά τά θεωρήσουμε ὡς συνδεδειγμένα σφάλματα τῶν χειρογράφων αὐτῶν. Ἔτσι, τά χειρόγραφα CPVL:

α. Προσθέτουν ἓνα στίχο ὕστερα ἀπό τούς στίχους 217, 267 καί 269, καί ἀναπτύσσουν τούς στίχους 468 καί 596

1) 217 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν
218 [καθώς τό καταλόγιν τους γροικᾶς ὅτι ὄχλοῦν-
ται]

219 καί ὁ καρκατσᾶς ἀπήρξατο ὑβρίζειν τό ὄρνι-
θιν

2) 267 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν

268 [καθώς τό καταλόγιν τους ἐκράτειεν ἀκόμη]
 269 καί ὁ παργιαλῦτης ἤρξατο ἀφασιανόν ὑβρίζειν
 270 [καί λόγους ἐπεχειρίσεν τοιούτους νά τοῦ λέ-
 γη]

- 3) 467 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν
 468 [ὁ κουκουβάς ἐφάνηκεν, ἐστάθη εἰς τό μέσον,
 469 ἀνοιγοκλεῖ τά μάτια του, Χριστέ, καί κόθεν
 ἦλθεν,
 470 καλέ, καί ἐπεχειρίσεν ὀρτύκιν νά ὑβρίζη.
 471 Τά μάτια του ἐκοκκύνησαν, τάχα καλά σέ βλέ-
 κω;
 472 Τήν κεφαλὴν του ἔσεισεν, ἄρχισε νά τοῦ λέ-
 γη]

- 4) 595 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν
 596 [καθώς τό καταλόγιν τους εἶχε κολλά ὁ κόραξ,
 597 ἀμή ὁ μποῦφος κήδησεν ὡς βαρύκωλος στό μέ-
 σον
 598 καί τήν πτωχήν τήν κίχλαν ἤρξατο καθυβρί-
 ζειν.
 599 Ὡς μπάους ἀνεφάνηκεν μέ τό μέγαλον μάτιν,
 600 τήν κεφαλὴν του ἔσεισεν, ἤρξατο νά τῆς λέ-
 γη]

Καί στίς τέσσερις αὐτές περιπτώσεις ὑποστηρίζουμε ὅτι πρόκειται γιά στίχους κού προσθέτουν ἢ ἀναπτύσσουν τά χειρόγραφα CPVL, καί ὄχι γιά στίχους κού παραλείπουν ἢ συμπτύσσουν τά EAZ, ἐπειδή ἡ δομή τοῦ ποιήματος ἀκατατέσσεται

τά τά σημεῖα κάθε φορά δύο στίχους, ὅσους δηλ. σώζουν τά χειρόγραφα ΕΑΖ, καί ὄχι περισσότερους. Ἄν δηλ. ὀβελύσου-
με στήν πρώτη περίπτωση τό στίχο 218, καί στή δεύτερη
τούς στίχους 268 καί 270, καί ἄν ἀντικαταστήσουμε στήν
τρίτη καί στήν τέταρτη περίπτωση τούς στίχους 468-472 καί
596-600 ἀντίστοιχα μέ τό στίχο καί ἡ κουκουβάγια ἤρ-
ξατο νά ὑβρίζη τό ὀρτύκιν καί μέ τό στίχο καί ὁ
μποῦφος πάλιν ἤρξατο περιγελαῖν τήν κύχλαν πού μᾶς
σώζουν τά χειρόγραφα ΕΑΖ, ἔχουμε τό στερεότυπο δίστιχο
πού ἐπαναλαμβάνει σταθερά ὁ ποιητής κάθε φορά πού ἀρχί-
ζει καινούργιος διαπληκτισμός ἀνάμεσα σέ δύο πουλιά καί
πού μόνο στίς τέσσερις αὐτές περιπτώσεις (σέ σύνολο δε-
κατριῶν) παραβιάζεται ἀπό τά CPVL¹. Εὐκόλα ἄλλωστε παρα-
τηρεῖ κανεῖς ὅτι σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις πρόκειται
γιά ἄστοχες προσθήκες, πού ὄχι μόνο νοηματικά δέν εἶναι
ἀπαραίτητες, ἀλλά καί ἀπό φραστική, μετρική καί αἰσθητι-
κή ἄποψη δημιουργοῦν ἀνωμαλίες στό κείμενο.

Σέ μιᾶ πέμπτη περίπτωση τά χειρόγραφα CPVL ἀναπτύσ-
σουν τό στίχο 231 (Εὐθύς γυρίζει ἡ ὄρνιθα, τόν καρ-
καρίζον λέγει) σέ δύο στίχους:

Εὐθύς λοιπόν ἡ ὄρνιθα ἐντράπη καί ἐσηκώθη,
ἐστάθη καταπρόσωπα, τόν καρκαρίζον λέγει

Καί σ' αὐτή τήν περίπτωση ἡ δομή τοῦ ποιήματος² ἀ-
παιτεῖ ἕναν καί μόνο στίχο, πού τόν σώζει ἡ οἰκογένεια
β. Κάθε φορά δηλ. πού σταματᾷ τό πρῶτο ἀπό τά δύο πουλιά
τοῦ ζευγαριοῦ καί ἀρχίζει νά μιλᾷ τό δεύτερο, μεσολαβεῖ
ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος, αὐτούσιος³ ἢ μέ μικρές παραλ-
λαγές⁴. Ἀντίθετα, ὁ στίχος 231, ὅπως τόν παραδίδουν τά

χειρόγραφα CPVL, ἀποτελεῖ τή μοναδική ἐξαίρεση σέ ἕνα σύνολο δεκατεσσάρων περιπτώσεων.

Τέλος, τά χειρόγραφα CPVL προσθέτουν ἕνα στίχο ὕστερα ἀπό τό στίχο 526, ἕνα στίχο ὕστερα ἀπό τό στίχο 529 καί δύο στίχους ὕστερα ἀπό τό στίχο 553⁵:

(ὁ κόρακας πρὸς τό περιστέρει)

524 Εἰπέ με γοῦν, περιστερὰ, τόν χρόνον ὄλον
τί ἔχεις

525 καί πάντα ἀγωνίζεσαι, καί πάντα μουρμουρίζεις,

526 καί ταῦτα εἰς τὰς ἐκκλησίας σεβαίνεις καί
κορνεύεις,

527 [ὄκου σταθῆς νά σηκωθῆς, φύλλους πάντα τινάσσεις].

528 Λέγω σε γοῦν, περιστερὰ, νά σηκωθῆς νά φύγης

529 μή εἰπῶ καί τά ἄλλα τά πολλά καί τά κούλια σέ πτύσουν.

530 [Ταῦτα ὁ κόραξ ἔφησεν κατὰ τῆς περιστέρας].

553 Καί μέ τόν γνόφον τόν πολύν, τήν ταραχήν ἐκείνην,

554 [ὡσάν ἐπέρασεν λοιπόν ὁ βουασμός ἐκεῖνος

555 καί ἡ σκληρία ἡ πολλή, ἐπέρασαν ἡμέρες,]

Ἐπίσης, ὁ στίχος 527 προσθέτει ἀπλῶς ἕνα ἀκόμη περιπαικτικό στοιχεῖο, χωρὶς ὅμως αὐτό νά ἔχει καμία σχέση μέ τά συμφραζόμενα. Ὁ στίχος 530 εἶναι ἀσύμβατος μέ τή δομή: σέ κανέναν ἀπό τούς ὑπόλοιπους δεκατρεῖς διαπληκτισμούς τό πρῶτο μέρος δέν τελειώνει μέ τέτοιο "ἀνακεφαλαιωτικό" στίχο⁶. Οἱ στίχοι 554-555 ἀποτελοῦν πλατειάζουσα ἐπανάληψη τοῦ στίχου 553.

β. Παραλείπουν τούς στίχους 358-360, 399, 480-481 καὶ 594⁷

(Ἡ κίσσα ἀπαντώντας στήν πασιδόνα, καυχιέται γιά τήν ἑλληνική καταγωγή καὶ τὰ προσόντα της).

355 Ἐγὼ Ῥωμαίου παιδὺν εἶμαι καὶ ἐκλέφασύν με

οἱ φράγκοι

356 -νά εἰπῶ ὡς ἤμουν εὐμορφον, καὶ τί νά τό

καυχοῦμαι ;-

357 καὶ τὰ Ῥωμαίικα ἔμαθα, φράγκικα συντυχαίνω.

358 Καὶ ἐσύ τραυλήν, τραυλόγλωσσον καὶ τραυλοκι-

λαδούσαν

359 στέκεις καὶ καταλέγεις με, δύχα νά μέ γι-

νώσκης;

360 Ἐμέν εἰς τήν Πόλιν φέρνουν με, εἰς τό κλω-

βύν μέ βάνουν,

361 μᾶλλον τούς κλέπτας μαίνομαι καὶ λέγω κλέ-

πτης, κλέπτης,

362 μισέρο, κλέπτης, κιάσε τον, ἐπῆρε τὰ καλύγια

(Τό γεράκι πρὸς τό λούπη)

396 Πάλιν ἡ γραῖτα ἀπό ψυχῆς κλαίει καὶ κατα-

ρᾶται,

397 τόν ἄγιον Γεώργην τάσσεται κουλίτσιν νά

τόν πάγη,

398 ἂν τὰ φυλάξη ἀπό σέν ἐκεῖνα τὰ ἀφήκες.

399 Καὶ ἐσύ τό φέξειν ἔφαγες τοῦ ἀγίου Γεωρ-

γίου τό ὀρνύθιν

400 καὶ οὐκ ἐφοβήθης, ἄτυχε, κοσῶς τήν ἀδικίαν,

401 οὐδέ τήν γραῖταν τήν πτωχήν, οὐδέ τόν ἄγιον

ὄλως,

(Ἡ κουκουβάγια πρὸς τό ὀρνύκι)

473 Ὅταν στραφῶ καὶ ἴδω σε, ὀρνύκιν, εἰς τόν

γάμον,

- 474 νά εἶσαι μικροκέφαλον, ἀσύσσομον, κωλάτον,
 475 καί παρδαλοχρωμάτιστον καί μελανοποδάτον,
 .....
 480 καί δέν ὑπάγεις κούπετε τά πέσης νά φοφή-
 σης,
 481 ἀμή ἤλθες καί ἐκάθισες ἐν μέσῳ τῆς τραπέζης,
 482 ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ, ὑπάγω νά ἀποθάνω.

(Τό περιστέρι πρὸς τόν κόρακα)

- 591 Λοιπόν ἄλλον μηδέν εἰπῆς ὕβριν τινά ἀδύ-
 κως,
 592 μή εἰπῶ καί τά ἄλλα τά ἄχρηστα καί τά κου-
 λία σέ πύσσουν,
 593 καί τά ἄλλα τά ἀπομένοντα καί τά ἐπίλοιπά
 σου
 594 μή εἰπῶ καί θριαμβεύσω τα καί ὁ κόσμος τά
 ἀκούσῃ!

Στὴν πρώτη περίπτωση οἱ στίχοι 358 καί 359 εἶναι ἀπα-
 ραίτητοι, γιατί μ'αὐτούς ἡ κίσσα ἀπαντᾷ λέξη πρὸς λέξη
 στὴν πασιδόνα, πού τὴν κατηγόρησε πῶς εἶναι τραυλή, τραυ-
 λόγλωσσος καί τραυλοκιλαδοῦσα (στ.326). Τό νά ἀπαν-
 τᾷ τό δεύτερο πουλί λέξη πρὸς λέξη στίς κατηγορίες πού
 τοῦ ἀπήθυνε τό πρῶτο εἶναι κάτι συνηθισμένο στό ποιῆμά
 μας (πβ.στ.133-136~155-158, 166-172~186-205, 271-285~
 305-308, 419-425~455-463, 473-479~511-514, 606-613~647-
 651). Ὁ στίχος 360 εἶναι ἀπαραίτητος, γιατί ἄλλιῶς ὁ στί-
 χος 361 θά ἔμενε μετέωρος: ἂν ἡ κίσσα φωνάζει "κλέφτης",
 εἶναι γιατί ἀκριβῶς γι'αὐτόν τό λόγο τὴν ἔχουν βάλει στό
 κλουβί⁸. Ἐπιπλέον, ἡ λέξη μισέρο (στ.362), πού δείχνει
 τόν κύριο τοῦ σπιτιοῦ⁹, τόν dominus, ἐνισχύει τὴν αὐθεν-
 τικότητα τοῦ στίχου 360, γιατί προϋποθέτει ὅτι ἡ κίσσα

βρίσκεται σέ σκίτι, μέσα σέ κλουβί, καί είδοπολεῖ τόν κυριο τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν φανοῦν κλέφτες.

Στή δευτέρα περιπτώση λόγος νοηματικοῦ ἐπιβάλλουν νά θεωρήσουμε γνήσιο τό στίχο 399, γιατί χωρίς αὐτόν δέν εἶναι κατανοητοί οἱ στίχοι 400 καί 401: ἄν ὁ λούπης δέν εἶχε φάει "τό ὄρνιθιν τοῦ ἀγίου Γεωργίου", τό τάμα "τῆς γραίας", γιατί νά φοβηθεῖ τήν "ἀδικίαν", "τήν γραζαν τήν πτωχήν" καί τόν "ἄγιον";

Στήν τρίτη περίπτωση τοὺς στίχους 480-481 τοὺς σώζουν τά χειρόγραφα ΑΖ, ἐνῶ τό Ε παραδίδει ἐνάμιση περιόκου στίχο (καί ἐνθυμηθῶ τά θεάματά σου, | κάλιν οὔν θεωρῶ σε καί εἰς τόν γάμον τοῦτον), γεγονόςσ κού ἐνισχύει τήν ὑπόθεση ὅτι κρύν ἀπό τό στίχο ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ, ὑπάγω νά ἀποθάνω ὑπῆρχαν στό ὑπαρχέτυπο β δύο στίχοι, κού δέν τοὺς βρίσκουμε στό ὑπαρχέτυπο α. Ἐνα ἐπιχείρημα γιά τή γνησιότητα τοῦ στίχου 481 εἶναι καί ἡ διακρίσιση ὅτι πρὸς τό τέλος κάθε διακλητισμοῦ ὑπάρχει πάντοτε ἕνας στίχος κού περιέχει τή λέξη γάμος (πβ. στ. 11, 40, 69, 110, 136, 174, 328 καί 424) ἢ κάποιο ὑποκατάστατό της (πβ. στ. 230, 285 καί 377). Τό κείμενο τοῦ Ε, ἄν καί μετρικά σφαλερό, παρουσιάζει τό πλεονέκτημα νά περιέχει τή λέξη γάμος. Ἀντίθετα, τό κείμενο κού δύνουν τά χειρόγραφα Α καί Ζ εἶναι μετρικά ἄσφογο, ἀλλά ἀντί γιά τή λέξη γάμος παραδίδει τό ὑποκατάστατό της τραπέζης, κού βέβαια δέν ἀποκλείεται νά εἶναι ἡ γνήσια γραφή¹⁰. Ὁ στίχος 480 κρέκει νά εἶναι καί αὐτός γνήσιος, γιατί ἀποτελεῖ ἀδιάσπαστη νοηματική ἐνότητα μέ τό στίχο 481. Οἱ στίχοι 480-481 εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητοι, γιατί στό τέλος τῆς σειρᾶς τῶν ὕβρων κού ἀπευθύνει ἡ κουκου-

βάγια στο ὄρτυκι, οἱ στίχοι αὐτοῦ ἐπιτρέπουν ὁμαλότερη μετάβαση ἀπό τή χρονικοῦποθετική πρόταση ὅταν στραφῶ καί ἔδω σε (στ. 473-479) στήν ἀπόδοση ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ ... (στ. 482).

Στήν τέταρτη περίπτωση τό χωρίο (στ. 592-594) νοσεῦ. Ἡ γραφή καί τά πουλιὰ σέ πτύσουν (στ. 592) παραδίδεται ἀπό τά χειρόγραφα C καί V, συνεπῶς πρέπει νά ὑπῆρχε στό ὑπαρχέτυπο α' ἐπιπλέον, εἶναι νοηματικά ἱκανοποιητική. Στό στίχο 593 ἡ γραφή καί τά ἄλλα τά ἀκομμένοντα παραδίδεται μόνο ἀπό τό C, συνεπῶς εἶναι ὑποκτη, ἀλλά χρειάζεται γιά νά ἔχουμε τό στίχο αὐτόν ἀκέραιο. Στό δεύτερο ἡμιστίχο τοῦ ἔδιου στίχου ἡ γραφή τῶν CP καί τά ἐκίλουκά σου εἶναι πιθανή, γιατί κατά κάποιον τρόπο παραδίδεται καί ἀπό τό E (τοῦ βίου σου τά ἐκίλουκα). Ἀπό τή στιγμή πού δεχόμαστε τό στίχο 593, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δεχθοῦμε καί τό στίχο 594 πού τόν σώζει μόνο τό E (δηλαδή ὁ ἀντιπρόσωπος ἐδῶ τῆς οἰκογένειας β), γιατί ἄλλιως ἡ μετοχή ἀκομμένοντα καί τό ἐκίθετο ἐκίλουκα δέν θά εἴχαν ρῆμα (πού ὑπάρχει στό στίχο 594). Ἐνα ἐπιπλέον στοιχεῖο τῆς γνησιότητος τοῦ στίχου 594 εἶναι καί ἡ ὑπαρξη τοῦ σπάνιου ρήματος θριαμβεύω¹¹ (μέ τή σημασία τοῦ "ἀνακοινώνω, διαλαλῶ, διαπομπεύω").

γ. Μεταβάλλουν τή σειρά τῶν λέξεων στους παρακάτω στίχους¹²

στ. 52 καί 160 τά αὐγά μου κάλιν EAZ : κάλιν τ' αὐγά μου CPVL.- 85 οἱ ἄρχοντες τά ἄκρη μου EAZ : τά ἄκρη μου οἱ ἄρχοντες CPVL.- 97 Καί τά κοπέλια εὐρύσκουν σε EAZ : εὐρύσκουν σε τά κοπέλια CPV.-300 υἱός εἶσαι EAZ : εἶσαι υἱός CPVL. -304 κερκατεῖς,

γελᾶς τους (E)AZ : καὶ γελᾶς, κερκατεῦς CPVL.

δ. Δίνουν παραλλάσσουσες γραφές (*variae lectiones*), οἱ ὁποῖες ὁμως ἀποδεικνύονται ἐσφαλμένες¹³ :

στ.44 ὀλῶμα τὰ ὀφάρια EAZ : ὀλῶμους τοὺς ἰχθύ-
ας CPVL.- 68 Ἐγεύρου EAZ : λοιπόν CPVL.-86 καλήν EAZ :
πολλήν CPVL.- 90 τὰ ξηρορυάκια τρέχεις EAZ : τὰ ξε-
νόρια βλέπεις CPVL.- 104 σακκούλιν EAZ : πουγγύ καὶ
CPVL.- 147 νά λούεσαι.... νά πλήης EAZ : νά γέρνε-
σαι.... νά λοῦσαι CPVL.- 222 φανερά EAZ : πάντοτε
CPVL.- 261 κουρτέσοι EAZ : κοῦρβοι CPVL.- 282 τόν γά-
μον EAZ : τήν μέσην CPVL.- 307 καὶ ἀφῆκε με EAZ :
καὶ ἐπῆρα το CPVL.- 322 σημαδεμένος EAZ : συμπα-
θημένος CPVL.- 323 γινώσκουν EAZ : βλέπουν CPVL.-
357 φράγκικα EAZ : μωρή καὶ CPVL.-

Συνδεδητὰ σφάλματα τῶν χειρογράφων EAZ

Ὅπως τὰ χειρόγραφα CPVL, ἔτσι καὶ τὰ EAZ παρουσιάζουν ὀρισμένα συνδεδητὰ σφάλματα:

α. Προσθέτουν τοὺς στίχους

(Ὁ κύκνος πρὸς τόν κελαργό)

- 18 Ἐγὼ καὶ ἂν ἦσουν εὐμορφον ἐκ τὰ κουλῖα τοῦ
κόσμου,
19 [καὶ ἂν εἶχες τίποτες θωριά δέν ἤθελα τήν
βάλεϛ],
20 τήν μέμφιν τήν μέ ἐμέμφηκες οὐ μή τήν ἐβαρέθημ
21 Ἄμῃ εἰσαι καὶ πανάσχημον ἐκ τὰ κουλῖα τοῦ
κόσμου
22 καὶ ὀρέγεσαι νά μέμφεσαι καὶ ἐγὼ νά σέ ἐγ-
κωμιάζω!

Εἶναι φανερό πῶς ἡ προσθήκη τοῦ στίχου αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἀσυνάρτητο παραγέμισμα, πού διακόπτει τή συνέχεια τοῦ νοήματος.

β. Παραλείπουν τούς στίχους 66-67, 106-107, 194-195, 200-201, 208-209, 212 καί 486

(Ὁ τσικνέας πρὸς τὸ γερανό)

65 καί εἶσαι καμηλόραχος, καμηλοπερπατάρης.

66 Ὄταν σέ φθάση αὐθέντης σου, ἀνάσκελα μοῦ κέ-
φτεις,

67 καί τάχα μέ τούς κόδας σου θέλεις νά βοηθᾶσαι.

68 Ἐγεύρου, ἀνάστα, τακινέ, φύγε ἀπὸ τόν γάμον.

(Ὁ γλᾶρος πρὸς τή χήνα)

102 Χαρά εἰς τήν χήναν τήν καλήν, τήν χήναν τήν
μουσοῦναν,

103 ὁπού φορεῖ τήν τσαπερούν τήν ἀνασκουμπωμέ-
νην

104 καί ὀπίσω πρὸς τόν κῶλον της σακκούλιν νά
βαστάζη,

105 νά γέμη νέματα φιλά, τὰ ἔκλεπεν τήν κυράν της,

106 ὁπού ἤλθεν καί ἐπεγύρυσεν καί ἔκατσεν εἰς τό
μέσον,

107 εἰς τήν χαράν καί εἰς τόν καστόν καί εἰς τόν
ἐξαίσιον γάμον.

108 Ἐγεύρου, φύγε τό γοργόν, φύγε ἀπὸ τόν γάμον.

(Ἡ κέρδικα ἀπαντᾷ στά ὑβριστικά λόγια τῆς νυχτερίδας)

193 Τό δέ φωνάζω πάντοτε εἰς ὅλα τὰ ἀκρωτήρια,

194 εἰς τὴν γλυκεῖαν τὴν αὐγὴν, τὴν γλυκοδροσι-
σμένην,

195 ἀνθοβολοῦν τὰ ἄνθη τῆς καὶ κίλαδῶ, ὡς οἴδας·

196 οὐδέεν λαλῶ τοὺς καύχους μου, οὐδέ κακοὺς
ἀνθρώπους,

197 ἀμὴ πουλίτσια ἔποικα μονόκοιλα εἰκοσάδα,

198 καὶ ὁ πετριτάρης, ἀσεβής, ὀλίγον κατ' ὀλίγον

199 ἐπῆρε μου τὰ δώδεκα, ἔκαψεν τὴν καρδίαν μου

200 Ἐκάην ἢ καρδία μου, ἐπόνεσα ὡς μάνα.

201 φοβοῦμαι γοῦν καὶ τρέμομαι καὶ κάμνει με ὁ
φόβος,

202 ὀπόθεν στέκω, κάθωμαι κολλάκις μετ' ἐκεῖ-
να,

203 πάντα διδάσκω, παλαιῶ τὰ ἄλλα μου τὰ πουλία,

(Ἡ κέρδικα συνεχίζει τὴν ἀπάντησίν της στὴν-
χτερίδα ἐκθέτοντας τώρα τὰ προσόντα τῆς)

206 Ἐμένα πάλε οἱ βασιλεῖς εἰς γεῦμαν τοὺς μέ
θέλουν,

207 καὶ οἱ ἄρχοντες οἱ εὐγενεῖς εἰς πρόγεμαν καὶ
δεῖπνον.

208 Καὶ πλούσιοι ἠθέλασιν καὶ πτωχοὺ νά μέ εἴχων

209 καὶ μέ ζωὴν καὶ θάνατον οἱ πάντες ἀγαποῦν με.

210 Ἐσύ δέ πῶς ἐτόλμησες καὶ ἐσυκοφάντησές με;

211 Νά σέ ἐγκαλέσω εἰς τόν ἀετόν, τόν μέγαν βα-
σιλέαν

212 -πολλά μέ χρήζει καὶ αὐτός, ἂν ἤμπορῇ νά μ'
ἔχη-

213 ποντύκιν κακορίζικον, ἀπό τήν κακοτύχην.

(Τό ὄρτυκι ἀπαντᾶ στίς λοιδορίες τῆς κουκουβάγας)

484 " Ἐμέν τά λέγεις, κουκουβάς, ἐμέν τά συντυ-
χαίνεις;

485 Οἶδα σε καί ἤξεύρω σε πάλιν μέ τά πολλά σου".

486 -"Καί τί τό ἤξεύρεις, ὄρτυκε;" ἡ κουκουβάς
τό λέγει .

487 - Ἠξεύρω σε, κακότυχε, ἐκ Ζαγοράν ὑπάρχεις

Οἱ στίχοι αὐτοῦ λείπουν καί ἀπό τά τρία χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας β, καί δέν μπορούμε νά ποῦμε μέ βεβαιότητα ἄν ἀνήκουν στήν ἀρχική μορφή τοῦ "Πουολόγου" ἢ ἄν ἀποτελοῦν μεταγενέστερη προσθήκη τοῦ κοινοῦ προγόνου τῶν χειρογράφων τῆς οἰκογένειας α¹⁴. Δυστυχῶς, οὔτε τό νόημα (ἐκτός ἀπό τήν περίπτωση τοῦ στίχου 486) οὔτε καί ἡ δομή τοῦ ποιήματος (ἐκτός ἀπό τήν περίπτωση τῶν στίχων 106-107) μᾶς βοηθοῦν νά ἀποφανθοῦμε κατηγορηματικά γιά τή γνησιότητα τῶν στίχων αὐτῶν. Σέ τέτοιες περιπτώσεις, ἄν πρόκειται γιά προσθῆκες ξένες πρὸς τό ὑποθετικό ἀρχέτυπο ἢ γιά παραλείψεις ἀπό τό ἀύθεντικό κείμενο, εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο, ἄν ὄχι ἀδύνατο, νά ἐξιχνιασθεῖ. Πάντως, ἄν καί διατηροῦμε ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις, πρέπει μᾶλλον νά δεχθοῦμε τή γνησιότητα τῶν στίχων αὐτῶν, γιατί κανενός τό περιεχόμενο δέν ἔρχεται σέ φανερή ἀντίθεση μέ τό νόημα τῶν συμφραζομένων: Οἱ στίχοι 66-67 μᾶς περιγράφουν μία ρεαλιστική σκηνή ἀπό τά κυνήγια τῶν Βυζαντινῶν¹⁵. Οἱ στίχοι 106-107, μέ τήν κατάληξη εἰς τό μέσον στό στίχο 106 καί τή

χαρακτηριστική επανάληψη τῆς λέξης γάμων στους στίχους 107 καί 108¹⁶, εἶναι συμβατοῦ μέ τή δομή τοῦ ποιήματος¹⁷ καί εἶναι ἀπαραίτητοι γιά τήν ὀλοκλήρωση τοῦ νοήματος τῶν στίχων 102-108. Οἱ στίχοι 194-195 εἶναι ἀπό τούς ποιητικότερους τοῦ κειμένου καί περιγράφουν ἕνα χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς κέρδικας¹⁸. Ὁ στίχος 200 ἀναδιπλώνει τό νόημα τοῦ δεύτερου ἡμιστιχίου τοῦ προηγούμενου στίχου, ὅπως συμβαίνει συχνά στό ποίημα καί γενικά στή δημώδη ποίηση¹⁹. Ὁ στίχος 201 εἶναι νοηματικά ἀπαραίτητος, γιατί ἐπιτρέπει τήν ὀμαλή μετάβαση στό στίχο 202: ὁ φόβος ἀκριβῶς παρακινεῖ τήν κέρδικα νά διδάσκει τά ἄλλα τῆς κουλιά. Οἱ στίχοι 208, 209 καί 212 δίνουν τήν ἀπαραίτητη ὑπερβολή στους αὐτοεκαίνους τῆς κέρδικας. Τέλος, ὁ στίχος 486 εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖος, ἀφοῦ περιέχει τήν ἔνδειξη τῆς ἀλλαγῆς τοῦ προσώπου κού μελᾶ.

γ. Συμπτύσσουν δύο στίχους σέ ἕναν ἢ κηδοῦν ἀπό τό πρῶτο ἡμιστίχιο ἑνός στίχου στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ ἐκόμενου στίχου

60-61 μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον, καμάριν δ-
λος ἔχει, | κουναυλοπόδης, αὔκραστος, μέ τās μαυρέ-
ας κάλτσας CPVL : μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον καί
μέ τās μαύρας κάλτσας EAZ.

127-128 ἀτσύγανε, μαυρότεχνε, ἐμέν τά συντυ-
χάνεις, | ἀκάθιστε ὡς ἐκεινούς, ἐμέν τά καταλέγεις
CPVL : ἀτσύγανε, μαυρότεχνε, ἀκάθιστε ὡς ἐκεῖνος
EAZ.

343-344 τό πώς καθίζεις, ἄτυχε, κάτω εἰς παρα-
 γιάλιν, | ὑπάγεις καί καθέζεσαι εἰς πέτραν στε-
 φανέαν CPVL : τό πώς καθίζεις, ἄτυχε, εἰς πέτραν
 στεφανέαν EAZ.

Στούς στίχους 60-61 ἔχουμε εἴτε πῆδημα ἀπό ὁμοιο σέ
 ὁμοιο, δηλ. ἀπό τό πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 60 στό δεύ-
 τερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 61, εἴτε ἐσκεμμένη σύμπτυξη.
 Ἡ ἐσκεμμένη σύμπτυξη φαίνεται ἐδῶ πιθανότερη: ὁ κωδικογρά-
 φος τοῦ ὑπαρχέτου β δέν κατάλαβε τή σημασία τῶν λέξεων
 κουνουλοπόδης, αὔκραστος, καί θέλοντας νά τίς ἀποφύγει
 συνέπτυξε τούς δύο στίχους σέ ἓνα. Στούς στίχους 127-128
 ὁ ἴδιος κωδικογράφος συμπτύσσει δύο στίχους πού τό δεύτε-
 ρο ἡμιστίχιο τους εἶναι ὁμοιο, καί στούς στίχους 343-344
 εἴτε συμπτύσσει δύο στίχους πού ἔχουν τό ἴδιο περὶκου νό-
 ημα, εἴτε ἀπό ἀπροσεξία κηδᾶ ἀπό τό πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ
 στίχου 343 στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 344.

δ. Μεταβάλλουν τή σειρά τῶν λέξεων²⁰

στ. 3 τό κληθος ὄλον CPVL : ὄλον τό κληθος EAZ.
 -177 εἰς τά μηχανία ἀπάνω CPV : ἀπάνω εἰς τά μηχά-
 νια LEAZ²¹ .- 320 ὁ βασιλεύς ὁ μέγας CPVL : ὁ μέγας
 βασιλέας (-λεύς E) EAZ.

ε. Παραδίδουν παραλλάσσουσες γραφές (*variae lectio-
 nes*), πού ἀποδεικνύονται ἐσφαλμένες²²

στ. 92 ἄτυχε CPVL : ταπεινέ EAZ.- 378 τόν λοῦ-
 πον CPVL : ἐκεῖνον EAZ.

στ. Παραφράζουν ἢ μεταβάλλουν τό κείμενο τῶν ἀδόλου-
 θων στίχων²³

στ.63 μέ τόν μακρύν τόν σφόνδουλον, μέ τό σι-
βύν καπέλον CPVL : μέ μαῦρον έσωλούρικον (έπι-
λουρικόν AZ) καί μέ τάς μαύρας κάλτσας EAZ.- 394
ώς έμαθες στό σκίτιν σου, πτωχή, είς τό πατρικόν
σου CPVL : ώς έσουνήθισες, πτωχή, στό πατρικόν σου
σκίτι EAZ.

2. Ἡ οἰκογένεια α

Τά χειρόγραφα CPVL, κού άποτελοῦν τήν οἰκογένεια α,
χωρίζονται σέ δύο ομάδες: τή γ, κού περιλαμβάνει τά χει-
ρόγραφα C καί P, καί τή δ, στήν όποία άνήκουν τά χειρό-
γραφα V καί L.

I. Ἡ ομάδα γ

Τήν ένταξη τῶν χειρογράφων C καί P στήν ίδια ομάδα ά-
ποδεικνύουν τά συνδετικά τους σφάλματα²⁴, όπως:

1. Σφάλματα όρθογραφίας

στ.3 τό κλήθος όλον τῶν όρνέων²⁵ : τό κλήθος
όλων τῶν όρνέων CP.- 6 όλον όμπρός : όλῶν όμπρός
CP.

2. Lapsus calami

στ.36 κανάτσαλη : κανάσταλη CP.- 107 έξαύσιον :
έξεύσιον CP.- 283 άτουκύν : άτοκύν CP.- 386 διδα-
χάς : διχαχάς CP.- 496 έμεινες : έμεινεν CP.- 511
κουλάκιν : κολάκιν CP.- 580 πουλία : μουλία CP.

3. Ἡ ἀντικατάσταση λέξεων ἀπὸ ἄγνοια

στ.24 γριζόχροε, γριζόφορε : χρυσόχροε, γρισόφορε CP. - 432 ρειχέαν : τρίχαιαν CP.

4. Ἡ προτίμηση ἰσότιμου τύπου, ἄλλοτε λογιότερου καὶ ἄλλοτε δημωδέστερου

στ.16 καθύζεις : καθέζεις CP.- 33 ἔκατσεσ : ἑκάτσεσ CP.²⁶- 38 κακοεντυλίχτας E : κακοτύλιχθες L κακομάζωχτας V κατατύλικτην A κακοεντετυλιγμέννας CP.- 45 χαλᾶς : χαλνᾶς CP.- 46 τῆς θαλάσσης : τῆς θαλάσσου CP.- 66 ὄταν : ὄντα CP.- 103 ἀνασκομπωμένην : ἀνασκομπωμένην CP.- 118 σκανθάρους γεματίζεις : ἀσκανθάρους μασᾶσαι CP.- 120 σέ οἶδασιν : σ' ἔδασιν CP.- 186 ἐτόλμησεσ : ἐτόλμησασ CP.- 226 πανάχρηστε : πανάχρηστη CP.- 234 ἠτίμωσεσ : ἠτίμωσασ CP.- 246 λέγω ψέμα : λέγω ὡς ψόμα CP.- 288 τοῦ κετσοκαταλύτη : τοῦ κετσοκαταλύτου CP.- 322 συμπαθημένος : συμπαθισμένος CP.- 344 ὑπάγεις : ὑπάεις CP.- 345 ἀθερίναν : ἀθερίδαν CP.- 383 κούπετε : κούπετα CP.- 397 νά τόν πάγη : νά τοῦ πάη CP.- 431 (app.crit.) ἦσουν : ἦσουνε CP; καρβουνάρισσα : καρβουναρέα CP.- 491 σχῆμαν : σκῆμαν CP.- 506 χύνονται : χύνουνται CP.- 507 Βουλγάροι : Βούλγαροι CP.- 552 μετ' ἐμᾶς : μετὰ μᾶς CP.- 564 ἐκατηράσθη : ἐκατηράθη CP.

5. Ἡ προσπάθεια νοηματικῆς ἑξομάλυνσης τοῦ στίχου

στ.63 μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον : μέ τόν μακρύν σου σφόνδυλον CP.- 179 ἔφασ : ἔφαγεν CP.- 578 ἐφθάσαμεν : ἐφθάσασιν CP.

6. Ἡ προσθήκη ενός ὁλόκληρου στίχου

στ.34 καὶ ἐχάλασαν καὶ ἐκούρσευσαν τὴν Ρωμανίαν ὄλην : καὶ ἐχάλασαν καὶ ἐκούρσευσαν τὴν Ρωμανίαν ὄλην | μόνον νά σε κιάσουσιν, κὶ ἐσέν οὐδέν σε ηὔραν CP.

7. Ἡ προσθήκη λέξεων

στ.12 στρέφεται : στρέφεται γοῦν CP.- 23 καμηλοπερκατάρη : καὶ καμηλοπερκατάρη CP.- 38 ἐκάρης : ἐκάρης τας CP.- 78 λέγω : λέγω το CP.- 179 τὴν ὀμπροστινήν : καὶ τὴν ὀμπροστινήν (-σθιλήν C) CP.- 262 καλατοαναθρεμμένα : καὶ καλατοαναθρεμμένα CP.- 294 οἱ χρεωφειλέται σύρνουν σε : οἱ χρεωφειλέται πάντα σύρνουν σε CP.

Τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου C

Τό χειρόγραφο C εἶναι γενικά καλό χειρόγραφο, ἀλλά ὄχι ἀλάνθαστο ἢ τόσο καλό, ὥστε νά μπορεῖ νά ληφθεῖ ὡς κύρια βάση γιά τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου, ὅπως νόμιζε ἡ Krawczynski. Κι αὐτό, γιατί παρουσιάζει ὀρισμένα ἰδιαίτερα σφάλματα πού τό διαφοροκοιοῦν καὶ ἀπό τό P καὶ ἀπό τά ἄλλα χειρόγραφα. Τά σφάλματα αὐτά εἶναι:

1. Ἡ τάση του νά ἐξαίρει ὀρισμένα γεγονότα, πού ἐκδηλώνεται μέ τὴν προσθήκη ὁλόκληρων στίχων ἢ μεμονωμένων λέξεων καὶ τὴν ἀνάπτυξη ενός στίχου σέ δύο ἢ περισσότερους:

α. Προσθήκη ενός στίχου

στ.367 ὅτι ἀκόμη οὐκ ἔμαθες τό τίς καὶ πόθεν

εἶμαι PVLE : ὅτι ἀκόμη οὐκ ἔμαθες τό τίς καί πόθεν εἶμαι, | καί ἄν τό μάθης, ἄτυχε, θέλεις ἐξαπορήσει C.

στ.415 νά ἔποικα τήν ὑπόληψιν καί τήν θωρίαν σου, λούπη PVE : νά ἔποικα τήν ὑπόληψιν καί τήν θωρίαν σου, λούπη, | νά μοῦ θυμάσουν πάντοτε, ὦστε νά ζῆς στόν κόσμον C.

β. Προσθήκη λέξεων

στ.18 καί ἄν ἦσουν εὐμορφον PVLE : καί ἄν ἦσουν καί εὐμορφον C.- 137 Γυρίζει πάλιν ὁ πᾶν (πᾶων P) PVL : Γυρίζει πάλιν ὁ πᾶων μέ θυμοῦ C.- 299 οὐ λέγω ψέματα PVLEAZ : οὐ λέγω το ψέματα C²⁷.

γ. Ἀνάπτυξη στίχων

στ.368 (app.crit.) ἀκόμη οὐκ ἐπλήρωσαν τήν ταραχήν τήν εἶχαν PVL : καί ταῦτα ὡς ἐλέγασιν ἀπάνω εἰς ἐτοῦτο, | καί πρὶν νά καύσουν ὄχλησιν καί γενεαλογίαν, | καθὼς τό καταλόγιν τους ἐκράτειεν ἀκόμη C.

στ.438 εἰς τό ἐργαστήριον τοῦ χαλκία καί ἐσύ παρηκολούθεις PVL(E) : εἰς τό ἐργαστήριον τοῦ χαλκία, ἐκείνου τοῦ πατρός σου, | καί σύ παρηκολούθεις το, κοσῶς οὐκ ἄφηνές το C.

στ.557 τό κοῦ ἔμεθεν καί κοῦ ἔπαμεν καί (τό P) κοῦ ἔναι (ἔναι P) γῆς καί (om.P) ὄρος (τόπος V) PV : τό κοῦ ἔμεθεν καί κοῦ ἔπαμεν, ποίαν στρατάν ὑπᾶμε, | κοῦ ἔναι γῆς καί ξήρα, κοῦ ἔναι γῆς καί ὄρος C.

στ.561 οὐδέ μανδάτον ἤφερεις, ὡς (om.P) κάμνουσιν

οἱ (καλοὶ οἱ P) δοῦλοι (δ. ἀπεσταλμένοι P) PV : ἄ-
θλιε μαυροκόρακα, διάβολε εἰς τό χρῶμα, | νά ἔλ-
θης κάλιν ὀπισθεν, νά τόν εἰπῆς μανδάτο C.

στ.596 (app.crit.) καθώς τό καταλόγιν τους εἶχε
πολλά ὁ κόραξ PV : καθώς τό καταλόγιν τους γρου-
κᾶς ὅτι ὀχλοῦνται | καί κρίν νά παύσουν ὀχληταν
καί γενεαλογίαν | καθώς γρουκᾶς ὅτι 'λεγε, εἶχε
πολλά ὁ κόραξ C.

στ.635 ὁμως ἐσέν ἐκιάσασιν καί τό πετσύν σου
ἐπῆραν PVE : ὁμως λοιπόν μετέπειτα πάλιν ἐκιάσα-
σύν σε | καί γδάραν καί σκοτῶσαν σε καί τό πετσύν
σου ἐπῆραν C.

στ.639 οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σας, βάνουν σας εἰς
τήν κορυφήν τους PVE : οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σας,
ὅπου καί ἄν σᾶς εὔρουν, | καί γδέρνου σας καί βᾶ-
νου σας ἀπάνω εἰς τήν κορυφήν τους C.

2. Ἡ ἀλλοίωση τοῦ κειμένου

α. σέ ὀλόκληρους στίχους

στ.595 (app.crit.) καί ταῦτα οὐκ ἐσύγησαν, ἡ ὀ-
χλητα ἐκράτει PV : καί ταῦτα ὡς ἐλέγασιν εἰς τό
δικάσιμόν τους C.

β. σέ ἡμιστίχια

στ.141 οὐδέν τό ἡξεύρομεν καί ἡμεῖς PVLE : πάν-
τες καί σέν ἡξεύρουν σε C. - 173 μή κάθεσαι εἰς
τόν γάμον PVLAZ : ἀπό τόν γάμον τοῦτον C. -- 449
κρύβεις τα εἰς ἄλλον τόπον PVLE : καί ἀλλαχοῦ τά
κρύβεις C.

γ. σέ μεμονωμένες λέξεις

στ.164 ὄχλησιν PVLAZ : ὄχληταν C.- 200 ἐπόμε -
 σα PV : ἐκάηκα C.- 257 ἀτυχίτη PVL : καταλέγεις
 C.- 259 ἀναθρέφω (άντρ- E άνατρ- L) PVL EA : άνα-
 τρέφουν C.- 400 ἐφοβήθης, ἄτυχε PVE : ἐφοβήθηκες
 C.- 445 κατεβῆς PVL : κάρης το C.- 450 ἄλλότε PV
 L : ἄλλά καί C.- 454 μεσημερούσα PV : καί βρωμούσα
 L ματσιγγάνα C.- 468 (app.crit.) ἐστάθην PVL : ἐφά-
 νη C.- 546 ὑπᾶμεν PV : κρατοῦμεν C.- 575 καταλέ-
 γεις PV : καθυβρίζεις C.- 636 (app.crit.) ἔβαλεν P
 V : ἔβαλεν C.- 644 ἄτυχε PV : ἄθλιε C.- 648 (app.
 crit.) βάσταξα PV : βάστουν καί C.- 652 ἀλλήλων μα-
 χομένων PV : ἀλληλομαχομένων C.

3. Ἡ παράλειψη τοῦ στίχου 398 (τόν σώζουν τά χειρόγραφα
 PVLE) καί τῶν στίχων 655-668 (τούς σώζουν τά χειρόγραφα PVE).

4. Ἡ ἀντιμετάθεση τῶν στίχων 598 καί 599

στ.598 καί τήν πτωχήν τήν κύχλαν ἤρξατο καθυ-
 βρίζειν. | 599 Ὡς μπάους ἀνεφάνηκεν μέ τό μεγά-
 λον μάτιν PV : ὡς μπάους ἀνεφάνηκεν μέ τό μεγά-
 λον μάτιν | καί τήν πτωχήν καί ταπεινήν κύχλαν
 ἤρξε ὑβρίζειν C.

5. Ἡ χρήση δημωδέστερων τύπων

στ.75 καθύζεις PVLAZ : καθέζεις C²⁸.- 117 ὑπά-
 γεις PVLEA : ὑπάεις C.- 177 ἀπάνω PVLAZ : πάνου C²⁹-
 259 πουλία PVLE : πουλίτσια C.- 334 κορύττιν PVLE
 AZ : κοράσι C.- 452 ἀτσύπτωτε PVLE : ἀτσούπτωτε C.

6. Τά lapsus calami

στ.6 περιγελα PVLEAZ : περιγαλα C.- 185 κανί-

τρην PLA : πανίζτην C.- 210 συκοφάντησες PVLL^a: συ-
καφάντησες C.- 303 χρεωφειλέτας PVL : χρεωφελάτας
C.- 353 τάχατε PVLEA : τάχατα C.- 453 ξενούτσικη PV:
ξενούκινη C.

7. Ἡ τάση ὑπερκαθαρισμοῦ

στ.179 ὀμπροστινήν P(V)EAZ : ὀμπροσθινήν C.- 351
πραγματευτής PVLE : πραγματευθής C.

Τά ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου P

Τό κείμενο τοῦ χειρογράφου P φαίνεται ὅτι γράφηκε ἀ-
πό εὐσυνείδητο κωδικογράφο, γιατί εἶναι τό μόνο ὅπου δέν
παραλείπονται οὔτε προσθέτονται στίχοι, οὔτε γίνονται αὐ-
θαίρετες διορθώσεις. Ὁ κωδικογράφος ὅμως αὐτός πρέπει νά
ἦταν ἄπειρος καί νά εἶχε ἐλάχιστες γραμματικές γνώσεις, ὅ-
πως συναίγεται ἀπό τά πολλά λάθη του, πού εἶναι κυρίως λά-
θη ἀντιγραφῆς. Συγκεκριμένα:

1. Παραλείπει

α. γράμματα: στ.2 καιδέου : καδέου P.- 96 ἔχει
σε : ἔχειε P.- 116 εὐρῆς : ερῆς P.- 118 ἀσκανθάρους:
ἀσκανθάρου P.- 229 (app.crit.) καταμεφθοῦσιν : κα-
ταμεθοῦσιν P.- 297 δείχνεις : δείχεις P.- 405 αὐ-
θέντες : ἀθέντες P.- 443 μεσημερινού : μεσημεριοῦ
P.- 447 γεωργόν : γεργόν P.- 534 ἐμπιστευμένους :
ἐμπιστευμένος P.- 536 ἀφέντην : φέντην P.- 667 ἔ-
διαν : ἔαν P, καί ἰδίως τά ρ καί τ: στ. 31 (app.crit.) τρι-
γέρων : τιγέρων P.- 133 φράγκε : φάγκε P.- 151 κρατεῖς:
κατεῖς P.- 269 ἦρξατο : ἦξατο P.- 450 κάρνεις : καί-

νεις P.- 361 κλέπτας : κλέπας P.- 407 πτώμα : πώμα P.- 413 άστράπτει : άστράπει P.- 429 Αίγύπτισσα : Αίγύπτισσα P.

β. όλόκληρες συλλαβές: στ.59 ήλθεν : ήλ P.- 128 καταλέγεις : καλέγεις P.- 144 πραγματευτήν : πραγματόν P.- 369 έπεχειρήσεν : έχειρήσεν P.- 534 καλοϋπόληπτους : αληπτους P.- 650 μπουφε : μπου P.

2. Προσθέτει

α. γράμματα: στ.62 καλογερανέ : καλογερεανέ P.- 186 συκοφάντησες : συκοφάντησες P.- 210 συκοφάντησες : συσκοφάντησες P.- 242 χρόνους : έχρονούς P.- 340 ώς : έώς P.- 365 πώς : πτώς P.- 559 στηθόπλευρον : στηνθόπλευρον P.- 475 μελανοποδάτον : μελανοκονδάτον P.

β. συλλαβές: στ.49 έξόν : έξων ον P.- 160 κάλιν : πακαλιν P.- 206 γεϋμαν : εύγέμαν P.-

γ. τή λέξη έκεύνην : στ.100 τήν ειχαν : τήν ειχαν έκεύνην P.- 107 εις τήν χαράν : εις τήν χαράν έκεύνην P.

3. Αναγραμματίζει

στ.59 όπου : ούκο P.- 199 έπηρε : ύπερε P.- 305 έκατέκρινες : έκατέκρενης P.- 330 (app.crit.) καταλέγεις : τακαλέγεις P.

4. Έκπρεάζεται

α. από τό έπόμενο φωνήεν ή σύμφωνο: στ.51 όπου : ούπου P.- 157 οτι : οϊτι P.- 162 καύ τά : κα τα P.-240 (app.crit.) βούρκαν : βρούρκαν P.- 341 όλώμους : όλούμους P.- 349 πατρικόν σου : πατρίκου σου P.- 381 μαγα-

ρισμένον : μαγαρισμόνον P.- 538 κάμνωμεν : κάμνεμεν P.- 539 κολλοῦ : πουλλοῦ P.- 661 ζάγανον : ζάγονον P.

β. σπανιότερα ἀπό τό προηγούμενο: στ.48 πάντως : πάντας P.- 440 πουλάριον : πουλάλιον P.- 505 καλογραῦτα : καλαγραῦτα P.

γ. ἀπό τή μεθεκόμενη ἢ τήν προ-προηγούμενη συλλαβή: στ.101 ἐπεχειρήσεν : ἰπεχειρήσεν P.- 153 ἦθελες : ἦ-θελης P.- 187 χειροτέρα πάντων : χειροπέρα ἀπάντων P.- 291 τοπικάρης : τοπικορίς P.- 523 σφάζομαι μέ φράγκικον : σφάζομαι μέ σφάγκικον P.

5. Ἀναλύει μία λέξη σέ δύο ἢ περισσότερες, μᾶλλον ἀπό ἄγνοια

στ.60 καμάριον : καί μαύριον P.- 74 παλαιοκάρφιον : πάλαι ὀκάρθην P.- 183 (app.crit.) ἐβλέπουν : εἷ βλέπουν P.- 289 ἐκαθέσουν : ἐκάθες σοῦν P.- 298 ἡστόχησα : εἰς στόχησαν P.- 371 συγγενοσαρκόφαγε : σύ γεράνος σαρκόφαγε P.- 506 ὡς πόρνην : ὡσπερ νήν P.

6. Γράφει μερικές φορές

α. τό γ ὡς χ: στ.50 γραῦταν : χραῦταν P.- 58 γερανόν : χεραόν P.- 192 (app.crit.) εὐγενήν : εὐχενής P.

β. τό φ ὡς θ: στ.74 παλαιοκάρφιον : πάλαι ὀκάρθην P.- 297 κεφάλιον : κεθάλιον P.

γ. τό σ ὡς ζ: στ.180 σάββατον : ζάββατον P.- 243 σε : ζε P.

δ. τό συνδετικό φωνῆεν ο ὡς ου: στ.258 κακοτύχε-ρε : κακουτύχερε P.- 288 πετσοκαταλύτου : πετσουκαταλύτου P.- 293 μυρλοχρειαμένος : μυρλουχρειαμένος P.

7. Γενικά αντίγραφοι κάνοντας πολλά και ποικίλα σφάλματα
 στ.45 ρύπτεις : ρύσκεις P.- 120 γαλιότης : γα-
 λινόνη P.- 152 ὀ : α P.- 222 πορνεύεις : κῶρευ-
 σεῖς P.- 245 κεφαλῆς : κεβαλῆς P.- 253 βρύα : βαρέα
 P.- 258 φράρη : φράχι P.- 259 γεννῶ : γινῶ P.- 282
 γοῦν : φοῦν P.- 283 βρέξουν : βλέξουν P.- 297 σηκώ-
 νεις : σύκῳθς P.- 305 εἶμαι : ἡμας P.- 319 νά : νούς
 P.- 325 περιγελαῖν : περιγελαί P.- 372 (app.crit) φύ-
 γη : φάγης P.- 385 κοσμοκατάρτε : κοσμοκαταράτας
 P.- 410 τίναν : σοῦναν P.- 490 τόν : τοῦν P.- 525 ἀ-
 γωνίζεσαι : ἐγωνίζεσαι P.- 535 σκύτιν : σκύτης P.-
 543 (app.crit.) οὔτε : ἠτέ P.- 572 φοφισμένους : φο-
 φινμένους P.- 576 μαντάτο : καντάτο P.

Σχέση τῶν χειρογράφων τῆς ομάδας γ

Ἡ ἐξάρτηση τοῦ χειρογράφου C ἀπό τό χειρόγραφο P ἀ-
 ποκλείεται, ἀφοῦ τό χειρόγραφο C εἶναι καλαιότερο. Ἐπί-
 σης ἀποκλείεται τό χειρόγραφο P νά κατάγεται ἀπό τό χει-
 ρόγραφο C, γιατί, ὅπως εἶδαμε παραπάνω (σελ.61-65), τό
 C παρουσιάζει ἰδιαίτερα σφάλματα κού δέν ὑπάρχουν στό
 χειρόγραφο P, τό ὅποιο στίς περιπτώσεις αὐτές συμφωνεῖ
 εἴτε μέ τά χειρόγραφα VL εἴτε μέ τά VLE(AZ).

Αὐτό μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα πῶς τά χειρόγραφα C
 καί P κατάγονται ἀπό ἕναν κοινό, χαμένο πρόγονο, κού τόν
 ὀνομάσαμε γ.

II. Ἡ ομάδα δ

Οἱ λόγοι κού μᾶς ἀναγκάζουν νά ἐντάξουμε τά χειρό-

γραφα V καὶ L στὴν ἴδια ὁμάδα εἶναι τὰ συνδεδεικμένα τους σφάλματα, πού τὰ χαρακτηρίζουν:

1. Ἀλλοίωση ἐνὸς ὁλόκληρου στίχου

στ.83 καὶ ἐμένα, κακοτύχερε, τὸν γερανὸν ὑβρίζεις CPEAZ : καὶ μένα πῶς ἐτόλμησες (-σας V) καὶ συκοφάντησές με VL.

2. Πήδημα ἀπὸ ὅμοιο σέ ὅμοιο (ὁ κωδικογράφος πήδησε ἀπὸ τὸ καὶ ἐγένου τοῦ στ.291 στοὺ καὶ ἐγένης τοῦ στ.292):

στ.291-292 καὶ ἠγόρασες τὴν θάλασσαν καὶ ἐγένου τοκυκάρης, | καὶ ἠστόχησεν ἡ θάλασσα καὶ ἐγένης τὸ καθόλου CPE(AZ) : καὶ ἠγόρασες τὴν θάλασσαν καὶ ἐγένης τὸ καθόλου VL.

3. Προτίμηση δημωδέστερου τύπου

στ.104 πρὸς CPAZ : εἰς VL.- νά εἰπῆς CPE : νά πῆς VL.- 279 ἀπέθανεν CPA : ἀπόθανεν VL³⁰.- 285 χρῆζομεν CPEA : θέλομεν VL.- 309 ἤξεύρουσιν σε CPAZ : ξεύρουσιν σε VL.- 347 νά ἀπανασάνη CPE : νά ἀνασάνη VL.- 438 ἐργαστήριον CPE : ἀργαστήριον (-ρι L) VL.

4. Σπανιότερα, προτίμηση λογιότερου τύπου.

στ.58 ἦρξατο ... ὑβρίζει CPE : ἦρξατο ... ὑβρίζειν VL.- 451 καταλεπτόν CPE : καταλεπτῶς VL.

5. Lapsus calami

στ.255 ἐκούρευσεν CPE : ἐκούρσευσεν (-σεφαν V) VL.- 440 τὸ νικόν (ὄνικόν E) CPE : τὸν νικόν VL.

6. Ἀντικατάσταση μιᾶς λέξης πού ἀγνοοῦσε ὁ κωδικογράφος

στ.35 ἀκρόκωλε (-λα Z) AZ : κριόκωλε E ἀκρόχολε

(-χειλη P) CP τσαμπερού VL.

7. Προσπάθεια νοηματικής εξομάλυνσης του στίχου
στ.168 κάντως CPE : καντός VL³¹.- 310 από πρώτης
(πρώτα AZ πρώτον E) CPEAZ : καθ' ἡμέραν VL.

8. Ὑπερκαθαρισμός

στ.138 βρωμοστενύτισσα CPE : βρωμοσθενύτισσα VL

Τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του χειρογράφου V³²

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του V είναι:

1. Ἡ χρήση δημωδέστερων τύπων

στ.18 εὐμορφον CPLE : ἔμορφον V.- 20 (app.crit.)
ἐποίησας CPL : ἔκαμες V.- 37 γοργόν CPL : γουργόν
V.- 50 τολμᾶς κατηγορεῖν CPL : τολμᾶς κατηγορᾶς
V³³.- 55 γεμάτον CPL : γιομάτον V.- 122 αὐτό CPL : αὐ-
τόνο V.- 124 σέ κατέχουν CPL : κατέχουσέ σε V³⁴.-
150 ἐκράτεις CPLE : ἐκράτειες V.- ἄρραβώνα CPLEAZ :
ἄρρεβώνα V.- 229 μύσεισε CPL : μύσεισε V³⁵.- 290 λο-
γάρην CPLE : λουγάρι V³⁶.- 321 ἀνέσπασαν CPL : ἀνά-
σπασαν V.- 326 τραυλόγλωσσε CPLE : τραυλόγλωσση V.-
576 μανδάτον CE : μαντάτο V³⁷.

2. Ἡ προσπάθειά του νά εξομαλύνει νοηματικά ἡμετρι-
κά τό κείμενο ἀλλοιώνοντας

α. ὀλόκληρους στίχους

στ.201 φοβοῦμαι γοῦν καί τρέμομαι καί κάμνει
με ὁ φόβος CPL : φοβοῦμαι γοῦν ἢ ἄθλια καί τρέμω

καὶ δειλῶ V.

β. ἡμιστύχια

στ.60 καμάριν ὄλος ἔχει CPL : καὶ μέ τό πολύν καμάριν V.- 63 μέ τό σιβύν καπέλο CPL : μέ τό πολύν καμάριν V.- 182 (app.crit.) καὶ οὐκ ἔχεις ν' ἀλλάξης ἄλλον CPL : καὶ οὐκ ἔχεις τί ν' ἀλλάξης V.- 214 καὶ νά ὀρύση νά γενῆς CPL : καὶ νά ὀρύσης νά γενῆ V.- 223 πόρνης θυγάτηρ, πόρνη CPL : πόρνη, θυγάτηρ πόρνης V.- 235 κι ἐμένα μέ κατέχουν CPL : κι ἐμέν κατέχουσύν με V.- 329 λέγει τήν πασιδόνα LE : τήν πασιδόνα λέγει V.

γ. μεμονωμένες λέξεις

στ.18 ἐκ CPLAZ : ὡς V.- 114 γυρεύεις CPLAZ : καθύζεις V.- 122 αὐτό ἔχεις ('χεις L) CPL : αὐτόνο ἔχει V.- 132 ἦρξατο CPL : ἀπήρξατο V.- 147 πάντοτε CPLE : πάντα καὶ V.- 148 ἐκ τόν καπνόν CPLAZ : εἰς τόν καπνόν V.- 152 βλέπει το CPLEAZ : βλέπει V.- 171 καὶ στριγγύζεις CPL : νά στριγγύζης V.- 173 (app.crit.) τό γοργόν PL : τό λουκόν V.- 191 τό ροῦχο μου CPL : κατάσαρκα V.- 324 ταραχήν CPLE : ὄχλησιν V.- 333 σουβλύν του CPLE : σουβλύν σου V.- 341 ὀλώμους CL : ὄλους μου V.- 349 πατρικόν σου CPL : πατρικόν σας V.- 435 εἰς τήν CPL E : ἐκ τήν V.- 442 ἠξεύρομέν την CPLE : ξερασμένη V.- 492 σ' ἀφῆκεν CPL : σέ μπάζει V.- 512 τακτικόν CPL : τακεινόν V.- 608 alt. ἐκ τῶν CPL : καὶ τῶν V.- 609 στόμα CPL : στέμμα V.- κρόκον CPL : κόρον V.

3. Τά λάθη

α. από παρανάγνωση ἢ ἀπροσεξία

στ.59 καλογερανόν CPLE : καλόγερον V.- 218 καταλόγιν τους CPL : καταλόγιν του V.- 242 στό σκιτάλιν CPL : τό σκιτάλιν V.- 292 ἐγένης τό καθόλου CPLE : ἐγένης V.- 361 μαίνομαι CPLE : νέμομαι V.- 452 ἄτιμα CPL : ὄτιμα V.- 460 εἰς πετρωτά CPL : πετρωτά V.

β. από ἄγνοια

στ.55 σκυλινέαν CPL : κιλινέας V.- 88 Ραγούζαν CPLE : Ἄγούζαν V.

γ. από τάση ὑπερκαθαρισμοῦ

στ.152 πραγματευτής CPLEAZ : πραγματευθής V³⁸.

4. Ἡ ἀντικατάσταση γραφῶν ἀπό ἀντίστοιχα ἑρμηνεύματα

στ.223 τζαννή E : τζεννή CP μωρή V.- 478 μυριοκυρασμένον (μυριοκευρ- P μυρικηρ-L) CPL : μυριοκαπνισμένον V.

5. Ἡ παράλειψη τῶν στίχων 69, 74, 128 καί 276-277, πού σώζουν τά χειρόγραφα CPL(EAZ).

Τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου L

Τό χειρόγραφο L παρουσιάζει τά παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Παραλείπει

α. συλλαβές: στ.12 κελαργόν : περγόν L.- 37 ἐγερθῆς : ἐρθῆς L.- 179 ὀμπροστινήν: ὀμπροστήν L.- 279 κάθεσαι : κάθεις L.- 490 τσουρουχεύουν: τσουχεύουν L.

β. τό προθετικό φωνῆεν οὐσιαστικῶν καί ἐπιρρημάτων

ἡ τή συλλαβική αὔξηση τῶν ρημάτων: στ.37 ἐπάρης CPVE : πά-
ρης L.³⁹.- 38 ὑπαγαύνης CPVE : παγαύνης L.- 74 ὀκάπου CPE
AZ (versum om.V) : κάπου L.⁴⁰.- 141 ἡξεύρομεν VEA : ξεύ-
ρομεν L.- 225 ὀμμάτια CPVE : μάτια L.- ἐβγαίνουν C
PV : βγαίνουν L.- 290 ὑπῆγες CPV : πῆγες L.- 306 ὀ-
κάποιας CPVEA : κάποιας L.- 333 ἐκούλησεν CPE : κού-
λησεν L.- 449 ὑπᾶ CVE : πᾶ L.

γ. μερικές φορές τὰ ἄρθρα: στ.76 τὰ CPV : om.L .-
τό CPV : om.L.- 86 alt. τήν CPVEAZ : om.L.- 96 ἡ CPVE : om.
L.- 120 οὐ CPVAZ : om.L .- 137 τήν CPVEAZ : om.L .- 325
ἡ CPVE : om.L .- 376 τό E : τ' CPVAZ om. L.

2. Κάνει λάθη ἀντιγραφῆς

στ.34 μαθόν : λαθόν L.- 36 μέ τόν πηλόν : μέ του
πηλόν L.- 41 πάλιν τόν καπουκάνον : πάλιν τοῦ κα-
πουκάνον L.- 61 κουναυλοπόδης : καιναυλοπόδης L.-
151 κόξαν : δόξαν L.- 189 ὠραῖα : κρέα L.-196 οὐδέν :
ευδέν L.- 247 μαλλία : μαλλίαν L.-294 σέρνουν : σέρ-
νουν L.- 296 ἀκρωτήριον : ἀκρωτόριον L.- 333 τό κοπί-
διον : τόν κοπίδι L.- 335 ἐμπαλωματούν : ἀμπελωμα-
τούν L.- 421 νά στριγγύζης : νά στραγγύζης L.- 442
ἀνατροφὴν : ἀναστροφὴν L.- 455 ἐμέν : ἡ μὲν L.- 606
κισσοῦ : μισσοῦ L.

3. Δεῖχνει προτίμηση σέ δημωδέστερους τύπους

στ.82 ἐργαστήριον CPV : ἀργαστήριον E ἀργαστήριον
L.- 156 εἰς τόν CPVEAZ : στόν L.⁴¹.- 196 οὐδέ CPVEAZ :
οὔτε L.- 237 κοκάμισον CPV : κουκάμισον L.- 242 ἔ-
κουκες CPVE : ἔκαμες L.- 251 ἐγένου (ἐγίνου V) CP
V : ἐγίνης L.- 337 ποδέαν CPVE : ποδίαν L.- 377 ἀν-

τύ CPVE : άντίς L.- 390 ούδέν CPVE : δέν L.- 394 έξ-
 έφεξεν CPV : έφεξεν L.- 395 τά CPV : πού L.- 448 ύ-
 κᾶ CVE : κᾶ L.- 449 σωρεύεις CPV : μαζώνεις L.- 501
 έξέβης CPVE : πάγεις L.

Σχέση τῶν χειρογράφων τῆς ομάδας δ

Τό χειρόγραφο V δέν μπορεῖ νά κατάγεται ἀπό τό L, για-
 τί εἶναι παλαιότερο. Ἄλλά καί ἡ προέλευση τοῦ L ἀπό τό V
 ἀποκλείεται, γιατί, ὅπως εἶδαμε παραπάνω (σελ. 70-72), τό
 χειρόγραφο V παρουσιάζει σφάλματα πού δέν ὑπάρχουν στό L.
 στίς περιπτώσεις μάλιστα αὐτές τό L συμφωνεῖ μέ τά χει-
 ρόγραφα CP(EAZ).

Ἄπό τά παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι τά V καί L κατά-
 γονται ἀπό ἕναν κοινό, χαμένο πρόγονο, πρὸ τόν ὀνομάσα-
 με χειρόγραφο δ.

Σχέση τῶν χειρογράφων γ καί δ

Ἡ συμφωνία τῶν χειρογράφων τῆς οἰκογένειας β ἄλλοτε
 μέ τό χειρόγραφο γ (πβ. σελ. 68-70) καί ἄλλοτε μέ τό χει-
 ρόγραφο δ (πβ. σελ. 59-61) μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα πῶς
 τά χαμένα χειρόγραφα γ καί δ εἶχαν ἕναν κοινό πρόγονο, τό
 χαμένο ὑπαρχέτυπο α.

3. Ἡ οἰκογένεια β

Ἡ οἰκογένεια β χωρίζεται στό χειρόγραφο Ε καί στήν ομάδα ε, πού περιλαμβάνει τά χειρόγραφα Α καί Ζ. Αὐτό ἀποδεικνύουν τά ἰδιαίτερα σφάλματα τοῦ Ε ἀπό τό ἕνα μέρος, καί τῶν Α καί Ζ ἀπό τό ἄλλο.

Ι. Τά ἰδιαίτερα σφάλματα τοῦ χειρογράφου Ε

Τό χειρόγραφο Ε σέ πάρα πολλές περιπτώσεις συμβάλλει οὐσιαστικά στήν κριτική ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου⁴² καί φαίνεται ἄδικη ἡ ὑποτίμησή του ἀπό τήν Κrawczynski, ἡ ὁποία ἐλάχιστες φορές υἱοθετεῖ γραφές του⁴³. Ὡστόσο, τό κείμενο τοῦ Ε ἀπέχει πολύ ἀπό τό νά εἶναι ἀλάνθαστο: παρουσιάζει τόσες ἰδιομορφίες, ὥστε μᾶς δίνει τήν ἐντύπωση πώς γράφτηκε ἀπό ἕναν ἀπρόσεκτο καί ἄπειρο κωδικογράφο, πού δέ δίσταζε νά μεταβάλλει αὐθαίρετα τή μορφή τοῦ κειμένου. Διαπιστώνουμε λοιπόν ὅτι ὁ κωδικογράφος αὐτός, ἐνῶ ἦταν ἀμαθής καί κακός ὡς στιχουργός, προσπάθησε μέ ζήλο νά διορθώσει τό ποίημα, μέ ἀποτέλεσμα ἄλλους στίχους νά ἀλλοιώσει, νομίζοντας ὅτι τούς διορθώνει, ἄλλους νά ἀντικαταστήσει μέ στίχους δικῆς του ἔμπνευσης, ἄλλους νά παραλείψει, γιατί τούς θεώρησε περιττούς, καί ἄλλους νά προσθέσει, γιατί τούς θεώρησε ἀπαραίτητους, Ἔτσι σέ ἀρκετές περιπτώσεις ὅπου ἡ οἰκογένεια α μαζί μέ τά χειρόγραφα ΑΖ συμφωνοῦν, ἐνῶ τό Ε δίνει διαφορετικό κείμενο, φαίνεται πώς αὐτό τό τελευταῖο:

1. Ἀλλοιώνει τή μορφή

α. ὀλόκληρων στίχων

στ.5 ἤφεραν καὶ δικάσιμον ἀπάνω εἰς τό τραπέζην αΖ : εἶθ' οὕτως καὶ δικάσιμον ἐποίησαν εἰς τέλος Ε.

στ.139-140 νομίζεις, ὡς ἐκάπνιζες καὶ ἔκαυσες τὰ σκουμπρία | ἐκ τὴν πολλὴν σου μεθυσίαν, ὅλως καταβρωμοῦσιν αΖ : νομίζεις οὐδέν σέ ἤξεύρω, ὅταν ἐπάστωνες καὶ ἐκαμπάνιζες τὰ σκουμπρία, πανάχρηστε, βρωμούσα Ε.

στ.171-174 Καὶ ὅπου καθίσσης νά λαλήης, πάντοτε καὶ στριγγίζεις, | οἱ καῦχοι σου νά ἔρχωνται καὶ νά παραδιαβάζουν. | Ἐγείρου, φύγε, μίσευσε, μὴ κάθεσαι εἰς τόν γάμον· | ἡμεῖς γυναῖκαν ἄχρηστον οὐ θέλομεν στὸν γάμον αΖ : Καὶ ὅταν καθίσσης εἰς ἀκτὴν, λαλεῖς τοὺς καύκους σου, τάχα νά σέ πεχνηστοῦσιν, | καὶ στριγγίζεις καὶ λαλεῖς ἀγούρους τε καὶ νέους. | Ἐγείρου, φύγε, μίσευσε, μηδέν κάθεσαι μετ' ἐμᾶς, | ὁ γάμος εὐγενῆς ἔναι καὶ εὐγενίδας θέλει Ε.

στ.184-185 πὼς ἔναι μαύρη ἡ ράχη σου, καὶ εἰς τὴν κοιλίαν σου κεῖται | τό ἄσπρον τό ἐμπάλωμαν ἀπὸ λιγὸν πανύτσιν αΖ : τό πὼς ἐκάν ἡ ράχη σου καὶ εἶσαι ὄλη μαύρη | καὶ εἰς τὴν κοιλίαν σου φορεῖς τό βενέτικον αὐτό τό ἐμπαλωμένο καὶ ἀπὸ μακρῆα φωνάζεις Ε.

στ.187 ὅτι εἶμαι πόρνη, ἄχρηστος καὶ χειροτέρα πάντων αΖ : ὅτι εἶμαι πόρνη· νά σέ ἐγκαλέσω εἰς τόν ἀετόν τόν βασιλέα, κουτίκιν κακορίζικον Ε.

στ.258 Ἦκουσε, κακοτύχηρε, φράρη βραχοδαρμέ-
νε αAZ : κύρην καὶ υἷόν λέγεις νά πολεμῶ, νά κα-
ταλύονται δι' ἐμέναν· ἐξεῦρε το, φρέρη E.

στ.302 καὶ τό κεφάλιν σου νά σῆς, ὀπόθεν καὶ
ἄν εἶσαι αAZ : καὶ ὄπου κάτσης μέ τό κεφάλιν σου
E.

στ.414 καὶ ἐχάλασα τόν νῶμον σου, κατεχαρβά-
λωσά τον αAZ : καὶ ἔρριψα τήν κεφαλὴν σου εἰς τήν
θάλασσαν ἀπέσω E⁴⁴.

β. ἡμιστιχίων

στ.4 εἰς τήν χαράν ἐκεῖνην αAZ : καὶ ἐπάνων
εἰς τήν χαράν E. - 28 χρυσόγερον τόν κύκνον αAZ :
τόν λευκοφόρον κύκνον E⁴⁵. - 29 τήν ὄχλησιν τήν εἶ-
χαν αAZ : τήν παραχήν νά ἔχουν E. - 60 μέ τόν μα-
κρύν τόν σφόνδυλον αAZ : μέ μαῦρον ἐσωλούρικον E. -
70 Σαρακηνέ, κουτρούλη αAZ : Σαρκηνοκουτούλη E. -
148 ἐκ τόν κακνόν ἐκεῖνον αAZ : αὐτό τό κακνισμέ-
νο E. - 286 Ὁ ἀφασιανός ἐγύρυσεν αAZ : εὐθύς γυ-
ρίζει ὁ ἀφασιανός E. - 317 καὶ τήν ἀπαιδευσίαν σου
αAZ : αὐτήν τήν ἐδικήν σου E.

2. Παραλείπει ἀπό ἀπροσεξία ἢ συμπτώσει ὀλόκληρους
στίχους

στ.32-34 Ἦλθες, κυρά οἰκοδέσποινα, καὶ ἐσύ εἰς
τόν γάμον τοῦτον | καὶ ἔκατσεσ ὡς κουβουκλαρέα ἀ-
πάνωθεν τῶν ὄλων, | μαθόν κοπελορύκτουσα, λιβα-
δοαναθρεμμένη αAZ : Ἦλθες καὶ ἐσύ, κερά οἰκοδέ-
σποινα καὶ λιμνοαναθρεμμένη E.

στ.62-64 Εἰπέ με, καλογερανέ, τί θέλεις εἰς τόν

γάμον | μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον, μέ τό σιβύν
κακέλο; | ὼς καπιτρούλιον σκοπᾶς, θέλεις τίδουτ νά
ἔχης αAZ : φορεῖς καί εἰς τήν πτέρναν σου τάχα
Ρωμαϊκόν πτερνιστήριν Ε.

στ.109 ἐγείρου, κακομούσουρε καί παρεξυσπασμέ-
νη, | χορδομουτσούνα, τσαπερού, φύγε ἀπό τήν μέσην
α(A) : ἐγείρου, χορδομουτσούνα, τσαπερού, φύγε ἀπέ
τόν γάμον Ε.

στ.263-264 Καί ἐμέναν κάλιν, καρκατσά, ἰδέες τό
τίς μέ τρώγει, | οὐ βασιλεῖς καί οὐ ἄρχοντες, οὐ
πάντες τῆς συγκλήτου αAZ : ἐμέν τρώγουσιν βασι-
λεῖς, ἄρχοντες καί στρατιῶται Ε.

στ.303-304 τούς χρεωφειλέτας νά γελᾶς οὐκ ἔ-
ναι ὁ τόπος οὔτος, | καί πάντα τρέχεις, κερκατεῖς,
γελᾶς τους καί διαβαίνεις αAZ : κᾶν γελᾶς τσ' ἄχε-
ωφελέτας, κομπώνεις τσ' καί διαβαίνεις Ε⁴⁶.

3. Ἀναπτύσσει τούς στίχους 154, 221, 223 καί 365

στ.154 νά τό ἔκοφες <καί ἔπιες> καί ἔχαροκο-
πήθης αAZ : νά τό ἔκοπτες καί νά τό ἔχαροκόπου
κρυφά μέ τούς καύχους σου, τάχα εἰς περιδιαβασμοῦ
σου Ε.

στ.221 πολιτικῆ ἀδιάντροπε, μέ τό κολύν φου-
κάριν αAZ : πολιτικῆ, ἀδιάντροπε, μέ τό κολύν φου-
κάριν, φουσατοκινήτρια, μᾶλλον κοπελορύκτουσα Ε.

στ.223 τσαννή, κοπελορύκτουσα, κόρνη, θυγάτηρ
κόρνης αAZ : τσαννή, κόρνη, θυγάτηρ κόρνης, καί μα-
λαντρίνα ἀδιάντροπε καί σαλατοκουρούνα Ε⁴⁷.

στ.365 ὄλως ἐμέ περιγελαῖς, εἰπέ καί πῶς τό ἐ-

ποῦκες αAZ : στέκεις καὶ καταλέγεις με, δόξα νά μέ
γινώσκης, εἶπέ καὶ πῶς τό ἐποῦκες E.

4. Παραλείπει τούς στίχους 13-17, 55, 60-62, 99, 108,
190, 204, 206-207, 215, 327, 379 καὶ 478 πού σώζουν τά
χειρόγραφα CPVLAZ⁴⁸.

5. Προσθέτει λέξεις μέ σκοπό νά τονύσει ἢ νά ἀποσα-
φηνίσει τό νόημα τοῦ στίχου, καταστρέφοντας ὁμως ταυτό-
χρονα τό μέτρο

στ.4 ἐφάγασιν καὶ ἐκίασιν αAZ : ἐκάτσασιν καὶ
ἐφάγασιν καὶ ἐκίασιν E.- 36 μέ τόν πηλόν χρυσμένη
αAZ : μέ τόν πηλόν χρυσμένη, ἦλθες καὶ ἐσύ εἰς τόν
γάμον E.- 111 Γυρίζεις ἢ χήνα μέ θυμοῦ αA : εὐ-
θύς γυρίζεις ἢ χήνα μετά θυμοῦ E.- 133 παώνιν τσε-
προπόδαρον, φράγχε μέ τό καπούτσιν αAZ : παώνιν,
παώνιν, παώνιν τσεπροπόδαρον, πάλε φράγχε μέ τό
καπούτσιν E.- 168 ἤξεύρομέν σε αAZ : πάντως ἐξεύ-
ρομέν σε E.- 197 μονόκοιλα εἰκοσάδα αAZ: μονόκοι-
λα εἰκοσάδα μίαν E.- 269 ἀφασιανόν ὑβρίζειν α(A):
ὑβρίζειν τόν καλοχρυσόφορον ἀφασιανόν E.- 271 ὅ-
τι φορεῖς τό ροῦχον αA : ὅτι φορεῖς αὐτό τόροῦ-
χον E.- 280 καὶ ἠγόρασες τό ἀτυκύν αA : καὶ ἀγό-
ρασες αὐτό τό ἀτυκύν E.- 281 καὶ λέγεις σεβαστοῦ
παιδύν ὑπάρχεις (εἶσαι LA) αA : καὶ λέγεις ὅτι σε-
βαστοῦν παιδύν εἶμαι καὶ ὑπάρχω E⁴⁹.

6. Ἀντιμεταθέτει

α. λέξεις μέσα στόν ἴδιο στίχο, πβ. στ.24 γριζό-
χροε, γριζόφορε CPVLAZ : γριζόφορε, γριζόχορε E.-

146 τὴν θάλασσαν νά τρέχης CPVLAZ : νά ἐντρέχης εἰς τὴν θάλασσαν E.-162 πολεμοῦν (κάμνουσιν AZ) πάλιν CPVLAZ : πάλιν ποιοῦν E.- 241 Μωρέ, πάντες CPVL : πάντως, μωρέ E; σέ ξεύρουσιν CPVL : ἐξεύρω σε E.-242 φέρρης κᾶν ἔξι χρόνους CPVL : κᾶν ἔξι χρόνους φέρρης E.- 286 Ὁ ἀφασιανός ἐγύρυσεν CPVLA : εὐθύς γυρίζει ὁ ἀφασιανός E.-293 μυριοχρεωμένος, ἄτυχος CPVLAZ : ἄτυχος, μυριοχρεωμένος E.-319 νά κρυβηθῆ ἐγύρευσεν (ἐσηκώθηκεν AZ) CPVLAZ : καὶ ἐγύρευσεν νά κρυβηθῆ E.-495 δαγκάνει σε εἰς τὴν μύτην CPVL : εἰς τὴν μύτην σέ δαγκάνει E.-573 κατηραμένε κόραξ CPV : κόραξ κατηραγμένε E.-619 ὕπαγε, φύγε CPV : φύγε, πάγαινε E, ἢ ἀπὸ ἓνα στίχο σέ ἄλλο, πβ.στ.25 τὸν χρυσοφόρον κύκνον...29 χρυσόγερον τὸν κύκνον CPVLAZ :25 χρυσόγερον τὸν κύκνον ... 29 τὸν λευκοφόρον κύκνον E.

β. στίχους: τοὺς στίχους 77-79 τοὺς μεταφέρει μετὰ ἀπὸ τὸ στίχο 74, τὸ στίχο 213 μετὰ ἀπὸ τὸ στίχο 210, τὸν 172 μετὰ ἀπὸ τὸν 154, τὸν 241 μετὰ ἀπὸ τὸν 235, τὸν 256 μετὰ ἀπὸ τὸν 253, τὸν 277 μετὰ ἀπὸ τὸν 275. Ἐπίσης στό στίχο 466 δίνει ἀντὶ γιὰ τὴ γραφὴ τὸ ταπεινὸν καὶ θλιβερόν τῶν CPVL τὴ γραφὴ τὸ σιγηρόν καὶ τακτικόν πού ἔχει δανειστεῖ ἀπὸ τὸ στίχο 512, ὅπου καὶ τὴν παραλείπει, καὶ στό στίχο 306 δίνει τὴ λέξη κοπέλιν πού ἔχει δανειστεῖ ἀπὸ τὸν ἐπόμενο στίχο, ὅπου τὴν παραλείπει.

7. Δείχνει προτίμηση σέ λογιότερους τύπους

στ.18 ἐκ τὰ πουλῖα αAZ : ἐκ τῶν πουλῖων E.- 78 ψέμαν αAZ : ψεῦμαν E⁵⁰.- 103 ἀνασκουμπωμένην αAZ :

ἀνακομπωμένην Ε.- 105 νέματα φιλά αΑΖ : νήματα ὑ-
ψηλά Ε.- 262 περπατοῦν αΑ⁵¹ : περιπατοῦν Ε⁵².-

8. Περιέχει σποραδικά ἰδιωματικά στοιχεῖα

στ.275 ἀπό τούς αΑ⁵³ : ἀπέ τσ' Ε.- 276 ἐκ τούς α
Α : ἀπό τσ' Ε⁵⁴.

9. Δίνει παραλλάσσουσες γραφές ἢ παραφράζει

στ.77 ἄτυχε αΑΖ : ἐλεεινέ Ε.- 87 θέλω νά σέ ὑ-
βρύσω αΑΖ : ἐλεῶ νά σέ ὑβρύσω Ε.- 101 ἐπεχειρήσεν
αΑΖ : ἦρξατο Ε.- 114 διαβαίνεις καί γυρεύεις αΑΖ :
διαβαίνεις μήνα εὔρης Ε.- 116 εἰ δέ πολλάκις οὐκ
αΑΖ : εἰ δέ καί οὐκ Ε.- 125 τό λουπόν αΑΖ : ἐκ τοῦ
νῦν Ε.- 186 ἐμένα πῶς αΑΖ : καί ἐσύ πῶς Ε.- 198 ὁ
πετριτάρης ὁ ἀσεβής αΑΖ : ὁ πετριτάρης τό σκυλύν
Ε.- 306 κακορίζικης αΑΖ : κακοτύχερος Ε.- 333 κο-
κύδιν αΑΖ : σκαφίδιν Ε.

II. Τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῶν χειρο- γράφων τῆς ομάδας ε

Οἱ σημαντικές ὁμοιότητες πού παρουσιάζουν τά χειρο-
γραφα Α καί Ζ στή θεματική δομή, στόν ἀριθμό τῶν στίχων,
στά ἐπιμέρους θεματικά στοιχεῖα καί στή γλωσσική μορφή
τά διαφοροποιοῦν σαφέστατα, ὅπως θά δοῦμε ἀμέσως, ἀπό τό
χειρόγραφο Ε. Σέ ὅσες ἀπ' αὐτές τίς περιπτώσεις τό Ε συμφω-
νηεῖ μέ τά χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας α, τό κείμενο τῶν
ΑΖ εἶναι φυσικά λανθασμένο. Ἔτσι, τά ΑΖ παρουσιάζουν τά
παρακάτω ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά:

1. Δίνουν (ἀπό τό στίχο 519 καί ἐξῆς) διαφορετικό τέ-

[καί μέ τά φέματα, ἄτυχε, γελᾶς τοὺς χρεω-
φειλέτες (-φελέτες Z)]

στ.323 νά τόν γινώσκουν ἅπαντες καί νά τόν κα-
τακρένουν
[καί μ'έντροπήν ἐξέβηκεν ἐκ τήν χαράν ἐ-
κεῖνην]

στ.3 τό πλῆθος ὄλον τῶν ὀρνέων εἶχεν το κα-
λεσμένον.
[Ἔιχε καί συμβουλάτορας τέσσαρους μετ'ἐ-
κεῖνον,
πετρύτην καί μηλάδελφον, γεράκιν καί ξι-
φτέριν]

στ.135 ἐγεύρου, φύγε, μίσευσε ἀπό τόν γάμον τοῦτον
[μέ τήν φωνήν τήν θλιβερήν καί μέ τό μοι-
ρολόγι (versum om.Z),
σύρε μοιρολογίστρια (μοιριολ- Z), εἰς λεύ-
ψανα (-νον Z) συντρέχου (καί τρέχε Z)
νά κλαύγης (κλαύης Z), νά μοιρολογᾶς καί
νά σέ διηκονοῦσιν (δικ- Z),
ἐκ τήν χαράν τοῦ βασιλέως φεῦγε, μήν (μή
Z) στέκης ὄλως,
νά μήν σ'ἀκούση ὁ βασιλεύς καί φέρης τον
εἰς λύπην.]

4. Ἄνακτύσσουν, γιά τόν ἔδιολόγο, τό περιεχόμενο τῶν
στίχων 313-314 καί 367

στ.313-314 καὶ ἐσὺ γελᾷς τό ἀτυκὶν καὶ σκιά-
διν τό μέ ἐδῶκεν | ὁ βασιλεύς, ὁ αὐθέντης μου, καὶ
πάντων τῶν ὀρνέων αΕ : κί ἐσὺ γελᾷς καὶ μέμφεσαι
(μέμφεσαι Α) τ' ὀρεκτικόν μου ροῦχον, | ἀκόμη καὶ τό
σκιάδιν (σκάδιν Ζ) μου ὀπῶχω (ὀπού 'χω Ζ) στό κεφά-
λι, | πού ὁ (ομ.Ζ) βασιλεύς μέ (μοῦ Ζ) τό ὄδωσεν (ὄω-
κεν Ζ), ὡς εὐγενήν ὀπού (πού Ζ) 'μουν (εἶμαι Ζ) ΑΖ.

στ.367 ὅτι ἀκόμη οὐκ ἔμαθες τό τίς καὶ πόθεν
εἶμαι αΕ : πῶς μ' ἀγαποῦν οἱ ἄρχοντες καὶ πῶς περ-
νᾶ ἡ τιμή μου, | διατ' (διατὶ Ζ) ἤμουν ἀπό εὐγενι-
κόν ἀἶμα, τετιμημένον, | τιμοῦσι καὶ μέ (μ' Ζ) εὐ-
χαριστοῦν, ὡς ἄρχοντας ὀπού εἶμαι (ἤμουν Ζ) ΑΖ.

5. Ἀποδίδουν μέ δικό τους τρόπο ἢ παραφράζουν

α. τοὺς στίχους 45, 109, 172, 181-182, 290, 379-415,
475, 490-516

στ.45 καὶ ὡς τό δισάκκιν τά χαλᾷς καὶ ὡς τό
ταρπὶν τά ρύπτεις αΕ : ὄπου τό ἰδῆς κατάπιστα, ὡς-
περ τόν λίθον πύπτεις ΑΖ.

στ.109 ἐγείρου, κακομούσουρε καὶ παρεξυσπασμέ-
νη α(Ε) : νά μή ξεσπάσης (ξυπάσης Ζ) τόν λαόν καὶ
ἐμποδιστῆ (κί ἐμποδισθῆ Ζ) ὁ γάμος ΑΖ.

στ.181-182 καὶ ἐμπάλωσες τό ροῦχον σου μετὰ
λινόν πανύττιν, | φορεῖς το καὶ κατάσαρκα καὶ οὐκ
ἔχεις νά τό ἀλλάξης αΕ : δι' (σ' Ζ) αὐτό τήν νύκτα
σηκῶνεσαι (ξέρχεσαι Ζ) καὶ ἐξηβγαίνεις (ἐξεβγαί-
νεις Ζ) ἔξω | καὶ τήν ἡμέρα (ἡμέραν Ζ) κρύβεσαι νά
(διά νά Ζ) μήν σέ θεωροῦσιν (βλέπουν Ζ) ΑΖ.

στ.290 καὶ ὑπῆγες καὶ ἐδανεῖστηκες ὀκάποθεν

λογάρην αΕ : κλ ἐγέλασες ὀκάτιναν κλ ἐδῶκε σε
λογάρην ΑΖ.

στ.475 καὶ καρδαλοχρωμάτιστον καὶ μελανοκοδά-
τον αΕ : νά εἶσαι (καὶ νά 'σαι Ζ) ὄλον τῆς κομπῆς
καὶ μιτζοποδαράτον ΑΖ⁵⁶.

β. τὰ ἡμιστύλια

στ.39 τῶρα νά δῆς τό πλεότερον αΕ : νά ἰδῆς
κακόγραια (σκατόγραια Α), ἄτυχη ΑΖ.- 50 τήν ᾠτι-
δαν τήν γραῖαν αΕ : ἐμένα τήν ὠτύδα ΑΖ.- 52 οἱ εὐ-
γενύδες ὅλες αΕ : ρηγύγες καὶ κυράδες ΑΖ.- 88 ἐκ
τήν Ραγούζαν ραγουζόν (-ζού α) αΕ : ἐκ τό Ραγούζιν, ἄ-
θλιε ΑΖ.- 96 καὶ ἡ νύκτα ἐκεύνη οὐκ ἔχει σε αΕ : τήν
νύκτα ἐκεύνην σώνεσαι ΑΖ.- 98 καὶ ἀιλύ εἰς τήν
θανήν σου αΕ:τόν θάνατόν σου παύζουν ΑΖ.-141 οὐδέν
τό ἡξεύρομεν καὶ ἡμεῖς αΕ : κιστεύεις δέν σέ ἡ-
ξεύρομεν ΑΖ.- 303 οὐκ ἔναι ὁ τόπος οὔτος αΕ :τόν
τόπον ὀπού τὰ εἶχες ΑΖ.- 338 φορεῖς καὶ μαύρην
σκέπην αΕ : φορεῖς τές μαῦρες κάλτσες ΑΖ.- 374
τά ὄλα νά μισεύσουν αΕ : νά φύγουν ἐκ τόν γάμον
ΑΖ.- 479 εἰς Χαζαρίαν νά τὰ ἔχης αΕ : τό πέταμά
σου ὀλύγον ΑΖ.

6. Χρησιμοποιοῦν δημωδέστερες ἐκφράσεις καὶ ἀναλυτι-
κότερη συντακτική δομή, ἐκεῖ ὅπου στήν οἰκογένεια α καὶ
στό χειρόγραφο Ε ἐπικρατοῦν λογιότερες ἐκφραστικές καὶ
γλωσσικές τάσεις. Συγκεκριμένα:

α. Χρησιμοποιοῦν δημωδέστερους τύπους γιὰ
τά ρήματα

στ.15 νῦρύσκεις αΕ : βρύσκεις ΑΖ.- 22 νά μέμφε-
σαι αΕ : ν' ἀναγελαῖς ΑΖ.- 38 ὑπαγαίνης αΕ : μισέφης

AZ.- 78 τό θεωρεῖτε (νά τό θεωρῆτε α) αΕ : ἐβλέ-
 πετέ το AZ.- 104 νά βαστάξη αΕ : νά βασταίνης AZ.-
 117 ἐγέρνεσαι (ἐγεύρεσαι Ε) αΕ : σηκώνεσαι AZ.- 123
 καθυβρίζεις αΕ : κατακρένεις AZ.⁵⁷- 132 ἤρξατο αΕ:
 ἄρχισε AZ.⁵⁸- 162 πολεμοῦν α : ποιοῦν Ε κάμνουσι Α
 Ζ.- 197 ἔπouκα (ἐπούησα α) αΕ : ἔκαμα AZ.- 291 ἡ-
 γόρασες ... ἐγένου αΕ : ἀγόρασες ... ἐγύνης AZ.- 292
 ἡστόχησεν αΕ : ἀστόχησεν AZ.⁵⁹- 310 ἐφόρεις (φόρεις
 α) αΕ : 'φόρειες AZ.- 374 νά μισεύσουν αΕ : νά φύ-
 γουν AZ.- 518 ἐπεχειρίσεν αΕ : ἀρχίνησε AZ.

τά οὐσιαστικά, τά ἐπίθετα καί τίς ἀντωνυμίες

στ.8 μελανοπόδη αΕ : μελανοπόδαρε AZ.- 44 ὀπού
 αΕ : πού AZ.- 123 κακοτύχερε αΕ : κακορίζικε AZ.-
 126 μεσημβρινέ αΕ : μεσημβριανέ AZ.- 188 τάς κάλ-
 τσας αΕ : τές κάλτσες AZ.- 355 Ρωμαίου αΕ : Ρωμάνου
 AZ.- 375 αἱματοπότα αΕ : αἱματοπότη AZ.- 378 ὁ ἰέ-
 ραξ (γέραξ CPL) αΕ : ὁ γέρακας AZ.- 518 ὁ κόραξ αΕ:
 ὁ κόρακας AZ.⁶⁰.

τά ἐπιρρήματα

στ.25 ὄλως αΕ : καί πῶς AZ.- 161 τηλαυγῶς Ε : λαμ-
 πρῶς α ἔμορφα (εὔμ- Ζ) AZ.- 310 ἀπό πρῶτον (πρῶ-
 τῆς α) αΕ : ἀπό πρῶτα AZ.

τούς συνδέσμους

στ.350 εἰ αΕ : ἄν AZ.⁶¹

τίς ἀρνήσεις

στ.125 οὐ αΕ : δέν AZ.⁶²- 141 οὐδέν αΕ : δέν AZ.-
 288 οὐκ αΕ : δέν AZ.⁶³.

β. ἀναλύουν τά ἀπαρέμφατα σέ παρεμφατικούς τύπους:

στ.29 τολμᾶς κατηγορεῖν αΕ : τολμᾶς περιγελαῖς
AZ⁶⁴.- 132 ἤρξατο ὑβρίζειν αΕ : ἄρχισε νά βρίζη AZ⁶⁵.

7. Ἐντικαθιστοῦν ὀρισμένες λέξεις, συνήθως δυσνόη-
τες

α. μέ ἀντίστοιχες λέξεις πλό κατανοητές

στ.20 τήν μέμψιν τήν μέ ἐμέμφηκες (κούσας α)
αΕ : τήν ὕβριν ὀπού (πού Ζ) μέ ὕβρισεσ AZ.- 50 τσι-
κνέας αΕ : κυκνέας AZ.- 53 γεράκιν αΕ : ὄρνεον AZ.-
84 τρώγουσιν αΕ : κυνηγοῦν AZ.- 97 τό ράμμα αΕ :
τόν κλῶνον AZ.- 100 ταραχήν αΕ : ὄχλησιν AZ.- 103
φορεῖ αΕ : βασιτᾶ AZ.- 112 τσεκρέ (τσεφρέ α), τσε-
πρέπα (τσεφρύτα α) αΕ : λεπρέ, λεκρύτα AZ.- 123 λέ-
γουν γαλιότης εἶσαι αΕ : λέγουν σε κατεργάρην Α
Ζ.- 126 τσαχαρατά μέ τήν φωνήν αΕ : διαλαλητήν μέ
τήν φωνήν AZ.- 132 τσεπροπόδαρον (λεπροπ-α)αΕ:σα-
προπόδαρον AZ.- 133 καπούτσιν αΕ : καπάσι AZ⁶⁶.- 150
ἐκράτεισ αΕ : εἶχεσ AZ.- 155 κερά καπνοσπατάλη (-σπα-
γῶλα Ε)αΕ : καί μυριοκαπνισμένο AZ.- 161 τό στόμαν α
Ε : τά χνῶτα AZ.- 165 τό πουτίκιν αΕ : ἡ νυκτερίδα AZ⁶⁷.-
291 θάλασσαν αΕ : ἄλυκην AZ.- 311 τοπικάρης αΕ : ἄ-
λυκάρης AZ⁶⁸.

β. μέ ὅ,τι θεωροῦν σωστό σέ κάθε περίπτωση

στ.126 μεσημβρινέ μέ τά ἄσπρα αΕ : μεσημβρια-
νέ μέ τ' ἄσπρα AZ.- 151 κρατεῖσ το εἰσ τήν κόξαν
σου αΕ : κρατεῖσ το εἰσ τήν γλώσσαν σου AZ.- 305
εἶμαι Μεσοθυλιάτης (μεσοθυλιάτισσας κοπέλιν Ε)α
Ε : πῶς εἶμαι σοφωνίτης AZ.- 138 βρωμοστενύτισσα
αΕ : βρωμοχνοτόστομη AZ.

Τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου Α

Τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου Α εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἡ προτίμηση σέ δημῶδεις ἐκφράσεις καί ἀναλυτική σύνταξη

στ.68 ἐκ τόν (τοῦ Ζ) γάμον (γάμου Ζ) αEZ : ἐκ τήν τάβλα Α.- 97 εὐρίσκουν αEZ : βρίσκουν Α.- 162 πτερά αE : φτερά Α φορέματα Ζ.- 166 Εἰπέ αEZ : εἰπές Α.- 370 αἱματοπότα λύκε αE : λύκο αἱματοπότη Α λυκοαιματωμένε Ζ.- 375 διῶκτα αEZ : διώκτη Α⁶⁹.

2. Ἡ προσπάθεια νά ἐξομαλύνει νοηματικά τό κείμενο

στ.85 τρώγουσιν αEZ : τρώγουν καί Α.- 94 κατευχύτης αEZ : κατευθύτης Α.- 145 καί οὐ αEZ : οὐ Α.- 315 γάρ (om.E) ἔν' αEZ : ὑπάρχει Α.- 323 νά τόν αEZ : νά τό Α.

Τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου Ζ

Τό χειρόγραφο Ζ, ὅπως καί τό Α, δείχνει προτίμηση:

α. σέ δημωδέστερους τύπους

στ.17 εὔμορφον αEA : ὄμορφος Ζ.- 44 ἐκ αEA : ἀπό Ζ.- 68 ἀνάστα αEA : σήκω Ζ.- 72 λέγεις αEA : λές Ζ.- 89 τήν ἔχεις αEA : ὀπῶχεις Ζ.- 117 ὑπάγεις αEA : πάνεις Ζ.- 145 πάντες αEA : ὅλοι Ζ.- 148 τό φορεῖς αEA : πού φορεῖς Ζ⁷⁰.- 159 ἀπέσω αEA : μέσα Ζ.- 166 εἰς τόν αEA : στόν Ζ.- 167 κουβουκλαρέα αEA : κουβουκλαρία Ζ⁷¹.- 187 ὅτι αEA : πώς Ζ.- 330 ἐμέν τά συντυχαίνεις EA : ἐμένα λέγεις ταῦτα Ζ.- 353 τά-

χατε αΕΑ : τάχατες Ζ.- 488 ἐκ Ζαγοράν ὑπάρ-
 χεις (τυγχάνεις Ε) αΕΑ : ἀπό τήν Ζαγοράν εἶσαι Ζ.
 β. καί ἰδιαίτερα στή χρήση τῶν ἀρνητικῶν μορίων
 στ.78 οὐ αΕΑ : δέν Ζ.- 153 οὐκ αΕΑ : δέν Ζ².- 176
 οὐδέν αΕΑ : δέν Ζ.- 183 οὐ μή (μήν Α) αΕΑ : δέν Ζ⁷.
 Παραλείπει τοὺς στίχους 43, 110, 135-136, 210-224, 257-
 280, 467 καί 480, πού σώζουν τά χειρόγραφα CPVLEA.

Σχέση τῶν χειρογράφων τῆς ομάδας ε

Τό χειρόγραφο Ζ δέν μπορεῖ νά κατάγεται ἀπό τό χει-
 ρόγραφο Α⁷, γιατί, ὅπως εἶδαμε παραπάνω (σελ. 88), τό
 χειρόγραφο Α παρουσιάζει σφάλματα πού δέν ὑπάρχουν στό Ζ,
 ἐνῶ στίς περιπτώσεις αὐτές τό χειρόγραφο Ζ συμφωνεῖ εἴτε
 μέ τό χειρόγραφο Ε εἴτε μέ τά CPVLE.

Ἄπό τά παραπάνω δεδομένα γίνεται φανερό πώς τά χει-
 ρόγραφα Α καί Ζ κατάγονται ἀπό ἕναν κοινό, χαμένο πρόγο-
 νο, πού τόν ὀνομάζουμε χειρόγραφο ε.

Σχέση τῶν χειρογράφων Ε καί ε

Ἡ συμφωνία τῆς οἰκογένειας α ἄλλοτε μέ τό χειρόγρα-
 φο Ε καί ἄλλοτε μέ τό χαμένο χειρόγραφο ε ἀποδεικνύει ὅ-
 τι τά δύο αὐτά χειρόγραφα ἔχουν ἕναν κοινό πρόγονο, τό
 χαμένο ὑπαρχέτυπο β.

4. Σύμφυρση τῶν χειρογράφων V καί L

Σέ πολλά σημεῖα τοῦ "Πουολόγου" οἱ γραφές τῶν V καί L δέν συναρμόζονται μέ τήν ταξινομήση τῶν χειρογράφων πού προτείνουμε παραπάνω, ἀλλά συμπίπτουν μέ τίς γραφές τῶν χειρογράφων τῆς οἰκογένειας β. Σέ ἀρκετές ἀπό αὐτές τίς περιπτώσεις ἡ σύμπτωση αὐτή φαίνεται νά εἶναι τυχαία καί ἴσως ὀφείλεται σέ ἐλεύθερη διασκευή τοῦ κειμένου ἀπό τοὺς κωδικογράφους. Κι αὐτό, γιατί τά δημῶδη κείμενα, ὅπως ὁ "Πουολόγος", δέν ἀντιγράφονταν ἀπό ἐπαγγελματίες κωδικογράφους. Ἦταν κείμενα λαϊκῆς προέλευσης καί κυκλοφορίας, πού ἡ ἀντιγραφή τους δέν εἶχε σκοπό τήν ἐξασφάλιση τῆς ἐπιβίωσής τους, ὅπως π.χ. συνέβαινε μέ τά κλασσικά κείμενα, ἀλλά κυριότατα τήν δημιουργία ἑνός ἀντιγράφου γιά προσωπική χρήση τοῦ ἀντιγραφέα ἢ, σπανιότερα, ἑνός φίλου ἢ πελάτη του, καί συνεπῶς δέν θά ὑπῆρχε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἀπόλυτα ἀκριβή ἀντιγραφή τους μέ τήν ἀντιβολή δύο ἢ παραπάνω χειρογράφων. Γι' αὐτόν τόν λόγο ἡ σύμφυρση στά χειρόγραφα δημῶδων κειμένων, δηλ. ἡ ἀντιγραφή παράλληλων ἐναλλακτικῶν γραφῶν στά περιθώρια ἢ καί ἡ ἐνσωμάτωσή τους στά κείμενα, θά πρέπει νά ἀποτελοῦσε φαινόμενο ἀρκετά σπάνιο.

Ἐπομένως, στόν "Πουολόγο" ὑπάρχουν ἔχνη τέτοιας σύμφυρσης, καί συνεπῶς πρέπει νά ξεχωρίσουμε τίς ἐναλλακτικές γραφές πού ὀφείλονται σέ τυχαία σύμπτωση -δηλ. τίς γραφές ἐκεῖνες πού θά μπορούσαν νά προταθοῦν ἀπό διαφορετικούς ἀνθρώπους, ἀνεξάρτητα τόν ἕναν ἀπό τόν ἄλλο - ἀπό ἐκεῖνες

πού είναι αδύνατο νά ἔγιναν τυχαῖα καί πού πρέπει νά ὀφεί-
 λονται σέ σύμφυση. Δέν θά ἦταν ὅμως μεθοδολογικά σωστό νά
 ὑποθέσουμε, ὕστερα ἀπό ὅσα εἴπαμε παραπάνω, ὅτι μεσολάβη-
 σε σύμφυση περισσότερες ἀπό μία φορά. Συνεπῶς, γιά νά ἐξη-
 γήσουμε τήν ὕπαρξη στά V καί L γραφῶν πού, ὅπως νομίζου-
 με, προέρχονται ἀπό σύμφυση, μπορούμε νά ὑποθέσουμε πῶς
 κάποιος κτήτορας ἢ ἀναγνώστης τοῦ χειρογράφου δ, κοινοῦ
 προγόνου τῶν V καί L, σημείωσε στά περιθώρια ἢ στά διάστι-
 χα τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ διπλές γραφές πού βρῆκε σέ κάποιο
 χειρόγραφο τῆς οἰκογένειας β: τά V καί L υἱοθέτησαν, σέ
 δύο περιπτώσεις καί τά δύο μαζί τήν ἐναλλακτική γραφή (στ.
 94 ἀπέκαρες CPE : ἀπέκαμες VLAZ.- στ.169 εἴσαι VLA
 Z : εἶναι CP ἔναι E), τίς ὑπόλοιπες φορές ἄλλοτε τό ἔ-
 να καί ἄλλοτε τό ἄλλο τίς ἐναλλακτικές αὐτές γραφές, ἰ-
 δίως στά σημεῖα ἐκεῖνα ὅπου τό κείμενο τοῦ δ δέν τούς ἰ-
 κανοποιοῦσε. Τήν προτίμηση αὐτή τῶν κωδικογράφων τῶν V
 καί L γιά τίς γραφές τῆς οἰκογένειας β τή θεωροῦμε καί
 ἔνδειξη μιᾶς κάποιας ὑπεροχῆς αὐτῶν τῶν γραφῶν, γιατί τό
 γλωσσικό αἰσθητήριο αὐτῶν τῶν κωδικογράφων, ἰδίως τοῦ V⁷⁵,
 εἶναι ἀρκετά σωστό, ὥστε νά διαισθάνονται τήν ἀνεπάρκεια
 τῆς γραφῆς τοῦ δ, δηλαδή οὐσιαστικά τοῦ ὑπαρχέτυπου α, καί
 γι' αὐτό νά καταφεύγουν στίς γραφές τῆς οἰκογένειας β.

Στήν πρώτη κατηγορία (κοινές γραφές πού ὀφείλονται σέ
 τυχαία σύμπτωση) ὑποθέτουμε ὅτι ἀνήκουν οἱ ἀκόλουθες πε-
 ριπτώσεις:

Γιά τό χειρόγραφο V

στ.2 κλητούριον VAZ : κλητούριον (κλητόριον L)
 CPL καί χάριν E.- 4 καί VEAZ : om.CPL.- 7 μακροσφον-

δουλάτε VE : μακρυσφονδουλάτε CPL μικροσφονδουλάτε A
 Z.- 12 Στρέφεται ὁ κύκνος τό λοιπόν CPL : καί (om.
 Z) ταῦτα (τότε Z) ὁ κύκνος στρέφεται VZ στρέφε-
 ται ὁ κύκνος, βλέπει τον A εὐθύς γυρίζει ὁ κύ-
 κνος καί βλέπει E.- 44 ὀλῶμα VEAZ : ὀλώμους CPL .-
 86 θέλω VEAZ : θέλω το CPL; ὑβρίσω VEAZ : βρίσω CP
 L.- 105 τήν κυράν (κεράν V) VE : τῆς κυρᾶς (κυ-
 ριᾶς Z) CPLAZ.- 111 μέ θυμοῦ CPLE : μέ θυμόν VAZ.-
 120 alt. τό CPLL^a : καί VE.- 130 alt. τήν CPL : καί V
 E om.AZ.- 139 ἐκάπνιζες CPLA : ἐκάπνισες VZ .- 166
 μοι CPLE : με VAZ.- 187 ἔναι VE : εἶναι CPLA ὅτι εἶ-
 ναι Z.- 203 alt. τά CPLAZ : om.VE.- 233 καρκαρίνε CP
 L : κακαρίνε VE.- 269 καί ὁ CE : ὁ PL om.VA.- 279 λο-
 γάρην (-ρι A) CPA : λουγάρην VE^τ λογέρην L.- 352
 τό ὑέρκυρον VE : τό πέρκυρον CPLAZ.- 356 εὔμορ-
 φον VE : εὔμορφη CPAZ om.L.- 396 ἡ VE : om.CPL.- 438
 κακότυχε CPLZ : κακότυχη VA ταπεινή E.- 447 γεμα-
 τίση VE : γευματίση L γεοματίση CP.- 479 μικρά CP
 AZ : om.VE.- 486 ἡ VEA : ὁ CPL.

Γιά τό χειρόγραφο L

στ.13 κωπελάτα LAZ : κωκολάτα CPV.- 15 ὀκάκου
 CPVA : κάκου LZ.- 22 ἐγκωμιάζω CPV : ἐγκωμιάσω LEA
 Z.- 37 ἐκάρης CPVE : κάρης LAZ; νά CPV : καί LEAZ .-
 47 τόν CPVA : εἰς τόν LE στόν Z.- 59 χαρά εἰς ('s
 L) LE : χαρᾶς τον CPV χαρᾶς μου τον (om. Z) AZ.- 62
 τί θέλεις LAZ : τί θέλεις ('θελες V) ὧδε CV om.P.-
 82 ἐργαστήριον CPV : ἀργαστήριον LE.- 91 ὀκάκου CP
 V : κάκου LAZ om.E.- 104 pr. καί CPVE : om.LAZ.- 105

νέματα CPVAZ : νήματα LE.- 118 γεματύζεις V : γευματύζεις EZ γιοματύζεις LA μασᾶσαι CP.- 137 αἴφιαν CPVE : ὄφιαν (ὄφια A) LAZ.- 150 καὶ τό LEAZ : τό CC^aPV; ὑπέρπυρον CPVE : κέρπυρον LAZ.- 157 μοιρολογύστρια CPVEZ : μοιρολογύστρια LA.- 159 εἰς τὰ καλάτια CPVAZ : εἰς (σ' L) τό καλάτιν LE.- 170 μανδύ LE : μαντύν CPV.- 173 φύγε CPVEA : φεῦγε LZ.- 174 ἡμεῖς CPV : ἔμεῖς LAZ.- 182 alt. καὶ CPV : om.LE.- 300 πετσοκαταλύτου CPVE : πετσοκαταλύτη LAZ.- 302 ὀπόθεν LAZ : ὀπουθεν V ὀποθε μπου CP.- 306 ὀκάποιας VEA : καὶ ὀκάποιας CP καὶ κάποιας LZ.- 309 pr. καὶ CPV : om.LEAZ.- 319 ἀτιμώσουν CPVEA : ἀτιμάσουν LZ.- 326 τραυλοκιλαδούσα LE : τραυλοκελαδούσα CP V.- 330 ἀτσούκωτε LEAZ : ἀτσούκωτε CPV.- 339 Χατζάρας CPV : Χαζάρας LE.- 346 ὑπάγει LE : πάγει CPV φεύγει AZ.- 370 ληστή LE : καὶ ληστή CPVAZ.- 443 μεσημερινοῦ CV : μεσημερινή LE μεσημεριοῦ P.

Στὴ δεύτερη κατηγορία (κοινές γραφές πού ὀφείλονται σὲ σύμφυση) ὑποθέτουμε ὅτι ἀνήκουν οἱ ἐξῆς περιπτώσεις:

Γιὰ τὸ χειρόγραφο V

στ.31 ὑβρύζειν (ὑβρύζει AZ) τὴν ὠτίδα VAZ : ἔκεῖνος ὁ τριγέρων CPLE.- 33 καὶ σύ CPL : καὶ σύ ἔδω V ἔδω AZ.- 57 τὴν ὄχλησιν (ταραχὴν E) τὴν εἴχαν VEAZ. : ἡ ὄχληση (ὄχλησις L) ἐκράτει CPL.- 79 πῶς VAZ : τό πῶς CPLE.- 108 τόν γάμον VAZ : τὴν μέσην CPL.- 119 ἐγνώρισα VEAZ : ἀγνώριστος (γνώριστος L^a) CPLL^a.- 175 τό κουτίκιν VE : τό κουδίκι (κουδούκι L) CPL τῆς νυκτερίδας AZ.- 207 οἱ (καὶ Z) εὐ-

γενεῖς VAZ : εὐγενικοῦ CPL.- 214 ἄρατον CL^a : ἄρα-
 τόν P ἄρατον (-τος V) VA⁷⁷ ἄφαντος L.- 220 κουρ-
 νομύαλον CLE : κουρουνομύαλον VA κουρουομάλον
 P.- 223 τζαννή E : τζεννή CP στενή L μωρή VA; κόρ-
 νη, θυγάτηρ κόρνης VE : κόρνης θυγάτηρ, κόρνη CP
 L καὶ κόρνης θυγατέρα A.- 226 θέλεις CPL: ἤθελες
 ('θέλεις V) VE⁷⁸.- 333 ἐκούλησεν CPLE : ἐκούλησες V
 AZ.- 397 Γεώργην (Γεώργιον E) τάσσεται (τάζεται
 E) VE : συντάσσεται CPL.- 432 τήν ρειχέαν VE : τήν
 τριχίαν L τρύχαιαν CP⁷⁹.- 514 ἀμπελικόν VE : ἀμπε-
 λουργόν CPL .

Γιά τό χειρόγραφο L

στ.11 τοῦ γάμου AZ : στόν γάμον L ὁμοιάζεις C
 PV νά σ'ἔχουν E.- 14 ἐνθήκη CPV : θήκη LAZ⁸⁰.- 21
 ἐκ (ὡς V) τά κουλία (τῶν κουλίων E) CPVE : ἀπ'ὀ-
 λα τά κουλία LAZ.- 27 καὶ βρωμιάρην LEAZ : βρωμι-
 ἀρην CP βρωμιάρης V.- 29 κατηγορεῖν (-ρεῖς V) CP
 VE : περιγελαῖν (-λαῖς AZ) LAZ.- 89 κεύναν τήν πολ-
 λήν EAZ : κικρύαν τήν κολλήν καὶ τήν κεύναν L⁸¹
 κικρύαν καὶ τήν κεύναν CP κικρύαν V.- 133 τζεπρο-
 πόδαρον LE : λεπροπόδαρον CPV σαπροπόδαρον AZ .-
 167 ὄλων CPVE : ἄλλων LAZ.- 177 εἰς τά μηχανία ἀ-
 πάνω CPV : ἀπάνω εἰς τά (στά LAZ) μηχανία LEAZ .-
 191 ὀπόθεν LAZ : ἔνθα CPV om. E.- 219 ὑβρίζειν LE :
 νά ὑβρίζη CPV ἐβρίζει A.- 281 ὑπάρχεις CPV : εἶσαι
 LA εἶμαι καὶ ὑπάρχω E.- 298 ἠστόχησα CVE : εἰς στό-
 χησαν P ἀστόχησες LAZ.- 316 οὐκ (γοῦν correxi) εἰ-
 πῶ το CPVE : τό εἶπω LAZ.- 355 παιδόν εἶμαι (ἦμουν

E) CPVE : εἶμαι παιδύ LAZ.- 416 τήν ὄχλησιν τήν εἶ-
 χαν LE : ταῦτα τήν ὄχλησύν (ὄχλητάν CP) τους CPV.-
 447 ὅταν CPV : ὀπού LE.- 468 καί ἡ κουκουβάλα ἤρ-
 ξατο ὑβρίζειν τό ὀρτύκιν LEAZ : ἡ (ὁ CPL^a) κου-
 κουβάς (κουδούκας L^a) ἐφάνηκεν (ἐστράφηκεν V ἐ-
 στάθηκεν C) ἐστάθην (ἐστάθη L ἐφάνη C) εἰς τό μέ-
 σον CPVL^a .- 469-472 praeb.CPVL^a : om.LEAZ.- 500 τάχα
 LE : ταχύ CPV.- 506 τά ὀμμάτια LE : εἰς τά μάτια
 CPV.- 606 λέγεις το CPV : καί λέγεις LE^m .

Σέ ὀρισμένες ἀπό αὐτές τίς περιπτώσεις τό V καί τό L
 συμφωνοῦν ἀντίστοιχα εἴτε μέ τά EAZ, εἴτε μέ τό E (ἐνῶ τό
 κείμενο τῶν AZ λείπει ἢ εἶναι διαφορετικό), εἴτε τέλος μέ
 τά AZ (ἐνῶ τό κείμενο τοῦ E λείπει).

Σέ ἄλλες πάλι περιπτώσεις τό V καί τό L συμφωνοῦν ἀν-
 τίστοιχα μέ τά AZ, ἐνῶ τό E καί τά ὑπόλοιπα χειρόγραφα
 τῆς οἰκογένειας α παρουσιάζουν κοινή μεταξύ τους γραφή .
 Οἱ περιπτώσεις αὐτές μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι οἱ κοι-
 νές γραφές τοῦ V ἢ τοῦ L μέ τά χειρόγραφα τῆς οἰκογένει-
 ας β πρέπει ἀπό πρώτη ἄποψη νά προέρχονται ἀπό τήν ἐπί-
 δραση τοῦ ε, κοινοῦ προγόνου τῶν AZ. Ἐπειδή ὁμως σέ ὀρι-
 σμένες περιπτώσεις τό V ἢ τό L συμφωνοῦν μέ τό E, ἐνῶ τό
 κείμενο τῶν AZ λείπει, πρέπει νά ὑποθέσουμε ὅτι τό σφάλ-
 μα προῦπήρχε στό ε, καί συνεπῶς εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά
 δεχθοῦμε ὅτι τό δ, κοινός πρόγονος τοῦ V καί τοῦ L, ὑ-
 πέστη σύμφυση, ὄχι ἀπό τό ε, ἀλλά ἀπό ἕνα ἄλλο χαμένο χει-
 ρόγραφο πού παρεμβαλλόταν ἀνάμεσα στό β καί στό ε. Τό χει-
 ρόγραφο αὐτό, πού τό ὀνομάζουμε ε', πρέπει νά ἔδινε σέ ὄλες
 αὐτές τίς περιπτώσεις τήν ἕδρα γραφή πού δίνει τό E.

5. Τό ἀρχέτυπο Ω

Τά ἰδιαίτερα σφάλματα τοῦ ὑπαρχέτυπου α ἀπὸ τή μιὰ μεριά καί τοῦ ὑπαρχέτυπου β ἀπὸ τήν ἄλλη ἀποδεικνύουν ὅτι τά χαμένα αὐτά χειρόγραφα εἶναι ἀνεξάρτητα τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο. Ἐπιπλέον, ὀρισμένα κοινά σφάλματα τῶν χειρογράφων πού ἀνήκουν στίς δύο οἰκογένειες α καί β μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα πῶς οἱ οἰκογένειες αὐτές κατάγονται ἀπό ἓνα κοινό ἀρχέτυπο, τό Ω, πού πρέπει νά ἀντιπροσώπευε μιὰ μορφή τοῦ "Πουολόγου" πλησιέστερη πρὸς τό αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ, χωρὶς ὅμως νά μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ αὐτό. Τά σφάλματα αὐτά εἶναι τά ἀκόλουθα:

Στό στίχο 370 τά χειρόγραφα CPVAZ (συνεπῶς καί τό ἀρχέτυπο) δύνουν τήν ἐσφαλμένη, γιά μετρικούς λόγους, γραφή καί ληστή, ἐνῶ τό χειρόγραφο E διορθώνει σέ ληστή, διόρθωση πού παραδίδει ἀνεξάρτητα καί τό L.

Στό στίχο 79 τό χειρόγραφο ε' (ἀπὸ τό ὁποῖο προέρχονται, μέσω τοῦ ε, τά A καί Z) διόρθωσε τή μετρικά ἐσφαλμένη γραφή τῶν CPLE (ἄρα τοῦ ἀρχέτυπου) τό πῶς σέ πῶς, πού ἀπὸ ὀριζόντια ἐκίδραση κέρασε πρῶτα στό δ καί ἔπειτα στό V.

Στό στίχο 31 πρέπει νά ὑπάρχει σφάλμα τοῦ ἀρχέτυπου, πού τό κληρονόμησαν τά χειρόγραφα CPLE: ἐνῶ ἡ δομὴ τοῦ ποιήματος ἀπατεῖ ἐδῶ ἓνα μονάχα στίχο⁸⁸, τά χειρόγραφα αὐτά ἀναπτύσσουν ἐσφαλμένα τό στίχο 31 σέ δύο στίχους καί ὁ κακουκάνος ἤρξατο ἐκεῖνος ὁ τριγέρων | ὕβριζειν (κατηγορεῖν E) οἰκοδέσποιναν (καί μέμφεσθαι E) τήν ὦτιδαν τήν γραῖαν. Τό ε' διορθώνει μέ ἐπιτυχία τό στίχο 31 (καί ὁ κακουκάνος

ἤρξατο ὑβρίζειν τήν ὤτιδα). Ἔτσι τὰ χειρόγραφα AZ μᾶς δύνουν τή γραφή ἀκριβῶς πού περιμέναμε, ἀλλά παραδίδουν κι αὐτά, ἐλαφρά παραλλαγμένο, τόν πρόσθετο στίχο πού ἀκολουθεῖ καί πού 'τον (ἦτον Z) κι (om.Z) οἰκοδέσποινα, ἡ (om.Z) γραῖα ἡ ὤτιδα. Τό χειρόγραφο V σ'αὐτό τό σημεῖο φαίνεται ἐπηρεασμένο ἀπό τόν κοινό πρόγονο τῶν AZ καί υἱοθετεῖ τήν ἐπιτυχημένη διορθωση τοῦ ε'. Ἐπειδή ὁμως ὁ κωδικογράφος τοῦ V εἶναι ἱκανός στή διορθωση⁶⁵, εἶναι καί ὁ μόνος πού διαισθάνθηκε πώς ὁ στίχος πού δύνουν ὕστερα ἀπό τό στίχο 31 ὅλα τὰ ἄλλα χειρόγραφα εἶναι παραγέμισμα καί τόν παραλείπει.

Στό στίχο 154 τό χειρόγραφο V συμπληρώνει μέ ἐπιτυχία, ὅπως νομίζουμε, τό κολοβό κείμενο τῶν CPLEAZ, ἄρα τοῦ ἀρχετύπου (νά τό ἔκοφες <καί ἔπιες> καί ἐχαροκοπήθης)⁶⁵. Ἐπίσης, στό πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 431, τό V παρέλειψε τό συνδετικό ρῆμα ἦσουν |εἶσαι, γιά νά ἀποκαταστήσει μετρικά τό κείμενο πού δύνουν τὰ CPLE, δηλ. τό ἀρχέτυπο (γυναῖκα καρβουνάρισσα V: γυναῖκα ἦσουν καρβουνάρια L γυναῖκα καρβουνάρια ἦσουνε (-νι P) CP καρβουνᾶ παιδύν εἶσαι E).

Τό χειρόγραφο L διορθωσε μέ ἐπιτυχία τό ἐσφαλμένο κείμενο τοῦ ἀρχετύπου σέ τέσσερις περιπτώσεις: στ. 39 τῶρα νά ἰδῆς τό πλεότερον L : τῶρα νά ἰδῆς καί τό πλεότερον CPVE.- 398 ἀπό σέν L : μόνον ἀπό σέν PV om. E.- 416 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν L : ἀκόμη οὐκ ἐκλήρωσαν CPVE⁶⁶.- 443 κλέπτρια L : καί κλέπτρια CPV ὅτι εἶσαι κλέπτρια E⁶⁷. Ἀντίθετα, στό στίχο 80, πού εἶναι κολοβός, ἔτσι ὅπως τόν σώζουν τὰ CPV (καί ὅταν

πετάση...)⁸⁸, τό L προσπάθησε νά συμπληρώσει τό κείμενο (φαίνεται εἰς ἄπαντα τά ζῶα), ἀλλά, νομίζουμε, χωρίς ἐπιτυχία, ὅπως καί στό στίχο 422, ὅπου διαισθάνθηκε τό λάθος τοῦ ἀρχετύπου καί ἀντί γιά τήν παράλογη γραφή τῶν CPVE ὅπου ἔφασ καί γράφει ὀπῶχασες: ἡ γραφή αὐτή εἶναι βέβαια νοηματικά σωστή, ἀλλά παλαιογραφικά δέν μπορεῖ νά σταθεῖ⁸⁹.

Στό στίχο 444 τά VL (ἢ μᾶλλον ὁ κοινός πρόγονός τους δ) ὀβελίζουσαν γιά μετρικούς λόγους τίς λέξεις καί που, οἱ ὅποτες ἀνήκαν προφανῶς στό ἀρχέτυπο, ἀφοῦ τίς σώζουσαν καί τά χειρόγραφα CP καί τό E.

Στό στίχο 621 τά PVE (ἄρα τό ἀρχέτυπο) δύνουσαν ἕνα μετρικά ἔλλιπές κείμενο, πού τό C προσπάθησε νά τό ἀποκαταστήσει προσθέτοντας τίς λέξεις μέ θυμοῦ (Γυρίζουσαν ἡ κίχλα <μέ θυμοῦ> καί λέγει πρὸς τόν πουῦφον)⁹⁰.

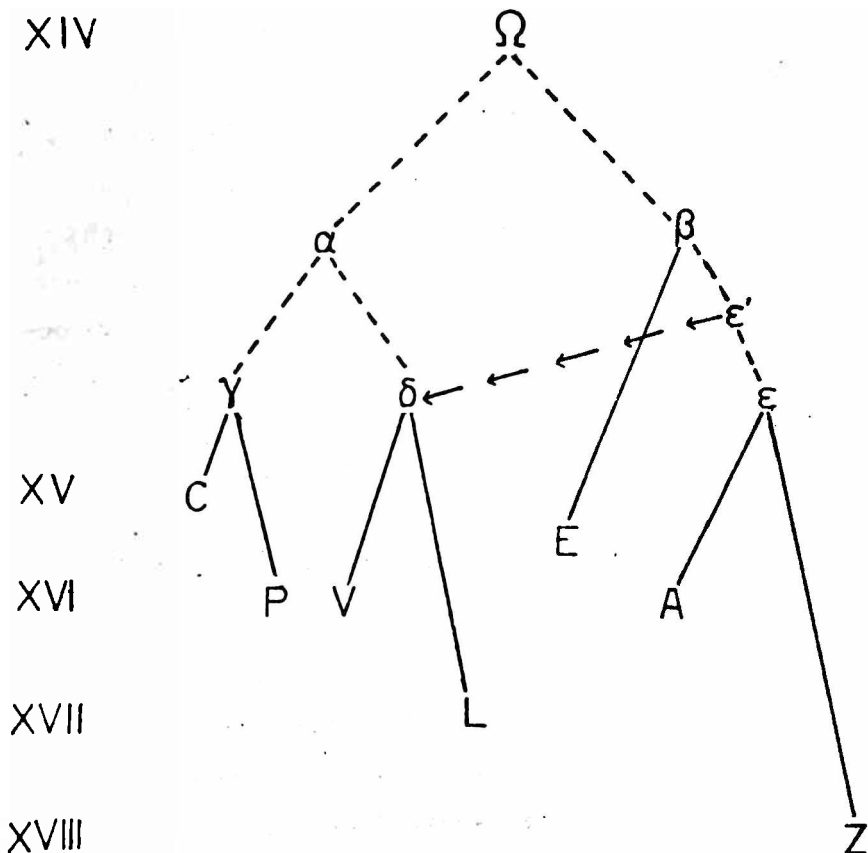
Στό στίχο 175 (τό κουτίκιν VE τό πουδίκι CP τό πουδούκι L τῆς νυχτερίδας AZ) ὁ τύπος κουτίκιν, πουδίκι πρέπει νά προέρχεται ἀπό λάθος τοῦ ἀρχετύπου, ἀντί γιά τό ὀρθό πουτίκι ἢ πουδίκι: ὁ κωδικογράφος τοῦ ἀρχετύπου κέρασε τό ν γιά υ⁹¹.

Στό στίχο 316, ἡ γραφή τῶν CPVE οὐκ εἰκῶ το εἶναι νοηματικά ἀπαράδεκτη (ὁ φασιανός λέει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο): τό λάθος ὅμως πρέπει νά ὑπῆρχε στό ἀρχέτυπο. Γι' αὐτό διορθώσαμε τή γραφή τοῦ ἀρχετύπου σέ γοῦν εἰκῶ το. θά μπορούσαμε νά δεχθοῦμε καί τή διορθωση τῶν χειρογράφων AZ τό εἰκῶ, ἀπό τόν κοινό πρόγονο τῶν ὀκείων πρέπει νά τή δανεῖστηκε καί τό χειρόγραφο L, ἀλλά ἡ διορθωση τοῦ οὐκ σέ γοῦν μᾶς φαίνεται προτιμότερη⁹².

Τέλος, στην αρχή του στίχου 518, όλα τα χειρόγραφα κού σώζουν αυτόν τό στίχο, δηλ. τά CPVE, παραλείπουν έ-σφαλμένα τό καί κού τό άποκαταστήσαμε, γιατί τό άπαιτεῖ ὁ usus scribendi⁹³.

6. Τό στέμμα τῶν χειρογράφων τοῦ "Πουολόγου"

Τά συμπεράσματα κού προέκυψαν από τή λεπτομερή μελέτη τῆς χειρόγραφης παράδοσης τοῦ "Πουολόγου" μποροῦν σχη-ματικά νά παρασταθοῦν μέ τό ακόλουθο στέμμα:

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. παρακάτω, σελ.141-148.
2. Βλ. παρακάτω, σελ.141-148.
3. Πβ. στ.71 Εύθύς γυρίζει ὁ γερανός καί λέγει τόν τσικνέαν, στ.175 Εύθύς γυρίζει ἡ κέρδικα καί λέγει τό ποντίκιν.
4. Πβ. στ.12 Στρέφεται ὁ κύκνος τό λοιπόν, τόν κελαργόν καί λέγει, στ.111 Γυρίζει ἡ χήνα μέ θυμοῦ καί λέγει πρός τόν γλάρον. Βλ. καί στ.41. 137, 286, 329, 378, 426, 483. 531 καί 621.
5. Στίς τρεῖς αὐτές περιπτώσεις τά χειρόγραφα Α καί Ζ δύνουν ἐντελῶς διαφορετικό κείμενο καί ὡς μόνο ἀντιπρόσωπο τῆς οἰκογένειας β θεωροῦμε τό χειρόγραφο Ε.
6. Πβ. τούς στίχους 11, 40, 70, 110, 136, 174, 230, 285, 328, 377, 425, 482, 620.
7. Στήν πρώτη καί τρίτη περίπτωση τά χειρόγραφα Α καί Ζ δύνουν διαφορετικό κείμενο· ἔτσι θεωροῦμε ὅτι τήν οἰκογένεια β τήν ἀντιπροσωπεύει μόνο τό χειρόγραφο Ε.
8. Γιά τή συνήθεια νά βάζουν τήν κίτσα στό κλουβί, βλ. παρακάτω, σελ.185-186.
9. Βλ. Du Cange, Glossarium, λ. μισέρος.
10. Πβ. στ.520 κάγώ παραστεκάμενος ὑπάρχω τῆς τραπέξης, πού σώζουν τά χειρόγραφα CPVE.
11. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.594.
12. Ἐξηγοῦμε στίς κριτικές παρατηρήσεις τῶν ἀντίστοιχων στίχων γιατί πρόκειται γιά ἀλλαγὴ τῆς σειρᾶς τῶν λέξεων καί ὄχι γιά τήν ἀρχική σειρά.
13. Βλ. κριτ. παρατ. στους ἀντίστοιχους στίχους.
14. Βλ. Ν.Γ. Πολύτου, Δημόδη βιβλία, ὁ Ἑρωτόκριτος, Λαογραφία 1, τ. 1 (1909), σελ. 37-38 : "Τά εἰς κοινήν γλῶσσαν γεγραμμένα ἔργα ἐθεωροῦντο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὡς κοινόν κτῆμα καί οἱ βιβλιογράφοι, ἐνῶ πιστῶς ἀντέγραφον τά εἰς τήν ἀρχαίαν γλῶσσαν κείμενα, ἐνόμιζον ἐπιτροπομένην πᾶσαν μεταβολήν καί προσθήκην εἰς τά δημόδη.."
15. Βλ. παρακάτω, σελ.166-167
16. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.108.
17. Βλ. παρακάτω, σελ.149 -151.
18. Βλ. παρακάτω, σελ.178.
19. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.45.
20. Γιά τήν ὀρθότητα τῆς γραφῆς τῶν χειρογράφων CPVL βλ. τίς κριτικές παρατηρήσεις στους ἀντίστοιχους στίχους.

21. Γιά τή συμφωνία τοῦ L μέ τά EAZ βλ. παρακάτω
σελ.90-95.
22. Βλ. κριτ.παρατ. στους ἀντίστοιχους στίχους.
23. Βλ. κριτ.παρατ. στους ἀντίστοιχους στίχους.
24. Γιά τήν ταξινομήση κάθε ομάδας καί κάθε χειρόγρα-
φου δίνουμε συνήθως τά πιό χαρακτηριστικά σφάλματα.
25. Τό λῆμμα ἀντιπροσωπεύει τή γραφή τοῦ ἀρχετύπου ἢ
σέ σπάνιες περιπτώσεις τή γραφή τοῦ ὑπαρχέτυπου α.
26. Πβ. καί στ.199 ἔκαφεν : ἐκάφεν CP.
27. Πβ. καί στ.342, 430 (app.crit.), 638.
28. Πβ. καί στ.95.
29. Πβ. καί στ.434.
30. Πβ. καί στ.307.
31. Πβ. καί στ.315..
32. Βλ. καί σελ.96-97.
33. Πβ. καί στ.29.
34. Πβ. καί στ.235.
35. Πβ. καί στ.255 καί 424.
36. Πβ. καί στ.307.
37. Πβ. καί στ.577.
38. Πβ. καί στ.144.
39. Πβ. καί στ.38.
40. Πβ. καί στ.91.
41. Πβ. καί στ.159 καί 352.
42. Πβ. στ.20, 38, 46, 78, 85, 90, 110, 112, 125, 134,
157, 160, 161, 163, 164, 182, 192, 198, 217, 248, 252, 308,
357, 387, 390, 396, 398, 407, 408, 424, 427, 489, 515, 524,
539, 596-599, 624, 636.
43. Τήν ἕδρα ἀρνητική ἀποψη γιά τό Ε ἐκφράζει καί ὁ
Λ.Πολύτης (βλ. Ἑλληνικά, 19, 1966, σελ.175-176). Ἀντίθετα,
μιά σωστότερη ἀντιμετώπιση τοῦ Ε σχετικά μέ δύο ἄλλα κεί-
μενα πού περιλαμβάνονται στό χειρόγραφο αὐτό, δηλ. τό "Δι-
γενή Ἀκρύτα" καί τό "Λίβιστρο καί Ροδάμνη", ἔγινε πρόσφα-
τα ἀπό τήν Ἰ.Καραγιάννη (ὁ Διγενής Ἀκρύτας τοῦ Ἑσφοριάλ,
Ἰωάννινα 1976) καί ἀπό τό Μ.Κ.Χατζηγλακουμή (Τά μεσαιωνι-
κά δημῶδη κείμενα, Ἀθήνα 1977). Τά στοιχεῖα πού δίνουν,
συνδυαζόμενα μέ τά ἀνάλογα πορίσματα τῆς ἐργασίας μας,μπο-
ρεῖ νά ἐπιτρέψουν μιὰ ἐπανεκτίμηση τοῦ χειρογράφου στό σύ-
νολό του.
44. Τά χειρόγραφα Α καί Ζ δέ σώζουν τούς στίχους 225-
256 καί 416-466, ἐνῶ δίνουν διαφορετικό κείμενο γιά τούς
στίχους 379-415, 490-516 καί 519-668. Συνεπῶς στίς παρα-
κάτω περιπτώσεις δέν μπορούμε νά ξέρουμε ἂν ἡ γραφή τοῦ Ε
εἶναι μόνο δική του ἢ ἀντιπροσωπεύει καί τή γραφή τῆς οἰκο-
γένειας β: στ.235 Μωρέ, καί ἐσέν ἤξεύρουν σε καί ἐ-
μένα μέ κατέχουν α : πάντως, μωρέ, ἐξεύρω σε, ἀπό

τὴν Ρώμην ἦσουν Ε.- 247 ἔκτοτε γὰρ καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἔποικες μαλλία α : καὶ ἔκτοτε ἄλλον οὐκ ἔμαλλίσασες Ε.- 249 ἐδέσαν τὰ ποδάρια σου καὶ ἐστραγγούλισάν τα α : καὶ τὰ ποδάρια σου ἐξεστραγγούλισαν Ε.- 450 καὶ ἐπαίρνεις καὶ τὸν σπόρον του, ἀλλόττε τὸ φωμίν του α : πάλιν νά εἰπῶ τὸν γεωργόν ὁπού τρῶς τὸν σπόρον του καὶ τρῶς καὶ τὸ φωμίν του Ε.- 486 Καὶ τί τὸ ἤξεύρεις, ὄρτυκε; ἠκουκουβάς τὸ λέγει α : Καὶ εἶπεν ἡ κουκουβάς τὸ ὀρτύκιν, καὶ τί ἔν τὸ ἤξεύρεις Ε.- 499 καὶ μετὰ ταῦτα βάνει σε εἰς φυλακὴν ἀπέσω α : ὀρύζει βάνουν σε εἰς τὴν φυλακὴν νά ζήσης ν' ἀποθάνης Ε.- 516 καὶ ἐσύ, γαδάρου χαρμονή, περιγελαῖς ὀρτύκιν α : καὶ ἐσύ, λεπροκακότυχε, πῶς μέ τολμᾶς ὑβρίζεις Ε.- 523 νά 'πες καθόλου σφάζομαι μέ φράγκικον μαχαίριν α : ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ, ὑπάγω νά ἀποθάνω Ε.- 579 καὶ τότε μέ εὐχήθηκεν, εὐλόγησέν με ὀλως α : καὶ εὐλόγησον καὶ ἠῤῥατον καὶ ἐμέν καὶ τὰ πουλῖα μου Ε.- 656 Διὰ τιμὴν σᾶς ὄρισα, ἦλθετε εἰς τὴν χαρὰν μου α : ἀμή ὡς διὰ τιμὴν σᾶς ἦφερα τοῦ υἱοῦ μου τοῦ δεσπότου Ε.- 659 Ἀφῆτε γοῦν τὴν ὄχλησιν, κάθεστε σιωπῶντα α : λοιπόν παύσασθε τὰς ταραχάς, σιγήσασθε τὰς ὑβρεις Ε.- 664 ἠκουσαν ταῦτα ὅλα τους, ἐσύγησαν αὐτίκα α : καὶ εὐθύς ἀκούσαντες τὰ ὄρνεα Ε.- 667-668 Περιπατοῦσιν ἄλαλα μέ ἕδιαν τους σοφίαν, | ὑπικετῆ γὰρ χαίρωται, ἀμέριμνα διάγουν α : καὶ εὐφρανθέντα καὶ ἐγερθέντα καὶ ἐφημήσαντα τὸν βασιλέαν | εἶπον ὁμοφρόνως εἰς πολλὰ τὰ ἔτη, δέσποτα, καὶ οἴκαδε ἐπανίεσαι Ε.

45. Πβ. καὶ στ.24.

46. Πβ. καὶ τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τὸ κεῖμενο τῶν ΑΖ: στ.237-238 ὁπού ποτέ στήν ράχιν σου ποκάμισον οὐ βάνεις | οὐδ' ἔβαλες, οὐκ οἶδες το, ἀλλ' οὔδε βάλει θέλεις α : ποτέ ὑποκάμισον οὐκ ἔβαλες, ἀλλ' οὐκ οἶδας Ε.- 404-405 ὁπού μέ κρατοῦσιν βασιλεῖς, ρηγάδες καὶ δεσπόται, | αὐθέντες γοῦν καὶ θαυμαστοῦ στὰ χέρια τους ἐπάνω α : ὁπού μέ κρατοῦσιν βασιλεῖς στὰ χέρια τους ἐπάνω Ε.- 428-429 Πικρόφωνε, κακόφωνε, μυριοατυχισμένη, | Αἰγύπτισσα μέ τὸ μανδῖν, γιλλοῦ μέ τὸ καρκάλιν α : πικρόφωνε, κακόφωνε, γιλλοῦ μέ τὸ καρκάλιν Ε.- 433-434 καὶ αὐτό τὸ παλαιοφούστανον τὸ ἐφόρεις καπνισμένον, | [καί] ἐχαρβαλώθη ἀπάνω σου καὶ ἐσάπην ἐκ τὴν λέραν α : καὶ ἦτον τὸ παλαιοφούστανον τὸ ἐφόρεις ἐκαπνίστην ἐκ τὴν λέραν Ε.- 492-493 ἀπό τὸ χέριν σε

κρατεῖ, στόν νάρθηκα σ' ἀφῆκεν | καί πακαδίαν ἀ-
ληθινὴν ἐχειροτόνησέν σε α : καί ἐπί τό κακόν εἰρ-
γάσασθαι τό μιαρὸν ἐκεῖνο E.- 546-547 νά ξεύρωμεν
τό ποῦ μεθεν, ποῖαν στραταν ὑπᾶμεν, | πηγαίνομεν ἢ
στέκομεν, ὀμπρός εἴτε ὀπίσω α : τό ποῦ εἴμεθεν καί
ποῦ ὑπᾶμεν καί τί καί πῶς νά γένη E.- 560-561 Ἐ-
μεινες καί ἐξώμεινες, ὑπόληφιν οὐκ εἶχες | οὐδέ
μανδάτον ἤφηρες, ὡς κάμνουσιν οἱ δοῦλοι α : καί
ἔμεινες καί ἐξώμεινες, μανδάτον οὐκ ἠφέρνεις E.-
581-582 καί τῶρα, κακοτύχερε, ἐμέναν καταλέγεις,
ἐμέναν καταμέμφεσαι καί πόρνην ὀνομάζεις α : καί
τῶρα κατηγορεῖς καί μέμφεσαι καί πόρνη μέστρυ-
γύζεις E.

47. Πβ. καί τίς περιπτώσεις τῶν στίχων 435, 436 καί
652, πού τό χειρόγραφο E τοὺς ἀναπτύσσει σέ κολλοὺς στί-
χους, ἀλλά ὅπου τό κείμενο τῶν AZ λείπει ἢ εἶναι διαφορετικό:
στ. 435 καί ἐκ τήν ρειχέαν ἐσέβηκεν κακνός εἰς τήν κοι-
λίαν σου α : καί ἐκ τήν ρειχέαν ἐσέβηκεν κακνός εἰς τήν
κοιλίαν σου | καί τὰ ἔντερα σου ἐπέφραξεν, μᾶλλον καί
τό γούργουρόν σου | καί ὑπᾶς πούκετε τάχα νά κι-
λαδήσης | καί ὅπου σέ ἀκούση, στέκει καί ἀκούει
τόν κιλαδισμόν σου | καί οὐκ ἔχει τί θέλει γένειν
E.- 436 Ὅταν ἀπάρξεσαι τό κρά, πάλιν τό κρά κραυγά-
ζεις α : καί ὅταν ἀπάρξεσαι τό κρά, πάλιν τό κρά
φωνάζεις | καί πάλι κρά καί πάλι κρά κραυγάζεις
E.- 652 Ἀπάντων τούτων τῶν ὀρνέων ἀλλήλων μα-
χομένων α : οὕτως ὡς ἐδικάζουνταν καί ὡς ἐφιλονι-
κοῦνταν | ἐκίνησαν καί τὰ μικρά πουλόπουλα, ἀλ-
λήλων νά δικάζουνται καί νά δικαιολογοῦνται | καί
ὁ ὄψαρος ἐπεχείρησεν τόν κόσσουφον ὑβρίζειν | καί
τόν σκουργίτην τό σκανθύν, τό φλώριν τό διακόνιν, |
ὁ στραγαλινός τόν κορυδαλλόν, τόν κουτζουλιώτην
λέγω, | καί τήν ἀμαρτωλήν τήν γραῖταν τήν καλογρι-
τζίναν | ἀπῆγαν νά σφαγοῦν καί νά καταφθαρῶσιν |
νά πούσουν καί ἀφανισμόν καί θλιψίν τῶν ὀρνέων E.

48. Πβ. καί τοὺς στίχους 227-230, 235, 246, 394-395,
401, 411, 420-421, 496, 498, 532, 534, 536-538, 544-545,
547-548, 562-563, 577, 613-617 καί 657-658, πού σώζουν
τά χειρόγραφα CPVL, ἀλλά ὅπου τά AZ ἢ ἔχουν χάσμα ἢ δύν-
ουν διαφορετικό κείμενο.

49. Πβ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου λείπουν τά
χειρόγραφα A καί Z: στ. 122 καί μόνον τό ὑποκάμισον αὐ-

τό ἔχεις, τό φοραίνεις α : καί μόνον αὐτό τό ὑποκάμισον, τό ἔχεις καί φοραίνεις ἀπόμεινεν εἰς σέ E.- 170 καί τό μανδί σου εἰν' κοντό α : καί τό μανδί σου τό φορεῖς ἔνι κοντό E.- 305 καί ἐμέναν ἐκατέκρινες εἶμαι Μεσοθυριάτης α : καί ἐμέναν ἐκατέκρινες εἶμαι Μεσοθυριάτισσας κοπέλιν E.- 314 ὁ βασιλεύς ὁ αὐθέντης μου α : ὁ βασιλεύς ὁ μέγας ὁ ἀετός, ὁ αὐθέντης μας E.- 483 λέγει τήν κουκουβάϊαν α : λέγει τήν κουκουβάϊαν μετά κολλοῦ τοῦ πόνου E.- 503 καί τήν ἡμέραν κρύβεσαι α : καί τήν ἡμέραν πάντα κρύβεσαι E.- 573 καί οὐδέ τά ράσα ἐντρέπεσαι, κατηραμένε κόραξ α : καί οὐδέ τά ράσα ἐντρέπεσαι, οὐδέ θεόν φοβεῖσαι, κόραξ κατηραγμένε E.- 626 οἶδα σε καί γυνώσκω σε τό τίς καί πόθεν εἶσαι α : πάντως οἶδα σε καί ἐξεύρω σε τό τίς εἶσαι καί πόθεν εἶσαι E.

50. Πβ. καί στ.145, 183, 299, 439.

51. Πβ. καί στ.250 καί 604.

52. Πβ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τό κείμενο τῶν AZ: στ.114 γιγαλόν α : ἀγιγαλόν E (πβ. καί στ.142).- 349 σπίτιν α : ὀσπίτιν E.- 567 σύδερα α : σίδηρα E.- 571 κατηραμένε α : κατηραγμένε E (πβ.καί στ.573).

53. Πβ. καί στ.277.

54. Πβ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τό κείμενο τῶν AZ: στ.256 κατοτυχίαν α : κατοτυχιέτζαν E.- 396 γραῖα α : γραίτζα E.- 505 καλογραῖα α : καλογριτζίνα E.- 576 κάρφος α : φυλλίτζιν E.- 637 βοσκούς α : βοσκάδας E.- 654 πουλία α : πουλίτζια E.

55. Βλ. παρακάτω, σελ.151-158.

56. Πβ. καί τό στ.172, ὅπου τό χειρόγραφο E δίνει δικό του κείμενο (βλ. παραπάνω σελ.76): οἱ καῦχοι σου νά ἔρχωνται καί νά παραδιαβάζουν α : στριγγίζεις καί μαζώνονται (συνάζονται Z), βάλλεις (βάνεις Z) τους καί μαλλώνουν AZ.

57. Πβ. καί στ.125.

58. Πβ. καί στ.165 καί 468.

59. Πβ. καί στ.298.

60. Πβ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τό κείμενο τοῦ E: στ.24 τόν λευκοφόρον α : τόν λευκερόν (-ρό A). AZ.- 164 ταῦτα α : αὐτά AZ.- 174 ἡμεῖς α : ἐμεῖς AZ.- 185 τό ἐμπάλωμαν α : τό μπάλωμα Z.- 303

οὗτος α : τοῦτος ΑΖ.

61. Βλ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τό κείμενο τοῦ Ε: στ.139 ὡς α : σάν ΑΖ.- 157 ὅτι α : πῶς ΑΖ.

62. Πβ. καί στ.174, 299 καί 342.

63. Πβ. καί στ.303.

64. Πβ. καί στ.50.

65. Πβ. καί στ.58, 165 καί 269.

66. Πβ. καί στ.158.

67. Πβ. καί στ.175.

68. Πβ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τό κείμενο τοῦ Ε: στ.16 ἀπό ὀρμισίαν εἰς ὀρμισίαν α : ἀπό νησίον (νησίον Ζ) καί (om.Ζ) εἰς νησίον (νησίον Ζ) ΑΖ.- 34 μαθόν α : εἶσαι ΑΖ.

69. Πβ. καί τίς παρακάτω περιπτώσεις, ὅπου μᾶς λείπει τό κείμενο τοῦ Ζ: στ.135 ἐγείρου αΕ : σηκῶσου Α.- 221 ἀδιάντροκε αΕ : ἀδιάντροκη Α (πβ.καί στ.488).- 224 κύρην καί υἰόν νά πολεμῆς αΕ : κού κάμνεις κύρην καί παιδία Α.- 260 ἐξέβησαν αΕ : καί γέγονται Α.- 269 ἤρξατο ὑβρίζειν αΕ : ἄρχισε νά βρίζη Α (πβ.καί στ.354).- 282 Ἐγείρου γοῦν αΕ : σήκω λοιπόν Α.

70. Πβ. καί στ.179, 310 καί 338.

71. Πβ. καί στ.33.

72. Πβ. καί στ.180, 312 καί 340.

73. Πβ. καί στ.145.

74. Ἡ ἀντίθετη περίπτωση, ἡ καταγωγή δηλ. τοῦ χειρογράφου Α ἀπό τό Ζ, ἀποκλείεται, γιατί τό χειρόγραφο Α εἶναι καλαιότερο.

75. Σέ ἄλλες ἀνάλογες περιπτώσεις ὁ κωδικογράφος αὐτός ἐπιχειρεῖ νά διορθώσει τό κείμενο κού βρῖσκει στό ἀντίβολο δ, μερικές φορές μέ ἐπιτυχία, βλ. παρακάτω, σελ.96-97.

76. Ἀλλά ἡ γραφή λουγάριον τοῦ V στό στίχο 307 κινδυνόν νά δείχνει πῶς καί στό στίχο 279 μαρτυρεῖται στό V ἀνεξάρτητα ἀπό τό Ε.

77. Εἶναι χαρακτηριστικό πῶς τή γραφή στή σωστή πτώση τή δίνει τό χειρόγραφο Α.

78. Πβ. καί στ. 328.

79. Πβ. καί στ. 435.

80. Πβ. καί στ.73 καί 332.

81. Ἡ γραφή τήν κολλήν κρέκει νά ὀφείλεται στήν ἐπίδραση τῶν ΕΑΖ.

82. Στό στίχο 65 (καμηλοπερπατάρης VLE : καί κακοκέρκατάρης CPAZ) τά χειρόγραφα V καί L διατηροῦν μα-

ζύ μέ τό Ε τήν ἄρχετυπική γραφή, ἐνώ τά CP καί τά AZ τή μεταφράζουν ἀνεξάρτητα.

83. Βλ. παρακάτω, σελ.141-148.

84. Βλ. παραπάνω, σελ.91.

85. Γιά τή διορθωση αὐτή βλ. κριτ.παρατ. στόν ἀντί-στοιχο στίχο.

86. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.416.

87. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.443.

88. Ἡ συμφωνία τῶν χειρογράφων CPV δείχνει πώς ὁ στίχος αὐτός ἦταν ἤδη κολοβός στό ὑπαρχέτυπο α καί ἔσως καί στό ἀρχέτυπο Ω. Βλ. καί κριτ.παρατ. στό στίχο αὐτόν.

89. Οἱ διορθώσεις τοῦ V στό στίχο 431, τοῦ L στους στίχους 39, 398, 416, 443, καθώς καί στό στίχο 80, τέλος τῶν VL στό στίχο 444 πιθανόν νά προέρχονται ἀπό διορθώσεις τοῦ ε'.

90. Βλ. κριτ.παρατ. στό στίχο αὐτόν.

91. Βλ. κριτ.παρατ. στό στίχο αὐτόν.

92. Βλ. καί κριτ.παρατ. στό στίχο αὐτόν.

93. Βλ. κριτ.παρατ. στό στίχο αὐτόν.

Β'. ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου" ἔχει ἐκδοθεῖ μέχρι σήμερα τέσσερις φορές¹. Στίς τρεῖς πρώτες περιπτώσεις πρόκειται γιά ἐκδόσεις "κατά κώδικα": ἡ ἔκδοση Wagner ἔχει γίνῃν μέ βάση τό χειρόγραφο V καί οἱ δύο ἐκδόσεις Ζώρα μέ βάση τά χειρόγραφα A καί Z. Ἀντίθετα, ἡ ἔκδοση Krawczynski στηρίζεται στά περισσότερα χειρόγραφα τοῦ "Πουολόγου". Ὅμως οὔτε καί σ' αὐτήν, οὔτε φυσικά στίς προηγούμενες τρεῖς, χρησιμοποιήθηκε ἕνα ἀπό τά ἑπτὰ γνωστά χειρόγραφα τοῦ "Πουολόγου", τό P, πού τό κείμενό του ἦταν μέχρι σήμερα ἄγνωστο.

I. Ἡ ἔκδοση Wagner

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ "Πουολόγος" ἐκδόθηκε γιά πρώτη φορά τό 1874 ἀπό τόν G. Wagner² μέ βάση τό χειρόγραφο τῆς Βιέννης (V). Ἡ ἔκδοση αὐτή δέν εἶναι ἀκλή ὀρθογραφημένη μεταγραφή τοῦ κειμένου τοῦ χειρογράφου. Ὁ Wagner, καθώς καί ὁ Βικέλας καί ὁ Σάθας, πού τοὺς συμβουλευτήκη, πρότειναν ἀρκετές ἐπεμβάσεις στό κείμενο τοῦ V, πού ὁ ἐκδότης τίς εἰσήγαγε στό κείμενο. Πρόκειται γιά περιττές τίς περισσότερες φορές διορθώσεις, πού ἀλλοίωσαν τήν αὐθεντικότητα ὄχι μόνο τοῦ "Πουολόγου", ἀλλά καί ἄλλων κειμένων πού περιέχει τό ἴδιο χειρόγραφο³. Ἡ ἀλλοίωση αὐτή τοῦ κειμένου ἐπεδεινώθηκε ἀκόμη περισσότερο ἀπό τήν ἄστοχη προσπάθεια τοῦ Wag-

per να ἀποκαθιστᾶ τὴ μετρικὴ εὐρυθμία τῶν στίχων ἐκεῖ ὅπου νόμιζε ὅτι εἶχε διαταραχθεῖ. Ἔτσι, κολοβώνει συλλαβές, εἰσάγει ἀποστρόφους καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ μετρικὸ παρατονισμό, γιὰ νὰ διευκολύνει, ὑποτίθεται, τὸ κανονικὸ βᾶδισμα τῶν τυχόν χωλῶν στίχων. Ὅλα ὅμως αὐτὰ δὲν εἶναι μεθολογικά παραδεκτά, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη τὴν ἡλικία τοῦ κειμένου, πού ἐπιβάλλει νὰ διατηροῦμε ὅσο μπορούμε περισσότερους ἀλώβητους τύπους, ὅταν τὸ μέτρο δὲν ἐπηρεάζεται. Ἐπιπλέον, ἡ εἰκόνα τοῦ χειρογράφου πού μᾶς δίνει ὁ Wagner δὲν εἶναι ἀκριβής, γιατί περιέχει σημαντικὸ ἀριθμὸ ἀπό παραγνωσεις⁴. Τέλος, βασικὴ ἀδυναμία τῆς ἔκδοσης αὐτῆς, ὅπως ἐξάλλου καὶ τῶν δύο ἐκδόσεων Ζώρα, εἶναι ὅτι στηρίζεται σὲ ἓνα μόνο χειρόγραφο· ἐπομένως δὲν ἱκανοποιεῖ τίς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς φιλολογικῆς ἔρευνας. Ἔχει ὅμως ἱστορικὴ ἀξία, γιατί ἔθεσε, ἀρκετὰ νωρίς, στή διάθεση τῶν ἐρευνητῶν ἓνα πρῶτο κείμενο καὶ βοήθησε ἔτσι νὰ γίνει γνωστὸ τὸ ποίημα.

Τὰ μελονεκτήματα τῆς ἔκδοσης Wagner εἶναι τὰ ἀκόλουθα⁵:

1. Περιττές ἢ ἄστοχες διορθώσεις:

στ.12 Καὶ ταῦτα ὁ κύκνος στρέφεται <ς> τὸν πελαργόν καὶ λέγει⁶.

στ.23 γριζόθωρε, γριζόφορε, πουλὺν δρεκανομύτιν ἀντί γριζόχροε, γριζόφορε, πάλιν δρεκανομύτην⁷.

στ.25 τόν (δηλ. τὸν κύκνο) στέργουσιν οἱ βασιλεῦς ἀντί τόν τρώγουσιν οἱ βασιλεῦς: Καὶ ἡ διορθωση αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη, γιατί εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ κύκνος ἦταν ἐξαιρετικὸ ἔδεσμα⁸.

στ.38 τώρα νά ἰδῆς καί πλεότερον ἀντί τώρα νά ἰδῆς καί τό πλεότερον: Προτιμότερο εἶναι νά διορθώσουμε, μαζί μέ τό L, τώρα νά ἰδῆς τό πλεότερον⁹.

στ.40 στρέφεται, βλέπει ἢ ὠτίς ἀντί στρέφεται, βλέπει ἢ ὠτίδα: Προτιμότερη εἶναι ἡ διορθωση στρέφεται, βλέπει ἢ ὠτιδα, κού δύνει τό χειρόγραφο L· ἄλλωστε κανένα ἀπό τά ὑπόλοιπα χειρόγραφα δέν παραδίδει τήν ὀνομαστική ὠτίς.

στ.43 ὀλώματος ἰχθύας: Ἡ σωστή μεταγραφή εἶναι ὀλῶμα τούς ἰχθύας (ὀλῶμους τούς ἰχθύας CPL, ὀλῶμα τά ὀψάρια EAZ)¹⁰.

στ.59 μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον καί τό κολύν καμάριν ἀντί μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον, μέ τό κολύν καμάριν: Ἡ διορθωση αὐτή εἶναι ἐντελῶς περιττή καί καταστρέφει τήν συμμετρία στήν ἀρχή τῶν δύο ἡμιστιχίων. Μόλις τρεῖς στίχους παρακάτω (στ.62) ἔχουμε ἐπανάληψη ὀλόκληρου τοῦ στίχου 59, ἀλλά ἐδῶ ὁ Wagner δέν τόν διορθώνει.

στ.60 κουνουλοκόδης, ἄβραστος ἀντί κουνουλοκόδης, αὔκραστος¹¹.

στ.90 καί γύνεις κατευχύτης ἀντί γιά τή γραφή τοῦ χειρογράφου καί γήνης κατευχύτης. Ὁ Σάθας προτείνει τή διορθωση κ' ἐγένης. Ὡστόσο ἐδῶ ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου εἶναι ἡ σωστή ἂν τή μεταγράψουμε κί ἐγένης κατευχύτης.

στ.94 κί ἀλλοῦ εἰς τήν θανήν σου ἀντί καί ἀηλή εἰς τήν θανήν σου. Καί ἡ διορθωση αὐτή, κού ὁ Wag-

per προτείνει προφανώς για (άνυπαρκτους) μετρικούς λόγους, είναι περιττή, αφού γίνεται συνύληση στη λέξη αλί.

στ.98 τήν χήνα τήν μουσούρα αντί τήν χήνα τήν μουσούδα: Δέν μπορέσαμε νά βροῦμε πουθενά ἄλλοῦ τή λέξη μουσούρα οὔτε καί ξέρομε τί σημαίνει. Ἡ λέξη μουσούδα είναι μεγεθυντικός τύπος τῆς λέξης μουσούδι(τό), πού σημαίνει ρύγχος ζώου. Ἡ χήνα, στήν ὁποία ἀποδύεται αὐτός ὁ χαρακτηρισμός, ἔχει πράγματι μακρύ καί χοντρό ράμφος.

στ.110 διαβαίνεις καί γυρίζεις αντί διαβαίνεις καί καθίζεις: Ἡ διόρθωση τοῦ Wagner δέν ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά ἄλλα χειρόγραφα (CPLAZ), πού δύνουν τή γραφή διαβαίνεις καί γυρεύεις.

στ.186 καί αὐτό αντί καί ἄν τό: Διόρθωση περιττή, γιατί καί τά ἄλλα χειρόγραφα τῆς ἴδιας οἰκογένειας (CPL) σώζουν τή γραφή ἄν τό.

στ.282 ἔρραπτες μέ χοιρινήν τήν τρύχαν αντί ἔρραπτες μέ τήν χοιρινήν τήν τρύχαν¹².

στ.349 μάλλον τούς κλέπτας μέμφομαι αντί μάλλον τούς κλέπτας νέμομαι: Ἡ διόρθωση τοῦ Wagner δέν ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά ὑπόλοιπα χειρόγραφα (CPL), πού δύνουν τή γραφή μαίνομαι.

στ.358 ἦλθες, φονέα καί ληστή αντί ἦλθες καί σύ, φονέα καί ληστή¹³.

στ.366 καί ὁ ἰέραξ στρέφεται αντί καί ὁ ἰέραξ πάλιν στρέφεται: Ὁ Wagner ὀβελίζει τό πάλιν, γιατί φαίνεται πώς θεώρησε τό στίχο ὑπέρμετρο· ἀλλά ὁ στίχος

είναι μετρικά ἄφογος καί συνεκῶς ἡ διόρθωση περιττή¹⁴.

στ.387 ἄν τά φυλάξη <τά πουλιά> μόνον ἀπό ἐσένα ἀντί ἄν τά φυλάξη μόνον ἀπό ἐσέν¹⁵.

στ.415 κουρώνη, τ' εἶν τά λέγεις ἀντί κουρώνιν, ἔντα λέγεις: Ἡ διόρθωση εἶναι περιττή: τό κείμενο τοῦ V εἶναι σωστό.

στ.418 ἤξεύρ' οὖν πόθεν εἶσαι ἀντί ἤξεύρουν πόθεν εἶσαι: Ἡ γραφή ἤξεύρουν ταιριαίνει ἀπόλυτα μέ τά συμφραζόμενα καί δέν ὑπάρχει κανένας λόγος νά τήν ἀντικαταστήσουμε μέ τό ἀκατανόητο ἤξεύρ' οὖν¹⁶.

στ.467 καί τά (πολλά) ταξίδια σου εἰς Χαζαριά νά τᾶχης: Ἡ διόρθωση τοῦ Wagner εἶναι ἄστοχη, ὅπως ἀποδεικνύουν τά χειρόγραφα πού σώζουν τό στίχο (CPAZ) καί τά ταξίδια σου μικρά εἰς Χαζαρίαν νά τᾶ ἔχης, δηλ. "νά εἶσαι ἀδύναμο καί νά μή μπορεῖς νά κάνεις μακρινά ταξίδια"¹⁷.

στ.499 νά ποίσω τῶν ἀμπελικῶν ἀντί νά ποίσω τόν ἀμπελικόν: Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Wagner καταστρέφει τό σωστό κείμενο πού δίνει τό χειρόγραφο V¹⁸.

στ.511 καί πάντα εἰς τās ἐκκλησίας ἀντί καί ταῦτα εἰς τās ἐκκλησίας: Ὁ Wagner φαίνεται πώς δέν κατάλαβε ὅτι τό ταῦτα ἔχει ἐδῶ ἐπιρρηματική σημασία ("ἄμέσως, εὐθύς"), καί υἱοθετεῖ τή διόρθωση τοῦ Σάθα πάντα¹⁹.

στ.518 κόραξ καί τῖνα ἴν (=τῖνα εἶναι) τά λαλεῖς ἀντί κόραξ καί τῖναν τά λαλεῖς: Ἡ διόρθωση αὐτή εἶναι περιττή· τό τῖναν εἶναι ἀντικείμενο τοῦ λαλεῖς²⁰.

στ.582 καὶ τὴν πτωχὴν τὴν κίχλαν <τὴν> ἤρξατο
καθυβρίζειν: Ὁ Wagner, γιὰ νὰ συμπληρώσει τὸν ἑλλειπῆ
αὐτόν στίχο, προσθέτει τὴν ἀντωνυμία τὴν, ἀλλὰ ἡ διόρθω-
ση αὐτὴ εἶναι μετρικὰ ἀπαράδεκτη.

στ.597 πολὺ ἔν σου καὶ τό κάθισμα ἀντί πολύν σου
καὶ τό κάθισμα: Ὁ Βικέλας εἰσάγοντας ἐδῶ τό περιττό
ῤῥημα ἔν (=έν) καταστρέφει τὴν ὀνομαστικὴ φράση πού χρησι-
μοποιεῖ γιὰ ἔμφαση ὁ ποιητής.

στ.599 αὐτό καὶ μόνον ἔβλεπε, ἄφες τὴν ὄρεξίν
σου ἀντί αὐτό καὶ μόνον ἔβλεπε, ἄφες τὴν ὄρεξίν
σου: Ἡ διόρθωση αὐτὴ (τοῦ Σάθα) εἶναι περιττὴ. Τό ἔβλε-
πε, πού δύνουν ὅλα τὰ χειρόγραφα, εἶναι προστακτικὴ, ὅπως
τό ἄφες, πού ἀκολουθεῖ.

2. Ἀλλοίωση τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ κειμένου²¹

α. Ἀφαίρεση φωνηέντων

στ.21 κὶ ὀρέγεσαι νὰ μέφεις κ' ἐγὼ νὰ σέ ἐγ-
κωμιάζω ἀντί καὶ ὀρέγεσαι νὰ μέφεις καὶ ἐγὼ νὰ
σέ ἐγκωμιάζω. - 58 ποῦ ἦλθεν εἰς τὸν γάμον ἀντί ὀ-
πού ἦλθεν εἰς τὸν γάμον. - 72 κὶ ἀπ' ἀντί καὶ ἀπό. -
164 ὅτι εἶσ' αἱματωμένα ἀντί ὅτι εἶσαι αἱματωμέ-
νη. - 168 μή κάθεις ἔς τὸν γάμον ἀντί μή κάθεις
εἰς τὸν γάμον. - 172 εἰς τὰ μηχανία ἀπάνω ἀντί εἰς
τὰ μηχανία ἀπάνω. - 174 κ' ἔφαγεν ἀντί καὶ ἔφαγεν. -
177 κ' οὐκ ἀντί καὶ οὐκ. - 201 πάλ' οἱ ἀντί πάλε οἱ. -
206 νὰ σ' ἐγκαλέσω ἀντί νὰ σέ ἐγκαλέσω. - 209 ἄδρα-
τος ἔκ τὸν κόσμον ἀντί ἄδρατος ἐκ τὸν κόσμον. - 231
ἄτυχ' ἀπιδουσοφόνδυλε ἀντί ἄτυχε, ἀπιδουσοφόνδυλε. - 271
ἢ εἶσ' ἐκ ἀντί ἢ εἶσαι ἐκ. - 346 καὶ κλέψασύν μ' οἱ

φράγχοι ἀντί καί κλέφασύν με οἱ φράγχοι.- 412 ὕ-
 παγ' εἰς τό καθόλου ἀντί ὕπαγε εἰς τό καθόλου .-
 447 οὐδ' εἰς ἀντί οὐδέ εἰς.- 498 ἴς τά ἀμπελίτσια
 βόσκομαι ἀντί εἰς τά ἀμπελίτσια βόσκομαι.- 504 ἐ-
 δῶ ποῦ ἀντί ἐδῶ ὀπού.- 554 κ' εἰς φυλακὴν ἀντί καί
 εἰς φυλακὴν .- 575 διάβολε ἴς τό χρῶμα ἀντί διάβο-
 λε εἰς τό χρῶμα.- 632 κί ἄφες με, μποῦφ, ἀπό τοῦ
 νῦν ἀντί καί ἄφες με, μποῦφε, ἀπό τοῦ νῦν.

β. Μετρικός παρατονισμός

στ.3 ὀρνεῶν ἀντί ὀρνέων.- 20 κουλιά ἀντί κουλί-
 α.- 32 κουβουκλαρεά ἀντί κουβουκλαρέα.- 39 ἀτιμιάν
 ἀντί ἀτιμίαν.- 85 κικριάν ἀντί κικρίαν.- 238 καβα-
 λαριοῦ ἀντί καβαλαρίου.- 329 πτωχίαν ἀντί πτω-
 χείαν.- 346 Ρωμειοῦ ἀντί Ρωμαίου.- 376 γρηάν ἀντί
 γραῖαν.- 403 θωριάν ἀντί θωρίαν.- 420 ρειχεάν ἀντί
 ρειχέαν .- 467 Χαζαριά ἀντί Χαζαρία .- 574 χαλκεᾶ ἀν-
 τί χαλκέα.- 615 Ρωμανιάν ἀντί Ρωμανίαν.

3. Παραναγνώσεις

στ.6 ὀμπρός (ὄχι ἐμπρός).- 8 μελανοπόδη (ὄχι με-
 λανοπόδα).- 10 οὐκ (ὄχι δέν).- 13 κωκολάτα (ὄχι κολά-
 τα).- 30 ἠβρίζειν (ὄχι ἠύρίζειν, πβ. καί στ. 58, 83, 99,
 123, 160, 214 κλπ).- 43 ὀλόμα τους (ὄχι ὀλώματος) .-
 53 ἀνάζηκε (ὄχι ἀνάζηβε).- 57 γερανόν (ὄχι γέρανον,
 πβ. καί στ. 61, 69).- 59 μακρύν (ὄχι μακρόν).- 65 ἀνά-
 σκελά μου (ὄχι ἀνάσκελα μου).- 73 τὰ κροντήρια (ὄχι
 τ' ἀκρουτήρια).- 85 εἴχετε (ὄχι εἴχετε την).- 97
 τό χινάρη (ὄχι τόχι νάρη).- 105 παρεξυσπασμένη (ὄχι
 παρεξυπασμένη).- 117 ἔπαιξες (ὄχι ἔπαιξας).- 118

ἔχει (ὄχι ἔχεις).- 120 ἐγνωρίζουν με (ὄχι ἐγνωρίζου-
 ρουνε).- 148 σιάσης (ὄχι στάσης).- 177 ἔχεις (ὄχι
 εἴχεις).-191 μου μου (ὄχι μου).- 223 alt. καί εἰς (ὄχι
 εἰς).- 227 καρκατσάνον (ὄχι καρκατσάνω).- 228 εἰ-
 πέ με (ὄχι εἰπέ μου).- 234 οὐδε (ὄχι οὐδέ, πβ. καί στ.
 234).- 235 βρία (ὄχι κρία).- 250 ὄκου (ὄχι ὄποῦ); κούρ-
 σεφαν (ὄχι κούρσεφεν).- 256 κοῦρβολ (ὄχι κοῦρκοι).-
 272 λουγάριν (ὄχι λογάριν, πβ. καί στ. 283, 298).- 302
 ὦς (ὄχι καί).- 332 ὄλους μου (ὄχι ὄλους μας).- 419
 Μαῦρος (ὄχι Μαῦρον).- 421 φορεῖς (ὄχι φόρεις).- 426
 ἀργαστήριν (ὄχι ἐργαστήριν).- 439 νά τά (ὄχι νά τόλ)-440
 στά ὄτιμα (ὄχι 'ς τό ἔτοιμα).- 464 κούβουλον (ὄχι κού-
 κουλον).- 488 νύκταν (ὄχι νύκτα).- 489 πούπετε (ὄχι πού-
 πετα).- 491 χαίρονται (ὄχι χαίρουνται).- 540 βουα-
 σμός (ὄχι βουνασμός).- 596 κορκάτα (ὄχι κορβάτα) .-
 601 πάθημαν (ὄχι πάθημα).- 608 σκουληκόασκε (ὄχι
 σκουληκόασβε).- 618 εἰς τό... του... φορεῖ (ὄχι τό...
 σου... φορεῖς).- 621 βάνουν σας (ὄχι βάνουν).- 640
 γενολογᾶστέν (ὄχι γενολογᾶσθεν).- 643 τζαγανον τόν
 (ὄχι τζαγανουντόν); τότε (ὄχι εἴτα).

Παρά τά σοβαρά αὐτά μελουεκτήματά της ἡ ἔκδοση Wagner
 περιέχει καί ὀρισμένες καλές διορθώσεις πού τίς παραθέτου-
 με ἐδῶ.

στ.13 κωπηλάτα Σ : κωπολάτα V²².- 24 λευκοφόρον Σ
 (CPL)²³ : λευτοφόρον V.- 47 πάντως W(C) : παντός V²⁴.-
 61 εἰς τόν γάμον Σ(LAZ) : ὦδε εἰς τόν γάμον V.- 124
 ἐπανεγεῖρεις W(CPL) : ἐπαναγεῖρεις V.- 209 καί νά

ὄρσις νά γενῆς Σ(CPLA) : καί νά ὄρσις νά γενῆ V.-
 216 μέ τό πολύν φουκάριν Σ(EA) : μετά πολύν φου-
 κάριν V.- 237 καί <'ς>τό σπιτάλιν ἔποικες φρέρης
 W(CPL) : καί τό σπιτάλιν ἔποικες φρέρης V.- 268 πα-
 ρέξω νά ἕχη Σ(CLE) : παράξε νά ἕχη V.- 335 εἰς πέ-
 τραν στεφανέαν Σ(CPLEAZ): εἰς πέτζαν στεφανέαν V.-
 340 ὡς ἔμαθες 'ς τό σκύτιν σας Σ²⁵ : ὡς ἔμαθες τό
 σκύτιν σας V.- 374 ἦρξασο νά μέ λέγης Σ: ἦρξατο νά
 μέ λέγης V.- 557 τήν γνώμην ἔχεις την Σ(CPE): τήν
 γνώμην ἔχει την V.- 585 καί τίς σ'ἐκάλεσεν καί ἦλ-
 θες Σ(CPLE) : καί τίς σ'ἐκάλεσεν καί ἦλθεν V.- 650
 ὑψικετῆ γάρ χαίρουνται Σ(P) : ὑψικετῆ γάρ χαίρουν
 V.

II. Οἱ ἐκδόσεις Ζώρα

Ὁ Γ.Θ.Ζώρας δημοσίευσε δύο ἐκδόσεις τοῦ "Πουολόγου",
 τήν πρώτην τό 1956 ἀπό τό ἰδιόκτητο χειρόγραφόν του²⁶, καί τή
 δεύτην τό 1960 ἀπό τό χειρόγραφο 701 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιο-
 θήκης τῆς Ἀθήνας²⁷. Τά δύο αὐτά χειρόγραφα βρίσκονται σέ
 στενή σχέση τό ἓνα μέ τό ἄλλο καί ἀντιπροσωπεύουν, ἀπό τό
 στίχο 519 καί ἐξῆς, ἓνα κείμενον μέ διαφορετικόν τέλος. Ὁ
 Γ.Θ.Ζώρας διαπιστώνει αὐτή τή συγγένειαν²⁸, τελικά ὁμως προ-
 τύμησε νά δημοσιεύσει δύο ξεχωριστές ἐκδόσεις καί ὄχι μία πού
 νά βασίζεται καί στά δύο χειρόγραφα²⁹. Ἐκτός ὁμως ἀπό αὐτό, καί
 ἡ ἀνάγνωση τῶν χειρογράφων δέν ἔχει γίνεαι πάντοτε σωστά .
 Μιά προσεκτικότερη ἀντιβολή τῶν χειρογράφων Α καί Ζ μᾶς ἐ-
 πέτρεψε νά διαπιστώσουμε ἀρκετές παραναγνώσεις. Παραθέτου-

με ἐδῶ τίς παραναγνώσεις καί τῶν δύο ἐκδόσεων:

α. Τοῦ χειρογράφου Ζώρα³⁰: στ.10 μελανδοπόδαρε (ὄχι μελανοπόδαρε).- 32 οἰκοδέσποινα (ὄχι ἡ οἰκ.).- 38 ἀκρόκωλε (ὄχι ἀκρόκωλα).- 44 ἄτυχε (ὄχι ἄτυχη); ὄκου τό (ὄχι ὀπού τά).- 69 τέες (ὄχι τίς).- 96 τζαπερνόν (ὄχι τζαπερνοῦ).- 97 στόν (ὄχι τόν).-101 χήνα (ὄχι ἡ χήνα).- 112 ἐμένε κατακρένεις (ὄχι ἐμένα κατακρίνεις).- 132 σκουπρία (ὄχι σκουμπριά).- 134 ψεύματα (ὄχι ψέματα).- 144 παλαιοξέρασμα (ὄχι παλιοξέρασμα).- 147 πλουμιστόν (ὄχι πλουμιστό).- 172 οἱ πάντες (ὄχι ἄπαντες).- 174 αὐτό (ὄχι αὐτό σου).- 177 τέες (ὄχι τίς).- 181 καί πρέπει (ὄχι πρέπει).-184 εἰκοσιάδα (ὄχι εἰκοσάδα).- 189 μήν (ὄχι μή).- 192 καί εὐγενεῖς (ὄχι οἱ εὐγενεῖς).- 198 ἐγέλασες (ὄχι ἐξεγέλασες).- 202 χρεωφелέται (ὄχι χρεωφειλέτες).- 207 χρεωφелέτες (ὄχι χρεωφειλέτες).- 211 χρεωφелέτας (ὄχι χρεωφειλέτες).- 213 σοφονύτης (ὄχι σοφομύτης).- 235 κλάβα (ὄχι σκλάβα).- 257 στηλίσα (ὄχι στηλίση).- 264 στό (ὄχι τό).- 265 γνωφοζαρωμένο (ὄχι γνωφος).- 267 ᾧ φαροπούλου (ὄχι ὀφαροπούλλου).-270 μέ (ὄχι μ').- 274 συγγενές σαρκόφαγε (ὄχι συγγενοσαρκόφαγε).- 287 ποτέ (ὄχι πολύ).- 305 κακότυχε (ὄχι κακότυχη).- 318 ποῦτε (ὄχι πούπετε); τά (ὄχι τό).- 320 τοῦ (ὄχι τόν).- 332 γάρ (ὄχι τό).- 372 πλέεῦρόν (ὄχι πλευρόν).- 378 σκοδριαλός (ὄχι σκορδριαλός).- 395 μόνον (ὄχι μόνος).- 403 ἔχε (ὄχι ἔχει).- 406 σύντυχε (ὄχι ἐσύντ.).- 411 ἀτός (ὄχι ἀετός).-

β. Τοῦ Ἀθηναϊκοῦ χειρογράφου 701: στ.34 οἰκοδέσποι-

.να (ὄχι ἢ οἰκ.).- 142 φορεῖς (ὄχι φορᾶς).- 212 φράρη (ὄχι φράρα).- 219 ἡδονή (ὄχι ἢ ἡδονή).- 234 ἀπέ (ὄχι ἀπό).- 242 σε (ὄχι σου).- 248 εἰς (ὄχι ἢ σ').- 273 τσακίσαν (ὄχι τσακίσαν).- 275 τό (ὄχι pr. τόν).- 301 τάχατε (ὄχι τάχατες).- 313 αἶμα (ὄχι εἶμαι).- 335 πέση (ὄχι πέσης).- 359 αἰ (ὄχι οἰ).- 385 συγχαίνονται (ὄχι συνχ-).- 471 ἀντρελωμένον (ὄχι ἀνδρελωμένον).

III. Ἡ ἔκδοσις Krawczynski

Ἡ μόνη κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ "Πουολόγου" ἔχει γίνεαι ἀπὸ τῆ St.Krawczynski³¹. Καί ἡ ἔκδοσις ὁμως αὐτὴ δέν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικὴ, ὅπως θά φανεῖ ἀπὸ τὰ παρακάτω³².

Ἀπὸ τὰ ἑπτὰ χειρόγραφα πού σώζουσι τό κείμενον τοῦ "Πουολόγου", ἡ ἐκδότρια χρησιμοποίησε μόνο τὰ κέντε, δηλ. τὰ CVLEA. Ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα χειρόγραφα δέν χρησιμοποίησε τό Z, γιὰτί πληροφορήθηκε ἀργά τὴν ὕπαρξιν του καί "γιὰτί εἶναι στενά ἐξαρτημένο ἀπὸ τό ἀθηναϊκό"³³, καί τό P, γιὰτί δέν μπόρεσε νά ἀποκτήσει φωτογραφίες του. Τίς πληροφορίες τῆς γιὰ τό χειρόγραφο P, πού δέν ἀρκοῦσαν ὁμως γιὰ νά σχηματίσει μιὰ ἱκανοποιητικὴ εἰκόνα του, τίς ἀντλεῖ ἀπὸ ἓνα ἄρθρον τοῦ Hesseling³⁴. Γιὰ τό P ἡ ἐκδότρια μᾶς δύνει μιὰ σύντομη περιγραφὴ στό σχετικὸ κεφάλαιον τῆς Εἰσαγωγῆς καί ἐπίσης τό ἀναφέρει στὰ Sigla, ἀνάμεσα στὰ χειρόγραφα πού χρησιμοποίησε γιὰ τὴν ἔκδοσιν. Τελικὰ ὁμως δέν τό χρησιμοποιεῖ στὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ἀφοῦ δέν τό ἀναφέρει πουθενά στό κριτικὸ τῆς ὑπόμνημα (οὔτε καί γιὰ τίς

γραφές πού εἶχε σημειώσει ὁ Hesseling).

Ἀπό τὰ πέντε χειρόγραφα πού ἡ Krawczynski χρησιμοποιεῖ, ἡ ἴδια ἀντέβαλε μόνο τὰ τρία, δηλ. τὰ C, E καί A . Γιά τό χειρόγραφο L χρησιμοποιεῖ τήν ἀντιβολή τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμέως³⁵ καί γιά τό V τήν ἀνάγνωση τοῦ Wagner³⁶. Ὅπως ὁμως λέει ὁ Λ. Πολύτης: "Ἐπιτρέπεται σήμερα νά κάνομε 'κριτική ἔκδοση' καί νά μήν ἀνατρέχουμε στόν ἴδιο τόν κώδικα ἢ τουλάχιστο σέ φωτογραφίες; Ὅταν μάλιστα εἶναι γνωστό πόσο ἐσφαλμένες ἀποδείχτηκαν σέ πάρα πολλές περιπτώσεις οἱ ἀναγνώσεις τοῦ Wagner; Καί στή συγκεκριμένη περίπτωση, στό κείμενο τοῦ 'Πουολόγου', οἱ παραναγνώσεις τοῦ Wagner ἢ οἱ παραλείψεις του³⁷ εἶναι πάρα πολλές"³⁸.

Στό τέλος τῆς Εἰσαγωγῆς (σελ.21-24) ἡ ἐκδότρια προσαθεῖ νά προσδιορίσει τίς σχέσεις τῶν χειρογράφων. Παρόλο πού ἡ μέθοδος πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἐντελῶς ἀδέξια καί ἐμπειρική, κατάφερε ὥστόσο νά προσδιορίσει σέ πολύ γενικές γραμμές τή συγγένεια τῶν χειρογράφων. Ἔτσι, πιστεύει πώς τό C καί τὰ VL κατάγονται ἀπό ἓνα ὑποθετικό ὑπαρχέτυπο X καί τό E καί τὰ AZ ἀπό ἓνα ἄλλο ὑποθετικό χειρόγραφο, τό X¹, καί πώς οἱ κωδικογράφοι τῶν VEAZ εἰσήγαγαν στά κείμενά τους λέξεις καί ἐκφράσεις πού δέν ὑπῆρχαν στά πρότυπά τους. Στήν ἀποκατάσταση ὁμως τοῦ κειμένου παραδόξως δέν ἔλαβε καθόλου ὑπόψη τή συγγένεια αὐτή, ἀλλά στηρίχτηκε ἀποκλειστικά καί μόνο στό χειρόγραφο C, δηλ. στό ἓνα σκέλος τῆς μιᾶς ἀπό τίς δύο οἰκογένειες (στήν πραγματικότητα στό ἓνα ἕβδομο τῆς χειρόγραφης παράδοσης), ὅπως τό λέει ρητά:

"Im folgenden geben wir ohne wesentliche Änderungen den Text der Konstantinopolitaner Version"³⁹. 'Η προτίμησή της αυτή όφείλεται στο ότι θεωρεΐ πως τό C εΐναι όχι μόνο τό παλαιότερο, αλλά επίσης καΐ τό πληρέστερο χειρόγραφο, καΐ πως βρίσκειται πολύ κοντά στο αρχικό κείμενο, σε σημείο που νά εΐναι ίσως άμεσο άπόγραφό του⁴⁰. 'Εκεΐνο που τήν έμποδΐζει νά τό θεωρήσει ως τό αρχέτυπο, εΐναι όρισμένα λάθη που έχει⁴¹. Όπως όμως παρατηρεΐ ό Λ. Πολύτης, μέ αυτές τΐς προϋποθέσεις "ή έκδοση τής Krawczynski δέν εΐναι 'kritische Textausgabe', όπως αναφέρεται στον τίτλο, παρά ακολουθεΐ τήν κάκιστη συνήθεια νά έκδΐδωνται κείμενα 'κατά τον' τάδε ή τον τάδε κώδικα. Πόσο πιστή εΐναι ή έκδότρια στην άντίληψη αυτή τής έκδοσης του κειμένου κατά τον ένα κώδικα (C) -καΐ στην άπλή παράθεση των παραλλαγών των άλλων κωδίκων στο κριτικό υπόμνημα- δείχνουν καθαρά γραφές, όπως π.χ. στ.46 σάρκε<ς> σου, 51 τ'άρχοντόπουλά του<ς>, 641 δέρνου<ν> καΐ βάνου<ν>, καΐ άλλες παρόμοιες που φυσικά μόνο σε 'διπλωματική' καΐ όχι σε 'κριτική' έκδοση εΐναι νοητές (ό V π.χ. έχει κανονικά σάρκες σου, δέρνου, βάνου)"⁴². Παράλληλα, ή προτίμηση γραφών του C άπέναντι στη μαρτυρία των άλλων χειρογράφων άχρηστεΐει τή στεμματική άξιολόγηση των χειρογράφων του "Πουολόγου" που προτεΐνει. 'Ωστόσο, άντίθετα προς τήν υπερβολική αυτή προσκόλληση στο κείμενο του C, ή έκδότρια σε πάρα πολλές περιπτώσεις έγκαταλείπει τό χειρόγραφο αυτό, για νά δεχθεΐ, χωρίς κανένα ιδιαίτερο λόγο, γραφές άλλων χειρογράφων⁴³.

Ἐπιπλέον, ἡ ἐκδότρια, ἐπηρεασμένη προφανῶς ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Wagner, προσπαθεῖ νὰ ἐκσυγχρονίσει, ὅπως κι ἐκεῖνος⁴⁴, τὴ διατύπωση τοῦ κειμένου ἢ νὰ ἀποκαταστήσει μετρικὰ τοὺς στίχους. Ἔτσι, κολοβώνει συλλαβές, εἰσάγει ἀποστρόφους, χρησιμοποιοεῖ τὸ μετρικὸ παρατονισμό καὶ μεταγράφει τὸ σύμπλεγμα στ ὡς σθ. Τέλος, εἰσάγει στὸ κείμενο διορθώσεις, καὶ ἀποδεικνύονται περιττές ἢ ἄστοχες, ἐνῶ ταυτόχρονα στὸ κείμενό της καὶ στὸ κριτικὸ της ὑπόμνημα ὑπάρχουν πλῆθος παραναγνώσεις. Δίνουμε ἐδῶ ὅλες τὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ ἐκδότρια:

1) Δέν ἐπιλέγει γραφές σύμφωνα μέ τὴν ἀξιολόγηση τῶν χειρογράφων καὶ προτείνει, 2) κολοβώνει συλλαβές ἢ χρησιμοποιοεῖ τὸ μετρικὸ παρατονισμό, 3) κάνει περιττές ἢ ἄστοχες διορθώσεις, καὶ 4) δέν διαβάζει σωστά.

1. Παραβίαση τοῦ στέμματος⁴⁵

στ.9 κακότυχε (κακόπτε E) VLEAZ : κακότυχος CP
 Kr.- 15 παλαιοκάρφιν (-φι A) CPLAZ : παλαιοκάρφια
 VKr. (versum om.E).- 24 γριζόχροε LAZ (χρυσόχροε CP
 γριζόφορε E) : γριζόθωρε VKr.; γριζόφορε VLAZ(γρι-
 ζόχορε E γρησόφορε CP) : γριζόχροε Kr.; δρεκανο-
 μύτα LE : δρεκανομύτη CP δρεκανομύτην VKr.- 27 τσαγ-
 γάρην ἄχρηστον ... βρωμιάρην CPLEAZ : τσαγγάρης ἄ-
 χρηστος ... βρωμιάρης VKr.- 28 χαλκωματάν CPLE :
 χαλκωματά VKr.- 40 τσαπερού CPLEAZ : τσαμπερού VKr.-
 44 κουρνόν VLEA : κορνόν CPKr.- 46 θαλάσσης VLE:θα-
 λάσσου CPKr.- 60 καμάριν ὄλος ἔχει CPL : καὶ μέ
 τό πολύν καμάριν V μέ τό πολύν καμάριν Kr.- 61
 μαυρέας (μακρέας L) κάλτσας(κάλτσες L) CPL :μαύ-

ρας τὰς κάλτσας VKr.- 63 σιβύν καπέλο (τό καπέλον CP) CPL : πολύν καμάριον VKr.- 69 *versum prae*b. Kr.*post* v.66.- 78 λέγω VLEAZ : λέγω το CPKr.- 104 πρὸς CPAZ : εἰς VLKr.- 108 ἀπό CPLZ : ἀπέ VKr.- 117 ὑπάγεις PVLEA : ὑπάεις CKr.- 124 ἐσέναν (-να CL) CPLE (*versum om.* AZ) : ἐσέν VKr. - 130 καὶ CPLEAZ : τήν VKr.- 134 θλιβερή (-ρήν Z) CPLEAZ : θλιβερά VKr.; *μοιρολογίων* (μαυρ- P) CPLE : *μοιρολογίου* VKr.- 139 ἐκάπνιζες CPLA : ἐκάπνισες VKr.⁴⁶ .. 141 οὐδέν τό ἤξεύρομεν καὶ ἡμεῖς PVLE : πάντες καὶ σέν ἤξεύρουν σε (ἤξεύρουνε Kr.) CKr.- 149 ἐκαθάρισεν CLEAZ : ἐκαθέρισεν VKr.⁴⁷ - 150 ἐκράτεις ἀρραβώνα (-ναν E) CPLE : ἐκράτειες ('κράτειες Kr.) ἀρρεβώνα VKr.- 152 καὶ CPLEAZ : *om.* VKr.; *παρηγορῶσαν* CPLEAZ : *παρηγορία* VKr.- 154 νά τό CPVE : τό LKr.- 155 κερὰ CPLE : κυρά VKr.- 164 ὄχλησιν PVLEAZ : ὄχληταν CKr.- 173 μή κάθεσαι εἰς τόν γάμον PVLAZ : ἀπό (ἀπέ Kr.) τόν γάμον τοῦτον CKr.- 179 ὀμπροστινήν (-σθιλήν C) CPEAZ : ἐμπροστινήν VKr.- 180 μέγα CPLEAZ : μέγαν VKr.- 200 ἐκάην (ἐκεῖ P) ... ἐπόνεσα PV : ἐπόνεσε... ἐκάηκα CKr.- 203 τὰ πουλία CPEAZ : πουλία VLKr.- 205 καρδίαν CPLEZ : καρδία VA Kr.- 207 *pr.* οἱ CPVLAZ : *om.* LKr.- 225 ἐβγαίνου (ἐβγάνου E) CPVE : βγαίνου LKr.- 229 μύσευσε CPL : μύσεφε VKr.- 230 διὰ σέν CPL : δι' ἐσέν VKr.- 240 (*app. crit.*) βούρκαν (βρούρκαν P) CPL : βοῦρκα V Kr., *cf.* v. 253.- 251 ἐγένου (ἐγένου E) CPE : ἐγύνου VKr.- 255 ἐκούρευσε CPE : ἐκούρσεφαν V ἐ-

κούρσευσεν L ἐκούρσεφεν Kkr.- 266 κατακρένεις CPL
 A : κατακρίνεις VKkr.- 274 γερανέον (ἠερανέον E γε-
 ρανίου L) CPLEA : γερανόν VKkr.- 278 λωλῆς CP : λα-
 λῆς L λουλῆς VKkr.- 283 ρύξουν PLEA : ρύφουν CVKkr.-
 285 χρήσομεν CPEA : θέλομεν VLKkr.- 286 Ὁ CPVE : om.LAZ
 Kkr.- 289 ἐκαθέσουν (καθούσουν L) CPLAZ : ἐκαθέζουν
 E καθέζουν VKkr.- 293 χρεωφειλέται CPVLE : χρεωφει-
 λέτες AKkr.- 301 ὀπόθεν LAZ : ὀποθε μου CP ὀπουθεν
 VKkr.- 307 ἠγόρασα (πῆρα καὶ L πῆρα το C) τό ἀτυ-
 πύν (ἀτουπύν L ἀτούπιν C) CLE : πῆρα τό ἀτοπύν σου
 P πῆρα τό αὐτούπιν μου VKkr.- 311 τήν CPVLE : στήν
 AZKkr.- 320 ἀνέσπασαν (ἐνέσπ- E) CPLE : ἀνάσπασαν V
 Kkr.- 323 ταραχήν CPLE : ὄχλησιν VKkr.- 325 τραυλό-
 γλωσσε CPLE : τραυλόγλωσση VKkr.- 326 τσαπερού CPL
 AZ : τσαμπερού VKkr., cf. v.333.- 334 αὐτήν (μυτήνα L)
 τήν ἐμπαλωματούν (ἀμπελωματού L) CPL : αὐτήνην
 τήν ἐμπαλωτούν VKkr.- 336 ποδέαν CPVE : ποδύαν LKkr.-
 342 παραγιάλιν CPL : περιγιάλιν VKkr.- 346 ἀπανασά-
 νη (ἀνακασάνη P ἀνασάνη VL) PVLE : ἀπανασάνης C
 Kkr.- 348 alt. σου CPL : σας VKkr.- 355 ὡς CPVE : πῶς LKkr.-
 358 μισέρο CPLE : μισέρη VKkr.- Post versum 367 praeb.
 versum CKkr.: om.PVLEAZ.- 368 ἐπεχεύρησεν PVLEAZ : ἐξα-
 πήρξατο CKkr.- 372 τό CP : τήν L καὶ VKkr.- 399 ἐφοβήθης
 (φοβήθης E), ἄτυχε PVE : ἐφοβήθηκες (φοβ- Kkr.) CKkr.- 409
 τύναν (σύναν P) CPE : τύνα VKkr.- 424 θλιψίν CPLE : θλί-
 φεις VKkr.- 431 νύκταν CPLE : νύκτα VKkr.- 436 πού (ὀπού

CP) ἔφερνε CPL : ὁπού ἠφέρνετε E ἔκουβάειε (κουβ- Kr.)
 VKr.- 441 ἠξεύρομέν την CPLE : ξερασμένη VKr.- 444 μή
 PVL : μήν CKr.- 460 θολόν νερόν CPL : νερόν θολόν V
 Kr.- 479 νά σφαγῶ CPL : ν'ἀνασφαγῶ VKr.- 483 alt τό
 CPL : τοῦ VKr.- 488 σ'ἀφῆκεν CPL : σέ μπάζει (σ'ἐμπ-
 Kr.) VKr.- 493 εἰς τόν πύσκοπον CPL : στόν ἐπίσκο-
 πον VKr.- 504 ἴδοῦν VLE : δοῦνCPKr.- 505 τους PVL
 E : των CKr.- 506 τυφλώσουν (τυφλώνουν V) PVLE : σέ
 φάγουν CKr.- 522 ταῦτα CV(E) : πάντα PKr.- 541 ποῦ -
 σουλα PV : πούσουλον CKr.- 542 ὑπᾶμεν PV : κρατοῦ-
 μεν CKr.- 553 ποῦ 'παμεν (ὑπᾶμε E)CPE : βρισκόμε-
 θεν VKr.; καί (τό P) ποῦ 'ναι (ἔναι P) γῆς καί(om.
 P) τόπος (ὄρος P)PV : ποῖαν στράταν ὑπᾶμε | ποῦ
 ἔναι γῆς καί (καί ποῦ Kr.) ξήρα (ξηρά Kr.), ποῦ ἔ-
 ναι γῆς καί ὄρος CKr.- 558 οὐδέ μανδάτον ἤφερες, ὡς
 κάμνουσιν οἱ δοῦλοι PV(E) : ἄθλιε μαυροκόρακα,διά-
 बोले εἰς τό χρῶμα,| νά ἔλθης πάλι ὀπισθεν, νά τόν
 εἰπῆς μανδάτο CKr.- 560 ἀνέμενεν PV : ἀνέμεινε CKr.-
 564 σκίση PV : σκίσουν (σχίσουν Kr.) CKr.- 579 κα-
 ταλέγεις Pṽ : καθυβρίζεις CKr.- 597 versum hic praeb.
 PV : post v.596 trp. CKr.- 598 τήν κύχλαν ἤρξατο κα-
 θυβρίζειν PV : καί ταπεινήν κύχλαν ἤρξε ὑβρίζειν
 CKr.- 602 κάθονται CPV : κάθονται LKr.- 618 ἀπό τόν
 γάμον P(VE) : γοργά ἐδόθες (ἐδόθες Kr.) CKr.- 619
 γαργαρίσειν CPE : γαργαρίσει VKr.- 620 κύχλα VE, cf.
 vv.598, 600 : τζύχλα CPKr.- 630 τό κατόλιγον PVE : τοῦ

κατόλιγου CKr.; σε PVE : om.CKr.- 635 ὄμως ἐσέν ἐ-
 πιάσασιν καὶ τό πετσύν σου ἐπῆραν PV : ὄμως λου-
 πόν μετέπειτα πάλιν ἐπιάσασίν σε | καὶ γδάραν καὶ
 σκοτῶσαν σε καὶ τό πετσύν σου (σ' Kcr.) ἐπῆραν CKr.-
 640 οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σας, βάνουν σας εἰς τήν
 κορφήν τους PVE : οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σας, ὄκου
 καὶ ἄν σᾶς εὔρουν | καὶ γδέρνου σας καὶ βάνου σας
 ἀπάνω εἰς τήν κορφήν τους CKr.- 646 ἄτυχε PV : ἄ-
 θλιε CKr.- 650 καὶ βάσταζα PV : καὶ βάστουν καὶ
 CKr.- 667 ἐπαύσασιν (Ἔπαυσαν E) PE : ἀφήκασιν VKr.

2. Ἀλλοίωση τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ κειμένου

α. Ἀφαίρεση φωνηέντων

στ.7 κύκν' ἀσύσσουμε ἀντί κύκνε ἀσύσσουμε.- 8
 μελανοπόδ' ἀγριόφωνε ἀντί μελανοπόδη, ἀγριόφωνε .-
 12 στρέφεται ὁ ἀντί στρέφεται ὁ.- 14 ὅπ' ἔφας ἀντί ὀ-
 πού ἔφας.- 30 κί ὁ ἀντί καὶ ὁ.- 32 κυρ' οἰκοδέσπου-
 να ἀντί κυρά οἰκοδέσποινα.- 34 κρόκωλε ἀντί ἀκρό-
 κωλε.- 38 κί ἐπάρης κί ὑπαγαίνης ἀντί καὶ ἐπάρης
 καὶ ὑπαγαίνης.- 41 βλέπ' ἡ ἀντί βλέπει ἡ.- 43 τ' εἶν'
 ἀντί τί εἶν'.- 66 εἰς ἐντροπήν σου ἔναι ἀντί εἰς ἐν-
 τροπήν σου ἔναι.- 75 κί ἀπ' ὀρμισιάν ἀντί καὶ ἀπό
 ὀρμισιάν.- 82 ἔς τ' ἐργαστήριον ἀντί εἰς τό ἐργαστή-
 ριον.- 87 νά σ' ὄνειδίσω ἀντί νά σέ ὄνειδίσω.- 96
 κί ἡ νύκτα κείν' ἀντί καὶ ἡ νύκτα ἐκείνη.- 153
 ὄτ', ἄν ἀντί ὄτι, ἄν.- 169 ὄτ' εἶσαι αἱματωμένη ἀντί
 ὄτι εἶσαι αἱματωμένη.- 261 κουρτέσ' ἀπεσταλμένοι
 ἀντί κουρτέσοι ἀπεσταλμένοι.- 281 κ' τήν Νικαίαν
 ἀντί ἐκ τήν Νύκαιαν.- 358 τί παύρνει ἀντί ὄτι παύρ -

νευ.- 375 τ'άκούσ' ὁ ἀντί τὸ ἀκούση ὁ.- 389 τὰ πι-
μελεῖται ἀντί τὰ ἐπιμελεῖται.- 459 καθίζ' εἰς ἀντί
καθίζω εἰς.- 470 τὰ μάτια τ'έκοκκύνησαν ἀντί τὰ
μάτια του ἐκοκκύνησαν.- 520 τ'ἔχεις ἀντί τί ἔχεις.-
649 ἀκέσ' ἐκ ἀντί ἀπέσω ἐκ.

β. Μετρικός παρατονισμός

στ.3 ὀρνεῶν ἀντί ὀρνέων.- 16 ὀρμισιάν εἰς ὀρ-
μισιάν ἀντί ὀρμισύαν εἰς ὀρμισύαν.- 20 πουλιά ἀν-
τί πουλία.- 33 κουβουκλαριά ἀντί κουβουκλαρέα.-
140 μεθυσιάν ἀντί μεθυσίαν.- 278 Μεσοθυσιάν ἀντί
Μεσοθυσίαν.- 316 ἀπαιδευσιάν ἀντί ἀπαιδευσίαν.-337
πτωχιάν ἀντί πτωχείαν.- 354 Ρωμιοῦ ἀντί Ρωμαίου.-
369 φονιά ἀντί φονέα.- 376 ἀτιμιάν ἀντί ἀτιμίαν.-
387 γραιάν ἀντί γραῖαν.- 437 τοῦ χαλκεᾶ ἀντί τοῦ
χαλκέα.- 585 χαλκεᾶ (κλητ.) ἀντί χαλκέα.- 631 Ρωμα-
νιάν ἀντί Ρωμανίαν κλπ.

γ. Συνύληση

στ.8 λιμναναθρεμμένε ἀντί λιμνοαναθρεμμένε.-
155 παλιοξέρασμα ἀντί παλαιοξέρασμα.- 262 παλατα-
ναθρεμμένα ἀντί παλατοαναθρεμμένα.- 446 γιωργόν
ἀντί γεωργόν.

δ. Ἀποκατάσταση λογιότερου τύπου

στ.112 μισταργέ CPVLEAZ : μισθαργέ Κρ.- 290 ἔδα-
νεύστηκες CPVLE : ἔδανεύσθηκες Κρ.- 517 κλωθογυρι-
στῶ CPVE : κλωθογυρισθῶ Κρ.

3. Περιττές ἢ ἄστοχες διορθώσεις⁴⁶

στ.44 ἐσύ πού ἀντί ἐσύ ὀπού.- 59 πού ἦλθεν ἀν-
τί ὀπού ἦλθεν.- 98 καί <ς> τὸ χωρίο γυρίζουν σε
ἀντί καί τὸ χωρίον γυρίζουν σε.- 138 βρωμοστομύ-

τισσα άντί βρωμοστενύτισσα.- 175 καί λέγει<ς> τό πονδύκι άντί καί λέγει τό π.- 191 ὄπουθεν άντί ὄ- ποθεν.- 275 νά πῶ άντί νά εἶπῃ.- 280 αὐτό 'ν', τό κα- μαρώνεις άντί αὐτόν τό καμαρώνεις.- 330 μυριοχρε- ωμένου άντί μυριοχρειωμένου.- 352 ὀφειλέσιν άντί ὀφελέςιν.- 432 ραχλάν άντί ρειχέαν.- 450 ἄλλοτε άντί ἄλλότε.- 479 ὑπάγω νά ἀνασφαγῶ άντί ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ CP ὑπάγω του ν'ἀνασφαγῶ V.- 578 ἐδεῦξαν δου- λοσύνην άντί δουλοσύνην ἐδεῦξαν.- 650 κατάκοπτα άντί κατακοπτά⁴⁹.

Ἐδῶ πρέπει νά προσθέσουμε καί τίς κακές διορθώσεις τοῦ Wagner⁵⁰, πού υἱόθετεῖ ἡ Krawczynski: στ.153 στά - σης άντί σιάσης.- 163 ὄλως ἐμοῦ άντί ὄλως ὀμοῦ.- 289 μέ χοιρινήν τήν τρίχαν άντί μέ τήν χοι - ρινήν τήν τρίχαν.- 357 μέμφομαι άντί μαίνομαι C νέμομαι V.- 479 συχνά άντί μικρά CP.

4. Παραναγνώσεις

α. Στό κείμενο

στ.12 τό λοιπόν C (ὄχι στό λεπτόν).- 45 pr. ὡς L A (ὄχι εἰς); alt. ὡς CVLE (ὄχι εἰς).- 66 αὐθέντης (ὀ αὐθ. V) CVL (ὄχι ὀ ἀφέντης).- 73 καί σύ C (ὄχι σύ) .- 103 τζαπερού CVLA (ὄχι τζαμπερού); μουσοῦναν C (ὄ- χι μουσοῦνα).- 109 παρεξυσπασμένη C (ὄχι παρεξεσπα- σμένη).- 124 ἐμέναν C (ὄχι ἐμένα); ἐγνωρίζουν με CLE (ὄχι ἐγνωρίζουνε).- 127 ἐμέ L (ὄχι ἐμέν, πβ. καί στ. 128 καί 129).- 129 ἐπανεγεύρεις C (ὄχι ἐπαναγεύρεις).- 134 θλιβερή CL (ὄχι θλιβερά).- 139 ἔκαυσε A (ὄχι ἔκαψε).- 144 πραγματευτήν CLEA (ὄχι πραγματευτήν).-

145 τό CPVLEA (ὄχι τά).- 150 ἐκράτεις L (ὄχι ἐκράτει-
 ες).- 153 σιάσης V (ὄχι σιάσης).- 171 πάντοτε καί C
 (ὄχι πάντα καί νά).- 175 πουδύκι C (ὄχι πουδύκι).-
 175 εἰς τά μηχανία πάνου C (ὄχι εἰς τά μηχανί.πά-
 νου).- 219 ὁ καρκατζάς ἀπήρξατο νά ὑβρίζη τό ὀρ-
 νύθιν C (ὄχι καί ἐξαπήρξατο λοιπόν ὁ καρκαντσᾶς
 καί λέγει).- 225 τά ὀμμάτια C (ὄχι τ' ὀμμάτια).- 228
 καί εἰς CPV (ὄχι εἰς).- 235 καί σέν ἡξεύρουσιν (ἡ-
 ξεύρουσε L) CVL (ὄχι καί σέναν ξεύρουσιν).- 250 ἄλ-
 λην CVL (ὄχι κί ἄλλην).- 257 ὑβρίζεις CVLA (ὄχι βρίζεις).-
 263 καρκατζά C (ὄχι καρκαντζά).- 276 ὄτι
 εἶσαι C (ὄχι εἶσαι).- 293 μυριοχρεωμένος A (ὄχι
 μυριοχρεωμένος); ἄτυχος CVE (ὄχι ἄχρηστος).- 307
 αὐτούπιν CV (ὄχι αὐτούπιν).- 313 καί (καί τό E) σκι-
 ᾶδιν VE (ὄχι τό σκιᾶδιν).- 331 ἔφαν E (ὄχι ἔφαγεν).-
 346 νά ἀπανασάνης (ἀνασάνη V) CV (ὄχι ἀνασάνεις).-
 362 ὀψαροπούλου CV (ὄχι ὀψαροπούλη).- 368 ἐξαπήρ-
 ξατο C (ὄχι ἀξαπήρξατο).- 394 οὐδέ VL (ὄχι οὐ).- 399
 οὐκ C (ὄχι οὐδέν).- 426 κουρώνιν V κουρούνα CL (ὄχι
 κορώνη).- 448 κρύβεις τα V (ὄχι κρύβειθ).- 450 νά
 τά CV (ὄχι νά τό).- 475 κούβουλον C κούβουλον V (ὄχι
 κούκουλον).- 500 πούπετε CV (ὄχι πούπετα).- 505 ν' ἀπο-
 θάνουν VLE (ὄχι ἀποθάνουν).- 510 τόν CVL (ὄχι 'ς τόν); ἡ
 εἰς CVLE (ὄχι ἡ).- 523 συνάγεις V (ὄχι συνάξεις).- 556
 σκόρφας CV (ὄχι καί σκόρφας).- 633 ἐκούρσευσαν CE
 (ὄχι ἐκούρσεψαν).- 642 μήν CVE (ὄχι μή).- 657 ἡφερα
 VE (ὄχι ἔφερα). - 663 ζάγανον τόν V (ὄχι τόν ζάγα-
 νον τόν φοβερόν); πάλιν E τότε V (ὄχι εἶτα).

β. Στο κριτικό υπόμνημα: περιοριζόμαστε ένδεικτικά μόνο στους στίχους 100-150^α, γιατί για τους έκατό πρώτους στίχους ή έκδοτριά δε έλέθετε φωτογραφίες του Ε^α.

στ.100 στήν C (ὄχι τήν).- 101 ὑβρύζειν L (ὄχι βρύζειν); νά ὑβρύζη C (ὄχι ὑβρύζειν).- 102 εἰς τήν E (ὄχι στήν); χήναν bis CL (ὄχι χήνα).- 103 τσαπερούν E (ὄχι τσαμπερούν); ἀνασκομπωμένην C (ὄχι ἀνασκουμπωμένην), ἀνασκουμπωμένη L (ὄχι ἀνασκομπωμένη).- 104 πρός C (ὄχι εἰς); σακκούλιν E (ὄχι σακκούλια).- 105 τά ἔκλεψεν E (ὄχι τᾶκλεψεν); κυράς C (ὄχι κερᾶς), κυράν E (ὄχι κεράν) κεράν της V (ὄχι κερά του).- 106 ὀπού 'λθεν C ὀπού ἦλθεν V (ὄχι πού ἦλθεν); τόν L (ὄχι τό).- 108 om.E (ὄχι 109 om.E); ἀπό τήν μέσην CL (ὄχι ἀπέ τόν γάμον).- 109 παρεξυσπασμένη V (ὄχι παρεξιλπασμένη).- 110 χορδομουτσούνα C (ὄχι χονδρομουτσούνα); τσαπερού CL (ὄχι τσαμπεροῦ).- 111 εγυρίζει L (ὄχι ἐγυρίζεις).- 112 τσαφρέ L (ὄχι τζεπρέ); τζεπρέπα E (ὄχι τζεπρίπα).- 114 εἰς τόν L (ὄχι τόν); αἰγιαλόν E (ὄχι γιαλόν).- 115 στήν L (ὄχι τήν); κείνα V (ὄχι κείναν).- 116 καί οὐκ εὔρης E (ὄχι οὐκ ἐβρῆς πτῶμα).- 118 κανθάρους A (ὄχι σκανθάρους); γευματίζεις E γιλοματίζεις L (ὄχι γεματίζεις) .- 119 τούς χρόνους A (ὄχι χρόνους); ἡξεύρεις A (ὄχι σ' ἔξεύρης).- 120 ὡς V (ὄχι ὄσοι); γαλιότης ἦσουν E (ὄχι om.E).- 121 εἰς τό CV (ὄχι στό); εἰς τό ἀζάριν E (ὄχι στά ἀζάρια), ἀζάριν V (ὄχι ζάριν).- 122 μόνον E (ὄχι μέ); ποκάμισο V πουκάμισον L (ὄχι ποκάμισον); ἔχει V (ὄχι ἔχεις); καί φοραίνεις V (ὄχι τό φ.).- 123 κακορίζικε A (ὄχι κακοτύχερε); ἐμένα A (ὄχι ἐ-

μέναν).- 124 ἐμέναν VE (ὄχι ἐμένα); ἐσέναν E (ὄχι ἐσένα); καὶ ἐσέν κατέχουσέ σε V (ὄχι κί ἐσένα σέ κατέχουν).- 126 σαχαρατά C (ὄχι τζαχαρατά); δια-
 λαλητήν A (ὄχι διαλαλητή); μεσεμβρινέ L (ὄχι με-
 σημβριανέ); ἄστρα A (ὄχι ἄσπρα).- 127 ἀτζίκανε,
 μαυρότεχνε, ἀκάθιστε E (ὄχι ἀτζίκαμε, μικρότεχνεοὺ
 κάθιστε); ἀτζύκανε A (ὄχι ἀτζίκανε); ἐμέν V (ὄχι
 ἐμέ).- 129 ὄλως E (ὄχι ὄλα); ἐπανεγεύρειν L (ὄχι ἐ-
 παναγεύρειν); χήνα A (ὄχι χήναν).- 130 τόν λυγε-
 ρήν L (ὄχι τήν λ.); λυγεράν E (ὄχι λυγερήν); καὶ
 χυμευτήν CLE (ὄχι τήν χ.); πάντερπνην A (ὄχι πάν-
 τερπνον); τήν πάντερπνον CL (ὄχι καὶ π.); χήναν
 LE (ὄχι χήνα), χήνα V (ὄχι χήναν).- 132 ὄφιαν L (ὄ-
 χι ὄφια); ἦρξατο C (ὄχι πάλιν ἦρξατο); παώνι A (ὄχι
 παώνιν); ἀπέτεινε ... νά τοῦ λέγη L (ὄχι ἐναπέτει-
 νεν ... νά τόν λέγη).- 133 παώνιν E (ὄχι παώνι); τζε-
 προπόδαρον E (ὄχι λεπροπόδαρον), τζεπροπόδαρον
 L (ὄχι τζεπροπόδαρο); κοπούτζιν E (ὄχι καπού-
 τζιν).- 134 χήρα CPLA (ὄχι χήραν); θλιβερά E
 (ὄχι θλιβερή); μοιρολογίων E (ὄχι μοιρολόγιον),
 μοιρολογίων CL (ὄχι μοιρολογίου).- 135 ἀπό ὰω C (ὄχι
 ἀπ' ἐδῶ).- Post 136 praeβ. A μέ τήν φωνήν τήν θλιβε-
 ρήν καὶ μέ τό μοιρολόγι.- 136^c (ὄχι 135^c) μοι-
 ρολογᾶς A (ὄχι μοιρολογῆς).- 136^d φεῦγε μήν A
 (ὄχι φύγε μή).- 136^e νά μήν A (ὄχι νά μή); τον (ὄχι
 τόν).- 137 μέ θυμοῦ καὶ C (ὄχι καὶ); πρὸς L (ὄχι πρὸς
 τήν).- 139 ἐκάπνιζες C (ὄχι ἐκάπνισες); τάς C (ὄχι
 τά); σκουμπρία σου A σκουαμπρία L (ὄχι σκουμπρί-
 α).- 141 τό ἤξεύρομεν E (ὄχι ἤξεύρουμε); ἤξεύρο -

μεν VA (ὄχι ἤξεύρουμεν); ἔζησες A (ὄχι ἔζησες); οὐ-
 δέν τό ξεύρομεν κί ἡμεῖς L (ὄχι πάντες ἐσέν ἡ-
 ξεύρομε).- 142 πῶς ἀνατρέχεις τόν αἰγιαλόν ὀπού
 οἱ δέλφινου τρέχουν E (ὄχι ... γυαλόν ... δελφίνου
 L); καί τώρα παρατρέχεις V (ὄχι καί παρατρέχεις);
 παρατρέχεις C (ὄχι τρέχεις); αἰγιαλόν C (ὄχι γυα-
 λόν).- 143 καπνίσσης E (ὄχι καπνίσσες).- 144 καί δώ-
 σης L (ὄχι νά δώσης); πραγματευτήν CLEA (ὄχι πρρα-
 τευτήν).- 145 τό θεωρεῖτε E (ὄχι τά θ).- 146 τό-
 σους A (ὄχι πόσους); πάντοτε A (ὄχι πάντοτες); θά-
 λασσ' ἀνατρέχεις A (ὄχι θάλασσαν νά τρέχης); εἰς
 τήν θάλασσαν E (ὄχι τήν θ).- 147 λούεσαι E (ὄχι λού-
 σαω); πάντοτε νά κλέης E (ὄχι πάντα νά κλένης); λού-
 γεσαι C (ὄχι λούεσαι).- 148 φουστάνιν CVLE (ὄχι φου-
 στάνι); εἰς τόν V (ὄχι L); καπνισμένο E (ὄχι κα-
 πνισμένον).- 149 ἐκαθάρισεν C (ὄχι ἐκαθέρισε); τί
 A (ὄχι τό τί).- 150 καί τό L (ὄχι τό); ὑπέρπυρον E
 (ὄχι πέρπυρο), πέρπυρον L (ὄχι ὑπέρπυρο); ἐκράτεις
 C (ὄχι ἐκράτειες), ἐκράτειες V (ὄχι ἐκράτεις); ἀρ-
 ραβῶναν E (ὄχι ἀρραβῶνα); ἀρραβῶνα C (ὄχι ἀρρεβῶ-
 να).

5. Ἐσφαλμένη ἐπιλογή⁵³

στ.33 ἀπάνωθεν τῶν ὄλων AZ : μετά παντός ὀρ-
 νέου αKr.- 39 ποίσει (ποιήσει E) EA(Z) : κάμει α
 Kr.- 44 ὀλῶμα τά ὀφάρια EAZ : ὀλώμους τοὺς ἰχθύας
 αKr.- 46 τρεμούλαν E : τρεμούλας L τρέμουλα V τρε-
 μούλα CPKr.- 47 εἰς τόν LEAZ : τόν αKr.- 50 περιγε-
 λᾶν (-λᾶς AZ) EAZ : κατηγορεῖν αKr.- 52 τά αὐγά μου

πάλιν EAZ : πάλιν τ' αὐγά μου ακρ.⁵⁴- 68 Ἐγεύρου EA :
 λοιπόν ακρ.- 78 τό θεωρεῦτε (ἐβλέπετέ το AZ) EAZ :
 νά τό θωρητε α.- 85 οἱ ἄρχοντες τά ἄκρη μου E :
 τά ἄκρη μου οἱ ἄρχοντες ακρ.- 86 τήν καλήν EAZ :
 τήν πολλήν ακρ.; ὑβρίσω VEAZ : βρίσω ακρ.- 90 τά
 (ἐκ τά AZ) ἀκρωτήρια (κρωτ-AZ) EAZ : εἰς (πάντα
 VL) πᾶν (εἰς VL) ἀκρωτήριον ακρ.; τά ξηρορυάκλια τρέ-
 χεις E : καί τά νερά νά τρέχης AZ τά ξενόρια βλέ-
 πεις ακρ.- 91 κούπετε (-τες A -τα Z) EAZ : ἄτυχε α
 κρ.- 97 καί τά κοκέλια εὐρίσκουν σε EAZ : εὐρί-
 σκουν σε τά κοκέλια ακρ.- τόν (om.A) γερανόν τόν
 μέγαν AZ : παλαιοξερασμένε ακρ.- 100 Ἐκεῖνα EAZ :
 καί ταῦτα ακρ.⁵⁵- 104 σακκούλιν EAZ : πουγγύ καί α
 κρ.- 110 τόν γάμον E : τήν μέσην ακρ.- 119 ἐγνώρισα
 VEAZ : ἀγνώριστος ακρ.- 134 καί πάλιν χήρα E : καί
 χήρα πάλιν ακρ.- 135 μύσεισε A : ἀπ' ἐδῶ (ἀπό δῶ C
 P) ακρ.⁵⁶- 147 λούεσαι (λούγεσαι AZ) EAZ : γέρνεσαι α
 κρ.- 163 τό πάντερπνον παώνιν E : ὅλως ὁμοῦ (ἐμοῦ
 κρ.) καθόλου ακρ.- 174 στόν γάμον AZ : ἐνθάδε ακρ.-
 179 ἔφας (ἔφαγες AZ) EAZ : ἔφαγεν ακρ.- 183 τό θω-
 ροῦσιν (θεωροῦν το E) EA : τό ἐβλέπουν ακρ.- 190
 ὡς πέρδικα ὀπού εἶμαι AZ : μάλλον καί τό μανδί
 μου ακρ.- 191 καί τό μανδί μου τό φορῶ EAZ : καί
 ἄν τό φορῶ τό ροῦχο μου ακρ.- 197 ἀμή EAZ : om.α
 κρ.- 207 οἱ εὐγενεῖς VAZ : εὐγενικοῦ ακρ.- 217 Ἐ-
 κεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν EA : καί
 πρὶν νά παύσουν ὄχληταν καί γενεαλογίαν ακρ.- 218
 versum om.EA : praeb. ακρ.- 222 φανερά EA : πάντοτε α

Κρ.- 224 καὶ υἷόν E(A) : υἷόν αΚρ.- 226 καὶ E : om. αΚρ. -
 231 Εὐθύς γυρίζει ἢ ὄρνιθα, τόν καρκαρύνον λέγει
 E : εὐθύς λοιπόν ἢ ὄρνιθα ἐντράπη κι ἐσηκώθη α
 Κρ.- 232 *versum* om. E : *praeb.* αΚρ.- 248 ἐρύγας τήν κορ-
 φήν σου E : μωρ' ἐκ τήν κεφαλὴν σου αΚρ.- 252 οὐκ
 ἤμπορεῖς ψωμῖν νά τήν χορτάσης E : ψωμῖν οὐκ ἤμ-
 πορεῖς χορτάσαι (-σειν L -σει V) αΚρ.- 264 *pr.* οὐ
 A : καὶ αΚρ; καὶ οἱ ἄρχοντες A(E) : καὶ δέ-
 σκουρες αΚρ.- 268 *versum* om. EA : *praeb.* αΚρ.- 270 *versum*
 om. EA : *praeb.* αΚρ.- 272 καὶ ἔχει E : νά 'χη αΚρ.⁵⁷- 275
 Εὐγενάδας (Αὐναμάδας E) EA : Σεβαστάδας αΚρ.- 282
 φύγε (φεῦγε A) EA : καὶ φύγε αΚρ.; τόν γάμον EA : τήν
 μέσην αΚρ.- 298 (299)⁵⁸ 'Εγώ EAZ : καὶ ἐγώ αΚρ.- 303
 (304) περπατεῖς, γελαῖς τους AZ : καὶ γελαῖς, περπα-
 τεῖς αΚρ.- 306(307) ἀπῆκε (E)AZ : ἐπῆρα αΚρ.- 307(308)
 ἠγόρασα E : ἐπῆρα αΚρ.- 309(310) αὐτά EAZ : ἅπαντα
 (ἀπάντα CP πάντα L) αΚρ.- 328 (329) ἐγύρισεν EA : ἀ-
 πήρξατο αΚρ.- 329 (330) ἐμέν τά συντυχαίνεις EA :
 ἐμέναν καταλέγεις αΚρ.- 331 (332) του α : σου VEAZ
 Κρ.- 355 (356) εἰπῶ EAZ : πῶ αΚρ.- 356 (357) φράγκικα
 E(AZ) : μωρή καὶ αΚρ.- 358 (362) ἐπῆρε E : ὅτι ('τι
 Κρ.) παίρνει αΚρ.- 371 (372) πάλιν τήν περιστέραν
 E : περιστεράν νά φύγη αΚρ.- 376 (377) ὑπαγαύνης
 E : μισεύσης αΚρ.- 377 (378) 'Ο E : καὶ ὁ αΚρ.- 382
 (383) εὔρης E : 'βρης α βρῆς Κρ.- 383 (384) νά πιά-
 σης κἄν ἀκρίδα E : ἀκρίδαν νά πιάσης αΚρ.- 386(387)
 ἐμέναν ἐγνωρίζουν E : τήν ὑπόληψύν σου αΚρ.- 387
 (388) καὶ ἔναι τυφλή E : τινάν πτωχὴν αΚρ.- 389(390)

τύχη καὶ ἡ κλωσσαρέα E : ἡ κλωσσαρέα τύχη αKr.-
 (399) Καὶ ἐσύ τό φέξειν ἔφαγες τοῦ ἀγίου Γεωργίου
 τό ὀρνύθιν E : om.αKr.- 404 (405) ἐπάνω E : ἄνω α
 Kr.- 406 (407) Μῆνα E : μή VKr. νά CP.- 407 (408)alt.
 εὔχου τον E : τούτονε (-ναν CP)αKr.- 408(409) τούς
 ἄρχοντας E : τήν ὄχλησιν αKr.- 423 (424) ἀπό τόν γά-
 μον E : εἰς τό καθόλου αKr.- 426 (427)τίναν τά συν-
 τυχαίνεις E : κουρούνα (κουρώνιν V κορώνη Kr.) ἔν-
 τα (τ'έἴν'τά Kr.) λέγεις αKr.- 427 (428) κακόφωνα
 E : κακόθωρε αKr.- 429 (430) κουρούνα, ἐξεύρω σε E:
 οὐ λέγω ψέματα αKr.-434(435) καὶ E : om.αKr.- 467(468)
 καὶ ἡ κουκουβάλα ἦρξατο ὑβρίζειν τό ὀρτύκιν E : ἡ
 (ὁ CPL^a κλ ὁ Kr.) κουκουβάς ἐφάνηκεν (ἐστράφηκεν VKr.
 ἐστάθηκεν C) ἐστάθην εἰς τό μέσον αKr.- 468-471 (469-
 472) versus om.LEAZ : praeb.αKr.- 473 (474) ἀσύσσομον
 E : ἄσκημον καὶ αKr.- 477 (478) ἀδύνατον AZ : δυνα-
 τόν CPV δυνατά LKr.- (480-481) versus praeb. (E)AZ:om.
 AKr.- 480 (483) στρέφεται (E)AZ : ἦρξατο αKr.-481 (484)
 ἐμέν τά συντυχαίνεις AZ : ἐμέν τά λέγεις ταῦτα α
 Kr.- 500 (504) ἄν E : om.αKr.- 502 (506)τά ὀμμάτια σου
 EL : εἰς τά μάτια σου αKr.- 510 (514) ἀμπελικόν E
 V : ἀμπελουργόν αKr.- 511 (515) ἀποθετόν E : ἀποθε-
 τήν (-θέτην V -θετην L)αKr.; τρώγουσιν E:τρῶν αKr.-
 513 (517) τήν ὄχλησιν τήν εἴχαν AZ : εἰς τό δικά-
 σιμόν τους αKr.- 520 (524) τόν χρόνον ὅλον E : τόν
 ὅλον χρόνον αKr.- 523 (527) versus om.E : praeb. αKr.-
 526 (530) versus om.E : praeb.αKr.- 529 (533) εἰπήσ E :

κῆς αΚρ.- 535 (539) καὶ ἐπλέομεν τὴν θάλασσαν E :
 τὴν (σὴν V) θάλασσαν ἐπλέαμεν αΚρ.- 539 (543) alt.
 οὐδέ E : οὔτε αΚρ.- 545 (549) Καὶ ὁ E : om. αΚρ.- 548
 (552) καὶ E : om. αΚρ.- 550-551 (554-555) versus om. E :
 praeb. αΚρ.- 552 (556) ὑπᾶς E : πᾶς αΚρ.- 567 (569) καὶ
 ὡς ἐπληροφορήθης E : μᾶλλον ὡς εἶχες φόβον αΚρ.-
 571 (573) καὶ E : om. αΚρ.- 580 (582) κατηγορεῖς καὶ
 μέμφεσαι E : ἐμέναν καταμέμφεσαι αΚρ.- 583 (585) καὶ
 ἀνέβαινεν εἰς τὸν ναόν E : εἰς τὸν ναόν ἀνέβαι-
 νεν (ἀνέβηκεν VKr.) αΚρ.- 585 (587) τὰ πουλῖα μου E :
 τὰ δικὰ μου αΚρ.- 590 (592) μή E : κί (νά V) αΚρ.- (594)
 versum praeb. E : om. αΚρ.- 592 (595) τὴν ὄχλησιν τὴν εἶ-
 χαν E : ἡ ὄχλητα ἐκράτει (-τελεέ V) PV εἰς τό δι-
 κάσιμόν τους CKr.- 593-598 (596-599) om. E : praeb. αΚρ.-
 599 (600) καὶ ὁ βοῦφος <πάλιν> ἤρξατο περιγελαῖν
 τὴν κύχλαν E : τὴν κεφαλὴν του ἔσεισεν, ἤρξατο νά
 τῆς λέγει αΚρ.- 602 (603) Καὶ E : om. αΚρ.- 604 (605) καὶ
 εἰς E : εἰς αΚρ.- 623 (624) Ταταρόκοπε E : Ταρταρό-
 κοπε αΚρ.- 625 (626) ἐξεύρω E : γινώσκω αΚρ.- 632 (633)
 πούπετε E : τάχα αΚρ.- 635 (637) τό ἐποίησεν καπού-
 τζιν E : εἰς τό καπούτζιν (καπάσιν CKr.) του ἔβ-
 γαλεν (ἔβαλεν CKr.) αΚρ.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. 'Ο Ν. Βέης έντυπωσιασμένος από τό χειρόγραφο Α, έ-
τούμαζε έπίσης κριτική έκδοση του "Πουολόγου". 'Η έκδοση
αυτή δέν είδε ποτέ τό φώς, αλλά ό Βέης δημοσίευσε τό 1906
τήν πολύ ένδιαφέρουσα μελέτη του για τό πρόβλημα τής Έκ-
δοσης του Έργου στό Νουμά. 'Επίσης, ό Λ. Πολύτης παραθέτει
στήν 'Αυθολογία του (I, 'Αθήνα 1975, σελ.168-172) όρισμέ-
να άποσπάσματα του "Πουολόγου" (στ.1-28, 404-454, 605 -
645), όπου έλαβε υπόψη και μία πρώτη μορφή του κειμένου
μου, από τό όποιο υιοθέτησε όρισμένες νέες άναγνώσεις (ό.
π., σελ.195). Γενικά, τό κείμενο πού δίνει είναι σέ άρκε-
τά σημεία βελτιωμένο σέ σύγκριση μέ τό κείμενο τής Krawc-
zynski.

2. G. Wagner, *Carmina Graeca medii aevi*, Lipsiae 1874,
σελ.179-198.

3. Βλ. Μ.Κ.Χατζηγιακουμή, Τά μεσαιωνικά δημώδη κεί-
μενα, Συμβολή στη μελέτη και στην έκδοσή τους, 'Αθήνα,
1977, τόμ.Ι, σελ.46.

4. Τό ίδιο παρατηρείται σέ όλα τά κείμενα πού έκδί-
δει ό Wagner στό *Carmina Graeca*, πβ.Μ.Κ.Χατζηγιακουμή,
ό.π., σελ.46.

5. Οι παραπομπές γίνονται στη στιχομετρία τής έκδο-
σης Wagner.

6. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.12.

7. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.24.

8. Βλ. παρακάτω, σελ.163.

9. Βλ. παραπάνω, σελ.97.

10. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.44.

11. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.60.

12. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.289.

13. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.370.

14. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.378.

15. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.398.

16. Πβ. και κριτ.παρατ. στό στ.430.

17. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.479.

18. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.514.

19. Πβ. και τό στ.482 υπάγω ταυτα να σφαγω, και
Λύβ., στ.816 και ταυτα αποκοιμήτην.

20. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.12.
21. Δίνουμε ἐδῶ μόνο μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα.
22. Πβ. κριτ. παρατ. στό στ.13.
23. Μετά ἀπό τὶς συντομογραφίες W (=Wagner), Σ (=Σάβας) καὶ Β (=Βικέλας) βάζουμε μέσα σέ παρένθεση τὰ χειρόγραφα πού ἐπιβεβαιώνουν τὶς εἰκασίες αὐτῶν τῶν φιλολόγων.
24. Πβ. καὶ στ.306 (315) καὶ 418 (430).
25. Πβ. κριτ. παρατ. στό στ.349.
26. Ὁ Πουλλολόγος (κατὰ νέαν παραλλαγήν), Ἀθήναι 1956.
27. Ὁ Πουλλολόγος (κατὰ τόν Ἀθηναϊκόν κώδικα 701), Ἀθήναι 1960.
28. Βλ. Γ.Θ. Ζώρα, Ὁ Πουλλολόγος, Ἀθήναι 1956, σελ. 27: "Ἐχει δέ ἡ ἡμετέρα παραλλαγή στενοτάτην συγγένειαν πρὸς τὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος 701, πρὸς τὴν ὁποίαν παρουσιάζει μικρὰς μόνον καὶ ἐπουσιώδεις διαφορὰς, ὥστε μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι αἱ δύο αὗται παραλλαγὰὶ κατάγονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ προτύπου...".
29. Γιά τὴ συνήθεια αὐτῆ τῶν ἐκδόσεων "κατὰ κώδικα" βλ. Λ. Πολίτη, Βιβλιοκρισία τῆς ἔκδοσης Krawczynski, Ἑλληνικά 19 (1966), σελ.170.
30. Ἡ στιχομετρία ἀναφέρεται στίς ἐκδόσεις τοῦ Ζώρα.
31. Ὁ Πουλλολόγος, Kritische Textausgabe mit Übersetzung sowie sprachlichen und sachlichen Erläuterungen, von Stamatia Krawczynski, Akademie-Verlag, Berlin 1960.
32. Βλ. καὶ Λ. Πολίτη, ὁ.π., σελ.169-180.
33. St. Krawczynski, ὁ.π., σελ.20.
34. Ὁ.π., σελ.17, πού παραπέμπει στό ἄρθρο τοῦ Hesselring, Notes critiques..., σελ.306-307.
35. Ὁ.π., σελ.15-16. Ἡ ἐκδότρια δέν μπόρεσε νὰ προμηθευτεῖ μικροταινία ἢ φωτογραφίες τοῦ χειρογράφου.
36. Ὁ.π., σελ.13.
37. Βλ. παραπάνω, σελ.107-114.
38. Λ. Πολίτης, ὁ.π., σελ.174.
39. St. Krawczynski, ὁ.π., σελ.24.
40. Τὴν ἀποψη αὐτῆ τὴν ἐπικροτεῖ καὶ ἡ Šandrovskaja στὴ βιβλιοκρισία τῆς ἔκδοσης Krawczynski (Deutsche Literaturzeitung, 84, 1963, σελ.212): "Dies wird durch mannigfache Vergleiche bestätigt".
41. Βλ. St. Krawczynski, ὁ.π., σελ.21.
42. Λ. Πολίτης, ὁ.π., σελ.174.
43. Ἀκατανόητοι φαίνονται οἱ ἔπαινοι τοῦ H. Schrei-

per, πού κρίνοντας τήν ἔκδοση τῆς Krawczynski (BZ 54, 1961, 371-378) ἐπικροτεῖ τῆς παράδοξης αὐτῆς ἀπόφεις τῆς ἐκδότριας καί ἐκφράζει γενικά τήν ἱκανοποίησίν του γιά τήν εὐσυνειδησία μέ τήν ὁποία ἡ ἐκδότρια ἀποκατέστησε τό κείμενο καί συνέταξε τό κριτικό της ὑπόμνημα, παρόλο πού στή συνέχεια ὁ ἴδιος τῆς κάνει πολλές ἐπί μέρους παρατηρήσεις. Εἶναι ἴσως φυσικό νά παρασύρεται κανεῖς σέ τέτοιου εἴδους ὑπερεκτιμήσεις, ἄν δέν ἔχει ἐλέγξει ἀπό πρῶτο χέρι τῆς γραφές τῶν χειρογράφων.

44. Βλ. παραπάνω, σελ.112-113.

45. Οἱ παραπομπές γίνονται στή στιχομετρία τῆς ἔκδοσης Krawczynski.

46. Τή γραφή ἐκάπνισες τή σώζει καί τό χειρόγραφο Z, πού ὅμως ἡ Krawczynski δέν τό εἶχε ὑπόψη της.

47. Τή γραφή ἐκαθέρισεν σώζει καί τό χειρόγραφο P, ἀλλά ἡ Krawczynski δέν τό εἶχε ὑπόψη της.

48. Γιά ποιούς λόγους οἱ διορθώσεις αὐτῆς εἶναι περιττές ἢ ἄστοχες βλ. τῆς κριτικές παρατηρήσεις στούς ἀντίστοιχους στίχους.

49. Εἶναι ἐντυπωσιακή ἡ ἀπουσία καλῶν διορθώσεων ἀπό τήν Krawczynski, ἐκτός ἀπό τή διόρθωση τοῦ Βαρβαριῶτες σέ Βαρδαριῶτες (στ.261).

50. Γιά τῆς διορθώσεις αὐτῆς βλ. παραπάνω, σελ.108-112.

51. Κατ'ἐξαίρεση ἀναφέρουμε τήν περὶπτωση τοῦ στίχου 379, ὅπου ὁ γριφώδης τρόπος μέ τόν ὁποῖο εἶναι συνταγμένο τό κριτικό ὑπόμνημα (379-400 Lücke, 400 ff.von den anderen Versionem stark abweichender Text A) ὁδήγησε τόν Schreiner (ὁ.π., σελ.375) σέ συλλογισμούς στό κενό, ἀφοῦ τό χειρόγραφο C δέν παρουσιάζει ἐδῶ κανένα χάσμα 22 στίχων (στ.379-400), πού ἔχει δῆθεν συμπληρωθεῖ ἀπό τό V (αὐτό, ἐξάλλου, φαίνεται καί ἀπό τήν ἀναφορά τῶν γραφῶν τοῦ C στό κριτικό ὑπόμνημα αὐτῶν τῶν στίχων). Ἀπλῶς πρόκειται γιά χάσμα τοῦ A.

52. Βλ. Krawczynski, ὁ.π., σελ.13, σημ.2.

53. Γιά ποιούς λόγους θεωροῦμε τήν ἐπιλογή τῆς Krawczynski ἐσφαλμένη βλ. τῆς κριτικές παρατηρήσεις στούς ἀντίστοιχους στίχους. Οἱ ἀριθμοί στίς παρενθέσεις παρπέμπουν στή δική μας στιχομετρία, ἐκεῖ ὅπου διαφέρει ἀπό τή στιχομετρία τῆς Krawczynski.

54. Πβ. καί στ.160.

55. Πβ. καί στ.267, 513 (517), 592 (595).

56. Πβ. καί στ.173.

57. Πβ. καί στ.273.

58. Οἱ ἀριθμοὶ στίς παρενθέσεις παραπέμπουν στή δική
μας στιχομετρία.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ

Α. Μορφολογικά προβλήματα του "Πουολόγου"

Ι. Δομή του "Πουολόγου"

Ὁ βασιλιάς τῶν πουλιῶν ἀετός παντρεύει τό γιό του καί μέ τήν εὐκαιρία αὐτή προσκαλεῖ στό γαμήλιο τραπέζι ὅλα τά πουλιά. Τρῶνε καί πίνουν ὅλα, ἀλλά στό τέλος, ξεχνώντας τό σκοπό γιά τόν ὁποῖο συγκεντρώθηκαν, παρασύρονται ἀπό προσωπικά πάθη καί ἐχθρότητες καί ἀρχίζουν νά ἀλληλοὑβρίζονται ὑπογραμμίζοντας τό καθένα τίς δικές του ἀρετές καί τά ἐλαττώματα τοῦ ἀντιπάλου. Ἡ φιλονικία, πού ἡ ἀφορμή της δέν ἀναφέρεται, γίνεται κάθε φορά ἀνάμεσα σέ δύο πουλιά, μέ τή μορφή σκωπτικῶν κατηγοριῶν.

Στήν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν ἐκείσοδίων ὁ ποιητής τοῦ "Πουολόγου" ἀκολουθεῖ ἕνα σχέδιο, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὀργανώνει τό ὕλικό του.

Ἀρχίζει μέ τόν πρόλογο (πέντε στίχοι), ὅπου μᾶς δίνει μιᾶ σύντομη περίληψη τοῦ θέματός του. Ἀμέσως ἔπειτα μπαίνει στό κύριο θέμα του, τή λογομαχία τῶν πουλιῶν, στήν ὁποία παρουσιάζει τά πουλιά νά διαπληκτίζονται κατά ζεύγη. Ὅσα λέει τό πρῶτο πουλί ἀποτελοῦν κατά κάποιον τρόπο μιᾶ "στροφή" καί ὅσα λέει τό δεύτερο ἀποτελοῦν τήν "ἀντιστροφή". Οἱ διαπληκτισμοί αὐτοί ἀκολουθοῦν σέ ὅλο τό κείμενο τό ἔδω τυπικό: Δύο εἰσαγωγικοί στίχοι, σχεδόν στερεότυποι, πού τούς ὀνομάζουμε "μετάβαση" χρησιμοποιοῦνται γιά νά μᾶς ἀνακοινώσουν ὅτι ὁ διαπληκτισμός συνεχίζεται μέ ἕνα καινούργιο ζευγάρι πουλιῶν καί ταυτόχρονα μᾶς κά-

νουν γνωστά τὰ ὀνόματά τους: Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν | καί ὁ τσικνέας ἤρξατο τόν γερανόν ὑβρίζειν (στ.57-58), Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ταραχήν τήν εἶχαν | καί ὁ γλάρος ἐπεχειύρισε ὑβρίζειν τό χηνάριν (στ.100-101), κλπ. Ὑστερα ἀπό τή "μετάβαση" ἀκολουθεῖ ἡ "στροφή" μέ τίς λουδορίζες τοῦ πρώτου πουλιοῦ κάθε ζευγαριοῦ. Ὁ ἀριθμός τῶν στίχων σ' αὐτή τήν περίπτωση δέν εἶναι σταθερός, ἀλλά ποικίλλει ἀπό τρεῖς στίχους μέχρι καί σαράντα στίχους. Μετά ἀπό τή "στροφή" μεσολαβεῖ ἕνας στίχος, καί αὐτός στερεότυπος, πού τόν ὀνομάζουμε "γύρισμα", μέ τόν ὁποῖο δηλώνεται ἡ ἐναλλαγή τῶν ρόλων. (πβ. στ.71 Εὐθύς γυρίζει ὁ γερανός καί λέγει τόν τσικνέα, 111 Γυρίζει ἡ χήνα μέ θυμοῦ καί λέγει πρὸς τόν γλάρον κλπ.), καί ἀκολουθεῖ ἡ "ἀντιστροφή" μέ τήν ἀπάντηση τοῦ δεύτερου πουλιοῦ πρὸς τό πρῶτο. Καί ἐδῶ ὁ ἀριθμός τῶν στίχων παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Ὑστερα ἔχουμε πάλι "μετάβαση", "στροφή", "γύρισμα", "ἀντιστροφή" κ.ο.κ.

Παραθέτουμε ἐδῶ ἕναν ἀναλυτικό πίνακα τῆς δομῆς ὁλόκληρου τοῦ "Πουολόγου".

Πρόλογος (στ.1-5)

1. Μετάβαση (στ.6)

Ὀλωνομπρός ὁ πελαργός περιγελαῖ τόν κύκνον

Στροφή (στ.7-11)

Γύρισμα (στ.12)

Στρέφεται ὁ κύκνος τό λοιπόν τόν πελαργόν καί λέγει

Ἐπιτροπή (στ.13-29)

2. Μετάβαση (στ.30-31)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν
καὶ ὁ κακουκάνος ἤρξατο ὑβρίζειν τὴν ὤτιδαν

Στροφή (στ.32-40)

Γύρισμα (στ.41)

Στρέφεται, βλέπει ἢ ὤτιδα κάλιν τόν κακουκάνον |
καὶ λέγει του

Ἐπιτροπή (στ.42-56)

3. Μετάβαση (στ.57-58)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν,
καὶ ὁ τσικνέας ἤρξατο τόν γερανόν ὑβρίζει

Στροφή (στ.59-70)

Γύρισμα (στ.71)

Εὐθύς γυρίζει ὁ γερανός καὶ λέγει τόν τσικνέαν

Ἐπιτροπή (στ.72-99)

4. Μετάβαση (στ.100-101)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν παραχὴν τὴν εἶχαν,
καὶ ὁ γλᾶρος ἐπεχείρισεν ὑβρίζειν τὸ χηνάριν

Στροφή (στ.102-110)

Γύρισμα (στ.111)

Γυρίζει ἢ χήνα μέ θυμοῦ καὶ λέγει πρὸς τόν γλά-
ρον

Ἐπιτροπή (στ.112-130)

5. Μετάβαση (στ.131-132)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν,
καὶ ἡ αἴψα κάλιν ἤρξατο ὑβρίζειν τὸ καώνιν

Στροφή (στ.133-136)

Γύρισμα (στ.137)

Γυρίζει κάλιν ὁ παών καί πρὸς τήν αἴφιαν λέγει
'Αντιστροφή (στ.138-163)

6. Μετάβαση (στ.164-165)

'Εκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
καί τό ποντίκιν ἤρξατο ὑβρίζειν τό περδίκιν

Στροφή (στ.166-174)

Γύρισμα (στ.175)

Εὐθύς γυρίζει ἡ πέρδικα καί λέγει τό ποντίκιν
'Αντιστροφή (στ.176-216)

7. Μετάβαση (στ.217-219)

'Εκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
καί ὁ καρκατζᾶς ἀπήρξατο ὑβρίζειν τό ὄρνιθιν

Στροφή (στ.220-230)

Γύρισμα (στ.231)

Εὐθύς γυρίζει ἡ ὄρνιθα, τόν καρκαρίνον λέγει
'Αντιστροφή (στ.233-266)

8. Μετάβαση (στ.267-270)

'Εκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
καί ὁ παργιαλίτης ἤρξατο ἀφασιανόν ὑβρίζειν

Στροφή (στ.271-285)

Γύρισμα (στ.286)

'Ο ἀφασιανός ἐγύρυσεν καί λέγει πρὸς ἐκεῖνον
'Αντιστροφή (στ.287-323)

9. Μετάβαση (στ.324-325)

'Εκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ταραχήν τήν εἶχαν,

καί ἡ πασιδόνα ἤρξατο περιγελαῖν τήν κίσσαν
 Στροφή (στ.326-328)

Γύρισμα (στ.329)

Ἡ κίσσα εὐθύς ἐγύρισεν, λέγει τήν πασιδόνα
 Ἐντιστροφή (στ.330-367)-

10. Μετάβαση (στ.368-369)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν παραχήν τήν εἶχαν,
 καί ὁ λοῦπος ἐπεχείρισεν ὑβρίζειν τό γεράκιον
 Στροφή (στ.370-377)

Γύρισμα (στ.378)

Ὁ ἰέραξ πάλιν στρέφεται καί λέγει πρὸς τόν
 λοῦπον

Ἐντιστροφή (στ.379-415)

11. Μετάβαση (στ.416-417)

Ἀκόμη οὐκ ἐπλήρωσαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
 καί ἡ κορώνη ἤρξατο ὑβρίζειν τό τρυγόνιον
 Στροφή (στ.418-425)

Γύρισμα (στ.426)

Καί τό τρυγόνιον θλιβερά λέγει πρὸς τήν κορώνην
 Ἐντιστροφή (στ.427-466)

12. Μετάβαση (στ.467-472)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν
 καί ἡ κουκουβάια ἤρξατο ὑβρίζειν τό ὀρτύκιον
 Στροφή (στ.473-482)

Γύρισμα (στ.483)

Καί τό ὀρτύκιον στρέφεται λέγει τήν κουκουβάιαν
 Ἐντιστροφή (στ.484-516)

13. Μετάβαση (στ.517-518)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν
καὶ ὁ κόραξ ἐπεχείρυσεν τό περιστέρην λέγει

Στροφή (στ.519-530)

Γύρισμα (στ.531)

Ἡ περιστέρα ἐγύρυσεν τὸν κόρακα καὶ λέγει
Ἄντιστροφή (στ.532-594)

14. Μετάβαση (στ.595-600)

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν
καὶ ὁ μοῦφος πάλιν ἤρξατο περιγελαῖν τὴν κί-
χλαν

Στροφή (στ.601-620)

Γύρισμα (στ.621)

Ἡ κίχλα <εὐθύς> ἐγύρυσεν καὶ λέγει πρὸς τὸν
μοῦφον

Ἄντιστροφή (στ.622-651)

Ἐπὶλογος (στ.651-668)

Σχηματική παράσταση τῆς δομῆς τοῦ "Πουολόγου"

Ἐπεισόδια	Ζευγάρια πουλιῶν	Μετάβαση	Στροφή	Γύρισμα	Ἀντιστροφή
		στίχοι	στίχοι	στίχος	στίχοι
1	πελαργός ——— κύκνος	1	5	1	17
2	καπουκάνος ——— ᾠτίδα	2	9	1	15
3	τσικνέας ——— γερανός	2	12	1	28
4	γλάρος ——— χήνα	2	9	1	19
5	ἔφια ——— πᾶνιν	2	4	1	26
6	πουτίκιν ——— περδύκιν	2	9	1	41
7	καρκατζάς ——— ὀρνίθιν	2	11	1	34
8	παραγιαλίτης ——— ἀφασιανός	2	15	1	37
9	πασιδόνα ——— κίσσα	2	3	1	38
10	λοῦπος ——— γεράκιν	2	8	1	37
11	κορώνη ——— τρυγόνιν	2	8	1	40
12	κουκουβάγια ——— ὀρτύκιν	2	10	1	33
13	κόραξ ——— περιστέριν	2	12	1	63
14	μποῦφος ——— κίχλα	2	20	1	60

Εύκολα διαπιστώνεται από τή σχηματική παράσταση πώς οι στροφές καί οι αντίστροφές ἔχουν ἄνιση ἔκταση: ὁ ἀριθμός τῶν στίχων στίς ἀντίστροφές εἶναι πάντοτε μεγαλύτερος (διπλάσιος, τριπλάσιος ἢ καί τετραπλάσιος) ἀπό τόν ἀριθμό τῶν στίχων στίς στροφές. Αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι στή στροφή κάθε πουλί ἀπλῶς κατηγορεῖ τό ἄλλο, ἐνῶ στήν ἀντίστροφή κάθε πουλί ἀπαντᾷ (συνήθως λέξη πρὸς λέξη) στίς κατηγορίες τοῦ προηγούμενου πουλιοῦ, τό κατηγορεῖ μέ τή σειρά του καί ἐπιπλέον ἐκθέτει τά δικά του προσόντα. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ὁ ποιητής φρόντισε νά βάλει στίς ἀντίστροφές τά πουλιά πού ἔχουν "προσόντα", αὐτά δηλ. πού εἶναι φαγώσιμα (κύκνος, ὠτίδα, γερανός, χήνα, κέρδικα, ὄρνιθα, ὀρτύκι), διακοσμητικά (παγώνι, φασιανός), καί χρήσιμα (κίσσα, γεράκι, περιστέρι) ἢ πού ἔχουν ἀνθρώπινα αἰσθήματα (τρυγόνι) καί εὐγενική καταγωγή (κύχλα)¹. ἀντίθετα, στίς στροφές βάζει τά χωρίς "προσόντα", δηλ. τά ἄχρηστα πουλιά. Ἔτσι ὁ κόσμος τῆς ἡμερῶν ἢ ἐξημερωμένων πουλιῶν, δηλ. ἐκείνων πού ἔχουν σχέση μέ τόν ἄνθρωπο, ἀντιτίθεται στόν κόσμο τῶν ἄγριων πουλιῶν.

Ἐπίσης στίς ἀντίστροφές ὁ ποιητής ἔχει τήν τάση, χωρίς ὅμως συνέπεια, νά αὐξάνει τόν ἀριθμό τῶν στίχων ἀπό τήν ἀρχή πρὸς τό τέλος τοῦ ποιήματος: δέν μπορέσαμε νά βροῦμε καμία πιθανή ἐξήγηση γιά τό φαινόμενο αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι στά πουλιά πού εἶναι γνωστά ἀπό τή λογοτεχνία ἢ τή λαογραφία (π.χ. κέρδικα, τρυγόνι, περιστέρι, μπουφος) ὁ ποιητής ἀφιερώνει περισσότερους στίχους.

1. Τό περιστέρι, τό τρυγόνι καί ἡ κύχλα ἀνήκουν ἐπίσης στά φαγώσιμα πουλιά, ἔστω κι ἂν αὐτό τό στοιχεῖο δέν

II. Στερεότυποι στίχοι

Ἐκτός ἀπό τό στερεότυπο δίστιχο τῆς "μετάβασης" καί τό στερεότυπο "γύρισμα", πού εἶδαμε παραπάνω, στό κούημα ἀπαντοῦν καί ἄλλοι στερεότυποι στίχοι, ἀλλά μέ λιγότερο κάγια μορφή.

Μετά ἀπό τή "μετάβαση" ἡ στροφή ἀρχίζει μέ ἕναν σχεδόν στερεότυπο στίχο, πού περιέχει μία ἀπό τίς φόρμουλες Εἰπέ με ... (στ.7, 166, 326) ἢ Χαρά εἰς ... (στ.59, 102) ἢ Ἦλθες (ἐδῶ ὅπου ἦλθες) ... (στ.32, 370, 418, 519) + ὑβριστικά ἐπίθετα, μέ ἢ χωρίς τό ὄνομα τοῦ πουλιού, στό ὁποῖο ἀπευθύνονται οἱ βρисиές. Σέ τρεῖς περιπτώσεις (στ. 133, 220 καί 601) ἔχουμε μόνο τό ὄνομα τοῦ πουλιού + ὑβριστικά ἐπίθετα, καί σέ δύο ἄλλες (στ.271 καί 473), τό ρῆμα βλέπω + τό ὄνομα τοῦ πουλιού. Στήν κατακλείδα κάθε ἔτροφῆς" ἔχουμε, στίς ἑννέα ἀπό τίς δεκατέσσερις περιπτώσεις, ἕνα δίστιχο, πού μπορεῖ νά εἶναι καί τρίστιχο ἢ τετράστιχο, ὅπου ὁ πρῶτος στίχος εἶναι σχεδόν στερεότυπος ('Εγεύρου, φύγε, μίσευσε, φύγε ἀπό τόν γάμον) καί ὁ ἕνας τουλάχιστον ἀπό τοὺς ὑπόλοιπους στίχους περιέχει τή λέξη γάμος ἢ τὰ ὑποκατάστατά της χαρά (στ.230 καί 377) καί κοντά μας (στ.285). Σέ δύο ἄλλες περιπτώσεις (στ.11 καί 40), ἔχουμε τή φόρμουλα ἦλθες... εἰς ἀτιμίαν (ἢ φοβέριστρον) τοῦ γάμου, καί τέλος, στίς τρεῖς ὑπόλοιπες (στ.328, 482 καί 619), τό φαινόμενο δέν ἀπαντᾷ.

Στήν ἀντιστροφή, ἀμέσως μετά ἀπό τό στερεότυπο "γύρισμα", ἔχουμε τήν ἀπάντηση τοῦ δεύτερου κουλιού πρὸς τό πρῶτο, κού καίρνει τίς ἀκόλουθες μορφές: α) ἡ φόρμουλα Ἐμέν τά λέγεις + ὑβριστικά ἐπίθετα (στ.13, 72, 287) ἢ ἡ ἴδια φόρμουλα + τό ὄνομα τοῦ κουλιού στό ὅποιο δίνεται ἡ ἀπάντηση + ἡ φόρμουλα ἐμέν τά συντυχαίνεις (στ.484), β) διάφορα ὑβριστικά ἐπίθετα + ἡ φόρμουλα τίναν τά συντυχαίνεις (στ.42, 330), γ) διάφορα ὑβριστικά ἐπίθετα (στ. 112, 138, 176), δ) ἡ φόρμουλα εἶπέ με + ὑβριστικό ἐπίθετο + ἡ φόρμουλα τίναν τά συντυχαίνεις (λέγεις) (στ. 379, 427) καί ε) τό ὄνομα τοῦ κουλιού στό ὅποιο δίνεται ἡ ἀπάντηση + ἡ φόρμουλα τίναν τά λαλεῖς, τίναν τά συντυχαίνεις (στ.532 καί 622).

Στήν ἀντιστροφή ἀπαντοῦν καί οἱ ἀκόλουθοι στερεότυπα στίχοι:

α) καί οὐ μή τό λέγω ψέματα (ἢ ψέμαν οὐ λέγω, ἄρχοντες,) οἱ πάντες τό θωροῦσιν (στ.78, 145, 183, 246, 299, 342, 439 καί 638).

β) Μία ἐρώτηση τοῦ τύπου: καί τώρα, κακοτύχερε, ἐμέναν (ἢ τό ὄνομα τοῦ κουλιού) καθυβρίζεις (στ.83, 123, 155-156, 186, 257, 402, 455, 581) ἢ τοῦ τύπου καί ἐσύ (ἢ ὄλως) τολμᾶς περιγελαῖν (ἢ ὑβρίζειν με) + τό ὄνομα τοῦ κουλιού κού μιλαῖ (στ.25, 50, 354, 510, 646)

γ) Τήν ἐρώτηση αὐτή ἀκολουθεῖ ἡ αἰτιολογία, κού καίρνει τή μορφή: ἐμέναν ἐγνωρίζουν με καί ἐσένα σέ κατέχουν (στ.124, 309, 363) ἢ τή μορφή: ὀπού μέ τρώγουν (ἢ τόν τρώγουσιν οἱ) βασιλεῖς καί τά ἀρχοντόπουλά τους (στ.26, 51), κού σέ ἄλλες περιπτώσεις ἀναπτύσσε-

ται σέ δίστιχο (στ.84-85, 159-160, 206-207, 263-264, 404-405).

Καί ἡ ἀντιστροφή τελειώνει μέ τή στερεότυπη ἐρώτηση καί ἐσύ τολμᾶς ὑβρίζεις με (ἡ κατηγορεῖν) + τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ πού μιλά (στ.29, 99, 129-130, 163, 464-466, 516) ἢ ἓνα ὑβριστικό ἐπίθετο (στ.266), ἢ μέ τήν ἀπειλητική φράση νά πούσω τήν ὑπόληψιν... (στ.317, 415, 651)· στίς ὑπόλοιπες τέσσερις περιπτώσεις (στ. 56, 216, 367 καί 594) ἡ ἀπειλή αὐτή παίρνει διάφορες ἄλλες μορφές.

III. Ἡ παραλλαγή τοῦ τέλους τοῦ κειμένου στά AZ

Ὡς τό στίχο 519 τό κείμενο τῶν AZ ἀκολουθεῖ κανονικά τό κείμενο πού παραδίδουν τά CPVLE: οἱ ὑπάρχουσες διαφορές εἶναι οἱ ἀναμενόμενες διαφορετικές γραφές ἀπό χειρόγραφο σέ χειρόγραφο. Ἀπό τό στίχο 519 ὅμως καί ἐξῆς τά ἐπεισόδια ἀνάμεσα στόν κόρακα καί στό περιστέρι καί ἀνάμεσα στόν μοῦφο καί στήν κύχλα, καθώς καί τό τέλος τοῦ ποιήματος, παραδίδονται στά AZ διαφορετικά. Πρόκειται ἐδῶ γιά κείμενο ἐντελῶς διαφορετικό, πού ὀπωσδήποτε ὀφείλεται στήν ἐπέμβαση κάποιου διασκευαστή.

Στό πρῶτο ἀπό τά δύο αὐτά ἐπεισόδια (στ.519-594) ὁ διασκευαστής περιορίζεται σέ ἀπλή παράφραση τοῦ κειμένου τῶν CPVLE, χωρίς οὐσιαστικές ἀποκλίσεις (στ.1-24 τῆς διασκευῆς).

Ἀντίθετα, τό δεύτερο ἐπεισόδιο (στ.595-651) τό ἀντικαθιστᾶ μέ τή διαμάχη ἑνός ἄλλου ζευγαριοῦ πουλιῶν, τῆς

πάπιας μέ τό σμυρίλλο (στ.25-97 τῆς διασκευῆς). Ἡ πάπια εἰρωνεύεται τό σμυρίλλο πῶς παριστάνει τό ἀρχοντόπουλο καί τό σπουδαῖο κυνηγό, ἐνῶ εἶναι καλός μόνο γιά νά πιά-νει σπουργίτια. Ὁ σμυρίλλος καυχιέται γιά τήν εὐγενική γενιά του, τούς ὑψηλούς προστάτες καί τά προνόμιά του, καί ἀπειλεῖ τήν πάπια πῶς θά βάλει τούς δικούς του νά τῆς σπάσουν τά πλευρά. Ἡ πάπια τοῦ ἀπαντᾷ πῶς ἔχει κι αὐτή τοίς ὑποστηρικτές της.

Ἐκεῖ ὅμως πού ὑπάρχει ριζική διαφορά εἶναι τό τέλος τοῦ ποιήματος (στ.519-668~στ.98-133 τῆς διασκευῆς), ἐν-τελῶς ἀντίθετο πρὸς τό εἰρηνικό τέλος τῶν CPVLE: τό συμ-πόσιο τῶν πουλιῶν καταλήγει σέ ἄγρια συμπλοκή, ὅπως συμ-βαίνει καί στή "Διλήγησι". Στό διαπληκτισμό τῆς πάπιας μέ τό σμυρίλλο ἐπεμβαίνει ὁ σκορδιαλός καί παίρνει τό μέρος τῆς πάπιας, δηλώνοντας πῶς καμιά ἐξουσία, οὔτε κἀν ἡ βα-σιλική, δέν ἀξίζει, ἂν δέν ὑπάρχει ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ. Τά μικρά πουλιά, μεθυσμένα ἀπό τό κρασί, παρασύρονται ἀπό τά λόγια τοῦ σκορδιαλοῦ, ξεσηκώνονται ἐνάντια στό βασιλιά καί στό ἀρχοντολόι καί καθίζουν στό θρόνο τό σκορδιαλό, γιά νά τόν ἀνταμείψουν γιά τά πνευματικά καί τά ψυχικά του χαρίσματα. Ὁ βασιλιάς ἀετός, μόλις τό μαθαίνει, θυ-μώνει καί οἱ συμβουλάτορες του, πού ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ ἀπό τά AZ στήν ἀρχή τοῦ ποιήματος (βλ. παρακάτω, σελ.154), τόν ἐξαγριώνουν ἀκόμη περισσότερο. Στέλνει τό ξιφτέρι νά τοῦ φέρει τούς πρωτατίους, δηλ. τήν πάπια καί τό σκορ-διαλό, ἀλλά τά μικρά πουλιά τό διώχνουν. Τότε ὁ βασιλιάς καί τά ἄλλα ἀρπακτικά ὄρνεα πέφτουν πάνω στά μικρά που-λιά, πού τρέχουν νά κρυφτοῦν ὅπου μπορεῖ τό καθένα.

Τό πρόβλημα τῆς γνησιότητος καί τῆς χρονικῆς προτεραιότητος τῆς παραλλαγῆς τῶν AZ τό συζητᾶ, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω (σελ.253), καί ὁ Ζώρας, πού γράφει: "Ποία ὁμως τῶν δύο μνημονευθεισῶν παραλλαγῶν [σ.σ. τῆς "βιενναίας παραλλαγῆς" καί τῆς παραλλαγῆς τοῦ Z] εἶναι ἡ παλαιότερα; Δυσχερές εἶναι νά δοθῇ ἀσφαλῆς ἀπάντησις, τήν ὁποίαν ἔσως διευκολύνει ἡ ἔκδοσις, καί κατά τά ἄλλα χειρόγραφα, τοῦ στιχουργήματος"¹. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ζώρα, ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ κειμένου μέ βάση ὁλόκληρη τῆ χειρόγραφη παράδοσις θά μπορούσε νά δώσει ἀσφαλῆ ἀπάντησις στό πρόβλημα αὐτό, ἀποδείχτηκε σωστή: ἡ συμφωνία τῶν χειρογράφων CPVL μέ τό χειρόγραφο E ἀποδεικνύει ὅτι τά χειρόγραφα αὐτά διασώζουν τό γνήσιο τέλος τοῦ ποιήματος καί ὅτι, ἀντίστροφα, ἡ παραλλαγή τῶν AZ εἶναι νεώτερη καί συνεπῶς νόθη².

Ἐκτός ὁμως ἀπό τά πορίσματα τῆς χειρόγραφης παράδοσις, καί ἡ χρησιμοποίησις ἐσωτερικῶν τεκμηρίων (περιεχόμενο, δομή, στερεότυποι στίχοι, γλωσσική μορφή) ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι τό ἐναλλακτικό τέλος καί ἡ ὀργανική προσθήκη ὀρισμένων στίχων στήν ἀρχή τῶν AZ (βλ. σελ.83) ἀποτελοῦν στοιχεῖα μεταγενέστερης διασκευῆς, πού δέν ἀνήκουν στή γραφίδα τοῦ ποιητῆ τοῦ "Πουολόγου", ἀλλά πιθανότατα προέρχονται ἀπό ἐπίδρασις τῆς "Διήγησις" στά AZ.

Στά CPVLE τό happy-end εἶναι σέ συμμετρική ἀντιστοιχία μέ τό χαρούμενο τόνο στήν ἀρχή τοῦ ποιήματος καί μέ τό γαμήλιο ἑορταστικό πλαίσιο τῆς σύναξης τῶν πουλιῶν. Ἀντίθετα, τό αἵματηρό τέλος τοῦ ποιήματος, ὅπως μᾶς τό δύνουν τά AZ, πού εἶναι πλούσιο σέ ἐπικαιρικούς πολιτικούς καί κοινωνικούς ὑπαινιγμούς (π.χ. στ.80-90)³, εἶναι

λιγότερο φυσιολογικό.

Οί στίχοι κού προσθέτουν τά ΑΖ στήν ἀρχή τοῦ "Πουλο-
λόγου" (μετά ἀπό τό στίχο 3)

Εἶχε καί συμβουλάτορας τέσσαρους μετ' ἐκεῖνον,
πετρίτην καί μηλάδελφον, γεράκιον καί ξιφτέριν
εἶναι μίμηση τῶν στίχων 21-22 τῆς "Διήγησις"

Πλησίον δέ εἶχε μετ' αὐτόν δύο πρωτοσυμβούλους,
πάρδον καί λεοντόπαρδον τοῦς ἀποφουμιστάδες.

Τό τέλος τῆς παραλλαγῆς τῶν ΑΖ ἀπό τό στίχο 125

κρούει ἀετός τόν γερανόν, πετρίτης δέ τήν πάπιαν,
μηλάδελφος τήν ὄρνιθα, ὁ γέρακας τόν λούπην,
ξιφτέρι τό ὀρτύκιον, ὁ σκορδιαλός σμυρύλιον·
κρούει ἡ ὠτίδα στό νερόν, ὁ πελαργός στό δάσος,
ὁ καπικάνος, ὡς γλήγορος, ἐμπαίνει εἰς τήν λύμνην,
ὁ κύκνος παίρνει τόν γιαλόν, κυκνέας τ' ἀκρωτήρι,
ὁ γλάρος σέ νησόπουλον, ἡ χήνα στά λιβάδια,
ἡ ὄφια ἐβούτησε, ἐχώθη εἰς τό βάθος,
ἡ πάωνος καί ἀφασιανός ἐμπῆκαν στά παλάτια

ἔχει τήν ἴδια δομική ὑφή καί ἀρκετή φραστική συγγένεια
μέ τό τέλος τῆς "Διήγησις" ἀπό τό στίχο 1066-1074

Εὐθύς ὁ χοῦρος ἔδραμεν, ἐπήδησεν ἡ αἴγα,
τό πρόβατον, ὁ λαγῶς, κριός τε καί ὁ τράγος,
ἐσάλπιγξεν ὁ γάδαρος, ἡ κάμηλος ὀρχᾶται,
κρούει τά ταβλαμπάσια ὁ ποντικός ἀπάνω,
τό ἄλογον δέ ὡς γοργόν ἀνεβοκατεβαίνει·
ποιοῦσιν ταραχήν πολλήν καί ὄχλησιν μεγάλην.
Κόπτει ὁ λύκος τό βουνύν, ἡ ἀλωποῦ τό δάσος,

ὁ κάτης δέ ἀνέβηκεν εἰς τό δενδρόν ἐπάνω,
ἡ μαῦμοῦ ἀπέμεινε ἀπέσω εἰς τήν τρύπαν.

Ἡ δομή τοῦ ἀγῶνα στό τέλος τῶν ΑΖ χάνει τήν αὐστηρή
συμμετρία πού παρατηροῦμε στίς προηγούμενες διενέξεις τῶν
πουλιῶν καί διατηρεῖ, σποραδικά, μερικά μόνο στοιχεῖα τῆς
δομῆς τοῦ γνήσιου κειμένου:

-τό "γύρισμα": Κι ἡ περιστέρα γύρισε καί λέγει
πρός ἐκεῖνον, στ.8 (πβ. καί στ.35, 101 καί 118)⁴

-μερικούς στερεότυπους στίχους: Χαρά στήν κάπια,
λέγει της, τήν φιλοσοφωτάτην (στ.60), Ἀσῆκω, φεῦ-
γε, μύσευσε, ἐκ τήν χαράν ἐτούτην (στ.6, πβ. καί
στ.47), ἐμέν τά λέγεις, ἄτυχε, σκοτειδιμαυρισμέ-
νον (στ.10), Οὐδέν γάρ λέγω ψέματα, οἱ πάντες τό
γινώσκουν (στ.17, πβ. καί στ.40)⁵.

Ἀντίθετα, ἐμπλουτίζεται μέ ἄλλα στοιχεῖα πού ξεφεύγουν
ἀπό τό υἱοθετούμενο σχῆμα καί ἀπαντοῦν μόνο στή "Διήγηση"⁶:

-τή "δευτερολογία": Ἡ κάπια πάλιν δεύτερον οὕ-
τως ἀπυλογήθη (στ.40)

-τόν "ἐπίλογο": Ὁ κόραξ ὅταν ἤκουσε τάς ὕβρεις
τάς μεγάλας, | μεγάλως τό ἐντράπηκεν κι ἐξέβην
ἐκ τοῦ μέσου (στ.23-24)

-τήν παρέμβαση σέ μερικά ἐπεισόδια ἐνός τρίτου "προσώ-
που": Ἀσκορδιαλός ὡς ἤκουσεν τῆς κάπιας τά λό-
για, | ἐξέβηκεν, ἐκάθισε κοντά εἰς τό πλευρόν της: |
"Χαρά στήν κάπια... (στ.58-59, πβ. "Διήγηση", στ.267-
270, 809-811)

-τήν ἀποστροφή πρὸς ὄλο τό πλῆθος τῶν ὀρνέων: Ἡρξα-
το δέ ὁ σκορδιαλός, τοιούτους λόγους λέγει : |

"'Ακούσατε ὄλα τὰ πουλία καί πληθος τῶν ὀρνέων..!"
(στ.65-66, πβ. "Διήγησι", στ.549).

Σέ μία περίπτωση (στ.25-26) ὑπάρχει τό δομικό στοιχεῖο τῆς "μετάβασης", πού ἀπαντᾷ καί στό γνήσιο κείμενο τοῦ "Πουλολόγου", ἀλλά πού ὁ διασκευαστής τοῦ κειμένου τῶν AZ τό δύνει ἐδῶ μέ τή μορφή πού ἀπαντᾷ στή "Διήγησι". Ἐνῶ δηλ. στό γνήσιο κείμενο ἡ "μετάβασι" ἀποτελεῖται πάντοτε ἀπό τό στερεότυπο δίστιχο Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν | καί ὁ (ὄνομα πουλιού) ἤρξατο ὑβρίζειν τόν (ὄνομα πουλιού)⁷, οἱ στίχοι 25-26 τῆς διασκευῆς τῶν AZ (Τότε ἡ πάπια ἔβγηκεν, ἐκάθισεν στό μέσον, | πρὸς τόν σμυρῦλλον ἤρξατο λέγειν τοιούτους λόγους) μιμοῦνται ἀνάλογους στίχους τῆς "Διήγησις", πβ.στ. 904-905 Τότε ἐλθὼν ὁ ἔλεφας ἐστάθη εἰς τό μέσον | καί ταῦτα προσεφθέξατο πρὸς τήν κοινότητα ὄλην· πβ. καί στ.419-421, 546-549, 644-648, 809-811, 830-832⁸.

Τέλος, ἡ γλώσσα τῆς παραλλαγῆς τῶν AZ περιέχει πολλά νεωτερικά στοιχεῖα, ἐκτός ἀπό ἐκεῖνα πού διαπιστώσαμε παραπάνω (σελ.85-87) συγκρίνοντας τό κείμενο τῶν CPVLE μέ τό κείμενο τῶν AZ στοὺς στίχους 1-518:

- στό λεξιλόγιο: στ.2 νά μακαρίσις, 3 νά λάχη (πβ. γνήσιο κείμενο, στ.91 ἄν τύχη, 390 καί τύχη, μή τύχη, κλπ.), 7 σέ λύπην (πβ. γνήσιο κείμενο, στ.16 εἰς ὀρμησίαν, 40 εἰς ἀτιμίαν, 95 εἰς ἐκκλησίαν), 12 μούρσιαν, 16 τὰ βρωμισμένα τὰ κτηνά, 28 λιανά, 33 σύρε ("πήγαλνε", πβ. γνήσιο κείμενο, στ.619 ὕπαγε) 69 τήν τάβλαν (πβ. γνήσιο κείμενο, στ.5 τό τραπέζιν, 481 τῆς τραπέζης, 520 τῆς τραπέζης), 71 ἀτός του, 79 τό

προβελέντζιο, 80 τὰ προβελέντζια, 86 στραβά, 103 σῶ-
νελ ("ἀρκεῖ"), 106 νά ἔχουν τήρησιν, 108 κάμνεις
στραβήν κρύσιν (πβ. γνήσιο κείμενο, στ.446 ἀδελκεῖς), 119
ἀντάμα, 129 γλήγορος, 131 νησόπουλον ("μικρό νησί").

- στή σύνταξη: στ.32 καλά κί ἄν εἶσαι (πβ. γνήσιο
κείμενο, στ.18 καί ἄν ἦσουν, 91 καί ἄν τύχη), 112 λέ-
γουν τοῦ βασιλέως (πβ. γνήσιο κείμενο, στ.71 λέγει τόν
τσικνέαν, 175 λέγει τό ποντίκιν, 231 τόν καρκαρίνον
λέγει)

- στή μορφολογία: στ.80 φελᾶ ("ῶφελεῖ")

- στίς μορφολογικές καταλήξεις: στ.55 ἀδελφοκοιτά -
δες⁹, 90 κυνηγάρους.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. Γ.Θ. Ζώρα, 'Ο Πουλλολόγος (κατά νέαν παραλλαγήν), σελ.17-18.
2. Βλ. παραπάνω, σελ.81-82.
3. Γιά τήν πολιτική σάτιρα στη "Διήγηση" βλ. V.Tsioupi, ὄ.π., σελ.34-44.
4. Βλ. παραπάνω, σελ.142-146.
5. Βλ. παραπάνω, σελ.150.
6. Βλ. παρακάτω, σελ.242-247.
7. Βλ. παραπάνω, σελ.141-146.
8. Βλ. παρακάτω, σελ.242-247.
9. Πβ. "Διήγηση", στ.433 ἀδελφοκοιτός.

Β'. Γραμματολογικά προβλήματα του "Πουολόγου"

I. Οι πηγές

1. Ἡ ἑλληνική παράδοση

Ἡ μελέτη τοῦ "Πουολόγου" ὀδηγεῖ σέ δύο βασικές διαπιστώσεις: ἡ πρώτη εἶναι ἡ θαυμαστή ἀκρίβεια μέ τήν ὁποία ὁ ποιητής περιγράφει τά κύρια χαρακτηριστικά καί τίς συνήθειες τῶν εἰκοσιοχτώ πουλιῶν πού παρουσιάζει, ὥστε νά μπορούμε νά ποῦμε ὅτι τό ποιήμα του ἀποτελεῖ πραγματικό ἐγχειρίδιο λαϊκῆς ὀρνιθολογίας· ἡ δεύτερη εἶναι ἡ ἀδιατάρακτη συνέχεια καί ἐνότητα πού ὑπάρχει στίς παραδόσεις, στούς θρύλους, στίς ἀντιλήψεις καί στίς γνώσεις γύρω ἀπό τά πουλιά αὐτά ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Αὐτό τό ποικίλο καί πλούσιο ὕλικό μᾶς δυσκολεύει, ὅταν θελήσουμε νά στραφοῦμε στήν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν ἀπό τίς ὁποῖες τό ἀντλήσε ὁ ποιητής καί πού πρέπει νά ἦταν τριῶν εἰδῶν:

α. Ἡ ἐμπειρική παρατήρηση, δηλ. ἡ προσωπική ἀντίληψη τοῦ ποιητῆ γιά τήν ἐξωτερική ἐμφάνιση καί τή συμπεριφορά τῶν πουλιῶν πού περιγράφει. Πραγματικά, ὁ πλοῦτος καί ἡ ἀκρίβεια τῶν στοιχείων πού μᾶς δίνει δέν μπορεῖ νά προέρχονται μόνο ἀπό προφορικές καί γραπτές πηγές.

Ἐκτός ἀπό συγκεκριμένα στοιχεῖα πού βρήκαμε σέ βιβλία καί μελέτες πού ἀναφέρουμε κάθε φορά στίς σημειώσεις αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, τίς εἰδικότερες φυσιολογωστικές πληροφορίες

τίς άντλήσαμε βασικά από τά έργα τοῦ Ν. Ἀποστολίδη, Ἐπισημονικός καθορισμός τῶν ἐν τῷ Πουλολόγῳ ἀναφερομένων κτηνῶν, τοῦ Ν. Γερμανοῦ, Ὁ βίος τῶν ζῶων, τοῦ Σ. Γρανίτσα, Τά ἄγρια καί τά ἡμερα τοῦ βουνοῦ καί τοῦ λόγγου, τοῦ Π. Ζέρβα, Τά κυνήγια στήν Ἑλλάδα, τῶν Ἀ. Κανέλλη-W. Bauer, Τά ὀνόματα τῶν πουλιῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἡ. Καραλέκα, Ἀγρίμια καί πουλιά τοῦ τόπου μας, καί από τά ἄρθρα τοῦ Δ. Παπαγιαννόπουλου καί τοῦ Ν. Ἀναγνωστόπουλου στή Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια καί στό Ἐγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ἐλευθερουδάκη.

β. Θρύλοι καί μύθοι τοῦ λαοῦ, πού ἐμφανέστατα ἔχνη τους βρίσκουμε διάσπαρτα μέσα στό ποιήμα· πρόκειται γιά λαϊκές διηγήσεις γύρω από τά πουλιά, τίς ὁποῖες ὁ ποιητής πρέκει νά ἄντλησε από τήν προφορική παράδοση: μερικές από τίς παραδόσεις αὐτές διατηροῦνται ἀκόμη στό στόμα τοῦ λαοῦ, πράγμα πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ὑποθέσουμε πῶς καί ἄλλες παραδόσεις πού βρίσκουμε μόνο στόν "Πουλολόγο" πρέκει νά προέρχονται από τήν ἴδια προφορική λαϊκή παράδοση καί δέν εἶναι κλάσματα τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ.

Γιά τίς λαϊκές παραδόσεις χρησιμοποιήσαμε τά βιβλία τοῦ Δ. Λουκόπουλου, Νεοελληνική Μυθολογία, τοῦ Ν. Πολύτη, Παραδόσεις, τοῦ Ἡ. Καραλέκα, Ἀγρίμια καί πουλιά τοῦ τόπου μας, τοῦ Γ. Μέγα, Τό ἑλληνικό παρομύθι, τοῦ Ε. Μπόγκα, Ζῶα καί πουλιά στούς ἠπειρωτικούς θρύλους, τοῦ Stith Thompson, Motif - Index of Folk - Literature, τό περιοδικό "Λαογραφία" καί ἀνέκδοτο ὕλικό τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

γ. Γραπτά μνημεῖα τοῦ λόγου, ἀρχαῖα καί μεσαιωνικά, ἰδίως τὰ φυσιολογιστικά, πού ἀρχίζουν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἀριστοτέλη καί τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς, γιά νά συνεχιστοῦν σέ ὅλη τήν ἑλληνιστική, τήν ἑλληνορωμαϊκή καί τή βυζαντινή περίοδο· ἀπό τά ἔργα αὐτά τὰ περισσότερα ἔχουν χαθεῖ καί συνεπῶς ἡ ἐπισημάνση τῶν γραπτῶν πηγῶν τοῦ "Πουολόγου" εἶναι σέ πολλά σημεῖα δύσκολη, ἄν ὄχι ἀδύνατη. Δέν πρέπει νά ἀποκλείσουμε τήν πιθανότητα ὁ ποιητής νά ἔχει ἀντλήσει πολλά ἀπό τὰ στοιχεῖα του ἀπό κάποιο χαμένο ἐγχειρίδιο πού μιλοῦσε λεπτομερειακά γιά ὅλα τὰ πουλιά.

Γιά τό κεφάλαιο αὐτό ἀντλήσαμε τό ὑλικό μας βασικά ἀπό ἀρχαῖα¹ καί μεσαιωνικά κείμενα, ὅπως οἱ Ὅρνιθες τοῦ Ἀριστοφάνη, Αἱ περί τὰ ζῶα ἱστορίαι τοῦ Ἀριστοτέλη, τὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, τὰ φαινόμενα τοῦ Ἀράτου, ἡ Ἀλεξάνδρα τοῦ Λυκόφρονος, τό Περὶ ζῶων Ἰδιότητος τοῦ Αἰλιανοῦ, οἱ Δεικνοσοφιστές τοῦ Ἀθηναίου, ἡ Ἑλλάδος περιήγησις τοῦ Παυσανία, οἱ Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, τὰ Ὀνειροκριτικά τοῦ Ἀρτεμιδώρου, οἱ Μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου καί τοῦ Ἀντ. Λιβεράλη, τὰ Ἰξευτικά τοῦ Διονυσίου, οἱ Μῦθοι τοῦ Ὑγίνου, τὰ Ἱερογλυφικά τοῦ Ὠραπόλλωνα, ἡ Παλαιά Διαθήκη, ὁ φυσιολόγος, τό Ὀνειροκριτικόν τοῦ Ἀχμέτ, ὁ Μανουήλ φιλικῆς, καί διάφορα ἄλλα βυζαντινά κείμενα².

Φυσικά, δέν εἶναι πάντοτε εὐκόλο νά ξεχωρίσουμε ποιά στοιχεῖα προέρχονται ἀπό τήν ἐμπειρική παρατήρηση, ποιά ἀπό τήν προφορική παράδοση καί ποιά ἀπό γραπτά κείμενα· γι' αὐτό εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τὰ συνεξετάσουμε, παρουσιάζοντάς τα κατά τρόπο συνθετικό. Ἐξετάζουμε ἕνα-ἕνα τὰ

πουλιά μέ τή σειρά πού παρουσιάζονται στό ποίημα, δύνουμε τήν έπιστημονική όνομασία καί τά λαϊκά όνόματά τους, παραθέτουμε καί σχολιάζουμε τούς χαρακτηρισμούς τους, ακολουθώντας τή σειρά του κειμένου, καί προσπαθοῦμε νά ανα-συνθέσουμε τούς μύθους καί τίς παραδόσεις, πού συχνά μᾶς δύνονται κατά τρόπο ύπαυλικτικό καί άποσπασματικό.

1. Χρησιμότητα για τήν έρευνά μας ύπηρεξε τό βιβλίο του W.D'Arcy Thompson, A Glossary of Greek Birds, όπου παραθέτονται οί περισσότερες άρχαίες πηγές.

2. Βλ. H. Hunger, Der byzantinische Katz-Mäusekrieg, Graz-Wien-Köln 1968, καί J. Irmscher, Das mittelgriechischen Tierepos. Bestand und Forschungssituation, στό Aspects of the Medieval Animal Epic, Leuven-The Hague, 1975, σελ.207-228.

Ὁ κύκνος Ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ στίχο 8 (ἀγριόφωνε¹) καὶ ἀπὸ τὸ στίχο 10 (νά κιλὰδῆς οὐκ ἤμπορεῖς), ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὸ συνηθισμένο κύκνο (*cygnus olor*) καὶ ὄχι γιὰ τὸν κύκνο τὸ μουσικό (*cygnus musicus*)².

Στὸ ποίημα περιγράφεται μὲ ἐπιτυχία ὡς μακροσφονδύλατος (στ.7), γιὰτὶ ἔχει μακρὺ λαιμό³, μελανοπόδης (στ.8), γιὰτὶ τὰ πόδια του εἶναι μαῦρα ἢ σταχτιά, λευκοφόρος (στ.25), γιὰτὶ ἡ λευκότητα τῶν πτερῶν του εἶναι παροιμιώδης⁴, λιμνοαναθρεμμένος (στ.8), γιὰτὶ ζεῖ στίς λίμνες⁵, καὶ χρυσόγερος (στ.29), γιὰτὶ ζεῖ πολλὰ χρόνια⁶, ἐνῶ τὸ ἐπίθετο ἀσύσσομος (στ.7, "κού ἔχει κάποιο σωματικὸ ἐλάττωμα") ἀναφέρεται πιθανῶς στὸ ἀδέξιο περπάτημά του, κού δύνει τὴν ἐντύπωση πὺς ὁ κύκνος κουτσαίνει: τὰ πόδια του, κού βρίσκονται στὸ πίσω μέρος τοῦ σώματός του, τόν βοηθοῦν νά κολυμπᾶ καλά, ἀλλὰ ὄχι καὶ νά περπατᾶ ἄνετα.

Ἀπαντώντας στίς κατηγορίες τοῦ πελαργοῦ ὁ κύκνος κερηφανεύεται γιὰ τὸ λευκὸ φτέρωμά του καὶ γιὰ τὸ νόστιμο κρέας του, κού εἶναι ἀγαπητὸ ἔδεσμα τῶν βασιλιάδων (στ.26 τὸν τρώγουσιν οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ ἀρχοντόπουλά τους)⁷.

Ὁ πελαργός Εἶναι ὁ πελαργός ὁ τεφρός (*ciconia ciconia*), γνωστός σήμερα στήν Ἑλλάδα ὡς λελέκι, λέλεκας καὶ καλαμοκανάς (καλαμούκανος στήν Κύπρο).

Ὁ κύκνος τὸν εἰρωνεύεται πῶς εἶναι τσαφαροσκέλης⁸, καμηλοπερπατάρης (στ. 23), γριζόχρως, γριζόφορος καὶ δρεκανομύτης (στ. 24) : πραγματικά, ὁ πελαργὸς ἔχει ψηλά καὶ λεπτά πόδια καὶ περπατᾷ μέ ἀργά καὶ μεγάλα βήματα ὅπως ἡ καμήλα· τὸ φτερωμὰ του εἶναι ἀσπριδερό, ἀλλὰ μαῦρο στὺς φτεροῦγες καὶ σταχτόμαυρο γύρω ἀπὸ τὰ μάτια, γι' αὐτὸ στὸ κείμενό μας (στ. 28) παρομοιάζεται μέ μυρλομουτζωμένον χαλκωματάν⁹· ἡ μύτη του μοιάζει μέ δρεπάνι¹⁰.

Κατὰ τρόπο ἀνεξήγητο συνδέεται μέ τὸν πελαργὸ (στ. 13-17) ἕνας μῦθος πού ὁ ποιητὴς παρακάτω (στ. 73 κέ.) τὸν ἀποδίδει ἀναλυτικότερα στὸν τσικνέα¹¹.

Ἡ ὠτίδα εἶναι ἡ ὠτίδα ἡ βραδεῖα (otis tarda), ἡ ὠτίς τῶν ἀρχαίων, κοιν. ἀγριόγαλος ἢ ἄγρια μισύρκα. Ὁ πελεκάνος τὴν κοροῦδεύει πῶς εἶναι λιβαδοαναθρεμμένη (στ. 34), τσαμπουνομύτρια, ἀκρόκωλος (στ. 35) καὶ μέ τὸν πηλὸν χρυσμένη (στ. 35) : πραγματικά, ἡ ὠτίδα ζεῖ κοπαδιαστά σέ μεγάλους κάμπους καὶ λιβάδια, ὅπου μπορεῖ νά βρῖσκει τὴν τροφή της, δηλ. καρπούς, φροῦτα, σπόρους, ἔντομα κλπ., ἀλλὰ καὶ γιὰ νά γλυτώνει ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐχθρούς της, τίς ἀλεποῦδες, τοὺς λύκους καὶ τὰ τσακάλια· τὸ ράμφος της εἶναι μυτερό¹², καὶ ἡ οὐρά της κοντὴ καὶ στρογγυλὴ· τὸ σῶμα της εἶναι ἀνοιχτὸ καστανὸ μέ πολλὰ μαῦρες κηλίδες καὶ λουρίδες, τὸ κεφάλι καὶ ὁ λαιμὸς της σταχτύς, ἡ κοιλιά ἀσπριδερή, τὸ ράμφος μαυριδερό καὶ τὰ πόδια της σταχτοκόκκινα.

Γιὰ τὴ γευστικότητα τῶν αὐγῶν της, πού τὰ θέλουσιν οἱ εὐγενεῖδες ὅλες (στ. 52), δέν βρήκαμε κουθενά καμιὰ

μαρτυρία. Ἀντίθετα τὸ κρέας τῆς (στ. 51 ὅπου μὲ τρώ-
γουν βασιλεῖς καὶ τὰ ἀρχοντόπουλά τους) ἦταν κε-
ριζήτητο¹³.

Ὁ κακουκάνος εἶναι ὁ πελεκάνος ὁ οὐλόθριξ
(pelecanus crispus), γνωστός καὶ ὡς
σακκάς, τουμπανιάς, κατσαροκέφαλος καὶ σκανόγλος.
Ἡ ὠτίδα τὸν χαρακτηρίζει μὲ τὸ ἐπίθετο φουρνόστο-
με (στ. 42) καὶ μὲ τίς ἐκφράσεις ἐσὺ ὅπου τρῶς ἐκ τὸ
πουρνόν ὀλῶμα τὰ ὀφάρια | καὶ ὡς τὸ δισάκκιν τὰ
χαλᾶς, καὶ ὡς τὸ ταρπύν¹⁴ τὰ ρίπτεις (στ. 44-45): τὸ
κυριότερο χαρακτηριστικὸ τοῦ πελεκάνου εἶναι πραγματικὰ
τὸ μακρὺ καὶ ὀγκῶδες ράμφος του, μὲ τὸ μεγάλο δερμάτινο
σάκκο πού κρέμεται στό κάτω μέρος του (λαρυγγικός σάκκος),
ἀπ' ὅπου πῆρε καὶ τίς ὀνομασίες σακκάς καὶ τουμπανιάς·
ὁ φάρυγγάς του εἶναι πολὺ πλατύς κι ἔτσι ἔχει τὴ δυνατό-
τητα νὰ καταπίνει ὀλόκληρα πολὺ μεγάλα φάρια· μὲ χαρακτη-
ριστικὴ ἀδηφαγία γεμίζει τὸ λαρυγγικὸ σάκκο του μὲ νερό
καὶ φάρια, κι ὅταν πεινάσει, βγάζει τὸ νερό καὶ καταπίνει
ὅσα φάρια χρειάζεται γιὰ νὰ χορτάσει, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα τὰ
ἀποθηκεύει στό σάκκο του¹⁵. Αὐτόν τὸ σάκκο ὑπαινύσσεται
ἡ ὠτίδα καὶ μὲ τίς ἐκφράσεις ἀνάζηκε τοῦ καρβανᾶ¹⁶ μὲ
τὸ ἄχρηστον δερμάτιν (στ. 54), ἀποθηκάριν τοῦ Μω-
σέ γεμάτων σκυλινέαν¹⁷ (στ. 55), ἀσκήν βρωμιάρικον
(στ. 56)· τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ τοῦ σάκκου δικαιολογεῖ ἐ-
κίσης τὰ ἐπίθετα βρωμόστομε καὶ βρωμόχνωτε (στ. 43)¹⁸.
Τέλος, ἡ ὠτίδα κατηγορεῖ τὸν πελεκάνο ὅτι τὸ κρέας του δέν

ἰδιαιτέρως περιγράφουσι τὴν ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν ἡ γέρανος: "ἐπορχουμένη τὸν θάνατον καὶ νῦν μὲν τὰ κρανῆ, νῦν δὲ δεικνύουσα τὰ ὕπτια"²⁷.

Ὁ γερανὸς περηφανεύεται ὅτι τὸν τρώγουσιν οἱ βασιλεῖς μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου | καὶ τρώγουσιν οἱ ἄρχοντες τὰ ἄκρα μου κρασάτα (στ. 84-85): ὅπως ἀναφέρει ὁ Κουκουλῆς²⁸, πολλοὶ συγγραφεῖς θεωροῦν πράγματι τὸ γερανὸς ὡς ἐξαιρετικὸ ἔδεσμα. "Ἐτσι, ὁ 'Αχμέτ στοῖ "Ὀνειροκριτικὸ" του μιᾶ γι' αὐτόν κού βλέπει στόν ὕπνο του ὅτι τρώει κρέατα γεράνων, ὁ Μιχαήλ Ψελλός γι' αὐτούς κού τρῶνε ἐλάφια καὶ γεράνους, ὁ Συμεών Σήθ γιὰ τὸ ζωμό τῶν γεράνων, ἐνῶ ὁ θεόδωρος Πρόδρομος ἀναφέρει κάποιον κού ὑπερηφανεύεται ὅτι τρώει "κιοτάτας γεράνους" καὶ μνημονεύει "τούς δυσορεκτοῦντας περὶ τούς γεράνους διὰ τὸ σύνηθες τῆς τροφῆς". Ἐξαιρετικὸ μέρος τοῦ γερανοῦ θεωροῦσαν τὰ πόδια του²⁹, κού ἀπό τὸ κείμενό μας μαθαίνομε πῶς τὰ μαγεύρουαν κρασάτα.

Ὁ τσικνέας Ἔξαι ὁ ἐρωδιός ὁ λευκός (*ardea alba*), ὁ κυκνίας τῶν ἀρχαίων, γνωστός σήμερα ὡς τσικνιάς, ψαροφάγος, τρυγονοσοῦρτης, τρυγονοκράκτης, νυχτοκόρακας καὶ ριγκιόζα.

Ὅταν ὁ τσικνέας πετᾶ, τεντώνει τὰ πόδια του πίσω σάν οὐρά³⁰ σέ σχῆμα πυράγρας, καὶ αὐτὸ φαίνεται πῶς ὑπαινίσσεται ὁ γερανός, ὅταν λέει γιὰ τὸν τσικνέα, κού ἦταν χαλκίας (στ. 72): καὶ ὅταν πετάση... | βλέπετε εἰς τὸν κῶλον του, τὸ πῶς γὰρ τὸ βαστάζει, | τὸ εἶχεν εἰς τὸ ἐργαστήριον του, ἐκεῖνον τὸ ξυλάβιν (στ. 80-82).

Συνηθισμένος τόπος διαμονῆς του εἶναι τόσο οἱ ἀκτές τῆς θάλασσας, ὅσο καί οἱ λίμνες, οἱ ὄχθες τῶν ποταμῶν ἢ ἀκόμη καί τὰ ρυάκια πάνω στά βουνά, ὅπου τρέφεται μέ φάρια καί ὑδρόβια ζῶα, ὅπως ἄλλωστε τόν κατηγορεῖ καί ὁ γερανός (στ. 90-92 τὰ ἀκρωτήρια κερπατεῖς, τὰ ξηρορυάκια τρέχεις. | Καί ἄν τύχη ὀκάκου πούπετε νά πιάσης βελονίδα, | ἐκεῖνην ἔχεις, ἄτυχε, καί πρόγεμαν καί δεῦκνον) ³¹.

Σύμφωνα μέ μιὰ δυσεξιχνύαστη μαρτυρία, πού περιέχεται στό Γλωσσάριο τοῦ Φιλόξενου ³², ὁ τσικνέας συγγέεται μέ τό γλάρο. Κάτι ἀνάλογο πρέπει νά συμβαίνει καί στό ποίημά μας (στ. 73-79), ὅπου ἀποδίδεται στόν τσικνέα ἕνας αἰτιολογικός μῦθος, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο τό πούλι αὐτό ἔφαγε ξένα λεφτά καί γυρίζει ἀπό ἀκρογιαλιά σέ ἀκρογιαλιά μαζεύοντας παλιοκαρφιά, γιά νά ἐπιστρέψει τάχα τὰ δανεικά· ὁ τσικνέας παίζει ἐδῶ τό ρόλο πού παίζει ὁ γλάρος, μαζί μέ τή νυχτερίδα καί τό βάτο, σέ μιὰ σχετική θεσσαλική παράδοση ³³ :

"Ὁ Βάτος συντρόφεψε μέ τή Νυχτερίδα καί μέ τό Λάρο κι ἔμπορευότανε. Μετρητά ὁ Βάτος δέν εἶχε, γιά νά βάλῃ τό ἀνάλογο κεφάλαιο στήν ἑταιρεία, εἶχε ὅμως γούνα μεγάλης ἀξίας κι αὐτή ἔβαλε. Ὁ Λάρος ἔβαλε ὅσα χαλκωματένια ἀγγεῖα εἶχε στό σπύτι του· καί μόνο ἡ Νυχτερίδα ἔβαλε μετρητά, πού τὰ δανείστηκε ἀπό τοκογλύφους.

Πῆραν τὰ κεφάλαια καί πῆγαν σέ μακρινό μέρος· φούνταν λογιῶν λογιῶν πραμάτιες, ἕνα πλοῦτο ὀλάκερο φόρτωσαν καί γύριζαν.

Στό γυρισμό, ἔπιασε θαλασσοφουρτούνα καί τό πλοῦτο

ναυάγησε. Αὐτοῦ ἔπεσαν στή θάλασσα, ἀλλά δέν πνίγηκαν, βγῆκαν ἀποκεῖ μέ ἄλλη μορφή. Ὁ Λάρος ἔγινε πουλί καί γυρίζει στά πέλαγα, ὅπου ἀκόμα περιμένει νά στερέψη ἡ θάλασσα γιά νά βρῆ τά χαλκωματένια ἀγγεῖα του στό βυθό της. Ἦταν ἀξίως πράματα καί δέ μπορεῖ νά τά λησμονήση μόλο πού πέρασαν τόσα χρόνια.

Ὁ Βάτος ἔγινε δεντρικό μέ πολλά ἀγκάθια .κι ἔκπασε τίς διαβάες πού περνοῦν οἱ διαβάτες. Ὅποιος περνάει ἀπό κοντά του, τόν γραπώνει μέ τ' ἀγκάθια του καί παρατηρεῖ τί φοράει ἀπάνω του. Ἡ δουλειά του εἶναι μήν τύχη καί βρῆ τόν ἄνθρωπο πού φορεῖ τή γούνα πού ἔχασε.

Ἡ Νυκτερίδα ἔγινε πετούμενο καί κρύβεται μέρα καί νύχτα σ' ἀνήλια καί κρυφά μέρη. Φοβεῦται μήν τή βροῦν οἱ δανειστές καί τῆς ζητήσουν τά χρήματα πού τή δάνεισαν¹.

Ἡ παράδοση αὐτή πρέπει νά κατάγεται ἀπό τό μῦθο τοῦ Αἰσώπου γιά τή νυκτερίδα, τή βάτο καί τήν αἰθουλα³⁴:

Νυκτερίς, βάτος καί αἰθουλα

Νυκτερίς καί βάτος καί αἰθουλα κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλας στειλάμεναι ἐμπορεύεσθαι διέγνωσαν. καί δὴ ἡ μὲν νυκτερίς ἀργύριον δανεισαμένη εἰς μέσον κατέθηκεν, ἡ δέ βάτος ἐσθῆτα ἐνεβάλετο, ἡ δέ αἰθουλα χαλκὸν πριαμένη καί τοῦτον ἐνθεμένη ἔπλει. χειμῶνος δέ σφοδροῦ γενομένου καί τῆς νηὸς περιτραπέισης <πάντα ἀπολέσασαι αὐταὶ ἐπὶ τὴν γῆν διεσώθησαν. καί> ἡ μὲν αἰθουλα ἀπ' ἐκεῖνου τὸν χαλκὸν ζητοῦσα ἐπὶ τοῦ βυθοῦ δύνει, οἴομένη ποτέ εὐρήσειν· ἡ δέ νυκτερίς τοὺς δανειστάς φοβουμένη ἡμέρας μὲν οὐ φαίνεται, νυκτός δέ ἐπὶ νομήν ἔξεισιν· ἡ δέ βάτος τὰς ἐσθῆτας ἐπιζητοῦσα τῶν παριόντων ἐπιλαμβάνεται τῶν ἱματίων, προσδοκῶσα τῶν ἰδίων τι

ἐπιγνώσεσθαι.

Ὁ λόγος δηλοῦ ὅτι περὶ ταῦτα μᾶλλον σπουδάζομεν περὶ ἅ ἂν πρότερον πταίσωμεν.

Ἄλλως.³⁵

Νυκτερίς καὶ βάτος καὶ αἰθουα ἑταιρείαν ποιησάμενοι ἐμπορικόν διέγνωσαν βίον ζῆν. Ἡ μὲν οὖν νυκτερίς ἀργύριον δανεισαμένη καθῆκεν εἰς τό μέσον, ἡ δέ βάτος ἐσθῆτα μεθ' ἑαυτῆς ἔλαβεν, ἡ δέ αἰθουα τρίτη χαλκόν καὶ ἀπέπλευσαν. Χειμῶνος δέ σφοδροῦ γενομένου καὶ τῆς νεῶς περιτραπέισης· πάντα ἀπολέσαντες αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν διεσώθησαν. Ἐξ ἐκείνου τοίνυν ἡ μὲν αἰθουα τοῖς αἰγιαλοῖς αἰεὶ παρεδρεύει, μὴ που τὸν χαλκόν ἐκβάλη ἢ θάλασσα· ἡ δέ νυκτερίς τοὺς δανειστάς φοβουμένη τῆς μὲν ἡμέρας οὐ φαίνεται, νύκτωρ δ' ἐπὶ νομῆν ἔξεισι· ἡ δέ βάτος τῆς τῶν παριόντων ἐσθῆτος ἐπιλαμβάνεται, εἴ που τὴν οἰκείαν ἐπιγνοίη ζητοῦσα.

Ὁ μῦθος δηλοῦ, ὅτι περὶ ἅ σπουδάζομεν, τούτοις ἐς ὕστερον περιπίπτομεν.

Ἡ χήνα Ἡ χήνα (anser anser) περιπαύζεται ἀπὸ τοῦ γλάρου ὅτι εἶναι μουσούνα (στ. 102), χονδρομουσούνα (στ. 110) καὶ κακομούσουρη (στ. 109), ὅτι φορεῖ τὴν τσαπερούν τὴν ἀνασκουμπωμένην (στ. 103)³⁶ καὶ ὅτι ὀπίσω πρὸς τὸν κῶλον τῆς κρατᾶ ἕνα σακκοῦ-λιν (στ. 104) : τὰ τρία ἐπίθετα ἀναφέρονται προφανῶς στὸ πλατύ καὶ χοντρό ράμφος τῆς χήνας, πού εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κυριότερα χαρακτηριστικά της, ἐνῶ ὁ στίχος 104 ἀναφέρεται στὴν κοιλιά της πού εἶναι μεγάλη καὶ κυρτή, ὥστε στὰ ἐνήλικα πουλιά νὰ ἀγγίζει σχεδόν στὸ ἔδαφος. Τὸ σχῆμα αὐ-

τό τῆς κοιλιᾶς τῆς χήνας ἔδωσε, φαίνεται, ἀφορμή γιὰ τό κλά-
σιμο ἑνός ἄγνωστου ἀπό ἄλλες πηγές μύθου (στ.104-105): ἡ
χήνα ἦταν δούλα σέ ἓνα σπύτι, ἔκλεφε τά νήματα τῆς κυρᾶς
της καί τά ἔκρυψε στό σακκούλιον της.

Εἶναι ὁ γλᾶρος ὁ γελῶν (larus ridi-
'Ο γλᾶρος bundus), ὁ λᾶρος τῶν ἀρχαίων. Ἡ χήνα
τόν χαρακτηρίζει ὡς θαλασσοκοπάνιστο καί βραχοδαρ-
μένο³⁷ (στ. 113), γιατί πράγματι ὁ γλᾶρος εἶναι τό σύμβολο
τῶν θαλασσοδάρμένων ἀνθρώπων³⁸. Ἐπίσης τόν ἀποκαλεῖ ψω-
μοζήτη πού τριγυρνᾷ στό γιאלό γιὰ νά βρεῖ κάποιο πῶμα
νά φάει (στ. 114-115), καί πού, ὅταν δέ βρεῖ τίποτα, πη-
γαίνει στό βουνό καί τρώει σκουλήκια (στ. 116-118). Οἱ χα-
ρακτηρισμοί αὐτοῦ εἶναι πολύ πετυχημένοι, γιατί ὁ γλᾶρος
ἀνήκει στά πιά ἀδηφάγα πουλιά καί χαρακτηρίζεται ἀπό ἀκα-
τάσχετη βουλιμία. Ἡ κείνα του εἶναι ἀκόρεστη καί τόν ὑποχρε-
ώνει νά ἀσχολεῖται ὅλη τήν ἡμέρα μέ τήν ἀνεύρεση τῆς τρο-
φῆς του, πού τήν ἀποτελοῦν φάρια, ἔντομα, σκουλήκια, ἀλλά
καί φοφύμια. Ἡ ἀδηφαγία του εἶναι παροιμιώδης. Σήμερα λέ-
με "τρῶει σάν γλᾶρος" γιὰ ἄνθρωπο ἀδηφάγο³⁹· ἀλλά" καί οἱ
παλαιοί ἔδωκαν σύμβολον εἰς τόν περιβόητον διὰ τήν πολυ-
φαγίαν Ἡρακλέα τόν ὄρνιν γλᾶρον"⁴⁰. Γιὰ τόν ἴδιο λόγο τόν
ὀνομάζουν καί κόρακα τῆς θάλασσας. Ἄν καί εἶναι θαλασσι-
νό πουλί, μερικές φορές ἀπομακρύνεται ἀπό τίς ἀκτές καί ἀ-
κολουθώντας τά ρεύματα τῶν μεγάλων ποταμῶν πηγαίνει σέ
λίμνες ἢ ἔλη πού βρίσκονται πολύ μακριά ἀπό τή θάλασσα,
ὅπου καί ἐπῶάζει· κι αὐτό, γιατί ἐκεῖ βρίσκει σέ ἀφθονία
κάθε εἶδους ἔντομα, μέ τά ὅποια τρέφει ἀποκλειστικά τούς

νεοσσούς του.

Ὁ γλάρος ἔχει φωνή παρατεταμένη καὶ ἄχαρη καὶ μοιάζει νά κρώζει. Αὐτό ὑπαινύσσεται πιθανῶς ἡ χήνα, ὅταν τόν ἀποκαλεῖ τσαχαρατά μέ τήν φωνήν (στ. 126)⁴¹. Ἡ χήνα τόν ἀποκαλεῖ ἐπίσης γαλιότη (στ. 120), δηλ. κατεργάρι⁴². Ἡ ἰδιότητα αὐτή τοῦ γλάρου συνδέεται μέ τήν ἀδηφαγία του: ὁ Ἀριστοφάνης παρομοιάζει μέ γλάρο τόν ἀδηφάγο καὶ ἄρπαγα Κλέωνα⁴³.

Τό ἄσπρο φτέρωμά του, πού ἔκανε τή χήνα νά τόν ἀποκαλέσει ἀσπροντυμένο φάντασμα τοῦ μεσημεριοῦ (στ. 126 μεσημβρινέ μέ τά ἄσπρα)⁴⁴, ἔδωσε ἀφορμή στόν ἄγνωστο ἀπ' ἄλλοῦ αἰτιολογικό μῦθο πού μνημονεύεται στό κοῖημα: ὁ γλάρος ἦταν ἓνα ὑποκτο ὑποκείμενο, ἓνας γαλιότης, πού ἔπαιξε τά ροῦχα του στά ζάρια καὶ ἔμεινε μόνο μέ τό κουκάμισο⁴⁵ (στ. 121-122).

Ὁ ταῦς ὁ λοφιοφόρος τῶν ἀρχαίων (pavo
Ὁ παῶν cristatus), τό κοινό παγῶνι. Ἡ αἴψια τόν ἀποκαλεῖ τσεπροπόδαρον⁴⁶, φράγκον μέ τό κακούτσιν (στ. 133) καὶ χήραν θλιβερήν μετά μοιρολογίων (στ. 134): πραγματικά, τό κεφάλι τοῦ παγωνιοῦ ἔχει στήν κορυφή ἓνα ψηλό, ὄρθιο λοφίο ἀπό φτερά, στό ὅποιο ὀφείλει καὶ τήν προσωνυμία τοῦ λοφιοφόρου, καὶ τό ὅποιο τόν κάνει νά μοιάζει μέ φράγκο πού φοράει καπέλο· πετυχημένη εἶναι ἐπίσης ἡ παρομοίωση τῆς μονότονης καὶ δυσάρεστης φωνῆς τοῦ παγωνιοῦ μέ τά μοιρολόγια τῆς χήρας⁴⁷.

Ἀντίθετα, τό παγῶνι καυχιέται πῶς ζεῖ στά βασιλικά παλάτια (στ. 159), πῶς τά αὐγά του τά τρῶνε οἱ εὐγενίδες

ὄλες (στ. 160) καί πώς μέ τά φτερά του φτιάχνουν χρυσᾶ ριπίδια (στ. 162): πραγματικά, ἦταν προνόμιο τῶν βασιλιάδων καί τῶν πλουσίων νά τρέφουν παγῶνα⁴⁸, θεωροῦσαν τά αὐτά τους σπάνια καί νόστιμα⁴⁹ καί μέ τά φτερά τους, πού εἶναι παροιμιώδη γιά τήν ὁμορφιά τους⁵⁰, δέν ἔπαφان ποτέ οἱ ἄνθρωποι νά φτιάχνουν ριπίδια.

Ἡ αἰψία Πρόκειται γιά τήν αἰψία τῶν ἀρχαίων⁵¹ (*mergus merganser*), πού λεγόταν πιθανῶς καί ἀνόπαια⁵², γνωστή σήμερα ὡς βουτηχτάρα ἢ βουταναριά, φαροπούλι, θαλασσοπούλι, λαγγόνα, ἀρτένη καί μῆχος.

Στούς στίχους 138-155 ἀναφέρεται ἕνας ἄγνωστος ἀπό ἀλληπηγή μῦθος, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο κάποιος πρᾶματευτής εἶχε δώσει στήν αἰψία ἀρραβώνα ἕνα ὑπέρπυρον (στ. 150) γιά νά τοῦ φτιάξει καπνιστά σκουμπριά· ἀλλά ἡ αἰψία μέθυσε καί ἔκαυσε τά σκουμπριά (στ. 139)· γι' αὐτό τρέχει πάνω κάτω στό γιαλό, γιά νά πιάσει ἄλλα, νά τά καπνίσει καί νά τά δώσει στόν πρᾶματευτή· ἐπειδή ἡ δουλειά της εἶναι νά καπνίζει σκουμπριά, εἶναι μυριοκαπνισμένη (στ. 138) καί καπνοσπατάλη (στ. 155)⁵³, κι ὅσο κι ἂν βουτᾶ στή θάλασσα, δέν μπορεῖ νά καθαρίσει τό φουστάνι της ἀπό τόν καπνό (στ. 149).

Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό ἐπίθετο βρωμοστενύτισσα (στ. 138), μέ τό ὁποῖο τό παγῶνι εἰρωνεύεται τήν ταπεινή καταγωγή τῆς αἰψίας⁵⁴, ἀλλά καί τή συνήθειά της νά μπαλνοβαίνει ἀπό τίς καμινάδες, προφανῶς γιά νά καπνίσει τά σκουμπριά της.

Ὁ αἰτιολογικός αὐτός μῦθος προσπαθεῖ νά ἐξηγήσει τό

μήπως τόν ξεπεράσει, τόν ἔριξε κάτω ἀπό τήν 'Ακρόπολη' ἀλλά καθώς ἔπεφτε, ἡ 'Αθηνᾶ τόν μεταμόρφωσε σέ πουλί, πού διατήρησε τό ὄνομα Πέρδιξ⁶¹. Τή στιγμή πού ὁ Δαίδαλος, μετά ἀπό τήν πτώση τοῦ γιοῦ του Ἰκαρου, ἀσχολιόταν μέ τήν ταφή του, ἡ πέρδικα, κρυμμένη μέσα σέ πυκνούς θάμνους, τρύναξε τά φτερά της καί φανέρωσε μέ τό τραγουδί τή χαρά της γιά τό ἄσχημο τέλος τοῦ Ἰκαρου. Ἔτσι πῆρε ἐκδίκηση γιά τό γκρέμισμά της ἀπό τό Δαίδαλο.

Ἡ σύνδεση αὐτή τῆς πέρδικας μέ φονικές πράξεις ξαναβρίσκεται σέ ἓνα γεγονός πού ἱστορεῖ ὁ Γενέσιος⁶² καί ὕστερα ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη⁶³: ἡ δολοφονία τοῦ Βάρδα (πού μαζί μέ τόν ἀνεψιό του αὐτοκράτορα Μιχαήλ Γ' εἶχαν προετοιμάσει τό 866 μιᾶ ἐκστρατεία γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἀραβοκρατούμενης Κρήτης, ἡ ὁποία ὁμως τελικά ματαιώθηκε, γιατί, πρὶν ξεκινήσει ὁ στρατός, ὁ Βάρδας δολοφονήθηκε) προδηλώθηκε στόν ἴδιο μέ φυσικά φαινόμενα, δηλ. μέ σεισμούς, ὄνειρα καί ἄλλα σημεῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά γίνεται λόγος καί γιά μιᾶ ἐσθήτα πού τοῦ ἔστειλε, πρὶν ἀπό τή δολοφονία, ἡ ἀδερφή του Θεοδώρα. Ἡ ἐσθήτα αὐτή ἦταν κεντημένη μέ μορφές πέρδικας, μέ τίς ὁποῖες ἡ Θεοδώρα ἤθελε, ὅπως λέει ἡ "Συνέχεια" τοῦ Θεοφάνη, νά κάνει γνωστή "αἰνιγματωδῶς" στόν ἀδερφό της Βάρδα τήν ἐναντίον του συνωμοσία. Συνεπῶς ἡ πέρδικα παρουσιάζεται ἐδῶ ὡς προδηλωτικό σημεῖο τῆς δολοφονίας τοῦ Βάρδα, δηλ. ὡς δυσούωνο πουλί.

Τήν ἴδια δυσούωνη σημασία ἔχει ἡ πέρδικα σέ μιᾶ Καππαδοκική παράδοση, πού σώζεται σέ δύο ἑλληνικές καί μιᾶ τουρκική παραλλαγή.

Σύμφωνα μέ τήν έλληνική παράδοση, ό Χριστός, όταν τόν κυνηγοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι γιά νά τόν σταυρώσουν, κρύφτηκε μέσα σέ ἕνα βάτο γιά νά σωθεῖ. Τήν ἴδια ὥρα κρύβονταν σ' αὐτόν τό βάτο μία πέρδικα καί ἕνα περιστέρι, κού, μόλις εἶδαν τό Χριστό, φοβήθηκαν καί ἔφυγαν. Ὑστερα ἀπό λίγο ὁμως κατάλαβαν πώς ὁ ἄνθρωπος κού εἶχε κρυφτεῖ στό βάτο καταδικωτόν· τό περιστέρι πρότεινε στήν πέρδικα νά γυρίσουν πίσω καί νά κρύψουν μέ τά φτερά τους τόν ἄνθρωπο κού κινδύνευε. Ἡ πέρδικα δέ δέχθηκε κι ἔτσι τό περιστέρι γύρισε μόνο του στό βάτο καί ἔκρυψε μέ τά φτερά του τό Χριστό. Ἀντίθετα, ἡ πέρδικα ἔκατσε πάνω σέ ἕνα βράχο κι ἄρχισε νά φωνάζει: βάτο, βάτο, βάτο, τήν ὥρα κού κερνοῦσαν ἀπό κεῖ οἱ Ἑβραῖοι, φανερώνοντάς τους ἔτσι τό μέρος ὅπου ἦταν κρυμμένος ὁ Χριστός. Οἱ Ἑβραῖοι κατάλαβαν τίς φωνές αὐτές τῆς πέρδικας, καί ἀνακάλυψαν τό Χριστό μέσα στό βάτο. Ὁ Χριστός καταράστηκε τότε τήν πέρδικα γιά τήν προδοσία της καί δίδαξε τούς ἀνθρώπους πώς νά τήν κυνηγοῦν.

Σύμφωνα μέ τήν ἄλλη έλληνική παραλλαγή, πού προέρχεται ἀπό τά φάρασα τῆς Καππαδοκίας, ὁ Χριστός, γιά νά ἀποφύγει τούς Ἑβραῖους κού τόν κυνηγοῦσαν, κρύφτηκε, ὅπως καί στήν παραπάνω παράδοση, σέ ἕνα βάτο, ὅπου κρυβόταν καί μία πέρδικα. Ἡ πέρδικα, μόλις εἶδε τό Χριστό, ἄρχισε νά κακαβίζει: βάτα, βάτα, βάτα! Τάχα: ἐδῶ στό βάτο εἶναι! Οἱ Ἑβραῖοι ὀδηγήθηκαν ἔτσι ἀπό τήν πέρδικα καί συνέλαβαν τό Χριστό, κού εὐλόγησε τό βάτο νά μήν ξεραίνεται, καί καταράστηκε τήν πέρδικα κού τόν πρόδωσε νά τήν κυνηγοῦν οἱ Χριστιανοί.

Ἡ τουρκικὴ παράδοση, ποὺ προέρχεται, ὅπως καὶ ἡ ἑλληνικὴ, ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν, ἀναφέρει πὺς ὁ Χασάν-Χουσεϊν, γιὸς τοῦ Ἄλῃ, τέταρτος χαλίφης ὕστερα ἀπὸ τὸ Μωάμεθ, ὅταν καταδικώταν ἀπὸ τοὺς ἄπιστους, κρύφτηκε στὴν κοιλότητα τοῦ κορμοῦ μιᾶς λεύκας. Τὴν ὥρα ποὺ οἱ διώκτες τοῦ Χασάν περνοῦσαν μπροστά ἀπὸ τὸ κρησφύγετό του, ἡ κέρδικα, ποὺ καθόταν ἐκεῖ κοντά, φώναζε: κάκ-καβάκ, κάκ-καβάκ, ποὺ σημαίνει "κοιλότητα στὸν κορμό τῆς λεύκας". Οἱ ἄπιστοι κατάλαβαν ἀμέσως τὴ σημασία ποὺ εἶχαν οἱ φωνές τῆς κέρδικας, συνέλαβαν τὸ Χασάν καὶ τὸν σκότωσαν. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, ὅταν οἱ φονιάδες τοῦ Χασάν εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ, ἡ κέρδικα πλησίασε τὸ νεκρὸ καὶ ἔβαψε στὸ αἷμα του ποὺ χυνόταν τὸ ράμφος καὶ τὰ πόδια τῆς. Ἀπὸ τότε ἡ κέρδικα εἶναι καταραμένο πουλὶ καὶ γιὰ αἰῶνια ντροπὴ τῆς ἔμειναν κόκκινα τὸ ράμφος καὶ τὰ πόδια τῆς, ποὺ βάφτηκαν ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ πιστοῦ, καὶ θεωρεῖται καλὴ πράξη τὸ κυνήγι τῆς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἔτσι ἡ τουρκικὴ παράδοση εἶναι πληρέστερη, γιὰτιὸ περιέχει ἓνα σημαντικό στοιχεῖο: τὸ αἷτιο τοῦ κόκκινου χρώματος τῶν ποδιῶν καὶ τοῦ ράμφους τῆς κέρδικας.

Στὶς κατηγορίες αὐτές ποὺ τῆς ἀπευθύνει τὸ ποντίκιον, ἡ κέρδικα ἀπαντᾷ λέξη πρὸς λέξη: δέν εἶναι πόρνη (στ. 186-187), τὰ πόδια τῆς δέν εἶναι αἱματωμένα, ἀλλὰ (ἄλλο αἷτιο) φορεῖ κάλτσες ἀπὸ σκαρλάτο (στ. 188), μιᾶ μέ κερηφάνεια γιὰ τὰ κόκκινα χεῖλη τῆς καὶ τὰ πλουμισμένα μάτια τῆς (στ. 189), εἶναι ντυμένη, ὄχι σὰν πόρνη, ἀλλὰ σὰν ἀρχόντισσα (στ. 190-192) καὶ δέν φωνάζει τοὺς καύχους τῆς (στ. 196), ἀλλὰ κίλαδεῖ τὴν αὐγὴν (στ. 194-195)· εἶχε

καμιά είκοσαριά πουλιά (στ. 197), αλλά ο πετριτάρης της πήρε τά δώδεκα καί ἔκαψε τήν καρδίαν της (στ. 198-199), καί γι'αυτό τώρα, ὅπου κι ἄν βρίσκεται, παραίνετ τά ἄλλα της πουλιά νά κάθονται κοντά της, γιά νά μήν τά βρεῖ ὁ πετριτάρης (στ. 201-205)· τέλος, λέει μέ περηφάνεια ὅτι εἶναι ἀγαπημένο φαγητό βασιλιάδων καί ἀρχόντων (στ. 206-209).

Πραγματικά, τά κόκκινα πόδια τῆς κέρδικας καί τό κόκκινο ράμφος της (τά χεῖλη της)⁶⁴ δημιουργοῦν μέ τό σταχτογάλανο καί ραβδωτό φτέρωμά της⁶⁵ μιᾶ χρωματική ἀρμονία, πού τονίζεται ἀπό τά ὠραῖα ἀστραφτερά μάτια της: ὅλα αὐτά τά γνωρίσματα τῆς δύνουν τιμητική θέση στή λαϊκή ψυχή⁶⁶ καί στή λαϊκή μούσα⁶⁷· τά χαράματα, προτοῦ "κρούξ'οὐ ἤλιους", κατά τήν ὠραία ἔκφραση Ἡπειρώτη χωρικοῦ⁶⁸, τότε πού δέν ἔχουν ξυπνήσει ἀκόμη οὔτε τά ἀηδόνια⁶⁹, ἀντιλαλοῦν τά βουνά ἀπό τό κελάδημά της· γεννᾶ δέκα ἕως δεκαπέντε πουλιά, πού σπάνια φτάνουν τά είκοσιτέσσερα· ἡ ἀγάπη πού δείχνει στά παιδιά της καί ἡ αὐτοθυσία της εἶναι παροιμιώδη⁷⁰· βρίσκεται σέ διαρκή ἀγωνία⁷¹ γι'αὐτά, τά φωνάζει συχνά καί προσπαθεῖ πάντοτε νά τά ἔχει κοντά της· ὅταν κανένα πάθει τίποτε, ἡ θλίψη της εἶναι ἀπέραντη, ὅπως τό λέει παραστατικά τό γνωστό δημοτικό τραγούδι⁷²· τό κρέας της ἦταν πάντα περιζήτητο⁷³ καί ἀγαπημένο φαγητό τῶν πλουσίων⁷⁴.

Τό κοντίκιν Πρόκειται γιά τή νυχτερίδα (*vesper-*
tilio Daubentonii), πού ὁ ποιητής μας, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι, τή θεωρεῖ πουλί. "Ἦδη στόν Αἴσωπο"⁷⁵ μνημονεύεται ὁ διφυῆς χαρακτήρας αὐτοῦ τοῦ ζώου. Σύμφωνα

μέ τόν Αἰσώπειο μύθο, ὅταν κάποτε τήν ἔπιασε μιά γάτα, ἡ νυχτερίδα τήν παρακαλοῦσε νά μήν τή φάει, γιατί δέν εἶναι πουλί, πού ἀπ' τή φύση της ἡ γάτα πολεμᾷ, ἀλλά ποντίκι. Κι ὅταν πάλι τήν ἔπιασε μιά ἄλλη γάτα, πού ἐχθρευόταν τά ποντίκια, τήν παρακαλοῦσε νά τήν ἀφήσει, γιατί δέν εἶναι ποντίκι, ἀλλά πουλί.

Ἡ σωματική διάπλαση τῆς νυχτερίδας ἔδωσε ἀφορμή νά πλαστεῦ ἡ ἀκόλουθη αἰτιολογική παράδοση⁷⁶: "Κατ' ἀρχάς ἡ νυχτερίδα ἦταν ἓνα ὁμορφο καί περήφανο ποντίκι. Μπῆκε σέ μιάν ἐκκλησία καί ἄρπαξε ἀπ' τό δίσκο ἓνα ἀντίδωρο καί τό ἔφαγε. Τότε ὁ θεός γιά νά τιμωρήσῃ τό ἀπληστο καί ὑπερήφανο ποντίκι γιά τήν κακή του πρᾶξιν, τοῦ ἔδωκε μέν φτερά νά πετᾷ, τοῦ πῆρε ὁμως τό φῶς τῆς ἡμέρας καί τοῦ τό ἄφησε μόνον τήν νύκτα".

Παραλλαγή τῆς ἴδιας παράδοσης εἶναι καί ἡ ἀκόλουθη⁷⁷: "Ἡ νυχτερίδα ἦτανε πρῶτα ποντικός. Μία ἡμέρα ἔτυχε νά μπῆ σέ μιά ἐκκλησία καί νά βρῆ στήν ἄκρη τοῦ ἱεροῦ πεσμένο κάτω ἓνα ἀντίδωρο, καί ὄχι μόνον δέν τό ἔφαγε, ἀλλά τό σήκωσε ἀπό τή γῆ μέ προσοχή καί εὐλάβεια καί τό κράτησε γιά φυλαχτό! Ὁ θεός γιά τήν τόση της εὐλάβεια τῆς ἐχάρισε πτερά γιά νά σηκώσῃ τό ἀντίδωρο ὅσο μπορεῖ ψηλότερα καί νά τό πηγαίνει στούς οὐρανοῦς".

Στόν "Πουολόγο" (στ.177-185) ὑπάρχει ἓνας ἄγνωστος ἀπ' ἄλλοῦ αἰτιολογικός μύθος, πού ἐξηγεῖ γιατί ἡ νυχτερίδα ἔχει μαύρη ράχη καί ἄσπρη κοιλιά: ἡ νυχτερίδα ἐργαζόταν σέ ἓνα σιδηρουργεῖο, καί καθώς δούλευε τό φουσερό, μαύρισε ἡ ράχη της καί κάηκε τό μπροστινό μέρος τοῦ φορέματός της· καί ἐπειδή δέν εἶχε ἄλλο φόρεμα νά φορέσει τό Μ.Σάββατο, τό

μπάλωσε μέ ἓνα κομμάτι λευκό λινό.

Ἡ γνωστή ὄρνιθα (*gallus domesticus*).
 Τό ὄρνιθιν Ὁ καρκατσάς τήν κατηγορεῖ ὅτι κάνει κα-
 τέρα καί γιό νά σπαθοκαταλύουνται (στ. 224) γιά τά θέλ-
 γητρά της. Πρόκειται, φυσικά, γιά τίς κοκορομαχίες, πού
 ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητές καί στήν ἀρχαιότητα καί στή βυ-
 ζαντινή ἐποχή⁷⁸. Ἰδιαίτερα ἡ κοκορομαχία ἀνάμεσα σέ κα-
 τέρα καί γιό εἶναι κάτι πού τό βρίσκουμε ἤδη στόν Ἀρι-
 στοφάνη⁷⁹.

Εἶναι ἡ μελεαγρίς ἡ νουμιδὴ (*nu-
 mida meleagris*), γνωστή ὡς φραγκόκο-
 ἡ καρκαρίνος τα, τσικρίκα καί κροκάνα. Ἡ ὄρνι-
 θα κοροῦδεύει τόν καρκατσά ὅτι εἶναι ἀπιδροσφόνδυλος⁸⁰
 καί γριζοφορεμένος (στ. 236), ὅτι δέ βάζει ποτέ ποκάμι-
 στον στή ράχη του (στ. 237), καί ὅτι, γιά νά χορτάσει, τρώει
 ἄμμο, βρύα, σκουλήκια καί βοῦρκο (στ. 239-240): πραγματι-
 κά, τό φτέρωμά του εἶναι σκοῦρο γκριζό⁸¹ καί ἡ ράχη του
 εἶναι γυμνή ἀπό φτερά· τρέφεται μέ σκουλήκια καί τοῦ ἀ-
 ρέσει νά ζεῖ στά ἔλη.

Στή συνέχεια (στ. 241-256) ἔχουμε ἓναν ἄγνωστο ἀπ'
 ἄλλοῦ αἰτιολογικό μῦθο, πού ἐξηγεῖ γιὰτί τό πουλί αὐ-
 τό εἶναι φαλακρό⁸², ὅπως ἄλλωστε δηλώνει καί τό ὄνομά
 του⁸³: ὁ καρκατσάς καταγόταν ἀπό τή Ρώμη καί ἔζησε ἔξι
 χρόνια καλόγερος σέ μοναστήρι· μιὰ μέρα τόν ἔπιασαν μέ τή
 γυναίκα ἑνός φράγκου ἱππότη, τόν ἔδειραν, τόν βασάνισαν
 -καί ἀπό τότε δέν ξανάβγαλε μαλλιά- τοῦ ἐξάρθρωσαν τά πο-
 δάρια του καί ἔγινε μονοκουμπάρης⁸⁴.

Ὁ ἀφασσιανός   Εἶναι ὁ φασσιανός ὁ κολχικὸς (phasianus colchicus), κοιν. ἀγριόκοτα ἢ φαζάνι. Τὴν προσωνυμία Κολχικὸς τὴν ὀφείλει στὴν προέλευσίν του ἀπὸ τὴν Κολχίδα, ἀπ' ὅπου, κατὰ τὴν παράδοση, τὸν ἔφεραν στὴν Ἑλλάδα οἱ Ἀργοναῦτες: πράγματι ἡ πατρίδα του εἶναι ἡ Δυτικὴ Ἀσία, ἰδιαίτερα ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴν Κασπία θάλασσα⁸⁵.

Τὸ φτέρωμά του εἶναι ποικιλόχρωμο: τὸ πάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ του εἶναι γαλαζοπράσινο, ὁ λαιμὸς του ἔχει ἐναλλασσόμενα χρώματα, ἀπὸ τὸ βαθύ ἰώδες καὶ γαλάζιο μέχρι τὸ πράσινο τῆς ἐλιᾶς, οἱ φτεροῦγες του ἔχουν καστανές ραβδώσεις μέ ἀνταύγειες χρυσοπράσινες, γαλαζοπράσινες, κόκκινες καὶ πορφυρές, καὶ λάμπουν σάν χρυσάφι ἢ χαλκός. Ἡ ὁμορφιά του⁸⁶, τὸ ἡγεμονικὸ του περπάτημα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνατολικὴ καταγωγὴ του, ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ περὶ τὴν δολιχὴν κού ἀναφέρει τὸ κοῖνῆμά μας (στ.271-281 καὶ 313-315).

Ὁ παραγιαλίτης εἰρωνεύεται τὸ φασσιανό ὅτι εἶναι ντυμένος μέ πλούσια πολύχρωμη φορεσιά (τὸ ἀτυκίν, στ.272), ἔτσι κού νὰ μοιάζει μέ ἀρχοντόπουλο ἀπὸ τὴν Ἀνατολή ἢ ἀπὸ τὰ Βελάγραδα⁸⁷ καὶ νὰ ἰσχυρίζεται πὼς εἶναι γιὸς ἑνὸς σεβαστοῦ ἀπὸ τὴ Νύκαια (πρωτεύουσα, γιὰ ἓνα διάστημα, τῆς Αὐτοκρατορίας). Ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι γιὸς μιᾶς κακορίζικης καπὴλίσσας ἐκ τῆν Μεσοθυνίαν, καὶ ὅταν πέθανε ἡ μάνα του, ξόδεψε ὅλο τὸ λογάρην κού τοῦ ἄφησε, γιὰ νὰ ἀγοράσει αὐτὴ τὴ φανταχτερὴ φορεσιά καὶ νὰ παριστάνει τὸν τρανό. Ὁ φασσιανός διαμαρτύρεται λέγοντας πὼς εἶναι πράγματι ἀπὸ εὐγενικὴ γε-

νιά, πώς ὁ βασιλιάς ἀετός εἶναι δεύτερος ξάδερφος τοῦ πατέρα του καί πώς ὁ ἀετός εἶναι ἐκεῖνος πού τοῦ χάρισε τό ἀτυπύν καί τό σκιάδιν⁸⁸ πού φορεῖ (στ.313).

Πρόκειται γιά τόν φοινικόπτερον Ὁ παραγιαλίτης τόν ροδόχρου (phoenicopterus roseus), τόν κοινό φλαμύγγο. Τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ σώματος του καί οἱ συνήθειές του ἔδωσαν ἀφορμή νά πλαστεῖ ἕνας αἰτιολογικός μῦθος, πού σώζεται μόνο στόν "Πουολόγο" (στ.288-323):

Ὁ παραγιαλίτης ἦταν τσαγγάρης, γιός τσαγγάρη, καί γι' αὐτό κρατάει στό στόμα του τό σουβλύν· μιά μέρα δανείστηκε λεφτά, ἀγόρασε τή θάλασσα (προφανῶς παραθαλάσσια οἰκόπεδα) καί ἔγινε γαιοκτήμονας· ἀλλά ἠστόχησεν ἡ θάλασσα (=πλημμύρισε τά οἰκόπεδά του;) καί χρεωκόπησε. Οἱ χρεωφειλέται⁸⁹ του τόν σύρνουν (στά δικαστήρια;) γιά νά τοῦς δώσει πίσω τά δανεικά, κι αὐτός τοῦς ἔξαπατᾷ λέγοντάς τους πώς τά ἔχει κρυμμένα· καί σ' ὅποιο ἀκρογιάλι σταθεῖ, ψάχνει τάχα κάτω γιά νά τά βρεῖ, ἀλλά κάθε φορά τοῦς ξεγελᾷ πώς ἔκανε λάθος στόν τόπο· κι ἔτσι, γιά νά ξεγελᾷ τοῦς δανειστές, δέν μένει ποτέ σ' ἕναν τόπο· καί ὁ φασιανός, ἐπειδή τόν εἰρωνεύτηκε ὁ παραγιαλίτης, εἶπε στόν ἀετό καί τοῦ ἔκοψαν τήν οὐρά⁹⁰, τοῦ τσάκισαν τή μύτη καί τόν ἄφησαν σημάδεμένο.

Τό μακρὺ ράμφος τοῦ παραγιαλίτη πιθανόν νά παριστάνει τό σουβλύν στό μῦθο καί νά ἀποτελέσει τήν ἀφορμή γιά νά τοῦ ἀποδοθεῖ τό ἐπάγγελμα τοῦ τσαγγάρη· τό ἕδριο τό λαϊκό ὄνομά του δείχνει πώς ζεῖ κοντά στίς ἀκτές τῆς θάλασσας,

στὺς λιμνοθάλασσες καὶ στά ἔλη· τῆ φωλιά του τῆ φτιά-
χνει στά ἀβαθῆ νερά, κι αὐτό τό πραγματικό στοιχεῖο ἀπο-
δίδεται στό μῦθο μέ τήν ἀγορά τῆς θάλασσας· ἡ ἔκφραση ἡ-
στόχησεν ἡ θάλασσα πιθανόν νά σημαίνει ὅτι καμιά φορά
ἡ θάλασσα τοῦ καταστρέφει τῆ φωλιά· ὅταν κοιμᾶται, κρύβει
τό κεφάλι του κάτω ἀπό τῆ φτερούγα του, κι αὐτό ὑκονοεῖ
προφανῶς ἡ φράση δείχνεις κάτω· οἱ χρεωφειλέται πρέ-
πει νά εἶναι οἱ κυνηγοί, πού γιά νά τοὺς ἀποφύγει, ἀλλά
καὶ γιὰτί ἀπ' τῆ φύση του εἶναι δειλός καὶ φοβάται τοὺς ἀν-
θρώπους, ἀλλάζει συνεχῶς τόπο· ἡ οὐρά του εἶναι πράγματι
κοντή, καὶ εὐκολα μπορεῖ νά φανταστεῖ κανεὶς πῶς τοῦ τήν
ἔχουν κόψει· τό ἴδιο χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ μύτη του,
πού στή μέση περίπου κάμπτεται ἀπότομα πρὸς τὰ κάτω, ἔ-
τσι πού νά νομίζει κανεὶς πῶς τοῦ τήν ἔχουν τσακίσει.

Ἡ κίσσα ἡ βαλανοφάγος ἢ μακρόου-
Ἡ κίσσα ρος (*garrulus glandarius* ἢ *pica caudata*),
κοιν. καρακάξα, καλιακούδα καὶ κατζηκορώννα στήν
Κύπρο. Ἡ πασιδόνα τήν κατηγορεῖ πῶς εἶναι μελανομύτρια,
τσαπερού, ἀσχημοποδαρούσα (στ. 327), δούλη τῶν φρά-
γκων (στ. 328) καὶ τραυλή (στ. 326). Ἡ κίσσα τῆς ἀκαν-
τᾶ πῶς ἦταν ὀμορφη (στ. 356), παιδὸς Ρωμιοῦ, πού τήν ἔκλε-
ψαν οἱ φράγκοι (στ. 355), κι ἔτσι ξέρει τὰ ἑλληνικά καὶ με-
λᾶ καὶ τὰ φράγκικα (στ. 357)· γι' αὐτό τῆ φέρνουν στήν Πό-
λη, τῆ βάζουν σέ κλουβί καὶ, ὅταν μπεῖ κανένας κλέφτης στό
σπίτι, φωνάζει στό ἀφεντικό της "κλέφτης, πιάσε τον" (στ.
360-362).

Ἡ κίσσα ἔχει πράγματι μαῦρο ράμφος· ὅταν εἶναι θυ-

μωμένη, άνασηκώνει τά φτερά τοῦ κεφαλιού της καί φαίνεται σάν νά φοράει σκούφια' στό ἔδαφος προχωρεῖ μέ ἄσχημα πηδήματα, ἄν καί εἶναι ἕνα ἀπό τά ὠραιότερα πουλιά τοῦ ἑλληνικοῦ λόγγου· ἡ ἀκατάσχετη φλυαρία της εἶναι παροιμιώδης ἀπό τήν ἀρχαιότητα⁹¹.

Ἄλλά ὁ παραπάνω αἰτιολογικός μύθος, πού εἶναι γνωστός μόνο ἀπό τόν "Πουολόγο", πλάστηκε βασικά γιά νά ἐξηγήσει τήν ἰδιαίτερη ἱκανότητά της νά μιλά καί νά μιμεῖται ὁποιαδήποτε φωνή, ἀνθρώπου ἢ ζώου.

Ὅπως στόν "Πουολόγο" ἡ ἀνθρώπινη λαλιά τῆς κίσσας ἐξηγεῖται ἀπό τό ὅτι ἦταν κόρη Ρωμοῦ, πού ἔμαθε τά φράγκικα, ἔτσι καί στήν ἀρχαιότητα πίστευαν κάτι ἀνάλογο: σέ ἕνα μῦθο τῶν "Ἐτερολουμένων" τοῦ Νικάνδρου, πού μᾶς ἔσωσε ὁ Ἄντωνίνος Λιβεράλης⁹² τό 2ο ἢ 3ο αἰῶνα μ.Χ., ἡ κίσσα εἶναι μία ἀπό τίς ἑννέα Ἡμαθίδες πού ἀνταγωνίστηκαν στό τραγούδι μέ τίς Μοῦσες καί γι' αὐτή τήν ἀσέβεια τους μεταμορφώθηκαν σέ πουλιά. Μιά νεώτερη παράδοση⁹³ λέει πώς "ἡ κίσσα ἦταν ἄλλοτε κορίτσι, ὠραῖο, ἔξυκνο καί πολύ ἐργατικό. Ἐτυχε ὁμως νά χάση τή μάνα της καί νά ἀποκτήσει μία μητρική ἰδιότροπη καί κακόψυχη, πού ζητοῦσε πάντοτε ἀφορμή νά τήν κακομεταχειρίζεται. Μέ τό παραμυθρό τήν ἔδερνε ἀλύπητα καί δέν τήν ἄφηνε καθόλου νά ξεκουραστῇ. Τῆς ἔδινε νά κάνη τίς βαρύτερες δουλειές καί πολλές φορές τήν ἄφηνε νηστική. Τό κορίτσι ὑπέφερε πολύ καί ὅταν τοῦ δινόταν εὐκαιρία ἐπήγαυε κρυφά στό γειτονικό δάσος καί ἔτρωγε βελανίδια, γιά νά μήν πεθάνη ἀπό τήν πείνα. Ἐπειδή δέ δέν μπορούσε νά ὑποφέρει τή μαρτυρική ζωή της, παρακαλοῦσε τό θεό νά τή λυπηθῇ καί νά γλυτώση

ἀπό τὰ χέρια τῆς κακῆς αὐτῆς γυναίκα. Ὁ θεός τῆ λυπήθηκε καὶ τὴν ἔκαμε κίσσα".

Ἄλλὰ καὶ ἡ μιμητικὴ ἱκανότητά τῆς κίσσας, ποὺ στό μῦθο μας δηλώνεται μέ τῆ διγλωσσία της -ἐκτός ἀπό τῆ μητρική της γλώσσα, κατὰφερε νά μάθει καὶ φράγκικα, μόλις ἔμεινε μέ τούς φράγκους-, ἔχει πλούσια παράδοση. Τό χαρακτηριστικότερο κείμενο μᾶς τό δύνει ὁ Διονύσιος⁹⁴ : "Τά δέ τῆς κίσσης πρός τάς τῶν φωνῶν μιμήσεις πῶς ἂν τις εἴποι πλεονεκτήματα καὶ πόσα ἂν εἶναι ζῶα δόξειεν φθεγγόμενη; Μηκᾶσθαι ἔριφόν ποτε κίσσης ἀκούων ῥῆθην, καὶ ὡς τῆς μητρός χωρισθέντα περὶ τό δένδρον ἐζήτουν, ἐφ'οὔ καθῆστο κίσσα βοῶσα ἄμυκηθμός εὐθύς, καὶ μόσχον ῥῆθην ἔλτα ὡς πρόβατον ἐβληχᾶτο, καὶ τόν τοῦ ποιμένος τέλος ἐμιμήσατο συριγμόν, ᾧ μετά τὴν νομήν ἐπὶ ποτόν ἄγει τὰ πρόβατα, ὥστε ὀφέ ποτε ἐπὶ τῶν κλάδων ἰδῶν μεταλλομένην αὐτήν, ἀπεθαύμασα πηλίκᾳ μέχρι καὶ τῶν ὀρνέων ἐστὶν τὰ θεῖα δωρήματα"⁹⁵.

Οἱ ἱκανότητες αὐτές τῆς κίσσας τὴν ἔκαναν ποὺλί ἀγαπητό, καὶ οἱ πλούσιοι τὴν ἀνέτρεφαν μαζί μέ τούς κακαγάλους στοὺς κήπους καὶ στά σκίτια τους μέσα σέ κλουβιά. Ὅπως στό κείμενό μας τὴν κίσσα τὴν ἔχουν στό κλουβί γιὰ νά βάζει τίς φωνές, μόλις μπεῦ κλέφτης στό σκίτι, ἔτσι καὶ στόν Πορφύριο διαβάζουμε πῶς ἡ κίσσα εἶναι ἀνάμεσα στά ποὺλιά ποὺ καταγγέλλουν σέ κείνους ποὺ τὰ ἔχουν ἐκπαιδευσεῖ ὅσους κάνουν κάποιον κακό μέσα στό σκίτι⁹⁶· ἐπίσης στό Σατυρικό τοῦ Πετρῶνιου διαβάζουμε πῶς πάνω ἀπό τό κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Τριμαλχίωνα, μέσα σέ χρυσό κλουβί, ἦταν μιὰ κίσσα ποὺ χαιρετοῦσε τούς ἐπισκέπτες⁹⁷, ἐνῶ σύμ-

φωνα μέ μιá παράδοση "ὅταν ὁ Περικλῆς, μετά τήν κατατρό-
 πωσιν τῶν Σαμίων, ἐπῆγε στή Μύλητο, ἐφιλοξενήθη στήν ἔ-
 παυλι τοῦ πλουσίου Ἀρτεμιδώρου. Αὐτός, μεταξύ ἄλλων, ἔ-
 τρεφε διάφορα ἐξημερωμένα πουλιά, τά ὅποια ἐθαύμαζεν ὁ
 Περικλῆς, καί ἰδίως τοὺς ψιττακοὺς, τά φαρόνια καί τίς
 κίσσες, διότι εἶχαν διδαχθῆ νά μιλοῦν: "ὡσαύτως δέ καί
 κίσσαι καί ψάρεις καί ψιττακοὶ ἐπί τῶν κλάδων ἐκεῖ καθή-
 μενοι ἐπροσηγόρουν αὐτόν καί ἐτώθιαζον: χαῖρε, εὐφραίνου,
 ἐλθέ, καί ἄλλα τοιαῦτα θαυμάσια προσάδοντα ἑλαλοῦντα δ'
 ἐσκίρτων διαρκῶς περὶ τόν κερυπατοῦντα"⁹⁸.

Πρόκειται γιά τήν ἀλκυόνα τῆ λασία
 Ἡ κασιδόνα (alcedo hispida), κοιν. φανοπούλι, φα-
 ρολόγι, βασιλοπούλι, θαλασσοπούλι, φανοφάγο, μικρο-
 μπύλι τῆς θάλασσης, τσιμπολόγο, γλαρόνι, γλα-
 λοπούλι, βασιλάκο, σαρδελοφάγο, χαρακκίδα ἢ ἀ-
 κακκίδα, γαλάσι, φανοκλουκλουρέλα.

Ἡ κίσσα τήν εἰρωνεύεται πῶς ἦταν κόρη ἐνός καταχρε-
 ωμένου τσαγγάρη (στ. 331), πού ἔδωσε ὄλα του τά λεφτά (τήν
 ἐνθήκην του, στ. 331) καί τά σύνεργα τῆς τέχνης του (τό
 σουβλίν καί τό κοπίδιον, στ. 333), γιά νά τῆς ἀγοράσει,
 ἐπειδή ἦταν ἡ πρώτη του κόρη, ἕνα φουστάνι, πού ἦταν κο-
 λύχρωμο ἀπό τά πολλά μπαλώματα (τήν ἐμπαλωματοῦν, ... |
 ὁπῶχει κόκκινον ὀμπρός καί μαῦρον ἐξοπίσω, | καί
 εἰς τήν ποδέαν σου βένετον, στήν ράχην σου γα-
 λάζιον, στ. 335-337)· πῶς ἀπό τή φτώχεια της φοράει μαύ-
 ρη σκούφια καί μαῦρα παπούτσια, πού τῆς τά ἔδωσαν ψυχι-
 κόν (στ. 338-339)· πῶς, μιá καί δέν εἶχαν ψωμί στό σκί-

τι τους, ἔμαθε νά τρώει ὠμά ψάρια (στ. 340-341): κάθεται στό παραγιάλιν, εἰς πέτραν στεφανέαν (στ. 343-344), κι ἄν δεῖ κανένα μικρό ψάρι νά σταματᾶ, βουτᾶ καί τό τρώει ὠμό (στ. 345-349)· καί πώς ὅταν τή βρεῖ κανένας δανειστής τοῦ πατέρα της, τή σφάζει καί τή βάζει στό πουγγύ του, μαζί μέ τά λεφτά του, γιὰτί τοῦ ἀνήκει, ἀφοῦ εἶναι θυγατέρα τοῦ τσαγγάρη, πού τοῦ χρωστᾶ λεφτά (ὀφελέσιν, στ. 350-353).

Μέ τόν αἰτιολογικό αὐτό μῦθο, πού εἶναι γνωστός μόνο ἀπό τόν "Πουολόγο", γίνεται προσπάθεια νά ἐξηγηθοῦν τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά καί οἱ συνήθειες τῆς πασιδόνας. Πράγματι, τό φτέρωμά της παρουσιάζει μιᾶ θαυμάσια ποικιλία ἀπό χρώματα: ἡ ράχη της εἶναι κυανοπράσινη μέ πορφυροσμαραγδένιες ἀποχρώσεις, τό κεφάλι της εἶναι κυανό μέ μαῦρες ραβδώσεις, τό στήθος καί ἡ κοιλιά της σκεπάζονται μέ ἓνα εἶδος πετραχήλι ἀπό ζωηρό κόκκινο χρώμα⁹⁹· τρέφεται βασικά μέ ψάρια· κάθεται πολλή ὥρα στό περιγιάλι καί παραμονεύει· κι ὅταν ἀντιληφθεῖ τή λεία της, βουτᾶ, γρήγορη σάν βέλος, καί τή συλλαμβάνει· εἶναι πουλί ἀδηφάγο, πού πιάνει ὅποιοδήποτε ψάρι τῆς τύχει.

Πρόκειται γιά τό κοινόγεράκι (*falco palumbarius*). Ὁ ἰέραξ ληστή, αἱματοπότη (στ. 370) καί συγγενοσαρκοφάγο¹⁰⁰ (στ. 371) καί τόν κατηγορεῖ πώς εἶναι ἄσπλαχνος διώκτης τῶν μικρῶν πουλιῶν, ἰδίως τῆς πέρδικας, τοῦ περιστερλιού, τοῦ φασιανοῦ, τῆς φάσσας, τῆς κίσσας, τοῦ τρυγονιού καί

τῶν σπουργιτιῶν, πού μόλις τόν δοῦν, μισεύουν (στ. 374). Πράγματι, ὁ Διονύσιος τόν παρομοιάζει μέ ληστή¹⁰¹, ὁ Ὀραπόλλων ἀναφέρει πῶς σύμβολό του εἶναι τό αἷμα¹⁰² καί πῶς ἀντί γιά νερό πίνει αἷμα¹⁰³, καί ὁ Ἀριστοτέλης τόν ὀνομάζει ὠμοφάγο¹⁰⁴, δηλ. σαρκοφάγο· ὁ Ὅμηρος καί ὁ Ἀριστοτέλης τόν ὀνομάζουν φασσοφόνος¹⁰⁵, ὁ Αἰλιανός διακρίνει, ἀνάμεσα στά διάφορα εἴδη τῶν γερακιῶν, τόν περδικοθήρα καί τό φασσοφόντη¹⁰⁶, ἐνῶ πολλοί ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μιλοῦν γιά τόν τρόπο πού προκαλεῖ στά περιστέρια¹⁰⁷ καί στά σπουργίτια¹⁰⁸. Ἀλλά καί ἡ λαϊκή μούσα συγκληθήθηκε ἀπό τή μοῦρα αὐτή τῶν μικρῶν πουλιῶν¹⁰⁹.

Τό γεράκι ἀπαντᾷ μέ καμάρι στό λούπη πῶς τό κρατοῦν βασιλεῖς, ρηγάδες καί δεσπότες (στ. 404) στά χέρια τους ἐπάνω (στ. 405) καί χαίρονται τήν ἀνδρεία του (στ. 406): ἐδῶ ἔχουμε ἕναν ὑπαινεγμό στά κυνήγια τῶν Βυζαντινῶν εὐγενῶν, πού κρατοῦσαν τά γεράκια πάνω στόν καρπό τοῦ ἀριστεροῦ ἢ τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τους καί εὔρισκαν πολύ διασκεδαστικό τό κυνήγι μ'αὐτά¹¹⁰. Τέλος, τό γεράκι λέει στό λούπη πῶς πρέπει νά τοῦ χρωστᾷ χάρη¹¹¹: ἄν οὐκ ἐψήλωσα πολλά καί ἀνήβην εἰς τά νέφη | καί ἐχάλασα καί ἐδῶκα σε, καί ἐφάνη σε ὅτι ἀστράπτει | καί ἐχάλασα τόν νῶμον σου, κατεχαρβάλωσά τον (στ. 412-414). Στούς στίχους αὐτούς περιγράφεται μέ ἀκρίβεια ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο τό γεράκι κυνηγᾷ τή λεία του¹¹².

Πρόκειται γιά τόν ἐκτίνο τόν κοινό ἢ Ὁ λούπης βασιλικό (milvus regalis)¹¹³, κοιν. φαλιδιάρη ἢ τσίφτη, πού πιθανῶς εἶναι ὁ λύκος τῶν ἀρχαί-

ων καί πού μόνο στήν Κρήτη εἶναι ἀκόμη γνωστός μέ τό ὄνομα λούπης¹¹⁴. Τό γεράκι τόν εἰρωνεύεται πώς τό μόνο καλό πού ἔχει εἶναι τά φτερά του καί ἡ διχαλή οὐρύτσα του (στ. 380), ἀλλά πώς τρώει ὀφύδια, ποντικούς καί κωλοσαύρας (στ. 382), κι αὐτά, μόνο ἂν τά βρεῖ φοβισμένα (στ. 383), γιὰτί δέν μπορεῖ νά πιάσει οὔτε κόν μιὰ ἀκρίδα (στ. 384).

Ἡ περιγραφή αὐτή εἶναι πολύ ἀκριβής: πράγματι, ὁ ἰκτίνος ἔχει μακριά καί μυτερά φτερά, καί κανονικά θά ἔπρεπε νά πετᾷ γρήγορα· τό πέταγμά του ὅμως εἶναι ἀργό, γιὰτί εἶναι πούλι ὀκνηρό, δυσκίνητο καί δειλό, ἂν καί μπορεῖ νά ἀνέβει πολύ ψηλά, πάνω ἀπό 4.000 μέτρα· ἡ οὐρά του εἶναι διχαλωτή σάν φαλίδι, καί γι' αὐτό λέγεται καί φαλιδιάρης· τρέφεται κυρίως μέ ποντικούς, σαῦρες καί φύδια, κι αὐτά φόφια, ὅπως προσθέτει τό γεράκι, γιὰ νά τονίσει τήν ὀκνηρία καί τήν βραδύτητα τοῦ ἰκτινοῦ· γιὰ τόν ἕδωλο λόγῳ τό γεράκι προσθέτει καί τήν εἰρωνική λεπτομέρεια πώς ὁ ἰκτίνος δέν μπορεῖ νά πιάσει οὔτε μιὰ ἀκρίδα· ἀντίθετα, συνηθίζει νά ζητιανεύει ἀπό τά γεράκια τήν φόφια λεία τους. Τέλος, τοῦ ἀρέσει νά ἀρπάζει τά ὀρνίθια ἀπό τίς ἀγροικίες. Γιὰ νά τονίσει αὐτό τό τελευταῖο στοιχεῖο, τό γεράκι λέει (στ. 388-401) πώς ὅταν ὁ λούπης βρεῖ καμιὰ τυφή γριά νά ἔχει βγάλει τά ὀρνίθια της στόν ἥλιο, ὀρμᾶ καί τά ἀρπάζει¹¹⁵, δεῖχνοντας ἔτσι τήν "ἀνδρεία" τοῦ ἡγριά τόν καταριέται καί τάζει ἕνα ὀρνίθι στόν ἄη-Γιῶργη¹¹⁶, γιὰ νά τῆς τά φυλάξει ἀπ' αὐτόν· ἀλλά ὁ λούπης, χωρίς νά φοβηθεῖ οὔτε τήν κατάρα τῆς γριάς οὔτε τόν ἄγιο, πάει καί τρώει τό ταμένο ὀρνίθι. Στό μῦθο λοιπόν αὐτόν, πού τόν ξα-

να βρίσκουμε στο "Συναξάριο του τμημένου γαδάρου" και στη "Φυλλάδα του γαδάρου"¹¹⁷, τονίζονται η άρπακτικότητα, η θρασυδειλία και η άναύδεια του Ικτίνου. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά στοιχεία του μύθου μας είναι ήδη γνωστά από το Διονύσιο¹¹⁸.

Τό τρυγόνι Η τρυγών των αρχαίων (turtur turtur), κοιν. τρυγός, τρυγόνι ή τρυγόνα, τουρτούρα και δεκ(α)οχτούρα.

Η κουρούνα κοροΐδεύει την τρυγόνα πώς είναι τρυκανορούθουνη (στ. 418) και μοιρολογίστρια (στ. 419) και πώς κάθεται στα μοναξιά και μοιρολογά τό ταύρι της και τά πουλιά της (στ. 419-423). Η τρυγόνα της άπαντά πώς είναι πράγματι θλιμμένη (στ. 456), γιατί ο κυνηγός έπιασε τό ταύρι της (στ. 457), κι έτσι η ίδια άποφεύγει τά κυκνόφυλλα δέντρα, τά λιβάδια και τους δροσερούς τόπους (στ. 458-460) και πηγάζει και κάθεται εις πετρωτά (στ. 460) και εις βουρκολίαν (στ. 461), άπ'όπου πίνει θολό νερό, και μοιρολογά τό πάγγλυκόν της ταύρι (στ. 463).

Πραγματικά η τρυγόνα έχει περίεργη μύτη: τά ρουθούνια της βρίσκονται μακριά τό ένα από τό άλλο και σκεπάζονται μέ χόνδρο· της άρέσει νά ζει σέ έρημικά μέρη, μακριά από τά άλλα πουλιά¹¹⁹. τό τραγούδι της από παλιά τό θεωρούσαν μελαγχολικό¹²⁰. η συζυγική της πίστη είναι παροιμιώδης¹²¹: όταν χάσει τό ταύρι της, τό κλαίει διαρκώς· στα δημοτικά τραγούδια και στα μοιρολόγια είναι τό σύμβολο της συζυγικής πίστης, τρυφερότητας και αγάπης¹²². σύμφωνα μάλιστα μέ τή λαϊκή παράδοση, η τρυγόνα αυτοτυραννιέται από τήν ά-

πόγνωσή της, πού ἔχασε τό ταίρι της καί τά παιδιά της: ἀποφεύγει τούς δροσερούς τόπους καί θολώνει τό νερό, γιά νά μήν τό πιεῖ καθαρό¹²³. ἔτσι, σύμφωνα μέ μιὰ παράδοση ἀπό τή Νάξο, "ἡ τρουόνα, ἅμα θά χάσῃ τό ταίρι τζη, ἀναταράζει τό νερό, τό θολώνει κ' ὕστερις τό πύνει. Ὁ ἀρσενικός, ὅτινα χάσῃ τό θηλυκό, ὑρεύγει το, ὑρεύγει το κι ἀνεζητᾷ το, ὡσπου νά τό ἔβρη, κι ἄ' λάχη καί δέ δό βρη, δέ φανεται ἡ φανιά τζη φανιάς του". Σέ δημοτικό τραγούδι ἀπό τά Βούρβουρα Κυνουριάς ξαναβρίσκουμε τό ἴδιο μοτίβο¹²⁴:

Τήρα μή μοιάσῃς τοῦ λαγοῦ, ὅπου γεννάει κι ἀρνιέται,
παρά μοιάσε τῆς κέρδικας, τῆς χλιβερῆς τρυγόνας,
πού κάνει δεκοχτώ πουλιά, κανένα δέν ἀρνιέται.
Κι ἄν σκύψῃ αὐτός καί πάρῃ ἕνα, ἕνα ἀπό τά πουλιά της,
χρόνο κάνει νά πιῇ νερό καί μῆνες νά λαλήσῃ,
κι ὅπου εὔρη μαῦρο κάψαλο, πάει νά τά βοσκήσῃ,
κι ὅπου εὔρη βρύση, κρυόβρυση, θελώνει καί τό πύνει,
κι ὅπου εὔρη δροσοχόρταρο, μαραίνει καί τό τρώει.

Ἄλλά καί στή δημώδη βυζαντινὴ λογοτεχνία ξαναβρίσκουμε τό μοτίβο. Στό "φυσιολόγο" διαβάζουμε:

721 Φίλανδρον ὄρνειον ἐστίν τό θαυμαστόν τρυγόνιν
παρ' ἀπάντων τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καί τᾶλλα
πορεύονται γλυκύτατα ὁμοῦ εἰς μιάν ἀγάπην,
πορεύονται τ' ἀμφοτέρα εἰς τήν αὐτῶν φωλέαν,

725 ποιοῦσιν δέ τούς νεοσσούς ἀνά δυό εἰς τήν γένναν.
Καί ἐάν λάχη ἐξ αὐτῶν ἕνας νά τελευτήσῃ
εὐθύς τό ὑπομένοντα οὐδέ σμίγει μέ ἄλλον,
ἀλλ' ἔχει θρηνον καί κλαυθμόν ἄχρι τῆς τελευτῆς του,
ὑπᾶ στά ὕψη τοῦρανοῦ, καμμουῦν οἱ ὀφθαλμοί του·

730 τότε τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ὁμοῦ τε τὰς ἐσμύγει,
καὶ πίπτει κάτω εἰς τὴν γῆν, κρούει διὰ ν' ἀποθάνη,
εἰ δέ καὶ ἀποτύχη τε, καὶ θάνατον οὐ λάβη,
ὑπᾶ μέσα στήν ἔρημον, στέκει τε μοναχόν του,
καὶ κλαῖ, καὶ κόπτει, καὶ θρηνεῖ ἄχρι τῆς τελευτῆς
του

735 καί, ὅταν θέ νά πιῇ νερόν, πρῶτα τό συνταράσσει,
καὶ κάμνει το πολλά θολόν, καὶ τότε σκύπτει, πύνει,
οὐδέποτε ἐσμύγεται μέ κᾶτινα πουλάκια¹²⁵.

Στὴν πεζὴ διασκευὴ τοῦ "φυσιολόγου" ξαναβρίσκουμε τὴν πα-
ράδοση αὐτὴ μέ περισσότερα στοιχεῖα "καὶ ποτε, εἰ συμβῆ
ἔν ἐκ τῶν δύο τελευτῆσαι, οὐκέτι ζεύγνυται δευ-
τερογαμίαν, ἀλλὰ θρηνεῖ τό ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς αὐ-
τοῦ· οὐ γάρ κοιτάζεται ποτε ἐν δένδρῳ εὐσκιοφύλ-
<λ>ψ, ἵνα μὴ θάλλη ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐδέ πύνει
νερόν καθαρόν, ἵνα μὴ αὐξήσῃ ἔρωτα καρδίας αὐ-
τοῦ, ἀλλὰ θολεῖ τό νερόν ταῦς πτέρυξιν αὐτοῦ, καὶ
πύνει αὐτό ἵνα τὴν ζωὴν ἐν σωφροσύνῃ διαῆγῃ¹²⁶".
'Ἐπίσης στό "Λίβιστρο καὶ Ροδάμνη" διαβάζουμε τά παρα-
κάτω:

136 "Βλέπεις ἐτοῦτο τό πουλὶν", λέγει με τό "τρυγόνιν";
Πάντως εἰς ὄρος πέτεται καὶ εἰς ἀέραν ἐντρέχει,
καὶ ἐάν φονευθῆ τό ταύριν του καὶ ἀπό τόν κόσμον
λείψῃ,

εἰς δένδρον οὐ καθέζεται νά ἔχῃ χλωρά τά φύλλα,
140 νερόν καθάριον ἀπ' τὴν γῆν ποτέ οὐδέν τό πύνει·
πάντοτε εἰς πέτραν κάθεται, θρηνεῖ καὶ οὐχ ὑπομένει
τόν σύντροφόν του ἀναζητεῖ καὶ πνύγει τόν ἑαυτόν του¹²⁷.

Εἶναι ἡ κορώνη ἡ μελανή (corvus co-
 Ἡ κορώνη rone), κοιν. κουρούνα, κορώννα, κουράνα, κουρνύτζα, κορασένος, βρωμοκαβαρόνι, χαβαρόνι, καὶ γκάιλα. Τό τρυγόνι τὴν κατηγορεῖ πῶς εἶναι πικρόφωνα, κακόθωρη (στ. 428) καὶ κλέπτρια μεσημερινού, γιατί εἶναι ἀδιάντροπη καὶ κλέβει τό λαρόν ἀπό τόν πάγχο τοῦ σαμαρδάρη (στ. 444-446)· κλέβει καὶ τό φάβα πού σπέρνει ὁ γεωργός καὶ τό σωρεύει κρύβοντάς το κάκου ἀλλοῦ (στ. 447-449), κλέβει καὶ τό ψωμίν του (στ. 450).

Ἡ περιγραφή αὐτῆ τοῦ "Πουολόγου" εἶναι πολύ ἀκριβής : ἡ φωνή τῆς κουρούνας θεωρεῖται ἤδη ἀπό τόν Ἡσίοδο καὶ ἀπό ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς κακός οἰώνος¹²⁸. Στή Βυζαντινὴ ἐπίσης ἐποχὴ ὁ Ψελλός ἀναφέρει : "ἀνισταμένοις ἐκ κοῦτης ἢ κατακειμένοις ἐάν κορώνη φθέγξεται δύς, ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἠδέων δηλοῦ μετάληψιν, εἰ δέ ἄπαξ ἢ δύς ἢ πεντάκις, τὰ ἐναντία σοι προσημαίνει καὶ ὅλως τὰς μέν ἀρτίαις φωνάς τῶν κορωνῶν τοῦ καλοῦ τίθει, τὰς δέ περιττάς τοῦ κακοῦ, εἰ δέ χρήσεται φωναῖς ἀναμίξ ἀρτίαις καὶ περιτταῖς ἀσπούδαστα καταγγέλλει πράγματα, παρεξιοῦσι δέ ἡμῖν τὴν αὖλειον καὶ κορώνη ἔμπροσθεν βοήσασα ἀθυμίαν τινά καὶ δυσχέρειαν ἐν πράγμασι προσημαίνει, περί δέ τὰ λαϊά κορώνη διελπταμένη καὶ ἀνακράζουσα θαρρεῖν σοι παρακελεύεται, εὐχομένοις δέ κορώνη ὄπισθεν κρᾶζουσα τυχεῖν τῆς εὐχῆς μαντεύεται, εὐώνυμος δέ διελθοῦσα φόβον ἐμβάλλει καὶ ταραχὴν τῇ ψυχῇ"¹²⁹. Ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς λέει ὅτι ἡ κραυγὴ τῆς

κουρούνας προαναγγέλλει θάνατο¹³⁰, καί τό ἕδωο πιστεύουν καί σήμερα. Ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς ἀναφέρει πῶς τή λεηλασία τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Μамελούκους τό 1425-1426 τήν προανάγγειλαν "οἱ κορῶνες πού ἐγουριάζαν"¹³¹.

Ἄλλά καί τήν ἐμφάνιση τῆς κουρούνας τή θεωροῦσαν δυσούωνη. Ἔτσι, ὁ Ἀχμέτ ἀναφέρει πῶς ὅταν τή δεῦ κανεῖς στόν ὕπνο του, θά πάρει κακή εἰδωση¹³². Ὁ Νικήτας Χωνιάτης λέει πῶς ὅταν φανεῖ ἓνα κοπάδι κουρούνες, σημαίνει ἐχθρική ἐπιδρομή¹³³. Ἡ πίστη στή μαντική δύναμη τῆς κουρούνας ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε ὁ θεόδωρος Βαλαμῶν νά εὐχεται τό 12ο αἰῶνα "γένουτο δέ καί τὰς ἀπό τῶν κορῶνων οἰωνοσκοπίας καταργηθῆναι"¹³⁴.

Ἡ κουρούνα ζεῖ στίς πόλεις¹³⁵, ἀλλά καί στά χωράφια (πβ.στ. 446-447 "Ἡ δέ νά εἰποῦμεν ἀδικεῖς μόνον τόν σαμαρδάρην; | Ἀδικεῖς καί τόν γεωργόν...")· εἶναι γνωστό τό πάθος τῆς νά κλέβει ἀδιάντροπα κάθε τί: μαζεύει (σωρεύει) διάφορα ἀντικείμενα καί τά κρύβει¹³⁶· εἶναι λαίμαργη καί τρώει ὅτιδῆποτε· πηγαίνει πίσω ἀπό τό ἀλέτρι τοῦ γεωργοῦ καί τρώει τά ζωύφια, ἀλλά κάνει μεγάλες ζημιές καί στά σπαρτά.

Τό χρῶμα τῆς στή ράχη καί στήν κοιλιά εἶναι σταχτί, ἐνῶ στήν οὐρά, στά φτερά, στό κεφάλι καί στό στήθος εἶναι ὀλόμαυρο. Αὕτη ἡ διχρωμία, πού τήν κάνει νά φαίνεται σάν μουτζουρωμένη καί μπαλωμένη, εἶναι τό "αἷτιον" ἐνός μύθου, πού μᾶς τόν δίνει μόνο ὁ "Πουολόγος" (στ. 429-441): ἡ κουρούνα ἦταν καρβουνάρισσα ἀπό τό Μαῦρον Ὄρος (στ. 431), καί μάλιστα γυφτοκαρβουνάρισσα (στ. 429 Αἰγύπτισσα), πού μάζευε μέρα νύχτα τά ρεῖκια καί τά ἔκαιγε,

για νά κάνει γυφτοκάρβουνο¹³⁷· από τόν καπνό τό φουστάνι της μαύρισε καί σάπλισε από τή βρωμιά, κι ἔτσι ὁ καπνός μαύρισε καί τήν κοιλιά της· εἶχε καί ἕνα τάχα ὄνικόν (στ. 437), για νά μεταφέρει τό γυφτοκάρβουνο στό ἐργαστήρι τοῦ γύφτου (στ. 437-438).

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Π. Γρύσπος¹³⁸, τό γυφτοκάρβουνο ἔχει πολύ χαμηλή ἐμπορική ἀξία καί τό μεταφέρουν οἱ πλοῦ φτωχοῦ χωριάτες μέ τά γέρικα καί φωριάρικα γαιῶδουράκια τους. Καί ἡ κουρούνα εἶναι λοιπόν μιὰ "πεντάφτῳχη γυφτοκαρβου-νάρισσα, πού ἀσχολεῖται μέ τό πλοῦ φτενό καί καταφρονεμένο ἐπάγγελμα ... (Τοῦ ζῶου της) τοῦ πηγαίνει πολύ νά τό πεῦ κανεῖς "ὄνικόν"¹³⁹, ἀλλά "ὄηθεν ὄνικόν"¹⁴⁰.

Παραλλαγή τοῦ μύθου αὐτοῦ σώζεται στους ἠπειρωτικούς θρύλους¹⁴¹, ὅπου ἡ γκάϊλα κλέβει τά ἀπολειψάδια "φλέτσες" καί τά κουβαλᾷ στή φωλιά της· για νά πλυθεῖ καί νά ἀσπρίσει.

Εἶναι τό πουλί πού καί σήμερα τό λέμε ὄρ-
Τό ὄρτύκι τύκι (coturnix coturnix), ἡ ὄρτυξ τῶν ἀρχαίων. Ἡ κουκουβάγια τό εἰρωνεύεται πώς εἶναι μικροκέφαλον, ἀσύσσομον, κωλάτον (στ. 474), καρδαλοχρωμάτιστον καί μελανοποδάτον (στ. 475), καί πώς πέφτει σάν τό χαλάζιν ἢ σάν τό κούρβουλον (στ. 476)· πώς εἶναι ἀδύναμο, ταλαιπωρημένο (στ. 478) καί πώς δέν μπορεῖ νά κάνει μακρινά ταξίδια (στ. 479)· ἀπαντώντας τό ὄρτύκι παραδέχεται ὅτι εἶναι μικρόν (στ. 511), ἀλλά λέει μέ καμάρι πώς τό παστῶνουν καί τό τρῶνε, ὅποτε θέλουν.

Ἡ περιγραφή αὐτή εἶναι πολύ ἀκριβής: τό ὄρτύκι εἶ-

ναι τό μικρότερο ἀπό ὄλα τὰ ὀρνιθοειδή· ὁ λαιμός του εἶναι κοντός, τό κεφάλι του μικρό καί ἡ οὐρά του ἐπίσης μικρή, ἔτσι πού τό σῶμα του φαίνεται στρογγυλό, σχεδόν ἐλλειψοειδές, ἰδίως κατά τό βάδισμα, ὁπότε χαμηλώνει τό κεφάλι καί τήν οὐρά· εἶναι πολύχρωμο, τό κεφάλι του εἶναι βαθύφαλο, ἡ κοιλιά ἀσπριδερή, τά πλευρά καί τό στήθος κοκκινόφαια μέ κίτρινες ραβδώσεις· κατά τήν ἀποδημία, τό κοπάδι τῶν ὀρνυκιῶν, ὅταν φθάνει στόν τόπο ὅπου θά σταθμεύσει, προτοῦ νά πέσει στό ἔδαφος, ἀραιώνει καί χωρίζεται σέ μικρότερες ὁμάδες πού σκορπίζονται ἐδῶ κι ἐκεῖ καί πέφτουν ὄχι ἀπότομα, ἀλλά σιγά σιγά καί σέ ἀπόσταση ἀνάμεσα τους· καθώς πέφτουν, τό ρυθμικό θρόῦσμά τους δίνει τήν ἐντύπωση χαλαζιοῦ πού πέφτει· ἄλλοτε πάλι τό κατάκοπο κοπάδι πέφτει σάν ἓνα σῶμα ἀπότομα στό ἔδαφος· ἐπειδή εἶναι δειλό πουλί, φοβάται τή θάλασσα καί προσπαθεῖ νά ταξιθεύει κοντά στίς ἀκτές· ἀπό τήν ἀρχαιότητα συνήθιζαν νά τό παστώνουν μέσα σέ κριθάρια¹⁴².

Εἶναι ἡ γλαῦξ ἡ σκότιος (strix
Ἡ κουκουβάγια noctua), γνωστή καί μέ τά ὀνόματα κουκουμάβλα, κουκουφίο, κουκουφκιάος, κουκουφκλαούιν καί χουχουλόγιωργος. Γιά νά ἐξηγήσει τήν κυρτή μύτη της (στ. 496) καί τή συνήθειά της νά κρύβεται τήν ἡμέρα καί νά βγαίνει ἀπό τή φωλιά της τή νύχτα (στ. 503), ἀλλά καί τήν ἔχθρα τῶν μικρῶν πουλιῶν πού πέφτουν ἐπάνω της γιά νά τῆς βγάλουν τά μάτια (στ. 504-506)¹⁴³, ἐνῶ ὅσοι τή δοῦν ἢ ἀκούσουν τή φωνή της τό θεωροῦν γρουσουζιά (στ. 509 ἐκ τήν πικρίαν τους σφάζονται, ὁ-

πάγουν νά ἀποθάνουν)¹⁴⁴, ὁ ποιητής βάζει στό στόμα τοῦ ὄρτυκιοῦ ἕναν αἰτιολογικό μῦθο (στ. 488-509), πού μᾶς εἰ-
ναι γνωστός μόνο ἀπό τόν "Πουολόγο":

Ἡ κουκουβάγια καταγόταν ἀπό τή Ζαγορά, καί ἦταν δού-
λα μιᾶς πακαδιᾶς. Ὁ παπᾶς τήν πῆρε στό νάρθηκα καί τή
"χειροτόνησε" πακαδίαν ἀληθινήν (στ. 493). Ὄταν τό ἔ-
μαθε ἡ πακαδιά, τήν ἔκλασε, τῆς δάγκωσε τή μύτη καί τῆς
τήν ἔκοψε· ἔτσι ἔμεινε κουτσομύτρα¹⁴⁵. Ὑστερα τήν πῆγε
στόν ἐπίσκοπο, τή διακόμπευσε σέ ὄλα τά χωριά τῆς Ζαγο-
ρᾶς καί τήν ἔβαλε φυλακή. Ὁ παπᾶς ἐξήλωσεν τήν φυλα-
κήν (στ. 501) καί τήν ἄφησε νά φύγει. Καί ἐπειδή τή γυ-
ρευε ἡ πακαδιά, ἡ κουκουβάγια κρύβεται τήν ἡμέρα καί φα-
νερώνεται τή νύχτα. Ἄν καμιᾶ φορά τή βροῦν μέρα τά μι-
κρά πουλιά, πέφτουν πάνω της γιά νά τήν τυφλώσουν ὡς πόρ-
νην (στ. 500)¹⁴⁶. Κι ἄν τή δοῦν ἢ ἀκούσουν τή φωνή της οἱ
συμπατριῶτες της, ἐκ τήν πικρίαν τους σφάζονται ,
ὕπαγουν νά ἀποθάνουν (στ. 509).

Εἶναι ἡ περιστέρα ἡ πελιδινή (co-
τό περιστέρην lumba livia), κοιν. ἀγριοπερίστε-
ρο. Ὁ κόρακας τό κατηγορεῖ ὅτι πάντα ἀγωνίζεται καί
πάντα μουρμουρίζει (στ. 525) καί ὅτι πορνεύει (στ. 526):
πραγματικά, τό ἀγριοπερίστερο τό διακρίνει πολύ μεγάλη εὐ-
κινησία· γουργουρίζει συνέχεια μέ ἕνα χαρακτηριστικό ἦ-
χο¹⁴⁷. ἦταν τό ἀγαπημένο πουλί τῆς Ἀφροδίτης¹⁴⁸, καί γι' αὐ-
τό, φαίνεται, ὁ κόρακας τό κατηγορεῖ ὅτι πορνεύει. Τό
κεῖμένο μας σ' αὐτό τό σημεῖο μπορεῖ νά συνδυαστεῖ μέ τό
κεῖμένο τοῦ Λυκόφωνα¹⁴⁹, πού ὀνομάζει τήν Ἐλένη τρήρω

να καί πελειάδα, καί μέ τό σχόλιο στόν στίχο 131 τοῦ Ἔδουλου ποιητῆ¹⁵⁰, κού τήν ὀνομάζει κόρνη. Ἀντίθετα πολλά κείμενα μιλοῦν γιά τή συζυγική στοργή καί πίστη τοῦ περιστεριοῦ¹⁵¹.

Τό περιστέρι ἀπαντώντας στίς κατηγορίες τοῦ κόρακα λέει μέ περηφάνεια πώς, ὅταν οἱ Ἑβραῖες πήγαυναν στό νάο γιά νά σαραντίσουν, ἔδιναν στόν ἱερέα μικρά περιστέρια, σύμφωνα μέ τόν παλαιόν τόν νόμον (στ. 583): πρόκειται προφανῶς γιά τή γνωστή ἐπιταγή τοῦ Λευϊτικοῦ¹⁵².

Ἐἶναι ὁ κόραξ ὁ γνήσιος (corvus corax), κοιν. κοράκι, κόρκοραξ καί κούρακος (στήν Κύπρο).

Τό περιστέρι τοῦ θυμίζει τόν καιρό κού καί αἱ δύο τους εἶχαν τόν ἕδοιο ἀφέντην (στ. 535-538) καί ἔπλεαν στή θάλασσα μετά πολλοῦ κλυδῶνος (στ. 539)· ἐπειδή δέν εἶχαν πιλότο νά ξέρει κού βρίσκονται (στ. 540-548), ὁ ἀφέντης τους ἔστειλε τόν κόρακα νά πάει νά δεῖ σέ ποιό μέρος εἶχαν φτάσει (στ. 556-557)· αὐτός ὅμως ἀντί νά γυρίσει πίσω νά φέρει μανδάτον (στ. 561), βάλθηκε νά τρώει διάφορα φοφίμια, γαδάρου ράχιν, σκόρφας ἀπογαλάκτισμα, στηθόπλευρον προβάτου (στ. 558-559)· γι' αὐτό ὁ ἀφέντης τους τόν καταράστηκε (στ. 563-564) καί τόν ἀπέυλησε πώς ἄν τόν πιάσει, θά βάλει νά τόν δεύρουν μέ τά μαγκλάβια καί θά τόν ρίξει στά σύδερα (στ. 565-568)· κι ὁ κόρακας ἀπό τό φόβο του πῆγε καί κουρεύτηκε καί ἔβαλε μαύρα ράσα (στ. 569-570), ἀλλά δέν ἄλλαξε τή συνήθειά του καί συνεχίζει νά τρώει φοφίμια, σκύλους, ποντικούς καί γα-

δάρους φοβισμένους (στ. 571-572)· γι'αυτό ελναι που-
λύν άκάθαρτον (στ. 587), κατηραμένον καί διάβολος εΐς
τό χρῶμα (στ. 589)· αντίθετα, τό περιστέρι λέει μέ πε-
ρηφάνεια πώς ό άφέντης τους τό εύλόγησε (στ. 579), γιατί
βλέποντας πώς δέν γύριζε ό κόρακας τό έστειλε έξω κι αυτό
του έφερε έλαΐας κάρφος (στ. 576), δηλ. τό μανδά-
τον που έπιθυμοΰσε (στ. 577).

Πρόκειται προφανώς για τον Κατακλυσμό του Νῶε¹⁵³, που
έχει έμπνεύσει τή λαϊκή παράδοση. "Ετσι, λ.χ. στή Χώρα
της Νάξου λένε: "Ο θεός ηκαμε πλημμύρα καί κατακλυσμό,
γιατί ή άμαρτία έπλήθυνε στόν κόσμο. "Υστερα από σαράντα
μέρες τά νερά άρχινήσανε νά κατεβαίνουε καί νά φαίνου-
δαι οι κορφές τῶ βουνῶ καί τῶ δεδρῶ. 'Ο Νῶε τότες ηστει-
λε έναν κόρακα, για νά μάθῃ πώς ελν'ό κόσμος. Μά ό κόρα-
κας δέν έγύρισε πίσω στό καράβι τ' άφέδῃ του, γιατί βρῆ-
κε κάτι φοφύμια κι άρχισε νά τρώῃ. "Ητρωενε, ητρωενε καί
δέν έχόρταινε. 'Ο Νῶε τόν έκαταράστηκε τότε κι από άσπρος
κατάντησε μαϋρος. Οι κοράκοι πρύν ητανε άσπροι"¹⁵⁴. 'Από
τήν Κρήτη έχουμε τήν παρακάτω διήγηση¹⁵⁵: "Όταν υστερα ά-
πό τόν Κατακλυσμό στάθηκε ή Κιβωτός στήν κορφή του 'Αρα-
ράτ, ό Νῶε έπεφε πρῶτας κι άρχῆς τόν κόρακα νά πάῃ νά έ-
δῆ αν φύρασαν τά νερά.

'Ο κόρακας βρῆκε πολλά φοφύμια, καί λησμόνησε νά ξα-
ναγυρίση. Περιμένει ό Νῶε ... άδικα περιμένει.

Τότε έπεφε τό περιστέρι. Τό περιστέρι δέν ηταν κορά-
κι. Πῆγε έκαμε ό,τι ηταν για νά κάμῃ, καί ξαναγύρισε βα-
στάντας κι ένα κλαδί έλιᾶς στό στόμα του.

'Ο Νῶε ρωτάει τό περιστέρι:

- Μήν εἶδες τόν κόρακα;

- Τόν εἶδα. Κάθεται πάνω σέ μιὰ συκιά καί περιμένει πότε θά ὠριμάση ἓνα μισογλυμμένο σῦκο γιά νά τό φάη¹⁵⁶.

Λέει τότε ὁ Νῶε:

- 'Εσύ, περιστέρη, νάχης τήν εὐκή μου, ὁ κόρακας νά εἶναι καταραμένος. Ὅσον καιρό ἔχει ἡ συκιά τά σῦκα, τόσον καιρό νάχη κι αὐτός τό λαίμό του τρυπημένον.

"Ἐπιασε ἡ κατάρα τοῦ Νῶε, γι' αὐτό καί τρυπάει ὁ λαίμος τοῦ κόρακα τό καλοκαίρι, κι ἔχει κακά χάλια".

'Αλλά καί σέ παροιμίες ἀπαντοῦν στοιχεῖα αὐτῆς τῆς παράδοσης¹⁵⁷: στά Δολιανά τῆς Ἡπείρου, ὅταν στείλουν κάποιον καί ἀργήσει νά γυρίσει, λένε "σάν οὐ κόρακας στού γκατακλυσμό"· στήν Κοζάνη, γιά ὄσους ξεχνοῦν τίς ὑποσχέσεις πού δίνουν, λένε "σάν τούν κόρακα μέ τού χαμπέρι"· στήν Ἡπειρο λένε γιά ὄσους τρῶνε ἀχόρταγα, ὅπως ὁ κόρακας πού δέν χόρταινε νά τρώει πτώματα, "σάν ὁ κόρακας στό λέσι (=πτώμα)".

'Επειδή ὁ κόρακας τρώει πτώματα, θεωρεῖται πούλι ἀκάθαρτο· ἔτσι ὁ Μωσαϊκός νόμος τόν κατατάσσει ἀνάμεσα στά ζῶα πού ἀπαγορεύεται νά τρῶνε οἱ Ἑβραῖοι¹⁵⁸. Γιά τόν ἔθλο λόγῳ θεωρεῖται πούλι καταραμένο καί δυσούωνο. Ἐτσι ὁ ἀσκητής Νεῦλος λέει "Ἀπόστηθι τοιγαροῦν τῆς ὀρνεοσκοπίας· τινές γάρ ταύτη προσεσχηκότες, ὡς ἄξιλοι τῆς πλάνης, καί τὰς τῶν κοράκων σημειούμενοι πτήσεις, τὰς τε ἐνωπίας, καί τὰς ἐκ τῶν ὀπισθεν, καί τὰς ὑπέρ κεφαλῆν κύκλον περιγραφούσας, καί τὰς ἐπί τά πλάγια φερομένας, δαιμόνων πονηρῶν δῆλον ὅτι συμπετομένων τοῖς κόραξι"¹⁵⁹.

Ἐπίσης ὁ Μιχαήλ Γλυκάς γράφει¹⁶⁰ "ὅταν ὁ κόραξ πούποτε καθίσῃ καὶ φωνάξῃ, | ἐκεῖ σημαίνει θάνατον καὶ χωρισμὸν ἀθρόον", καὶ σέ ἄλλο κείμενο¹⁶¹, "ὁ κόραξ ὁ κακόφημος, ὁ κῆρυξ τοῦ θανάτου"¹⁶². Πβ. καὶ τῆ φράση τοῦ Ὀνειροκρίτη κόρακας ἴδεν δαίμονας τούτους δόκει¹⁶³, ἐκτός ἀπὸ τὰ κάμπολλα νεοελληνικά παράλληλα¹⁶⁴.

Ἄλλὰ καὶ στὴν ἀρχαία παράδοση ξαναβρίσκουμε γιὰ τὸν κόρακα πολλὰ σχετικὰ στοιχεῖα: τὴν ἀδηφαγία του, πού ἦταν παροιμιώδης¹⁶⁵, τὴν ἐμφάνισή του, πού τὴ θεωροῦσαν δυσοίωνα¹⁶⁶ καὶ προμήνυμα ἀλλαγῆς τοῦ καιροῦ¹⁶⁷, τὴ μαντική του ἱκανότητα¹⁶⁸, τὴν ἰδιότητά του ὡς ὑπηρετῆ¹⁶⁹ καὶ ἀπεσταλμένου¹⁷⁰ ἑνὸς θεϊκοῦ προσώπου, δηλ. τοῦ Ἀπόλλωνα, καὶ τὴν κακὴ ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς του, πού ἦταν ἡ αἰτία νά τιμωρηθεῖ καὶ νά ἀλλάξῃ τὸ χρῶμα του ἀπὸ ἄσπρο σέ μαῦρο. Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ ἰδιότητα συνδέεται ὁ μῦθος τῆς Κορωνίδας, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Ἀπόλλωνας γέννησε τὸν Ἀσκληπιό· ὅπως μᾶς λέει ὁ Διονύσιος¹⁷¹, ὁ Ἀπόλλωνας ἔστειλε τὸν κόρακα γιὰ νερό καί, ἐπειδὴ ἄργησε, τὸν τιμώρησε κάνοντάς τον ἀπὸ ἄσπρο¹⁷² μαῦρο· στὸν Ὀβίδιο¹⁷³ ἔχουμε ἀπλῶς ἕναν ὑπαινιγμὸ πὼς ἡ τιμωρία τοῦ κόρακα ὀφείλεται στὴ φλυαρία του, ἐνῶ στὸν Ἀντ. Λιβεράλη βρίσκουμε πὼς ὁ κόρακας ἦταν πρῶτα λευκός καὶ ὁ Ἀπόλλωνας τὸν ἔκανε μαῦρο, ἐπειδὴ πρῶτος ἠγγεῖλε Κορωνίδα τὴν φλεγύου θυγατέρα γαμηθεῖσαν Ἀλκυονεῖ¹⁷⁴.

Στὸν "Πουολόγο" τὸ μαῦρο χρῶμα τοῦ κόρακα ἐξηγεῖται μὲ τὸ "αἷτιον" ὅτι κουρευτήκε καὶ ἔβαλε μαῦρα ράσα, γιὰ νά μὴν τὸν ἀναγνωρίσει ὁ ἀφέντης του καὶ τὸν τιμωρήσει. Τὸ

μαῦρο αὐτό χρῶμα τοῦ κόρακα τό συνδέει ὁ ποιητής μας μέ τό διάβολο (στ.589 διάβολε εἰς τό χρῶμα), σύμφωνα μέ τή λαϊκή παράδοση. Ἔτσι, στήν Ἄμοργό λένε¹⁷⁵ :

Ἄσπρος γεννιέτ' ὁ κόρακας καί γαλανός κανιάζει
καί μαῦρος καταντίζεται καί τοῦ κυροῦ του μοιάζει.

Πρόκειται γιά τήν κίχλα τήν ἱεροφάγο ἢ Ἡ κίχλα ἱεροβόρο (*turdus viscivorus*) ἢ γιά τήν κίχλα τή μουσική (*turdus musicus*), γνωστή μέ τά ὀνόματα τσίχλα, γερακότσιχλα, δενδροτίσιχλα, βουνότσιχλα, ἀερότσιχλα, διπλότσιχλα, κυριαρίνα, τσαρτσάρα, τσάρα, μυρτοπούλι καί σχοινοπούλι.

Ὁ μοῦφος τήν εἰρωνεύεται πώς ἦρθε στό γάμο μέ τό κουκουδωτόν, ἐμπαλωτόν της ροῦχον (στ.602) καί πώς τῆς ἀρέσουν τά ἐξόκουκκα, τοῦ κισσοῦ τά ἄνθη (στ. 606) καί οἱ ἔνδροσοι τόποι (στ.607), γιὰτί τάχα ἔχει εὐγενική καταγωγή (στ.608), καί πώς τό στόμα της εἶναι κίτρινο ἀπό τόν κρόκον πού βάζει στό φαί της (στ. 609-611). Ἡ κίχλα τοῦ ἀπαντᾷ πώς ἦταν καιρό κόμη ἀπό τή Γλαρέντζα, φοροῦσε τά κατακοπτά καί βάσταζε σφυρίστρια (στ.647-648) καί ἀπό τότε συνήθισε καί πάντοτε σφυρίζει (στ.649).

Πραγματικά, τά στοιχεῖα πού βρίσκουμε ἐδῶ ἀνταποκρίνονται στήν περιγραφή τῆς κίχλας: τό χρῶμα τοῦ φτερώματος της εἶναι ἓνα μίγμα ἀπό σταχτί μέ λίγο λαδί καί ἄσπρο, ἀλλά στό στήθος εἶναι ἀσπροκίτρινο μέ γκριζοκόκκινες κηλίδες σέ σχῆμα αὐγοῦ ἢ νεφροῦ· τό ράμφος της εἶναι κίτρινο· τό ὄνομα ἱεροβόρος ἢ ἱεροφάγος τῆς τό ἔδωσαν, γιὰτί τῆς ἀρέσει νά τρώει τούς καρπούς τοῦ ἱεροῦ ἢ μελά, πού ἄ-

θελά της τόν μεταφυτεύει από ἔλατο σέ ἔλατο· τῆς ἀρέσει νά ζεῖ σέ ὑγρούς τόπους, δασάκια, ἐλαιῶνες, τοῦφες καί μυρτιές, γιατί ἐκεῖ βρίσκει τήν τροφή της· ἡ συνήθειά της νά ζεῖ στίς μυρτιές ἔγινε ἀφορμή γιά τήν παροιμία κίχλα ἐν μυρσινῶνι¹⁷⁶.

Τά χαρακτηριστικά αὐτά τῆς κίχλας καί ἡ συνήθειά της νά σφυρίζει (στ.649)¹⁷⁷ ἔδωσαν ἀφορμή νά πλαστεῖ ἕνας αἰτιολογικός μῦθος (στ.647-649), σύμφωνα μέ τόν ὀποῖο ἡ κίχλα ἦταν παιδί τοῦ κόμη τῆς Γλαρέντζας καί γι'αὐτό φοροῦσε τά κατακοπτά, δηλ. ροῦχα λουρωτά, πού συνήθιζαν νά φοροῦν οἱ εὐγενεῖς, καί κρατοῦσε σφυρίχτρα¹⁷⁸. Ὁ μῦθος αὐτός μᾶς εἶναι γνωστός μόνο ἀπό τόν "Πουολόγο", ἀλλά ὑπάρχουν δύο σχετικές λαϊκές παραδόσεις, σύμφωνα μέ τίς ὀποιες ἡ κυριαρίνα ἦταν¹⁷⁹ ἢ ἔγινε βασίλισσα¹⁸⁰.

Εἶναι ὁ βῦας ὁ μέγας (*bubo maximus* ἢ Ὁ μπουφος *bubo ignavus*), γνωστός σήμερα καί ὡς γούβι καί βέσφος (στήν Κύπρο).

Ἡ κίχλα τόν εἰρωνεύεται πώς εἶναι ταταρόκοπος¹⁸¹, βουλγαρομουσουδάτος (στ.624) καί πώς μοιάζει μέ ἀνακαρά τατάρικο καί μέ κάπα μέ τά σκουλία (στ.625). Οἱ χαρακτηρισμοί αὐτοῦ εἶναι ἀπόλυτα πετυχημένοι: ὁ μπουφος ἔχει μικρό καί κυρτό ράμφος καί μεγάλα καί πλακουτσωτά μάτια· εἶναι ἄσχημο πουλί, καί ὁ ποιητής τόν παρομοιάζει μέ Βούλγαρο καί Τάταρο¹⁸². πρᾶγματι, οἱ Βούλγαροι ἦταν ἄγριοι, ἄσχημοι καί μέ πλακουτσωτή καί κυρτή μύτη· τό σῶμα του εἶναι στρογγυλό καί μπορεῖ νά παρομοιαστεῖ μέ τύμπανο· στό κεφάλι του ἔχει δύο γκριζόμαυρα λο-

φία από φτερά, πού λέγονται αντία και μοιάζουν μέ αυτιά.

'Η συνήθειά του νά κρύβεται τήν ημέρα μέσα στίς σχισμές τῶν βράχων ἢ στά πυκνά φυλλώματα τῶν δέντρων καί νά βγαίνει τή νύχτα¹⁸³ ἔδωσε ἀφορμή σέ αἰτιολογικό μῦθο (στ. 627-645) : ὁ μοῦφος καταγόταν ἀπό τήν Ταταρία¹⁸⁴ καί ἦταν ψυχάρην κάποιου (στ.627), πού τοῦ ἔδωσε πρόβατα νά τά βόσκει στό βουνό· ἀλλά ἀπό τόν ὕπνον τόν πολύν τόν εἶχε καθ' ἡμέραν (στ.629) ἦρθαν ἀπό μακριά ἄλλοι βοσκοί καί τοῦ τά ἔκλεφαν λίγα λίγα.

'Ο μῦθος αὐτός γιά τόν μοῦφο μᾶς εἶναι γνωστός μόνο ἀπό τόν "Πουολόγο". Ὑπάρχουν σχετικές λαϊκές παραδόσεις, πού ἀναφέρονται ὅμως στόν κορυδαλλό, τόν κοῦκο καί τό χολοπούλι.

Μιά ἀνέκδοτη παράδοση ἀπό τό Φιλώτι τῆς Νάξου¹⁸⁵ ἀναφέρει τά ἀκόλουθα:

"'Ο σκουριαός (=κορυδαλλός) ἦτανε βοσκός κ' εἶχενε; λέει, πολλά πρόβατα καί τά 'βόσκενε. Τή νύχτα ἐπῆαν οἱ κειρατές καί τοῦ τά 'πήρανε καί τά κατεβάσανε στή Βραχιά¹⁸⁶ καί τά βάλανε στό καράβι κ' ἐφύανε. "Ἐμεινε πιά 'κεῦ εὐτός κ' ἤκλαιε δὴ τύχη δου τί θά γύνη. 'Ἐκεῦ εἶδε τσί γλάροι κ' ἐπετούσανε, κ' ἤκαμε δέησες στό θεό κ' ἐπαρακάλεσε νά τοῦ δώση φτερά νά πετᾶ, ὅπως οἱ γλάροι. 'Ο θεός τόν ἤκαμένε πουλί μᾶ δέν εἶχε δὴ δύναμη νά πετάξη σάν τσί γλάροι γιά νά παρακολουθήση τά πρόβατα κ' ἤμεινε στή Βραχιά καί βαστᾶ ὅλο τά ἀλώνια, τή ριζωνιά, καί σφυρίζει γιά νά 'βγουν δά πρόβατά δου".

Παραλλαγή αὐτῆς τῆς παράδοσης σώζεται στή Μακεδονία¹⁸⁷:

"Ο τσουτσούλιαντρος¹⁸⁸ ήταν πιστικός, καί μιὰ μέρα πού
 ἔβουσκε στό λιβάδι τά πρόβατα, τόν πῆρε ὁ ὕπνος.

Ξεμάκρυναν τά πρόβατα, σάν κατάλαβαν πώς κοντά τους
 δέν πάει ὁ πιστικός καί σκόρπισαν.

"Όταν ὁ τσουτσούλιαντρος ξύπνησε, κοιτάει γιά πρόβα-
 τα, πουθενά πρόβατα, κοιτάει γιά τήν κολοβή τή σκύλα καί
 τό σκύλο του τό Μπιλιόνη πού δέν ἄφηναν τίποτα γιά τίπο-
 τα νά ζυγώση στό κοπάδι, πουθενά δέ φάνηκαν.

'Ο τσουτσούλιαντρος λίγο ἔλειψε νά πάη σκαστός ἀπό τή
 λύπη. Πῆρε δρόμο, πού κι αὐτός δέν ἤξερε καλά καλά πού
 θά τόν φέρη. Συνάντησε ἕνα λύκο στό δρόμο καί τόν ρωτάει :

- Μήν εἶδες πουθενά πρόβατα;
- Τσοπάνε, τί εἶν'τό κέρασμά σου, καί τί τό τᾶμα σου;
- Κριάρι τριοκέρατο καί νᾶναι καί στερφάδι.

'Ο λύκος τότε λέει στόν τσουτσούλιαντρο.

Σέ κεύνην τή ράχη τήν ψηλή,

στήν κέρα καί στή δῶθε,

ἐκεῦ ναι χύλια πρόβατα

καί πεντακόσια γύδια'

-'Εκεῦ 'ν' ἡ σκύλα ἡ κολοβή

κι ὁ σκύλος ὁ Μπιλιόνης.

Πάησα νά πάρω πρόβατα,

πάησα νά πάρω γύδια.

Μέ πῆρε ἡ σκύλα ἡ κολοβή

καί ὁ κακός Μπιλιόνης.

Σαράντα ράχες κόσεφα,

σαράντα μονοπάτια,

τσάκισα τόνα κοδάρι μου

καί τή ζερβιά τήν κλάτη !

Ὁ πιστικός πήρε τό λύκο μαζί του γιά νά τοῦ τά δείξει. Τά βρῆκε. Πιάνει ὁ τσοπάνος τό τριοκέρατο κριάρι γιά νά τό δώση. Τά σκυλιά θύμωσαν, ἀπαράτησαν τό κοπάδι κι ἔφυγαν. Σάν εἶδε ὁ λύκος κοπάδι δύχως σκυλιά, χύμησε καί κατάφαγε τά πρόβατα.

Στόν τσουτσούλιαντρο μονάχα ἡ γκλίτσα ἀπόμεινε. Στήν ἀπελπισία του παρακάλεσε τό θεό νά τόν κάμη πουλί κι ὁ θεός ἄκουσε καί τόν μεταμόρφωσε.

Γι' αὐτό καί τώρα μέ τό λάλο του ὁ τσουτσούλιαντρος μαυλάει τά σκυλιά καί λέει:

- Σκύλα μ', σκύλα μ', Μπιλιόνη, Μπιλιόνη μ' σσοῦ!

Τά κράζει, μά αὐτά πουθενά νά φανοῦν.

Πῶς ἄλλοτε ἦταν πιστικός ὁ τσουτσούλιαντρος τό δείχνει κι ἡ κατσούλα πού ἔχει στό κεφάλι· εἶναι ἡ κατσούλα, τῆς τσοπάνικης κάππας του τό ἀπομεινάρι".

Στήν "Ἡπειρο σώζεται ἡ ἕδια παράδοση γιά τό ἀηδόνη¹⁸⁹:

"Καί τ' ἀηδόνη ἦταν ἄνθρωπος, πρὶν νά γίνη πουλί· πιστικός μέ πολλά πρόβατα πάνω στό βουνό, ὅπου ἔπαιζε καί τῆ φλογέρα του.

Μιά μέρα χαροκόπησε πολύ τ' ἀηδόνη, τραγούδησε, ἔπλε, χόρεψε. Σά βράδυασε, ἔπεσε γιά νά κοιμηθῆ.

- θεέ μου, εἶπε πρὶν τό κάρη ὁ ὕκνος, δῶσε, τοῦ "Ἀη Γεωργιοῦ πιά νά φέξη γιά μένα !

Κι ὁ θεός τόν ἄκουσε καί τοῦ ἔδωσε ὕκνο· κοιμήθηκε μῆνες ὀλάκερους.

Κοπάδι πού μένει δύχως πιστικό, χάνεται. Τό κοπάδι ὅμως τ' Ἀηδονιοῦ δέν πῆγε χαμένο, τό φύλαξαν τά δυό πιστά σκυλιά του, ἡ Τσύλα καί τό Τσιβέλι, πού ὠδηγοῦσαν τά πρό-

βατα σά νά ἦτον παρών ὁ ἀφεντικός τους.

Καί πλήθυναν τά πρόβατα, ἔγιναν ἀμέτρητα.

Ἦρθε καί τοῦ Ἄη Γιωργιοῦ. Ευπνάει ὁ πιστικός, κοιτάζει, τί νά ἴδῃ ! Τά πρόβατά του εἶχαν γίνει τόσα πολλά πού δέν εἶχε τί νά τά κάμη. Τότε κι αὐτός τά πούλησε. Τά σκυλιά ἔλειπαν, ὅταν ὁ ἀφεντικός τους πουλοῦσε τά πρόβατα. Σάν ἦρθαν τοῦ ἔκαμαν πικρά παράπονα.

- Ἐμεῖς ἀφεντικό, πού τά φυλάξαμε καί τά πληθύνουμε, δέν ἔπρεπε νά τό ξέρουμε !

Ὁ πιστικός τώρα τό κατάλαβε πώς δέν ἦτον σωστό νά πουλήσῃ τά πρόβατα, δέχως νά ξέρουν τά δύο πιστά σκυλιά του !

- Θεέ μου, εἶπε τότε, κάμε με πουλί νά πετῶ ψηλά καί ν'ἀγναντεύω τό κοπάδι μου.

Ὁ θεός τόν ἄκουσε καί τόν ἔκαμε ἀηδόνη. Κοντά στά πρόβατα λαλεῖ καί λέει: Τσίλα, Τσίλα! Τσιβέλι, Τσιβέλι... σοῦ σοῦ .....

Μ'αὐτή του τή φωνή καλεῖ τά σκυλιά του, πού ἀπό ἀναμελιά δέν τά ρώτησε, καί τότε νά πωλήσῃ τό βιό του.

Τραγουδώντας ἔτσι, περνάει τόν καιρό του μέ τήν ἰδέα πώς φυλάει κι ἀκόμα τό κοπάδι".

Γιά τόν κοῦκο λένε στίς Σπέτσες¹⁹⁰ πώς ἦταν τσοπάνος πού ἔχασε τά πρόβατά του καί ἀπό τόν ἀναστεναγμό του ἔγινε πουλί καί κλαίει τή νύχτα.

Τέλος γιά τό χολοπούλι λένε στή Λακωνία πώς ὀνομάζεται ἔτσι, γιατί φωνάζει χολό-χολό, πού ἔχασε τά προβατά του¹⁹¹.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Πβ. τὰ ἐπίθετα λιγύθροος (Χριστοδ., Ἐκφρ., 414, A.P., II, 1) καὶ ἀχέτας (Εὐρ., Ἐλ., 151).
2. Thompson, ὁ.π., σελ.180-183.
3. Πβ. τὰ ἐπίθετα δολιχαύχην (Βακχυλ., 15, 6· Εὐρ., Ἴφ.Αὐλ., 794) καὶ δουλιχόδειρος (Ὅμ., Ἴλ., Β 460, Ο 692).
4. Πβ. τὰ ἐπίθετα λευκός (Παυσ., VIII, 17, 3), πο-
λιός (Εὐρ., Ἡρ.Μαιν. 110· Ὀπκ., Κυν., IV, 392), πολιόχρως
(Εὐρ., Βάκχ., 1364), χιλονόχρως (Εὐρ., Ἐλ., 216) καὶ τὶς κα-
ροιμῶδεις ἐκφράσεις κύκνου πολιώτεραι τρίχες (Ἀ-
ριστοφ., Σφ., 1064) καὶ στύλβουσι δ' ὥστε ποταμίου κύ-
κνου πτερόν (Εὐρ., Ρῆσ., 618). Πβ. καὶ "Πόλεμος τῆς
Τρωάδος", στ.2541 κύκνος ἢ χιόνι ἀσπρότερον ἐκεί-
νων οὐδέν ἦτον.
5. Πβ. Ἀριστ., ΖΙ, ΙΧ, 651a 32 βιοτεύουσι περὶ
λίμνας καὶ ἔλη.
6. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.29.
7. Πβ. Πλούτ., Περὶ σαρκοφαγίας, 997a ἄλλοι γερά-
νων ὄμματα καὶ κύκνων ἀπορῥάφαντες καὶ ἀποκλεί-
σαντες ἐν σκότει κλαίνουσιν, ἄλλοκότοις μύγμασι
καὶ καρυκείαις τισὶν αὐτῶν τὴν σάρκα ὀφοποιούν-
τες· Ἀθήν., ΙΧ, 393d οὐκ ἀπελείποντο δέ ἡμῶν τοῦ
συμποσίου πολλάκις οὐδέ κύκνοι.
8. Βλ. κριτ. παρατ. στοὺς στ.23 καὶ 61 (λ. κουναυ-
λοπόδης).
9. Πβ. Φυσιολ., σελ.212 "Ἔστι γὰρ ὁ πελαργός φι-
λοκάλιον ὄρνεον· ἀπὸ μὲν τὰ μέσα καὶ τὴν ἄνω ἐ-
στὶ λευκοειδής, ἀπὸ δέ τὰ μέσα καὶ τὴν κάτω [ἐ-
στὶ] ζοφώδης.
10. Ἡ ὁμοιότητα αὐτὴ εἶναι τόσο χαρακτηριστικὴ, ὥστε
ὀρισμένα δρεπάνια τὰ λένε λελέκια, βλ.Ν. Ἀναγνωστό-
πουλου, Ἐλευθ., ΛΕ, τ. 4, σελ.762-763.
11. Βλ. παρακάτω, σελ.168-170.
12. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.35, λ. τσαμπουνομήτρια.
13. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν (Ἀνάβ., Ι, 5, 3 τὰς
δέ ὠτίδας ἂν τις ταχύ ἀνιστῆ, ἔστι λαμβάνειν...

τά δέ κρέα αὐτῶν ἡδέα ἐστίν), ὁ Ἀθηναῖος (IX, 390d Ἀληθῆ λέγειν φησὶ τὸν Ξενοφῶντα ὁ Πλούταρχος περὶ τῶν ὀτίδων φέρεσθαι γὰρ πάμπολλα τὰ ζῶα ταῦτα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπὸ τῆς παρακειμένης Λιβύης, τῆς θήρας αὐτῶν τοιαύτης γινομένης), ὁ Γαληνός (Τρ. Δυν., 3, Med. Gr. VI, 703, 9 Μεταξύ δέ πως τῆς τῶν γεράνων τε καὶ χηνῶν ἢ σὰρξ τῶν καλουμένων οὐτίδων ἢ ὀτίδων ἐστίν) καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μύνδιος (στόν Ἀθῆν., IX, 390f προσαγορεύεσθαι αὐτόν λαγφδίαν).

14. Ταρπύν: μεγάλο πλεκτό κοφίνι ἀπὸ λυγαριά. Πβ. Εὐσταθ., II, 1583, 55 "ὄθεν κατὰ τοὺς παλαιούς καὶ κόφινος μέγας οἰσύϊνος καλούμενος, τάρπη, ὄθεν ἴσως καὶ τὸ περιφερόμενον ταρπίον παράγεται". Γιά περισσότερες πληροφορίες βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ. 290 καὶ Λαογραφικά 1, σελ. 272.

15. Πβ. Διον., Ἰεζυτ., 2, 7 καὶ τοὺς πελεκύνους, οἷς εἰσὶν οἱ τράχηλοι μήκιστοι, τροφῆς ἔχει πόθος οὐ μείων [ἢ τὰς αἰθυίας]... καὶ τοὺς ἀπαντῶντας κατεσθίουσιν πάντας ἰχθύας, μεγίστη χάσματι προσδεξάμενοι. Καὶ τις κόλπος αὐτοῖς ἐξήρτηται πρό τῶν στέρνων, εἰς ὃν ἅπασαν τὴν τροφήν ἐπειγόμενοι τέως ἐμβάλλουσιν, οὔτε τῶν κτενῶν οὔτε τῶν σκληρῶν μυῶν ἀπεχόμενοι, σὺν δ' αὐτοῖς τοῖς σκέπεσιν τέως τὸ προστυχόν παραπέμποντες... Πβ. ἐπίσης Ἀριστ., ΖΙ, IX, 614 b 27 οἱ δέ πελεκᾶνες... κατακύνουσι τὰς μεγάλας κόγχας καὶ λεύας· ὅταν δ' ἐν τῷ πρό τῆς κοιλίας τόπῳ κέψωσιν, ἐξεμοῦσιν, ἵνα χασκουσῶν τὰ κρέα ἐξαιροῦντες ἐσθίωσιν.

16. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 54.

17. Γιά τὴν ἐπιτυχημένη παρομοίωση τοῦ λαρυγγικοῦ σάκκου τοῦ πελεκάνου μέ τίς ἀποθήκες τῶν Ἑβραίων στό Μεσαίωνα, βλ. Krawczynski, ὁ.π., σελ. 42-43

18. Γιά τὸ ἐπίθετο κακομουζάκωτος (στ. 48) καὶ γιά τὴν παρομοίωση τοῦ λαιμοῦ τοῦ πελεκάνου μέ φουρνοκόντιν (στ. 47) βλ. κριτ. παρατ. στοὺς ἀντίστοιχους στίχους.

19. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 46.

20. Πβ. Ὁραπ., Ἱερογλ., I, 54 "Πελεκᾶνα δέ γρά-

φοντες, ἄνουν τε ἤδη καὶ ἄφρονα σημαίνουσιν· ἐπειδή δυνάμενος ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις τόποις κατατίθεσθαι τὰ ἑαυτοῦ ψά, ὡσπερ καὶ τὰ λοιπά τῶν πετεηνῶν, τοῦτο οὐ ποιεῖ· ἀλλὰ γάρ καὶ ἀνορύξας γῆν, ἐκεῖ κατατίθεται τὰ γεννώμενα· ὅπερ ἐπιγνόντες ἄνθρωποι, τῷ τόπῳ βοός ἀφόδευμα ξηρόν περιτιθέασιν, ᾧ καὶ πῦρ ὑποβάλλουσι· θεασάμενος δέ ὁ κελεκάν τόν καπνόν, τοῖς ἰδίοις πτεροῖς βουλόμενος ἀποσβέσαι τό πῦρ, ἐκ τῶν ἐναντίων κατά τήν κίνησιν ἐξάπτει αὐτό. 'Υφ' οὗ κατακαϊόμενος τὰ ἑαυτοῦ πτερά εὐσυλληπτότερος τοῖς κυνηγοῖς γύγνεται· δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐνομήσθη ἐσθίειν τοὺς ἱερέας αὐτόν, ἐπειδή ἀπαξαπλῶς ὑπὲρ τέκνων κοιεῖται τόν ἀγῶνα· Αἰγυπτίων δέ οἱ λοιποῦ ἐσθίουσι, λέγοντες, ὅτι μὴ κατά νοῦν τήν μάχην, ὡσπερ οἱ χηναλώπεκες, ἀλλὰ κατά ἄνοιαν ὁ κελεκάν κοιεῖται".

21. Βλ. κριτ. παρατ. στόν ἀντίστοιχο στίχο.

22. Γιά τό σιβίν καπέλο τοῦ γερανοῦ βλ. κριτ. παρατ. στόν ἀντίστοιχο στίχο.

23. Βλ. κριτ. παρατ. στόν ἀντίστοιχο στίχο.

24. Πβ. Ἀριστ., ΖΙ, 519a 2 τεφρά μελάντερα γηράσκουσα τὰ πτερά ἴσχει.

25. Πβ. Ἀριστ., Περὶ ἀκουσίων, 800b 23 τόν τράχηλον μακρόν· καὶ Ἠθ. Νικ., ΙΙΙ, 13, 118 φάρυγγα αὐτῷ μακρότερον γεράνου γενέσθαι ἠῦξατό τις ὀφοφάγος.

26. Γιά τό κυνήγι τοῦ γερανοῦ βλ. E.Kurtz, Esce dva neitzdannych proizvedenija Konstantina Manassi (Noch zwei unedierte Schriften des Konstantinos Manasses), Τοῦ Μανασσῆ κυροῦ Κωνσταντίνου ἔκφρασις κυνηγεσίου γεράνων, Viz. Vrem. 12 (1906), σελ. 79-88.

27. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ. 407-408, πού παραπέμπει στό Μ. Ψελλό (χρονογρ., 224, 35, Σάθα).

28. Φ. Κουκουλέ, ΒΠΠ, σελ. 47.

29. Τά σχέδη τοῦ μυός, σελ. 219.

30. Πβ. Ἄριστ., ΠΖ, 710a 13, Ἄπ. 241, 1522a 40, καὶ ΖΜ 694b 20.

31. Ἄριστ., ΖΙ, 593b 1 περὶ μὲν τὰς λύμνας καὶ τοὺς ποταμούς ἐρωδιός καὶ ὁ λευκερωδιός (βι-
στεύουσιν) Ἄλιον., Ἰξευτ., ΙΙ, 9 οἱ μὲν λοιποὶ πάν-
τες ὄρνεις ἐς τὸ ὕδωρ δύναντες θηρεύουσιν τοὺς
ἰχθύας, οἱ δὲ ἠρωδιὸς τοῦ νήχεσθαι στερηθέντες
ἐπὶ τοῖς αἰγιαλοῖς ἐστῶτες ἀγρεύουσιν.

32. Philoxeni Glossarium, ed. M. Laistner στό Glos-
saria Latina, ΙΙ (Παρίσι 1926), σελ. 153 ardea ἠρωδιός,
λάρος πβ. Virg., Georg., Ι, 362-364).

33. Δ. Λουκοπούλου, ὁ.π., σελ. 217-218. Πβ. καὶ Ν.Γ.
Πολύτου, Λαογρ. ἐπιθεώρησις (Σπαρτιατικὸν ἡμερολόγιον),
Λαογραφία 1, σελ. 406. Δέν ὑπάρχει στὸν ἀνέκδοτο κατάλογο
τοῦ Μέγα.

34. Αἷσ. (Perry), 171.

35. Αἷσ. (H), Ι, 181 (III).

36. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 40.

37. Γιὰ τὴ σημασίαν τῆς λέξης βλ. κριτ. παρατ. στὸν ἀν-
τίστοιχο στίχο. Γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ γλάρου ὡς τσε-
προῦ (στ. 112) βλ. κριτ. παρατ. στὸν ἀντίστοιχο στίχο.

38. Πβ. Ὀμ., Ὀδ., ε 51 Σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα,
λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς | ὅστε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἀ-
λός ἀτρυγέτοιο | ἰχθύς ἀγρώσων, πυκινὰ πτερά δευ-
εται ἄλμῃ Ἄϊλιαν., Ἐπιστ., XVIII Γεωργίαν καὶ γε-
ωργεῖν ἀπολιπὼν ὁ γεῖτων Λάχης ἐπέβη νεὼς καὶ
πλεῖ τὸν Αἰγαῖον, φασί, καὶ ἄλλα πελάγη μετρεῖ
καὶ ἐπικυματίζει καὶ λάρου βίον ζῆ καὶ ἀνέμοις
μάχεται διαφόροις.

39. Πβ. καὶ Ἀθῆν., ΙV, 134e Χαιρεφόων, πεινῶντι
λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς Ἰουλιαν., Περί τῶν ἐπὶ μισθῶ
συνδόντων, 3 καθάπερ ὁ λάρος, ὅλον περιχανῶν τὸ δέ-
λεαρ.

40. Κοραῆς, Ἄτ., V, σελ. 155, ποῦ μεταφράζει τὸν Ἀ-
θήναιο (X, 411c) Τοιοῦτον οὖν αὐτόν (Ἡρακλῆ) ὑπο-

στησάμενοι ταῖς ἀδηφαγίαις καί τῶν ὀρνέων ἀπο-
 δεδώκασιν αὐτῷ τόν λάρον τόν προσαγορευόμενον
 βουφάγον". Πβ. καί 'Αριστοφ., "Ὀρν., 567 ἦν δ' 'Ηρα-
 κλέει θύη τι, λάρῳ ναστούς θύειν μελιτοῦντας, καί
 Σχόλ., Τόν λάρον διὰ τήν ἀδηφαγίαν 'Ηρακλεῦ προ-
 σανάπτει.

41. Βλ. καί κριτ. παρατ. στόν ἀντίστοιχο στίχο.

42. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.13.

43. 'Αριστοφ., 'Ιππεῦς, 956 λάρος κεχηνώς ἐκί πέ-
 τρας δημηγορῶν.

44. Βλ. κριτ. παρατ. στόν ἀντίστοιχο στίχο.

45. "(Υ)ποκάμισον ἢ ἐπικάμισον ἔλεγαν οἱ Βυζαντινοί
 τό ἔνδυμα πού φοροῦσαν ἐσωτερικά, κατάσαρκα, καί πού ἦ-
 ταν συνήθως ἄσπρο ἢ ἀνοιχτόχρωμο, πβ. Φ. Κουκουλέ, Λαο-
 γραφία 1, σελ.104-105, καί Σούδ. "ἐπενδύτης τό ἐσώ-
 τατον ἱμάτιον, ὃ καί ὑποκάμισον λέγεται".

46. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.112.

47. Πβ. 'Αναξίλ. στόν 'Αθήν., XIV, 655a οἰμῶζων τα-
 ῶς· Εὐπολις στόν 'Αθήν., IX, 397c μήποτε θρέψω παρά
 φερσεφόνη τοιόνδε ταῶν, ὅς τοὺς εὐδοντας ἐγεί-
 ρει.

48. Πβ. Αἰλ., ΠΖ, XIII: 18 ἐν δέ τοῖς παραδεί-
 σοις (τοῦ βασιλιᾶ τῆς 'Ινδίας) τρέφονται μὲν καί
 ταῶς ἡμεροῖ· 'Αθήν., XIV, 655a οὐ μανικόν ἐστ' ἐν
 οἰκίᾳ τρέφειν ταῶν, ἐξόν τοσοῦτου δύ' ἀγάλματ'
 ἀγοράσαι; 'Αλεξίς στόν 'Αθήν., XIV, 654f καταφα-
 γεῖν αὐτός τοσοῦτ' ἀργύριον. οὐδ' εἰ γάλα λαγοῦ
 εἶχον, μά τήν Γῆν, καί ταῶς κατήσθιον (πού δεί-
 χνει πόσο σπάνιο ἦταν τό παγώνι)· Σχόλ. 'Αριστοφ.,
 "Ὀρν., 707 τά πολυτελεῖ πάντα, οἷς μόνος βασιλεὺς
 ἐχρῆτο, ἐκαλεῖτο Περσικά· καί νῦν οὐκ ἰδίως τις
 ὄρνις Περσικός. τινές δέ τόν ἀλεκτρούνα, οἱ δέ
 τόν ταῶ.

49. Πβ. 'Αντιφ., στόν 'Αθήν., IX, 397c τούτους
 τρέφειν Δῆμον τόν Πυριλάμπους καί πολλοὺς παρα-
 γίνεσθαι κατά πόθον τῆς τῶν ὀρνίθων θέας ἔκ τε

Λακεδαίμονος καὶ Θετταλίας καὶ σπουδὴν ποιεῖσθαι τῶν ψῶν μεταλαβεῖν.

50. Πβ. 'Αθήν., XIV, 655 b ἢ δ' ἐν Σάμφῃ Ἦρα τό χρυσοῦν (ἔχει) ὄρνιθων γένος, τοὺς καλλιμόρφους καὶ περιβλέπτους τῶς· XIV, 654 f ὅτι δέ καὶ τιθασοὺς εἶχον αὐτοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις Στράτις παρίστησιν ἐν Παισανίᾳ διὰ τούτων· πολλῶν φλυάρων καὶ ταῶν ἀντάξια, οὓς βόσκεσθ' ὑμεῖς ἕνεκα τῶν ἠκυπτέρων· IX, 397 a καὶ γὰρ ὁ τῶς διὰ τό σπάειον θαυμάζεται· πβ. καὶ Thompson, ὁ.π., σελ. 280.

51. Πβ. 'Αποστολίδη, ὁ.π., σελ. 7-8· Στυλ. Δεινάκι, 'Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τοῦ καίειν, σελ. 221, πού ταυτίζει τὴν μυριοκαπνισμένη καὶ καπνοσπατάλη αἴφια μετὴν καλκατζοῦ-καλιτζακοῦ, τό "καμένο" πούλι.

52. Πβ. 'Ομ., 'Οδ., α 320 ἀπέβη γλαυκῶπις 'Αθήνη, ὄρνις δ' ὡς ἀνόπαια διέπτατο· πβ. καὶ Σχολ. 'Ερωδιαν., ἀνοπαῖα· παρὰ τό διατρίβειν ἐν ταῖς ὀπαῖς.

53. Βλ. κριτ. παρατ. στὸν ἀντίστοιχο στίχο.

54. Βλ. κριτ. παρατ. στὸν ἀντίστοιχο στίχο.

55. Πβ. Σχόλ. 'Αράτ., φαίν., 295 εἰναλίδιναι αἴθυιαι· ἢ δέ αἴθυια ἐν τοῖς παραλίοις τόποις ζῆ· ὁμοίως οὖν ταῖς αἰθυσίαις φησὶ τοὺς δίκην αἰθυσίων ἐν τῇ θαλάσῃ διὰ παντός διάγοντας. Καὶ Καλλιμάχος· 'Αλλ' ἐμός αἰών / Κύμασιν αἰθυσίης μᾶλλον ἐσφκίσσατο· Καλλιμ., 'Επιγρ. 59, 4 (PF.) αἰθυσίη δ' ἴσα θαλασσοπορεῖ.

56. Πβ. 'Ομ., 'Οδ., ε 337 αἰθυσίη δ' εἰκυῖα ποτῆ ἀνεδύσατο λύμνης, 353 ἄψ ἐς πόντον ἐδύσατο, | αἰθυσίη εἰκυῖα· 'Απολλ. Ρόδ. IV, 966 ἐνθ' αἰ· μὲν κατὰ βένθος ἀλύγκιαι αἰθυσίησιν | δύνων· Διον., 'Ιεσητ., II, 6 Αἰ δέ αἴθυιαι...μόναι τῶν ἀμφιβίων ὄρνιθων κατὰ ταῦτόν θηρῶσίν τε καὶ ἔπτανται καὶ ἐσθίουσιν... 'Αλλά καὶ μένουσιν ἐπὶ πλεῖστον ὑποβρύχιοι καταδῦσαι, καὶ τοὺς ἰχθύας διώκουσιν ὡς δελφῖνες ἢ κύνες. Καὶ οὐκ ἐν τοῖς πελάγεσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λύμναις εἰσίν, μάλιστα εἰ ταρραχί τις ὑπ' ἀνέμων ἔχοι τὴν θάλασσαν· τότε γὰρ οὐκ ἐθέλουσιν ἐνδιατρίβειν αὐτῇ.

57. Αὐτόν τό μῦθο τό βρίσκουμε καὶ στὸν "Πουλολό-

γο", αλλά ὁ ποιητής τόν συνδέει μέ τόν τρικνέα καί ὄχι μέ τήν αἴφια. Βλ. παραπάνω, σελ.168-170.

58. Αἴσ. (Perry), 171.

59. Αἴσ. (H), I, 181 (III).

60. Βλ. Γ.Κ.Σπυριδάκη, Περί δυσσιώνου σημείου πρό τῆς θανατώσεως τοῦ καίσαρος Βάρδα, ΕΕΒΣ 23 (1953), σελ. 445-449, ἀπ' ὅπου ἀντλοῦμε καί τίς τρεῖς παραδόσεις πού παραθέτουμε.

61. Βλ. Ovid., Met., VIII, στ.236-260, Hygin., Fab., 274, πβ. Σοφ. ἀπ. 323. Ὁ Ἴκαρος καί ὁ Πέρδιξ εἰκονίζονται σέ ἓνα ἀγγεῖο τοῦ 5ου αἰώνα π.χ., βλ. H.J.Rose, Ikaros and Perdix on a fifth-century vase, J1. Hell. St. XLVIII, 1928, σελ.9-10. Πβ. G.K.C.Gerland, Ueber die Perdixsage, Halle, 1871.

62. Γενέσιος, σελ.103-106.

63. Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη (ἔκδ. Βόννης), σελ.203-207.

64. Πβ. Αἴλ., ΠΖ, XVI, 2 χεῖλη δέ ἔχουσι (αἰ κελευάδες) καί σκέλη τοῦς ἐν Ἑλλησι κέρδιξι τήν χροάν προσεικότα.

65. Πβ. Ὀππ., Κυν., II, 317 κέρδικες αἰολόδεροι.

66. Πβ. τά ἐπίθετα κερδικομάτα, κερδικόστηθη, κερδικοπερπατούσα, καί τήν ἔκφραση γραμμένη (ζωγραφιστή) κέρδικα, πού χαρακτηρίζουν τήν ὁμορφὴ γυναῖκα.

67. Ἡρ.Καραλέκας, ὀ.π., σελ.123 : "Δημοτικώτερο πούλι ἀπό τήν κερδικά δέν ὑπάρχει ἄλλο. Ὁ λαός τῆς ἔχει κάμει χίλια δύο τραγούδια, ἐξυμῶν τήν χάριν τῆς, τήν ὁμορφιά τῆς καί τίς ἄλλες ἀρετές τῆς".

68. Ε. Μπόγκας, ὀ.π., σελ.70.

69. Κ.Κρυστάλλης, Ἄπαντα (ἔκδ. οἴκ. Γ.Βαλέτα), Ἄθῆναι 1959, σελ.153: Τό μαγεμένο μαντήλι, ὅπου ξυκνοῦν οἱ κέρδικες καί κελαιδοῦν τ' αἰδόνια!..."

70. Πβ. Φυσιολόγος, σελ.83-84.

Ἡ κέρδιξ ὄρνεον ἐστὶ κολύτεκνον <τό> πάνυ

...

695 ὅταν ἐξηπωλιάσουσιν καί πέτονται ὀλίγον (τά μικρά τῆς) ὑπᾶν τινές αὐτόχειρα βούλονται νά τά πιάσουν ἢ κέρδιξ, μέ τήν τέχνην τῆς, τόν κυνηγόν κομπόνει, ἐκεῖνος φενακίζεται, θαρρεῖ αὐτήν νά λάβῃ, καί τά πούλια τῆς τά μικρά ὑπᾶσιν καί κρυβοῦνται, εὐθύς ἐκεῖνη ἀπολεῖ πτερόν ἀπό προσθέτου, ἐκεῖνος χάσκει ἐδῶ κ' ἐκεῖ, χάνει τά λογικά του.

71. Ἡ μητρική αὐτή ἀγωνία τῆς πέρδικας ἐνέπνευσε στὸν Γ. Ζαλοκώστα τὸ ποίημα "Ἡ πέρδικα" (Τὰ ἅπαντα, ἐκδ. οἴκ. φέξη, Ἀθῆναι 1903, σελ. 176):

Βόσκουν οἱ ἄλλες πέρδικες ἢ λούζονται στ' αὐλάκι,
καί μιὰ στά νύχια περπατεῖ ἀπάνω σέ κοτρῶνι
καί γέρνει πίσω καί τηρᾷ μικρὸ ἕνα περδικάκι,
καί πότε τοῦ γλυκομιλεῖ καί πότε τοῦ μαλώνει:

- "Ἄκου τῆς μάννας τῆ λαλιά κι' ἀνέβα στό λιθάρι,
γιατ' ἡ καρδιά μου λαχταρεῖ, μονάκριβο πουλί μου.

- Γιά ἰδέ, μαννοῦλα, τό νερό, πού βρέχει τό θυμάρι,
για ἰδέ τὰ συνομήλικα πῶς παίζουν ἀντικρῦ μου.

- Ἐχουν οἱ μάνες του πολλά! Ἐλα, πουλί, κοντά μου,
κι εἶδα τόν ἴσκιο γερακιοῦ ἐδῶ σιμά στ' αὐλάκι.

- Πᾶμε, μαννοῦλα, στά νερά νά βρῶ τῆ συντροφιά μου
αὐτό ἦταν σύννεφο μικρό, δέν ἦτανε γεράκι.

Καί ἠκούσθη ἕνα φτερούγιασμα, μιὰ ταραχή, μιὰ ἀντάρα.

- Ὅπῳχει τό μονάκριβο ἔχει πικρὴ τὴν τύχη! -

Σκούζει, χτυπιέται ἡ πέρδικα μέ τρόμο, μέ λαχτᾶρα,
καί τό ἀκριβὸ τῆς σπαρταρᾶ στοῦ γερακιοῦ τό νύχι.

72. Τῆρα μὴ μοιάσης τοῦ λαγοῦ ὅπου γεννάει κι ἀρνιέται
μοιάσε τῆς πετροπέρδικας, τῆς ἀηδονολαλούσας,
πού κάνει δεκοχτώ πουλιά, κανένα δέν ἀρνιέται
κι ἂν πέση καί πάρη ὁ αἰτός ἐν ἀπό τὰ πουλιά τῆς
κάνει καιρούς νά πιῇ νερό, καιρούς νά κελαδήση
κι ὅπου βρῆ ξάστερο νερό θολώνει καί τό πύνει
κι ὅπου βρῆ μαύρη καφαλιά θά κάτση νά βοσκῆση
κι ὅπου βρῆ μαῦρο κούτσομορο θά κάτση νά λαλήση!

73. Πβ. Φ. Κουκουλέ, ΒΤΠ, σελ. 44-45.

74. Πβ. Phys. et med. graeci minores I, 420, Θεοδώρου
τοῦ Προδρόμου στίχοι κατὰ ἰατρικὴν ἐπιστήμην εἰς τοὺς ΙΒ'
μῆνας: Δεκέμβριος. Θηρῶ λαγούς, ἀγρίαν εὐωχίαν, |
καί περδίκων πύμπλημι δαῦτας πλουσίων.

75. Αἴσ. (Perry), 172.

76. Ἀ. Πεδιοῦ, Μαθητικὴ Ἔστιά, ἔτος Γ' (1953), ἀρ.
9, σελ. 174 (Κύπρος). Γιά παραλλαγές αὐτῆς τῆς παράδοσης,
πού δεύχνουν πῶς κυκλοφοροῦσε εὐρύτητα, βλ. Ν. Πολίτου,
Παραδόσεις, I, 185, ἀρ. 337 (Μακεδονία), καί Γ. Κ. Σπυ -
ριδάκη, Λαογρ. Ἀρχ. 1961, σελ. 187, ἀρ. 2394 (Ἄγ. Ἀθανά -
σιος Πέλλης).

77. Ἡρ. Ε. Καραλέκα, ὀ.κ., σελ. 78. Πβ. καί Ν. Γ. Πο -

λύτου, ὀ.π., σελ.185, ἀρ.336. Στήν Ἰδία παράδοση στηρίχτηκε καί ὁ Γ.Βιζυηνός γιά τό ποιήμα του "Ἡ νυχτερίδα" (Γ.Βιζυηνού, "Ἀπαντα, Ἐκδ.οἴκ. Χρ.Γλοβάνη, Ἀθήναι 1967, τόμ. Β', σελ.41):

Χθές ἀκόμ' ἡ Νυχτερίδα
ποντικός μέ τήν οὐρά
ἔξαφνα καί παρ' ἐλπίδα
ποῦ τά βρῆκε τά φτερά;

Εἰς τήν ἐκκλησιά ἐμπῆκε
στή γωνιά τοῦ ἱεροῦ
καί τ' ἀντίδωρον εὐρῆκε
μέ τόν τύπο τοῦ σταυροῦ

Μετά φόβου θεοῦ τρέχει
καί τό παίρνει ἀπό τή γῆ:
δι' ἀγιασμόν τό ἔχει
κι' ὄχι γιά φαγί.

Κι ἡ εὐλάβεια ἡ τόση
καί ὁ εὐσεβής της νοῦς
τά φτερά τῆς ἔχουν δώσει
πού τήν πᾶν στούς οὐρανοῦς!

78. Βλ. Thompson, ὀ.π., σελ.34-36.

79. Πβ. Ἀριστοφ., Ὀρν., 758, 1347-1349, 1364 καί τά σχόλια τοῦ Φ.Ι.Κακριδῆ στούς παραπάνω στίχους Νέφ., 1427 μέ τό σχόλιο τοῦ Dover.

80. Δέν μπορέσαμε νά διαπιστώσουμε ἂν ὁ λαιμός τοῦ καρκατσᾶ ἔχει τό σχῆμα ἀπιδιοῦ.

81. Κλύτος ὁ Μιλήσιος, στόν Ἀθήν., 655 d τό δέ σῶμα ἅπαν ποικύλον, μέλανος ὄντος τοῦ χρώματος ὄλου, πτύλοισ λευκοῖς καί πυκνοῖς διειλημμένου οὐ μεύζοσιν φακῶν.

82. Πβ. Ἀθήν., XIV, 655 c τήν δέ κεφαλὴν μικράν πρὸς τό σῶμα καί ταύτην ψιλήν.

83. Βλ. Στυλ.Δεινάκι, Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τοῦ καΐειν, σελ.221 "καρκάτζι (ἐκ τοῦ καρκάδι)= ξηρόν, καρκατσαῖς, ἐπί τῆς κεφαλῆς= τό ξερό (λ. τῶν προδρ.ποιημ.), καρκαντσαῖς= πτηνόν ... τήν κεφαλὴν ἔχει φαλακράν. φαίνεται λοιπόν οἶονεὶ κεκαυμένος καί ξηρός ὄθεν τό ὄνομά του λέγεται ἄλλως κακαρῶνος (ἐκ τοῦ κάκαρο, ἐπί ξηρῶν

πραγμάτων λεγομένου)".

84. Για τή σημασία αὐτῆς τῆς λέξεως βλ. κριτ. παρατ. στό στ.251.

85. Πβ. Jun., XI, 139 Scythicae volucres.

86. Πβ. Ἡρ.Καραλέκα, ὄ.π., σελ.188. Ἡ ὁμορφιά καὶ ἡ σπανιότητά του τοῦ ἔδιναν μιὰ ξεχωριστὴ θέση, πβ.Πτολεμ., στόν Ἀθῆν., XIV, 654c τό γάρ βρωμα πολυτελέες ἀποφαίνουσιν, αὕτη ἡ τοῦ λαμπροτάτου βασιλέως φωνή, ὅς οὐδέ φασιανικοῦ ὄρνιθος ποτε γεύσασθαι ὠμολόγησεν, ἀλλ' ὥσπερ τι κειμήλιον ἀνακεείμενον εἶχε τούσδε τοὺς ὄρνιθας.

87. Ἔσ σημειωθεῖ ὅτι ὁ ποιητής μέ τό χαρακτηριστικό του χιοῦμορ πλάθει ἐδῶ τά ὀνόματα τριῶν φανταστικῶν οἰκογενειῶν, τοὺς Εὐγενάδας (στ.275), τοὺς Φουσκωμάδας (στ.276) καὶ τοὺς Σεβαστάδας (στ.277), γιὰνά τοῦσδε ἀκόμη περισσότερο τήν ἔπαρση τοῦ φασιανοῦ, ἀλλά καὶ τό παραμυθικό χρῶμα αὐτῆς τῆς παράδοσης.

88. Ὁ φασιανός ἔχει στό πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ του, κί ἀπ' τίς δύο μεριές, λίγα φτερά, πσύ μοιάζουν μέ μικρά ὄρθια αὐτιά, καὶ πιθανόν αὐτό ἐννοεῖ ὁ ποιητής μέ τή λέξη σκιάδιν.

89. Οἱ δανειστές.

90. Τά δύο ἐπίπεδα, τό ἀνθρωπομορφικό καὶ τό ζωομορφικό, συνυπάρχουν στό μῦθο, κί ἔτσι τονίζεται περισσότερο τό παραμυθικό στοιχεῖο.

91. Βλ. Ἀλεξίδ.θράσ., I (3, 420 Mein.) λαλιστέραν οὐ κίτταν, οὔτ' ἀηδόν' οὔτε τρυγόνα Ἰουκόφρ., Ἀλεξ., 1319 τήν λάληθρον κίσσαν Ἀίλ., ΠΖ, VI, 19 κίτταν λάλον θεόκρ., V, 136 οὐ θεμιτόν ... ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδειν. Σήμερα λέμε τήν παροιμίαν σάν ἡ κίσσα στό κλαρί γιά γυναίκα φλύαρη καὶ κακιά.

92. Ἀντ.Λιβερ., IX. Βλ. καὶ Parathomopoulos, Ant. Lib., σελ.87-89.

93. Βλ. Ἡρ.Καραλέκα, ὄ.π., σελ.149.

94. Διον., Ἰξευτ., I, 18.

95. Πβ. καὶ Ἀριστ., ΖΙ, ΙΧ: 615b19. Ἡ δὲ κίττα φωνάς μὲν μεταβάλλει πλείστας, καθ' ἑκάστην γὰρ ὡς εἶπεῖν ἡμέραν ἄλλην ἀφίηαι. Αἴλ., ΠΖ, VI, 19 Ἡ κίττα δ' οὖν καὶ τῶν ἄλλων φωνημάτων μιμηλότατόν ἐστι, τοῦ δὲ ἀνθρωπικοῦ πλεόν. Σωραν., σελ.215 ὡς γὰρ τὴν πτηνὴν κίσσαν ποικίλην εἶναι πτιλώσεως ἔνεκα καὶ φωνῆς. Ἀπολλωνίδ., Α.Ρ., ΙΧ, 280 κίτται παμφώνων μέλλον ἀπό στομάτων, VII, 191 ἀ πάρος ἀντίφθογγον ἀποκλάγξασα νομεῦσι... κίσσα. Πλούτ., Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, 973 c Κουρεὺς γὰρ τις ἐργαστήριον ἔχων ἐν Ῥώμῃ πρό τοῦ τεμένους, ὃ καλοῦσιν Ἑλλήνων ἀγοράν, θαυμαστόν τι χρῆμα πολυφώνου καὶ πολυφθόγγου κίττης ἔτρεφε, καὶ ἀνθρώπου ῥήματα καὶ θηρείους φθόγγους ἀνταπεδίδου, καὶ ψόφους ὀργάνων, μηδενὸς ἀναγκάζοντος, ἀλλ' αὐτὴν ἐθίζουσα, καὶ φιλοτιμουμένη μηδὲν ἄρρητον ἀπολιπεῖν μήδ' ἀμίμητον. (6) Ἐτυχε δὲ τις ἐκεῖνη τῶν πλουσίων ἐκκομιζόμενος ὑπὸ σάλπιγγι πολλὰς, καὶ γενομένης, ὡς περ εἶωθε, κατὰ τὸν τόπον ἐπιστάσεως, εὐδοκιμοῦντες οἱ σαλπικταὶ καὶ κελευόμενοι, πολὺν χρόνον ἐνδιέτριφαν. ἡ δὲ κίττα μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην ἄφθογγος ἦν καὶ ἀναυδος, οὐδέ τὴν αὐτῆς ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις πάθεισιν ἀφιεῖσα φωνήν. (7) Τοῖς οὖν πρότερον αὐτῆς θαυμάζουσι τὴν φωνήν, τότε θαῦμα μεῖζον ἢ σιωπὴ παρεῖχε, κωφὸν ἀκρόαμα τοῖς συνήθως παροδεύουσι τὸν τόπον. ὑποψία δὲ φαρμάκων ἐπὶ τοὺς ὁμοτέχνους ἦσαν. οἱ δὲ πλεῖστοι τὰς σάλπιγγας εὐκαζον ἐκπλῆξαι τὴν ἀκοήν, τῇ δ' ἀκοῇ συγκατεσβέσθαι τὴν φωνήν. (8) Ἦν δ' οὐδετέρα τούτων, ἀλλ' ἄσκησις, ὡς εἶοικε, καὶ ἀναχώρησις εἰς ἑαυτὸ τοῦ μιμητικοῦ, καθάπερ ὄργανον ἐξαρτυομένου τὴν φωνήν καὶ παρασκευάζοντος. ἄφνω γὰρ αὐθις ἦκε καὶ ἀνέλαμψεν, οὐδὲν τῶν συνήθων καὶ παλαιῶν μιμημάτων ἐκεῖνων, ἀλλὰ τὰ μέλη τῶν σαλπικτων αὐτὰς περιόδους φθειγγομένη, καὶ μεταβολὰς πάσας καὶ κρουμάτων διεξιλοῦσα πάντας ρυθμούς. ὥστε, ὅπερ ἔφην, τῆς εὐμαθείας λογικότεραν εἶναι τὴν αὐτομάθειαν ἐν αὐτοῖς. Ovid., Met., V, 299 imitantes omnia picae, 678 raucaque garrulitas studiumque immane loquendi, Mart. XIV, 76 pica

loquax certa dominum te voce saluto: si me non videas, esse negabis avem, Pers., Prol. 9 quis picas docuit verba nostra conari' πβ. καὶ Petron., Sat., XXXVII, 7.

96. Πορφ., Περὶ ἀποχῆς ἐμφύχων, III, 4, Κόρακες γοῦν καὶ κίτται ἐριθρακοὶ τε καὶ φιττακοὶ ἀνθρώπους μιμοῦνται καὶ μέμνηνται ὧν ἂν ἀκούσῃσι καὶ διδασκόμενοι ὑπακούουσι τῷ διδάσκοντι, καὶ πολλοὶ γε ἐμήνυσαν δι' ὧν ἐδιδάχθησαν καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας κατὰ τὸν οἶκον.

97. Petron., Sat., 28 super limen cavea pende-
bat aurea, in qua pica varia intrantes salutabat.

98. Βλ. Ἡρ. Καραλέκα, ὁ.π., σελ. 147. Ἡ ἀναφορά στὸν Πλούταρχο εἶναι ἐσφαλμένη, καὶ δὲν μπορέσαμε νὰ ἐπισημάνουμε σέ ποιο συγγραφέα ὑπάρχει αὐτὸ τὸ ἀνέκδοτο.

99. Πβ. Ἀριστ., ΖΙ, ΙΧ; 616 a 14 κέ. ἡ δ' ἄλκυ-
ὦν ἐστὶ μὲν οὐ πολλῶ μεύζων στρουθοῦ, τὸ δέ χρῶ-
μα καὶ κυανοῦν ἔχει καὶ χλωρόν καὶ ὑποπόρφυρον·
μεμιγμένως δέ τοιοῦτον τὸ σῶμα πᾶν καὶ αἱ πτε-
ρυγες καὶ τὰ περὶ τὸν τράχηλον, οὐ χωρὶς ἕκαστον
τῶν χρωμάτων· τὸ δέ ῥύγχος ὑπόχλωρον μὲν, μακρόν
δέ καὶ λεπτόν, πβ. καὶ VIII, 593 b 8 Καὶ τὸ τῶν ἄλ-
κυόνων δέ γένος ἀρυδρόν ἐστίν. Τυχᾶνει δ' αὐ-
τῶν ὄντα δύο εἶδη... τὸν δέ νῶτον ἀμφοτέραι κυ-
ανοῦν ἔχουσιν. Ἀλλὰ καὶ στὸ "Φυσιολόγο" (I, Appendix,
ἀρ. 18) ἡ περιγραφή τοῦ πουλιοῦ συμφωνεῖ μέ τὴν περιγραφή
τοῦ "Πουλολόγου"· βρῖσκουμε μάλιστα τὴ λαϊκὴ παρετυμολο-
γία τοῦ ὀνόματος τοῦ πουλιοῦ: πᾶν εἶδος > πᾶσα εἶδος
(ἐνν. χρωμάτων) = πολύχρωμο πουλί.

100. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δέ φαίνεται νὰ ἀναφέρεται
τόσο σέ καμιὰ πραγματικὴ ἰδιότητα τοῦ γερακιοῦ ὅσο στήν ἰ-
διαίτη σκληρότητά του καὶ, ἕως, στὸ ὅτι ὡς κυνηγετικὸ
πουλί σκοτᾶνε τοὺς "συγγενεῖς του", δηλ. τὰ ἄλλα πουλιά.

101. Διον., Ἰξευτ., III, 5, βλ. σημ. 111.

102. Ἦρακ., Ἱερογλ., I, 6 θεὸν βουλόμενοι ση-
μῆναι, ἧ ὕψος, ἧ ταπεινώσιν, ἧ ὑπεροχὴν, ἧ αἶμα,
ἧ νύκην, ἱέρακα ζωγραφοῦσιν.

103. Ἦρακ., Ἱερογλ., I, 7 Ἀντί ψυχῆς ὁ ἱέραξ
τάσσεται, ἐκ τῆς τοῦ ὀνόματος ἐρμηνείας· καλεῖ-
ται γάρ παρ' Αἰγυπτίους ὁ ἱέραξ Βαῖήθ. τοῦτο δέ
τὸ ὄνομα διαιρεθὲν, ψυχὴν σημαίνει καὶ καρδίαν·
ἐστὶ γάρ τὸ μὲν βαῖ ψυχὴ, τὸ δέ ἦθ καρδία· ἡ δέ
καρδία κατ' Αἰγυπτίους ψυχῆς περίβολος, ὥστε ση-
μαίνειν τὴν σύνθεσιν τοῦ ὀνόματος, ψυχὴν ἐγκαρ-
δίαν· ἀφ' οὗ καὶ ὁ ἱέραξ διὰ τὸ πρὸς τὴν ψυχὴν

συμπαθεῖν, ὕδωρ οὐ κίνει τό καθόλου, ἀλλ' αἷμα, ᾧ καὶ ἡ ψυχὴ τρέφεται.

104. 'Αριστ., ΖΙ, ΙΧ, 615a4 'Εν ἀποτόμοις δέ καὶ ὁ ἰέραξ νεοττεύει ὠμοφάγος δ' ὢν, ὢν ἂν κρατήσῃ ὀρνέων, τὴν καρδίαν οὐ κατεσθίει.

105. Βλ. 'Ομ., 'Ιλ., Ο 238 ἔρηκι ἐοικώς | ὠκέῦ φασσοφόνῳ, 'Αριστ., ΖΙ, ΙΧ, 615b7 'Ἡ δέ κύμινδης... μέγεθος ὅσον ἰέραξ ὁ φασσοφόνος καλοῦμενος, πβ. καὶ 620a18.

106. Βλ. Αἴλ., ΠΖ, ΧΙΙ, 4 Γένη δέ ἰεράκων πλειόνα ἄρα ἦν... ὁ μὲν περικκοθήρας καὶ ὠκύπτερος 'Απόλλωνός ἐστι θεράπων, φασύ... 'Ερμοῦ δέ τὸν φασσοφόντην ἄθυρμα εἶναι φασί.

107. Πβ. 'Ομ., 'Ιλ., Χ 140-141 ἦ ἔτε κέρκος ὄρεσφιν, ἐλαφρότατος πετεηνῶν, | ῥηϊδίως οὔμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν. 'Οδ., ο 526-527 κέρκος, 'Απόλλωνος ταχύς ἄγγελος ἐν δέ πόδεσσι | τίλλε πέλειαν ἔχων. Αἴσχ., 'Ικέτ., 223 ἐσμός ὡς πελειάδων | ἔξεσθε, κέρκων τῶν ὀμοπτέρων. Εὐρ., 'Ανδρομ., 1141 οἱ δ' ὄπως πελειάδες ἰέρακ' ἰδοῦσαι πρὸς φυγὴν ἐνώτισαν. 'Απολλ. Ρόδ., Ι, 1049 'Ἦτε κέρκους | ὠκύπετας ἀγεληδὸν ὑποτρέσσωσι πέλειαι, πβ. καὶ ΙΙΙ, 543, 561 Διον., 'Ιξευτ., Ι, 6 (ἰεράκες) περιστεραῖς μάλιστα καὶ φάσσαις ὀλέθριοι, ΙΙ, 3 ὄρνις δέ τις ἄλλος ἐστίν, ... καὶ τοῖς τὰς φάσσας ἀναιροῦσιν ἰέραξιν προσόμοιος, ὃς ὀνομάζεται καταρράκτης. Αἴλ., ΠΖ, V, 50 Αἱ δέ περιστεραὶ αἰετῶν μὲν κλαγγὴν καὶ γυπῶν θαρροῦσι, κέρκων δέ καὶ ἀλιαιέτων οὐκέτι.

108. Διον., 'Ιξευτ., ΙΙΙ, 5 Καὶ μὴν κάκευνό ἐστι χαριέστατον ὃν ἐπάγεται τις ἰέρακα, περὶ πρέμνον φυτοῦ κατατίθεται καὶ οἱ στρουθοὶ δείσαντες πειρώμενοί τε λαθεῖν ὑπὸ τοῖς φύλλοις κρύπτονται, λοξὰ πρὸς τὸν ἰέρακα βλέποντες κἂν ὑπὸ τοῦ φόβου πεπεδημένοι, ὡς οἱ ληστήν τινα ἐξαπίνης ὀφθέντα ἀγωνιῶντες ὀδοῦται, καὶ μετὰ τὴν φρικτὴν θεῶν οὔτε ἀναδραμεῖν οὔτε προβῆναι θαρροῦντες. τοσοῦτος ἔχει φόβος καὶ τοὺς στρουθοὺς εἰς τὸν ἰέρακα βλέποντας. 'Ο δ' ἀγρευτὴς πρὸς τὸν ἐπιδειχθέντα φόβον συντεταγμένους αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δένδρου κατὰ σχολὴν καθελκῦσει.

109. Πβ. τούς στίχους τοῦ δημοτικοῦ ποιήματος:

Πετᾶς περιστερὰκι στὸν κῆπο στὴν αὐλὴ
δὲν βλέπεις τὸ γεράκι τὸ ἄγριο πουλί;

110. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ. 387 κέ., 397.

111. Ἡ διένεξη τοῦ γερακιῦ μέ τὸ λούπη ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ ἓνα χωρίο τοῦ Ἀριστοτέλη (ΖΙ, ΙΧ, 610a 10 κίφλιγξ καί ἄρπη καί ἰκτιῦνος φίλοι) καί ἓνα ἄλλο τοῦ Αἰλιανοῦ (ΠΖ, V, 48 φίλα νοεῖν καί λάρων τῶ καλουμένων κολοῖψ καί ἰκτιῦνῶ ἄρπην), ὅπου ὁ ἰκτιῦνος-λούπης εἶναι φίλος μέ τὴν ἄρπη, ἓνα εἶδος γερακιῦ.

112. Πβ. Ἡρ. Καραλέκα, ὁ.π., σελ. 95 "Ὅταν ἀπό τὰ δυσθεώρητα ὕψη, εἰς τὰ ὀκοῖα περιφέρεται, διακρίνη μέ τὸ διαβολεμένο μάτι του, τὸ θήραμά του, κατεβαίνει χαμηλότερα, ζυγίζεται καί πέφτει ἐπάνω του σάν κεραυνός".

113. Πβ. Ετ.Μ., 470, 34 Ἰκτιῦνα: Σημαίνει τὴν λεγομένην λούπην, παρὰ τὸ ἰκνοῦμαι.

114. Τὸ ὄνομα λούπης ἢ λοῦπος < λατ. lupus σημαίνει λύκος· καί ὁ Ἀριστοτέλης (ΖΙ, ΙΧ, 617 b 17) ἀναφέρει τὸν λύκο ὡς ἓνα ἀπό τὰ τρία εἶδη τῶν γερακιῶν. Πβ. καί Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ. 396.

115. Τὸ ὄνομα λούπης δόθηκε στό πουλί αὐτό "διὰ τὸ ἀρπακτικόν καί σαρκοφάγον" (Κοραῆς, Ἄτ., ΙV, σελ. 296). Ἡ ἀρπακτικότητα τοῦ ἰκτιῦνου εἶναι παροιμιώδης, βλ. Α.Ρ., ΧΙ, 324 ἄρπαγος ἰκτιῦνου χεῖρα κραταιοτέρην· Αἰλ., ΠΖ, ΙΙ, 47 Ἰκτιῦνος εἰς ἀρπαγὴν ἀφειδέστατος· Λουκ., Τίμ., 54 προαρπάζων ὡσπερ ἰκτινος τὰ ὄφα· Ετ.Μ., 470, 34 ἰκτινα παντόφθαλμον ἄρπαγα τρέφων (ἀρπαγαῖς τρέφων Koch)· Πλάτων (ΙΙ, σελ. 695, ἀπ. 69, Meineke) δέ προπαροξυτόνως λέγει, ὡς παρὰ Ἀριστοφάνει (ΙΙ, σελ. 1192, ἀπ. 71, Meineke) ἰκτινα· Πβ. καί Ἀριστοφ., Ὀρν., 1624· Ἀχμέτ, Ὀνειρ., 289, 235, 5.

116. Ὁ ἄη-Γιῶργης εἶναι ὁ προστάτης καί ἐλευθερωτὴς τῶν αἰχμαλώτων, Πβ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 6, σελ. 108.

117. Πβ. καί κριτ. παρατ. στό στ. 388.

118. Διον., Ἰεστ., Ι, 7 τῶν ἰκτιῦνων δέ οὐδέν ἄν τις ἀναιδέστερον εἴποι· ὀρμῶσιν γάρ καί ἐπ' αὐτάς κολλάκι τῶν ἀνθρώπων τὰς χεῖρας, καί διαφθείρουσιν τῶν κατοικιδίων ὀρνύθων τοὺς νεοττοὺς καί λυκοῦσι μάλιστα τὰς γυναῖκας.

119. Πβ. Φυσιολ., σελ. 92 αὕτη μονόγαμος ἐστι καί ἀναχωρητικὴ πάνυ, καί ἐν τοῖς ἐρήμοις οἰκεῖ· οὐκ ἀγαπᾷ εἶναι μέσον πλήθους.

120. Πβ. Θεόκρ., VII, 141 ἔστενε τρυγῶν· XV, 88 Παύσθασθ', ὧ δύστανοι, ἀνάπτυτα κωτίλλοισαι, | τρυγό-

ves' Virg., Buc., I, 59 nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.

121. Πβ. Ἀριστ., ΖΙ, ΙΧ, 613a14 "Ἐχει δέ τόν ἄρρενα ἢ τρυγῶν τόν αὐτόν καί φάττα, καί ἄλλον οὐ προσέονται Ἀίλ., ΠΖ, Χ, 33 σώφρων ἐστίν ἢ τρυγῶν, καί πλήν τοῦ συννόμου, ὅτι καί συνῆλθεν ἐξ ἀρχῆς, μή ἄν ποτε ὀμιλήσαι ἀσπαζομένη λέχος ὀθνεῖόν τε καί ἀλλότριον Διον., Ἰερευτ., Ι, 24 Σωφρονοῦσιν ὑπέρ πᾶν ὄρνεον αἱ τρυγόνες, καί γάμον στέργουσιν ἕνα καί τελευτησάσης τῆς ὁμόζυγος οὐκ ἄν ποτε ὁ περιῶν ἐτέρᾳ μιχθεῖν.

122. Πβ. G. Soyter, Λαογραφία 11, σελ. 208

Ν' ἀγκουμαστῶ τῆ Λούκαινα τῆ μαύρη τῆ Διαλέτα πῶς κλαίει, πῶς μοιρολογᾷ, πῶς χύνει μαῦρα δάκρυα. Σάν τήν τρυγόνα χλίβεται, σάν τό παιδί μαδιέται, σάν τοῦ κοράκου τά φτερά μαυρίζει ἢ φορεσιὰ της.

123. Τό θέμα αὐτό τό μελετᾷ διεξοδικά ὁ Δ. Οἰκονομίδης (Τά δημοτικά ἄσματα τῆς "θλιμμένης τρυγόνας", Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 7, 1952-53, σελ. 45-56), ἀπό τόν ὁποῖο ἀντλοῦμε τό ὑλικό πού παραθέτουμε.

124. Τό μοτίβο αὐτό ἀπαντᾷ καί σέ δημοτικά τραγούδια τῆς Ἰταλίας, Γερμανίας, Ρωσίας καί Ρουμανίας.

125. Φυσιολ., σελ. 85

126. Φυσιολ., σελ. 217^{15bis}.

127. Ὁ Δ. Οἰκονομίδης (ὀ.π., σελ. 56) ὑποθέτει πῶς τά δημοτικά τραγούδια τῆς "θλιμμένης τρυγόνας" ἔχουν ὡς πρώτη πηγή τόν ἀρχαῖο "φυσιολόγο", καί ὕστερα τά ἄλλα δημῶδη βυζαντινά κείμενα, πού ἦταν ἀγαπητά ὄχι μόνο στούς λόγιους, ἀλλά καί στό λαό.

128. Βλ. Ἡσιόδ., Ἔργα, 747 μή τοι ἐφεζομένη κρώξη λακέρυζα κορώνη πβ. καί Ἀριστοφ., Ὀρν., 609 Ἄρατ., Φαιν., 949-950 καί 953.

129. Μ. Ψελλός, Περὶ ὠμοπλατοσκοπίας καί οἰωνοσκοπίας (Philologus 8, 167).

130. Μ. Γλυκᾶς, Βίβλος χρονική, 466, 8.

131. Λεόντιος Μαχαίρᾶς, Χρονικόν, Ι, 668, 20 (Dawkins).

132. Ἀχμέτ, Ὀνειρ., 290.

133. Νικητήτας Χωνιάτης, Χρον. Διήγ., 840, 4.

134. Θ. Βαλσαμών, Εἰς τόν 65^{ον} κανόνα τῆς ἐν Τρούλῳ Οἴκουμ. Συνόδου.

135. Πβ. 'Αριστ., ΖΙ, ΙΧ, 617b 13 "Ἐτι δέ τὰ κατὰ πόλεις εἰωθότα μάλιστα ζῆν, κόραξ καί κορώνη.

136. Πβ. Ε. Μπόγκα, Ζῶα καί πουλιά, σελ.80 "Κλέβει μέ πάθος κάθε τί, πού θά τῆς γυαλίση στό μάτι νομίσματα μεταλλικά, σκουλαρίκια, "δαχλίδια", πού τ' ἀφήνουν καμμιά φορά πρόχειρα "στούν καρδαρόστα" γιά νά πλύνουν τά χέρια τους οἱ γιαννιώτισσες νοικοκυρές, κουταλάκια καί παντός εἴδους μετάλλινα μπιχλιμπίδια. "Όλα αὐτά κατόπι ἀνακαλύπτονται στό ταβάνι τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν σημάνη κάποτε ἡ ὥρα τοῦ χαλάσματος τῆς φωνῆς".

137. Βλ. κριτ.καρ. στόν στ.432.

138. Βλ. Π. Γρύσπου, Πραγματιστικές παρατηρήσεις στόν Πουολόγο, σελ.17.

139. Γιά τή σημασία αὐτῆς τῆς λέξης βλ. Κ. Τσαντσάνογλου, Περὶ ὄνου ... (Ἑλληνικά, 24, 1971, σελ.54-64).

140. Π. Γρύσπος, ὁ.π., σελ.17.

141. Βλ. Ε. Μπόγκα, Ζῶα καί πουλιά, σελ.192.

142. 'Ηρόδ., ΙΙ, 77 ὀρνίθων δέ τούς τε ὄρτυγας ... ὡμά σιτέονται προταριχεύσαντες, κβ. καί 'Ηρ. Καραλέκα, ὁ.π., σελ.188.

143. Πολλά μικρά πουλιά, μόλις τήν ἀνακαλύφουν, φωνάζουν καί μαζεύουν κι ἄλλα, ὀρμοῦν ἐπάνω της πετώντας ὀλόγυρα καί προσπαθοῦν νά τῆς κάνουν κακό.

144. Πβ. Στ.Π. Κυριακίδου, Δεισιδαίμονοι καί δεισιδαίμονες συνήθειες, Λαογραφία 2, σελ.412,54 "Ἄμα φουναῖζ' ἡ κουκουβάγα εἶνι κακό, κί ἄμα ἀκούσουν, λέν τρεῖς φουρές... κί φτοῦν τρεῖς βουλές". Ἡ φράση "νά λαλήσουν κουκουβάγιες στό σπύτι του" εἶναι κατάρα καί σημαίνει "νά ἐρημωθεῖ τό σπύτι του". Βλ. καί 'Αρτεμίδωρος, ΙΙΙ, 65 Γλαύξ ἐλεός βύας αἰγυλιός ... ὅτι δ' ἄν τούτων τῶν ὀρνέων τις ἕδη κλέων ἢ ὀδεύων, χειμῶνι μεγάλῃ ἢ λησταῖς περιπεσεῖται. εἰσοικιζόμενα δέ εἰς οἰκίαν ταῦτα ἔρημον ἔσεσθαι τήν οἰκίαν μαντεύεται.

145. Ἡ μεταχείριση τῆς κουκουβάγιας ἀπό τήν παπαδιά θυμίζει τή νομοθεσία τοῦ 'Ιουστινιανοῦ καί τοῦ Λέοντα τοῦ Σοφοῦ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἔκοβαν τή μύτη τοῦ μοιχοῦ καί τῆς μοιχαλίδος καί τούς διακόμπευαν, βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 3, σελ.205.

146. Ἀντίθετη ἐρμηνεία βρίσκουμε σέ μιὰ λαϊκή παράδοση ἀπό τή Λέσβο (Ν. Πολύτης, Παραδ. 1, σελ.202, ἀρ. 366):

"Ξεύρετε γιατί τήν κουκουβάγια τήν ἀκολουθᾶν πάντα μικρά πουλιά; Γιατί ὅταν σταυρῶσαν τό Χριστό, ἡ κουκουβάγια σήκωσε τό φουστάνι καί τό βαλε στό κεφάλι της καί πῆγε νά παρηγορήσῃ τήν Παναγία. Κ' ἡ Παναγία τόσο εὐχαριστήθηκε γι' αὐτό, πού τῆς ἔταξε πῶς θά τῆς στέλνῃ καθημέρα μικρά πουλιά νά χῆ νά τρώῃ".

147. Πβ. Πολυδ., V, 89 εἴποις δ' ἄν... περιστεράς γογγύζεν.

148. Πβ. Thompson, ὁ.π., σελ.244-246.

149. Λυκόφρ., 'Αλεξ., 87 τρήρωνος εἰς ἄρκαγμα, 131 λίπτονα κάσσης ἐκβαλῶν πελειάδος.

150. Σχόλ.Λυκόφρ., 131 ἐπιθυμοῦντα τῆς πόρνῆς, λέγει δέ τήν 'Ελένην τρήρωνα.

151. 'Αριστ., ΖΙ, ΙΧ, 612b32 Περί τε τὰς περιστεράς ἔστιν ἕτερα τοιαύτην ἔχοντα τήν θεωρίαν· οὔτε γάρ συνδουάζεσθαι ['Αντίγ., Η.Μ., 38 συνευιάζεσθαι] θέλουσι πλείοσιν, οὔτε προαλείκουσι τήν κοινωσίαν, κλήν ἑάν χῆρος ἢ χήρα γένηται. Αἴλ., ΠΖ, ΙΙΙ, 5 Περιστεράν δέ ὀρνύθων σωφρονεστάτην καί κεκολασμένην εἰς ἀφροδίτην μάλιστα ἀκούω λέγοντων· οὐ γάρ ποτε ἀλλήλων διασκῶνται, οὔτε ἡ θήλεια, ἑάν μή ἀφαιρεθῇ τύχη τινί τοῦ συννόμου, οὔτε ὁ ἄρρην, ἦν μή χῆρος γένηται. Πβ. καί Διον., 'Ιξευτ., Ι, 25 Ταῦς περιστεραῖς δέ γάμος εἰς ἀπόχρη' μίχθεῖεν δ' ἄν ἄλλη τῆς προτέρας τελευτησάσης· Φυσιολ., σελ. 81, στ.644-648 Καί ὡστε ζῆ τό θυλυκόν ἄλλον οὐδέν γυρεύει, | εἰ μή τόν ἔχει ἐξ ἀρχῆς τόν ἄρρωνα ἐκεῖνον· | ὁμοίως καί ὁ ἄρρυνας ἄλλον οὐδέν πορνεύει, | ἀλλ' ὅταν ἀποχωριστοῦν, κάμνουν μεγάλην θλίψην· | καί πάντα κέτουνται ὁμοῦ ζευκταί οἱ δύο ἀντάμα.

152. Λευῖτ., ΧΙΙ, 1-7 Γυνή τις ἑάν σπερματισθῆ, καί τέκρη ἄρσεν καί ἀκάθαρτος ἔσται ἐπτά ἡμέρας. ..καί τριάκοντα ἡμέρας καί τρεῖς... παντός ἀγίου οὐχ ἄφεται, καί εἰς τό ἀγιαστήριον οὐκ εἰσελεύσεται, ἕως οὔ πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι καθάρσεως αὐτῆς... Καί ὅταν ἀναπληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι καθάρσεως αὐτῆς..., προσοίσει ἀμνόν ἐνιαύσιον ἄμωμον εἰς ὀλοκαύτωμα καί νοσσόν περιστεράς ἢ τρυγῶνα περὶ ἀμαρτίας, ἐπὶ τήν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου πρός τόν ἱερέα... Οὗτος ὁ νόμος τῆς τι-

κτούσης ἄρσεν ἢ θῆλυ· πβ. καὶ Φυσιολ., 217^{15 bis} ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ ἐν τῷ ἱερῷ δῶρα προσέφερον περιστεράς καὶ τρυγόνας, τό μὲν διὰ τὴν πολυγονίαν καὶ ἀκεραιότητα, τό δέ διὰ τὴν παρθενίαν καὶ ἐγκράτειαν.

153. Πβ. Γένεσις, Η', 6-11 ἠνέψξε Νῶε τὴν θυρίδα τῆς κιβωτοῦ ἣν ἐκοίησε, καὶ ἀπέστειλε τὸν κόρακα τοῦ ἰδεῖν εἰ κεκόπακε τό ὕδωρ· καὶ ἐξελθὼν οὐχ ὑπέστρεφεν ἕως τοῦ ξηρανηθῆναι τό ὕδωρ ἀπό τῆς γῆς. Καὶ ἀπέστειλε τὴν περιστεράν ὀπίσω αὐτοῦ, ἰδεῖν εἰ κεκόπακε τό ὕδωρ ἀπό τῆς γῆς ... καὶ ἀνέστρεφε πρὸς αὐτόν ἢ περιστερά τό πρὸς ἐσπέραν, καὶ εἶχε φύλλον ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς.

154. Δ.Β. Οἰκονομίδου, Χρονογράφου τοῦ Δωροθέου τὰ Λαογραφικά, Λαογραφία 18 (1959), σελ.188.

155. Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ὁ.π., σελ.25-26.

156. Τό ἴδιον αὐτό στοιχεῖο τό ξαναβρίσκουμε, παράδοξα, στὸν 'Υγίνο, Ρ. Astr. 40, ὅπου ὁ κόρακας περιμένει γιὰ νὰ φάει ὠριμα σύκα· πβ. καὶ Αἰλ., ΠΖ, Ι, 47, ὅπου ὁ κόρακας ὠλιγώρησεν, γιὰτὶ ἐντυγχάνει ληΐψ βαθεῦ μὲν, ἔτι δέ χλωρῷ, καὶ μένει ἕς τ' ἂν αὐτὸν γένηται, τῶν πυρῶν παραχναῦσαι βουλόμενος.

157. Βλ. Δ.Β. Οἰκονομίδου, ὁ.π., σελ.188-189.

158. Λευϊτ., ΙΑ, 14 Καὶ ταῦτα βδελύξεσθε ἀπό τῶν πετεινῶν, καὶ οὐ βρωθήσεται· βδέλυγμά ἐστὶ τὸν ἀετὸν καὶ τὸν γρύπα καὶ τὸν ἀλκίαιετον καὶ τὸν γύπα... καὶ πάντα κόρακα· Δευτερ., ΙΔ', 14 Πᾶν ὄρνεον καθαρὸν φάγεσθε. Καὶ ταῦτα ἃ οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτῶν τὸν ἀετὸν... καὶ πάντα κόρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν· Φυσιολόγος, σελ. 55, στ.200 Ὁ νυκτοκόραξ γὰρ ἐστὶν ἀκάθαρτον τοῦ νόμου, ὁμοίως καὶ ὁ κόρακας πού κράζει τὴν ἡμέρα.

159. ΡΓ, LXXIX, 269. Πβ. καὶ 1293 Κόραξ ὅταν μὴ αἰσιον κεκράγη, μὴ συναρπαζέτω σε ἢ φαντασία τοῦ δαίμονος.

160. Μ. Γλυκᾶς, Στίχοι, στ.20.

161. Μ. Γλυκᾶς, Βίβλος Χρονική, 19, 42.

162. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 1, σελ.206-207.

163. Franz Drexl, Das Traumbuch des Patriarchen Germanos, Λαογραφία 7 (1923), σελ.440.

164. Πβ. Θ.Γ. Ἀθανασοπούλου, Σύμμικτα (προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι Καστρίου Κυνουρίας), Λαογραφία 11 (1934-37), σελ. 658, 4 "Ὅταν κόρακες περιϋπτάνται ἄνωθεν τῆς οἰκίας τινός θά ἀποθάνῃ τις τῶν ἐν τῷ οἴκῳ. Ἄν δέ οἱ κόρακες φιλονικῶσι καὶ πλήττωσιν ἀλλήλους, τότε θά χωρισθῇ τό ἀνδρόγυνον". Πβ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, Λαογραφία 12 (1938-48), σελ. 541 καὶ Κ.Π. Κατσαμπέκη, Λαογραφία 17 (1957-58), σελ. 575.

165. Πβ. Θέογν., 833 πάντα τάδ' ἐν κοράκεσσι καὶ ἐν φθόρῳ Πίνδ., Ὀλυμπ., 2, 87 κόρακες ὡς ἄκραντα γαρυέτον Διός πρὸς ὄρνιχα θεῖον Ἀἰσχ., Ἄγ., 1473 ἐπὶ σώματος δίκαν κόρακος... σταθεῖσα Ἰκέτ., 751 κόρακες ὥστε βωμῶν ἀλέγοντες οὐδὲν Λουκ., Τίμ., 8 κόραξι καὶ λύκοις χαρίζεσθαι.

166. Πβ. Plin., X, 12 (33) *Pessima eorum (= corvorum) significatio, cum gluttiunt vocem velunt strangulari* X(12) 15 *corvi crocitantentes mortem saepe praesagiunt*. Κόρακες προμήνυσαν τὸν θάνατον τοῦ Κικέρωνα καὶ τοῦ Τιβέριου Γράκχου, βλ. Valer. Max., I, 9, 4, 6(1-2), 7(6). Σχετικὰ μὲ τὴ δυσοίωνα ἐμφάνιση τοῦ κόρακα (πού εἰκονιζόταν μαζί μὲ τὴ δάφνη σὲ νομίσματα τῶν Δελφῶν) ὑπάρχουν πολλοὶ ἀρχαῖοι θρύλοι· πβ. Δίων Κασσιός, LVIII, 5, 7 οἰωνιζομένου τε μετὰ τοῦτο αὐτοῦ τῶν μὲν αἰσίων ὀρνύθων ἐπεφάνη οὐδεὶς, κόρακες δὲ δὴ πολλοὶ περιπτάμενοι καὶ περικρῶξαντες αὐτόν ἀπέπταντο ἀθρόοι πρὸς τὸ οἴκημα καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκαθέζοντο· Πaus., X, 15, 5 ὅτε Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ἐπὶ Σικελίᾳ τὸν στόλον, ἔθνος τε ἄπειρον κοράκων κατῆρε τότε ἐς Δελφούς, καὶ περιέκοπτόν τε τοῦ ἀγάλματος τούτου καὶ ἀπέρρησον τοῖς ῥάμφεσιν ἀπ' αὐτοῦ τὸν χρυσὸν λέγει δὲ (Κλειτόδημος) καὶ ὡς τὸ δόρυ καὶ τὰς γλαυκὰς καὶ ὄσος καρπὸς ἐπὶ τῷ φοῦνικι ἐπεποιήτο ἐς μύμησιν τῆς ὀπώρας κατακλάσαιεν καὶ ταῦτα οἱ κόρακες· Ἀριστ., ΖΙ, ΙΧ, 618b13 Περὶ δὲ τοὺς χρόνους ἐν οἷς ἀπώλοντο οἱ Μηδίου ξένοι ἐν Φαρσάλῳ, ἐρημία ἐν τοῖς τόποις τοῖς περὶ Ἀθήνας καὶ Πελοπόννησον ἐγένετο κοράκων, ὡς ἐχόντων αἰσθησύντινα τῆς παρ' ἀλλήλων δηλώσεως.

167. Πβ. Thompson, ὁ.π., σελ. 162-163 καὶ Δ. Κρεκούκια, Τὰ προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ, σελ. 29-30.

168. Πβ. Αἰλ., ΠΖ, Ι, 48 ὁ κόραξ, ὄρνιν αὐτόν

φασιν, ἱερὸν, καὶ Ἀπόλλωνος ἀκόλουθον εἶναι λέγουσι, ταῦτά τοι καὶ μαντικοῖς συμβόλοις ἀγαθὸν ὁμολογοῦσι τὸν αὐτόν, καὶ ὀττεύονται γε πρὸς τὴν ἐκείνου βοήν οἱ συνιέντες ὀρνίθων καὶ ἔδρας καὶ κλαγγᾶς καὶ πτήσεις αὐτῶν ἢ κατὰ λαιάν χεῖρα ἢ κατὰ δεξιάν· Αἴσ. (Perry), 125 κορώνη φθονήσασα κόρακι ἐπὶ τῷ διὰ οἰωνῶν μαντεύεσθαι ἀνθρώποις καὶ τό μέλλον προφαίνειν.

169. Πβ. Αἴλ., ΠΖ, I, 47 (Ἀπόλλωνος) θεράποντα· I, 48 Ἀπόλλωνος ἀκόλουθον· Βιάνωρ, A.P., IX, 272 Φούβου λάτρις· πβ. καὶ Αἴλ., ΠΖ, VII, 18 (Ἀπόλλωνος) ἱερούς εἶναι (τοὺς κόρακας). Καὶ σήμερα ἀκόμη πιστεύουν πῶς ὁ προφήτης Ἡλίας (πού ἔχει κληρονομήσει ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ Ἀπόλλωνα) δέν πέθανε, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ στήν κορυφή κάποιου μεγάλου βουνοῦ, ὅπου τὸν τρέφουν τὰ κοράκια.

170. Πβ. Ἡσιόδ., ἀπ. 60 M.-W. τῆμος ἄρ' ἄγγελος ἦλθε κόραξ ἱερῆς ἀπὸ δαιτός | πυθῶ ἐς ἠγαθήν καὶ ῥ' ἔφρασεν ἔργ' αὐτόδηλα | Φούβω ἀκερσεκόμη, ὅτι Ἰσχυς γῆμε Κόρωνιν | Εἰλατίδης, φλεγύαο διολογνήτοιο θύγατρα.

171. Διον., Ἰξευτ., I, 9 ὕδωρ γάρ ἐνεγκεῖν κελευσθεῖς, ἠνίκα ἐν Τρίκκη τὸν Ἀσκληπιὸν ἔτικτε Κορωνίς, τοῦ κελευσθέντος ὑπεριδῶν ἐλαγνεύετο <ὁ Κόραξ>, καὶ διὰ τοῦτο μῆνις Ἀπόλλωνος εἰς ὄρνιν τ' αὐτόν μέλανα τρέπει καὶ δίχα ποτοῦ ποιεῖ τὰς ῥῆνας αὐξάνεσθαι.

172. Ὁ ἄσπρος κόρακας, ὅπως καὶ ὁ μαῦρος κύκνος, ἀποτελεῖ ἓνα "ἀδύνατον", πβ. A.P., XI, 417 τί πειράξεις λευκὸν ἰδεῖν κόρακα; φώτ. λ. ἐς κόρακας· Γαλην., Φυσ. δυν. I, 17· Λουκιαν., A.P., XI, 436 θᾶπτον ἔην λευκοὺς κόρακας, πτηνάς τε χελῶνας εὐρεῖν ἢ δόκιμον ῥήτορα Καππαδόκην· Ἀθήν., 360e ἦν γάρ αὐτοῖς καὶ θέσφατον ἐν χρησμῶ τιμι λελεγμένον ἔξιεν τὴν χώραν, ἕως κόρακες λευκοὺ γένωνται καὶ ἐν τοῖς κρατῆρσιν ἰχθύες φανῶσιν. Βλ. E. Dutoit, Le terme de l'ἀδύνατον dans la poésie antique (Paris 1936), σελ. 116· πβ. καὶ Δ. Πετροπούλου, Αἰ παρομοιώσεις εἰς τὰ δημοτικὰ ᾄσματα καὶ παρ' Ὀμήρῳ, Λαογραφία 18 (1959), σελ. 353-387, ἰδίως σελ. 366-369.

173. Ovid., Met., II, 534-541.

174. Βλ. Ἀντ. Λιβερ., XX, 7· πβ. καὶ τό σχόλιο τοῦ M. Parathomopoulos, σελ. 115.

175. Τό ἴδιον δίστιχο, ἑλαφρά παραλλαγμένο, τό λένε καί στή Νάξο, βλ. Δ.Β.Οἰκονομίδου, "ο.π.", σελ.189.

176. Πβ. Αἶσ. (Perry), 86.

177. Ὁ ποιητής φαίνεται πῶς συγχέει τήν ἱξοβόρο μέ τή μουσική κύχλα, ἐνώ ἡ διάκριση αὐτή ὑπάρχει ἤδη στόν Ἀριστοτέλη (ΖΙ, ΙΧ, 617 a 18): Κιχλῶν δ' εἶδη τρία, ἡ μὲν ἱξοβόρος· αὐτὴ δ' οὐκ ἐσθίει ἀλλ' ἡ ἱξόν καὶ ῥητύνην, τό δέ μέγεθος ὅσον κύττα ἐστίν. Ἐτέρα τριχάς· αὐτὴ δ' ὀξύ φθέγγεται, τό δέ μέγεθος ὅσον κόττυφος. Ἄλλη δ' ἦν καλοῦσσί τινες ἑλιάδα, ἑλαχίστη τε τούτων ἦττον ποικίλη.

178. Δέν μπορέσαμε νά βροῦμε ἂν οἱ ἀρχόντισσες συνήθιζαν νά κρατοῦν σφυρίχτρες, προφανῶς γιά νά καλοῦν τό προσωπικό τους.

179. Βλ. Στ.Γρανίτσα, Ἄπαντα, ἐκδ. Μ.Γκιόλας, Ἀθήνα 1970, σελ.255-257.

180. Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ὀ.π., σελ.146-148.

181. "Πού ἔχει τήν κοψιά, τή μορφή Τατάρου".

182. Οἱ Τάταροι ἔχουν μογγολική καταγωγή. Ἡ σημερινή Σοβιετικὴ Δημοκρατία τῶν Τατάρων ἀποικίστηκε τόν 50 μ.Χ. αἰῶνα ἀπό Βουλγάρους, καί ἀπό τήν ἐπιμίξια τῶν δύο αὐτῶν λαῶν προῆλθαν οἱ σημερινοὶ Τάταροι τοῦ Βόλγα.

183. Κυρανίδες, ΙΙΙ, 8 Βοῦφον λέγουσίν τινες ὄρνεον φιλάγγρυπνον, ἡμέρας μὲν μή φαινόμενον, νυκτός δέ πέμπει φωνάς μεγάλας καὶ βοάς.

184. Ὁ ποιητής ἀναφέρει τήν Ταταρία (ὅπως λεγόταν ἡ ἐσωτερικὴ Ἀσία στόν Μεσαίωνα), γιὰτί κύρια ἀσχολία τῶν κατοίκων τῆς ἦταν ἡ γεωργία καί ἡ κτηνοτροφία (ἰδίως τῶν προβάτων).

185. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλλην. Λαογρ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Λ. Ἀ., ἀρ.2303, σελ.86 (Στεφ. Ἡμελλος, 1959).

186. Τοπωνύμιο.

187. Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ὀ.π., σελ.122-124.

188. Τσουτσούλιαντρο καί τρουλίτη λένε στή Μακεδονία τόν κορυθαλλό· ἄλλοῦ ἔχει τό ὄνομα κατσουλιέρης, κατσιλέτρας καί σκορδιαλός.

189. Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ὀ.π., σελ.108-109.

190. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλλην. Λαογρ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Λ. Ἀ., ἀρ.1311, σελ.3 (Μ. Ἰωαννίδου, 1928).

191. ὀ.π., ἀρ.883.

2. Ἡ δυτική παράδοση

Ἀπό τή στιγμή πού γιά ὀρισμένα δημῶδη κείμενα ἡ ἔρευνα κατόρθωσε νά βρεῖ τύς ἀντίστοιχες πηγές σέ δυτικά πρότυπα, ἓνα βασικό πρόβλημα πού πρέπει νά ἀπασχολήσει τό μελετητή κάθε τέτοιου κειμένου εἶναι ἂν πρόκειται γιά πρωτότυπο ἔργο καί σέ ποιό βαθμό, ἢ ἂν, ἀντίθετα, πρόκειται γιά μετάφραση, παράφραση ἢ προσαρμογή ἑνός ἔργου τῆς δυτικῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας.

Γιά τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου" δέν ἔχει ὑποδειχθεῖ κανένα δυτικό πρότυπο. Ὡστόσο, εἶναι ἀπαραίτητο, μιά πού βρισκόμαστε σέ περίοδο ὅπου ἡ δυτική ἐπίδραση εἶναι ἔντονη σ' αὐτά τά ἔργα τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, νά διερευνήσουμε τό θέμα καί ἀπό τήν πλευρά αὐτή, πράγμα πού δέν ἔχει ἐπιχειρηθεῖ ὡς τώρα. Ἡ σχετική ἔρευνα¹ στά *bestiaires*, στά *fabliaux* καί γενικά στίς διηγήσεις μέ τά ζῶα, δέ μᾶς ἐπέτρεψε νά ἐντοπίσουμε κανένα ἔργο πού νά μπορεῖ νά θεωρηθεῖ κοντινή ἢ μακρινή πηγή τοῦ "Πουολόγου", μᾶς ἐπέτρεψε ὁμως νά διακρίνουμε μερικά βασικά μοτίβα πού τά ξαναβρίσκουμε στό κείμενό μας καί σέ τρία ἄλλα δημῶδη κείμενα, τήν "Παιδιόφραστο διήγηση τῶν ζῶων τῶν τετραπόδων", τόν "Πωρικολόγο" καί τόν "Ὀφαρολόγο", πού μαζί μέ τόν "Πουολόγο" ἀντιπροσωπεύουν ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος τῆς δημῶδους διδακτικῆς καί σκωπτικῆς λογοτεχνίας μας. Τά μοτίβα αὐτά εἶναι τά παρακάτω:

α. Τά δρῶντα πρόσωπα, τά *dramatis personae*, δέν εἶναι ἄνθρωποι, ἀλλά ζῶα (ἢ φυτά στήν περίπτωση τοῦ "Πωρικολόγου"), μέ στοιχεῖα τόσο ζωομορφικά ὅσο καί ἀνθρωπομορφικά. Ὁ Μεσαίωνας εἶναι ἡ μεγάλη ἐποχή τῆς διδακτικῆς ποιήσεως,

ὅπου ἀφθονοῦν οἱ ἱστορίες καί τά ποιήματα πού ἔχουν πρωταγωνλιστές ζῶα². Σέ ὅλη αὐτή τήν περίοδο διατηρήθηκε μιὰ πολύ γόνιμη παράδοση τοῦ μύθου τῶν ζώων, μέ τή μορφή τῶν "Isopets" ἢ διαφόρων ἀπολόγων πού εἶναι γραμμένοι στή λατινική, στή γαλλική ἢ σέ μιὰ ἄλλη δυτική γλώσσα· ἡ πηγή αὐτῶν τῶν μύθων εἶναι βασικά ὁ λατίνος μυθογράφος Φαῦδρος³. Παράλληλα, ὁ Μεσαίωνας εἶναι ἡ μεγάλη ἐποχή τῶν bestiaria, ἡθοπλαστικῶν ἐγχειριδίων, ὅπου οἱ συγγραφεῖς προσπαθοῦν, σύμφωνα μέ τή μόδα τῆς ἐποχῆς τους, ὄχι μόνο νά περιγράψουν διάφορα ζῶα, ἀλλά ἰδίως νά δεῦξουν τή συμβολική σημασία τῶν χαρακτηριστικῶν κάθε ζώου⁴. Στά bestiaria εἶναι συχνά προσκολλημένα καί aviaria, δηλ. περιγραφές πουλιῶν. Ἡ πηγή ὅλων αὐτῶν τῶν bestiaria εἶναι ὁ ἑλληνικός "Φυσιολόγος"⁵, πού εἶχε τεράστια ἐπιτυχία σέ ἀνατολικούς λαούς, ὅπως οἱ Ἀρμένιοι⁶, ἢ ἀφρικανικούς, ὅπως οἱ Αἰθίοπες⁷, ἀλλά κυρίως στή λατινική⁸, τή βυζαντινή καί τή μεσαιωνική δυτική λογοτεχνία⁹. Σπουδαῖο ρόλο ἔπαιξε καί ὁ Ἰσίδωρος ἀπό τή Σεβίλλη, πού τό ἔργο του Etymologiae sive Origines¹⁰ περιέχει πάρα πολλές φυσιολογικές πληροφορίες.

β. Ἡ συνέλευση τῶν ζώων, πού εἶναι ἓνα παραδοσιακό μοτίβο στους μύθους ζώων, στά faits et dits καί γενικότερα σέ ζωολογικά λογοτεχνήματα τῆς δυτικῆς μεσαιωνικῆς λογοτεχνίας. Τό θέμα αὐτό μελέτησε γιά πρώτη φορά ὁ Chr. Lorangeν σέ ἓνα σύντομο ἄρθρο, πού παρέμεινε οὐσιαστικά ἄγνωστο¹¹ καί ὅπου μελετᾶ καί τίς βυζαντινές ἱστορίες τῶν ζώων, τόν "Πουολόγο" καί τά "Τετράποδα". Εἰδικότερα, τά μεσαιωνικά ποιήματα μέ συνελεύσεις πουλιῶν ἀπό διάφορες Εὐρωπαϊκές χῶρες τά συγκέντρωσε ὁ W. Seelmann¹² σέ μιὰ πολύ περιεκτική μελέτη, ὅπου ἐξετάζει τήν τυπολογία τους.

Αυτές οι συνάξεις πουλιών, όπως φαίνεται από τον αριθμό των ποιημάτων που σώθηκαν, ήταν πολύ δημοφιλές ποιητικό είδος σε όλο το Μεσαίωνα, και ιδίως προς το τέλος του. Στις συνελεύσεις αυτές τα πουλιά απαριθμούν τα προσόντα τους αναπτύσσοντας συγχρόνως διάφορες γενικές ήθικοδικαστικές αλήθειες ή μαζεύονται για να εκλέξουν ένα βασιλιά ή δίνουν στο βασιλιά που τους κάλεσε τα καλά πουλιά καλές συμβουλές και τα κακά κακές. Σε όλα αυτά τα στιχουργήματα είναι φανερή η επίδραση του "Φυσιολόγου". Δίπλα από τα κοινά αριθμητικά ποιήματα αυτού του είδους, τα Vogelparlamente, ο Seelmann αναφέρει και διάφορα γαλλικά Dictes des oyseaux¹³, το διάσημο ποίημα Ρανο, που χρονολογείται στα μέσα του 13ου αιώνα και που είναι μια σατιρική παραβολή της συνόδου της Λυών το 1245, καθώς και δύο αγγλικά ποιήματα το Parliament of byrdes, άγνωστου συγγραφέα του 16ου αιώνα, και, το διασημότερο από όλα αυτά τα έργα, το The Parliament of Foules του μεγάλου Άγγλου ποιητή του 14ου αιώνα Geoffrey Chaucer, που κι αυτό υπαινίσσεται ένα ιστορικό γεγονός, το γάμο του βασιλιά Ριχάρδου Η' της Άγγλίας με την Άννα Βöhmer το 1380-1381: ο Chaucer διηγείται πως τη νύχτα του αγίου Βαλεντίνου μαζεύονται όλα τα πουλιά για να διαλέξουν το καθένα το ταίρι του, εκθέτουν τα προσόντα τους και η θεά Φύση όρίζει στο καθένα ένα σύντροφο, ανάλογα με την τάξη που κατέχει στην κοινωνική ιεραρχία¹⁴.

Άλλά το μοτίβο της σύναξης των πουλιών υπάρχει και στην Ανατολή, όπως φαίνεται από το περσικό ποίημα του 12ου αιώνα Mantiq Ut-Tair (Σύναξη των πουλιών), του Farid ud-Din Abu Hāmid Muhammad ben Ibrāhīm, του έπονομαζόμενου At-

tar, πού μεταφράστηκε στά 'Αραβικά, στά 'Ινδικά καί στά Τουρκικά, καί ὅπου τά πουλιά μαζεύονται γιά νά ἐκλέξουν τό βασιλιά τους. Τό κάθε πουλί ἐκθέτει τά προσόντα του καί ὁ ἔποικας τοῦ ἀπαντᾷ μέ διάφορα ἀνέκδοτα, δύνοντάς του συμβουλές¹⁵.

γ. Ἡ ἔριδα ἢ ὁ ἀγώνας, πού χαρακτηρίζει πολλά ἔμμετρα ἢ πεζά ἔργα τοῦ Μεσαίωνα. Γιά τά ἔργα πού εἶναι γραμμένα στή λατινική οἱ βασικές μελέτες εἶναι τοῦ H. Walther¹⁶, ἐνώ γιά τά γαλλικά ἡ πρόσφατη διατριβή τοῦ Ito Toshiki¹⁷. πολύ γνωστό εἶναι τό μεσαιωνικό ἀγγλικό ποίημα γιά τήν κουκουβάγια καί τό ἀηδόνι¹⁸.

Τό μοτίβο τοῦ ἀγώνα εἶναι πολύ παλαιό καί πολύ δημοφιλές· τό βρίσκουμε σέ ποικίλα ἔργα, ὅπως οἱ "Βάτραχοι" τοῦ Ἀριστοφάνη, ὁ Ἀγώνας Ὀμήρου καί Ἡσιόδου, τά "Βουκολικά" τοῦ Θεοκρίτου, οἱ "Ἐκλογές" τοῦ Βιργιλίου, οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι, οἱ ρητορικοὶ καί σοφιστικοὶ ἀγῶνες κλπ.

Τά σπουδαιότερα ἔργα πού ἔχουν γραφεῖ στά λατινικά εἶναι ὁ *Dialogus inter aquam et vinum*, ἡ *Altercatio vini et cerevisiae*, ἡ *Causa divitis et Lazari*, ἡ *Altercatio hiemis et estatis*, τό *Ganymedes et Helena*, ἡ *Causa Acis et Poliphe- mi*, ὁ *conflictus mundi et abrenuntiationis*, ὁ *conflictus hiemis et estatis*, ἡ *Altercatio carnis et spiritus*, ἡ ἔριδα τῆς *Justitia et misericordia*, ὁ *Dialogus mortis cum homine*, ὁ *Dialogus Christiani Iudei Sarraceni*, ὁ *Dialogus Iudei cum Christiano quodam ceco*, ἡ *Altercatio fortunae et philosophiae*, τό *Concilium in monte Romanici*, ἡ διήγηση *De Phillide et Flora*, ἡ *Causa regis Francorum contra regem Anglorum*, ἡ *Causa pauperis scolaris et divitis*, ἡ *Causa pauperis scolaris cum presbytero*, ἡ *Causa viri e-*

mentulati et ejus uxoris petentis divortium καὶ οἱ Versus de morte et divite. Πρόκειται πολύ συχνά για ἔριδες ἀνάμεσα σέ ἀφηρημένες ἔννοιες· ἀπό τὰ ἄλλα ἔργα ἡ ἔριδα τῆς Φυλλίδας καὶ τῆς Φλώρας ἔμελλε νά ἔχει μεγάλη ἐπιτυχία στή μεσαιωνική δημώδη λογοτεχνία τῆς Δύσης. Στή γαλλική λογοτεχνία τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰώνα ὑπάρχει ἕνας ὀρισμένος ἀριθμὸς ποιημάτων, ὅπως τὰ Hueline et Aiglentine, Florence et Blancheflor, Melior et Idoine, πού μποροῦν νά συγκεντρωθοῦν κάτω ἀπὸ τὸν κοινὸ τίτλο "Débats du clerc et du chevalier"¹⁹, ὅπου δύο κοπέλες ὑποστηρίζουν τὴν ὑπεροχή, ἡ μιὰ τοῦ ἰπκότη, ἡ ἄλλη τοῦ λογίου, καὶ ὅπου οἱ κριτές τῆς ἔριδας εἶναι πουλιά.

Πουθενά ὅμως, ὅσο ξέρω, σέ ὅλη τὴν πλούσια δυτικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή τοῦ Μεσαίωνα δέ βρίσκουμε κανένα κοίημα πού νά ἔχει τὴ σατιρικὴ ὑφή τοῦ "Πουολόγου", τὴ ζωντανὴ περιγραφή τῶν πουλιῶν του καὶ τοῦ ἀγῶνα τους, ὅπως καὶ πουθενά δέ βρίσκουμε τὸ συνδυασμὸ τοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς σύναξης τῶν πουλιῶν. Γενικά, δέν ὑπάρχει κανένα στοιχεῖο πού νά ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ποιητὴς γνώριζε ἄμεσα κάποιο ἀπὸ τὰ δυτικὰ ἔργα πού ἀναφέραμε παραπάνω.

Συμπερασματικά, ἡ ἐξέταση τῶν ἐνδεχόμενων πηγῶν τοῦ "Πουολόγου" ἔδειξε ὅτι τὸ κοίημα αὐτὸ εἶναι ἔργο αὐθυπόστατο, ὅπου ἔχουν ἀφομοιωθεῖ πολλά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση, γραπτὴ καὶ προφορικὴ, καὶ ὅπου ξαναβρίσκουμε στοιχεῖα πού ἐπισημάνσαμε σέ πολλά δυτικὰ στιχουργήματα τοῦ Μεσαίωνα.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν καθηγητὴ Μ. Παπαθωμόπουλο, πού με καθοδήγησε σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τῆς ἔρευνας.

2. Βλ. τὲς βασικὲς μελέτες τοῦ H.R. Jauss, Untersuchungen zur Mittelalterlichen Tierdichtung (Tübingen 1959) καὶ τοῦ Jean Bichon, L'animal dans la littérature française au 12e et 13e siècles (Paris 1975).

3. Βλ. François de la Bretèque, Un conte à personnages animaux du moyen âge: "Le partage des proies" (étude de formes et des thèmes) (Revue des langues romanes, 1975, σελ. 485-507), πού δίνει μιὰ ὑποδειγματικὴ ἀνάλυση τῶν μοτύβων μιᾶς τέτοιας διήγησης με ζῶα.

4. Γιά τὰ λατινικὰ καὶ γαλλικὰ μεσαιωνικὰ bestiariorum βλ. Paul Meyer "Les bestiaires" στήν "Histoire littéraire de la France", τ. XXXIV (1914), σελ. 362-390 καὶ Florence McCulloch, Mediaeval Latin and French Bestiaries (The University of North Carolina Press 1962), πού δίνει ὅλη τὴν πλούσια βιβλιογραφία.

5. Βλ. τὴν κλασικὴ κριτικὴ ἔκδοση τῶν διαφόρων κειμένων ἀπὸ τὸν Fr. Sbordone, Physiologi Graeci singulas recensiones in lucem protulit F.S (Napoli 1936), καθὼς καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Ben E. Perry "Physiologus" στήν RE XX (1950), σελ. 1074-1129.

6. Βλ. Willy Lüdtke, Zum armenischen und lateinischen Physiologus (Huschardzan Festschrift, Vienna 1911).

7. Βλ. Heinrich Hommel, Die aethiopische Uebersetzung des Physiologus (Leipzig 1877), καὶ, τοῦ Ἰδίου, Der aethiopische Physiologus (Romanische Forschungen V, 1890, σελ. 13-36).

8. Βλ. Max Goldstaub, Der Physiologus und seine Weiterbildung, besonders in der lateinischen und in der byzantinischen Litteratur, Philologus, Supplement Band VIII (1899-1901), σελ. 337-404.

9. Βλ. τὰ σπουδαιότερα γαλλικὰ bestiaires τοῦ Guillaume le Clerc ("Le Bestiaire, das Thierbuch des normannischen Dichters Guillaume le Clerc", ed. Robert Reinsch, Leipzig 1890), τοῦ Richard de Fournival ("Li Bestiaires d'Amours de Maistre Richart de Fournival e li Response du Bestiaire", ed. Cesare Segre, Milano 1957), τοῦ

Gervaise ("Le Bestiaire de Gervaise", ed. Paul Meyer, Romania I, 1872, σελ.420-443), τοῦ Philippe de Thaon ("Le Bestiaire de Philippe de Thaün", ed. Emm.Walberg, Paris et Lund 1990), τοῦ Pierre de Beauvais ("Bestiaire en prose de Pierre le Picard", ed. Charles Cahier et Arthur Martin, Mélanges d'archéologie, d'histoire et de littérature, Paris, τόμ. II, 1851, σελ.85-100, 106-232, τόμ. III, 1853, σελ.203-288, τόμ. IV, 1856, σελ. 55-87), καθώς καί τό λατινικό bestiarium τοῦ Hugo de Saint-Victor ("De bestiis et aliis rebus", Migne, Patr. Latina, τόμ. 177, σελ.15-164).

10. Isidori Hispalensis Episcopi, Etymologiarum sive Originum libri XX (Oxonii, 1911), ed.W.M.Lindsay.

11. Βλ. Chr.Loparev, 'Η συνέλευση τῶν ζώων στήν πγκόσμου λογοτεχνία (ρωσικά), στό Commentationes philologicae. Sammlung von Aufsätzen zu Ehren des Professors der Kaiserl. St. Petersburger Universität Ivan Vasilievič Pemjalovskij zum dreissigsten Jahrestage seiner gelehrten und pädagogischen Thätigkeit von seinen Schülern und Zuhörern, St.Petersburg 1878, σελ.21-24. Irmscher, Das Mittelgriechische Tierepos. Bestand und Forschungssituation, στό Aspects of the Medieval Animal Epic, Leuven-The Hague, 1975, σελ.207-228.

12. Βλ. W.Seelmann, Die Vogelsprachen (Vogelparlamente) der mittelalterlichen Litteratur, Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, XIV, 1888, σελ. 101-147.

13. 'Ανάμεσα σ' αὐτά τά Dits διάσημο εἶναι τό ποιήμα τοῦ Jean de Condé, La messe des Oisiaus, ὅπου τά κουλιά συγκεντρώνονται γιά νά φάλουν τή λειτουργία πρὸς τιμήν τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτα, τῆς Ἀφροδίτης. Βλ. Dits et Contes de Baudouin de Condé et de son fils Jean de Condé publiés...par Aug. Scheler, τ. III, Jaen de Condé, 2e partie (Bruxelles 1867), σελ.1-48: La messe des Oisiaus et li plais des chanonesses et des grises nonains. Βλ. καί F.Lecoy, Le dit de l'Epervier, Romania 69 (1946-47), σελ. 528-533, καί 70 (1948-49), σελ.408-409.

14. Donald C.Baker, The Parlement of Foules, στό

Companion to Chaucer Studies, ed. Beryl Rowland, Toronto 1968, σελ.355-369.- J.A.W. Bennet, The Parlement of Foules, 1967.- D.S. Brewer, The Parlement of Foules, 1960.- W.W. Farnham, The sources of Chaucer's Parlement of Foules, Publications of the Modern Languages Association 32, 1917.

15. Βλ. Farid ud-Din Attar, The Conference of the birds, A Translation of the Persian Poem Mantiq ut-Tair, London 1971.

16. Βλ. H. Walther, Das Streitgedicht in der Lateinischen Literatur des Mittelalters, Quellen und Untersuchungen, τ. V, München 1920, σελ.1-187 και Max Manitius, Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters, III, München 1931, σελ.944-963.

17. Ito Toshiki, Les Débats dans la littérature française au Moyen Age, Paris 1974.

18. Βλ. W. Gadow, Das Mittelenglische Streitgedicht, Eule und Nachtigall, Palaestra LXV, 1909, σελ.1-20.- A. Brandl and O. Zippel, Mittelenglische Sprach- und Literaturproben, Berlin 1917.- G. Hieatt, The subject of the mock-debate between the owl and the nightingale, Studia Neophilologica 40, 1968.- The New Cambridge Bibliography of English Literature, τ. 1, ed. George Watson (Cambridge Univ. Press, 1974, σελ.509 και 513).

19. Βλ. Edmond Faral, Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen Age (Paris 1913): Les débats du clerc et du chevalier dans la littérature des XIIe et XIIIe siècles, σελ.191-431.- A. Jeanroy, Le débat du clerc et de la damoiselle, poème inédit du XIVe siècle (Romania 43, 1914, σελ.1-17).

3. Σχέση τοῦ "Πουλολόγου" μέ ἄλλα κείμενα τῆς βυζαντινῆς δημῳδούς γραμματείας

I. Σχέση τοῦ "Πουλολόγου" μέ τόν Πρόδρομο

Τόσο τό σατιρικό περιεχόμενο τοῦ "Πουλολόγου" ὅσο καί ὀρισμένες φραστικές καί γλωσσικές ὁμοιότητες τοῦ κειμένου αὐτοῦ μέ τόν Πτωχοπρόδρομο δημιούργησαν τήν ἐντύπωση σέ ὀρισμένους μελετητές ὅτι ὁ Πρόδρομος μπορεῖ νά εἶναι ὁ ποιητής τοῦ "Πουλολόγου". Ἐτσι, ὁ Σ.Παπαδημητρίου κάνει αὐτή τήν ταύτιση, στηριζόμενος καί σέ μία πληροφορία, πού ὅπως ἰσχυρίζεται¹, δίνει τό χειρόγραφο C, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό στιχοῦργημα αὐτό, καθώς καί ἡ "Διήγηση", ἀποδίδεται στόν Πρόδρομο. Ὁ ἰσχυρισμός αὐτός, πού ἐπαναλαμβάνεται ἀπό τό Γ.Θ.Ζώρα², χωρίς καμία παραπομπή στά φύλλα τοῦ C, δέν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα, γιατί κουθενά στό χειρόγραφο αὐτό δέν ὑπάρχει καμία τέτοια σημείωση: πρόκειται προφανῶς γιά σύγχυση μέ τόν τίτλο τοῦ Πτωχοπροδρομικοῦ ποιήματος πού ὑπάρχει ἀμέσως μετά τόν "Πουλολόγο", στό φύλλο 118² (βλ. παραπάνω, σελ.18).

Τήν πατρότητα τοῦ Προδρόμου δέχτηκαν ὁ Σκ. Λάμπρος³ καί ἡ Ἀρ.Καμαριανοῦ⁴, ἄν καί, ὅπως θά ἀναφέρουμε παρακάτω (σελ. 254), ἡ τελευταία θεωρεῖ ὅτι ἡ μνεῖα τῆς πηξίδας δημιουργεῖ δυσκολία.

Ὁ Ζώρας ἀντικρούει μέ ἰσχυρά ἐπιχειρήματα τήν ἀποψη τοῦ Σ.Παπαδημητρίου καί θεωρεῖ πῶς ἡ ἀπόδοση καί τοῦ "Πουλολόγου" καί τῶν ἄλλων ἱστοριῶν τῶν ζῶων στόν Πρόδρομο εἶναι μάλλον νεώτερη⁵.

Ἡ πατρότητα τοῦ Προδρόμου φαίνεται καί σέ μᾶς ἀκί-

θανη, γιατί, ἐκτός ἀπό τὰ ἐπιχειρήματα πού ἔχουν προβληθεῖ ἐναντίον αὐτῆς τῆς θεωρίας, παραμένει καί τό γεγονός ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Πτωχοπρόδρομου εἶναι γενικά ἀρχαιότερη καί στή σύνταξη καί στούς γραμματικούς τύπους ἀπό τή γλῶσσα τοῦ "Πουολόγου". Ὅσο γιά τίς ἀρκετές φραστικές καί γλωσσικές ὁμοιότητες ἀνάμεσα στόν Πτωχοπρόδρομο καί τόν "Πουολόγο", δέν μπορεῖ νά σημαίνουν παρά ἀπλή ἐπίδραση τοῦ μεγάλου σατιρικοῦ ποιητῆ πάνω στόν ποιητή τοῦ "Πουολόγου". Δίνουμε ἐδῶ τίς χαρακτηριστικότερες ἀπό τίς ὁμοιότητες αὐτές:

Πρόδρ., I, 107 ἄς ἔλαβες ὁμοίαν σου, καπήλου θυγατέραν
Πουλ., 284 ὅτι κοπέλιν ἄχρηστον καπήλισσας ὀκάποιας

Πρόδρ., I, 153 νά πούσω καί τό πρόσωπον καί τήν ὑπόληψίν σου
Πουλ., 415 νά ἔποικα τήν ὑπόληψιν καί τήν θυρίαν σου
λούπη

Πρόδρ., I, 190 ὡς δ' εἶδεν ὅτι ἔπεσον|...
Πουλ., 563 ὡς εἶδεν ὅτι ἀπόμεινες |...

Πρόδρ., III, 66 ἐκεῖνος ἔχει εἰς τήν μονήν κἄν δεκακέντε χρό-
νους
Πουλ., 242 καί εἰς τό σπιτάλιν ἔποικες φέρης κἄν ἔξι
χρόνους

Πρόδρ., III, 74 καί ἐσύ ἐκαθέζου καί ἔβλεπες|...
Πουλ., 289 ὅπου ἐκαθέσουν καί ἔρραπτες|...

Πρόδρ., III, 92 οὐκ εἶσαι σεβαστοῦ παιδὶν|...

Πουλ., 281 καὶ λέγεις σεβαστοῦ παιδὶν|...

Πρόδρ., III, 93 σαρδαμαρίου παιδὶν εἶσαι, χαβιανοκαταλύτου

Πουλ., 300 ὅτι τσαγγάρη υἱὸς εἶσαι, τοῦ πετσοκαταλύτου

Πρόδρ., III, 128 λέγουν με· "σήμερον ἰχθύς οὐ τρώγεται εἰς
τὴν μέσην⁶

Πουλ., 609 μᾶλλον ἀπὸ τὰς σπέτσας <έν' > τὰς εἶχα εἰς
τό μεσά μου

Πρόδρ., III, 352 οὐκ εἶσαι εὐγενικόπουλον, οὐδέ ἀπὸ τῶν ἐν-
δόξων

Πουλ., 608 ὡς εἶμαι ἐκ τῶν εὐγενῶν, μᾶλλον ἐκ τῶν ἐνδό-
ξων

Πρόδρ., III, 354 ... | ὑπάρχεις ἐκ τὸ Μύλιον

... | ὑπάρχεις ἐκ τὴν Νύκαιαν

Πρόδρ., III, 381 ἡμεῖς νά σ' ἐγκαλέσωμεν στὸν ἄγιον βασιλέα⁷

Πουλ., 211 νά σέ ἐγκαλέσω εἰς τὸν ἀετόν, τὸν μέγαν βα-
σιλέαν

Πρόδρ., III, 524 εἰ δέ κολλάκις ἄν ἐβγῆ|...

Πουλ., 347 εἰ δέ κολλάκις ἄν σταθῆ|...

504 εἰ δέ κολλάκις ἄν σέ εὐροῦν|...

- Πρόδρ., IV, 15 ...|μετά πολλοῦ τοῦ κῶκου⁸
 Πουλ., 84 ...|μετά πολλοῦ τοῦ κόθου
- Πρόδρ., IV, 35 ... τὰς γωνίας μου τὰς ὅλας ψηλαφήσω,
 Πουλ., 374 τὰ ... στρουθόπουλα τὰ ὅλα νά μισεύσουν
- Πρόδρ., IV, 38 καί ἀπό τήν πεῖναν τήν πολλήν|...
 Πουλ., 89 καί ἀπό τήν πεῖναν τήν πολλήν|...
- Πρόδρ., IV, 41 ἄν ἔχω γείτονά τινα καί ἔχει παιδῖν ἀγῶριν
 Πουλ., 388 ἄν εὖρης γραῖαν τινά πτωχὴν καί ἔχη κολλά
 πουλία
- Πρόδρ., IV, 65 ...|ὅταν στραφῶ καί ἴδῶ του
 Πουλ., 473 ὅταν στραφῶ καί ἴδω σε|...
- Πρόδρ., IV, 176 τούτων δέ πρός με, βασιλεῦ, ἀπάντων λεγομένων
 Πουλ., 652 ἀπάντων τούτων τῶν ὀρνέων ἀλλήλων μαχομένων
- Πρόδρ., IV, 266 ἐπαίρνω, πάγω ,..
 Πουλ., 377 ... ἐπάρης καί ὑπαγαίνης
- Πρόδρ., IV, 272 ...|νά 'ρες βαφέαν ὁμοιάζω
 Πουλ., 523 νά 'ρες καθόλου σφάζομαι

II. Σχέση τοῦ "Πουολόγου" μέ ἄλλες 'Ιστορίες Ζώων

"Ἄν ἡ ἀχέση τοῦ "Πουολόγου" μέ τόν Πρόδρομο περιορίζεται σέ μιὰ γενική σατιρική διάθεση καί σέ φραστικές καί γλωσσικές ὁμοιότητες, ἡ διερεύνηση τῶν σχέσεών του μέ τίς

ἄλλες Ἱστορίες Ζῶων εἶναι φυσικό νά περιμένουμε ὅτι θά μᾶς ἀποκαλύψει ἀμεσώτερες καί σαφέστερες σχέσεις. Ὁ Ζῶρας μάλιστα προχωρεῖ σέ τολμηρές ὑποθέσεις: "ἡ συγγένεια τῆς γλώσσης, αἱ βαθεῖαι γνώσεις ζωολογίας, ὁ παραλληλισμός τῆς ὑποθέσεως, ἡ ἐν πολλοῦς ἐλευθεριάζουσα ἔκφρασις, ὡς καί ἄλλα δευτερεύοντα στοιχεῖα, καθιστῶσι λίαν πιθανήν τήν ὑπόθεσιν, ὅτι αἱ ἱστορίαι τῶν ζῴων ἐγράφησαν ὑφ' ἑνός καί τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ὅστις παρέμεινεν ἄγνωστος μέχρι σήμερον, καί τοῦ ὁποίου, φαίνεται, ὅτι καί εἰς τό μέλλον δέν πρόκειται νά πληροφορηθῶμεν τό ὄνομα"⁹. Ἦστόσο, τά πράγματα δέν εἶναι τόσο ἀπλά.

Γιά τόν "Πωρικολόγο" καί τόν "Ὄφαρολόγο", πού εἶναι καί τά δύο γραμμένα σέ πεζό λόγο, οἱ ὁμοιότητες μέ τόν "Πουλολόγο" περιορίζονται στό γενικότερο πλαίσιο τοῦ ἀγῶνα ἀνάμεσα σέ ζῶα ἢ σέ φυτά. Σημαντικότερες εἶναι οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσα στόν "Πουλολόγο" καί στήν "Παιδιόφραστο Διήγηση".

Ἐπάρχει κάποια ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στόν τίτλο τοῦ "Πουλολόγου", ὅπως τουλάχιστον μᾶς τόν δίνει μόνο τό χειρόγραφο C (Πουλιολόγος τῶν ὀρνέων πάντων· λόγος δέ δικασίμου Ἰσος διά μέσου τους φέγοντα τόν πέλας, τόν ἑαυτόν φημύζων εὖ, καί τινόν ἐχέφρον νόημα πρός τέρψιν καί μάθησιν ἀνθρώπων τε καί νέων παράδειγμα πολλάκις), καί στόν πρόλογο τῆς "Διήγησης" (στ.1-4 Διήγησις παιδιόφραστος περί τῶν τετραπόδων, | ἵνα ἀναγινώσκωνται καί χρῶνται ταῦτα παιδες, | οἱ φοιτηταί καί νεαροί διά τήν εὐνοστίαν· | γέγραπται γάρ εἰς ἔνωσιν μαθήσεως καί πόθου), ἀπό τήν ὁποία προκύπτει ὅτι καί τά δύο αὐτά ἔργα ἔχουν τόν ἑδιόμοσκοπό.

Ἡ δομή τῆς "Διήγησης" δέν ἔχει τήν αὐστηρότητα τῆς δομῆς τοῦ "Πουλολόγου" ¹⁰. Ὑπάρχει "στροφή" καί "ἀντιστροφή", ἀλλά ἡ "μετάβαση" καί τό "γύρισμα" δέν εἶναι στερεότυπα οὔτε στόν ἀριθμό τῶν στίχων οὔτε στό περιεχόμενο. Σέ μερικές περιπτώσεις τά ζῶα δευτερολογοῦν ἢ καί τριτολογοῦν. Οἱ βρισιές ἀναφέρονται στά ἐξωτερικά γνωρίσματα καί στίς συνήθειες κάθε ζώου, ἀλλά οἱ περιγραφές τῶν ζώων εἶναι λιγότερο λεπτομερεῖς ἀπό ὅ,τι οἱ περιγραφές τῶν πουλιῶν στόν "Πουλολόγο", καί δέν ὑπάρχουν αἰτιολογικοί μῦθοι, ἐκτός ἀπό ἓνα μῦθο πού ἀναφέρεται στούς γαϊδάρους (στ. 691 - 738) καί ἀπό ἓναν ἄλλο πού ἀναφέρεται στήν καμήλα (στ. 770 - 775).

Σέ σχέση μέ τόν "Πουλολόγο" ἡ ἐξιστόρηση τοῦ ἀγῶνα στή "Διήγηση" παρουσιάζει καί ὁμοιότητες καί διαφορές. Μετά ἀπό τόν πρόλογο, τό προσκλητήριο τῶν ζώων καί τόν κανονισμό τοῦ συνεδρίου ἀκολουθοῦν δεκαέξι ἐπεισόδια, ὅπου τά ζῶα βρίσκονται μεταξύ τους, ὄχι ὅμως αὐστηρά κατά ζεύγη, ὅπως στόν "Πουλολόγο". Τό κοῖημα τελειώνει μέ τόν πόλεμο ἀνάμεσα στά αἰμοβόρα καί στά καθαρὰ ζῶα. Ἐτσι, ἐνῶ στόν "Πουλολόγο" οἱ ἀντίπαλοι συμφιλιώνονται καί ὅλα τελειώνουν εἰρηνικά, στή "Διήγηση" τό τέλος εἶναι αἱματηρό. Δέν ὑπάρχει ἐξάλλου καμιά χτυπητή φραστική ὁμοιότητα, πού νά πιστοποιεῖ κάποια στενότερη ἐξάρτηση ἀνάμεσα στά δύο ἔργα.

Γιά νά δώσουμε μιὰ σαφέστερη εἰκόνα τῆς πολύπλοκης δομῆς τῆς "Διήγησης" καταρτίσαμε τόν παρακάτω πύνακα:

στ. 1-16 πρόλογος

" 17-107 πρόσκληση τῶν καθαρῶν ζώων ἀπό τόν βασιλιά
λέοντα

" 108-121 κανονισμός τοῦ συνεδρίου

α' έπεισόδιο

- στ. 122-123 μετάβαση (ποντικός → τὰ ἄλλα ζῶα)
 " 124 στροφή
 " 125-126 γύρισμα (ὁ κᾶτης → ποντικόν)
 " 127-149 ἀντιστροφή
 " 150-151 μετάβαση δευτερολογίας (ποντικός + κᾶτην)
 " 152-178 στροφή δευτερολογίας
 " 179-180 ἐπίλογος (ἀποχώρηση ποντικοῦ)

β' έπεισόδιο

- " 181-184 μετάβαση (κύων → κᾶτην + ἄλωκον)
 " 185-193 στροφή
 " 194-195 ἐπίλογος (ἀποχώρηση κᾶτη)

γ' έπεισόδιο

- " 196-198 μετάβαση (ἄλωκός → σκύλον)
 " 199-201 στροφή
 " 202-203 γύρισμα (σκύλος → ἄλωκός)
 " 204-213 ἀντιστροφή
 " 214 μετάβαση δευτερολογίας (ἄλουκός → σκύλον)
 " 215-236 στροφή δευτερολογίας
 " 237-239 γύρισμα δευτερολογίας (κύων → ἄλωκός)
 " 240-259 ἀντιστροφή δευτερολογίας
 " 260-262 μετάβαση τριτολογίας (ἄλωκός → σκύλον)
 " 263-264 στροφή τριτολογίας
 " 265 ἐπίλογος (ἀποχώρηση σκύλου)

δ' έπεισόδιο

- " 266-269 μετάβαση (λαγώς → ἄλουκός)
 " 270-313 στροφή

στ.314-315 επίλογος (ἀποχώρηση τῆς ἀλουποῦς)

ε' ἐπεισόδιο

" 316-321 μετάβαση (ἔλαφος → λαγόν, ἐμφάνιση χοίρου)

" 322-350 στροφή

" 351-352 γύρισμα (χοῦρος → ἔλαφον)

" 353-415 ἀντιστροφή (χοῦρος → ἔλαφον + λαγόν + προ-

" βατον)

" 416-418 επίλογος (ἀποχώρηση ἐλάφου καί λαγοῦ)

στ' ἐπεισόδιο

" 419-421 μετάβαση (πρόβατον → χοῦρον)

" 422-427 στροφή

" 428 γύρισμα (χοῦρος → πρόβατον)

" 429-434 ἀντιστροφή

" 435 μετάβαση δευτερολογίας (πρόβατον → χοῦρον)

" 436-449 στροφή δευτερολογίας

" 450-451 επίλογος (ἀποχώρηση χοίρου)

ζ' ἐπεισόδιο

" 452-457 μετάβαση (αἴγα + τράγος → πρόβατον)

" 458-462 στροφή (αἴγα → πρόβατον + χοῦρον)

" 463 γύρισμα (πρόβατον → αἴγαν)

" 464-520 ἀντιστροφή

" 521-523 μετάβαση δευτερολογίας (αἴγα + τράγος → πρό-

" βατον)

" 524-544 στροφή δευτερολογίας

" 545 επίλογος (ἀποχώρηση προβάτου)

η' ἐπεισόδιο

" 546-549 μετάβαση (βοῦς + βούβαλος → τὴν κοινότητα ὄλην)

- στ. 550-553 στροφή
 " 554-555 γύρισμα (λέων βασιλεύς → βοῦν + βουβάλιν)
 " 556-568 ἀντιστροφή
 " 569-570 μετάβαση δευτερολογίας (βοῦς + βούβαλος →
 " μικρά ζῶα)
 " 571-577 στροφή δευτερολογίας
 " 578-580 ἐπίλογος (ἀποχώρηση αἴγας + τράγου + προ-
 βάτου + μικρῶν ζῶων)

θ' ἐπεισόδιο

- " 581-582 μετάβαση (βούβαλος → βοῦν)
 " 583-610a στροφή
 " 611 γύρισμα (βοῦς → βουβάλαν)
 " 612-643 ἀντιστροφή

ι' ἐπεισόδιο

- " 644-648 μετάβαση (γάδαρος → βοῦν)
 " 649-657 στροφή
 " 657a-658 ἐπίλογος (ἀποχώρηση βοός + βούβαλου)

ια' ἐπεισόδιο

- " 659-664 μετάβαση (ἄλογον → ὄνον)
 " 665-739 στροφή
 " 740 γύρισμα (γαῖδαρος → ἄλογον)
 " 741-744 ἀντιστροφή
 " 745-746 μετάβαση δευτερολογίας (ἄλογον → ὄνον + κά-
 " μηλον)
 " 747-775 στροφή δευτερολογίας
 " 776-780 γύρισμα δευτερολογίας (κάμηλος → ἵππον)
 " 781-794 ἀντιστροφή δευτερολογίας

- στ. 795 μετάβαση τριτολογίας (ἄλογον → καμήλαν + γάρ-
δαρον + λύκον)
- " 796-806 στροφή τριτολογίας
- " 807 ἐπίλογος (ἀποχώρηση καμήλου)
- ιβ' ἐπεισόδιο
- " 808-811 μετάβαση (λύκος → ἄλογον)
- " 812-827 στροφή
- " 828 ἐπίλογος (ἀποχώρηση ἀλόγου)
- ιγ' ἐπεισόδιο
- " 829-832 μετάβαση (ἄρκος → λύκον)
- " 833-842 στροφή
- " 843 γύρισμα (λύκος → ἄρκον)
- " 844-849 ἀντιστροφή
- " 850 μετάβαση δευτερολογίας (ἄρκος → λύκον)
- " 851-858 στροφή δευτερολογίας
- " 859 ἐπίλογος (ἀποχώρηση λύκου καὶ ἄρκου)
- "
- ιδ' ἐπεισόδιο
- " 860-864 μετάβαση (πάρδος → λεοντόπαρδον)
- " 865-882 στροφή
- " 883 γύρισμα (λεοντόπαρδος → πάρδον)
- " 884-888 ἀντιστροφή
- ιε' ἐπεισόδιο
- " 889-890 μετάβαση (λέων βασιλεύς → λεοντόπαρδον)
- " 891-903 στροφή
- ιστ' ἐπεισόδιο
- " 904-905 μετάβαση (ἐλέφας → κοινότην ὄλην)
- " 906-929a στροφή

- στ. 930-935 γύρισμα (μαῖμου → ἐλέφαντα)
 " 936-968 ἀντιστροφή
 " 969-970 μετάβαση δευτερολογίας (ἐλέφας → μαῖμούν)
 " 971-975 στροφή δευτερολογίας
 " 976-978 ἐπίλογος (ἀποχώρηση μαῖμοῦς)
 " 979-1082 σύρραξη

Συμπερασματικά, ἡ "Παιδιόφραστος Διήγησις" δέν ἔχει τήν αὐστηρή καί σαφή δομή τοῦ "Πουολόγου". Καί μόνο αὐτό τό στοιχεῖο ἀποδεικνύει ἀβάσιμη τήν ὑπόθεση τοῦ Ζώρα ὅτι ὁ συγγραφέας τῶν δύο αὐτῶν ἔργων μπορεῖ πιθανότατα νά εἶναι ἓνα καί τό αὐτό πρόσωπο. Πάντως, παραμένει τό γεγονός ὅτι θεματικά καί δομικά στοιχεῖα δείχνουν τή στενή σχέση ἀνάμεσα στά δύο αὐτά ἔργα, καί ἐπιπλέον, ὅπως τό ἀνακτύσσουμε παραπάνω (σελ.151-157), τήν ἐπίδραση τῆς "Διήγησις" πάνω στό νόθο τέλος τοῦ "Πουολόγου", ὅπως μᾶς τό δύνουν τά AZ¹¹.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. C. Paradimitriou, Feodor Prodrum, στ. 397-398.
2. Γ.Θ. Ζώρας, 'Ο Πουλλολόγος (κατά νέαν παραλλαγήν), σελ. 23.
3. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Φυσιολογική διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασοπατέρος Πέτρου τοῦ Ζυφομούστου, Νέος Ἑλληνομνήμων 1, (1904), σελ. 433-434.
4. A. Camaritano, ὄ.π., σελ. 35, σημ. 5.
5. Βλ. Γ.Θ. Ζώρας, 'Ο Πουλλολόγος (κατά νέαν παραλλαγήν), σελ. 24-25.
6. Πβ. καί III, 49 καί 400.
7. Σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο g.
8. Πβ. καί I, 255
9. Βλ. Γ.Θ. Ζώρας, ὄ.π., σελ. 25.
10. Βλ. παραπάνω, σελ. 147.
11. Βλ. παραπάνω, σελ. 151-158.

II. Τόπος καί χρόνος συγγραφῆς

Προβλήματα τό ἴδιο δύσκολα ὅσο καί ἡ ἐπισημανση τῶν πηγῶν εἶναι καί ὁ καθορισμός τοῦ τόπου ὅπου γράφτηκε τό ἔργο καί τοῦ χρόνου συγγραφῆς του, καθώς καί ἡ ταυτότητα τοῦ συγγραφέα.

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης¹ διατύπωσε τήν Τόπος συγγραφῆς ἄποψη ὅτι τόπος συγγραφῆς τοῦ "Πουολόγου" πρέπει νά εἶναι ἡ Κρήτη, χωρίς ὅμως νά παρουσιάζει συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα². Τήν ἄποψη αὐτή, πού ἐντάσσεται μᾶλλον στή γενικότερη τάση τοῦ Ξανθουδίδη νά ὑποθέτει κρητική καταγωγή γιά τά περισσότερα δημῶδη στιχουργήματα, δέ συμερίζονται οὔτε ὁ Κουκουλές³ οὔτε ὁ Κρουμπάχερ⁴ οὔτε ὁ Ζώρας⁵. Ὁ τελευταῖος μάλιστα θεωρεῖ πιθανότερο "ὅτι ἀρχικός τόπος τῆς συγγραφῆς τοῦ "Πουολόγου" ὑπῆρξεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος, ὅτι μεταγενέστεραι παραλλαγαί δυνατόν νά ἐγράφησαν εἰς ἄλλας ἐπαρχίας"⁶. Ὁ Ζώρας προβάλλει ὡς ἐπιχειρήμα "τό γεγονός ὅτι εἷς τινα τῶν ἔργων τούτων [σ.σ. δηλ. τῶν Ἱστοριῶν τῶν Ζώων] εἶναι πολύ ζωηρά ἢ κατά τῆς αὐλῆς καί τῆς αὐλικῆς ἐθιμοταξίας σάτιρα, ὥστε νά ἀποκλείηται ἡ συγγραφή εἰς ἀπομεμακρυσμένας χώρας, ὅπου τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν ὀλιγώτερον αἰσθητά, ἀκόμη δέ καί ἡ μνεῖα ὠρισμένων ἐχθρικῶν φυλῶν, τῶν ὀποιῶν ἡ δρᾶσις ἦτο περισσότερο ἐπικίνδυνος διὰ τό κέντρον. Ἡ πιθανότης δέ αὕτη μετατρέπεται εἰς βεβαιότητα, εἰς ἣν περίπτωσιν δεχθῶμεν, ὡς τινες

ὑποστηρίζουν, ὅτι τὰ ὡς ἄνω ἔργα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ θεοδώρου Προδρόμου⁷. Στὰ ἐπιχειρήματα αὐτά, πού, ἐκτός ἀπὸ τὸ τελευταῖο τὸ σχετικὸ μέ τὸν Πρόδρομο⁸, μᾶς φαίνονται ὀρθά, ἄς προσθέσουμε ὅτι στό ποιῆμα ὑπάρχει ἓνα τέτοιο "κοσμοκοιτικὸ" πνεῦμα μέ τὴν ἀναφορά διάφορων λαῶν τῆς ἐποχῆς (Βούλγαροι, Τάταροι, Βλάχοι, Φράγχοι, Βαρδαριῶτες, Ἑβραῖοι, Αἰγύπτιοι, Σαρακηνοὶ) καί τοπωνυμίων ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας (Νύκαια, βιθυνικὴ Μεσοθυνία, Ἄνατολή, Βελάγραδα⁹, Ζαγορά¹⁰, Γλαρέντσα, Μαῦρον Ὄρος¹¹, Ραγούζα, Ρωμανία, Ρώμη, Χαζαρία, Ταταρία), ὥστε ἡ Κωνσταντινούπολη νά ἀποτελεῖ τὸ "γεωμετρικὸ τόπο" ὄλων αὐτῶν τῶν λαῶν καί τῶν τόπων καί κατὰ τεκμήριο τόπο συγγραφῆς τοῦ ποιήματος.

Ὁ ποιητὴς φαίνεται καλὰ πληροφορημένος γιὰ τίς συνήθειες τῶν Φράγκων καί γενικά τῶν καθολικῶν, σατιρίζει τοὺς Ἑβραίους, πού ἦταν ἐγκαταστημένοι σέ μεγάλες πόλεις ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολη καί ἡ Θεσσαλονίκη, καί ὅπου ἦταν γνωστοὶ ὡς μαγαζάτορες καί ἔμποροι, ὅπως σατιρίζει¹² καί τοὺς τσιγγάνους, πού ἦταν κι αὐτοὶ ἐγκαταστημένοι ἐκτός ἀπὸ ἄλλες περιοχές καί στήν Κωνσταντινούπολη¹³. Τέλος, ὁ ποιητὴς δεῖχνει καλὴ γνώση τῆς ζωῆς τῆς αὐλῆς καί τῶν εὐγενῶν μιλώντας γιὰ τὰ πλούσια παλάτια τῶν βασιλιάδων καί τῶν ἀρχόντων, γιὰ τὰ ἐξωτικά πουλιά πού ἔχουν στοὺς κήπους τους, γιὰ τὰ σπάνια ἐδέσματα πού ἔχουν στὰ τραπέζια τους, γιὰ τίς λαμπρές φορεσιές τους καί τὰ στολίδια τῶν γυναικῶν τους καί γιὰ τὰ κυνήγια τους μέ γεράκια. Δέν παραλείπει ὅμως νά μιλήσει καί γιὰ τὴ μεσαία τάξη, τοὺς ἐπαγγελματίες, τοὺς βιοτέχνες, ὅπως καί γιὰ τὸν ἀπλό λαό, τοὺς φτωχοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ζητιάνους μέ τὰ φτωχικὰ ροῦχα καί τὴ λιτὴ διατροφή, τοὺς χρεωκόπους κλπ. Γενικά, περι-

γράφει μέ ἀκρίβεια τύπους μέ τόσες κοινωνικές καί οἰκονομικές ἀντιθέσεις, γιά τίς ὁποῖες μόνο ἕνας ἄνθρωπος μέ ἄμεσες ἐμπειρίες μᾶς σύνθετης κοινωνίας, δηλ. ἕνας ἄνθρωπος πού ζοῦσε στήν Ἰδία τήν πρωτεύουσα ἢ σέ κάποια ἄλλη μεγάλη πόλη, θά μπορούσε νά εἶναι τόσο καλά πληροφορημένος¹⁴.

Μιά ἀκόμη ἐνδειξη μᾶς δύνει ἴσως τό ὑβριστικό ἐπίθετο βρωμοστενύτισσα, πού ἂν πράγματι, ὅπως εἶναι πολύ πιθανό, σημαίνει τή γυναῖκα τῶν λαϊκῶν καί φτωχικῶν οἰκισμῶν τοῦ Στενοῦ τοῦ Βοσπόρου¹⁵, δείχνει ὅτι ὁ ποιητής εἶχε τίς τοπικές καί κοινωνικές προκαταλήψεις τοῦ κατοικοῦ τῆς Κωνσταντινούπολης.

Τό ἀποφασιστικότερο ὅμως, ἢ μάλλον τό ἀποφασιστικό στοιχεῖο γιά τόν τοπικό καθορισμό τῆς συγγραφῆς τοῦ "Πουολόγου" μᾶς τό προσφέρει τό ἴδιο τό κείμενο. Στό στίχο 360 ἡ κίσσα λέει μέ περηφάνεια 'Εμέν στήν Πόλιν φέρνουν με, εἰς τό κλωβύν μέ βάνουν. Ἡ τοπογραφική ἐνδειξη Πόλιν δέν μπορεῖ νά σημαίνει παρά τήν Κωνσταντινούπολη, ἐνῶ τό ρῆμα φέρνουν σημαίνει "μέ φέρνουν ἐδῶ στήν Πόλη, ὅπου γίνεται τό συμπόσιο καί ἡ συνέλευση τῶν κουλιῶν"¹⁶· συγχρόνως σημαίνει "ἐδῶ στήν Πόλη, ὅπου βρῖσκεται ὁ ποιητής πού γράφει γιά μᾶς".

Τό σημαντικό αὐτό στοιχεῖο, πού λύνει τό πρόβλημα τοῦ τόπου συγγραφῆς τοῦ "Πουολόγου", δέν εἶχε προσεχθεῖ ὡς τώρα. Ὁ στίχος αὐτός δέ σώζεται ἀπό τό χειρόγραφο V πού εἶχε ὑπόψη του ὁ Wagner, ἐνῶ ὁ Ζώρας ἐξέδωσε 'ς τήν πόλιν τή μιὰ φορά¹⁶ καί 'ς τήν Πόλι τή δεύτερη¹⁷, χωρίς ὅμως νά προβληματιστεῖ πάνω στή σκουδαία αὐτή μαρτυρία· τέλος, ἡ Krawczynski θεωρεῖ νόθο αὐτόν τό στίχο, γιὰτί δέν τόν σώζουν τά χειρόγραφα CPVL, ἀλλά μόνο τά EAZ, καί γι' αὐτό δέν τόν δέχεται στό κείμενό της.

Χρόνος συγγραφῆς Ὁ καθορισμός τοῦ χρόνου συγγραφῆς τοῦ "Πουλολόγου" ἀποτελεῖ κι αὐτός ἓνα δύσκολο πρόβλημα, πού ἀπασχόλησε πολύ τούς μελετητές. Ὁ Σάθας¹⁸ παραλλήλισε καί συσχέτισε τίς διενέξεις τῶν πουλιῶν στόν "Πουλολόγο" μέ τίς θρησκευτικές διενέξεις "ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως θεοδώρου τοῦ Λασκάρους, ὅστις καλέσας ἐν τῷ καλατίφ τούς διαπληκτιζομένους, ἀπειλητικῶς τοὺς εἶπεν ὅτι, ἂν δέν λωφάσωσι τά παλαιά μίση, θ' ἀφήσῃ τούς κατά Τούρκων καί Φράγκων πολέμους του καί θά ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν τῶν διαπληκτιζομένων μέχρις οὔ ἐξοντώσῃ τούτους", καί κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι ὁ "Πουλολόγος" γράφτηκε "πρό τοῦ 1222, ὅτε ἀπεβίω ὁ προμνημονευθεὶς βασιλεὺς"¹⁹.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Σάθα ἀφορᾷ τούς στίχους 652-668 τοῦ "Πουλολόγου", μέ τούς ὁποίους τελειώνει τό ποίημα στά χειρόγραφα C²⁰ PVE.

Ἐπάντων τούτων τῶν ὀρνέων ἀλλήλων μαχομένων,

ὁ βασιλεὺς ἐλάλησεν, ὁ σταυραετός ὁ μέγας:

"Ὅρνεα καί πουλία μου, μικρά τε καί μεγάλα.

655 οὐδέν σᾶς ἤφερα ἐδῶ διὰ νά γενολογᾶστε,
διὰ τιμὴν σᾶς ὄρισα, ἤλθετε εἰς τὴν χαράν μου,
νά φάγετε, νά πῖετε καί νά χαρῆτε ἅμα,
οὐχί δέ νά δικάζεσθε καί νά γενολογᾶστέν.

Ἄφῃτε γοῦν τὴν ὄχλησιν, κάθεστε σιωπῶντα,
660 μὴ ὀρίσω τόν ἰέρακα εἴτε καί τόν πετρίτην,
ζάγανον τόν ἐξάκουστον, κάλιν ἱεροφάλκον,
σεβοῦσιν εἰς τὴν μέσῃν σας, ἄρξωνται νά σᾶς τρῶσιν,
καί γένη ὁ γάμος μακελεῖον καί ἡ χαρμονή σφαγεῖον!"

Ἦκουσαν ταῦτα ὅλα τους, ἐσύγησαν αὐτίκα,

665 ἀφήκασι τὴν ταραχὴν, ἐπαύσασι τὰς ὕβρεις,
 εἰρηνικά, ἀνόχλητα ἐπλήρωσαν τὸν γάμον.
 Περιπατοῦσιν ἄλλα με ἕδιαν τοὺς σοφίαν,
 ὑψικετῆ γὰρ χαίρουνται, ἀμέριμνα διάγουν.

Θά χρειαζόταν ὅμως πολλή καλή θέληση γιὰ νά βροῦμε μιὰ κάποια ἠχώ τῆς δήλωσης τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδώρου Λάσκαρη στά λόγια αὐτά τοῦ βασιλιᾶ ἀετοῦ. "Ἄλλωστε γιὰ λόγους, πού θά ἐκθέσουμε παρακάτω (βλ. σελ. 261-265), ἡ χρονολόγηση τοῦ ποιήματος πρέπει νά τοποθετηθεῖ ἀρκετά χαμηλότερα. Σχετικά μέ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ τοῦ Σάθα ὁ Ζώρας²¹ δηλώνει ὅτι "δέν εὔσταθεῖ, ἰδίᾳ τῶρα, ὅτε διὰ τῆς ἐκδιδομένης νέας παραλλαγῆς [σ. τοῦ χειρογράφου Ζ] ἀποδεικνύεται, ὅτι τό τέλος τοῦ 'Πουολόγου' οὐδέ πόρρωθεν σχετίζεται πρὸς τὰ ἐπί τοῦ Θεοδώρου Λασκάρως διαδραματισθέντα γεγονότα".

Ἡ ἀρνητικὴ στάση τοῦ Ζώρα εἶναι οὐσιαστικά χωρὶς ἐπιχειρήματα. Τό μοναδικό ἐπιχείρημα πού ἐπικαλεῖται εἶναι παράδοξο: στηρίζεται στή θεωρία του ὅτι "ἐκ τῶν δύο μνημονευθεισῶν παραλλαγῶν ... φαίνεται πολὺ πιθανόν, ὅτι παλαιότερα εἶναι ἡ ἀφήγησις, ἡ καταλήγουσα εἰς τὴν συμπλοκὴν τῶν πτηνῶν, λύσις ἀπαντῶσα καὶ εἰς τὴν 'Διήγησιν παιδιόφραστον τῶν τετραπόδων ζώων', καὶ ὅτι βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν νέων εἰρημιστικῶν ἀρχῶν, τό τέλος μετεβλήθη, ἔνα κηρυχθῆ ἡ διδασκαλία τῆς ὁμοιοῦσας καὶ τῆς συμπλιώσεως"²². Ἀλλά τό ἐπιχείρημα αὐτό ἀποτελεῖ "λῆψιν τοῦ ζητουμένου", ἀφοῦ οὔτε ὁ Ζώρας οὔτε κανένας ἄλλος ἔχει ἀποδείξει μέχρι σήμερα ὅτι ἡ "Παιδιόφραστος διήγησις" εἶναι πλοῦ παλιὰ ἀπὸ τὸν "Πουολόγο". Ἀντίθετα, ὅπως ἀποδείξαμε²³, μεταγενέστερο εἶναι ἀκριβῶς τό τέλος τοῦ ποιή-

ματος, ὅπως μᾶς τό δύνουν τά AZ, καί ἡ γνήσια ἀρχική μορφή εἶναι αὐτή πού μᾶς ἔσωσαν τά χειρόγραφα CPVLE.

Λίγα χρόνια μετά ἀπό τό Σάθα ὁ Κρουμπάχερ γράφει: "Ὁ χρόνος καί ὁ τόπος τῆς γενέσεως τοῦ ποιήματος μόνον κατά προσέγγισιν δύνανται νά ὀρισθῶσιν, ἄν καί συχνοῦ εἶναι οἱ ἐθνογραφικοί καί γεωγραφικοί ὑπαινιγμοί. Τό πρῶμῶτα - τον ὄριον προκύπτει, ἐκ τῆς μνείας τῆς ναυτικῆς πυξίδος (ἐν στ. 531), ἧς ἡ χρῆσις δυσκόλως δύναται νά ἀποδειχθῆ ὡς προγενεστέρα τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἕξ ἄλλου δέ γλωσσικοῦ λόγοι καί ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ συγγραφεύς ὑποθέτει τὰς μεταξύ Βυζαντινῶν καί τῶν γειτονικῶν ἐθνῶν σχέσεις, δέν ἐπιτρέπουσι νά κατέλθωμεν εἰς τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὡστε τήν γένεσιν αὐτοῦ πρέπει νά θέσωμεν εἰς τόν ΙΔ' αἰῶνα καί δὴ μᾶλλον εἰς τό πρῶτον παρά εἰς τό δεύτερον ἡμῖς αὐτοῦ"²⁴. Ἡ χρονολόγησις λοιπόν τοῦ "Πουολόγου" στό πρῶτο μισό τοῦ ΙΔ' αἰῶνα ἀπό τόν Κρουμπάχερ στηρίζεται στή μνεία τῆς πυξίδας στό στίχο 531 τῆς ἔκδοσης Wagner (ἀκριβέστερα, στούς στίχους 541, 542 καί 545 τῆς ἔκδοσής μας), καί αὐτή ἡ ἀποψη ἔγινε δεκτική ἀπό τό Ν. Βέη²⁵ τό 1906, ἀλλά καί ἀπό τό Ζώρα²⁶ τό 1956 καί ἀπό τήν Krawczynski²⁷ τό 1960. Ὁ Σ. Παπαδημητρίου²⁸ θεωρεῖ παρέμβλητο τό στίχο 545 καί ἀποδίδει τήν πατρότητα τοῦ ποιήματος στό Θεόδωρο Πρόδρομο. Τήν ἀποψη τοῦ Παπαδημητρίου ἡ Καμαριανοῦ τή θεωρεῖ πιθανή, ἄν καί βρίσκει κί αὐτή πῶς ἡ μνεία τῆς πυξίδας παρουσιάζει δυσκολία²⁹. Ἐξετάσουμε ὁμως ἀπό κίό κοντά τό ἐπίμαχο χωρίο :

καί ἐπλέομεν τήν θάλασσαν μετά πολλοῦ κλυδῶνος
 540 καί ναύκληρον οὐκ εἴχαμεν νά κυβερνᾶ τό πλοῖον,
 οὐδέ πενέξην νά θωρῆ ἀπέσω εἰς τό βελόνιν,
 οὐδέ καί ὁ ποδότας μας μαγνήτην νά βαστάζη,
 οὐδέ τρανός οὐδέ μικρός ναύτης κανείς οὐκ ἦτον
 νά ξεύρη ἄστρον, νά κρατῆ αὐτήν τήν τραμουντάνα,
 545 οὐδέ τόν πούσουλα, νά δῆ τήν θέσιν τοῦ ἀνέμου,
 νά ξεύρωμεν τό ποῦ 'μεθεν, ποῖαν στρατάν ὑπᾶμεν,
 πηγαίνομεν ἢ στέκομεν, ὀμπρός εἴτε ὀπίσω

Ἐκεῖνο πού κυρίως φαίνεται παράδοξο εἶναι ὅτι ἡ πυξίδα ἀναφέρεται μέ τρεῖς διαφορετικές ὀνομασίες: βελόνιν (στ.541), μαγνήτης (στ.542) καί πούσουλας (στ. 545) . Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι παραδίδονται ἀπό τά χειρόγραφα CPVE καί συνεπῶς ἀντιπροσωπεύουν τό ἀρχέτυπο· ὁ στίχος 545 παραδίδεται μόνο ἀπό τά CPV καί συνεπῶς δέν εἶναι βέβαιο ὅτι ἀνήκε στό ἀρχέτυπο καί ὅτι δέν εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη τοῦ ὑπαρχέτυκου α. Ἐπομένως ἡ θεωρία τοῦ Σ. Παπαδημητρίου ὅτι τό χωρίο εἶναι παρέμβλητο δέν ἀποκλείεται νά εὐσταθεῖ, τουλάχιστον γιά τό στίχο 545, ὄχι ὅμως γιά τό λόγο πού νόμιζε. Πράγματι, ἐνῶ οἱ λέξεις βελόνιν καί μαγνήτης ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος "ἓν διὰ δυοῦν" (= μαγνητική βελόνη) καί ἀκολουθοῦνται ἀπό τοὺς στίχους 543-544 πού σχηματίζουν μιᾶ φθίνουσα κλίμακα, ἡ ἀναφορά ξανά τῆς πυξίδας μέ τή λέξη πούσουλας καταντᾶ ἀφόρητη καί φαίνεται ὑποκτι. Δέν ἀποκλείεται οἱ λέξεις βελόνιν καί μαγνήτης νά δηλώνουν μιᾶ ἀτελέστερη μορφή τῆς πυξίδας, πού ἦταν συνεπῶς σέ χρήση πρὶν ἀπό τόν πούσου-

λα, δηλ. πρὶν ἀπὸ τὸ 14ο αἰώνα.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ χρονολόγησις τῆς ἐμφάνισις τῆς πυξίδας στὴν Εὐρώπη, πού συνδέθηκε ἀπὸ τὸν Κρουμπάχερ μὲ τὴ χρονολόγησις τοῦ "Πουολόγου" καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἄκριτα ἀπὸ ὅλους τοὺς νεώτερους μελετητῆς τοῦ κειμένου μέχρι καὶ τὸ 1960, δὲν εἶναι ἀκριβής: ἡ μαγνητικὴ πυξίδα, κινεζικῆς προέλευσις, μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορά στὴ Μεσόγειο ἀπὸ τὸ 12ο αἰώνα³⁰, καὶ στὸ Βυζάντιο σὲ ἐρωτικὸς ἀνακρεόντειους τοῦ 14ου αἰώνα³¹, ἐνῶ τὸ συγκεκριμένο ὄργανο πού πῆρε τὸ ὄνομα *bussola*, δηλ. ἡ τελεοποιημένη μορφή της, ἐφανίστηκε στὴν Εὐρώπη στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰώνα³².

Ἐπιπλέον, ἀπὸ τὴ στιγμή πού δὲν ἔχουμε τὸ αὐτόγραφο τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ ἀπόγραφα τῶν ὑπαρχετύπων, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι, ὄχι μόνο ὁ στίχος 545, πού σώζεται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια α, ἀλλὰ καὶ οἱ στίχοι 541 καὶ 542, πού σώζονται καὶ ἀπὸ τὴς δύο οἰκογένειες (χφφ CPVE), δὲν ὑπῆρχαν στὸ αὐτόγραφο, ἀλλὰ μῆκαν στὸ ἀρχέτυπο³³ ἀπὸ ὅκου κληρονομήθησαν στὰ σωζόμενα χειρόγραφα. Ὅσο καὶ ἂν αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἀναπόδεικτη, ἐπιτρέπει ὅμως νὰ δοῦμε πόσο παρακινδυνευμένο θά ἦταν νὰ στηριχτοῦμε σὲ ἓνα μόνο στοιχεῖο, τὴ μνεῖα τῆς πυξίδας, γιὰ νὰ ἀποκλείσουμε τὴ δυνατότητα χρονολόγησις τοῦ κειμένου ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ 14ο αἰώνα, ἔστω κι ἂν αὐτὴ ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισις τῆς πυξίδας στὴν Εὐρώπη.

Ἡ ἔδρα ἀδυναμία διαπιστώνεται καὶ στὴν ἐκτίμησις τοῦ δεύτερου στοιχείου πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴ χρονολόγησις τοῦ "Πουολόγου" στὸ 14ο αἰώνα: τῆς ἀναφορᾶς τῶν τσιγγάνων. Ἔτσι, ὁ Ν. Βέης³⁴ ἀνάγει τὴν "παραλλαγὴ τῶν Ἀθη-

νων" στά τέλη τοῦ 14ου αἰώνα, στηριζόμενος κυρίως σ' αὐτή τήν ἀναφορά: "Ἔσπε τό πρῶμώτατον ὄριον -στόν Πουλολόγο τοῦ Ἀθηνιῶτικου κώντικα- προκύπτει ἐκ τῆς μνείας τῶν Ἀτσιγγάνων (στ.117). Οἱ Ἀτσιγγανοί ἢ Τσίγκανοί -πού σήμερα συνηθέστατα λέγονται κατζίβελλοί, μαυροκατζίβελλοί, γυφτοκατζίβελλοί, γύφτοι,- καθῶς ἀπόδειξαν οἱ τελευταῖες ἱστοριοδιφικές καί ἐθνολογικές μελέτες³⁵ περάσανε ἀπό τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη τό 11' αἰώνα κί ἀπό τή Βεσσαραβία καί τή Βλαχιά κατεβήκανε μαζί μέ τοὺς Ἀρβανῆτες στήν Ἑλλάδα κατά τά μέσα τοῦ 14' αἰώνα... Ἔσπε ἂν ἡ Βιεννέζικη παραλλαγή γράφτηκε στά πρῶτα πενήντα χρόνια τοῦ 14' αἰώνα -καθῶς παραδέχεται ὁ Krumbacher- ἡ Ἀθηνιῶτικη γράφτηκε -καθῶς ἐγώ τουλάχιστο νομίζω- στά τέλη τοῦ ἔδιου αἰώνα".

Ὁ τελευταῖος αὐτός ἰσχυρισμός τοῦ Βέη εἶναι παράδοξος, γιατί οἱ Ἀτσιγγανοί δέν ἀναφέρονται μόνο ἀπό τό χειρόγραφο Α ἀλλά καί ἀπό τό V, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα χειρόγραφα τοῦ "Πουλολόγου" πού δέν εἶχε ὑπόψη του ὁ Βέης, κί οὔτε μόνο στό στίχο 127, ἀλλά καί στό στίχο 429 (Αἰγύπτισσα). Συνεπῶς στό στοιχεῖο αὐτό δέν μπορεῖ νά στηριχτεῖ καμιᾶ προτεραιότητα τοῦ κειμένου τοῦ V (καί τῶν CPL) ὡς πρὸς τό κείμενο τοῦ Α (καί τῶν EZ).

Ὁ Ζώρας δέχεται τήν ἄποψη τοῦ Βέη καί γράφει γιά τοὺς τσιγγάνους ὅτι "ὡς γνωστόν εἰσηλθόν ἐξ Ἀσίας εἰς τήν Εὐρώπην μετά τό 1397, ἀκολουθοῦντες τόν Ταμερλᾶνον"³⁶, δέ μᾶς δίνει ὅμως κανένα βιβλιογραφικό στοιχεῖο πού νά στηρίζει αὐτή τήν "γνωστή" χρονολόγηση τῆς πρώτης ἐμφάνισης τῶν τσιγγάνων στήν Εὐρώπη.

Όμως οί τσιγγάνοι δέν έμφανίζονται στην Εύρώπη καί στό Βυζάντιο στά μέσα ή στό τέλος τοῦ 14ου αἰώνα, ἀλλά πολύ νωρίτερα. Πράγματι, ἕνα χρόνο μετά τή δημοσίευση τοῦ χειρογράφου Α ἀπό τό Ζώρα καί τῆς ἔκδοσης Krawczynski, ὁ Γεώργιος Σούλης³⁷ ἔδειξε πώς ἡ παλαιότερη μνεῖα τῆς παρουσίας τῶν τσιγγάνων στην Κωνσταντινούπολη καί στή Βυζαντινή Αὐτοκρατορία χρονολογεῖται στά 1050, δηλ. 350 χρόνια νωρίτερα ἀπ' ὅ,τι πιστευόταν μέχρι τότε.

Ἡ τελευταία ἐκδότρια τοῦ "Πουολόγου"³⁸ δέχεται καί αὐτή ὅτι ἡ μνεῖα τῆς κυξίδας καί τῶν τσιγγάνων³⁹ τοποθετεῖ τό χρόνο συγγραφῆς τοῦ κειμένου πού ἔχουμε τό νωρίτερο στό πρῶτο μισό τοῦ 14ου αἰώνα, θεωρεῖ ὅμως ὅτι ὅσα ὑποστηρίζει ὁ Σάθας δέν εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανα· γι' αὐτό πρέπει νά ὑποθέσουμε ὅτι ὑπῆρξε ἕνα ἄγνωστο ἀρχικό κείμενο (Urtext) πού γράφτηκε τό 13ο αἰώνα καί πού ἐλεύθερη ἐπεξεργασία του πρέπει νά εἶναι τό ἀρχέτυπο τοῦ 14ου αἰώνα, ἀπό τό ὅποιο κατάγονται τά γνωστά μας χειρόγραφα⁴⁰. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ ἀναφορά τῆς κυξίδας καί τῶν τσιγγάνων εἶναι νεώτερα στοιχεῖα πού προστέθηκαν στό ἀρχέτυπο κείμενο, ἡ ἀτμόσφαιρα καί τό περιβάλλον μέσα στά ὅποια διαδραματίζονται τά διάφορα ἐπεισόδια τοῦ "Πουολόγου" μᾶς θυμίζουν τό 13ο αἰώνα.

Παραθέτουμε ἐδῶ τά ἐπιχειρήματα τῆς Krawczynski μέ ὀρισμένες ἀπαραίτητες λεπτομέρειες:

α. Ἡ ἀντιφραγκική καί ἀντικαθολική σάτιρα πού εἶναι διάχυτη στό ποίημα νοεῖται ἰδίως σέ ἕνα ἔργο πού γράφτηκε λίγο μετά τό 1204, ἔτος πού ἡ Κωνσταντινούπολη ἔπεσε στό χέρι τῶν Φράγκων.

β. Ἡ γραφή τζεφρέ-τζεφρύτα, ἄν ἀποτελεῖ (πράγμα πού δέν ἀποκλείεται) λογοπαίγνιο τοῦ ἐπιθέτου τσεπρός "λεπρός" καί τοῦ ὀνόματος Geoffroy⁴¹, πού τό χρησιμοποιοῦσαν συχνά οἱ Βιλλεαρδουῖνοι καί οἱ Bruyère, μᾶς ὀδηγεῖ κι αὐτή στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰώνα, ἐποχή πού οἱ Φράγκοι αὐτοῦ εὐγενεῖς κυριαρχοῦν στήν Πελοπόννησο.

γ. Ὁ στίχος 281 (καί λέγεις σεβαστοῦ παιδῶν ὑπάρχεις ἐκ τήν Νύκαιαν), πού φανερώνει ὅλη τήν περηφάνεια τοῦ φασιανοῦ γιά τήν καταγωγή του, παίρνει ἰδιαίτερη βαρύτητα ἄν ὑποθέσουμε πώς ἡ Νύκαια, τήν ἐποχή πού γράφεται ὁ "Πουολόγος", εἶναι ὄχι μιά ὀποιαδήποτε, ἔστω μεγάλη, πόλη, ἀλλά ἡ πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας: τό ἄκρο ἄωτο τοῦ αὐτοεκαίνου εἶναι νά ἐπαίρεται ὁ φασιανός πώς εἶναι ἀπό ἀριστοκρατική οἰκογένεια τῆς πρωτεύουσας, ἢ ἀκόμη καί ἀπό τήν αὐτοκρατορική οἰκογένεια τῶν Λασκαράδων τῆς Νύκαιας, καί ὄχι ὀποιασδήποτε πόλης τοῦ κράτους. Καί εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό χειρόγραφο Ε ἀντικατέστησε τή γραφή φουσκωματάδες (στ.276) μέ τό Λασκαράδες, τήν αὐτοκρατορική οἰκογένεια τοῦ Κράτους τῆς Νύκαιας.

δ. Ἡ σάτιρα τῶν Βουλγάρων καί τῶν Τατάρων πού βρίσκουμε στόν "Πουολόγο" (στ.624-625 ταταρόκοπε, βουλγαρομουσουδάτε, |ἀνακαρά τατάρικε, στ.381 σκλαβοθώρετος) ἐξηγεῖται ἀπό τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στή Βαλκανική ἐκεῖνη τήν ἐποχή: ὕστερα ἀπό τήν ἵδρυση τοῦ δεύτερου βουλγαρικοῦ κράτους ἀπό τοὺς Ἄσέν τόν Α' (1186-1196) καί Πέτρο (1196-1197), ὁ ἀδελφός τους Ἰωαννίτζης (1197-1207) ἀποκατέστησε στό κράτος του τήν παλιά του δύναμη, δέχτηκε ἀπό τόν Πάπα Ἰννοκέντιο τόν Γ' τό στέμμα, νίκη-

σε τούς σταυροφόρους καί ἀίχμαλώτισε τό λατινό βασιλιά τῆς Κωνσταντινούπολης Baudouin, ἐνῶ μέ τό διάδοχό του 'Ιβάν 'Ασέν τό Β' (1218-1241) οἱ Βούλγαροι γίνονται πολύ ἐπικίνδυνου γιά τήν Αὐτοκρατορία. Παράλληλα, εἶναι ἡ ἐποχή πού ἐμφανίζονται ἀπό τό Βορρά οἱ Τάταροι, πού συμμαχοῦν μέ τούς Βουλγάρους καί προσθέτουν μιὰ ἀκόμη ἀπειλή γιά τήν ἤδη ἀνίσχυρη Βαλκανική.

Ὅμως, τά στοιχεῖα αὐτά, δέ μᾶς βοηθοῦν νά προσδιορίσουμε μέ κάποια ἀκρίβεια τό χρόνο συγγραφῆς τοῦ "Πουολόγου": ὄχι μόνο τό 13ο αἰώνα, ἀλλά καί πολύ πρὶν καί πολύ ἀργότερα, οἱ Βυζαντινοί αἰσθάνονται ἀπέχθεια γιά τούς "Φράγκους", καί αὐτή ἡ ἀπέχθεια καθρεφτίζεται στή λογοτεχνία ὄλων τῆς ἐποχῶν τοῦ Βυζαντίου· οἱ Βιλλεαρδουῖνοι κυριαρχοῦν στήν Πελοπόννησο, ὄχι μόνο τό 13ο αἰώνα, ἀλλά καί μέχρι τήν κατάληψή της ἀπό τούς Τούρκους· Ἡ Νίκαια ὑπῆρξε πάντοτε σπουδαία πόλη τοῦ Βυζαντίου, καί ὄχι μόνο τά ἐξήντα περίπου χρόνια πού ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους· οἱ Βούλγαροι ἔκαναν πάντοτε αἰσθητή τήν ἀπειλητική παρουσία τους στή Βαλκανική.

Θά μπορούσαν νά προσαχθοῦν καί ἄλλα ἱστορικά στοιχεῖα τοῦ ποιήματος, πού κι αὐτά ὅμως δέ μᾶς ὀδηγοῦν σέ ἱκανοποιητικότερα χρονολογικά συμπεράσματα. Λόγου χάρη, ἡ ἀναφορά τῆς οἰκογένειας τῶν 'Ανεμάδων στό στίχο 275 (νά εἰπῆ ὅτι εἶσαι ἀρχοντόπουλον ἀπό τούς 'Ανεμάδας), ἂν ἡ διόρθωσή μας τῆς γραφῆς τοῦ Ε Αὐναμάδας σέ 'Ανεμάδας εἶναι σωστή: οἱ 'Ανεμάδες εἶναι βέβαια γνωστοί ἀπό τόν 11ο αἰώνα⁴², ἀλλά τούς ξαναβρίσκουμε ὡς τό 14ο αἰώνα⁴³. Ἐπίσης ἀπό τήν ἀναφορά στό στίχο 647 τοῦ κόμη τῆς

Κλαρέντζας δέν προκύπτει κανένα χρήσιμο χρονολογικό στοιχείο, γιατί δέν μπορούμε νά τόν συνδέσουμε μέ κανένα φράγκο ἢ Βυζαντινό ἄρχοντα: τό φράγκικο αὐτό κάστρο τοῦ Μοριᾶ τό κατέλαβε ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος τό 1428⁴⁴, ὁ τίτλος ὅμως τοῦ κόμη δέν εἶναι τίτλος τῶν Παλαιολόγειων χρόνων. Ἐπίσης ἀπό τοὺς φράγκους πάλι κατακτητές δέν εἶναι γνωστός κανένας πού νά εἶχε τόν τίτλο τοῦ κόμη τῆς Κλαρέντζας: ἐκπρόσωπος τοῦ πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας ἦταν ὁ φρούραρχος (châtelain) ἢ ὁ στρατιωτικὸς διοικητής (capitaine) τῆς πόλης⁴⁵.

Ἐπὶ τοῦ ὅμοιο ἄλλα στοιχεῖα πού ἐπιτρέπουν μιὰ ἀκρίβεστερη ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος.

Στοὺς στίχους 633-634 μνημονεύεται μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Τατάρων, πού ἐχάλασαν καὶ ἐκούρσευσαν τὴν Ρωμανύαν ὄλην: πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Τατάρων τῆς νότιας Ρωσίας, πού συμμαχῆσαν μέ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἔκαναν μιὰ ἄγρια ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Αὐτοκρατορίας τό 1264⁴⁶. Ἡ περιοχὴ τῆς θράκης, ἡ Ρωμανία⁴⁷, καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά, ὥστε, ὅπως λέει ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς, "ἦν οὖν ἰδεῖν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐπανόδῳ τῶν ὅσοι τὴν θράκην ᾤκουν πλῆθος μικροῦ πάντα νικῶν ἀριθμὸν συνελούλοντας δίκην θρεμμάτων ὡς μόγις πού διαχρῶνους σποράδας ὀρᾶσθαι βοῦς καὶ ἄροτῆρας περὶ θράκην ὁὕτως αὐτὴν ἐς βάθος τῶν οἰκητόρων ἐψύλωσαν ἅμα τοῖς κτήνεσιν"⁴⁸.

Ἐνα δεῦτερο στοιχεῖο προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ φρά Λιβέρη καὶ τοῦ σπιταλιῶ τοῦ στίχους 254-255 (Ἐκ τὴν κατάραν, ἄτυχε, ἐκεῖνου φρά Λιβέρη, ἢ ὁπού σέ ἐ-

κούρευσε ποτέ εις εκείνον τό σπιτάλιον): ή έκφραση εκείνου φρά Λιβέρη σημαίνει ότι πρόκειται για ένα διάσημο σπιταλιώτη ιππότη. 'Ο μόνος σπιταλιώτης ιππότης πού τό όνομά του μοιάζει μέ τό όνομα Λιβέρης είναι ό Foulques de Villaret, κατακτητής τής Ρόδου τό 1308 και Μέγας Μάγιστρος του Τάγματος τών Σπιταλιωτών 'Ιπποτών τής Ρόδου από τό 1305 έως τό 1317⁴⁹. 'Ο Λιβέρης του "Πουλολόγου" δέν αποκλείεται νά είναι φωνητική παραφθορά του Villaret (>Βιλέρης > Λιβέρης) ή άρχετυπικό σφάλμα αντί για τό Βιλέρης. "Αν ή υπόθεση αυτή είναι σωστή, τότε ή περίοδος τής δράσης του ως Μεγάλου Μαγίστρου αποτελεί ένα άκόμη terminus post quem τής συγγραφής του "Πουλολόγου".

Σχετικά μέ τό φρά Λιβέρη ή Krawczynski γράφει⁵⁰ πώς θα μπορούσε νά είναι ό μισητός στους Έλληνες Φράγκος Olivarius, γνωστός και ως Liberius, ό όποιος τό 1418 κατέλαβε τό φρούριο τής Κλαρέντζας⁵¹. 'Αλλά ή χρονολογία 1418 είναι πάρα πολύ χαμηλή για τόν "Πουλολόγο", άφού τό παλαιότερο χειρόγραφο πού έχουμε, τό C, χρονολογεΐται τό 1461, ένω ανάμεσα σ' αυτό τό χειρόγραφο και τό αυτόγραφο έχουμε έπισημάνει τρία τουλάχιστον στάδια (τό άρχέτυπο Ω, τό ύπαρχέτυπο α και τό χειρόγραφο γ). Τό σπουδαιότερο όμως άντεπιχείρημα τό προβάλλει ή ΐδία ή Krawczynski, όταν διερωτᾶται γιατί τό όνομα αυτό εισάγεται μέ τόν τίτλο φρά, πού συνοδεύει συνήθως όνόματα Φράγκων μοναχών, ένω ό Λιβέριος αυτός δέν ήταν μοναχός. Για νά έξηγήσει τήν ύπαρξη αυτού του παράδοξου στοιχείου, ή Krawczynski υποθέτει ότι ΐσως τόν μισητό και για τούς Έλληνες Λιβέριο τόν διακωμωδεΐ ό συντάκτης⁵² προσθέτοντάς του τόν έπίσης μισητό τίτλο φρά. Αύτή όμως ή υπόθεση είναι άστή-

ρικτη, γιατί πρόκειται ὀπωσδήποτε γιά ἕναν πραγματικό φρά, ἀφοῦ στό σπιτάλιν κουρεύει μοναχούς καί τούς τιμωρεῖ, ὅταν ἀτακτοῦν (στ.254-258 Ἐκ τήν κατάραν, ἄτυχε, ἐκεῖνου φρά Λιβέρη,| ὀπού σέ ἐκούρευσεν ποτέ εἰς ἐκεῖνον τό σπιτάλιν,| ἐκέρδισες καί τούς δαρμούς καί τήν κακοτυχίαν|... "Ἀκουσε, κακοτύχερε, φράρη βραχοδαρμένε). Ἡ ἐρμηνεία τῆς Krawczynski εἶναι προφανῶς ἐξεζητημένη, καί, ἐπιπλέον, στηρίζεται σέ μία παρανάγνωση (νομίζει ὅτι ὄχι μόνο τό V καί τό L, ἀλλά καί τό C, συνεπῶς ἡ οἰκογένεια α δίνει τή γραφή ἐκούρσεφεν ἀντί γιά τό ἐκούρευσεν πού δίνει τό E, δηλ. στήν προκειμένη περίπτωση ἡ οἰκογένεια β, ἀλλά στήν πραγματικότητα καί τά CP: ἡ ἀρχετυπική δηλ. γραφή εἶναι τό ἐκούρευσεν), στήν ἔμμονη ἰδέα τῆς ὅτι τό C δίνει συνήθως τήν καλή γραφή, πράγμα πού τήν ἀναγκάζει νά καταφύγει σέ μία σπάνια σημασία τοῦ κουρσεύω "φυλακίζω", καί σέ παρερμηνεία τοῦ σπιτάλιν, τό ὀποῖο μεταφράζει "Armenhaus" (πτωχοκομεῖο). Ἔτσι, μεταφράζει τό στίχο 255 "der dich in jenem Armenhaus einstmals verhaftete", χωρίς νά ἐξηγεῖ γιάτί ἕνα ἄσυλο τῶν φτωχῶν ὀνομάζεται φυλακή, καί χωρίς νά ὑποβιάζεται καθόλου ὅτι ἐδῶ ἔχουμε ὑπαίτιμμό στό Τάγμα τῶν Σπιταλιωτῶν Ἰπποτῶν.

Ἐνα τρίτο στοιχεῖο προκύπτει ἀπό τήν ἐντυπωσιακή ἀπουσία τῶν Τούρκων καί τῶν Σέρβων ἀπό τό ποίημα. Ὁ ποιητής ἀναφέρει βέβαια ὀρισμένα τουρκικά φύλα, ὀπως οἱ Βαρδαριῶτες (στ.261), οἱ Χάζαροι (στ.339) καί οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας (στ.633), ἀλλά οἱ Τοῦρκοι τῆς Μ. Ἀσίας δέν ἀναφέρονται καθόλου, ἄν καί γίνονται ἐπικίνδunami γιά τήν Αὐτοκρατορία τῆς πρῶ-

τες δεκαετίες του 14ου αιώνα, αφού το 1329 καταλαμβάνουν τη Νίκαια και άλλες πόλεις κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Λίγο μετά από αυτή την εποχή οι Σέρβοι άπειλούν κι αυτού τη Βασιλεύουσα: το 1346 ο Στέφανος Δουσάν παίρνει τον τίτλο του αυτοκράτορα των Σέρβων και του βασιλιά των Ρωμαίων, ιδρύει ένα άπεραντο Σερβικό κράτος και διεκδικεί το θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Η εποχή αυτή των έπιδρομών των Τούρκων και των Σέρβων μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί *terminus ante quem* της συγγραφής του "Πουολόγου", έφόσον οι λαοί αυτού δέν άναφέρονται πουθενά στο κείμενο, δέν έχουν δηλ. άκόμη άπασχολήσει τη λαϊκή φαντασία.

Έκτός από τά ιστορικά αυτά στοιχεία, ή σύγκριση της δομής του "Πουολόγου" μέ τη δομή της "Διήγησης" μπορεί νά μās δώσει κάποιο χρονολογικό στοιχείο. Όπως είδαμε παραπάνω (σελ.242), ή δομή του τελευταίου αυτού έργου είναι περίπλοκη και συγχρόνως πλό χαλαρή, δέν έχει δηλ. τη λιτότητα, τη σαφήνεια και τη συνέπεια της δομής του "Πουολόγου". Μπαίνει λοιπόν τό πρόβλημα αν αυτό συμβαίνει γιατί ή "Διήγηση" είναι παλαιότερη και συνεπώς πλό "πρωτόγονη" ή αν άποτελεί μία όχι πολύ έπιτυχημένη προσπάθεια μίμησης του "Πουολόγου"⁵³.

Άξίζει ίσως νά σημειώσουμε ότι ο βασιλιάς λέων προβάλλει στά ζώα ως ιδανικό τρόπο διεξαγωγής του συνεδρίου νά συντυχαίνει μόνος εις, ν' άπιλογηται άλλος | και πάλιν άλλος εις πρός εις διά την εύταξίαν (στ.116-117), δηλ. τη διαδικασία άκριβώς πού άκολουθοϋν τά πουλιά στον "Πουολόγο". Τους στίχους αυτούς τους καταλαβαίνουμε ως δήλωση της όριακής προσπάθειας του ποιητή της

"Διήγησις", πού ὅμως δέν μπόρεσε νά τήν ὑλοποιήσει. Ἄντιθέτα, τό σχέδιο αὐτό τό βρίσκουμε νά ἐφαρμόζεται σχεδόν τέλεια στόν "Πουολόγο". Καί σ' αὐτό λοιπόν τό βασικό σημεῖο, ἀλλά καί γενικότερα στήν ὅλη δομή τῶν δύο ἔργων ἡ "Διήγησις" παρουσιάζεται κακότεχνη καί φορτωμένη μέ περιττά στοιχεῖα καί ὁ "Πουολόγος" πιά τέλειος. Συνεπῶς, πιθανότερο εἶναι ὁ ποιητής τῆς "Διήγησις" νά ξεκινᾷ ἀπό τόν "Πουολόγο", νά τόν ἔχει ὡς πρότυπο, νά προσπαθεῖ νά τόν μιμηθεῖ, ἀλλά χωρίς τήν ἴδια ἐπιτυχία. Ἄν αὐτό ἀληθεύει, τό ἔτος συγγραφῆς τῆς "Διήγησις", πού εἶναι πιθανότατα τό 1365, πρέπει νά θεωρηθεῖ καί αὐτό terminus ante quem τοῦ "Πουολόγου".

Ἄπό τά παραπάνω στοιχεῖα προκύπτει τό συμπέρασμα ὅτι ὁ "Πουολόγος" πρέπει νά γράφηκε ἀνάμεσα στό 1264 καί στό 1329, καί μάλλον ὄχι πρὶν ἀπό τήν ἀρχή τοῦ 14ου αἰώνα.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Στ. Ξανθουδίδου, 'Η Ένετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οὐ κατὰ τῶν Ένετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, ἐπιμελεία 'Ιω. Καλιτσουνάκη, 'Αθήναι 1939, σελ.174-175.
2. 'Αντίθετα, βασικό ἀντεπιχειρήμα εἶναι ἡ ἀπουσία διαλεκτικῶν στοιχείων ἢ τοπογραφικῶν ἀναφορῶν πού νά σχετίζονται μέ τήν Κρήτη.
3. Φ.Κουκουλέ, Μορφολογικά καὶ γραμματολογικά ζητήματα, Glotta, XXV, 1936, σελ.166.
4. Κρουμβάχερ, 'Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ.Σωτηριάδου, 'Αθήναι 1900, τ. 3, σελ.191.
5. Γ.Θ.Ζώρα, 'Ο Πουλλολόγος κατὰ νέαν παραλλαγήν, 'Αθήναι 1956, σελ.22.
6. 'Ο τελευταῖος αὐτός ἰσχυρισμός μᾶς φαίνεται μᾶλλον ἄτυχος, τώρα πού ἔχουμε ἀποδείξει (βλ. παραπάνω, σελ.45-106) ὅτι δέν μπορούμε νά μιλοῦμε γιά παραλλαγές τοῦ "Πουλλολόγου", ἀλλά γιά χειρόγραφα πού μᾶς δύνουν βασικά τό ἴδιο κείμενο καὶ πού διαιροῦνται σέ δύο οἰκογένειες.
7. Γ.Θ.Ζώρα, ὁ.π., σελ.22.
8. Εἶναι κάπως ἀδέξιο νά χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ὡς ἐπιχειρήμα, ἔστω καί μέ ἐπιφυλάξεις, μιά ἄποψη πού ὁ Ζώρας ἀπορρίπτει δικαιολογημένα δύο σελίδες παρακάτω.
9. 'Η Krawczynski ταυτίζει τά Βελάγραδα (στ.277) μέ τό Μπεράτι τῆς 'Αλβανίας, ἐνῶ ἐδῶ μᾶλλον πρόκειται γιά τά σχετικά πλησιέστερα στήν Κωνσταντινούπολη Βελάγραδα, τό σημερινό Βελιγράδι (βλ.Δ.Ζακυθηνοῦ, ΕΕΒΣ 17, 1941, σελ.228-229).
10. Γιά τή Ζαγορά= Βουλγαρία, βλ. Κ. 'Αμάντου, Σύμμεικτα, 'Ελληνικά 5 (1932), σελ.427.
11. 'Η Krawczynski τοποθετεῖ τό Μαῦρον "Όρος στήν 'Αλβανία, ἐνῶ πιθανότατα πρόκειται γιά τόν Ταῦρο, τό βουνό τῆς Κιλικίας, βλ.Κ. 'Αμάντου, Σύμμεικτα, 'Ελληνικά 1 (1928), σελ.405. Δέν ἀποκλείεται ὅμως νά πρόκειται γιά ὁμώνυμο βουνό τῆς Μακεδονίας.
12. Γιά τή σάτιρα στους Βυζαντινοὺς βλ. F. Dölger, Byzantinische Satire und Byzantinische Kultur. Geistige Arbeit, στό Zeitung aus der Wissenschaftlichen Welt 6, München 1939, Nr. 12, σελ.5-6, καὶ G. Soyter, Humor und Satire in der Byzantinischen Literatur (Bayerischen Blättern für das Gymnasialschulwesen, München 1928, σελ.147-162 καὶ 224-239).

13. Σέ ὁμοια συμπεράσματα φθάνει σχετικά μέ τά Τετρακοδα καί ἡ Β.Τσιούνη, βλ. V.Tsiouni, Παιδιόφραστος διλήγησις τῶν ζώων τῶν τετραπόδων (Miscellanea Byzantina Monacensia 15), München 1972, σελ.28-30.

14. Βλ.Κ. Ἀμάντου, ὀ.π., σελ.403-404 καί R.Janin, Constantinople Byzantine, σελ.479-480 πβ. καί κριτ. παρατ. στό στ. 138.

15. Γ.Θ.Ζώρα, Ὁ Πουλλολόγος κατά νέαν παραλλαγήν (= χφ Ζ).

16. Γ.Θ.Ζώρα, Ὁ Πουλλολόγος κατά τόν Ἀθηναϊκό κώδικα 701 (= χφ Α).

17. Βλ. S.Papadimitriou, ὀ.π., σελ.397-398.

18. Βλ. Κ.Σάθα, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη (Παρίσιου 1894), τ. Ζ', σελ. λε'-λζ'.

19. Βλ. Κ.Σάθα, ὀ.π., σελ.λστ'-λζ'.

20. Τό χειρόγραφο C τελειώνει στό στίχο 655.

21. Γ.Θ.Ζώρα, Ὁ Πουλλολόγος κατά νέαν παραλλαγήν, σελ.23.

22. Γ.Θ.Ζώρα, ὀ.π., σελ.17-18.

23. Βλ. σελ.81-82 καί 151-158 τῆς ἐργασίας μας.

24. Βλ. Κρουμπάχερ, ὀ.π., σελ.191.

25. Βλ.Ν.Βέη, ὀ.π., τεῦχ.216, σελ.4.

26. Βλ.Γ.Θ.Ζώρα, ὀ.π., σελ.23.

27. Βλ. St.Krawczynski, ὀ.π., σελ.7.

28. Βλ. S.Papadimitriou, Feodor Prodrom, Ὁδησός 1905, σελ.397-398.

29. Βλ.Α.Самариано, ὀ.π., σελ.35, σημ. 5.

30. Βλ. F.C.Lane, The economic meaning of the invention of the compass, The American Historical Review, 68 (1963), σελ.615.

31. Βλ. Σπ.Λάμπρου, Μάρκου Ἀγγέλου ἀνέκδοτα στιχουργήματα, Νέος Ἑλληνομνήμων 3 (1906), σελ.435, στ.36-43 πβ. καί Νέος Ἑλληνομνήμων 17 (1923), σελ.273.

32. Βλ. Enciclopedia Italiana, λ. bussola. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ χρήση τῆς ἰταλ. λέξης ποδότας (pedotta) στό στ.542. Ἡ παλαιότερη μνεῖα τῆς λέξης αὐτῆς (σέ βενετικές πηγές) ἀνάγεται στό ἔτος 1271 (βλ. M.Cortelazzo, L'influsso linguistico greco a Venezia, Βολωνία 1970, σελ. 179-181).

33. Βλ. παραπάνω, σελ.96-99.

34. Βλ. Ν.Βέη, ὀ.π., τεῦχ. 216, σελ.3-4.

35. Ὁ Βέης παραπέμπει στίς ἐργασίες τοῦ Bataillard,

De l'apparition et de la dispersion des Bohémiens en Europe (Paris 1844), Τοῦ Ἰδίου, Nouvelles recherches sur l'apparition des Bohémiens en Europe (Paris 1849), Τοῦ Ἰδίου, Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe Orientale (Paris 1873), καὶ τοῦ C. Hopf, Die Zigeuner in Europa (Gotha 1870).

36. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Ὁ Πουλλολόγος κατὰ τὸν Ἀθην. κώδικα, σελ. 9.

37. Βλ. G. Soulis, The Gypsies in the Byzantine Empire (DOP 15, 1961, σελ. 134-165).

38. Βλ. St. Krawczynski, ὁ.π., σελ. 7.

39. Ὁ.π., σελ. 59, πού παραπέμπει γιὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν τσιγγάνων στὸν Κοραῆ (Ἄτ., IV, σελ. 37), στὸν C. Hopf, στὸ ἄρθρο τοῦ Βέη καὶ στὸν Ἀραβαντινὸ Χρονογραφία τῆς Ἡπειροῦ, Ἀθῆναι 1856, II, σελ. 169 κέ.).

40. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ τῆς Krawczynski γιὰ τὴν ὑπαρξη ἐνός Urtext εἶναι ἀστήρικτη, ἀναπόδεικτη καὶ ἐντελῶς φανταστικὴ. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Beck, ὁ.π., σελ. 174.

41. Βλ. παρακάτω, κριτ. παρατ. στὸ στ. 112.

42. Στὴν Κωνσταντινούπολη ὑπῆρχε μιὰ φυλακὴ τοῦ Ἀνεμά, πού ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ Μιχαήλ Ἀνεμά, πού φυλακίστηκε ἐκεῖ τὸ 1106. Βλ. Janin, ὁ.π., σελ. 126, 172-173, 266, 284-285.

43. Βλ. Prosopographisches Lexicon der Palaiologen - zeit, σελ. 91.

44. A. Bon, La Morée Franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Archadie (1205-1430), Παρίσι 1969, σελ. 323.

45. Βλ. A. Bon, ὁ.π., σελ. 322.

46. G. Ostrogorsky, History of the Byzantine State, σελ. 408.

47. Γιὰ τὴ Ρωμανία = Θράκη βλ. Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Ρωμανία-Ζαγορά καὶ τὰ τῆς Θράκης ὄρια ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, Ἀρχεῖον τοῦ θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ θησαυροῦ 8 (1941-42), σελ. 65-82.

48. Νικηφόρος Γρηγοροῦς, Byzantina Historia 1, σελ. 101.

49. Γιὰ τὸν Villaret βλ. René Borricand, Malte. Histoire de l'ordre souverain militaire et hospitalier de Saint-Jean-de Jérusalem, de Rhodes et de Malte. An de grâce 1968, σελ. 33-42. - Adam Wienand, Des Johanniter-

Orden der Malteser-orden, Κολωνία 1970, σελ.156.

50. Βλ. St.Krawczynski, ὁ.π., σελ.78.

51. Βλ. A.Bon, ὁ.π., σελ.286.

52. Ἐννοεῖ τὸ συντάκτη τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου πού συμπίπτει μέ τὸ ἀρχέτυπο καί ὄχι τόν πραγματικό συγγραφέα στόν ὅποιο ὀφείλεται τὸ Urtext τοῦ 13ου αἰώνα, βλ. παραπάνω, σελ.258.

53. Γενικά πιστεύεται, χωρίς ὅμως νά προβάλλονται ἐπιχειρήματα, ὅτι ὁ "Πουολόγος" εἶναι παλαιότερος ἀπό τή "Διήγησι". Βλ. A.Camargano, ὁ.π., σελ.126, καί Γ.Θ. Ζώρα, ὁ.π., σελ.12, πού στή σημ. 2 γράφει: "Τό θέμα ὅμως ἀπαιτεῖ εὐρυτέραν μελέτην".

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

στ.3. Ἡ γραφή τῶν χειρογράφων CPVL τό πληθος ὄλον φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν EAZ ὄλον τό κληθος, γιὰτί συχνά ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ τό ἐπίθετο ὄλος γιά νά δώσει ἔμφαση τοποθετώντας το μετά ἀπό τό οὐσιαστικό κού προσδιορίζει· πβ. στ. 52 οἱ εὐγενίδες ὄλες, 374 καί τά μικρά στρουθόπουλα τά ὄλα νά μεσεύσουν, 422 καί τά πουλία σου ὄλα, 498 εἰς τά χωρία τῆς Ζαγοράς εἰς ὄλα σέ κομπεύει, 631 ἐπῆραν σέ τα ὄλα, 634 τήν Ρωμανίαν ὄλην. Γιά τόν ἕδιο λόγο καί στό στίχο 524 ἡ γραφή τοῦ E τόν χρόνον ὄλον εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV τόν ὄλον χρόνον, κού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski.

στ.9. Τό ἡμιστίχο τί θέλεις εἰς τόν γάμον ἐπαναλαμβάνεται ἄλλες τέσσερις φορές στό ποίημα (στ. 62, 166, 226 καί 328). Τά χειρόγραφα CPL μαζί μέ τά AZ στούς στίχους 62 καί 328, μέ μόνο τό χειρόγραφο A στούς στίχους 9 καί 166, καί τέλος μόνα τους στό στίχο 226 δύνουν τόν ἐνεστώτα θέλεις· τό χειρόγραφο V δύνει παντοῦ ἦθελεις. Αὐτή τή γραφή¹ δύνει καί τό E στούς στίχους 226 καί 328, ἦ, μαζί μέ τό Z, στούς στίχους 9 καί 166. Ἡ γραφή θέλεις καί νοηματικά εἶναι προτιμότερη καί στεμματικά στηρίζεται καλύτερα ἀπό τή γραφή ἦθελεις· γι' αὐτό πρέπει καί ἐδῶ, καθώς καί στούς στίχους 62, 166, 226 καί 328, νά θεωρηθεῖ ἐπικρατέστερη.

στ.11 καί μόνον ἦλθες, ἄτυχε, φοβέριστρον τοῦ

γάμου: Ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος πού χρησιμοποιεῖται, μέ μικρές παραλλαγές², ὡς κατακλείδα σέ κάθε διαπληκτισμό περιέχει συνήθως τή λέξη γάμος (πβ.στ.40, 69, 110, 136, 174, 328 καί 424). Σέ δύο περιπτώσεις (στ.230 καί 377), ἡ λέξη γάμος ἀντικαθίσταται ἀπό τή συνώνυμή της λέξη χαρά, καί σέ μία περίπτωση (στ.285), ἀπό τήν ἀνάλογη ἔκφραση κοντά μας (CPVL : μετ' ἔμας E). Προτιμότερη λοιπόν ἐδῶ εἶναι ἡ γραφή τῶν LAZ τοῦ γάμου (στόν γάμον L) ἀπό τίς γραφές νά σ' ἔχουν (E) καί ὁμοιάζει (CPV), γιατί καί προσφορότερη νοηματικά εἶναι καί στηρίζεται ἀπό τόν *usus scribendi*³.

στ.12. τόν πελαργόν: Ὁ Wagner⁴ εἰσάγει τή διόρθωση <ς> τόν πελαργόν⁵, ἐπειδή ἕως θεώρησε ὅτι οἱ λέξεις τόν πελαργόν ἀναφέρονται στό στρέφεται καί ὄχι στό λέγει, ἢ ἐπειδή πίστευε ὅτι τό λέγω συντάσσεται ἀπαραίτητα μέ ἐμπρόθετη αἰτιατική. Ἡ διόρθωση ὁμως αὐτή, ὅπως κι ἂν ἐξηγηθεῖ, δέν εἶναι ἀναγκαῖα. Οἱ λέξεις τόν πελαργόν ἀναφέρονται στό λέγει (εἶναι ἀντικείμενό του) καί ὄχι στό στρέφεται, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τήν ἐπανάληψη τοῦ στερεότυπου αὐτοῦ στίχου μέσα στό ποίημα, ὅπου διαπιστώνουμε ὅτι τό ρῆμα στρέφεται (πβ.στ.41 καί 378), ὅπως καί τό ὑποκατάστατό του γυρίζει (πβ.στ. 71, 111, 137, 175, 231, 286, 329, 531⁶ καί 621), χρησιμοποιοῦνται χωρίς ἐμπρόθετο συμπλήρωμα. Ἡ κανονική δηλ. σειρά τῶν λέξεων εἶναι : στρέφεται ὁ κύκνος καί λέγει τόν πελαργόν, ἀλλά ὁ ποιητής τήν ἄλλαξε γιά μετρικούς προφανῶς λόγους. Τό λέγω ἐξάλλου συντάσσεται στό ποίημά μας μέ ἔμμεσο ἀντικείμενο σέ ἀπλή αἰτιατική (πβ.

στ.13, 42, 71, 72, 175, 231, 287, 295, 379, 386, 427, 484 bis, 486, 518, 524, 528, 531, 622 καὶ κριτ.παρατ.στό στ. 105)⁷, ὅπως καὶ τὰ ρήματα συντυχαίνω (στ.42, 330, 385, 427) καὶ λαλῶ (στ.532), ἥ, ὅπου ἡ οἰκονομία τοῦ μέτρου τό ἀπαιτεῖ, μέ πρός + αἰτιατική (πβ.στ.111, 137, 286, 378, 426, 621 καὶ κριτ.παρατ.στό στ.71), ποτέ ὁμως μέ εἰς + αἰτιατική.

στ.13. κωπελάτα: Ἡ Krawczynski προτιμᾷ τή γραφή τῶν CPV κοπολάτα⁸ καὶ τή μεταφράζει "αὐτός πού ἐργάζεται σκληρά" (der schwer Arbeitende < ἀρχ. κόπος + ἐλάτης). Ὁ λόγος γιά τόν ὀποῖο προτιμᾷ τή γραφή κοπολάτα ἀπό τή γραφή τῶν LAZ κωπελάτα εἶναι ὅτι τό ο θεωρεῖται τό κατ'ἐξοχήν συνδετικό φωνῆεν (ὅπως γαδουρολάτης, ζευγολάτης). Γιά τή διόρθωση τοῦ κοπολάτα σέ κωπηλάτα, πού προτείνει ὁ Σάθας, ἀναφέρει πώς δέν μπορεῖ νά γύνει δεκτή, γιὰτί δέν ταιριαζει μέ τὰ συμφραζόμενα τοῦ κειμένου. Τέλος, σημειώνει πώς ἡ λέξη σήμερα χρησιμοποιεῖται μόνο τοπικά, στή Χίο, μέ τή σημασία "ὁ ἄνθρωπος πού στίς γιορτές εἶναι διαθέσιμος γιά κάθε ὑπηρεσία". Δέ νομίζουμε ὁμως πώς ἔχει δίκιο. Ἡ σωστή γραφή εἶναι ἡ γραφή κωπελάτα⁹ (=κωπηλάτης, ὅπως σύνθεμα καὶ σύνθημα, ἀνάστημα καὶ ἀνάστημα, διάστημα καὶ διάστημα, σύστημα καὶ σύστημα, εὔρεμα καὶ εὔρημα)¹⁰, πού ἀπαντᾷ (στά χφ CPV) καὶ μέ τή μορφή κωπολάτα (ὅπως ποδόλατος ἀντί ποδήλατος, ζευγολάτης ἀντί ζευγηλάτης, συρτολάτης ἀντί συρτηλάτης)¹¹ καὶ πρέπει νά χρησιμοποιεῖται, παράλληλα μέ τή λέξη χαλκία, καί ἐδῶ καί στό στίχο 72, ὡς βρυσιά, κάτι ἀνάλογο μέ τό σημερινό "κατεργάρης" κ.ἄ.κ.¹². γι'αὐτό πρέπει νά μεῖ κόμμα ὕστερα ἀπό

τή λέξη χαλκία. Οὐ λέξεις κωπηλάτης ἐδῶ καὶ γαλιό-
της στό στίχο 120, καθώς καὶ ἡ λέξη κατεργάρης, πού
χρησιμοποιοῦν τὰ χειρόγραφα AZ ἀντὶ γιὰ τὸ γαλιότης, ση-
μαίνουν τὸν κατάδικο πού τραβάει κουπί στή γαλέρα, καὶ με-
ταφορικά ἄνθρωπο κατώτερης κοινωνικῆς στάθμης.

στ.20. ἐμέμφηκες: Ἡ γραφή ἐμέμφηκες τοῦ E εἶναι προ-
τιμότερη ἀπὸ τὶς γραφές ὕβρισες τῶν AZ¹³, ἐποίησας (-σες
C)¹⁴ τῶν CPL καὶ ἔκαμες τοῦ V, γιὰτὶ εἶναι ἡ lectio
difficilior καὶ γιὰτὶ ἀποτελεῖ παρηχητικὴ σύστοιχη σύν-
ταξη, φαινόμενο ἀρκετὰ συχνό στὰ δημῶδη μεσαιωνικά κεί-
μενα¹⁵. Ἐξάλλου, τὸ ἐποίησα εἶναι λιγότερο πιθανό, γιὰ-
τὶ ἀπαντᾷ δύο μόνο φορές στό κείμενο (τὴν πρώτη στό στ.
197, ὡς γραφή τῶν CPVL, τὴ δεύτερη στό στ.636, ὡς γραφή
τοῦ E), ἐνῶ ὁ συνηθισμένος τύπος εἶναι τὸ ἔποικα (πβ.
στ.197, γραφή τῶν EAZ, καὶ στ.242, 247, 365, 416, 491, 500,
γραφή ὅλων τῶν χειρογράφων)¹⁶.

στ.23. τσαφαροσκέλης: Ἡ Krawczynski πιστεύει πὺς
ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ τζάφαρο <ζάφαρο-ζαφαράνα (ἐπι-
καλούμενη καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Du Cange: τὸ κάρδαμο, ἱτ.zaf-
ferano), πού προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀραβικὸ Safran, asfarān καὶ
σημαίνει τὸν κρόκο (ζαφο(υ)ρά), καὶ ἐδῶ συνεκδοχικά τὸ
κύτρινο χρῶμα. Μὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ συμφωνεῖ καὶ ὁ Λ. Πο-
λίτης πού ἐρμηνεύει: "τσαφαροσκέλης: μέ σκέλια κύτρινα
σάν ζαφορά"¹⁷. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δέν εἶναι σωστὴ. Δέν ξέ-
ρουμε ἂν ὑπάρχει εἶδος πελαργοῦ μέ κύτρινα πόδια, τὰ
γνωστά πάντως εἶδη πελαργῶν ἔχουν κόκκινα πόδια. Ἄν-
τίθετα, τσαφάρην, τσαφάρην ἢ καλάμην¹⁸ ὀνόμαζαν οἱ
Βυζαντινοὶ τὸν αὐλό, καὶ τσαφάρι, δηλ. αὐλός, λέγεται
σήμερα σέ μερικὲς περιοχὲς τὸ κόκκαλο τῆς κνήμης¹⁹. Ἐ-

πομένως τσαφαροσκέλης εἶναι αὐτός πού τά σκέλη (πόδια) του εἶναι λεπτά καί μακριά σάν καλάμια, ὁ καλαμοπόδαρος. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ταιριάζει ἀπόλυτα στόν πελαργό, πού σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδας εἶναι γνωστός καί μέ τό κοινό ὄνομα καλαμοκανάς²⁰, καί συμφωνεῖ μέ τό ἐπίθετο καμηλοπερπατάρης, πού ἀκολουθεῖ. Καί τά δύο αὐτά ἐπίθετα ἔχουν ἐδῶ περιπαικτική σημασία. Ἄλλωστε κι ἐμεῖς σήμερα, ὅταν μιλάμε εἰρωνικά γιά κάποιον ψηλό ἄνθρωπο, λέμε: "αὐτός εἶναι ψηλός σάν λελέκι". Ἀνάλογος εἶναι ὁ σχηματισμός καί ἡ σημασία τῆς λέξης κουνουλοπόδης²¹.

στ.24. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν LAZ γριζόχροε, γιατί ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τή γραφή γριζόθωρε τοῦ V, πού εἶναι ἀπλή μετάφρασή της, καί ἀπό τή γραφή χρυσόχροε τῶν CP, ὅπου ἔχει παραφθαρεῖ τό α' συνθετικό τῆς λέξης, ἀλλά τό β' συνθετικό εἶναι τό ἴδιο. Μιά πρόσθετη ἐπιβεβαίωση εἶναι ἡ γραφή γριζόχορε τοῦ E στήν ἐπόμενη λέξη. Τό χειρόγραφο αὐτό, σύμφωνα μέ τή συνήθειά του²², ἔχει κι ἐδῶ ἀντιμεταθέσει τίς λέξεις γριζόχροε, γριζόφορε καί ἔχει γράψει γριζόφορε, γριζόχορε. Τό τελευταῖο αὐτό ἐπίθετο φαίνεται νά εἶναι παραφθορά τοῦ γριζόχροε ἀπό ἐπίδραση τοῦ γριζόφορε²³.

πάλιν δρεπανομύτα²⁴: Τά χειρόγραφα AZ δύνουν τή γραφή παλαιοδρεπανομύτη, ἐπειδή ἴσως θεώρησαν τή γραφή τῶν CPVL πάλιν δρεπανομύτα (-τιν V) τύπο λόγιο²⁵. Ἄλλά τό πάλιν ἐδῶ, καθώς καί στους στίχους 113 (πάλιν βραχοδαρμένε), 134 (καί πάλιν χήρα) καί 661 (πάλιν ἱεροφάλλον), ἔχει τήν ἐπιτατική σημασία τοῦ "προσέτι, ἀκόμη, ἐπίσης" καί ὄχι τή σχετλιαστική σημασία

τοῦ παλιό-²⁶. Γιά τή χρήση μονολεκτικῶν τύπων στή θέση δύο ἢ περισσότερων λέξεων ἀπό τά χειρόγραφα AZ, πβ. στ.105 νά γέμῃ CPVLE : γεμάτα AZ, 113 πάλιν βραχοδαρμένε CPVLE : παλαιοβραχοδαρμένε AZ, 176 νά εἰπῆς κακότυχον CPVLE : βρωμοστομόχνη A(Z) , 284 καπήλισσας ὀκάποιας (κοπέλιν E) CPVLE : καπηλοαναθρεμμένον A. Ἐπίσης προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή δρεπανομύτα τῶν LE ἀπό τή γραφή δρεπανομύτη τῶν CP καί δρεπανομύτιν τοῦ V, ἐπειδή καί στούς στίχους 13 καί 72 ὄλα τά χειρόγραφα δύνουν τήν κλητικὴ κωπελάτα, στό στίχο 287 τά CPE δύνουν τή γραφή παραγιαλίτα, ἐνῶ τά VLAZ τή γραφή παραγιαλίτη, καί στούς στίχους 370 καί 375 τά CPVLE δύνουν τή γραφή αἵματοπότα. Συνεπῶς ἐπικρατέστερος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τύπος τῆς κλητικῆς.

στ.25. Μετά ἀπό τά ρήματα τολμᾶς, ἦρξατο; ἀπήρξατο, ἐπεχειρίσεν, στό χειρόγραφο E χρησιμοποιεῖται συνήθως²⁷ (στ.25, 29, 31, 50, 101, 132, 163, 165, 219, 269, 325, 354²⁸, 510 καί 600) ὁ κανονικός τύπος τοῦ ἀπαρεμφάτου σέ -ᾶν, -ειν. Στά χειρόγραφα AZ χρησιμοποιοῦνται στή θέση τοῦ ἀπαρεμφάτου²⁹ τό νά + ὑποτακτικὴ (στ.58, 101, 132, 165 καί 269³⁰) καί ἡ ἀσύνδετη³¹ (στ.25, 29, 31, 50, 163, 325, 354³², 518) ἢ παρατακτικὴ σύνταξη (στ.99 καί 354³³). Τά CPVL ἀκολουθοῦν ἓνα μικτό σύστημα, χρησιμοποιώντας συχνότερα τό ἀπαρέμφατο (στ.29, 31, 50, 58, 132, 165, 269, 325, 354, 510, 518) καί σπανιότερα τήν ἀσύνδετη σύνταξη (στ.25, 58³⁴, 99, 163 καί 646). Ἡ ἀπαρεμφατικὴ λοιπὸν σύνταξη, ἐπειδή χρησιμοποιεῖται πολύ συχνά καί στό E καί στά CPVL, εἶναι προτι-

μότερη σέ όλες τίσ περιπτώσεις όπου βρίσκεται σέ ανταγωνισμό μέ τήν ασύνδετη σύνταξη (στ.25, 163, 646) ἤ μέ τό νά + ὑποτακτική (στ.101 καί 219) καί πρέπει νά εἰσαχθεῖ στό στίχο 99 ἀντί γιά τίσ γραφές ὑβρίζεις τῶν CPV καί καί μέμφεσαι τῶν AZ³⁵. Ἀντίθετα, σέ τρεῖς περιπτώσεις (στ.58, 483, 518) όπου ἡ ἀρχετυπική γραφή εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀπαρεμφάτου σέ -ει, εἶναι προτιμότερο νά διατηρηθεῖ.

στ.29. χρυσόγερος: Ὁ φ.Κουκουλές³⁶ σχετικά μέ τή λέξη αὐτή ἀναφέρει: "Τό χρυσόγερον ὁπερ ἔχει καί ἡ ἔκδοσις τοῦ Wagner καί ὁ Ἀθηναῖκός κῶδιξ δέν ἔχει ὀρθῶς. Ὁ λευκοφόρος κύκνος (στ.24) ὁ ἀντιδιαστέλλων τό λαμπρόν πτέρωμά του πρὸς τό τεφρωδες τοῦ κελαργοῦ θά ἐλέγετο μάλλον χρυσόπτερος. Ὁμολογῶ δ' ὅτι τό ἐπίθετον τοῦτο ὡς κοσμητικόν μόνον δύναται νά ἔχη ἐνταῦθα τήν θέσιν του, οὐδαμῶς ὁμως πρὸς τό φυσικόν χρῶμα τοῦ πτερώματος τοῦ κύκνου ἀνταποκρίνεται". Δέν νομίζουμε ὁμως πῶς χρειάζεται νά διορθώσουμε μία γραφή πού μᾶς παραδίδουν τά ἔξι ἀπό τά ἑπτὰ χειρόγραφα πού ἔχουμε. Χρυσός (μέ μεταφορική σημασία) εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει καλοῦς καί γλυκοῦς τρόπους, πολλά προτερήματα ἢ ἀγαθά αἰσθήματα, ὁ προσφιλής, ὁ ὑπεραγαπητός³⁷. ἐπομένως χρυσόγερος³⁸ εἶναι ὁ πολύτιμος, ὁ ἀγαπητός γέρος (ὅπως χρυσοκυρά = οἰκοδέσποινα μέ σπάνιες ἀρετές καί προτερήματα, χρυσοχέρα κλπ. Πβ. καί χρυσογελοῦσα = πού ἔχει γέλιο ἀγνό, εἰλικρινές, χρυσόκαρδος = ὁ καλοπροαίρετος, ὁ ἀγαθός, χρυσομίλητος = πού μιλά μέ πολλή καλωσύνη, χρυσόψυχος = πού ἔχει πολὺ καλή καρδιά (ψυχή), χρυσολόγος = πού λέει καλά, ὠφέλιμα λόγια, χρυσόστομος, χρυσορρήμων, χρυσοθήης κλπ.). Οἱ

κύκνοι ξέρουμε ότι ζούν πολλά χρόνια, περίπου εκατό³⁹. Είναι λοιπόν φυσικό ο κύκνος απαντώντας στις βρισιές του πελαργού να αυτοαποκαλείται χρυσόγερος. Είναι αυτονόητο ότι η κυριολεκτική μετάφραση goldenen Greis από την Krawczynski δεν εϋσταθεῖ.

στ.33. Ἡ γραφή τῶν AZ (καί ἕκαττες ὡς κουβουκλαρέα) ἀπάνωθεν τῶν ὄλων (ἄλλων Z) φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL (καί ἕκαττες ὡς κουβουκλαρέα) μετά παντός ὀρνέου (πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski), γιατί ὁ στίχος αὐτός εἶναι ὁ ἴδιος μέ τό στίχο 167, ὅπου ὅλα τά χειρόγραφα δίνουν στό δεύτερο ἡμιστίχιο τή γραφή ἀπάνωθεν τῶν ὄλων. Ἡ γραφή τοῦ A ὄλων ἀντί γιά τή γραφή τοῦ Z ἄλλων στό στίχο 33 ἐνισχύεται ἀπό τά χειρόγραφα CPVE, πού στό στίχο 167 δίνουν τή γραφή ὄλων ἀντί γιά τή γραφή ἄλλων τῶν LAZ. Ἐκτός ἀπ' αὐτά, καί νοηματικά ἡ γραφή ἀπάνωθεν τῶν ὄλων εἶναι προτιμότερη : κουβουκλαρέα⁴⁰ (λατιν. cubicularia, αὐλικός τίτλος) ἦταν ἡ ἀρχιθαλαμηπόλος στά ἀρχοντικά σπίτια καί στά διαμερίσματα τῆς Αὐγούστας, ἐκεῖνη δηλ. πού ἦταν ἡ προῦσταμένη, "ἀπάνωθεν τῶν ὄλων".

στ.34. κοπελορύκτουσα: Ἡ Krawczynski ἀναφέρει πῶς ἡ λέξη αὐτή εἶναι μεσαιωνική βρισιά πού ἀντιστοιχεῖ περίπου μέ τό γερμανικό "liederliche Frau", δηλ. "μιά γυναίκα πού κυνηγᾷ τούς ἄντρες" καί ἀκριβέστερα "μιά γυναίκα πού ρύχνεται στους ἄντρες". Ἄν καί δέν μπορέσαμε νά βροῦμε σέ κανένα ἄλλο κείμενο τή λέξη αὐτή -ὁ Φ. Κουκουλές πού τήν ἀναφέρει⁴¹ μέ τήν ἔνδειξη "ὕβρις πρὸς γυναίκα" παραπέμπει στό κείμενό μας, χωρὶς νά τήν ἐρμηνεύ-

ει· τό ἕδω καί ὁ Α.Α.Παπαδόπουλος⁴², πού μιᾶ μόνο γιά τή σύνθεσή της-, ἡ ἐρμηνεία της εἶναι προφανής: κοπελορύκτουσα εἶναι ἡ γυναῖκα πού ρίχνει τά παιδιά της. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὐτή μπορεῖ νά ἔχει τρεῖς διαφορετικές ἐκδοχές, καί νά σημαίνει α) τή γυναῖκα πού κάνει ἀμβλωση καί ρίχνει τά παιδιά της, β) τή γυναῖκα πού μέ διάφορους τρόπους (φάρμακα, μάγια κλπ.) βοηθᾷ μία ἄλλη νά ἀποβάλει τά παιδιά της καί γ) τή γυναῖκα πού ἐκθέτει τά παιδιά της. Καί οἱ τρεῖς αὐτές πράξεις ἦταν ἀπαγορευμένες στό Βυζάντιο, ὅπου ἐπέβαλλαν αὐστηρότατες κυρώσεις στούς παραβάτες⁴³, πράγμα πού δικαιολογεῖ καί τό χαρακτηρισμό κοπελορύκτουσα ὡς μιᾶ ἀπό τίς βαρύτερες βρισιές πού μποροῦσε νά ἀπευθύνει κανεῖς σέ γυναῖκα⁴⁴. Ἐδῶ, ἀφοῦ πρόκειται γιά πουλί, μόνο ἡ τρίτη σημασία τῆς λέξης εἶναι δυνατό νά εὐσταθεῖ: πιθανότατα ὑπονοεῖται ἡ ἐναπόθεση αὐγῶν στίς φωλιές ἄλλων πουλιῶν γιά νά τά κλωσσήσουν. Ἀντίθετα, στό στίχο 223 ἡ λέξη ἔχει γενικότερα ὑβριστική σημασία.

λιβαδοαναθρεμμένη: Προτιμοῦμε τή γραφή τῶν CPV καί λιβαδοαναθρεμμένη, ὀβελίζοντας γιά μετρικούς λόγους τό καί, γιατί ἡ γραφή τοῦ E λιμνοαναθρεμμένη, παρόλο πού εἶναι μετρικά σωστή, δέν ταιριάζει μέ τό φυσικό περιβάλλον τῆς ὠτίδας, πού ζεῖ στίς πεδιάδες⁴⁵, καί ὄχι στίς λῦμνες. Τό χειρόγραφο L, καί ἐδῶ, ὅπως καί σέ ἄλλες περιπτώσεις⁴⁶, διορθώνει τό ὑπέρμετρο αὐτό ἡμιστίχο, ἀλλά μᾶς δίνει, ἀπό ἀπροσεξία προφανῶς, τή γραφή λιβανδροαναθρεμμένη.

στ.35. τσαμπουνομύτρια: Ἀπό τό ἐπίθετο τσαμπουνομύτριας (τσαμπούνα+ μύτη) "αὐτή πού ἔχει μύτη σάν τσαμπούνα, δηλ. λεπτή καί μακριά"⁴⁷. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ταιριάζει μέ τήν περιγραφή πού δίνει γιά τό πουλί αὐτό (τήν

ώτιδα) ὁ Ἄριστοτέλης⁴⁸: "έστι μέν τῶν έκτοπιζόντων. . ., μέγεθος ἀλεκτρούνοσ μεγάλοσ, κεφαλή προμή- κησ, ρύγχος ὀξύ . . .". Ἡ Krawczynski πιστεύει ὅτι τό δεύτερο συνθετικό -μύτρια ἢ -μύτρα προέρχεται ἀπό τό μοῦτρο "γκρινιάρικη φάτσα", τό ὁποῖο, ὅπως λέει, ἐτυμο- λογικά καί σημασιολογικά σχετίζεται μέ τό ἱτ. *mutria* (< βα- σικό *muttura*)= γκρινιάρικη φάτσα. Ἄλλά ἡ ἐρμηνεία αὐτή δέν εἶναι σωστή. Πολύ πιθανότερο εἶναι ὅτι τό δεύτερο συν- θετικό -μύτρια ἢ -μύτρα προέρχεται ἀπό τό -μύτης< μύτη, ὅπως ράπτησ-ράπτρια-ράφτρα, κλέπτησ- κλέ- πτρια-κλέφτρα, ψεύτησ-ψεύτρια-ψεύτρα κλπ.)⁴⁹ πβ. καί τή λέξη μελανομύτρια (στ.327), πού ἡ Krawczynski τή μεταφράζει σωστά *schwarzschnäuzige*.

ἀκρόκωλε⁵⁰: Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν AZ ἀκρόκωλε ἢ Krawczynski γράφει χωρίς λόγο ἄκρόκωλε), γιὰ τό πρῶτο συνθετικό τῆσ ἐνισχύεται ἀπό τό ἀκρό(χολε) τοῦ C καί τό ἀκρό(χειλη) τοῦ P, ἐνῶ τό δεύτερο συνθετικό τῆσ ἐνι- σχύεται ἀπό τή γραφή (κρίδ)κωλε τοῦ E. Ἡ γραφή τῶν VL τσαπερού εἶναι στεμματικά ἀπομονωμένη καί συνεπῶσ ἀπα- ράδεκτη. φαίνεται πῶσ ὁ κοινός πρόγονοσ τῶν χειρογράφων V καί L ἀντικατέστησε τή λέξη ἀκρόκωλε μέ τή συνώνυμή τῆσ (βλ. παρακάτω, σελ. 283) λέξη τσαπερού, πού τή δανείστηκε ἀπό ἄλλοσ στίχοσ τοῦ ποιήματοσ (πβ.στ.40, 110, 327, 334).

στ.39. σέ θέλω πούσει: Προτιμότερη ἡ γραφή πούσει, πού σώζουν τά χειρόγραφα EA, καί ὄχι ἡ γραφή κάμει τῶν CPVL, γιὰ τό πούσησ συνθηρίζει νά χρησιμοποιεῖ στόν ἐνε- στώτα τῆσ ὀριστικήσ καί ὑποτακτικήσ τό ρῆμα κάμνω (πβ.στ. 201, 513, 538, 561), ἐνῶ στό μέλλοντα καί στόν ἀόριστο τῆσ ὀριστικήσ καί ὑποτακτικήσ χρησιμοποιεῖ ἀντίστοιχα τοῦσ τύποσ πούσω καί ἔποικα (στ.197⁵¹, 242, 247, 317,

365, 372, 415, 425, 488, 491, 500).

στ.40. τσαπερού: Ἐντί γιά τή στεμματικά σωστή γραφή τσαπερού, ἡ Krawczynski υἱοθετεῖ ἐσφαλμένα⁵², ἐδῶ καί στούς στίχους 103 καί 327, τή γραφή τοῦ V τζαμπερού, πιστευόντας πῶς σημαίνει τό τσεμπέρι, τό μαντήλι τοῦ κεφαλιοῦ, καθώς καί ἐκεῖνην πού φορεῖ ἕνα τέτοιο τσε-
ρι, <τουρκ. *şeber* (σλαβ. *gemberina-šembery, šembur*, νεο-
ελλ. τσεμπέρι). φαίνεται ὁμως πιθανότερο πῶς ἡ λέξη τσα-
περού σχετίζεται μέ τό ἱταλ. *chiappa*⁵³ (βεν. *chiare*) = ὀ-
πίσθια, ὅποτε θά σημαίνει ὅ,τι κερύκου καί τό ἀκρόκωλε
τοῦ στίχου 35. Στό στίχο 103 ἡ ἕδρα λέξη χρησιμοποιεῖται
ὡς οὐσιαστικό μέ τή σημασία "ὀπίσθια": μέ τή φράση ὅπου
φορεῖ τήν τσαπερούν τήν ἀνασκουμπωμένην ὁ ποιητής
ὕπαινύσσεται τήν οὐρά τῆς χήνας, πού εἶναι γυρισμένη πρός
τά πάνω.

στ.43. Ἡ γραφή τοῦ V βρωμόχωνῶτε εἶναι προτιμότερη
ἀπό τίς γραφές βρωμόχρωτε τοῦ E καί βρωμότεχνε (-τυχνε
P) τῶν CPL, γιατί εἶναι ἡ καλύτερη νοηματικά: ἡ γραφή βρω-
μότεχνε δέν ἔχει καμία σχέση μέ τό περιεχόμενο τῶν στί-
χων 42-56, ὅπου γίνεται λόγος γιά τό στόμα (φουρνόστο-
με, βρωμόστομε) καί τό λαρυγγικό σάκκο (δισάκκιν,
ταρπίν, ἄχρηστον δερμάτιν, ἀποθηκάριν τοῦ Μωσέ γε-
μάτον σκυλινέαν, ἀσκύν βρωμιάρικον) τοῦ πελεκάνου,
καί ὄχι γιά τήν τέχνην του. Ἐπιπλέον, χαρακτηριστικό στοι-
χεῖο τοῦ ὕφους τοῦ ποιητῆ εἶναι ἡ ἀναοδύκλωση τῆς ἔννοιας
μιας λέξης στό κρῶτο ἡμιστίχο, εἴτε αὐτή εἶναι ὄνομα,
ὅπως ἐδῶ, (πβ.στ.24 γριζόχροε, γριζόφορε, 112 τσε-
πρέ, τσεπρίτα, 127 ἀτσύγγανε, μαυρότεχνε, 326
εἰκέ τραυλή, τραυλόγλωσσε, 328 δούλη καί σκλάβα,

330 καί 450 ἀτσύπωτε, ἀδιάντροπε, 428 πικρόφωνε, κακόφωνε), εἴτε εἶναι ἐπίρρημα (πβ.στ.666 εἰρηνικά, ἀνόχλητα), εἴτε εἶναι ρῆμα (πβ.στ.68 Ἐγείρου, ἀνάστα, 117 ἐγέρνεσαι, σηκῶνεσαι, 147 νά λούεσαι, νά πλένεσαι, 201 φοβοῦμαι γοῦν καί τρέμομαι, 202 ὀπόθεν στέκω, κάθωμαι, 203 πάντα διδάσκω, παραινῶ, 257 Καί τώρα ὑβρίζεις, μέμφεσαι, 304 καί πάντα τρέχεις, περπατεῖς, 408 εὔχου τόν γάμον, εὔχου τον, 465 περιγελαῖς καί μέμφεσαι, 485 καί 626 οἴδα σε καί ἤξεύρω σε, 560 ἔμεινες καί ἐξώμεινες, 569 ὡς τ' ἄκουσες, ὡς τό ἴμαθες, 604 ἀμήγυρίζεις, περπατεῖς, 605 καί θλίβεις καί πικραίνεις τα)⁵⁴.

στ.44. Προτιμότερη ἢ γραφή τῶν χειρογράφων ΕΑΖ ὀλῶμα τᾶ ὀφάρια καί ὄχι ἢ γραφή τῶν CPVL ὀλώμους (ὀλῶμα V) τοῦς ἰχθύας (Krawczynski), γιὰτί συμφωνεῖ συντακτικά μέ τή γραφή τᾶ χαλαῖς...τᾶ ρύπτεις ὄλων τῶν χειρογράφων στόν ἐπόμενο στίχο. Ὁ Φ.Κουκουλές⁵⁵ σχολιάζοντας τή γραφή ὀλώματος ἰχθύας προτείνει νά γράψουμε ὀλῶμα τοῦς ἰχθύας, λέγοντας ὅτι ὁ "γελοῖος" αὐτός σχηματισμός ὀφείλεται στήν προσπάθεια τῶν βιβλιογράφων νά ἐξεληληνίσουν τίς λέξεις, ἐκεῖ ὅπου δέν πρέπει. Ὅπως πολύ σωστά παρατηρεῖ, τό πρωτότυπο θά εἶχε ὀλῶμα (=έντελῶς ὤμα) τᾶ ὀφάρια, ἀλλά ὁ ἀντιγραφέας, ὅταν ἔφθασε στό ὀλῶμα, ἀπέρριψε τό ὀφάρια καί τό ἀντικατέστησε μέ τό σύμφωνα μέ τήν κρίση του- κομψότερο ἰχθύας, κι ἔτσι σχηματίστηκε ὁ τραγέλαφος ὀλῶμα τοῦς ἰχθύας τοῦ V πού ἐξομαλύνθηκε ἔπειτα σέ ὀλώμους τοῦς ἰχθύας.

στ.45. χαλαῖς: Προτιμότερη ἢ γραφή τῶν CPVL⁵⁶. Ἡ γραφή κεταῖς τοῦ Ε εἶναι ἀπλουστευτική μετάφραση τῆς⁵⁷.

χαλαῶς...ρύπτεις: Παράλληλα μέ τήν ἀναδίπλωση τῆς ἔδρας ἔννοιας μέσα στό πρῶτο ἡμιστίχιο⁵⁸, παρατηρεῖται, ὅπως ἐδῶ, ὅμοια ἀναδίπλωση τῆς ἔννοιας στό πρῶτο καί στό δεύτερο ἡμιστίχιο⁵⁹. Γι' αὐτόν τό λόγο προτιμοῦμε ἐδῶ τή γραφή ρύπτεις τῶν CPVL ἀπό τή γραφή βάνεις τοῦ E, ἐφόσον τό ρύπτεις εἶναι συνώνυμο τοῦ χαλαῶς, κού σημαίνει "πετᾶς, ρύχνεις"⁶⁰.

στ.46. τρεμούλαν: Καλύτερη ἡ γραφή τοῦ E τρεμούλαν ἀπό τή γραφή τῶν CP τρεμούλα, κού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί τό ρῆμα ὁμοιάζω συντάσσεται παντοῦ στό ποιήμα μας μέ αἰτιατική καί ὄχι μέ ὀνομαστική⁶¹. Σύμφωνα μέ τήν Krawczynski, ἡ λέξη σημαίνει "τρόμος, φόβος". Ἡ ἔρμηνεία ὅμως αὐτή δέν μπορεῖ νά εἶναι σωστή, γιατί τότε ἡ φράση ὁμοιάζουσιν οἱ σάρκες σου τρεμούλαν τῆς θαλάσσης, κού ἡ Krawczynski τή μεταφράζει Dein Fleisch ist der zitternden Meeresfläche ähnlich, δέ δίνει κανένα νόημα. Ὁ Κοραῆς⁶² ἀναφέρει ὅτι "τρεμούλα σημαίνει ἔτι καί τόν πεπηγμένον εἰς σύστασιν κόλλας χυλόν (gelée) κρεάτων ἢ καρπῶν". Ἐπομένως τρεμούλα τῆς θαλάσσης πρέπει νά εἶναι ἀθησαύριστη, ἀπ' ὅσο ξέρω, ὀνομασία τῆς μέδουσας· τό κρέας τοῦ πελεκάνου ἔχει μυρουδιά καί γεύση δυσάρεστη καί εἶναι τόσο ἀηδιαστικό, ὥστε παρομοιάζεται μέ τή μέδουσα (πβ. καί τό στίχο 48 πάντως, κακομουζάκωτε, τά κρέη σου οὐ τρώγουν).

στ.47. ὁμοιάζεις καί εἰς (om.Z) τόν (στόν Z) σφόνδυλον τοῦ (ῶσπερ AZ) φούρνου (τόν AZ) φουρνοκόντιν (-τι A φουρνοκώπιν L) LEAZ: ὁμοιάζεις καί τόν σφόνδυλον τοῦ φούρνου φουρνοκώπιν CPV. Ἡ Krawczynski, κού ἀγνοεῖ ἐδῶ καί τό χειρόγραφο E καί τό χειρό-

γραφο Z, καί πού δέ διαβάζει σωστά τό A (καί τόν), προτιμᾶ τή γραφή τῶν C καί V (= CPV) ἀντί γιά τή γραφή τοῦ L (= LEAZ) καί ἐκδύδελ ἕνα ἀκατανόητο κείμενο, προσθέτοντας μάλιστα καί κόμμα πρὶν ἀπό τή λέξη φουρνοκόντιν. Μεταφράζει "du gleichst auch dem Schieber des Ofens, du Brotschieber" καί σημειώνει στά σχόλιά της ὅτι ἡ λέξη σφόνδουλος, πού συνήθως σημαίνει "λαιμός", ἐδῶ σημαίνει "τό φτυάρι τοῦ φούρνου", προσθέτοντας ὅτι δέν μπόρεσε νά βρεῖ στά μεσαιωνικά κείμενα κανένα παράδειγμα τῆς λέξης σφόνδουλος μέ τή σημασία "φτυάρι τοῦ φούρνου". Ἀντί γιά τήν ἀπίθανη αὐτή ἐρμηνεία, εἶναι φανερό πώς ἐδῶ ἔχουμε ἐμπρόθετο προσδιορισμό τῆς ἀναφορᾶς (εἰς τόν σφόνδουλον = ὡς πρὸς τό σφόνδουλο, ὡς πρὸς τό λαιμό) καί τήν κανονική σύνταξη τοῦ ὁμοιάζω μέ ἀπρόθετη αἰτιατική (ὁμοιάζεις φουρνοκόντιν) ⁶³. Στά χειρόγραφα CPV θεωρήθηκε, ἐσφαλμένα, ὅτι τό ἀπρόθετο ἀντικείμενο τοῦ ὁμοιάζω εἶναι ἡ λέξη σφόνδουλον καί παραλείφθηκε ἡ πρόθεση εἰς. Γιά τή λέξη φουρνοκόντιν, ἡ Krawczynski ἀναφέρει πώς υἱοθέτησε τή γραφή τῆς ἀθηναϊκῆς παραλλαγῆς, "denn φουρνοκόπης ist unverständlich; φουρνοκόντι (=der Brotschieber) jedoch verstärkt das vorangehende ὁμοιάζεις καί τόν σφόνδουλον τοῦ φούρνου in seiner beschreibenden Kraft". Ὁ Κουκουλές ⁶⁴ εἶχε σημειώσει ὅτι ἡ σωστή γραφή εἶναι ἡ γραφή τόν φουρνοκόντι (A) καί ὅχι ἡ γραφή φουρνοκόπην, μέ τή διαφορά ὅτι πρέπει νά διαβάσουμε τό ἀντί γιά τόν, καί τό ἐπεξηγεῖ: "ὁ σφόνδουλος τοῦ πελεκάνου εἶναι τόσο μακρὺς, ὅσο μακρὺ εἶναι τό φουρνοκόντι, τό ραβδί δηλαδή, μέ τό ὅποιο σπρώχνουν τοὺς θάμνους στό φούρνο ἢ μετακινοῦν αὐτά πού ψήνονται". Ἡ ἄκοψη αὐτή δέν εἶναι ὀρθή. Βέβαια, ἡ γραφή τό φουρ-

νοκόντιν εἶναι ἡ σωστή, ἀλλά, σύμφωνα μέ τήν ἐρμηνεία πού τῆς δύνουν (τό φτυάρι τοῦ φούρνου), ἔπρεπε νά προτιμηθεῖ ἡ γραφή φουρνοκόκη, πού δέν εἶναι καί τόσο ἀκατανόητη, ἄν τή γράψουμε σωστά (φουρνοκώκην). Ἡ λέξη εἶναι ἀμάρτυρη, ἀλλά ἀπό τήν ἐτυμολογία της (φοῦρνος + κωπίον) καταλαβαίνουμε πώς πρέπει νά εἶναι τό φτυάρι τοῦ φούρνου, πού εἶναι πλατύ στήν ἄκρη, ὅπως τό κουπί. Ἀντίθετα, τό φουρνοκόντιν εἶναι ἕνα μακρῦ ραβδί πού τοῦ δένουν στήν ἄκρη ἕνα δεμάτι ἀπό χλωρούς θάμνους καί μ' αὐτό καθαρίζουν τό φούρνο ἀπό τά κάρβουνα καί τή στάχτη⁶⁵. Καί πραγματικά ὁ σφόνδυλος τοῦ πελεκάνου μοιάζει μέ φουρνοκόντιν, ἔτσι ὅπως εἶναι μακρύς καί ἔχει στήν ἄκρη του (στό κεφάλι) ἕνα λοφίο ἀπό φτερά. Γι' αὐτό καί σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδας ὁ πελεκάνος εἶναι γνωστός μέ τό κοινό ὄνομα κατσαροκέφαλος⁶⁶.

στ.48. Ἡ γραφή τῶν χειρογράφων VE πάντως, κακομουζάκωτε, τά κρέη σου οὐ τρώγουν φαίνεται καλύτερη ἀπό τίς γραφές πάντως καθόλου τά κρέη σου οὐ τρώγουσιν, μουζοκόπε τῶν CP, πάντες τά κρέη σου κοσῶς οὐ τρῶσι, μουζοκόπε τοῦ L καί οἱ πάντες, κακομάζαλε (κακορίζεκε Z), τό κρέας σου δέν τρώγουν (τρῶσιν A) τῶν AZ· ὁ στίχος, ὅπως τόν παραδίδουν τά χειρόγραφα CP, εἶναι ἄμετρος, ἐνῶ ὁ στίχος πού σώζει τό χειρόγραφο L, καί πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski, εἶναι μιᾶ προσπάθεια τοῦ κωδικογράφου του νά ἐξομαλύνει μετρικά τόν ἄμετρο στίχο τοῦ ὑπαρχετύπου α. Ὁ στίχος τῶν AZ εἶναι παράφραση τῆς γραφῆς τῶν VE⁶⁷.

κακομουζάκωτε: Ἄντί γιά τή γραφή αὐτή ἡ Krawczynski προτίμησε τή γραφή μουζοκόπε, γιά τήν ὁκοία σημειώνει πῶς εἶναι ποικιλία τοῦ μουζωμένος, γιὰ τό -κόπος ὡς δεῦτερο συνθετικό εἶναι λέξη-ἐπίθημα μέ μιᾶ ὀρισμένη λειτουργία. Γιά τήν ἔτυμολογία καί τή σημασιολογία τοῦ πρώτου συνθετικοῦ παραπέμπει στή λέξη μυριουμουτρωμένος (στ. 27), πού τήν ἐξηγεῖ ὀλολερωμένος, καί καταλήγει στό συμπέρασμα πῶς καί τό μουζοκόπος σημαίνει κάτι παρόμοιο. Τή λέξη μουζοκόπος δέν μπορέσαμε νά τή βροῦμε πουθενά ἄλλου. Ὑποθέτουμε πῶς πρόκειται γιά λέξη πού χρησιμοποίησε ὁ κωδικογράφος τῆς οἰκογένειας α, γιά νά ἀποκαταστήσει μετρικά ἓνα στίχο πού τό κείμενό του νοσεῖ, ἢ γιά νά ἀντικαταστήσει μιᾶ λέξη πού ἀγνοοῦσε τή σημασία της μέ ἄλλη κατανοητότερη, καί πῶς σημαίνει "αὐτός πού ἀσχολεῖται μέ τίς μουτζοῦρες" (ὅπως ὀνοκόπος, ὀρτυγοκόπος, δοξοκοπέω, θαλασσοκοπέω, μετεωροκοπέω κλπ.)⁶⁸. Ἐχουμε ὅμως τή γραφή τῶν VE κακομουζάκωτος <κακο+μουζακώνω <μουζάκιον, πού καί καλύτερη εἶναι στεμματικά⁶⁹ καί νοηματικά στέκει. Ἡ λέξη μουζάκιον εἶναι περσική (ἀπό τά περσικά πέρασε στά ἀρμενικά καί ἀκό κεῖ στά ἑλληνικά) καί σημαίνει τά στρατιωτικά ὑποδήματα· πβ. Νικηφόρου Praecepta militaria, ed. Julianus Kulakovskij (Mémoires de l'Acad. Imp. des sciences de St. Pétersbourg, VIIIe Sér., T. 8 Nr. 9, 1908) S. 1, 22: σανδάλια, ἤγουν μουζάκια, εἴτε τά λεγόμενα ἐν τῇ συνηθείᾳ τζερβούλια⁷⁰. Ἐξάλλου, σύμφωνα μέ τόν Κουκουλέ, "μουζάκιον ἐκαλεῖτο τό τόν ταρσόν καλύπτον μέρος τοῦ ὑποδήματος, ὅπερ ἡμεῖς ψῖδι καλοῦμεν"⁷¹ καί "Ἰνῦν ἐν

Κρήτη τό κοινῶς φύδι λέγεται μουζάκι, μουζάκι δέ καί μουζάκωσι αὐτόθι τό ἀπό τῶν ἀστραγάλων καί κάτω δερμάτινον μέρος τῶν στιβανιῶν⁷². Κακομουζάκωτος λοιπόν εἶναι ἐκεῖνος πού φορεῖ ἄσχημα, ἄκομψα δερμάτινα ὑποδήματα, κάτι ἀνάλογο μέ τό σημερινό κακοσάνταλος καί παρασάνταλος⁷³, καί ταιριάζει ἀπόλυτα στόν πελεκάνο, τοῦ ὁποῦοι τά δάχτυλα εἶναι ἐνωμένα μέ μία νηκτική μεμβράνη, τετωμένη ὄχι μόνο ἀνάμεσα στά τρία μπροστινά δάχτυλα, ὅπως συμβαίνει στά ἄλλα χηνόμορφα πουλιά, ἀλλά καί ἀνάμεσα στό δεύτερο δάχτυλο καί τόν ἀντίχειρα, πού εἶναι γυρισμένος πρὸς τά πίσω. Γι' αὐτό καί ὁ πελεκάνος βαδίζει δύσκολα, ἄσχημα καί μέ κουνήματα.

στ.49. ἡ σκύλα τοῦ τσαγγάρη : Ἡ γραφή αὐτή τῶν χειρογράφων CPVL φαίνεται προτιμότερη, γιατί εἶναι ἡ *lectio difficilior*: ὁ τσαγγάρης-βυρσοδέφης παίρνει τό δέριμα τοῦ πελεκάνου γιά νά φτιάξει σακκιά καί πετᾶ τό ἄχρηστο κρέας τοῦ πουλιοῦ στό σκύλο του. Ἀντίθετα, οἱ γραφές τοῦ E οἱ σκύλοι τῶν ἀνθρώπων καί τῶν AZ οἱ σκύλοι καί τά (οἱ Z) ὄρνια (ὄρνεις Z) φαίνεται πῶς εἶναι προσπάθεια μετάφρασης ἢ παράφρασης τῆς γραφῆς τοῦ ἀρχετύπου πού θῶζουν τά χειρόγραφα CPVL.

στ.50. περιγελαῖν: Ὁ κοιητής χρησιμοποιοεῖ σέ ἐπτά περιπτώσεις (στ.25, 163, 325, 365, 465, 516, 600) τό ρῆμα περιγελαῖν καί μόνο σέ τρεῖς περιπτώσεις (στ.29, 409, 510) τό ρῆμα κατηγορῶ, καί γι' αὐτό ὑπάρχει κάποια πιθανότητα πῶς καί ἐδῶ προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τῶν EAZ περιγελαῖν ἀπό τή γραφή τῶν CPVL κατηγορεῖν⁷⁴.

στ.52. τά αὐγά μου πάλιν: Σέ τρεῖς περιπτώσεις (στ.206, 263, 378) ὄλα τά χειρόγραφα καί σέ δύο περιπτώσεις

(στ.137, 574) μόνο τὰ CPVL (γιατί τὰ EAZ δύνουν διαφορετικό κείμενο) χρησιμοποιοῦν τό πάλιν στήν 4^η καί 5^η συλλαβή. Σέ δύο περιπτώσεις, στό στίχο 76 ὅλα τὰ χειρόγραφα καί στό στίχο 396 μόνο τό E, χρησιμοποιοῦν τό πάλιν στήν ἀρχή τοῦ στίχου. Συνεπῶς στό πρῶτο ἡμιστίχιο ἡ συνηθέστερη θέση τοῦ πάλιν εἶναι στήν 4^η καί 5^η συλλαβή, καί γι' αὐτό προτιμοῦμε καί ἐδῶ καί στό στίχο 160 τή γραφή τῶν EAZ τὰ αὐγά μου πάλιν ἀπό τή γραφή τῶν CPVL πάλιν τὰ αὐγά μου, πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski.

στ.54. ἀνάζηκος: Ἡ Krawczynski στό κείμενό της ἔχει τή γραφή ἀνάζαβος καί σημειώνει πῶς τὰ χειρόγραφα ἔχουν ἀνάζηβος, πού εἶναι ἀκατανόητο. Γι' αὐτό τό διορθώνει σέ ἀνάζαβος πού εἶναι, ὅπως λέει, ἕνας ἐνισχυμένος μέ τήν πρόθεση ἀνά τύπος τοῦ ζαβός "τρελός, ἠλύθιος", πράγμα πού ταιριάζει μέ τό περιεχόμενο τοῦ κειμένου (ζαβός < σαβός < σάβος ...). Τέλος προσθέτει ὅτι στό Miklosich, Türk.Elem., Nachtrag II, 3, ὑπάρχει ἡ λέξη nasib= ἡ εὐτυχία, ἡ ἐπιτυχία, καί ἀναρωτιέται μήπως ἡ λέξη ἀνάζηβος προέρχεται ἀπό τό nasib καί σημαίνει δυστυχής (?). Ἀλλά τὰ χειρόγραφα CPVL δύνουν τή γραφή ἀνάζηκος. καί ὄχι ἀνάζηβος, ὅπως διάβασε ἡ Krawczynski, ἐνῶ τό χειρόγραφο E δίνει τή γραφή ἀνακαράς (τά χειρόγραφα A καί Z δύνουν διαφορετικό κείμενο γιά ὁλόκληρο τό στίχο). Συνεπῶς ὁλόκληρος ὁ συλλογισμός τῆς Krawczynski πέφτει στό κενό, γιατί στηρίζεται σέ ἀνύπαρκτη γραφή. Ἡ λέξη ἀνάζηκος εἶναι ἀμάρτυρη⁷⁵, καί εἶναι ἄγνωστο τί ἀκριβῶς σημαίνει. Τό γεγονός ὅμως ὅτι α) ὁ κωδικογράφος τοῦ E⁷⁶ τήν ἀντικατέστησε μέ τό ἀνακαράς⁷⁷, β) σέ πολλά μέρη τῆς Ἐλ-

λάδας ὁ κελεκάνος εἶναι γνωστός μέ τό κοινό ὄνομα τουμπανιάς, καί γ) στόν ἴδιο στίχο ἔχουμε τή φράση ἀχρηστον δερμάτιν καί στό μεθεπόμενο στίχο (56) τή φράση ἀσκίν βρωμιάρικον, μᾶς κάνει νά ὑποθέτουμε πῶς ἡ *lectio difficilior* ἀνάζηκος σημαίνει "σακκούλι φτιαγμένο ἀπό δέρμα". Μ'αὐτόν τόν τρόπο καί ἡ ἐρμηνεία τῆς φράσης ἀνάζηκε τοῦ παρβανᾶ⁷⁸ (= σακκούλι τοῦ περιπλανώμενου [γύφτου]) ταιριάζει μέ τά συμφραζόμενα.

στ.57. Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν: Στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου αὐτοῦ οἱ δύο οἰκογένειες διαφοροποιοῦνται: ἡ οἰκογένεια α (=CPL) μᾶς δύνει τή γραφή ἡ ὄχληση ἐκράτει, ἐνῶ ἡ οἰκογένεια β (=EAZ), καί μαζί της τό χειρόγραφο V⁷⁹, δύνει τή γραφή τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν. Ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ γραφή τῶν VEAZ, γιατί πρόκειται γιά στερεότυπο στίχο⁸⁰, πού ἐκαναλαμβάνεται αὐτούσιος ἢ μέ μικρές παραλλαγές ἀπό ὅλα τά χειρόγραφα καί σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου (στ.30, 100, 131, 164, 267, 324, 368 καί 467).

στ.61. κουνουλοπόδης: Ἡ Krawczynski παράγει τή λέξη ἀπό τό κούναβλος καί σημειώνει ὅτι ὁ τύπος αὐτός ἔχει σχέση μέ τό κουνάβλι καί πρέπει πιθανῶς νά ἐννοηθεῖ ὡς προῖόν παρετυμολογικῆς ἐπίδρασης τῆς λέξης κούνελος (μεγεθυντικό τοῦ κουνέλι) καί ὡς μεγεθυντικός τύπος τοῦ κουνάβλι. Ἐτσι καταλήγει στό συμπέρασμα πῶς κουνουλοπόδης εἶναι "ἐκεῖνος πού ἔχει τά πόδια τοῦ κουνουλοῦ" (ἀλλά, παρόλα αὐτά, γράφει παντοῦ τή λέξη μέ υ). Ὁ συλλογισμός ὁμοίως αὐτός δέν πρέπει νά εἶναι σωστός, γιατί τά πόδια τοῦ κουνουλοῦ δέν ἔχουν καμιά σχέση ἢ ὁμοιότητα μέ τά πόδια

τοῦ γερανοῦ. Κέναυλον ἢ κώνυλον λέγεται σήμερα στήν Κύπρο τό ἄκρο τοῦ ὀστοῦ ὅπου γίνεται ἡ ἄρθρωση καί τό ὀστό τοῦ μηροῦ· κουρναύλ', δηλ. κρουναύλιν, λένε στή Σάμο τό ὀστό τοῦ μηροῦ, καί κούγευλα στή Χίο τά ὀστά τῶν μηρῶν⁸¹. Γιά τή λέξη κούγιαυλον ἀναφέρει ὁ Κοραῆς⁸²: "Ὁ Σομαβέρας τό ἐξηγεῖ La gamba, ο l'osso de la gamba (jambe, ou l'os de la jambe). Δέν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι εἶναι λέξεις σύνθετος, οὐδ' ὅτι τό δεύτερον μέρος τοῦ συνθέτου, Αὐλός, ἐρμηνεύει τῶν Ρωμαίων τό tibia, τό σημαῖνον καί τό ἀντικνήμιον (l'os tibia) καί τόν αὐλόν (flûte). Περί τοῦ πρώτου μέρους, Κουγι, διστάζω ἄν συγγενεῦη μέ τοῦ Ἑσυχίου τό "Κουγά, κοῦλα". Μήπως ἐπλάσθη ἀπό τό Ἰταλικόν Caviglia (le tibia);"⁸³ Κουναυλοπόδης λοιπόν εἶναι αὐτός πού ἔχει πολύ ψηλά σκέλη (πόδια), ἐπίθετο πού ταιριάζει ἀπόλυτα στό γερανό. Τά καλοβατικά πουλιά (στά ὅποια ἀνήκει καί ὁ γερανός) ἔχουν διαμορφώσει ψηλά σκέλη, πού τούς ἐπιτρέπουν νά κρατοῦν τό σῶμα τους ἔξω ἀπό τό νερό στίς ρηχές ἀκτές, στά ἔλη καί στίς χαμηλές ὄχθες τῶν ποταμῶν, ὅπου ζοῦν.

αὐκραστος: Ἡ Krawczynski ἔχει διαβάσει ἄβραστος⁸⁴ (< στερ. ἀ + βραστός) καί τό μεταφράζει "ἀνούσιος" καί μτφ. "ἀσήμαντος, ἀμελητέος". Ἀλλά κανένα χειρόγραφο δέν παραδίδει τή γραφή ἄβραστος. Ἐπομένως ὁ συλλογισμός της δέν μπορεῖ νά σταθεῖ, ἀφοῦ ἀναφέρεται σέ ἀνύπαρκτη γραφή. Γιά τήν ἄγνωστη αὐτή λέξη τό πρόβλημα μένει ἀνοιχτό⁸⁵.

μαυρέας: Τό ἐπίθετο μαύρη μέ τή μορφή μαυρέα εἶναι ἀμάρτυρο. Ὑποθέτουμε ὅτι σχηματίστηκε ἀναλογικά ἀπό τά ἐπίθετα σέ -ύς (βαθύς, πλατύς, μακρύς, γλυκός κλπ.)⁸⁶.

στ.63 σιβύν: Πρόκειται για τό επίθετο τσιβός "μέ κοντό καί άραιό μαλλύ", άντίθετο του μαλλάτος καί τριχάτος, πβ. τσιβόγα "ή τσιβή αΐγα" καί τσιβο πρόβατο Στήν "Ηπειρο λένε τσιούμαλλο (άπό τό τσιβόμαλλο) τό μικρό καί κοντό μαλλύ"⁸⁷. Έπομένως, μέ τήν έκφραση "μέ τό σιβύν καπέλο" ό ποιητής ύπαινύσσεται τό κεφάλι του γερανού, πού στό πάνω μέρος του δέν έχει φτερά καί μοιάζει μέ φαλακρό.

στ.64. ώς καπιτρούλιον: 'Η Krawczynski ύποθέτει, μέ κάποια έπιφύλαξη, πώς ή άγνωστη αύτή λέξη προέρχεται, ύστερα άπό μιá σειρά φθογγολογικών παραφθορών, άπό τή λέξη καπικλάριος (=θυρωρός, φύλακας, δεσμοφύλακας). Πιθανότερα όμως προέρχεται άπό τή σύνθεση του carpit καί του trullus: καπιτρούλιον εΐναι ή κεφαλή, δηλ. τό ψηλότερο μέρος του τρούλου. "Άλλη πιθανή προέλευση εΐναι άπό τή λέξη carpitulum > καπίτουλον > καπιτούλιον > καπιτρούλιον"⁸⁸ "τό κλονόκρανο": ό γερανός, πού εΐναι ψηλό πουλί, κοιτάζει άπό ψηλά, όπως "κοιτάζει" ή κορυφή του τρούλου ή τό κλονόκρανο. Ξεκινώντας άπό τήν παρερμηνεία του καπιτρούλιον (=δεσμοφύλακας) ή Krawczynski μεταφράζει τό δεύτερο ήμισύχιλο θέλεις ίδου νά έχης μέ τό "θέλεις νά έχεις δωρα", δηλ. "κοιτάξεις όλόγυρα σάν δεσμοφύλακας καί θέλεις νά δωροδοκεΐσαι, για νά αφήνεις νά βλέπουν τούς φυλακισμένους". 'Η μετάφραση αύτή εΐναι αύθαΐρετη καί ή έκφραση θέλεις ίδού νά έχης παραμένει δυσερμήνευτη. Άπό τήν άλλη μεριά τό ρήμα νά έχης δέν έχει άντικείμενο, ένω τό αΐνιγματικό ίδού εΐναι πιθανότατα παραφθορά του άντικειμένου του έχης.

στ.65. 'Η γραφή των VLE καμηλοπερπατάρης φαίνεται προτιμότερη άπό τή γραφή των CPAZ καί κακοπερπα-

τάρης, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, γιατί ἀπό τό ἕνα μέρος εἶναι ἀναδίπλωση ὡς πρὸς τό πρῶτο συνθετικό τοῦ προηγούμενου ἐπιθέτου (καμηλόραχος)⁸⁹ καί ἀπό τό ἄλλο ἡ γραφή τῶν CPAZ εἶναι μετάφραση (ἀνεξάρτητη στά CP καί στά AZ⁹⁰) τῆς γραφῆς τῶν VLE.

στ.68. Ἡ γραφή τῶν χειρογράφων EA ἐγεύρου εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL λοιπόν, πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski, γιατί, ἐκτός ἀπό τήν ἀναδίπλωση τοῦ ἐγεύρου, ἀνάστα⁹¹, ἔχουμε ἐδῶ ἕνα στερεότυπο στίχο⁹² (Ἐγεύρου, ἀνάστα ... φύγε ἀπό τόν γάμον) πού ἐπαναλαμβάνεται, μέ μικρές παραλλαγές, ἄλλες ἔξι φορές (στ.108, 135, 173, 229, 282, 424: ὅλα τά χειρόγραφα δύνουν τό ἐγεύρου ὡς πρώτη λέξη). Σέ μία ὄγδοη περίπτωση (στ.619) τά χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας α μᾶς δύνουν συνδυασμένες καί τίς δύο γραφές λοιπόν ἐγεύρου (καί ἐσύ ἐγεύρου PV), ὕπαγε, φύγε ..., ἐνῶ ὁ μόνος μάρτυρας τῆς οἰκογένειας β, τό χειρόγραφο E, μᾶς δύνει τή γραφή καί ἐγεύρου, φύγε, πάγαινε ..., πού εἶναι ἴσως παράφραση τῆς γραφῆς τῶν CPV. Στό δεύτερο ἡμιστίχιο ἡ γραφή τοῦ E φεῦγε ἀπέ τόν γάμον εἶναι καλύτερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL καί φύγε ἐκ τόν γάμον (πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski), γιατί ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος χαρακτηρίζεται ἀπό τό ἀσύνδετο σχῆμα⁹³. Ἐξάλλου, ἐπειδή ἡ λέξη γάμος ὑπάρχει πάντα στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στερεότυπου αὐτοῦ στίχου, συνήθως μαζί μέ τήν προστακτική φύγε, ὑπερέχει στό στίχο 424 ἡ γραφή τοῦ E ἀπό τόν γάμον, ἄν συμπληρωθεῖ καί μέ τήν προστακτική φύγε (<φύγε> ἀπό τόν γάμον), σέ σχέση μέ τή γραφή τῶν CPVL ὕπαγε εἰς τό καθόλου, πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski. Γιά τόν ἴδιο λόγο τό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 229 πρίν σέ καταμεφθοῦσιν, πού σώζει μόνο ἡ οἰκογένεια

στ.69. Τό κείμενο τῶν CPL ὅτι εἰς ἐντροπήν σου εἶναι νά κάτσης εἰς τόν γάμον εἶναι προτιμότερο ἀπό τό κείμενο τῶν AZ ὅτι μεγάλην ἐντροπήν κάμνεις τῆς (εἰς τήν Z) συντροφίας (συντροφίαν σου Z), γιὰτί περιέχει τή λέξη γάμος κού ἐπαναλαμβάνεται σ' αὐτόν τό στερεότυπο στίχο⁵⁶. Ἡ Krawczynski μεταθέτει τό στίχο αὐτόν ὕστερα ἀπό τό στίχο 65, χωρίς νά δίνει καμία ἐξήγηση.

στ.70. μελανομαυροθώρετε: Ἡ Krawczynski ἐκδίδει μελανομακροθώρετε· στό κριτικό της ὑπόμνημα γράφει: μελανομακροθώρατε L, μελανομαυροφόρετε A, ἀφήνον-τας ἔτσι νά ἐννοηθεῖ κῶς τά χειρόγραφα C καί V, κού εἶχε ὑπόψη της, σώζουν τή γραφή μελανομακροθώρετε. φαίνε-ται ὅμως κῶς δέ διάβασε σωστά⁵⁶, γιὰτί κανένα δέ δίνει αὐτή τή γραφή· τά CV δίνουν καί τά δύο μελανομαυροθώ-ρωτε (-ρετε V). Ξεκινώντας λοιπόν ἀπό τήν παρανάγνωση αὐτή ὁδηγεῖται στήν ἐσφαλμένη καί ἀκατανόητη μετάφραση τῆς λέξης: "derjenige, der schwärzlich und von langer Gestalt ist", ἀντί γιά τό σωστό "ἐκεῖνος κού ἔχει σκοτεινό-μαυρη ὄψη (ἐμφάνιση), ὁ σκοτεινόμαυρος"⁵⁷, ἐπίθετο κού ται-ριαζει ἀπόλυτα στήν περιγραφή τοῦ γερανοῦ⁵⁸.

στ.71. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν CPVL λέγει τόν ἀπό τή γραφή τῶν EAZ λέγει πρός τόν, γιὰτί στό στερεότυ-πο αὐτόν στίχο, τόν ὀκοῖο ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ γιά νά συνδέσει τίς ὕβρεις τοῦ κρώτου πουλιοῦ μέ τίς ὕβρεις τοῦ δεύτερου (πβ.στ.12, 42, 71, 111, 137, 175, 231, 286, 329, 378, 426, 483, 531, 621), τό λέγω συντάσσεται πάντοτε μέ ἀπλή αἰτιατική, ὅταν τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ-ἀντικείμενο εἶναι τρισύλλαβο ἢ τετρασύλλαβο (στ.12, 71, 175, 231,

483, 531)⁹⁹, καί μέ πρός + αίτιατική, όταν τό ὄνομα τοῦ πουλιού εἶναι δισύλλαβο (στ. 111, 137, 378, 621). Στό στίχο 286, ἀντί γιά τό ὄνομα τοῦ πουλιού, ὅπως συμβαίνει σέ ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις, ἔχουμε πρός + ἐκεῖνον, γιατί τό ὄνομα τοῦ πουλιού εἶναι πεντασύλλαβο (παραγιαλίτης) καί ὁ ποιητής δέν μπόρεσε προφανῶς νά τό ἐντάξει στό δεύτερο ἡμιστίχιο. Ἐπίσης, στό στίχο 426, ἄν καί τό ὄνομα τοῦ πουλιού εἶναι τρισύλλαβο (κορώνη), ἔχουμε πρός + αίτιατική, γιατί ἡ δομή τοῦ στίχου αὐτοῦ διαφέρει ἀπό τή δομή τῶν ἄλλων ὁμοίων στίχων πού ἀναφέραμε παραπάνω: ἀντί γιά τίς ἐκφράσεις εὐθύς γυρίζει ἢ στρέφεται πού εἰσάγουν τό στερεότυπο αὐτόν στίχο, ἔχουμε ἐδῶ τό ἐπίρρημα θλιβερά. Τέλος, στό στίχο 71 ἡ γραφή τῆς Krawczynski λέγει τοῦ εἶναι πιθανή παρανάγνωση, ἀφοῦ ἡ ἐκδότρια δέν ἀναφέρει ἄν πρόκειται γιά δική της διορθωση.

στ. 78. Ἐπικρατέστερη ἡ γραφή τοῦ E τό θεωρεῖτε ἀπό τή γραφή τῶν CPVL νά τό θωρῆτε, δηλ. ἡ ὀριστική ἀπό τήν ὑποτακτική, γιατί πρόκειται γιά στερεότυπο στίχο (ψέμαν οὐ λέγω, ἄρχοντες, καί ἐσεῖς τό θεωρεῖτε)¹⁰⁰, πού ἐπαναλαμβάνεται συχνά μέσα στό ποιῆμα (στ. 145, 183, 299, 342, 439, 638, ὅπου ὅλα τά χειρόγραφα μᾶς δύνουν τό ρῆμα στήν ὀριστική). Ἡ Krawczynski ἔχει τή γραφή νά τό θωρῆτε τῶν CPVL, γιατί, ὅπως ἡ Ἰδία μᾶς λέει¹⁰¹, γιά τοὺς ἐκατό πρώτους στίχους τοῦ ποιήματος δέν μπόρεσε νά βρεῖ φωτογραφίες τοῦ χειρογράφου E, πού εἶναι τό μόνο πού σώζει τή σωστή γραφή τό θεωρεῖτε.

στ. 79 Στό στίχο 343 (τό πῶς καθίζεις, ἄτυχε, κάτω εἰς παραγιάλλιν), πού ἐξαρτᾶται κε αὐτός ἀπό τό ρῆμα

θεωρῶ, ἡ σωστή γραφή εἶναι ἡ γραφή τὸ κῶς¹⁰². Ἐδῶ ἡ γραφή αὐτή, ἄν καὶ στεμματικά καλύτερη (ἀφοῦ τῆ σώζουν τὰ χειρόγραφα CPLE), καθιστᾶ τὸ στίχο ὑπέρμετρο. Γι' αὐτὸ προτιμοῦμε τῆ γραφή τῶν VAZ κῶς¹⁰³.

στ.80. καὶ ὅταν πετάση: Τὶς λέξεις αὐτές, κού εἶναι ἡ ἀρχὴ ἑνὸς ἑλλικοῦς στίχου, τὶς δύνει μόνο ἡ οἰκογένεια α, ἐνῶ στὸ χειρόγραφο L ὁ ὑπόλοιπος στίχος συμπληρώνεται μέ τὶς λέξεις φαίνεται εἰς ἅπαντα τὰ ζῶα. Ἡ συμπλήρωση αὐτή, κού τὴν υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski, δέν εἶναι ἱκανοποιητική, καὶ φαίνεται νά ὀφείλεται σέ κρωτοβουλία τοῦ κωδικογράφου τοῦ L¹⁰⁴.

στ.85. Ἡ γραφή τοῦ E οἱ ἄρχοντες τὰ ἄκρη μου (κρασάτα) φαίνεται προτιμότερη ἀπὸ τῆ γραφή τῶν CPVL τὰ ἄκρη μου οἱ ἄρχοντες (κρασάτα), κού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, γιατί σέ τρεῖς ἄλλους στίχους (26, 51 καὶ 84) οἱ λέξεις οἱ βασιλεῖς κού ἀντιστοιχοῦν μέ τὸ οἱ ἄρχοντες βρίσκονται ὕστερα ἀπὸ τὴν 4^η συλλαβή, ὅπως ἐδῶ. Ἐπίσης σέ ἀρκετοὺς στίχους τὸ ἀντικείμενο τοῦ τρώγω ἀποτελεῖ μαζί μέ τὸν προσδιορισμὸ του τὸ δεύτερο ἡμιστίχο ἢ βρίσκεται στὸ δεύτερο ἡμιστίχο: στ.44 ... τρῶς | ὀλῶμα τὰ ὀψάρια, 14 καὶ 73 ... ἔφας ... | τὸ στάμενον τὸ ξένον, 179 ... ἔφας ... | τὴν ζούπαν τὴν ἐφόρεις, 332 ... ἔφαν ... | τὰ δώδεκα δουκάτα, 341 ... ἐ- τρώγετε | ὀλῶμους τοὺς ἰχθύας, 348 ... | καὶ τρώγεις τὴν ὀλῶμην, 422 ... ἔφαν... | καὶ τὰ πούλυα σου ὄλα, 558 ... | ἔτρως γαδάρου ράχην, 572... νά τρῶς ... | γαδάρους φοφισμένους.

στ.86. Ἡ γραφή τῶν EAZ μά τὴν ἀλήθειαν τὴν καλὴν φαίνεται προτιμότερη ἀπὸ τῆ γραφή τῶν CPVL μά τὴν

ἀλήθειαν τήν πολλήν, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, γιατί εἶναι νοηματικά προσφορότερη. "Ἄλλωστε ἡ ἴδια αὐτή φράση (μά τήν ἀλήθειαν τήν καλήν) ἀπαντᾶ καί στό κείμενο "Διήγησις Βελισσαρίου" (στ.201).

στ.88. Ἐκ τήν Ραγούζαν ραγουζόν ὁμοιάσεις καί δισάκκιν: Ὁ στίχος εἶναι ἀνιγματικός καί ἀποτελεῖ πιθανῶς παροιμιώδη ἔκφραση. Προτιμοῦμε τή γραφή καί δισάκκιν τῶν CPVL ἀπό τή γραφή μέ δισάκκιν τῶν EAZ, γιατί τό ὁμοιάζω δέν τό συντάσσει ποτέ ὁ ποιητής μέ τήν πρόθεση μέ, ἀλλά μέ ἀπρόθετη αἰτιατική¹⁰⁵. Ἡ γραφή τοῦ E ραγουζόν (πού προσδιορίζει τή λέξη δισάκκιν) εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL Ραγουζού, ὅπου τό τελικό υ πρέπει νά προέρχεται ἀπό κακή ἀντιγραφή τοῦ ν τῆς λέξης ραγουζόν¹⁰⁶. Ἡ ἔκφραση ἐκ τήν Ραγούζαν ἐπιτείνει τήν ἔννοια τοῦ ραγουζόν, ὑπογραμμίζει δηλ. τή γνησιότητα τῆς προέλευσης τοῦ δισακκιοῦ¹⁰⁷. Ἡ Krawczynski γράφει Ραγουζού (ἀντί γιά ραγουζόν) καί μεταφράζει "Du bist wie eine Ragusanerin aus Ragusa, wie ein Doppelsack" τό καί ὁμως δέ συμπλέκει τό Ραγουζόν ἢ Ραγουζού μέ τό δισάκκιν, ἀλλά εἰσάγει τό ὁμοιωματικό συμπλήρωμα ραγουζόν δισάκκιν (πρβλ. στ.27). Ἐπιπλέον, παράξενη φαίνεται ἡ σύνδεση πού κάνει ἡ Krawczynski ἑνός προσώπου (Ραγουζού) καί ἑνός πράγματος (δισάκκιν).

στ.89. Στό πρῶτο ἡμιστίχιο αὐτοῦ τοῦ στίχου τό κείμενο τῶν EAZ καί ἀπό τήν κείμενον τήν πολλήν | τήν ἔχεις φαίνεται σωστότερο¹⁰⁸, γιατί τό κείμενο τῶν CPL καί ἀπό τήν κικρίαν (π. τήν πολλήν L) καί τήν κείμενον | τήν ἔχεις εἶναι ἄμετρο, ἐνῶ τό κείμενο τοῦ V καί ἀπό τήν κί-

κρίαν τήν εὔχετε | καί κεύναν, πού προτιμᾶ ἡ Kraw -
 czynski (γράφοντας λανθασμένα εὔχες την) εἶναι στεμμα-
 τικά ἀπομονωμένο, συνεπῶς ἀπαράδεκτο, καί ἔσως ἀποτελεῖ
 προσπάθεια τοῦ κωδικογράφου τοῦ V¹⁰⁹ νά ἀποκαταστήσει με-
 τρικά τό ἄμετρο αὐτό ἡμιστίχιο.

στ.90. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν EAZ τά ἀκρωτήρια,
 γιατί ἡ γραφή τῶν CPVL εἰς πᾶν ἀκρωτήριον, πού υἱοθε-
 τεῖ ἡ Krawczynski διορθώνοντάς την αὐθαίρετα καί σφαλερά
 σέ εἰς πᾶν ἄκρωτήριον, εἶναι ἄμετρον. Στό δεύτερο ἡμι-
 στίχιο ἡ γραφή τοῦ E τά ξηρορυάκια τρέχεις φαίνεται
 ἀπό πρώτη ὄψη ἐλκυστική, ἀλλά παρουσιάζει τή δυσκολία ὅτι
 στά ξηρορυάκια δέν ὑπάρχουν ψάρια. Ἀντίθετα, ἡ γραφή
 ξενόρια, πού ἀποτελεῖ τή lectio difficilior, πρέπει νά
 προτιμηθεῖ. Ἡ λέξη εἶναι ἀμάρτυρη, ἀλλά πρέπει νά σημαί-
 νει "μακρinoί, ἀπρόσιτοι τόποι", πβ. τό ρ. ξενορίζομαι =
 "βγαίνω ἀπό τά ὄριά μου, χάνω τή διεύθυνσή μου, βγαίνω ἀπό τά νε-
 ρά μου" (πβ. ἐπάαινα χθές στή χώρα καί ξενερύστηκα στή στρατά,
 Ἰακώβου, Νάξος), καί ξενορίζω "ἐξορίζω, βγαίνω ἀπό τά
 κατοικημένα ὄρια, πηγαίνω σέ ἀπρόσιτους τόπους" (πβ. ἦχα-
 σεν τή στρατάν καί ξενορίστη, Κῶς). Μία ἄλλη δυνατότητα,
 λιγότερο πιθανή, εἶναι νά υἱοθετήσουμε τή διορθωση τῆς
 Krawczynski ξενέρια, μέ τή σημασία "τά νερά πού λιμνά-
 ζουν στήν ἀκτή, ἀφοῦ ἀποσυρθεῖ ἡ θάλασσα μετά ἀπό τρικυ-
 μία, καί ὅπου μένουν μικρά ψάρια" (πβ. στ.91 βελονίδα).

στ.91. πούπετε: Προτιμοῦμε τή γραφή τῶν EAZ πούπε-
 τε ἀπό τή γραφή τῶν CPVL ἄτυχε, πού προτιμᾶ ἡ Kraw-
 czynski, α) γιά νά ἀποφύγουμε τήν ἐπανάληψη τοῦ ἄτυχε
 στό στίχο 91 καί στό στίχο 92, β) γιατί τό πούπετε τό
 βρίσκουμε συνήθως σέ ὑποθετικές προτάσεις (πβ.στ.383, 504,
 665), γ) γιατί τό ἀοριστολογικό ὁκάπου ἐνισχύεται ἀπό
 τό ἐκίσης ἀοριστολογικό πούπετε καί ἔτσι τονίζεται ἀ-

κόμη περισσότερο ή είρωνεία πού ύπάρχει στό στίχο, καί δ) γιατί τό πούπετε άποτελεῖ φόρμουλα μαζί μέ τά ρήματα πιάνω (στ.91 καί 633), εὐρίσκω (στ.383 καί 504) ἢ καί μέ τά δύο μαζί (στ.565),

στ.92. Ἡ γραφή τῶν CPVL ἄτυχε φαίνεται ἐδῶ προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν EAZ ταπεινέ. Ἡ προσφώνηση ἄτυχε σ'αὐτή τή θέση τοῦ στίχου ἀπαντᾷ ἄλλες ἐννέα φορές (στ.11, 15, 17, 74, 77, 254, 343, 400, 644), ἐνῶ ἡ προσφώνηση ταπεινέ ἀπαντᾷ μόνο τρεῖς φορές (στ.68, 168, 316), καί φαίνεται νά ταιριαίνει καλύτερα μέ τό νόημα τοῦ στίχου.

στ.94.ἀπέκαρες, κακότυχε, καί ἐγένης κατευχύτης: Ἡ Krawczynski ἀπορρίπτει τή γραφή τῶν CPE ἀπέκαρες, γιατί θεωρεῖ πῶς, ἄν καί ταιριαίνει καλύτερα μέ τό νόημα τοῦ κειμένου, ὁ τύπος αὐτός εἶναι γραμματικά ἐσφαλμένος ἀντί γιά τό ἀπεκάρης (+μοναχός= ἔγινες μοναχός), καί συνεπῶς ἡ γραφή τῶν VLAZ ἀπέκαμες (ἀπόκ-ΑΖ) εἶναι καλύτερη. Ἄλλά ἡ γραφή ἀπέκαμες (πού ἡ Krawczynski τή μεταφράζει verlierst du den Mut) δέν ἔχει καμία σχέση μέ τό δεύτερο ἡμιστίχιο καί ἐγένης κατευχύτης. Ἀντίθετα, ἡ ὁμαλότερη μετρικά ἀπό τό ἀπεκάρης γραφή ἀπέκαρες εἶναι ἐκεῖνη πού ταιριαίνει μέ τό περιεχόμενο τοῦ στίχου¹¹⁰. Ἡ μετατροπή αὐτή ἐνός παθητικοῦ ρήματος σέ ἀμετάβατο ἐνεργητικό δέν εἶναι ἀσυνήθιστη (πβ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Ι, σελ. 443-444: φῶς ἔφανε (=ἐφάνη), ἐπέφανεν (=ἐπεφάνη), ἀνούξαντος τοῦ παλατίου (=ἀνοιχθέντος), ἀπέσχισαν (=ἀπεχωρίσθησαν), παΐουσιν (=παίονται τά μουσικά ὄργανα), ἐχόρτασα (=ἐχορτάσθην) κλπ. Τά φαινόμενο εἶναι ἀνάλογο μέ τή χρήση παθητικῶν ἄ-

ορίστων σέ -ηκα αντί -ην, βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, ΙΙ, σελ. 545-549.

στ.97. Γιά μετρικούς λόγους προτιμούμε τή γραφή τῶν ΕΑΖ καί τά κοπέλια εὐρίσκουν σε ἀπό τή γραφή τῶν CP V εὐρίσκουν σε τά κοπέλια (κοπελία V), πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski διορθώνοντας ἄστοχα τή λέξη κοπέλια σέ κοπελιά, ἀφοῦ ὁ τύπος κοπελιά (πληθυντικός οὐδετέρου) εἶναι ἄγνωστος.

στ.98. καί τό χωρίον γυρίζουν σε: Ἡ Krawczynski διορθώνει καί <'ς> τό χωρίον γυρίζουν σε. Στό κριτικό της ὑπόμνημα σημειώνει καί στό Α. Ἐπομένως ἡ διορθωσή της δέν εἶναι πραγματική διορθωση, ἀφοῦ ἡ γραφή πού προτείνει, ὑπάρχει, σύμφωνα μέ τή δική της παρανόηση (γιατί τό χειρόγραφο Α, ὅπως καί ὄλα τά ὑπόλοιπα, δύνουν τή γραφή καί τό) σέ ἓνα ἔστω χειρόγραφο. Δέν ὑπάρχει ὁμοῦς λόγος νά ἐπιφέρουμε αὐτή τή διορθωση, ἀφοῦ ὁ ποιητής καί τό συνώνυμο ρῆμα ἀνατρέχω τό συντάσσει μέ ἀπλή αἰτιατική (στ.79 κῶς ἀνατρέχεις τόν γιालόν, στ.142 κῶς ἀνατρέχεις τόν γιालόν)¹¹¹.

καί ἀλλί εἰς τήν θανήν σου: Ὁ Schreiner¹¹² διορθώνει τό καί ἀλλί σέ κί ἄλλοῦ, μεταφράζοντας "und sie schleppen dich im Dorf herum oder sonstwohin zu deinem Begräbnis" (= σέ γυρίζουν στό χωριό καί ἄλλοῦ γιά τήν κηδεία σου). Ἡ διορθωση αὐτή εἶναι περιττή: ἡ ἔκφραση καί ἀλλί εἰς τήν θανήν σου εἶναι σχετλιαστική καί σημαίνει "καί ἀλίμονο, τί κηδεία σοῦ κάνουν!". Ἐτσι καταβαίνουν τήν ἔκφραση αὐτή καί τά χειρόγραφα ΑΖ, πού τήν παραφράζουν "τόν θάνατόν σου παίζου"¹¹³.

στ.99. Ἡ γραφή τῶν AZ τόν (om.A) γερανόν (ἀγερανόν A) τόν μέγαν φαίνεται σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV παλαιοξερασμένε πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στερεότυπου αὐτοῦ στίχου (καί ἐσύ τολμᾶς ὑβρίζειν με τόν...) ¹¹⁴, μέ τόν ὀπαῖο κλείνει ἡ ἀπάντηση κάθε πουλιοῦ στίς ὕβρεις τοῦ ἄλλου, σέ πέντε περιπτώσεις (στ.25, 29, 50, 130, 354) ὅλα τά χειρόγραφα δίνουν τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ πού μιλά, ἐνῶ σέ δύο περιπτώσεις, ὅλα τά χειρόγραφα στήν πρώτη (στ.510) καί μόνο τό E στή δεύτερη (στ.257), δίνουν τό ὄνομα τοῦ ἄλλου πουλιοῦ. Σέ δύο περιπτώσεις (στ.516 καί 646) τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ πού μιλά τό δίνει μόνο ἡ οἰκογένεια α καί σέ δύο ἄλλες περιπτώσεις (στ.99 καί 163) τό δίνει μόνο ἡ οἰκογένεια β, ἐνῶ ἀντίστοιχα ἡ ἄλλη οἰκογένεια δίνει διαφορετικό κείμενο ¹¹⁵. Στίς τέσσερις αὐτές περιπτώσεις προτιμοῦμε λοιπόν τή γραφή τῶν χειρογράφων πού δίνει τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ πού μιλά (γιά τόν ἴδιο λόγο προτιμοῦμε τή γραφή τοῦ E καθαρίνε στό στίχο 257).

στ.100. Ἐκεῖνα: Ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος (ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ταραχήν τήν εἶχαν) ¹¹⁶ ἐπαναλαμβάνεται δεκατρεῖς φορές στό κείμενο. Σέ πέντε περιπτώσεις (στ.30, 57, 131, 324 καί 467) ὅλα τά χειρόγραφα δίνουν τή γραφή ἐκεῖνα. Σέ πέντε ἄλλες περιπτώσεις (στ. 100 ¹¹⁷, 164 ¹¹⁸, 267, 517 ¹¹⁹ καί 595) τό χειρόγραφο E καί τά AZ δίνουν ἐκεῖνα, ἐνῶ τά CPVL δίνουν καί ταῦτα. Σέ μία περίπτωση (στ.368) τά EAZ δίνουν τή γραφή ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν, ἐνῶ τά PVL δίνουν ἀκόμη οὐκ ἐπλήρωσαν. Στό στίχο 416 τά CPVE ¹²⁰ δίνουν ἀκόμη οὐκ ἐπλήρωσαν, ἐνῶ τό

Ε δύνει τή γραφή πού περιμέναμε ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν. Τέλος, στό στίχο 217, τό χειρόγραφο Ε δύνει ἐκεῖνα, τό Α ταῦτα καί τά CPVL δύνουν ἐντελῶς διαφορετικό κείμενο γιά ὁλόκληρο τό στίχο (καί πρὶν νά παύσουν ὀχληταν καί γενεαλογίαν). Ἐφόσον ὁ στίχος αὐτός εἶναι στερεότυκος, θεωροῦμε προτιμότερη τή γραφή ἐκεῖνα, γιατί τή δύνουν ὅλα τά χειρόγραφα (στ.30, 57, 131, 324 καί 467), καί γι' αὐτό τήν υἱοθετοῦμε καί στούς στίχους 100, 164, 217, 267, 368, 517 καί 595, ὅπου τή σώζουν μόνο τά χειρόγραφα Ε(ΑΖ).

στ.102. Χαρά εἰς τήν χήναν τήν καλήν, τήν χήναν τήν μουσοῦναν: Γιά τό πρῶτο ἡμιστίχιο αὐτοῦ τοῦ στίχου οἱ δύο οἰκογένειες μᾶς δύνουν διαφορετικές γραφές: Χαρά εἰς τήν χήναν τήν καλήν τά χειρόγραφα CPVL, Χαρά εἰς τήν οἰκοδέσποιναν τά ΕΑΖ. Τό γεγονός ὅτι ὑπάρχει μιᾶ ἀνάλογη ἔκφραση καί γιά τή γραφή τῶν CPVL (στ. 59 Χαρά εἰς τόν καλογερανόν...) καί γιά τή γραφή τῶν ΕΑΖ (στ.32 Ἦλθες, κυρά οἰκοδέσποινα...), κάνει δύσκολη τήν ἐκλογή ἀνάμεσα στίς δύο. Ἐπειδή ὅμως ὁ στίχος 102 ἔχει, νομίζουμε, περισσότερες ἀναλογίες μέ τό στίχο 59 παρά μέ τό στίχο 32, προτιμοῦμε τή γραφή τῶν CPVL. Ἐνα πρόσθετο ἐπιχείρημα ὑπέρ τῆς γραφῆς τῶν CPVL εἶναι ἡ ἀναδύπλωση τῆς λέξης χήναν ἀπό τό πρῶτο στό δεύτερο ἡμιστίχιο¹²¹.

στ.104. Προτιμοῦμε τή γραφή τῶν ΕΑΖ σακκούλιν νά βαστάξη, γιατί δέν μποροῦμε νά δικαιολογήσουμε τήν ὕπαρξη τοῦ καί στή γραφή τῶν CPVL πουγγί καί νά βαστάξη, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski. Σέ ἀνάλογες ἐκφράσεις, πάντα

στό δεύτερο ἡμιστίχιο, βρίσκουμε: στ.81 τό πῶς γάρ τό βαστάζει CPVL, 542 μαγνήτην νά βαστάζη CPVE, 648 καί ἐβάσταζα σφυρίζτρια PV. Ἄλλωστε στό πουγγύ δέν μπαίνουν νέματα.

στ.105. Πιθανότερη ἢ γραφή τῶν VE τήν κυράν ἀπό τή γραφή τῶν CPLAZ τῆς κυρᾶς, πού ἔχει στήν ἔκδοσή της καί ἡ Krawczynski, γιατί τά ρήματα πού συντάσσονται μέ ἀντικείμενο τοῦ προσώπου σέ γενική ἢ εἰς + αἰτιατική, ὁ ποιητής τά συντάσσει μέ ἀπλή αἰτιατική, πβ.στ.170 φθάνει σε εἰς τόν κῶλον (χφ E), 190 πρέπουν με, 192 πρέπει με, 279 ἀφῆκεν σε λογάριον, 307 ἀφῆκε με λογάριον, 313 τό μέ ἐδῶκεν, 334 ἠγόρασέν σε ... αὐτήν τήν ἐμπαλωματόύν, 397 τόν ἄγιον Γεώργην τάσσεται, πουλίτσιν νά τόν πάγη, 413 ἐδῶκα σε καί ἐφάνη σε ὅτι..., 567 μαγκλάβια νά σέ δώσουσιν, σίδερα νά σέβάλουν, 577 μανδάτον γάρ τόν ἠφερα, 579 μέ εὐχήθηκεν, 586 ἔδιδε τόν πρεσβύτην, 628 πρόβατα σέ ἐδώκασιν, 630 σέ τά ἴκλεψαν, 631 ἐπῆραν σέ τα, 645 ὑπᾶς τα τόν αὐθέντην σου. Γιά τόν ἴδιο λόγο πρέπει νά προτιμηθεῖ στό στίχο 395 ἡ γραφή τά τήν ἀφῆκες τοῦ L ἀπό τή γραφή τά τῆς ἀφῆκες τῶν CP. Ἡ συμφωνία τῶν CPL μέ τά AZ στό στίχο 105, δέν ἀποτελεῖ ἰσχυρή στεμματική ἔνδειξη, ἀλλά, ἀσφαλῶς, ἀπλή σύμπτωση¹²².

στ.108. Προτιμοῦμε σ' αὐτόν τό στίχο τή γραφή τῶν VAZ ἀπό τόν γάμον ἀπό τή γραφή τῶν CPL ἀπό τήν μέσην, ὅπως καί στό στίχο 110 τή γραφή τοῦ E ἀπό τόν γάμον.

από τη γραφή τῶν CPVL από τήν μέσην (κού προτιμᾶ ἡ Kra-
 wczynski), γιατί πρόκειται γιά στερεότυπους στίχους, κού
 ἐπαναλαμβάνονται συχνά στόν ἐπύλογο τοῦ κάθε διαπληκτι-
 σμοῦ¹²³. Ἔχουμε δηλαδή: στ.68-69 Ἐγεύρου, ἀνάστα, τα-
 πεινέ, φύγε ἀπό τόν γάμον (CPVLE), | ὅτι εἰς ἐντρο-
 πήν σου ἔναι νά κάτσης εἰς τόν γάμον (CPL :versum
 om.VE)¹²⁴, 135-136 Ἐγεύρου, φύγε, μύσευσε ἀπό τόν γά-
 μον τοῦτον, | ποσῶς οὐκ ἔχεις ἠδονήν τόν γάμον νά
 τιμῆσης (CPVLEA)¹²⁵, 173-174 Ἐγεύρου, φύγε, μύσευ-
 σε, μή κάθεσαι εἰς τόν γάμον (CPVLAZ) | ἡμεῖς γυ-
 ναῖκαν ἄχρηστον οὐ θέλομεν στόν γάμον (στόν γά-
 μον AZ : ἐνθάδε CPVL), 282 καί 285 Ἐγεύρου γοῦν
 μέ τό καλόν, φύγε ἀπό τόν γάμον (τόν γάμον EA :
 τήν μέσην CPVL) | ... ποσῶς οὐδέν τό χρήσομεν νά κά-
 θεται κοντά μας (κοντά μας CPVLA : μετ' ἔμας E), 424-
 425 Ἐγεύρου, φύγε, μύσευσε, <φύγε> ἀπό τόν γάμον
 (ἀπό τόν γάμον E : ὕπαγε εἰς τό καθόλου CPVL), | μή
 ποίσης θλιψιν τήν χαράν, τόν γάμον τοῦτον θρη-
 νος (CPVLE), 619 Λοιπόν ἐγεύρου, ὕπαγε, φύγε ἀ-
 πό τόν γάμον (ἀπό τόν γάμον PV : γοργά ἐδῶθες C).
 Παρατηροῦμε ὅτι στόν πρῶτο ἀπό τοὺς στίχους τοῦ στερεό-
 τυπου διστίχου καί οἱ δύο οἰκογένειες δύνουν τή γρα-
 φή γάμον στοὺς στίχους 68 (CPVLE), 135 (CPVLEA) καί 173
 (CPVLAZ), ἐνῶ στοὺς στίχους 108, 282, καί 424 οἱ δύο οἰκο-
 γένειες διαφοροποιοῦνται: ἡ οἰκογένεια β δύνει, ὅπως καί
 στοὺς παραπάνω στίχους, γάμον, ἐνῶ ἡ οἰκογένεια α δύνει
 μέσην στοὺς στίχους 108 καί 282 καί μιᾶ διαφορετι-
 κή ἔκφραση στό στίχο 424¹²⁶. Εἶναι φανερό πῶς ἡ ὀρθή γραφή

είναι εκείνη που δίνουν τὰ χειρόγραφα ΕΑΖ, ἀφοῦ, ὅπως εἴπαμε, πρόκειται γιὰ στερεότυπους στίχους. Ἐπίσης στό στίχο 619 τὰ χειρόγραφα ΡV δίνουν τή γραφή ἀπό τόν γάμον, ἐνῶ τό C δίνει τή γραφή γοργά ἐδῶθες (τό Ε δέ σώζει αὐτόν τό στίχο)· καί ἐδῶ λόγοι στεμματικοί ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ κοινή γραφή τῆς οἰκογένειας α εἶναι ἡ γραφή ἀπό τόν γάμον. Στό δεύτερο στίχο τοῦ στερεότυπου αὐτοῦ δι-στίχου βρίσκουμε: στ.69 εἰς τόν γάμον (CPL : *versum om. VE*) καί στ.136 τόν γάμον (CPVLEA), ἐνῶ στ.110 ἀπό τόν γάμον Ε : ἀπό τήν μέσην CPL, στ.174 στόν γάμον ΑΖ : ἐνθάδε CPVL¹²⁷. Εἶναι καί ἐδῶ φανερό πῶς ἡ καλή γραφή στους στίχους 110 καί 174 εἶναι ἀντίστοιχα ἐκείνη που δίνουν τὰ χειρόγραφα Ε καί ΑΖ. Τέλος, στό στίχο 285 (κοντά μας C PVLA : μετ' ἑμας Ε) οὔτε ἡ μία γραφή οὔτε ἡ ἄλλη ἀνταποκρίνονται στίς στερεότυπες ἐκφράσεις που βρίσκουμε στους παραπάνω στίχους· γιὰ λόγους ὅμως στεμματικούς υἱοθετοῦμε τή γραφή τῶν CPVLA (στό στίχο 230 ὅλα τὰ χειρόγραφα δίνουν τή γραφή χαράν).

στ.112. Τσεπρέ, τσεπρύτα: Προτιμότερη ἡ γραφή τοῦ Ε τσεπρέ, γιὰτί ἡ γραφή τῶν CPVL τσεφρέ, που προτιμᾷ ἡ Krawczynski, εἶναι ἀμάρτυρη, ἀλλά καί γιὰ λόγους ὁμοιομορφίας μέ τούς στίχους 133 (τσεπροπόδαρον LE : λεπροπόδαρον CPV σαπροπόδαρον ΑΖ) καί 157 (τσεπροπόδαρον Ε : λεπροπόδαρον CPVL σαπροπόδαρη Α μαυροπόδαρον Ζ). Ἡ γραφή λεπροπόδαρον τῶν CPV(L) στους δύο αὐτούς

στίχους είναι φυσικά άπλή μετάφραση τής γραφής τσεπροπόδαρον. Για τους ίδιους λόγους όμοιομορφίας προτείνουμε, ξεκινώντας από τή γραφή τσεπρέπα του Ε, τή διόρθωση τσεπρίτα άντί για τό τσεφρίτα τών CPVL. Τσεπρός είναι ό λεπρός¹²⁸, πράγμα πού έπιβεβαιώνεται α) από τά χειρόγραφα AZ, πού στό στίχο αυτό μεταφράζουν τή "γλώσσα" τσεπρός μέ τή συνώνυμη λέξη λεπρός καί β) από τό έπίθετο τσεπροπόδαρος (γραφή του Ε) στους στίχους 133 καί 157, πού τά χειρόγραφα CPVL άποδίδουν μέ τό λεπροπόδαρος καί τά AZ μέ τό σαπροπόδαρος¹²⁹: τό έπίθετο τσεπρός φαίνεται πώς άποδύδεται στό γλάρο, γιατί τά λευκά φτερά καί ή ούρά του έχουν στήν άκρη μαυρες κηλίδες. Η Krawczynski ύποστηρίζει ότι ή γραφή τσεφρέ (τσεφρίτα) πρέπει νά άποτελεϊ λογοπαίγνιο μέ τό κοινό τήν έποχή τών Villehardouin καί τών Bruyère όνομα Geoffroy (Τζεφρέ στό Χρονικό του Μορέως). Ο συσχετισμός αυτός μάς φαίνεται πιθανός: ή παραθορά τής βρισιας τσεπρέ ("λεπρέ") σέ τσεφρέ άποτελεϊ άκόμη ένα δεύγμα του άντιφραγκικού μένους τών Βυζαντινών.

(μισταργέ) δελφίνου θαλασσίου CPVL, (μισταργέ) δελφίνοθαλασσύτη AZ (μισταργέ) δελφίνοθαλάσσιε E: Είναι φανερό πώς ή γραφή τών CPVL είναι ή μόνη πού δύνει νόημα: ό γλάρος είναι "μισταργός" του δελφινιοϋ καί όχι "μισταργός δελφίνοθαλασσύτης", πού δέ σημαίνει τίποτε.

στ.118. Προτιμότερη ή γραφή τών VLEAZ σκανθάρους γεματίσεις από τή γραφή τών CP άσκανθάρους μασάσαι,

πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski (γράφοντας ἀσκανθάρους γιά χά-
ρη τοῦ μέτρου), καί γιά στεμματικούς λόγους καί γιατί ἡ γρα-
φή μασᾶσαι καταστρέφει τή χρονική σειρά τῶν ἐννοιῶν προ-
γεύεσαι ("τρῶς γιά πρόγευμα") καί γεματύζεις ("τρῶς γιά
γεῦμα")¹³⁰.

στ.119. Εἶναι φανερό πῶς μόνο ἡ γραφή τῶν VEAZ ἐγνώ-
ρισα, πού ἐπιπλέον ἀναδιπλώνεται στό ξεύρω πού ἀκολου-
θεῖ, εἶναι ἐδῶ νοηματικά δυνατή¹³¹, ἐνῶ ἡ γραφή τῶν CPLLa
ἀγνώριστος, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, καταστρέφει ἐντε-
λῶς τό νόημα τοῦ στίχου.

στ.120. Ἡ γραφή σέ οὔδασιν, πού σώζουν τά χειρό-
γραφα VA(LZ), εἶναι ἡ στεμματικά σωστή καί ὄχι ἡ γραφή σέ
'δασιν τῶν CP, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski καί πού εἶναι
δημωδέστερος τύπος¹³². Τό ρῆμα οὔδα ("ξέρω") ἀπαντᾶ ἄλ-
λωστε πολλές φορές στό κείμενο¹³³.

ἐσέναν ἐκατέχουν: Εἶναι δύσκολο νά ἀποφασίσουμε
ἂν εἶναι προτιμότερη ἡ γραφή σέ κατέχουν τῶν CPVL, πού
ἔχει παράλληλη τή γραφή μέ κατέχουν (CPVL : τό E δὲ-
νει διαφορετικό κείμενο γιά ὁλόκληρο τό στίχο, ἐνῶ τά A
Z τόν παραλείπουν) στό στίχο 235, ἀπό τή γραφή ἐκατέ-
χουν τοῦ E, πού ἔχει παράλληλες τίς γραφές ἐκατέχουν
(E : ἐγνωρίζουν CPVL) στό στίχο 309, καί ἐγνωρίζουν
(E : aliter CPVL) στό στίχο 387. Προτιμοῦμε τελικά ἐδῶ
τή γραφή τοῦ E, γιατί συμφωνεῖ μέ τή γραφή τοῦ στίχου 309,
ὅπου ὅλα τά χειρόγραφα δίνουν τό γνωστικό ρῆμα μέ προθε-
τικό ἐ- καί χωρίς τήν ἄτονη προσωπική ἀντωνυμία. Ἡ γραφή

κι έσέν κατέχουσú σε πού προτιμá ή Krawczynski είναι στεμματικά άπαράδεκτη, γιατί τήν παραδύδει μόνο τό χειρόγραφο V.

στ.125. Προτιμότερη ή γραφή του Ε καλανδύσει από τίς γραφές τών CPVL καταβρύσει καί τών AZ καθυβρύσει (τή γραφή αύτήν υίοθετεῖ ή Krawczynski), γιατί είναι ή lectio difficilior καί "άπαξ λεγομένη"¹³⁴. 'Η σημασία της κρέπει νά είναι αύτή πού δύνουν τά άλλα χειρόγραφα (καταβρύσει CPVL, καθυβρύσει AZ) άπλοποιώντας τήν άγνωστη αύτή γραφή του άρχετύπου, κρέπει δηλαδή τό καλανδύζω νά έχει άκολουθήσει παράλληλη σημασιολογική έξέλιξη μέ τό ψάλλω τά κάλανδα>τά ψάλλω>ύβρύζω¹³⁵. 'Η σύμπτωση τών AZ μέ τά CPVL σέ μιá τέτοια περίπτωση δέν άποδεικνύει ότι ή κοινή γραφή τους είναι ή γραφή του άρχετύπου, αλλά ότι τό ύπαρχέτυπο α καί τό χειρόγραφο ε μετέφρασαν, άνεξάρτητα τό ένα από τό άλλο, μέ τόν ίδιο τρόπο τή δυσνόητη αύτή λέξη¹³⁶. Στο στίχο 161 τό Ε μäs δύνει ένα άκόμη παράδειγμα μιäs lectio difficilior, τή λέξη τηλαυγῶς, πού τά CPVL μεταφράζουν μέ τό κοινότερο λαμπρῶς. Επίσης ό στίχος 594, πού περιέχει τό ρῆμα θριαμβεύω μέ τήν ειδική σημασία του "διαπομπεύω"¹³⁷, σώζεται μόνον από τό Ε. Επιπλέον, στο στίχο 216 τή γραφή νά πολεμῆς του Ε (καί του άρχετύπου, όπως πιστεύουμε), τή μεταφράζουν καί νά ποιῆς¹³⁸ τά CPVL καί τό Α. Αυτό άποδεικνύεται από τό ότι καί σέ άλλα σημεία του κειμένου τά CPVL, μόνα τους (στ.162)¹³⁹ ήμαζύ μέ τό Ε (στ.224, 451, 515), χρησιμοποιοῦν τό ρῆμα πολεμῶ μέ τή σημασία του κάμνω, ένῶ τά AZ τό μεταφράζουν σέ δύο περιπτώσεις (στ.162 καί 224) μέ τό ρῆμα κάμνω καί

σέ μία περίπτωση (στ.216) μέ τό ρῆμα ποιῶ¹⁴⁰.

στ.126. τσαχαρατάς: Ἡ λέξη αὐτή, πού εἶναι ἀμάρτυρη, παραδίδεται μέ ποικίλες μορφές: τσαχαρατά V, σαχαρατά C, σαχαραντά P, σαχαβαντά E, ναχάροντα LL^a, διαλαλητήν AZ. Ἡ Krawczynski ἀναφέρει στά σχόλιά της πώς δέν μπόρεσε νά τή βρεῖ πουθενά ἄλλοῦ καί πώς πιθανότατα πρόκειται γιά τήν τουρκική λέξη dzager(mak)= κραυγάζω, τραγουδῶ (ἡ φωνητική ἀλλαγὴ g=κ>χ ἀπαντᾷ σέ δάνεια ξένων λέξεων). Ἔτσι φθάνει στό συμπέρασμα πώς αὐτό τό τσαχαρατάς (τσαχερατάς) πρέπει νά μεταφραστεῖ "φωνακλάς, κλαφιάρης", πού ταυριάζει μέ τά συμφοραζόμενα.

μεσημβρινέ μέ τά ἄσπρα: Τίς λέξεις μεσημβρινός καί ἄσπρα ἡ Krawczynski τίς ἐρμηνεύει ξεχωριστά καί γράφει: "μεσημβρινός (Adj.), wie im Altertum = mittäglich. Gebräuchlicher ist aber die Form μεσημερ(ι)νός. Als Substantiv (Neutrum) ist das Wort nicht minder gebräuchlich, und zwar in der Bedeutung: der Mittag, aber auch: das Mittagessen, vgl. v.442 κλέπτρια μεσημερνοῦ wie βραδυνό, ἀπογευματινό usw. (Ellipsen) ... Die Form μεσημερᾶς ist sehr verbreitet in der Bedeutung: derjenige, welcher sich um die Mittagszeit herumtreibt, der Faulenzer, der Taugenichts || ἄσπρος, mittelalterlich und modern = weiz, in substantivischer Bedeutung (Neutrum) = das Geld... Gemeinneugriechisch ist es nur in der adjektivischen Bedeutung bekannt (weiz) ἄσπρος...". φαίνεται ὅμως πώς ἡ Krawczynski δέν κατάλαβε τή σημασίαν τῆς φράσης "μεσημβρινέ μέ τ' ἄσπρα" καί γι' αὐτό ἀναλύει ξεχωριστά τίς λέξεις

μεσημβρινός καὶ ἄσπρα, μέ ἀποτέλεσμα νά μή συνάγεται κανένα λογικό συμπέρασμα ἀπό τό σχολιασμό της ("μεσημεριανέ ἢ τεμπέλη μέ τά λεφτά"), ἄν καί μεταφράζει τήν ἔκφραση "du weissgekleideter Taugenichts", ὅπου τουλάχιστον οἱ λέξεις μέ τά ἄσπρα μεταφράζονται σωστά. Ἡ πλήρης ἔκφραση μεσημβρινός μέ τά ἄσπρα¹⁴¹ νομίζουμε πώς σημαίνει τό δαίμονα τοῦ μεσημεριοῦ, γνωστό σήμερα στήν Ἑλλάδα ὡς μεσημερά ἢ μεσημεργιάτη¹⁴², γιά τόν ὅποιο ὁ Φ.Κουκουλές ἀναφέρει: "... οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοι ἡμῶν ἐπίστευον εἰς τήν βλαπτικὴν ἐπίδρασιν δαίμονος, ὃς καί μεσημβρινός καλεῖται, πάντων δέ τῶν δαιμόνων ἐστὶ βαρύτερος, πρὸς ὃν ταυτιστέος ὁ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων μεσημερᾶς"¹⁴³. Ἡ ἔκφραση αὐτὴ ἀποδίδεται ὑβριστικά στό γλῶσσο γιά τό λευκό φτέρωμά του.

στ.132. Προτιμότερη ἢ γραφή τῶν CPVL καί ἡ αἴφια ἀπό τή γραφή τῶν EAZ ἢ αἴφια, γιὰτί ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος (καί ὁ (ἦ)... πάλιν ἤρξατο ὑβρίζειν τόν (τήν)...) ἀρχίζει πάντα μέ τό σύνδεσμο καί (πβ. στ.31, 58, 101, 165, 325, 369 417)¹⁴⁴. Γιά τόν ἕδωλο λόγο προτιμοῦμε στό στίχο 269 τή γραφή τῶν CE καί (om. PVLA) καί στό στίχο 468 τή γραφή τῶν LZ καί (om. EA), ἐνῶ στοὺς στίχους 219 καί 518 θεωροῦμε ἀπαραίτητο νά ἀποκατασταθεῖ τό καί πού λείπει ἀπό ὅλα τά χειρόγραφα. Στή συνέχεια τοῦ στίχου ἡ γραφή τῶν EAZ πάλιν ἤρξατο εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τοῦ V ἀπῆρξατο καί τή γραφή τῶν CPL ἤρξατο, γιὰτί τό πάλιν εἶναι μετρικά ἀπαραίτητο καί τό ἤρξατο ἐνισχύεται ἀπό τή γραφή τῶν CPL. Τή μετρική ἀδυναμία τῆς γραφῆς τοῦ ὑπαρχετύπου α προσπάθησε νά τή διορθώσει ὁ κωδικογράφος τοῦ V χρησιμοποιοῦντας ἀντὶ γιὰ τό ἤρξατο τό ἀπῆρξατο, πρᾶ-

γμα πού μᾶς δείχνει ὅτι ὁ κωδικογράφος αὐτός εἶναι σέ θέση νά κάνει παραδεκτές, ἀλλά ὄχι πάντα σωστές διορθώσεις¹⁴⁵. Στό στερεότυπο ὅμως αὐτόν στίχο ἡ πρακτική τοῦ ποιητῆ εἶναι ἡ ἐξῆς: ὅταν τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ-ὑποκείμενο εἶναι τρισύλλαβο παροξύτονο (στ. 58, 165, 417) ἢ τετρασύλλαβο (στ. 31, 269, 325, 468), ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα ἦρξατο, ὅταν εἶναι τρισύλλαβο ὀξύτονο (στ. 219), χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα ἀπήρξατο, καί ὅταν εἶναι δισύλλαβο (στ. 101, 369 καί 518), χρησιμοποιεῖ τό ἐπεχειρίσεν. Ὁ στίχος 132 ὅμως μᾶς δείχνει πῶς παράλληλα μέ τό ἐπεχειρίσεν μπορούμε νά ἔχουμε μέ δισύλλαβο ὑποκείμενο καί τήν ἔκφραση πάλιν ἦρξατο. Αὐτή τήν ἔκφραση τήν ξαναβρίσκουμε στό στίχο 600, ὅπου ὅμως πρέπει νά ἀποκατασταθεῖ τό πάλιν πού παραλείπει τό Ε, μοναδικό χειρόγραφο πού σώζει αὐτόν τό στίχο.

στ. 134. καί πάλιν: Ἐνῶ τό πάλιν διαπιστώσαμε¹⁴⁶ ὅτι ὁ ποιητής τό χρησιμοποιεῖ συνηθέστερα στήν 4η καί στήν 5η συλλαβή, τό σύμπλεγμα καί πάλιν τό χρησιμοποιεῖ στήν ἀρχή τοῦ στίχου (πβ. στ. 87, 395, 497)· γι' αὐτόν τό λόγο προτιμοῦμε καί ἐδῶ τή γραφή τοῦ Ε καί πάλιν χήρα ἀπό τή γραφή τῶν CPVL καί χήρα πάλιν πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski· ἡ ἔδρα ἐκδότρια στή συνέχεια δίνει τή γραφή θλιβερά πού τή σώζει μόνο τό χειρόγραφο V, ἀντί γιὰ τή στεμματικά σωστή γραφή θλιβερή πού σώζουν τά CPLEA.

στ. 135. μύσειυσε: Στό στερεότυπο αὐτόν στίχο (ἐγεβρου, φύγε, μύσειυσε ἀπό τόν γάμον τοῦτον) πού ἐπαναλαμβάνεται ὀκτώ φορές μέσα στό ποίημα¹⁴⁷, μία φορά (στ. 424) ὅλα τά χειρόγραφα ἔχουν στή θέση αὐτή μύσειυσε, μία φορά (στ. 229)

τά CPVL ἔχουν μίσευσε, ἐνῶ τὰ EAZ παραλείπουν τό στίχο, δύο φορές, τὰ EA (στ.173) καί τό A (στ.135), ἔχουν μίσευσε, ἐνῶ τὰ CPVL ἔχουν: τό γοργόν PL τό λοιπόν V ἀπ' ἐδῶ CZ στήν πρώτη περίπτωση, καί ἀπ' ἐδῶ στή δεύτερη, ἀπό μία φορά ἔχουν ὅλα τὰ χειρόγραφα τό γοργόν (στ. 108), μέ τό καλόν (στ.282), ταπεινέ (στ.68), καί μία φορά (στ.619) τὰ CPV δύνουν τή γραφή ὕπαγε, ἐνῶ τό E δύνει τή γραφή πάγαλνε. Διαπλιστώνεται λοιπόν σέ ὅλα τὰ χειρόγραφα μιά ἐλαφρή ὑπεροχή τῆς γραφῆς μίσευσε καί γι' αὐτό τήν προτιμοῦμε ἐδῶ, ὅπου τή δύνει μόνο τό χειρόγραφο A, καί στό στίχο 173, ὅπου τή δύνουν τὰ EA.

στ.137. Ἡ γραφή τῶν CPVL γυρίζει πάλιν ὁ παῶν εἶναι προτιμότερη ἀπό τίς γραφές τοῦ A ἐγύρυσεν ἡ πάωνος καί τοῦ E στρέφεται ὁ παῶν, πού εἶναι ἀπαράδεκτες, ἡ πρώτη γιὰτί περιέχει τήν προφανῶς ἐσφαλμένη γραφή ἡ πάωνος, ἡ δεύτερη γιὰτί εἶναι ἄμετρη: λείπει μιά λέξη, λ.χ. τό πάλιν¹⁴⁸.

στ.138. βρωμοστενύτισσα: Ἡ Krawczynski διορθώνει σέ βρωμοστομύτισσα "denn sonst ist der Vers inhaltlich unklar. Der Redaktor der Athener Version hat es ebenfalls durch βρωμοστομόχωντη ersetzt, was dem βρωμοστομήτισσα gleichbedeutend ist". Ἡ ἀρχαιτυπική γραφή βρωμοστενύτισσα ("αὐτή πού ζεῖ στό Στενόν") δηλώνει πιθανότατα τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν καί τῶν οἰκισμῶν κατά μήκος τοῦ Βοσπόρου. Ἡ ἀναφορά τοῦ βρωμοστενύτισσα μᾶς δύνει ἕνα ἐνδιαφέρον τοπογραφικό στοιχεῖο, πού διαφωτίζει τόν τόπο ὅπου γράφτηκε τό ποιήμα¹⁴⁹. Δέν ἀπο-

κλείεται ὁμως τό ἐπίθετο βρωμοστενύτισσα νά ἀποδόθηκε στήν αἴφια, καί γιὰ τό πούλι αὐτό ἔχει τή συνήθεια νά ἀνούγει ὑπόγειες τρύπες, ὅπου κατοικεῖ, καί νά μπαμβογαίνει στά σπύτια ἀπό τίς καμινάδες¹⁵⁰. Ἐπειδή λοιπόν ζεῖ στά στενά (τρύπες ἢ καμινάδες), ὁ ποιητής τή χαρακτηρίζει βρωμοστενύτισσα· στή σχέση αὐτή τῆς αἴφιας μέ τίς καμινάδες πρέπει νά ἀναφέρονται καί τά ἐπίθετα μυριοκακνισμένη καί κακνοσπατάλη (στ.155).

στ.141. Ἡ γραφή τῶν CPVL τό τίς καί πόθεν εἶσαι εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν AZ τό πόθεν ἔξης πάντα (τό χειρόγραφο E παραλείπει τό ἡμιστίχιο), γιὰ τό ὅ στίχος αὐτός ἐπαναλαμβάνεται ἄλλες τρεῖς φορές (στ.367, 430 καί 626) μέ μικρές παραλλαγές στό πρῶτο ἡμιστίχιο, ἀλλά ἀπαράλλακτος, ὅπως τόν δύνουν ἐδῶ τά χειρόγραφα CPVL, στό δεύτερο ἡμιστίχιο.

στ.142. Προτιμότερη ἡ γραφή τοῦ E πώς ἀνατρέχεις (τόν γιαιλόν), γιὰ τό ἡ γραφή τῶν CPV καί τώρα παρατρέχεις (τόν γιαιλόν) εἶναι ὑπέρμετρο, ἐνῶ ἡ γραφή τοῦ L καί τώρα τρέχεις (τόν γιαιλόν), πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, δέν μπορεῖ νά σταθεῖ στεμματικά καί μάλλον ὀφείλεται σέ προσπάθεια τοῦ κωδικογράφου νά ἀποκαταστήσει μετρικά τό ὑπέρμετρο αὐτό ἡμιστίχιο.

στ.147. Ἡ γραφή τοῦ E νά λούεσαι, νά κλένεσαι.. κλέης φαίνεται καλύτερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL νά γέρνεσαι, νά κλένεσαι ... λούεσαι, γιὰ τό ἐδῶ ἔχουμε ἀναδίπλωση τῆς ἔννοιας τοῦ ρήματος στό πρῶτο ἡμιστίχιο¹⁵¹.

στ.153. τό ὑπέρπυρον νά σιάσης: Υἱόθετοῦμε τή γραφή τοῦ V, πού τή θεωροῦμε ἐπιτυχημένη διόρθωση τοῦ κειμένου σέ ἕνα σημεῖο ὅπου οἱ γραφές τῶν CP (νά τό σιάσης τό ὑ-

πέρπυρον) καί τοῦ L (ἤθελές το σιάσης) εἶναι ἄμε-
 τρες, ἐνῶ ἡ γραφή τῶν AZ (τάχα νά τό πληρώσης) εἶναι
 μετάφραση τῆς γραφῆς τοῦ ἀρχετύπου (τό E παραλείπει αὐτό
 τό ἡμιστίχιο). Τό ρῆμα σιάζω (< ἰσιάζω) πρέπει ἐδῶ νά ση-
 μαίνει "κάνω κάτι ἴσο, φέρνω σέ ἰσορροπία ζυγίζοντας, ἀποκα-
 θιστῶ", μεταφορικά ἐδῶ "ἀποκαθιστῶ ἕνα χρέος". Ἡ Krawczynski
 υἱοθετεῖ τή διόρθωση τοῦ Wagner νά στάσης. Τό ρῆμα στά-
 ζω, ἄν πρόκειται βέβαια γι' αὐτό (ἀλλά σ' αὐτή τήν πε-
 ρίπτωση θά ἔπρεπε νά ἔχουμε νά στάξης), ἔχει διαλεκτι-
 κά τή σημασία "πληρώνω τοῖς μετρητοῦς"¹⁵², ἀλλά δέ μᾶς
 φαίνεται μεθοδολογικά σωστό νά υἱοθετήσουμε αὐτή τή
 διόρθωση μέ τή σπάνια διαλεκτική σημασία.

στ.154. <καί ἔπιες>: Υἱοθετοῦμε, ὅπως καί ἡ Krawc-
 zynski, τή γραφή τοῦ V, γιὰτί τή θεωροῦμε ἐπιτυχημένη
 συμπλήρωση¹⁵³ αὐτοῦ τοῦ κολοβοῦ στίχου, πβ.στ.4 ἐφάγασιν
 καί ἐπίασιν εἰς τήν χαράν ἐκεῖνην, στ.657 νά φά-
 γετε, νά πίετε καί νά χαρῆτε ἅμα, ὅπου τό ρῆμα
 πίνω συνδέεται μέ ἐκφράσεις (χαράν, χαρῆτε) πού θυ-
 μίζουν τό ἔχαροκοπήθης τοῦ στίχου 154¹⁵⁴.

στ.155. καπνοσπατάλη: Ἡ λέξη εἶναι ἀμάρτυρη καί δέν
 εἶναι φανερό τί ἀκριβῶς σημαίνει, ἐκτός ἄν στό δεύτερο συνθε-
 τικό ὑποκρύπτεται ἡ λέξη spatola, πού εἶναι ἕνα ἐργαλεῖο τό
 ὅποιο χρησιμοποιοῦσαν οἱ φαρμακοποιοί γιά νά ἀνακατώνουν τά
 διάφορα παρασκευάσματά τους ἢ οἱ γεωργοί γιά νά χτυποῦν τό
 λινάρι¹⁵⁵. Ἡ Krawczynski παράγει τή λέξη ἀπό τό καπνός καί
 τό ἀφηρημένο οὐσιαστικό σπατάλη καί τήν ἐρμηνεύει reich
 an Rauch, συνεπῶς im Rauch steckend, Rauchgeschwärzte. Δέν
 ἀποκλείεται νά ἔχει δόκιο, μόνο πού τό δεύτερο συνθετικό

θά πρέπει τότε νά εἶναι τό ἐπίθετο σπάταλη : καπνοσπά-
ταλη, καί ἀπό μετρικό παρατονισμό καπνοσπατάλη, "ἐ-
κεῖνη πού σπαταλᾷ τόν καπνό, πού εἶναι βουτηγμένη στόν κα-
πνό, πού εἶναι καπνισμένη"¹⁵⁶. Ἔτσι πρέπει νά κατάλαβε τή
lectio difficilior κερᾶ καπνοσπατάλη καί ὁ κοινός πρό-
γονος τῶν AZ, πού μέ τήν τάση ἀπλοκοίησης πού τόν χαρακτη-
ρίζει τήν ἀντικατέστησε μέ τή γραφή καί μυριοκαπνι-
σμένο¹⁵⁷.

στ.160. Ἡ γραφή τοῦ E οἱ εὐγενίδες ὅλες φαίνεται
προτιμότερη ἀπό τίς γραφές γυναικес εὐγενίδες τοῦ V,
τῶν εὐγενῶν γυναικес τῶν AZ, κυράδες καί κουρτέ-
σες τοῦ C (τήν τελευταία αὐτή προτιμᾷ ἡ Krawczynski), καί
γυναικес τῶν ἀρχόντων τοῦ L, γιατί ὁ στίχος αὐτός
εἶναι πιθανότατα ἐπανάληψη τοῦ στίχου 52, ὅπου τά περισ-
σότερα χειρόγραφα (CPVLE) δύνουν τή γραφή οἱ εὐγενίδες
ὅλες.

στ.165. κοντίκιν: Ἡ γραφή τῶν CP κοντίκιν πρέπει
νά εἶναι ἡ γνήσια, ἐνῶ ἡ γραφή κουτίκιν τῶν VE πρέπει
νά προέρχεται ἀπό κακή μεταγραφή τοῦ πρώτου ν, πού ἔγινε
υ. Τό ἴδιο λάθος παρουσιάζουν τά χειρόγραφα στοῦς στί-
χους 175 (πουτίκιν VE πουδούκι L πουδύκι CP) καί
213 (πουτίκιν CPVE πουδύκιν L πουδούκιν L^a), ἐνῶ
στή δεύτερη αὐτή περίπτωση μόνο τό A δύνει τή σωστή γρα-
φή κοντίκι¹⁵⁸.

στ.169. Ἡ γραφή τῶν VLAZ ἀπό τοῦς πόδας... ὅτι
εἶσαι αἵματωμένα εἶναι ὀπωσδήποτε σωστότερη ἀπό τή γρα-
φή τῶν CPE ἀπό τοῦς πόδας (ἐκ τά κοδάρια E) ὅτι
εἶναι αἵματωμένα (-να E)¹⁵⁹. Τό νόημα τοῦ χωρίου εἶ-

ναί: "ἀπό τῆ μιᾶ μεριά, εἶσαι πόρνη (στ.168), καί, ἐπι-
κλέον, ἀπό τὰ πόδια σου (πού εἶναι κόκκινα) φαίνεσαι ὅ-
τι εἶσαι αἱματωμένη, δηλ. μπλεγμένη σέ φόνο¹⁶⁰, καί ὄχι ὅ-
πως τό κατάλαβαν τὰ χειρόγραφα CPE "εἶσαι πόρνη καί φαί-
νεσαι (ὅτι εἶσαι πόρνη), ἐπειδή τὰ πόδια σου εἶναι αἱμα-
τωμένα", πού δέ δύνει ἱκανοποιητικό νόημα.

στ.170. καί φαίνεσαι ἐξοπίσω: Εἶναι φανερό ὅτι ἀ-
πό τῆ γραφή τῶν CPVL καί φαίνεσαι ἐξοπίσω προέρχεται
ἡ γραφή τοῦ E καί φθάνει σε εἰς τόν κῶλον, καί ὄχι
τό ἀντίστροφο. Οἱ Βυζαντινοί θεωροῦσαν κομψό τό γυναικεῖο
μαντί, ἄν ἦταν κολύ μακρú, ἐνῶ ἀντίθετα θεωροῦσαν ἄσεμνο
τό κοντό¹⁶¹.

στ.176. Ἡ γραφή τῶν CPVL ποσῶς εἶναι ἐπικρατέστε-
ρη (ὅτι E). Τό ἐπίρρημα ποσῶς συνοδεύει πάντοτε (πβ.
στ.136, 151, 285) τήν ἄρνηση οὐκ-οὐδέν, ὅπως κί ἐδῶ,
ἐνῶ τό εἰδικό ὅτι δέν τό βρῖσκουμε ποτέ μέ αὐτές τίς
ἀρνήσεις. Ἐξάλλου, σέ ὄλες τίς περιπτώσεις ὅπου στό κεύ-
μενο ὑπάρχει εἰδική πρόταση χωρίς τό ὅτι τό χειρόγραφο E
τό προσθέτει: στ.281 καί λέγεις σεβαστοῦ καιδύν ὑ-
πάρχεις (εἶσαι LA) CPVLA : καί λέγεις ὅτι σεβα-
στοῦν καιδύν εἶμαι καί ὑπάρχω E, (387 ἐσέν ἡξεύ-
ρουν σε...) 388 ἄν εὔρης CPVL : ὅτι ἄν εὔρης E ,
(442 ἡξεύρομέν...) 443 κλέπτρια (καί κλ. CPV) CPV
L : ὅτι εἶσαι κλέπτρεα E, 446 ἦ δέ νά ποῦμεν ἀ-
δικεῖς CPVL : νά εἰποῦμεν ὅτι ἀδικεῖς E¹⁶², 565 εἶ-
πεν, ἄν σ'εὔρη CPV : εἶπον ὅτι ἄν σέ εὔρα E, (583
γινώσκεις...) 584 πολλάκις ἄν ἐγέννησεν CPV : ὅτι
ὅταν ἐγέννησεν E, (638 οἱ πάντες τό θωροῦσιν) 639

οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σας (C)PV : τό πώς οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σε E¹⁶³.

στ.177. Πιθανότερη ἢ γραφή τῶν CPV εἰς τὰ μηχάνια ἀπάνω ἀπό τή γραφή τῶν LEAZ ἀπάνω εἰς τὰ μηχάνια, γιατί τό ἐπίρρημα ἀπάνω ἀκολουθεῖ δύο φορές τό ἐμπρόθετό του (στ.405 καί 444) καί μία μόνο φορά βρίσκεται μπροστά ἀπό αὐτό (στ.5). Ἡ γραφή τὰ μηχάνια (Krawczynski) εἶναι ἢ τυπογραφικό λάθος ἀντί γιά μηχάνια ἢ, πρῶγμα πιθανότερο, κακή μεταγραφή τῆς γραφῆς τῶν χειρογράφων CPV μηχάνιαπάνω.

στ.179. Λόγοι συντακτικοῦ καί νοηματικοῦ ἐπιβάλλουν νά δεχθοῦμε τή γραφή ἔφας (ἔφαγες AZ) τῶν EAZ καί ὅχι τή γραφή ἔφαγεν τῶν CPVL, πού προτιμᾷ ἢ Krawczynski: ἡ πέρδικα ἀπευθύνεται στό κοντίκιν καί τοῦ μιλά στό β' ἐνικό πρόσωπο (ἡξεύρεις, ὅταν ἔστεκες... ἡ ράχη σου... ἔφας... ἐφόρεις... οὐκ εἶχες... ἐμπάλωσες τό ροῦχον σου...φορεῖς το... οὐκ ἔχεις νά τό ἀλλάξης...). Ἡ ἔκφραση ἔφας... τήν ζούπαν πρέπει νά εἶναι ἀνάλογη μέ τίς νεοελληνικές ἐκφράσεις ἔφαγες τὰ ροῦχα σου, τὰ παπούτσια σου "ἔλιωσες τὰ ροῦχα σου, τὰ παπούτσια σου". Ἀντίθετα, τό ρῆμα ἔφαγεν δέν ἔχει ὑποκείμενο, καί εἶναι δύσκολο νά δεχθοῦμε τήν ἐρμηνεῖα τῆς Krawczynski ὅτι ὑποκείμενό του εἶναι ὁ καπνός ἢ τοῦ καπνοῦ ἢ βία. Φυσικά, ἀποκλείεται νά εἶναι ὑποκείμενο ἡ ράχη, πού συντακτικά θά μπορούσε νά εἶναι.

στ.182. Προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τοῦ E νά τό ἀλλάξης ἀντί γιά τή γραφή τῶν CPL ν' ἀλλάξης ἄλλον, πού εἶναι ἄμετρη. Ἡ γραφή τοῦ V τίς ν' ἀλλάξης (Krawczynski)

ὀφείλεται ἕως σέ προσπάθεια τοῦ κωδικογράφου ¹⁶ νά ἀποκαταστήσει μετρικά τόν ἄμετρο αὐτόν στίχο.

στ.183. Ἡ γραφή θεωροῦσιν τοῦ Α φαίνεται ἐδῶ πιθανότερη ἀπό τίς γραφές θεωροῦν το τοῦ Ε, τό ἐβλέπουν τῶν CPVL (πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski) καί τό γινώσκουν τοῦ Ζ, γιατί στίς πέντε ἄλλες περιπτώσεις πού ἐπαναλαμβάνεται ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος καί οἱ δύο οἰκογένειες δύνουν βασικά τόν τύπο θεωροῦσιν. Πβ.στ.145 θεωροῦσιν CPVLAZ : θεωρεῖτε Ε, 299 θεωροῦσιν CPVL : θεωροῦν Ε γινώσκουν AZ, 342 θεωροῦσιν CA : θεωροῦν PVL θεωρεῖτε Ε γινώσκουν Ζ, 439 θεωροῦσιν CPVL : θεωροῦν Ε, 638 θεωροῦσιν CPVL : θεωροῦν Ε.

στ.188. Ἡ γραφή τῶν CPVL ἀπό σκαρλάτο εἶναι ἐδῶ ἡ lectio difficilior. Ἡ γραφή τῶν EAZ (καί) σκαρλατένιες δημιουργήθηκε γιά νά ἐξομαλυνθεῖ γραμματικά ὁ στίχος, ἐπειδή θεωρήθηκε ὅτι τό σκαρλάτο εἶναι ἐκίθετο καί ὄχι οὐσιαστικό.

στ.189. Ἡ γραφή τῶν EAZ καί ὀμμάτια (μάτια AZ) πλουμισμένα εἶναι lectio difficilior σέ σχέση μέ τή γραφή τῶν CPVL μαῦρα μάτια ὠραῖα. Ἄλλωστε τά μάτια τῆς κέρδικας εἶναι πλουμισμένα (πολύχρωμα) καί ὄχι μαῦρα. Ἡ γραφή τῶν CPVL προέρχεται ἀπό στερεότυπη ἔκφραση, πβ. π.χ. Ἄλφάβ. τῆς ἀγ., στ.813 ἔχεις καί χεύλη κόκκινα, ἔχεις καί μαῦρα μάτια Ἰμπέρ., στ.84 τά μάτια του ὀλόμαυρα κ.ᾶ.

στ.190. Ἡ γραφή τῶν AZ ὡς κέρδικα ὀπού εἶμαι φαίνεται σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL μάλλον καί τό μανδύ μου, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski. Στό στίχο 190 καί

στούς στίχους 191-192 υπάρχει ή ίδια δομή μέ παράλληλες έκφράσεις: πρέπουν με οί κάλτσες μου (στ.190) ~ τό μανδύ μου... πρέπει με (στ.191-192)· ώς κέρδικα όπου εζμαι (στ.190) ~ ώς αρχόντισσα καί ώς εζμαι εύγενίδα (στ.192).

στ.191-192. 'Η γραφή τών χειρογράφων EAZ στό στίχο 191 καί τό μανδύ μου τό φορῶ εζναι καλύτερη από τή γραφή τών CPL καί αν τό φορῶ τό ροῦχο μου¹⁶⁵, γιατί στούς στίχους 190-196 ή κέρδικα άπαντᾶ λέξη πρόσ λέξη σέ ὅσα τήν κατηγορήσε τό ποντίκιν¹⁶⁶ στούς στίχους 168-172 (πβ. συγκεκριμένα τό στίχο 170 καί τό μανδύ σου εζν' κοντό καί φαίνεσαι έξοκίσω), ένῶ ή γραφή τών CP(V)L άναφέρεται στούς στίχους 180-182, πού δέν άνήκουν σ' αυτή τή νοηματική ένότητα. Στη συνέχεια προτιμοῦμε στό στίχο 192 τή γραφή τοῦ E πρέπει με ώς αρχόντισσα καί ώς εζμαι εύγενίδα από τίς γραφές τών AZ ὁμοιάζει μου καί πρέπει μου ώς εύγενής όπου εζμαι καί τών CPVL πρέπουν με καί τά ροῦχα μου ώς εύγενήν γυναίκα (πού προτιμᾶ ή Krawczynski), γιατί τό ώς αρχόντισσα δύνει πλάτος στόν αύτοέπαινο τής κέρδικας, ένῶ τό κείμενο τών CPL καί αν τό φορῶ τό ροῦχο μου ... πρέπουν με καί τά ροῦχα μου εζναι φανερά ταυτολογικό.

στ.191. ὁπόθεν: Τό χειρόγραφο V δύνει στη θέση αυτή τή γραφή ένθα γοῦν (τά CP ένθα), για να έχει έναν ἄρτιο μετρικά στίχο, αλλά τό γοῦν εζναι στεμματικά ὑποκτο, άφοῦ δέν τό παραδίδουν τά χειρόγραφα τής ίδιας οίκογένειας CP, καί πιθανότατα άποτελεῖ προσθήκη τοῦ γρα-

φέα τοῦ V. Ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ τή λέξη γοῦν πάντοτε στήν 4η συλλαβή (πβ.στ.201, 282, 405, 525, 528, 659). Γιά τό λόγο αὐτόν προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή ὀπόθεν τῶν LAZ, πού εἶναι μετρικά σωστή καί πού ἀποτελεῖ lectio difficilior μέ τή σημασία "ὄπου": αὐτή τή σημασία ἔχει ἐξάλου τό ὀπόθεν καί στίς δύο ἄλλες περιπτώσεις πού ἀπαντᾷ στό κείμενο (στ.202 ὀπόθεν στέκω, κάθωμαι, στ.302 ὀπόθεν καί ἄν εἶσαι). Ἀντίθετα, ἡ μετρικά ἑλλειπής γραφή τῶν CP ἔνθα καί ἡ μετρικά σωστή γραφή τοῦ V ἔνθα γοῦν ἀποτελοῦν ἐξομάλυνση τῆς lectio difficilior ὀπόθεν.

στ.193 Προτιμοῦμε τή γραφή τῶν EAZ τό δέ ἀπό τή γραφή τῶν CPVL τό νά, γιατί ἡ ἔκφραση τό δέ σημαίνει "τό ὅτι δέ, ὅσο γιά τό ὅτι", ὄπου ὁ σύνδεσμος δέ διατηρεῖ τήν ἀνταποδοτική σημασία του (μέν-δέ): εἰσάγει τό δεύτερο σκέλος τῆς ἀπάντησης πού δύνει ἡ κέρδικα στή διπλή κατηγορία πού τῆς ἀπηύθυνε ἡ νυχτερίδα:

Νυχτερίδα: α.στ.168-170: Ἡξεύρομέν σε, ... | καί ἀπό τοὺς πόδας φαίνεσαι ὅτι εἶσαι αἵματωμένη.

β.στ.171-172: Καί ὄπου καθύσης νά λαλῆς πάντοτε καί στριγγίζεις...

Πέρδικα: α.στ.188-192: Ἐγώ τὰς κάλτσας τὰς φορῶ εἶναι ἀπό σκαρλάτο ...

β.στ.193-205 Τό δέ φωνάζω πάντοτε εἰς ὄλα τά ἀκρωτήρια ...

στ.197. Ἡ γραφή τῶν EAZ ἀμή κουλίτσια ἔποικα.εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL κουλίτσια ἐκού-

ησα. Πβ. τούς στίχους 459-460, όπου υπάρχει ανάλογη έκφραση με την ἔδρα δομή (οὐδέ...οὐδέ...|ἀμή...). Τό ἔποικα τῶν EAZ εἶναι πολύ συχνότερο (πβ.στ.242, 247, 365, 415, 491, 500) ἀπό τό ἐποίησα (πβ.στ.636) πού δύνουν τά CPVL, προφανῶς γιά νά ἀποκατασταθεῖ μετρικά ἡ παράλειψη τοῦ ἀμή.

στ.202. Ἡ γραφή τῶν CPVL ὀπόθεν στέκω φαίνεται σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν EAZ καί ἄν (ὅταν E) περπατῶ (περπ- E). Ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ ὕφους τοῦ ποιητῆ ἡ ἀναδίπλωση ἀσυνδέτων μέ ἓνα δεύτερο ρῆμα πού ἔχει τή σημασία τοῦ πρώτου¹⁶⁷.

στ.207. Ἡ γραφή τῶν AZ οἱ εὐγενεῖς φαίνεται καλύτερη ἀπό τή γραφή τῶν CPL εὐγενικού. Ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ τούς τύπους εὐγενῶν (στ.608), εὐγενίδες (στ. 52 καί 160), ἐνῶ μόνο στό στίχο 262 χρησιμοποιεῖ ὡς ἐπίρρημα τόν τύπο εὐγενικά. Ἡ ἔδρα ἔκφραση (οἱ ἄρχοντες, οἱ εὐγενεῖς) ἀπαντᾷ καί στήν "Παιδιόφραστο διήγηση", στ. 298 καί 879.

στ.213. Ἡ γραφή τῶν CPVL ἀπό τήν κακοτύχην εἶναι νοηματικά καλύτερη καί ἀποτελεῖ ἐκτίταση τῆς προηγούμενης λέξης κακορίζικον¹⁶⁸. Ἡ γραφή ἀσσύσουμον, κωλάτον τοῦ E ὑπάρχει καί στό στίχο 474¹⁶⁹, ἐνῶ ἡ γραφή τοῦ A (τό Z δέ σώζει αὐτόν τό στίχο) καί νυχτοπερπατάρη (=ρι) ὀφείλεται στήν τάση τῶν AZ νά ἀπλουστεύουν τό κείμενο¹⁷⁰. Ἀνάλογη εἶναι καί ἡ ἀντικατάσταση ἀπό τά AZ τῆς *lectio difficilior* τοῦ ἀρχετύπου κερά καπνοσκατάλη (στ.155) μέ τή γραφή καί μυριοκαπνισμένο.

στ.214. Ἡ γραφή τῶν CPL^a *ā*ρατον (= *ā*φαντον) εἶναι νοηματικά καλύτερη ἀπὸ τὴν γραφή τοῦ A *ā*όρατον, γιατί τό νόημα τοῦ χωρίου εἶναι "νά σέ *ā*ρουν", δηλ. νά σέ ἐξαφανίσουν, νά σέ ἀρπάξουν καί νά σέ ἐξορίσουν μακριά ἀπό τόν κόσμον, σέ ἓνα βράχο¹⁷¹. Ἀντίθετα, ἡ γραφή *ā*όρατον τοῦ A, πού ἀντιπροσωπεύει ἐδῶ τὴν γραφή τῆς οἰκογένειας β, προέρχεται ἀπὸ ἄγνοια τῆς σημασίας τῆς γραφῆς *ā*ρατον τοῦ ἀρχετύπου. Ὅσο γιά τὰ χειρόγραφα V (*ā*όρατος) καί L (*ā*φαντος), πρέπει νά ὑποθέσουμε ὅτι στόν κοινό προγονό τους, τό *o*, ἔγινε ἡ ἴδια ἀπλοποίηση, ὅπως καί στό χειρόγραφο A.

στ.220. Ἡ γραφή τῶν CLE *ku*ρνομούαλον, πού εἶναι ἀμάρτυρη (ἡ Krawczynski τὴν υἱόθετεῖ χωρὶς νά τὴν ἐρμηνεύει), εἶναι προτιμότερη ἀπὸ τὴν ἐπίσης ἀμάρτυρη γραφή τῶν VA¹² *ku*ρουνόμουαλον, γιατί εἶναι ἡ στεμματικά σωστή καί γιατί ἀποτελεῖ τὴν *lectio difficilior*, πού τό A, ἡ μᾶλλον ὁ πρόγονός του (ε'), τὴν ἐξομάλυνε κατὰ τὴν συνήθειά του¹⁷² σέ *ku*ρουνόμουαλον. Τό ἐπίθετο *ku*ρνή σῶζεται σέ σύνθετα ἐπίθετα στήν Κρήτη καί σημαίνει "ἐκεῖνη πού ἔχει τό χρῶμα τῆς *ku*ρούνας" (π.χ. *ku*ρναστεράτη, *ku*ρνολάγαρη κλπ.)¹⁷³. Ἐδῶ φυσικά τό *ku*ρνομούαλος σημαίνει "ἐκεῖνος πού ἔχει τό μυαλό τῆς *ku*ρούνας". Βλ. καί Κοραῆ, ὁ. π., I, σελ.236: "Λεῖπει ἀπὸ τὰ κοινὰ λεξικά ἡ *ku*ρούνα ὡς καί τό σύνθετον *ku*ρουνόμουαλος, ὁ ἔχων ἐγκέφαλον κορώνης, προσόμοιον μέ τῶν Γάλλων τό παροιμιῶδες *il y va... comme une corneille ...*".

στ.221. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν EA μέ τό (*ku*λύν *ku*ουκάριον) ἀπὸ τὴν γραφή τῶν CPVL μετά (*ku*λύν *ku*ουκά-

ρην). Σέ δύο άλλες περιπτώσεις (στ. 54 καί 61) υπάρχουν στό δεύτερο ήμιστίχιο ανάλογες ἐκφράσεις (στ. 54 ... μέ τό ἄχρηστον δερμάτιν, στ. 61 ... μέ τάς μαυρέας κάλτσας), πού συμπληρώνουν τήν περιγραφή ἑνός κουλιού. Ἀντίθετα, στό στίχο 181 προτιμοῦμε τή γραφή μετά + αἰτιατική (μετά λινόν πανύτσιν CPVL : μέ τό φιλόν πανύτσιν E), γιατί ὁ ἐμπρόθετος αὐτός προσδιορισμός τοῦ τρόπου, πού ἀναφέρεται ἀόριστα σέ ἕνα "λινόν πανύτσιν", δέ χρειάζεται ἀρθρο¹⁷⁵, ἐνῶ παράλληλα ἡ γραφή φιλόν τοῦ E φαίνεται νά εἶναι ἡ μετάφραση τῆς γραφῆς λινόν τῶν CP VL.

στ. 222. Προτιμοῦμε τή γραφή φανερά τῶν EA ἀπό τή γραφή πάντοτε τῶν CPVL, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί ἔτσι ὁ καρκαρίνος χαρακτηρίζει τήν ὄρνιθα ὄχι ἀπλῶς πόρνη, ἀφοῦ πορνεύει μᾶλλον μέ τούς υἱούς της, ἀλλά καί ἀδιάντροπη (στ. 221), ἀφοῦ πορνεύει φανερά: τό φανερά ἐπιτείνει τό ὑβριστικό ρῆμα πορνεύεις, ἐνῶ ἡ γραφή πάντοτε τῶν CPVL ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τό μᾶλλον, πού σημαίνει "τίς περισσότερες φορές, κατά προτίμηση".

στ. 223. Ἡ γραφή τσαννή, πού σώζουν τά χειρόγραφα CP(L)E, εἶναι ἡ στεμματικά σωστή καί ὄχι ἡ γραφή μωρή τῶν VA¹⁷⁶, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski καί πού εἶναι μετάφραση¹⁷⁷ τῆς σπανιότερης λέξης τσαννή¹⁷⁸.

στ. 231. τόν καρκαρίνον: Ἡ λέξη ἀπαντᾷ στόν "Πουολόγο" μέ τόν παλαιότερο τύπο καρκαρίνος καί μέ τό νεώτερο κακαρίνος¹⁷⁹. Στούς στίχους 231-232 τό E δίνει τή γραφή κακαρίνον καί τό L τή γραφή καρκαρίνον, ἐ-

νῶ οἱ γραφές καρκαρίον τῶν CP καί καρκατζάνον τοῦ V ἔχουν κι αὐτές ρ στήν πρώτη συλλαβή. Ἐπιπλέον, στούς στίχους 219 καί 263 καί οἱ δύο οἰκογένειες δύνουν τό ὄνομα καρκατζάς, ἄλλο τύπο τοῦ ὀνόματος καρκαρίνος, μέ ρ στήν πρώτη συλλαβή. Γι'αὐτούς τοὺς λόγους στούς στίχους 231 καί 257 οἱ γραφές τοῦ E καρκαρίνον, κακαρίνε πρέπει νά διορθωθοῦν σέ καρκαρίνον, καρκαρίνε καί στό στίχο 233 ἡ γραφή καρκαρίνε τῶν CPL νά προτιμηθεῖ ἀπό τή γραφή κακαρίνε τῶν VE.

στ.242. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν CPVL (ἔποικες) φρέρης κᾶν ἔξι χρόνους ἀπό τή γραφή τοῦ E (ἔποικες) κᾶν ἔξι χρόνους φρέρης, πού ἀποτελεῖ μετρική ἐξομάλυνση τῆς ἀρχετυπικῆς γραφῆς¹⁸⁰, γιατί ὁ ποιητής χρησιμοποιοῦνται τοῦ τό ἀντικείμενο τοῦ κάμνω καί τοῦ ποῦσω-ἔποικα ἀμέσως δίπλα ἀπό τό ρῆμα, χωρίς νά παρεμβάλλονται ἄλλες λέξεις (πβ.στ.39, 197, 201, 247, 317, 365, 372, 425, 491, 500, 513, 538 καί 636). Ὁ στίχος αὐτός ἔχει ἀπόλυτη ἀντισταχία, καί ἐννοιολογική καί μορφολογική, μέ τό στίχο τοῦ Πρόδρομου (B', 65) ἐκεῖνος ἔχει εἰς τήν μονήν κᾶν δεκαπέντε χρόνους.

στ.246. Ἡ γραφή τῶν L(V) ψέμα εἶναι σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CP ὡς ψόμα, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski. Οἱ δύο αὐτές γραφές εἶναι ἐδῶ στεμματικά ἰσοδύναμες, ἀλλά σέ ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις ὅπου ἀπαντᾷ ἡ ἔκφραση αὐτή (στ.78, 145, 183, 246, 299, 342, 439, 638) ἔχουμε τό λέγω+ψέμα (ψέματα) χωρίς τό ὡς.

στ.248. ἐρύγας τήν κορφήν σου.: Ἡ γραφή τοῦ E ἐρύγας τήν κορφήν σου φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL

μωρέ ἐκ (ὄκ V ἄκ L) τήν κεφαλὴν σου, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski; γιατί εἶναι ἡ lectio difficilior καὶ εἶναι σαφῶς πλεονεκτικὴ καὶ νοηματικὰ πλεονεξία ἀπὸ τῆ γραφῆ τῶν CPVL.

στ.251. μονοκουμπάρης: Ἡ Krawczynski παράγει τὴν ἀμάρτυρη αὐτῆ λέξη ἀπὸ τὸ μονός + κουμπάρος καὶ μεταφράζει "ἐρημίτης". Ἐάν ὁμως τὸ δεύτερο συνθετικὸ ἦταν ἡ λέξη "κουμπάρος, θὰ εἴχαμε τὸν τύπο μονοκούμπαρος πού τὸν βρῆσκουμε στὴ γαμήλια εὐχή "νά ζήσεις μονοκούμπαρος" καὶ πού, φυσικά, δέν ἔχει καμία σχέση μέ τὰ συμφραζόμενα. Πιθανότερο φαίνεται ὅτι τὸ δεύτερο συνθετικὸ τῆς λέξης προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀκουμπῶ: μονοκουμπάρης σημαίνει "αὐτὸς πού ἀκουμπᾷ, πού γέρνει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, πού περπατᾷ μονόπαντα, ὁ κουτσός, ὁ ἀνάπηρος" καὶ χαρακτηρίζει τὸν τρόπο βαδίσματος τοῦ καρκατσᾶ, μετὰ ἀπὸ τὰ βασανιστήρια πού τοῦ ἔκαναν, γιὰ νά τὸν τιμωρήσουμ, βλ. στ.249-251 ἐδέσαν τὰ ποδάρια σου καὶ ἐστραγγούλισάν τα· | ἄλλην ποτέ σου οὐκ ἠμπορεῖς στράταν νά περπατήσης, | καὶ ἐγένου, κακορίζικε, ἀλλιῶς μονοκουμπάρης ("καὶ γιὰ νά τὸ πῶ ἀλλιῶς, ἔγινες μονοκουμπάρης"). Ἀντίθετα, τὰ παιδιὰ τῆς ὄρνιθας (πού ἀποκαλεῖ τὸν καρκατσᾶ μονοκουμπάρη) περπατοῦν εὐγενικά, παλατοαναθρεμμένα (στ. 262).

στ.252. Ἡ γραφή τοῦ E οὐκ ἠμπορεῖς φωμί νά τῆ χορτάσης φαίνεται πιθανότερη ἀπὸ τῆ γραφή τῶν CPVL φωμίν οὐκ ἠμπορεῖς χορτάσει (χορτάσειν L χορτάσαι CP) πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί ὁ ποιητὴς συντάσσει

παντοῦ τό ρῆμα ἤμπορῶ μέ νά + ὑποτακτική (πβ.στ.10, 212 καί 250) καί ποτέ μέ ἀπαρέμφατο. Ὁ Schreiner¹⁸¹ διορθώνει χωρίς λόγο καί τήν κοιλίαν σου <μέ> ψωμίν οὐκ ἤμπορεῖς χορτάσει.

στ.255. Ἡ γραφή ἐκούρευσεν εἶναι ἡ στεμματικά σωστή, ἀφοῦ τήν παραδίδουν τά χειρόγραφα CPE, καί ὅχι ἡ γραφή ἐκούρσεφεν, πού δύνει ἡ Krawczynski ἀπό παρανόληση τῆς γραφῆς τοῦ C ἐκούρευσεν καί τοῦ V ἐκούρσεφαν. Ἄλλωστε, ἡ γραφή ἐκούρευσεν εἶναι καί ἡ νοηματικά σωστή (πβ.στ.247 ἔκτοτε γάρ καί μέχρι νῦν οὐκ ἔποικες μαλλία)¹⁸².

στ.257. Ἐπικρατέστερη ἐδῶ εἶναι ἡ γραφή τοῦ E κακαρύνε (καλύτερα καρκαρύνε)¹⁸³ ἀπό τή γραφή τῶν PVL ἀτυχίτη, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί στό τέλος τοῦ στερεότυπου αὐτοῦ στίχου ἔχουμε συνήθως τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ πού μιλά, καί μία φορά (στ.510) τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ στό ὁποῖο ἀπευθύνονται οἱ βρισιές¹⁸⁴. Στό στίχο 266 βρῖσκουμε στή θέση αὐτή τό ρῆμα κατακρένεις, ἀλλά βλέπουμε ὅτι πῶς πάνω, στό στίχο ἀκριβῶς πού μᾶς ἀπασχολεῖ, ὁ ποιητής ἔχει ἤδη ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ πουλιοῦ.

στ.258. φράση βραχοδαρμένε: Τά χειρόγραφα CPVA ἀνουν τή γραφή βραχοδαρμένε, ἐνῶ τό L δύνει τή γραφή βραχογδαρμένε. Ὁ Schreiner¹⁸⁵ ξεκινώντας ἀπό τήν παρανόληση τῆς Krawczynski (βροχογδαρμένε L) διορθώνει σέ βροχοδαρμένε καί μεταφράζει "du verregneter Klosterbruder". Ἄλλά κι ἂν ἀκόμη τό L εἶχε διαβαστεῖ ἐδῶ σωστά, ἡ γραφή βραχοδαρμένε εἶναι καί στεμματικά ἡ σωστή καί νοηματικά ἀπόλυτα ἱκανοποιητική: ἡ κλητι-

κή βραχοδαρμένε εἶναι καταραστικό ἐπίθετο καὶ σημαίνει "εἶθε νά κλυγεῖς καὶ νά σέ κτυκοῦν τὰ κύματα πάνω στους βράχους", πβ. τή ναξιώτικη κατάρα "πού νά δέρνεσαι μέσα στά κύματα"¹⁸⁶. Μία ἄλλη δυνατότητα θά ἦταν τό βραχοδαρμένε νά διορθωθεῖ σέ ραχοδαρμένε: ἀπό τούς δαρμούς (στ.256) ἡ ράχη τοῦ καρκατσᾶ γδάρθηκε καὶ δέν ξανάβγαλε φτερά, πβ. στ.237 ὁπού ποτέ στήν ράχην σου ποκάμισον οὐ βάνεις (βλ. παραπάνω, σελ.180).

στ.264. Ἡ γραφή τῶν A(E) οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL καὶ βασιλεῖς καὶ δέσποινες, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί στή φθίνουσα πρόοδο οἱ βασιλεῖς ..., οἱ πάντες τῆς συγκλήτου εἶναι λογικότερο νά ἀνήκουν οἱ ἄρχοντες παρά οἱ δέσποινες. Πβ. καὶ Διηγ.Παιδ., στ.500 οἱ βασιλεῖς, οἱ ἄρχοντες καὶ πάντες μεγιστάνου.

στ.269. καὶ ὁ παραγιαλύτης ἤρξατο ἀφασιανόν ὑβρίζειν: Ἐπειδὴ ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος ἀρχίζει πάντα μέ τό σύνδεσμο καί¹⁸⁷, προτιμοῦμε τή γραφή τῶν CE καὶ ὁ παραγιαλύτης ἀπό τή γραφή τῶν PL ὁ παραγιαλύτης καὶ τῶν VA παραγιαλύτης (τήν τελευταία αὐτή γραφή προτιμᾷ ἡ Krawczynski). Ἀλλά τότε, γιά νά ἀποφύγουμε τόν ὑπέρμετρο στίχο, θά πρέπει νά ὑποθέσουμε πώς ὁ ποιητής εἶχε γράψει τόν τύπο παραγιαλύτης μέ συγκοπή τοῦ δευτέρου α, σύμφωνα μέ τό νόμο τοῦ Kretschmer¹⁸⁸.

στ.272. ἀτυπύν: Τά χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας α δένουν βασικά τόν τύπο ἀτουπύν, ἐνῶ τό χειρόγραφο E τόν τύπο ἀτυπύν. Ἡ λέξη εἶναι "ἄπαξ λεγομένη" (ἴσως ἡ πρό-έλευσή της εἶναι τουρκική¹⁸⁹), καὶ ἔτσι εἶναι δύσκολο νά ἀποφασίσει κανεὶς ποιᾶ ἀπό τίς δύο γραφές εἶναι ἡ σωστή.

Στή συνέχεια τοῦ στίχου προτιμότερη ἢ γραφή τοῦ E καί ἔχει ἀπό τή γραφή τῶν CPVL νά 'χη πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski, γιά λόγους νοηματικούς: πρόκειται γιά διαπίστωση - περιγραφή καί ὄχι γιά ὑπόθεση. Γιά τόν ἴδιο λόγο καί στόν ἐπόμενο στίχο ἡ γραφή τῶν PE ἔχει εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CVL νά 'χη, πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski.

στ.275. Ἡ γραφή πῶ, πού δίνει ἡ Krawczynski, δέ σώζεται ἀπό κανένα χειρόγραφο· τά χειρόγραφα EA δύνουν τή γραφή εἰπῆ, τά CP πῆ, τό L εἰποῦν καί τό V ποῦν (τό χειρόγραφο Z δέ σώζει τό στίχο). φαίνεται λοιπόν πῶς ἡ γραφή πῶ εἶναι σωτηρία διόρθωση τῆς Krawczynski, προφανῶς γιά νά γίνει ὁμαλότερη ἡ συνύληψη μέ τήν ἐπόμενη λέξη ὅτι (ἡ Krawczynski ἔχει σημειώσει ὑφέν κάτω ἀπό τίς δύο λέξεις: πῶ ὅτι). Δέ χρειάζεται ὅμως νά διορθώσουμε τή γραφή τοῦ ἀρχετύπου εἰπῆ σέ πῶ. Στή συνέχεια τοῦ στίχου προτιμότερη φαίνεται ἡ γραφή τοῦ E Αὐναμάδας, πού εἶναι ἡ lectio difficilior καί πού πρέπει νά ἀποτελεῖ παραφθορά τοῦ Ἄνεμάδας (οἱ Ἄνεμάδες εἶναι ἡ γνωστή βυζαντινὴ οἰκογένεια¹⁹⁰), ἀπό τίς γραφές τῶν ἄλλων χειρογράφων: ἡ γραφή τοῦ A Εὐγενάδες πρέπει νά ὀφείλεται στήν τάση τοῦ προγόνου τοῦ A νά ἀντικαθιστᾶ δυσνόητες λέξεις ἢ ἐκφράσεις μέ ἄλλες ἀπλούστερες¹⁹¹. ἡ γραφή τῶν CPVL Σεβαστάδας (-δες VL), πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, προέρχεται ἀπό τό στίχο 277, ὅπου ὅλα τά χειρόγραφα δύνουν τή γραφή Σεβαστάδας¹⁹². φαίνεται πῶς ὁ κωδικογράφος τοῦ ὑπαρχέτυπου α, καθὼς ἀντέγραφε, πήδησε ἀπό τόν ἕνα στίχο στόν ἄλλο (τά δύο ἡμιστίχια ἄλλωστε ἀρχίζουν μέ τήν ἴδια λέξη), μέ ἀποτέλεσμα νά μᾶς δώσει δύο φορές τήν ἴδια γραφή. Ἡ Krawczynski, γιά νά ἀποφύγει τήν ἐπανάληψη τῆς ἴδιας λέ-

ξης, μεταφέρει από τό στίχο 275 στο στίχο 277 τή γραφή από τούς Εύγενάδας, θέτοντάς την, έσφαλμένα, μέσα σε πλάγιες άγκύλες.

στ.289. μέ τήν χοιρνήν τήν τρίχαν: Προτιμοῦμε τή γραφή τῶν CLA χοιρνήν¹⁹³ από τή γραφή τῶν PVE(Z) χοιρνήν, έπειδή άλλωσ ό στίχος είναι υπέρμετρος. Αντίθετα, ή Krawczynski, προτιμά τή γραφή χοιρνήν καί όβελίζει αυθαίρετα τό άρθρο μπροστά από τό επίθετο.

στ.300. Ό στίχος αυτός πού ακολουθεῖ μετᾶ από τό στερεότυπο στίχο ού λέγω φέματα... θωροῦσιν δέν αρχίζει ποτέ μέ τό καί, οὔτε καί στο στίχο 440 πού αρχίζει, όπως καί ό στ.300, μέ τό ότι, καί όπου ή προσθήκη τοῦ καί δε θα προκαλοῦσε μετρική ανωμαλία, όπως πιθανόν να συνέβαινε στις άλλες περιπτώσεις. Γι'αυτό λοιπόν έδω ή γραφή τῶν VLAZ ότι υπερέχει από τή γραφή τῶν CPE καί ότι.

υίός εῖσαι: Προτιμότερη ή γραφή τῶν EAZ υίός εῖσαι, γιατί ό στίχος αυτός είναι μίμηση τοῦ Πρόδρομου III,93 σαρδαμαρίου παιδίν εῖσαι, χαβιαροκαταλύτου¹⁹⁴. Αντίθετα, ή γραφή τῶν CPL εῖσαι υίός αποτελεί μετρική έξομάλυνση τῆς γραφῆς πού σώζουν τά EAZ. Επιπλέον, ανάλογη έκφραση μέ τή γραφή τῶν EAZ στο στίχο αυτόν δύνουν καί τά CPV στο στίχο 647: Εγώ κόμη παιδίν ἤμουν...

στ.301. Η γραφή τοῦ E κρατεῖς καί τό (σουβλύν) είναι προτιμότερη από τή γραφή τῶν CPV κρατεῖς το τό (σουβλύν), πού προτιμά ή Krawczynski. Έτσι αποφεύγεται ή κακόζηλη επανάληψη τοῦ το τό. Τό καί είναι έδω έπι-

στ.312. οὐκ εἶδα το νά ἀλλάξης: Ἡ Krawczynski μεταγράφει ἀδικοιολόγητα τή σωστή γραφή τῶν χειρογράφων εἶδα σέ οἶδα· ἀλλά μέ τόν ἐνεστῶτα οἶδα ἔπρεπε νά εἶχαμε νά τό ἄλλαξης ἢ νά τό ἔχης ἀλλάξει.

στ.316. Ἡ γραφή τῶν CPVE οὐκ εἶπῶ το εἶναι ἀντίθετη μ' αὐτήν πού περιμένει κανείς: ὁ ἀφασιανός ἀπειλεῖ τόν παραγιαλίτη ὅτι θά τό πεῖ (= θά τόν καταγγεῖλει) στόν ἀετό, καί ὄχι ὅτι δέ θά τό πεῖ. Τό οὐκ εἶναι λοιπόν ὑποκτο, ἐνῶ ἡ συμφωνία τῶν CPV μέ τό E δείχνει ὅτι τό λάθος βρισκόταν ἤδη στό ἀρχέτυπο¹⁹⁸. Ἡ παλαιογραφικά κλησιέστερη καί νοηματικά ἀνεκτή λέξη εἶναι τό γοῦν, πού ὅμως ὁ ποιητής τό χρησιμοποιοῦε στήν 4η συλλαβή τοῦ στίχου¹⁹⁹. Ἡ διόρθωση λοιπόν τοῦ οὐκ σέ γοῦν γίνεται μέ κάθε ἐπιφύλαξη, *exempli gratia*. Ὅσο γιά τή γραφή τῶν LAZ τό εἶπῶ πρέπει νά προέρχεται ἀπό διόρθωση τοῦ ε²⁰⁰, ἐνῶ ἡ διόρθωση τοῦ Σάθα ἐξεῖπῶ τῶ, πού τήν υἱοθετεῖ καί ἡ Krawczynski, πρέπει νά ἀπορριφθεῖ, γιατί ὁ ρηματικός αὐτός τύπος δέν ἀπαντᾷ πουθενά στό ποίημα.

στ.320. Ἡ γραφή τῶν CPVL ὁ βασιλεύς ὁ μέγας εἶναι καλύτερη ἀπό τή γραφή τῶν AZ ὁ μέγας βασιλέας, γιατί τό ὄνομα βασιλεύς ἀπαντᾷ παντοῦ μέ αὐτή τή μορφή καί ποτέ μέ τή μορφή "βασιλέας" (πβ. στ. 1, 314, 376, 653). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τόν τύπο βασιλέας τόν δύνουν τά AZ, πού ἔχουν τήν τάση νά χρησιμοποιοῦν δημωδέστερους τύπους²⁰¹.

στ.322. Προτιμοῦμε τή γραφή τῶν EAZ σημαδεμένος, γιατί εἶναι καλύτερη νοηματικά: "νά εἶναι σημαδεμένος, γιά νά τόν γινώσκουν ἅπαντες²⁰² καί νά τόν ὀνειδίζουν²⁰³".

ὅπως λείπει ὁ ποιητής στὸν ἐπόμενο στίχο, ἐνῶ ἡ γραφή συμπαθημένος τῶν CPVL ἔρχεται σέ ἀντίφαση μέ τό περιεχόμενο τοῦ στίχου αὐτοῦ. Ἀντίθετα, ὁ Λ. Πολύτης ξεκινώντας ἀπό τήν ἐσφαλμένη ἐκτίμηση ὅτι ὁ Ε "εἶναι κακός κώδικας καί συχνά παραλλάζει καί ἀλλοιώνει τό κείμενο"²⁰⁴, ὑποθέτει πῶς "τό σημαδεμένος εἶναι ἀπό τίς συνηθισμένες ἀλλαγές τοῦ Ε καί δέν μπορεῖ νά ἀντιπροσωπεύῃ τή σωστή γραφή, ἀντίθετα πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους κώδικες". Κατά τή γνώμη του "ἡ φράση εἶναι τυπική γιά παρόμοιες περιστάσεις: νά 'ναι συμπαθημένος (μπορεῖ καί εἰρωνικά : ἄς πᾶν στό καλό)"²⁰⁵. Ἀλλά τό Ε ἀποδεικνύεται σέ πάρα πολλές περιπτώσεις ὅτι εἶναι πολύ καλό χειρόγραφο²⁰⁶, καί, ἐπιπλέον, στήν περίπτωση αὐτή δέν πρόκειται γιά " συνηθισμένη ἀλλαγή τοῦ Ε" ἀλλά γιά τή γραφή τοῦ ὑπαρχέτυπου β, ἀφοῦ τή γραφή σημαδεμένος τή σώζουν καί τό χειρόγραφο Α (πράγμα πού, φαίνεται, δέν τό πρόσεξε ὁ Λ. Πολύτης) καί τό Ζ (χειρόγραφο πού δέν μπόρεσε νά χρησιμοποιοῦσε στήν ἔκδοσή της ἡ Krawczynski)²⁰⁷.

στ.327. Καλύτερη ἡ γραφή τῶν CPVL μελανομύτρια ἀπό τή γραφή τῶν AZ μελανομύτρια. Στούς στίχους 35 καί 496 ἔχουμε δύο σύνθετα μέ ἀνάλογο σχηματισμό (στ.35 τσαμπουνομύτρια CPVL : -τριε Ε τσαπανομύτρια AZ καί στ. 496. κουτσομύτρια CVL : κουτσομύτρια Ρ), πράγμα πού δείχνει ὅτι σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις ἡ γραφή τοῦ ἀρχέτυπου ἦταν -μύτρια -μύτρια καί ὄχι -μύτρια. Πβ. ἐπίσης τό ὄμοιο θηλυκό ὄνομα κλέπτρια στούς στίχους 443 καί 454, καί κριτ. παρατ. στό στίχο 35.

στ.328. Στό στερεότυπο αὐτόν στίχο, πού τόν ὀνομάζου-

με "γύρισμα"²⁰⁸, ἔχουμε πάντα τό ρῆμα γυρίζει (κβ. στ.71, 111, 137, 175, 231, 286, 329, 531, 621) ἢ στρέφεται (κβ. στ.12, 41, 378, 483). Γι' αὐτό προτιμοῦμε ἐδῶ τή γραφή τῶν EA ἐγύρισεν ἀπό τή γραφή τῶν CPVL ἀπήρξατο, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski καί πού προέρχεται ἀπό ἕναν ἄλλο, στερεότυπο ἐπίσης, στίχο (κβ.στ.31, 58, 132, 165, 219, 269, 325, 417, 468, 598), πού τόν ὀνομάζουμε "μετάβαση"²⁰⁹.

στ.329. Ἡ γραφή τῶν EA ἐμέν τά συντυχαίνεις εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL ἐμέναν καταλέγεις, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski. Τήν ξαναβρίσκουμε στό στίχο 127, ὁ ὁποῖος ἔχει τήν ἴδια δομή μέ τό στίχο 330, ὅπως τουλάχιστον τόν παραδίδουν τά χειρόγραφα CPVL.

στ.341. Ἡ γραφή τῶν CPVL ὀλώμους τούς ἰχθύας χρησιμοποιεῖται ἀκόμη δύο φορές (στ.44 καί 348), ἐνῶ ἡ γραφή χωρίς ψωμί τό ψάρι, πού δύνουν τά AZ, δέν ἀπαντᾶ πουθενά ἄλλοῦ στό ποίημα καί φαίνεται νά εἶναι παράφραση τῆς γραφῆς τοῦ ἀρχετύπου.

στ.349. Μέ τή γραφή τῶν CPVL ὡς ἔμαθες ἀντί ὡς ἐσυνήθισες τῶν (E)AZ διατηρεῖται τό χλιαστό σχῆμα πού ὑπάρχει στό στίχο 341 καί στους στίχους 348-349:

ἐμάθετε.	καί ἐτρώγετε
καί τρώγεις	ὡς ἔμαθες

στ.357. Ἡ γραφή τῶν EAZ φράγκικα εἶναι πιθανότερη. Ἡ γραφή τῶν CPVL μωρή καί, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, εἶναι ἀπλό παραγέμισμα, πού καταστρέφει τό συμμετρικό σχῆμα Ρωμαίου ... φράγκοι (στ.355), ρωμαίικα ... φράγκικα (στ.357). Ἐπιπλέον, ἡ κίτσα περηφανεύεται ὅτι ξε-

ρει ὄχι μόνο ρωμαίικα ἀλλά καί μιὰ "ξένη" γλώσσα, τά φράγικα, ἐνῶ ἡ "ἀμόρφωτη" πασιδόνα, ὅταν ἀκούει τήν κίτσα νά μιᾶ φράγικα, νομίζει ὅτι τραυλίζει.

στ.372. Ἡ γραφή τῶν CPVL περιστεράν νά φύγη εἶναι ὑποκπη, γιατί ἡ ροή τοῦ λόγου διακόπτεται, ἐνῶ τό ρῆμα νά φύγη εἶναι περιττό, ἀφοῦ στό στίχο 374 τό ρῆμα νά μισεύσουν εἶναι ἀρκετό γιά νά καλύψει ὅλα τά κουλιά. Ἀντίθετα, ἡ γραφή τοῦ E πάλιν τήν περιστεράν εἶναι προτιμότερη, γιατί ὁ ποιητής συνηθίζει νά εἰσάγει τό δεύτερο ἡμιστίχο μέ τό πάλιν (πβ.στ.24 πάλιν δρεπανομύτα, 41 πάλιν τόν καπουκάνον, 113 πάλιν βραχοδαρμένε, 162 πάλιν χρυσᾶ ριπίδια, 296 πάλιν εἰς ἀκρωτήριν, 297 καί πάλιν δεύχνεις κάτω, 436 πάλιν τό κρά κραυγάζεις, 485 πάλιν μέ τά πολλά σου, 661 πάλιν ἱεροφάλκον). Φυσικά ἡ διόρθωση τῆς γραφῆς περιστεράν τοῦ E σέ περιστεράν ἐπιβάλλεται γιά μετρικούς λόγους.

στ.374. Ἡ γραφή τῶν CPV τά ... στρουθόκουλα τά ὅλα νά μισεύσουν εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν LE τά ... στρουθόκουλα ὅλα νά (διά νά L) μισεύσουν, γιατί ἡ γραφή τοῦ E εἶναι ἄμετρη -καί αὐτό τό μετρικό σφάλμα προσπαθεῖ νά διορθώσει τό L προσθέτοντας τό διά-. Καί στόν Πρόδρομο (IV, στ.35 Ἄφ' οὗ δέ τᾶς γωνίας μου τᾶς ὅλας ψηλαφήσω) ἔχουμε παρόμοιο φαινόμενο πλεονασμοῦ τοῦ δευτέρου ἄρθρου γιά μετρικούς λόγους²¹⁰.

στ.377. ἐπάρης καί ὑπαγαίνης: Προτιμότερη φαίνεται ἐδῶ ἡ γραφή ἐπάρης τῶν CPVL καί ἡ γραφή ὑπαγαίνης τοῦ E, ἀπό τίς γραφές ἀντίστοιχα λάβης τοῦ E καί μισεύσης τῶν CPVL, γιατί τό ζεῦγος αὐτῶν τῶν ρημάτων ἀ-

ποτελεῖ φόρμουλα πού βρίσκεται στό δεύτερο ἡμιστίχιο καί τῶν στίχων 38, 144 καί 497²¹¹, ἐνῶ αὐτό δέν ἰσχύει γιά τίς γραφές λάβης καί μισεύσης. Τή φόρμουλα αὐτή τή βρίσκουμε καί στόν Πρόδρομο (IV, στ.266)²¹² ἐπαύρνω, πάγω, βασιλεῦ, στό σπύτιν ὑπαγαίνω²¹³.

στ.378. Ἡ γραφή τοῦ E ὁ ἱέραξ εἶναι πιθανότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL καί ὁ ἱέραξ, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιὰτί ὁ στερεότυπος αὐτός στίχος δέν ἀρχίζει ποτέ μέ τό συνδετικό καί: στό σημεῖο αὐτό τοῦ ποιήματος ἀρχίζει ἕνας καινούργιος ἀγῶνας. Πβ. ἰδίως τούς στίχους 286, 329, ἀλλά καί τούς στίχους 12, 41, 111, 137, 175, 231 καί 621. Τό ἔδιο ἰσχύει καί στό στίχο 531 γιά τίς γραφές τῶν CPV καί τοῦ E.

στ.379. Εἶναι περιττή ἡ πρόταση τοῦ Schreiner²¹⁴ νά διορθώσουμε ἐδῶ τό σωστό τί εἶναι (τ'εἶν' Kr.) τά λέγεις σέ τύντα λέγεις. Τό ἔδιο προτείνει καί στούς στίχους 427 (426 Kr.) καί 532 (528 Kr.), ὅπου ἡ Krawczynski γράφει ἐσφαλμένα τ'εἶν'τά λέγεις ἀντί γιά τή γραφή ἔντα λέγεις τῶν CPVL (τύναν τά συντυχαίνεις E) στήν πρώτη περίπτωση, καί τ'εἶν'τά συντυχαίνεις ἀντί γιά τή γραφή τύναν τά συντυχαίνεις τῶν CPV στή δεύτερη.

στ.380. Ἡ γραφή τῶν CPVL ἔχεις καλόν φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τοῦ E καλόν ἔχεις (τό E ἔχει τήν τάση νά ἀντιστρέφει τή σειρά τῶν λέξεων)²¹⁵, γιὰτί ὁ ποιητής ὅπου χρησιμοποιοῦ τό ἐπίθετο καλός τό τοποθετεῖ στό τέλος τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου (πβ. στ.85 μά τήν ἀλήθειαν τήν καλήν, στ.102 Χαρά εἰς τήν χήναν τήν καλήν, στ.282 Ἐγεύρου γοῦν μέ τό καλόν).

στ.384. Παραστατικότερη ἡ γραφή τοῦ Ε νά κιάσης κᾶν ἀκρίδα ἀπό τή γραφή τῶν CPVL ἀκρίδα νά κιάσης, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιὰ τό κᾶν ὑπογραμμίζει ἐδῶ τήν ἀνικανότητα τοῦ λούπη νά κιάσει ἔστω καί μιὰ ἀκρίδα. Τήν ἴδια σειρά ρήματος - ἀντικειμένου ἔχουμε καί στούς στίχους 91 (νά κιάσης βελονύδαν) καί 457 (καί κιάση μου τό ταύριν), καί μάλιστα στό δεύτερο ἡμιστίχιο, ὅπως ἐδῶ.

στ.387. Ἡ γραφή πάντες τῶν CPV εἶναι καλύτερη ἀπό τή γραφή πάντως τοῦ Ε, ὅχι μόνο γιὰ τό εἶναι κί ἐκφραστική, ἀλλά καί γιὰ τό ἴδιο κείμενο παραδίδεται καί στό στίχο 309, ὅπου τά χειρόγραφα CPV μαζί μέ τά AZ δύνουν τή γραφή πάντες, ἐνῶ τό Ε δύνει κί ἐκεῖ πάντως. Τά ἴδια ἰσχύουν καί γιὰ τή γραφή τῶν CPV ἡξεύρουν σε (ἡξεύρουσιν Ε ἐξεύρουσιν L)· στόν ὁμοιο στίχο 235 τά CPVL δύνουν ἡξεύρουν σε καί τό Ε ἐξεύρω σε, καί στόν ἐπίσης ὁμοιο στίχο 309 τά CPVLAZ δύνουν ἡξεύρουν σε, ἐνῶ τό Ε δύνει κί ἐκεῖ ἐξεύρουσιν. Στό δεύτερο ἡμιστίχιο ἡ γραφή τοῦ Ε καί ἐμέναν ἐγνωρίζουν εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL καί τήν ὑπόληψίν σου, πού υιοθετεῖ ἡ Krawczynski, γιὰ τό δεύτερο αὐτό ἡμιστίχιο ἐπαναλαμβάνεται στερεότυπα ἄλλες τέσσερις φορές μέσα στό ποίημα (στ.124, 235, 309 καί 363).

στ.388. Τόσο ἡ γραφή τοῦ Ε καί εἶναι τυφλή ὅσο καί ἡ γραφή τῶν CPVL τινά πτωχὴν ἀντιπροσωπεύουν δύο παραδοσιακά στοιχεῖα τοῦ μύθου πού ἀναφέρεται ἐδῶ: τά στοιχεῖα αὐτά τά ξαναβρίσκουμε στά στιχουργήματα "Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου" καί "Γαδάρου, λύκου κί ἄλουκοῦς

διήγησις ὠραία"²¹⁶. Ὡστόσο, προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τοῦ Ε ἀπό τῆ γραφή τῶν CPVL, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, γιατί ἀλλιῶς τό πρῶτο στοιχεῖο θά ἔλειπε ἀπό τό κείμενο τοῦ "Πουολόγου", ἐνῶ, ἀντίθετα, τό δεύτερο στοιχεῖο, πού ὑπάρχει λίγο παρακάτω (στ.401 οὐδέ τήν γραζαν τήν πτωχήν), θά ἀναφερόταν ἔτσι δύο φορές. Ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἡ γραφή τοῦ Ε (καί εἶναι τυφλή) δύνει δραματικότερο τόνο στό χωρίο. Γι' αὐτόν τό λόγο προτιμότερη εἶναι καί στό στίχο 396 ἡ γραφή τοῦ Ε ἀπό ψυχῆς (κλαίει καί καταρᾶται), πού εἶναι περιεκτικότερη καί δραματικότερη ἀπό τῆ γραφή τῶν CPVL ἡ πτωχή (κλαίει καί καταρᾶται), πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski. Οἱ γραφές τῶν CPVL στούς δύο αὐτούς στίχους πρέπει νά προέρχονται ἀπό ἐπίδραση τοῦ στίχου 401.

στ.390. Ἡ γραφή τοῦ Ε καί τύχη καί ἡ κλωσσαρέα φαίνεται σωστότερη ἀπό τήν ἄμετρη γραφή τῶν CPVL καί ἡ (om.CPV) κλωσσαρέα τύχη (ἄτυχη L), πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski. Ἐπιπλέον τό ρῆμα τύχη, ὅσες φορές τό βρίσκουμε στό ποίημα, εἶναι πάντα στήν ἀρχή τοῦ στίχου (πβ. στ. 91, 340, 507 καί 616).

στ.391-391^a: Τό χωρίο νοσεῖ καί ἡ ἀποκατάστασή του εἶναι δύσκολη. Εἶναι ὁμως φανερό πώς ὁ ποιητής εἶχε γράψει ἐδῶ δύο στίχους, γιατί ἔχουμε περισσότερες ἀπό δεκαπέντε συλλαβές καί γιατί οἱ λέξεις τήν ἀνδρείαν σου πρέπει νά ἀνῆκαν στό στίχο 391, ἐνῶ συγχρόνως τό κείμενο πού δίνουν τά CPV (καί χύνεις καί ἀρπάξεις) ἢ τό Ε (καί ἐπαύρνεις τα καί φεύγεις) μετά ἀπό τῆ φράση τήν ἀνδρείαν σου πρέπει νά ἦταν τμήμα τοῦ ἐπόμενου στίχου. Στό V ἔγινε προσπάθεια²¹⁷ νά ἀποκατασταθεῖ τό φθαρμένο χωρίο

ὡς ἐξῆς: εἰς ἐκεῖνα, κακορίζικε, δεύχνεις καὶ τὴν ἀνδρείαν σου | καὶ χύνεις καὶ ἀρπάζεις τα καὶ κακοθανατεῖς τα. Στό L ἔγινε προσπάθεια νά συμπτυχθοῦν σέ ἓνα στίχο τὰ σπαράγματα τῶν δύο στίχων τοῦ ἀρχετύπου: σ' ἐκεῖνα τὴν ἀνδρείαν σου δεύχνεις καὶ τὰ ἀρπάζεις.

στ.393. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν CPVL ψόφα ἀπὸ τὴν γραφή τοῦ E σφάξε, γιατί ὁ θεὸς παρασταίνεται νά προκαλεῖ τὸ θάνατο στέλνοντας κάποια ἀρρώστια, ἐνῶ ἡ ἀντίληψη ἑνὸς θεοῦ πού σφάζει εἶναι ἀρκετὰ ἀνευλαβῆς. Τὴν γραφή ψόφα τὴν ἐνισχύει καὶ τὸ ὁμοιοτέλευτο ψόφα-ἔφα.

στ.401. οὐδέ τὴν γραῖαν τὴν πτωχὴν: Τὸ ἡμιστίχιο αὐτὸ τὸ παραδίδει μόνο τὸ χειρόγραφο C: τὸ P καὶ τὸ E δὲν τὸ σώζουν, ἐνῶ τὸ V δίνει γιὰ ὀλόκληρο τὸ στίχο δικό του κείμενο (οὐδέ τὸν ἄγιον κοσῶς κἄν νά μηδέν σέ σφάξη). Τὸ κείμενο τοῦ V παρουσιάζει τὸ μειονέκτημα νά παραλείπει τὸ σημαντικό παραδοσιακὸ στοιχεῖο τῆς "πτωχῆς γραίας"²¹⁸, πού, ἀντίθετα, ὑπάρχει στό κείμενο τοῦ C.

στ.407. Ἡ γραφή τοῦ E μήνα τρώγω ὡσάν ἐσέν εἶναι πιθανότερη ἀπὸ τὴν γραφή τῶν CPV μή τρώγω, ὡσάν ἐσέν, μωρέ, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, γιατί φαίνεται πὺς τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀντικατέστησαν τὸ ἐκφραστικότερο μήνα μέ τὸ μή καὶ ἀναγκάστηκαν ἔτσι νά προσθέσουν τὴν προσφώνηση μωρέ, γιὰ νά συμπληρώσουν τὸ στίχο.

στ.408. Ἡ ἀναφορά τῆς προστακτικῆς εὐχου τον (E)²¹⁹ ἀντὶ γιὰ τὴν ἄχρωμη γραφή τούτοναν (-νε V) τῶν CPV, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, τонуζει τὸ νόημα τοῦ στίχου: ἄν ὁ

λούπης γλιτώνει από τό γεράκι, αυτό τό "χρωστᾶ" στο γάμο, γιατί τό γεράκι δέ θέλει νά προκαλέσει έπεισόδιο. Στή συνέχεια του στίχου προτιμούμε τή γραφή του V ἔτυχεν από τή γραφή του E ἔτυχα καί από τή γραφή των CP ἔτυχες, γιατί στίς τέσσερις από τίς πέντε ἄλλες περιπτώσεις κού ἄπαντᾶ αυτό τό ρήμα (στ. 340 ἔτυχεν, στ. 91, 390 καί 616 τύχη) χρησιμοποιεῖται ὡς ἀπρόσωπο, ἐνῶ μία μόνο φορά (στ. 507 τύχουν) χρησιμοποιεῖται ὡς προσωπικό μέ τή σημασία "βρεθοῦν".

στ. 412. Προτιμότερη ἡ γραφή των CPV ἀνήβην²⁰ από τή γραφή του E ἀνέβηκα, γιατί ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ συνήθως στόν ἀόριστο τῆς μέσης καί παθητικῆς φωνῆς τούς λόγους τύπους, ἐνῶ μόνο πέντε φορές (στ. 280, 318, 435, 579 καί 614) χρησιμοποιεῖ τούς τύπους σέ -κα, ἐπειδή τό ἀπατεῖ τό μέτρο.

στ. 413. καί ἔχάλασα... , στ. 414 καί ἔχάλασα... : Ἡ ἐπανάληψη του ἔδου ρήματος στήν ἀρχή των δύο αὐτῶν στίχων φαίνεται ὑποκτική. Ἡ Krawczynski νομίζει πώς καί στίς δύο περιπτώσεις τό ρήμα αὐτό ἔχει τήν ἔδου σημασία "vernichten", "ἀφανίζω, ἐξολοθρεύω, καταστρέφω". Νομίζουμε ὅμως πώς στήν πρώτη περίπτωση τό χαλῶ εἶναι ἀμετάβατο²¹ καί σημαίνει "ρύχνομαι, πέφτω ἀπό ψηλά": τό ρήμα αὐτό εἰκονίζει τήν κάθαρτη ἐφόρμηση του γερακιού πάνω στή λεῖα του.

στ. 413. Ἡ γραφή των CPV ἐφάνη σε ὅτι ἀστράπτει εἶναι πολύ πλεό ἐκφραστική ("θά σοῦ φαινόταν ὅτι ἀστράπτει, θά ἔβλεπες ἀστραπές ἀπό τό πολύ ξύλο") ἀπό τό ἀνούσιο ἐκαταδύκασά σε του E.

στ. 415. Ἡ γραφή των CPV τήν ὑπόληψιν φαίνεται

προτιμότερη από τή γραφή του E καί τήν δύναμιν, γιατί στο στίχο 317 έχουμε σχεδόν τό ίδιο κείμενο (νά πούσω τήν υπόληψιν καί τήν άπαιδευσίαν σου) ένώ στο στίχο 650 έχουμε σχεδόν άπαράλλακτο τό πρώτο ήμιστύχο (νά είπώ καί τήν υπόληψιν ...). 'Επιπλέον, τή λέξη υπόληψις τή χρησιμοποιεΐ ό ποιητής άκόμη μία φορά (στ. 560), ένώ ή λέξη δύναμις δέν άπαντά καθόλου στο κείμενο. 'Ο στίχος φαίνεται νά άπηχεΐ τό στίχο του Πρόδρομου (I, 153) νά πούσω καί τό πρόσωπον καί τήν υπόληψίν σου²².

στ.416. Προτιμότερη ή γραφή του L έκεΐνα ούκ έσΐγησαν, γιατί άκοτελεΐ έπιτυχημένη διόρθωση τής έσφαλμένης γραφής του άρχετύπου άκόμη ούκ έπλήρωσαν, πού δύνουν τά CPVE²³ καί πού προτιμά ή Krawczynski.

στ.417. 'Η γραφή των CPVL κορώνη φαίνεται σωστότερη από τή γραφή του E κουρούνα, γιατί, όταν μιλά ό ίδιος ό ποιητής, όπως έδω καί στο στίχο 426, μεταχειρίζεται τόν "έπίσημο" καί άχρωμο τύπο κορώνη για τό όνομα αυτού του πουλιού, αλλά όταν τήν κορώνη τή βρίζει τό τρυγόνι (στ.430, 442 καί 464), ό ποιητής μεταχειρίζεται τόν ύβριστικό καί "χυδαίο" τύπο κουρούνα. Πβ. καί τό ύβριστικό έπίθετο κουρνομάλος (στ.220).

στ.422. 'Η γραφή όπου έφας των CPVE, πού δέχεται καί ή Krawczynski, είναι άπαράδεκτη, γιατί τό τρυγόνι δέν έφαγε βέβαια "τό ταΐριν του καί τά πουλία του όλα", αλλά ό κυνηγός ήρθε καί τά σκότωσε (πβ.στ.456-463). Γι' αυτό

ἡ γραφή ἔφας κρέπει νά διορθωθεῖ σέ ἔφαν ("ἔφαγαν"). Ἄλλωστε, ἡ διορθωση τοῦ L ὀπόχασες δείχνει ὅτι ὁ κωδικογράφος αὐτός ἀντιλήφθηκε τό σφάλμα τοῦ ἀρχετύπου²⁴ καί προσπάθησε νά τό διορθώσει ἀλλάζοντας, ὄχι τό πρόσωπο, ἀλλά τό ὕδιο τό ρῆμα.

στ.427. Στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στερεότυπου αὐτοῦ στίχου ἡ γραφή τοῦ E τύναν τά συντυχαίνεις φαίνεται σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL κουρούνα (κουρώνων V), ἔντα λέγεις, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski γράφοντας προφανῶς ἀπό παρανάγνωση κορώνη, τ' ἐλν' τά λέγεις, γιὰ τή γραφή τοῦ E τήν ἐπαναλαμβάνουν ἀπαράλλακτη τό E (στ.622), τά CP A (στ.43) καί τά CP (στ.532), καί ἐλαφρά παραλλαγμένη τά EA (στ.330) καί τά AZ (στ.484)²⁵, ἐνῶ τή γραφή μέ τό ρῆμα λέγεις τή δύνουν τά CPVL (στ.379 καί 484) καί τό V (στ.43 καί 532). Συνεπῶς ἡ γραφή τύναν τά συντυχαίνεις εἶναι τῆς οἰκογένειας β, ἀλλά ἐπειδή ἀπαντᾷ καί δύο φορές στήν ὁμάδα CP, μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι ἔχει περισσότερες πιθανότητες νά εἶναι ἡ γνήσια γραφή. Ἐπιπλέον, ἡ ἐρωτηματική ἀντωνυμία ἔντα, πού περιέχει ἡ γραφή τῶν CP VL, δέν ἀπαντᾷ πουθενά ἄλλοῦ στό ποιήμα. Στό στίχο 379 ὑπάρχει βέβαια ἡ ἔκφραση τί εἶναι τά λέγεις, πού εἶναι πρόδρομη μορφή τοῦ ἔντα λέγεις, ἀλλά καί ἐκεῖ οἱ μόνοι μάρτυρες τῆς παράδοσης εἶναι τά CPVL.

στ.430. Στό στερεότυπο αὐτόν στίχο ἡ γραφή τοῦ E κουρούνα, ἡξεύρω σε εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL οὐ λέγω φέματα, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski· στό πρῶ-

το ήμιστίχιο τῶν ὁμοίων στίχων 141, 367 καί 626 συναντοῦμε πάντοτε γνωστικό ρήμα, ἐνῶ ἡ φόρμουλα τό τίς καί πόθεν εἶσαι²²⁶, πού τό Ε τή δύνει στό δεύτερο ήμιστίχιο ἐλαφρά παραφθαρμένη (τό ποῖα εἶσαι καί πόθεν εἶσαι) καί πού γι' αὐτό πρέπει νά διορθωθεῖ, ἀπαντᾷ στό δεύτερο ήμιστίχιο καί τῶν στίχων αὐτῶν (στό στ.141 καί 367 γραφή τῶν CPVL· στό στ.626 γραφή τῶν CPVE). Τό κείμενο τοῦ Ε εἶναι καλύτερο, γιατί περιλαμβάνει καί τά δύο αὐτά χαρακτηριστικά στοιχεῖα. Ἀντίθετα, τά CPVL ἀντικαθιστοῦν ἐδῶ τό στερεότυπο πρῶτο ήμιστίχιο πού βρίσκουμε στους στίχους 141, 367 καί 626 μέ τή φόρμουλα οὐ λέγω ψέματα²²⁷, πού δανείζονται ἀπό ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου (πβ.στ.145, 183, 289, 342, 439 καί 638) καί πού δέν ἔχει καμία θέση ἐδῶ. Στή συνέχεια γιά μετρικούς λόγους μεταφέρουν ὑποχρεωτικά τό γνωστικό ρήμα στό δεύτερο ήμιστίχιο, καταστρέφοντας ἔτσι τή φόρμουλα τό τίς καί πόθεν εἶσαι.

στ.431. γυναῖκα καρβουνάρισσα V, γυναῖκα ἦσουν καρβουνάρισσα L, γυναῖκα καρβουναρέα ἦσουμε (-νι P) CP, καρβουνᾶ παιδόν εἶσαι E : Ὅπως βλέπουμε, ὅλα τά χειρόγραφα, ἐκτός ἀπό τό V, δύνουν τό συνδετικό ρήμα ἦσουν-εἶσαι. Τά CPL δύνουν ἔτσι ἓνα στίχο ὑπέμετρο, ἐνῶ τό Ε εἶναι γενικότερα φθαρμένο. Μόνο τό V -καί ἐδῶ διαπιστώνουμε γιά μιᾶ ἀκόμη φορά τό φιλολογικό αἰσθητήριο αὐτοῦ τοῦ κωδικογράφου²²⁸ - ἐπιμβαίνει στό κείμενο πού ἀντιγράφει καί παραλείπει τό ἦσουν, γιά νά ἀποκατα-

στήσει μετρικά τό στίχο. Ἐχουμε δηλ. ἐδῶ μίᾱ ἀκόμη πε-
ρίπτωση ὅπου διαπλιστώνουμε σφάλμα τοῦ ἀρχετύπου ²²⁹.

στ.432. ἡμέραν νύκταν τήν ρειχέαν ἀνέσπας καί
ἔκαφτές την: Στό στίχο αὐτόν τά χειρόγραφα VE δύνουν
τή γραφή ριχέαν, τά CP τή γραφή τριχάλαν καί τό L τή
γραφή τριχίαν. Ἡ Krawczynski θεωρεῖ πῶς δέν ὑπάρχει λέ-
ξη ριχιά καί πῶς ἡ γραφή τῶν χειρογράφων VE πρέπει νά
διορθωθεῖ σέ ραχιά "πλαγιά τοῦ βουνοῦ" (πβ. νεοελλ. ρα-
χούλα)", πού ταιριάζει πολύ καλά μέ τό κείμενο ²³⁰. "Ε-
τσι μεταφράζει τό στίχο: Tag und Nacht rissst du an dem
Berghang Holz ab und verkohltest es. Πολύ σωστά ὁ Α. Πο-
λίτης ἀμφισβήτησε τήν ἀκοφή αὐτή καί πρότεινε τή διορθώ-
ση τῆς λέξης ριχίαν σέ ρειχίαν, πού εἶναι ἕνα ἀπό τά
λαϊκά ὀνόματα τοῦ φυτοῦ ἐρεΐκη ²³¹. Καί πραγματικά, σύμφω-
να μέ τόν Εὐστάθιο, ὁ τύπος μέ τό δασύ χαρακτήρα ἀνῆκε
στή χυδαία γλώσσα ²³². Σέ ἕνα ἄρθρο τοῦ Π. Γρύσπου ²³³ βρί-
σκουμε μίᾱ θαυμάσια ἐρμηνεῖα τῶν στίχων 437-438 τοῦ
"Πουολόγου", ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἀπό τό ρεῖκι γίνεται τό
καλύτερο γυφτοκάρβουνο ²³⁴, καί ἀκριβῶς ἡ τρυγόνα χαρακτη-
ρίζει Αἰγύπτισσα, δηλ. γύφτισσα, καί καρβουνάρισσα
τήν κουρούνα, πού "ἡμέραν νύκταν τήν ρειχέαν ἀνέσπα καί
ἔκαφέ την" ²³⁵, δηλ. πού ξερίζωνε τά ρεῖκια κι ἔκανε ξυλο-
κάρβουνο.

στ.434. Τό καί στήν ἀρχή τοῦ στίχου πρέπει νά ὀβε-
λιστεῖ, ἀφοῦ ἡ φράση τό ἐφόρεις καπνισμένον εἶναι
ἀναφορική προσδιοριστική ²³⁶ τῆς φράσης αὐτό τό καλαίο -

φούστανον, πού ἄλλιῶς μένει μετέωρη. Συνεπῶς, ἡ πρότασις ἔχαρβαλώθη ἐπάνω σου εἶναι ἡ κύρια καὶ δέν μπορεῖ νά συνδέεται μέ τήν προηγούμενη μέ τό συμπλεκτικό καί. Ἀντίθετα, προτιμοῦμε τό καί πού δίνει μόνο τό χειρόγραφο E στόν ἐπόμενο στίχο, γιατί συνδέει τίς κύριες προτάσεις τῶν στίχων 434 καί 435.

στ.443. Ἐπιτυχημένη ἡ διορθωσις τοῦ L (κλέπτρια), χωρίς τό καί πού δύνουν τά CPV (καί κλέπτρια) καί πού εἶναι προφανές λάθος. Ἡ σειρά τῶν παραθέσεων στό κουρούνα δέν μπορεῖ νά εἰσάγεται μέ τό καί. Στή συνέχεια τοῦ στίχου προτιμοῦμε τή γραφή τῶν CV μεσημερινού ἀπό τή γραφή τῶν LE μεσημερινή, γιατί ἡ λέξις αὕτη εἶναι σχηματισμένη μέ τήν παραγωγική κατάληξις -ου πού ἔχει καί στό κείμενό μας ὑβριστική σημασία (πβ.στ.40, 110, 327, 334 τσαπερού, στ.335 ἐμπαλωματού, στ. 429 Γιλλου καθῶς καί τό ὑβριστικό ἐπίθετο μεσημερούσα,στ. 454). Ἡ λέξις μεσημερινού σημαίνει τήν ἀνυπόληπτη, τήν ἄτιμη²³⁷, "τήν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ κάμνουσάν τι"²³⁸. Ἀντίθετα, τά χειρόγραφα LE²³⁹ ἐδῶ καί τό E μόνο του στό τέλος τοῦ στίχου 454, δύνουν τόν ἄχρωμο καί συνηθισμένο τύπο μεσημερινή, πού στή δεύτερη περίπτωσις εἶναι ὀπωσδήποτε λάθος, καί πού, συνεπῶς, καί στήν πρώτη περίπτωσις πρέπει νά ἀπορριφθεῖ ὡς ἰδιομορφία τοῦ E. Ἡ Krawczynski, πού μάς δίνει τή γραφή καί κλέπτρια, διορθώνει σέ μεσημερνοῦ, προφανῶς γιά μετρικούς λόγους, ἄν καί σ' αὕτη τήν περίπτωσις σωστότερη θά ἦταν ἡ συνίζησις στό κλέπτρια ἄτελος, μεταφρά-

ζει τή φράση καὶ κλέπτρια μεσημερνοῦ, ὅπως καὶ παρακάτω
 στό στίχο 454 τή φράση κλέπτρια μεσημερούσα, *du Diebin
 des Mittagbrotes!*²⁰. Στό δεύτερο ἡμιστίχο προτιμοῦμε τή γρα-
 φή τῶν CE ἀδιάντροκε ἀπό τή γραφή τῶν PVL ἀδιάντροπη, πού
 προτιμᾷ ἡ Krawczynski; γιατί α) καὶ στίς τρεῖς ἄλλες κε-
 ρικτώσεις πού ἀπαντᾷ τό ἐπίθετο αὐτό (στ. 221, 330 καὶ 452)
 ὅλα τά χειρόγραφα δίνουν αὐτή τή γραφή, παρόλο πού τό ἐ-
 πίθετο εἶναι στό θηλυκό γένος, καὶ β) ὁ κοιητής χρησιμο-
 ποιεῖ πολύ συχνά στήν κλητική τῶν θηλυκῶν ἐπιθέτων τήν κα-
 τάληξη -ε (πβ. στ. 226 πανάχρηστε, 326 τραυλόγλωσσε,
 330, 452 ἀτσύπυτε, 343 ἄτυχε, 427 κακομούσουρε, 428
 πικρόφωνε, κακόφωνε, 464 βρωμοχλωτόμορφε, 488 κα-
 κότυχε, 490 ἄτυχε), ἀπό δικατάληκτη ὀνομαστική σέ -ος
 (πβ. στ. 187 πόρνη, ἄχρηστος).

στ. 444. ἡ δέ νά ἀφῆκαν: Ὁβελίζουμε μαζί μέ τά χει-
 ρόγραφα VL γιά μετρικούς λόγους τίς λέξεις καὶ που, οἱ
 ὅποτες ὑπῆρχαν προφανῶς στό ἀρχέτυπο, ἐφόσον τίς σώζουν
 καὶ τά CP (ἡ δέ καὶ που νά ἀφῆκαν) καὶ τό E (ἔδε
 καὶ που ἔφηκες)²¹.

στ. 446. Ἡ γραφή τῶν CPVL ἡ δέ νά εἰποῦμεν εἶναι
 σωστότερη ἀπό τή γραφή τοῦ E νά εἰποῦμεν ὅτι, γιατί βρύ-
 σκεται σέ ἀντιστοιχία μέ τήν ὁμοία ἔκφραση ἡ δέ νά ἀ-
 φῆκαν τοῦ στίχου 444, ἐνῶ ἀντίθετα τό E προσθέτει συστη-
 ματικά τό ὅτι στίς εἰδικές προτάσεις πού ἐκφέρονται ἀ-
 σύνδετα²².

στ.462. Ἡ γραφή τῶν CPVL τό λοιπόν καί πέτομαι φαίνεται πιθανότερη ἀπό τή γραφή τοῦ E καί πετῶ καί κάθημαι, γιατί τό E δίνει κείμενο προφανῶς ἀλλοιωμένο στό στίχο 461 (καί εἰς βουρκωτόν νερόν θολῶνω το καί πύνω) ἀφήνοντας τό κάθομαι γιά τόν ἐπόμενο στίχο.

στ.474. ἀσύσσοιμον (E), κωλάτον (CPVL): Προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τοῦ E ἀσύσσοιμον, γιατί ἡ γραφή τῶν CPVL ἄσκημον καί, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, πρέπει νά εἶναι μετάφρασή της. Ὅσο γιά τίς γραφές τολάτον τοῦ E καί μουκουλάτον τοῦ Z, πρέπει νά εἶναι παραφθορές τῆς γραφῆς κωλάτον πού δίνουν ἐδῶ τά CPVL καί στό στίχο 213 τό E.

στ.476. ὡς τό χαλάζιν νά πετᾶς καί ὡς κούρβουλον νά πέφτης: Τά χειρόγραφα CPAZ δίνουν τή γραφή κούρβουλον, τό V τή γραφή κούβουλον καί τό L τή γραφή κουκουβον, ἐνῶ τό E παραλείπει τή λέξη. Ἡ Krawczynski, ἐνῶ διάβασε σωστά τό A, χωρίς νά ἀντιληφθεῖ ὅτι πρόκειται γιά τή σωστή γραφή, διαβάζει λανθασμένα κούκουλον²⁴³ στά χειρόγραφα CVE καί υἱοθετεῖ τήν ἀνύπαρκτη αὐτή γραφή, πού τή μεταφράζει wie kiesel καί τή σχολιάζει ὡς ἐξῆς: "τό κούκουλον, mittelalterlich, aus dem eben im MA gebräuchlichen ἡ κουκούλα <λατιν. cuculla. Die Bedeutung in unserem Text ist nicht ganz klar, in Südtalien heisst κούκουλον (<it. cogolo= der Kiesel) auch: der Hagel, also

ist es wie folgt zu übersetzen: Du fällst wie der Hagel".
 Ἡ ἔρμηνεία αὐτῆ εἶναι φυσικά ἀπαράδεκτη, ἀφοῦ στηρίζεται σέ
 ἀνύπαρκτη γραφή, ἐνῶ ἡ στεμματικά σωστή γραφή εἶναι ἡ λέξη
 κούρβουλον, πού, ὅπως εἶπαμε, δύνουν τὰ χειρόγραφα CPAZ :
 κούρβουλον (<curvus) εἶναι ὁ κορμός τοῦ κλήματος, . ἴτο
 κούτσουρο²⁴⁴, καί στήν προκειμένη περίπτωση τό ξερό κλή-
 μα πού πέφτει ἀπότομα²⁴⁵, πβ. καί τίς παράλληλες νεοελλ.
 ἐκφράσεις "ἔπεσα σάν κούτσουρο, ἔπεσα ξερός". Ἡ ἔρμη-
 νεία αὐτῆ ταιριάζει ἀπόλυτα μέ τὰ συμφραζόμενα: τό ὀρτύ-
 κι πέφτει ξερό σάν τό κλήμα, καί τό τσαλαπατοῦσιν τὰ
 παιδιά τοῦ ἀμπελικοῦ (στ.477), ὅπως "τσαλαπατοῦν" τὰ
 ξερά κλήματα. Ἀλλιῶς θά ἦταν ἀκατανόητη καί ἀπροσδόκητη ἡ
 ἀναφορά τῶν παιδιῶν τοῦ ἀμπελικοῦ. Ἀλλά καί ἡ ἔρμηνεία
 τοῦ ρήματος νά κε τᾶς πού δύνει ἡ Krawczynski (dass du wie
 Hagel fliegst) εἶναι λανθασμένη: μία ἀπό τίς σημασίες τοῦ κε-
 τῶ εἶναι "κίνοῦμαι μέ ὀρμή"²⁴⁶, ἀπ' ὅπου προέρχεται ἡ σημασία
 "κίνοῦμαι μέ ὀρμή πρός τὰ κάτω>πέφτω", πού μαρτυρεῖται διαλε-
 κτικά. Στή Σύμη π.χ. λέμε "ἐπέταξέ μου τό μολύβι" = μοῦ ἔπεσε
 χάμω. Ἡ σημασία αὐτή ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τή διαπίστωση ὅ-
 τι ὁ ποιητής ἀναδιπλώνει στόν ἴδιο στίχο ἓνα ρῆμα μέ ἓνα
 συνώνυμό του: πβ.στ.45 καί ὡς τό δισάκκιν τὰ χαλᾶς
 καί ὡς τό ταρπύν τὰ ρύπτεις, 117 ἐγέρνεσαι, ση-
 κώνεσαι κλπ.²⁴⁷.

στ.477. Ἡ γραφή τῶν EAZ καί τὰ παιδιά τοῦ ἀμ-
 πελικοῦ φαίνεται καλύτερη, γιατί ἡ γραφή τῶν CPVL καί
 τὰ κοπέλια τῶν ἀμπελικῶν (ἀμπελῶν L) εἶναι ὑπέρμε-

την. Ἡ διόρθωση τοῦ Wagner καὶ τὰ κοπέλι' ἀμπελι-
κῶν, πού υἱοθετεῖ καὶ ἡ Krawczynski, εἶναι κεραιτή.

στ.478-479. καὶ νά 'σαι πάντα ἀδύνατον, μυριο-
πειρασμένον, | καὶ τὰ ταξίδια σου μικρά εἰς Χα-
ζαρίαν νά τὰ ἔχης: Οἱ στίχοι αὐτοῦ παρουσιάζουν πρό-
βλημα σὺς λέξεις πάντα ἀδύνατον, μυριοπειρασμέ-
νον καὶ μικρά. Στὴν πρώτη περίπτωση τὰ χειρόγραφα AZ
δύνουν τὴ γραφή πάντα (πάντ' A) ἀδύνατον, τὰ CPV τὴ
γραφή πανταδυνατόν καὶ τὸ L τὴ γραφή πανταδυνατά, ἐ-
νῶ τὸ E παραλείπει τὸ στίχο. Στὴ δεύτερη περίπτωση τὸ P
δύνει τὴ γραφή μυριοπειρασμένον, τὸ C τὴ γραφή μυ-
ριοπυρασμένον, τὸ L τὴ γραφή μυριπηρασμένον, τὸ V
τὴ γραφή μυριοκαπνισμένον καὶ τὰ AZ τὴ γραφή μυριο-
κατησχυμένον (-τηχισμένον A). Στὴν τρίτη περίπτωση
τὰ CPAZ δύνουν τὴ γραφή μικρά, τὸ L τὴ γραφή πικρά (πού
τὴ μεταθέτει πρὶν ἀπὸ τὸ τὰ ταξίδια), ἐνῶ τὰ V καὶ E
παραλείπουν τὴ λέξη. Ἡ ἐπιλογή ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς γρα-
φές εἶναι ἀδύνατη, ἂν δὲν καταλάβουμε καλὰ τὸ νόημα τοῦ
χωρίου ἀπὸ τὸ στίχο 473 ἕως τὸ στίχο 482. Ἡ κουκουβά-
για βρίζει τὸ ὀρτύκι μὲ περιφρονητικὲς ἐκφράσεις: " εἴ-
σαι ἄσχημο, πέφτεις ψόφιο (ἀπὸ τὸ κρύο) καὶ σέ τσαλακα-
τοῦν, εἶσαι πολυβασανισμένο (μυριοπειρασμένον) καὶ
ἀδύναμο (ἀδύνατον), ἔτσι πού δὲν μπορεῖς νά ἀποδημήσεις
σέ μακρινὲς χῶρες, ἀλλὰ κάνεις μικρά ταξίδια σέ μιά σχε-
τικὰ κοντινὴ χώρα, τὴ Χαζαρία· ὅταν λοιπὸν σέ βλέπω σέ τέτοιο
χάλι καὶ δὲν πᾶς κουθενά νά φοφήσεις, μόνο ἦρθες καὶ στρογ-
γυλοκάθισες σὲ τραπέζι τοῦ γάμου, μοῦ ἔρχεται νά πλαν-
τάξω". Οἱ σωστὲς γραφές εἶναι λοιπὸν πάντα ἀδύνατον,

μυριοπειρασμένον, μικρά. Ἡ γραφή τοῦ Α πάντ' ἀδύ-
 νατον μᾶς δείχνει πῶς ἡ γραφή τῶν CPV προῆλθε ἀπό καὶ
 χωρισμὸ καὶ τονισμὸ τῶν δύο λέξεων πάντ' ἀδύνατον) πάν-
 τα δυνατόν. Ὁ Wagner ἐκδίδει δυνατόν, ἀλλά, ὅπως εἴ-
 παμε, ἡ γραφή αὐτὴ προσκρούει στὸ νόημα: ἡ κουκουβάγια
 δέ φθονεῖ τὸ ὀρτύκι, ἐπειδὴ εἶναι δυνατό, ἀλλὰ τὸ πε-
 ριφρονεῖ, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύναμο. Ἐξάλλου, τὸ ἴδιο τὸ ὀρ-
 τύκι στὴν ἀπάντηση ποῦ δίνει στὴν κουκουβάγια παραδέχεται
 ὅτι εἶναι μικρὸ (στ.511 ἐγὼ μικρόν εἶμαι ἀληθῶς) καὶ
 ταπεινὸ (στ.512 πολλά πολλά οὐκ οἶδα), στοιχεῖα ποῦ
 συνθέτουν τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἀδύνατου πουλιοῦ. Ἡ Krawczynski,
 νομίζοντας προφανῶς ὅτι ἡ γραφή τοῦ L δυνατὰ εἶναι ἡ γραφή
 καὶ τῶν ἄλλων χειρογράφων. Ἐκτός ἀπὸ τὸ Α, ἐκδίδει δυνα-
 τὰ μυριοκαπνισμένον (äusserst verraucht), υἱοθετών-
 τας ἔτσι, κατὰ τρόπο μεθοδολογικὰ ἀπαράδεκτο, τὴ στεμμα-
 τικὰ ἀπομονωμένη γραφή τοῦ V μυριοκαπνισμένον ἀντίθε-
 τα στὴν κοινὴ, παρὰ τὴς ἐπιμέρους διαφορῆς, γραφῆ τῶν CP
 L μυριοπειρασμένον. Ἡ γραφή τῶν AZ μυριοκατησχυ-
 μένον εἶναι σημασιολογικὰ πλησιέστερη στὴ γραφῆ τῶν CPL
 παρὰ στὴ γραφῆ τοῦ V. Ἡ γραφή τοῦ C μυριοπυρασμένον,
 ποῦ προέρχεται προφανῶς ἀπὸ ὀρθογραφικὸ λάθος τῆς ἀρχε-
 τυπικῆς γραφῆς μυριοπειρασμένον, μᾶς δείχνει πῶς προ-
 ῆλθε ἡ γραφή τοῦ V: ὁ κοινὸς πρόγονος τῶν V καὶ L ²⁴⁸ πρέ-
 πει νὰ εἴχε τὸ ἀνορθόγραφο μυριοπυρασμένον, ποῦ τὸ
 L τὸ πῆρε αὐτούσιον κάνοντας ἀπλῶς ἓνα καινούργιο ὀρ-
 θογραφικὸ λάθος, ἐνῶ τὸ V τὴ "μετέφρασε". Ἀλλὰ καὶ
 σημασιολογικὰ ἡ γραφή τοῦ V εἶναι ἀπαράδεκτη, γιὰτὶ

δέν ἔχει καμία σχέση μέ τά συμφραζόμενα καί ἡ ἔννοια τοῦ "μυριοκαπνισμένου ὀρτυκιοῦ" μένει ἀνιγματοειδής καί μετέωρη. Καί last but not least, ἡ ἔκφραση δυνατά μυριοκαπνισμένον εἶναι ἀσυνήθιστη στήν ἑλληνική γλώσσα. Στήν τρίτη περίπτωση, ἀντί γιά τή γραφή τῶν CPAZ μικρά, πού, ὅπως εἴπαμε, ταιριάζει ἀπόλυτα μέ τό νόημα τοῦ χωρίου²⁴⁹, δηλ. μέ τήν ἀδυναμία τοῦ ὀρτυκιοῦ, ὁ Wagner, γιά νά συμπληρώσει τόν ἑλλειπή στίχο πού δύνει τό V, ἐκδίδει καί τά <πολλά> ταξίδια σου. Ἡ Krawczynski, ἐπηρεασμένη προφανῶς ἀπό τόν Wagner, ἐκδίδει ἀδικαιολόγητα καί τά ταξίδια σου <συχνά>, τή στιγμή πού τά χειρόγραφα C καί A τῆς δύνουν τή στεμματικά ἑλκυστική γραφή μικρά καί τό L τή γραφή πικρά, πού τίς ἀπορρίπτει, χωρίς καθόλου νά τίς συζητήσει. Ὁ Schreiner²⁵⁰ ἀπορρίπτει τή συμπλήρωση τῆς Krawczynski καί θεωρεῖ πώς καί ἡ γραφή τοῦ A μικρά²⁵¹ καί ἡ γραφή τοῦ L πικρά προέρχονται ἀπό λάθη ἀντιγραφῆς ἀντί γιά τό "χειροπιαστά ταιριαστό" (sinngemäß passende) μακρά.

στ.482. ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ, ὑπάγω νά ἀποθάνω: Στό στίχο αὐτόν τά CPVL δύνουν τό κείμενο πού δύνει τό E στό στίχο 523· ἀντίστροφα, τό E δύνει ἐδῶ (στό στ. 482) τό κείμενο πού τά CPV δύνουν στό στίχο 523 (νά 'πες καθόλου σφάζομαι μέ φράγκικον μαχαίριον). Συνεπῶς εἴτε τά CPVL εἴτε τό E ἔχουν ἀντιμεταθέσει τοὺς στίχους 482 καί 523. Ἐκτός ἀπό τό ὅτι στό σημεῖο αὐτό (στ.480-481) τό κείμενο τοῦ E νοσεῖ, διαπιστώνουμε ὅτι καί σέ μερικές ἄλλες περιπτώσεις στό χειρόγραφο αὐτό ὑπάρχουν ἀντιμεταθέσεις²⁵², καί συνεπῶς ἡ σωστή σειρά τῶν στίχων εἶναι αὕτη πού δύνουν τά CPVL.

στ.495. Ἡ γραφή τῶν CPVL δαγκάνει σε εἰς τήν μύτην φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τοῦ E εἰς τήν μύτην σέ δαγκάνει, γιατί δέ διακόπτεται ἡ χαρακτηριστική σειρά τῶν τριῶν ρημάτων, πού ἔχουμε καί ἐδῶ καί στόν ἐπόμενο στίχο, καθώς καί στούς στίχους 106, 173, 201, 229, 348, 388, 413, 406, 424, 445, 569, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ γραφή τοῦ E ἐξηγεῖται ἀπό τήν τάση τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ νά ἀντιμεταθέτει τῖς λέξεις²⁵³.

στ.500. Προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τοῦ E ὑπᾶ ἀπό τή γραφή τῶν CPVL νά πᾶ, πού προτιμᾶ ἡ Krawczynski, γιατί τό ἀσύνδετο σχῆμα εἶναι χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ ὕφους τοῦ ποιητῆ, πβ.στ.10, 41, 90, 97, 108, 135, 173, 199, 200, 225, 248, 305, 482, 509. Ἐπιπλέον, ὁ ἀλώρητος τύπος ὑπ-εἶναι ἐκεῖνος πού ἀπαντᾶ σχεδόν ἀποκλειστικά στό ποίημα.

στ.504. Ἡ γραφή τοῦ E εἰ δέ πολλάκις ἄν σέ εὐροῦν εἶναι σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPVL εἰ δέ πολλάκις σέ εὐροῦν, γιατί εἶναι ἡ lectio difficilior. Τή σύνταξη αὐτή τήν ξαναβρίσκουμε στό πρῶτο ἡμιστίχο τοῦ στίχου 347 (εἰ δέ πολλάκις ἄν σταθῆ) πού τόν παραδίδουν τά χειρόγραφα CPVL, ἐνῶ τό E τόν παραλείπει. Συνεπῶς καί τό E στό στίχο 504 καί τά χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας α στό στίχο 347 εἶναι μάρτυρες αὐτῆς τῆς ἀσυνήθιστης συνυπαρξης²⁵⁴ τῶν εἰ καί ἄν, πού μαρτυρεῖται καί στόν Πρόδρομο (III, 524 εἰ δέ πολλάκις ἄν ἐβγῆ ἔξω μικρόν νά ἔδῃ)²⁵⁵.

στ.506. Ἡ γραφή τῶν LEτά ὀμάτια φαίνεται σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV εἰς τά μάτια, γιατί ἄλλως τό ρῆμα τυφλώσουν δέ θά εἶχε ἀντικείμενο. Ἀντί γιά τή γραφή τυφλώσουν (τυφλώνουν V) τῶν PVLE ἡ Krawczynski προ-

τιμᾶ τῆ στεμματικά ἀπαράδεκτη γραφή τοῦ C νά σέ φάγουν. Γιά τόν ἔδωλο λόγο ἀπορριπτέα εἶναι καί ἡ διόρθωση τοῦ Schreiner²⁵⁶ νά τά φάγουν ἀντί νά σέ φάγουν.

στ.513-514. εἰς τὰ ἀμπελύτσια βόσκομαι, ποτέ ζημίαν οὐ κάμνω | νά ποίσω τόν ἀμπελικόν εἰς κλήμα ἢ εἰς σταφύλιν: Ἡ δομή τῶν δύο αὐτῶν στίχων δέν εἶναι σαφής, ὅπως παρατηρεῖ καί ἡ Krawczynski, πού προτείνει νά γράψουμε νά πῆς (μέ τῆ σημερινή σημασία "κυρίως" ἢ ὡς ἐλλειπτική ἔκφραση τοῦ "θέλεις νά πῆς" ἢ, τέλος, μέ τῆ σημασία "τουλάχιστον"). Ὁ Schreiner²⁵⁷ δέχεται αὐτή τῆ διόρθωση, μέ ἓνα κόμμα μετά ἀπό τό νά πῆς. Σ' αὐτές ὁμως τίς περιπτώσεις πού ἐπικαλεῖται ἡ Krawczynski ἡ ἔκφραση νά πῆς εἶναι πάντα στήν ἀρχή τῆς φράσης, πράγμα πού δέ συμβαίνει ἐδῶ. Ἐπιπλέον, τό ρῆμα λέγω δέ συντάσσεται στό ποίημά μας ποτέ μέ εἰς + αἰτιατική²⁵⁸. Ὅσο γιά τήν ὑπόθεση τοῦ Schreiner, μᾶς φαίνεται ἀδύνατη μιᾶ παρενθετική ἔκφραση νά πῆς, πού δέν ἀπαντᾷ στά ἑλληνικά. Ἀντίθετα, θεωροῦμε πιθανότερο ὅτι τό κάμνω ἔχει ἐδῶ τῆ σημασία τοῦ προσπαθῶ²⁵⁹ καί ὅτι τό κείμενο, ὅπως τό δύνουν τά χειρόγραφα, εἶναι σωστό.

στ.515. καί ἀποθετόν μέ πολεμοῦν: Εἶναι ἀκατανόητο γιατί ἡ Krawczynski προτιμᾷ τῆ γραφή τῶν CPVL ἀποθετήν (ἀποθέτην V ἀποθετην L) ἀντί γιά τῆ σωστή γραφή τοῦ E ἀποθετόν, τῆ σιγμῆ πού τό ἐπίθετο αὐτό ἀναφέρεται στό οὐσιαστικό πουλάκιον (στ.511) καί συνεπῶς πρέπει νά εἶναι στό οὐδέτερο γένος, ὅπως καί οἱ ἄλλοι χαρακτηρισμοί μικρόν, ἀσύσσομον (στ.511), σιγανόν, τακτικόν (στ.

512). Τό ἴδιο ἀκατανόητες εἶναι τόσο ἡ διόρθωση τοῦ Βικέλα καί ποθητήν, ὅσο καί ἡ παλαιά διόρθωση τοῦ Κουκουλέ μ' ἀποθετήν "μέ ἀπόχην", πού, κατά τή γνώμη του, ἀναφέρεται στό "ἔθλιμον τῆς δι' ἀπόχης συλλήψεως τῶν ὀρτύγων, ὅπερ ... σήμερον μόνον ἐν θήρᾳ, Κυθήροις καί Μάνη διατηρεῖται"²⁶⁰.

στ.516. Ἡ γραφή τῶν CPV γαδάρου χαρμονή εἶναι σωστότερη ἀπό τή γραφή τοῦ Ε λεπροκακότυχε, μέ τήν ὁποία τό χειρόγραφο αὐτό προσπάθησε νά ἀντικαταστήσει μιά δυσνόητη ἔκφραση. Ἡ ἔκφραση γαδάρου χαρμονή ἴσως ἔχει σχέση μέ τό "γαδαροκάθισμα", δηλ. τή διαπόμευση ἐνός ἀνθρώπου πού τόν γύριζαν στούς δρόμους καθισμένο σέ γαῦδαρο²⁶¹.

στ.523. νά 'πες καθόλου σφάζομαι μέ φράγκικον μαχαίριν: Ἡ Krawczynski, πού βάζει ἕνα κόμμα μετά ἀπό τό καθόλου, μεταφράζει bis du überhaupt ein Wort gesprochen hast, möchte ich mich mit einem fränkischen Schwert umbringen, καί θεωρεῖ ὅτι ὁ ἀόριστος νά 'πες δηλώνει μιά μελλοντική πράξη πού θά πραγματοποιηθεῖ ἀμέσως: "μόλις πῆς μιά λέξη, θά σφαγῶ". Ἡ ἀποψη αὐτή εἶναι ἐσφαλμένη: τό καθόλου συνάπτεται μέ τό σφάζομαι, ἐνῶ ἡ ἔκφραση νά 'πες ἔχει δυνητική σημασία, ἰσοδυναμεῖ δηλ. μέ τό εἶπες ἄν, καί τή βρίσκουμε καί στόν Πρόδρομο (IV, 272 Ἐβγάνω τ' ὀλοκόκκινον, νά 'πες βαφέαν ὁμοιάζω²⁶²).

στ.524. Προτιμότερη ἡ γραφή τῶν CPV εἶπέ με γοῦν ἀπό τή γραφή τοῦ Ε εἶπέ πάλιν, γιατί στό στερεότυπο αὐτόν στίχο²⁶³ ἡ προσωπική ἀντωνυμία με ἀκολουθεῖ τήν προσ-

τακτική εἰπέ. Ἐπιπλέον, στό στίχο 528 ἔχουμε μιὰ ὁμοία ἔκφραση, πού τή δύνουν τά χειρόγραφα CPVE: λέγω σε γοῦν περιστερά.... Ὁ σύνδεσμος γοῦν βρίσκεται ἐδῶ στήν κανονική του θέση, δηλ. στήν 4η συλλαβή, ὅπως συνηθίζει νά τόν χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητής²⁶⁴.

στ.525. Πάντα ἀγοῦζεσαι... πάντα μουρμουρίζεις: Στό πρῶτο ἡμιστίχιο τό χειρόγραφο E παραδίδει ἕνα κείμενο μετρικά ἀπαράδεκτο (καί γόζεσαι πάντοτε), ἐνῶ στό δεύτερο ἡ γραφή παραμουρμουρίζεις καταστρέφει τή συμμετρική ἐπανάληψη τοῦ πάντα στήν ἀρχή τῶν δύο ἡμιστιχίων. Ἡ ἐπανάληψη αὐτή εἶναι χαρακτηριστική τοῦ ποιητῆ, πβ. στ.45 καί ὡς τό δισάκκιν τά χαλᾶς καί ὡς τό ταρπύν τά ρύπτεις, 363 οἱ πάντες τό γνωρίζουσιν, οἱ πάντες τό κατέχουν, 401 οὐδέ τήν γραῦαν τήν πτωχήν, οὐδέ τόν ἄγλιον ὄλως, 420 τό γοῦν πάντοτε λαλεῖς, τό γοῦν μουρμουρίζεις, 482 ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ, ὑπάγω νά ἀποθάνω, 484 ἐμέν τά λέγεις, κουκουβάς, ἐμέν τά συντυχαίνεις, 618 καί θέλουν σε ραβδίσουσιν καί θέλουν στ' ἀπομάθει. Γι' αὐτό, προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τῶν CPVL πάντα ἀγωνίζεσαι... πάντα μουρμουρίζεις, ὅπου ὁμως τό ἀγωνίζεσαι πρέπει νά διορθωθεῖ σέ ἀγοῦζεσαι (= βογγᾶς). Πβ. τό γόζεσαι τοῦ E καί κυρίως τόν παράλληλο στίχο 420.

στ.529. Σωστότερη φαίνεται ἡ γραφή τῶν CPV τά κολλά ἀπό τή γραφή τοῦ E τά ἔπραξες, γιατί τή φόρμουλα αὐτή τήν ξαναβρίσκουμε στό στίχο 592 (καί εἰπῶ καί τά ἄλλα τά ἄχρηστα καί τά πουλῖα σέ πτύσουν). Γιὰ τόν ἴδιο λόγο, στόν ὁμοιο στίχο 620 (μηδέν εἰπῶ καί τά ἄλλα

σου καὶ θέλεις γαργαρίσειν), προτιμότερη εἶναι ἡ γραφή τῶν CPV καὶ τὰ ἄλλα σου, πού στή θέση τῆς τό Ε δύνει πάλι ἓνα ρῆμα, τὰ ἐξεύρω.

στ.542. μαγνήτην νά βαστάζη: 'Ο Schreiner²⁶⁵ θεωρεῖ πολὺ σωστά ὅτι ὁ στίχος 542 εἶναι "ένισχυτική" ἐπανάληψη (verstärkende Wiederholung) τοῦ προηγούμενου καὶ ὅπως στό πενέζην ἀντιστοιχεῖ τό ποδότας καὶ στό βελόνιν τό μαγνήτην, ἔτσι καὶ στό θωρηῆ κρέπει νά ἀντιστοιχεῖ ἓνα συνώνυμό του. Γι' αὐτό διορθώνει τό βαστάζη σέ κυττάζη. Ἡ διορθωση αὐτή θά ἦταν ἕως ἀπαραίτητη, ἂν ἡ κυξίδα ἦταν στερεωμένη πάνω στό τιμόνι, καὶ γι' αὐτό ἔπρεπε κάποιος νά τή βαστάζη. Ἐπιπλέον, τό ρῆμα βαστάζω ἔχει ἐδῶ τή σημασία "χρησιμοποιοῦ", ὅπως στό στίχο 648 καὶ ἐφόρουν τὰ κατακοκτά καὶ ἐβάσταζα σφυρίστρια, ὅπου τή γραφή τῶν CPV ἐβάσταζα "κρατοῦσα καὶ χρησιμοποιοῦσα" τό Ε αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά τή μεταφράσει "ἔκρουγα".

στ.551. υἱούς ἄμα καὶ νύμφας: Ἡ φθίνουσα κλίμακα συγγενείας εἶναι γυναικία-υἱούς-ἄλλα ψυχάρια, καὶ γι' αὐτό προτιμοῦμε τή γραφή τῶν CPV (υἱούς ἄμα καὶ νύμφας) ἀπό τή γραφή τοῦ Ε καὶ νύμφας καὶ υἱούς του.

στ.559. σκόρφας ἀπογαλάκτισμα: Ἡ Krawczynski διάβασε λάθος τὰ χειρόγραφα (καὶ σκόρφας ἀντὶ σκόρφας) καὶ γι' αὐτό ἀναγκάστηκε νά διορθώσει καὶ σκόρφας 'πογαλάκτισμαν.

στ.569. Ἡ γραφή τοῦ Ε καὶ ὡς ἐπληροφορήθης φαίνεται πιθανότερη ἀπὸ τή γραφή τῶν CPV μᾶλλον ὡς εἶχες

φόβον, γιατί μᾶς δύνει μιᾶ τριπλή σειρά ρημάτων, ὅπως καί στόν ἐπόμενο στίχο, πράγμα πού εἶναι χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ ὕφους τοῦ ποιητῆ²⁶⁶.

στ.570. Ἡ γραφή τοῦ Ε ἐκουρευύτηκες εἶναι σωστότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV ἐδανείστηκες, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί ἡ κουρά καί τά μαῦρα ράσα (ἔβαλες μαῦρα ράσα) εἶναι οἱ τυπικές προϋποθέσεις γιά νά γύνει κανεῖς καλόγερος. Ὁ στίχος αὐτός ἔχει ἓνα παράλληλο στό στίχο 94 ἀπέκαρες, κακότυχε, καί ἐγύνης κατευχίτης²⁶⁷.

στ.582. Ἡ γραφή τοῦ Ε κατηγορεῖς καί μέμφεσαι²⁶⁸ φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV ἐμέναν καταμέμφεσαι, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί στους στίχους 464-465, πού ἔχουν τήν ἴδια δομή, ἡ ἀντωνυμία ἐμένα ἀναφέρεται μόνο μιᾶ φορά καί ἀντί γιά τό καταμέμφεσαι ἔχουμε τήν ἀναδύπλωση²⁶⁹ περιγελαῖς καί μέμφεσαι, ὅπως ἐδῶ. Ἀντίθετα, στους στίχους 155-156, πού παρουσιάζουν ἀρκετές ὁμοιότητες μέ τούς παραπάνω στίχους, ὅλα τά χειρόγραφα δύνουν ἐμένα καταμέμφεσαι, ἀλλά ἡ ἀντωνυμία ἐμένα δέν ἐπαναλαμβάνεται γιά δεύτερη φορά. Στή συνέχεια τοῦ στίχου προτιμοῦμε, ὅπως καί στό στίχο 590, τή γραφή τῶν CPV ὀνομάζεις ἀπό τή γραφή τοῦ Ε στριγγίζεις, γιατί ἡ ἔκφραση εἶναι νοηματικά πιό σωστή, καί γιατί τό ρῆμα στριγγίζω τίς δύο ἄλλες φορές πού ἀπαντᾷ στό ποίημα (στ.171 καί 421) εἶναι ἀμετάβατο.

στ.585. Ἡ γραφή τοῦ Ε καί ἀνέβαινεν εἰς τόν ναόν φαίνεται προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV εἰς τόν

ναόν ανέβαιναν, ὄχι μόνο γιατί ἔχει τήν ἴδια δομή μέ τόν στίχο 412 (καί ἀνήβην εἰς τά νέφη), ἀλλά καί γιατί ἡ πρόταση αὐτή εἶναι δευτερεύουσα χρονικοῦποθετική, πού συνδέεται μέ τήν προηγούμενη μέ τό συμπλεκτικό καί, ἐνῶ ἡ γραφή τῶν CPV ἀφήνει τήν πρόταση μετέωρη.

στ.589. κατηραμένε κόρακα: Τά χειρόγραφα CP δύνουν τή γραφή καταργισμένε, τό V τή γραφή καταργουμένε καί τό E τή γραφή κατηραγμένε. Ὁ Κουκουλές²⁰, πού ἤξερε μόνο τή γραφή τοῦ V, τή διόρθωσε σέ κατηραγμένε. Ὁ Ξανθουδίδης²¹ θεωρεῖ περιττή αὐτή τή διόρθωση, γιατί τό καταργουμένε σημαίνει "καθρημένε, ἀφανισμένε, ἀφωρεσμένε, ἐπικατάρτε". Τήν ἀποψη αὐτή δέχεται καί ἡ Krawczynski, ἡ ὁποία ὅμως προτιμᾷ τή γραφή τῶν CP καταργισμένε. Ἀλλά ἐπειδή στό στίχο 571 τά χειρόγραφα CPV δύνουν τή γραφή κόραξ κατηραμένε καί τό E τή γραφή κατηραγμένε, ἐνῶ στό στίχο 573 τά CPV δύνουν τή γραφή κατηραμένε (καταρ- P) κόραξ καί τό E τή γραφή κόραξ κατηραγμένε, γι' αὐτό στό στίχο 589 εἰσάγουμε τή διόρθωση κατηραμένε.

στ.592. Ἡ γραφή τοῦ E μή εἰπῶ εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CP κί εἰπῶ, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιατί στους σχεδόν ὁμοίους στίχους 529 καί 620 τά χειρόγραφα CPVE δύνουν ἀντίστοιχα τίς γραφές μή εἰπῶ καί μηδέν εἰπῶ.

στ.606. ἐξόκουκκα: Ἡ Krawczynski θεωρεῖ ὅτι ὁ τύπος αὐτός, πού δύνουν τά χειρόγραφα CPV, εἶναι σωστός, ἀλλά παραπλανητικός (ὁ Wagner ἔγραψε ἐξώκουκκα). Γι' αὐτό διορθώνει σέ ἰξόκουκκα. Μᾶς φαίνεται ὅμως μεθοδολο-

γικά σωστότερο νά διατηρήσουμε αὐτόντό σπάνιο φωνητικό τύπο, πού παρουσιάζει τροπή τοῦ ε σέ ε ἀπό παρετυμολογική ἐπίδραση τοῦ ἔξω.

στ.609. Προτιμοῦμε τή γραφή τοῦ Ε τάχα βλέπετε, ὀβελίζοντας γιά μετρικούς λόγους τό τάχα, γιατί ἡ κύχλα ἀπευθύνεται σέ ὄλα τά πουλιά (πβ.στ.603-606 Καί οὐ κάθεσαι, ὡς κάθονται τοῦ κόσμου τά πουλιά, | ἀμή... ὄλα καταλαεῖς τα, | καί...πικραίνεις τα, καί εἰς κειρασμούς τά βάνεις | λέγεις τα...), συνεπῶς καί τό ρῆμα πρέκει νά εἶναι στόν κληθυστικό. Γι' αὐτόν τό λόγο ἀπορρίπτεται ἡ γραφή τῶν CPVL καί βλέπε, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski.

ἀπό τόν κρόκον ἐνι: Εἶναι περίεργο πῶς ἡ Krawczynski μεταφράζει τήν ἔκφραση αὐτή "er (= τό στόμα μου) ist wie aus Eigelb", ὅπως καί παρακάτω (στ.612) μεταφράζει τήν ἔκφραση κροκάτα νά γυρεύης "so dass du ein Omelettgericht beanspruchen könntest", τή σιγμή πού παραπέμκει στό Φ.Κουκουλέ (ΒΒΠ 5, σελ. 45), ὁ ὁποῖος μιλά μόνο γιά τό γνωστό καρύκευμα κρόκο, καί ὄχι γιά ὀμελέττα. Ἡ λέξη κροκάτα σημαίνει τά φαγητά τά καρυκευμένα μέ κρόκο (πβ.Προδρ. II, στ.46 Οὐ θέλουν ἀλειπτούτσικα μοσχᾶτα καί κροκάτα, IV, στ.129c δαμασκηνακιδόμηλα, δαμάσκηνα κροκάτα²⁷², III, στ.149 καί τρίτον ὀξυνόγλυκος, κροκάτη μαγειρέα²⁷³). Ἡ κύχλα στό στίχο 609 λέει πῶς τό στόμα της εἶναι κίτρινο ἀπό τό καρύκευμα "κρόκο", γιατί τά φαγητά πού τρώει εἶναι καρυκευμένα μέ κρόκο, καί αὐτό τό διευκρινίζει στόν ἐπόμενο στίχο: μᾶλλον ἀπό τās σπέτσας <ἐν'> τās εἶχα εἰς τό μεσά μου, δηλαδή "τό στόμα μου εἶναι (κίτρινο) ἀπό τās σπέτσας", τά καρυκευ-

ματα (καί ὄχι τίς πέτσες, τό δέρμα, ὅπως μεταφράζει ἡ Krawczynski!), "πού εἶχα στό μεσά μου (= στό τραπέζι μου) καί "πού", ὅπως προσθέτε (στ.611), " εἶχα καί εἰς τό φαγύν μου".

στ.610-611. μάλλον ἀπό τās σπέτσας ²⁷⁴ <έν'>, τās εἶχα εἰς τό μεσά μου, | <τάς> εἶχα καί εἰς τό φαγύν μου, ὡς ἤμουν μαθημένη": Τό κείμενο τῶν δύο αὐτῶν στίχων νοσεῖ καί ἡ ἀποκατάστασή τους εἶναι δύσκολη . Στό στίχο 610 προσθέτουμε στό κρῶτο ἡμιστίχιο τό ρῆμα ἔν'; πού τό παραδίδει ἄλλωστε -σέ διαφορετική θέση- τό χειρόγραφο E (ἔναι), γιά νά ἀποκαταστήσουμε τό μέτρο, καί στό δεύτερο ἡμιστίχιο προτιμοῦμε τή γραφή τοῦ P μεσά (πβ. μέσα V)²⁷⁵ ἀπό τή γραφή τοῦ E τό μεσάλι²⁷⁶ γιά λόγους νοηματικούς: πού τίς εἶχα "στό τραπέζι μου", ὄχι "στό τραπεζομάντηλό μου".

Στό στίχο 611 προσθέτουμε τό ἀναφορικό τās, υἱοθετοῦμε τή γραφή τῶν PV εἶχα καί εἰς τό φαγύν μου, ἀντί γιά τή γραφή τοῦ E καί ἔσυρνα εἰς τό φαγύν μου, πού δέ δύναται ἰκανοποιητικό νόημα, καί προτιμοῦμε τή γραφή τοῦ L ὡς ἤμουν μαθημένη, ἀντί γιά τό ἀκατανόητο ἦτους μεμαθημένη τῶν CPV. Ἡ Krawczynski, ἐκτός ἀπό τήν παράδοση καί ἀκατανόητη διόρθωση τῆς κοινῆς γραφῆς τῶν χειρογράφων σπέτσας "καρυκεύματα" σέ πέτσας <μου> "von der Haut, ἀπό τίς πέτσες μου"), υἱοθετεῖ τίς στεμματικά ἀπομονωμένες γραφές τοῦ C τās εἶχες, λέγεις πάντα (στ.610) καί εἰς τό τραπέζιν πάντοτε (στ.611), ἐνῶ παράλληλα ἐκδύδει ἦτον μεμαθημένη ἀντί γιά τή γραφή τῶν CPV ἦτους μεμαθημένη, χωρίς νά ξέρουμε ἂν πρόκειται γιά δική της δι-

όρθωση ἢ γιὰ λανθασμένη ἀνάγνωση τῶν C καὶ L, ἀφοῦ στό κριτικό της ὑπόμνημα ἀναφέρει τή γραφή ἦτους μόνο γιὰ τό V. Ἡ μετάφραση πού δίνει γι' αὐτούς τούς στίχους εἶναι ἀκόμη πιά παράξενη "die du seit jeher hast, sagst du immer. Bei Tisch bist du immer schlecht erzogen" (!). Ἐξ-ἄλλου, ὁ Schreiner²⁷⁷ ἀναλίσκεται σέ μιὰ μάταιη προσπάθεια νά ἀποκαταστήσει σ' αὐτό τό σημεῖο τό κείμενο τοῦ κάθε χειρογράφου.

στ.616. Ὁβελίσαμε τό δεύτερο καὶ στό στίχο αὐτόν, γιὰτί ἡ δευτερεύουσα χρονικοῦποθετική πρόταση ὡσάν ἀκρογυρίζουν δέν μπορεῖ νά συνδέεται παρατακτικά μέ τήν πρόταση ἀπό τήν ὁποία ἐξαρτᾶται.

στ.621. Εὐθύς ἡ κίχλα ἐγύρυσεν: Τόν μετρικά ἑλληπῆ αὐτόν στίχο τό C προσκάθησε νά τόν ἀποκαταστήσει προσθέτοντας τίς λέξεις μέ θυμοῦ (Γυρίζει ἡ κίχλα μέ θυμοῦ καὶ λέγει πρὸς τόν μκοῦφον) στό κείμενο πού ἔχει κοινό μέ τά PV²⁷⁸. Ἡ συμπλήρωση αὐτή, πού υἱοθετεῖ ἡ Krawczynski, εἶναι ἐλκυστική, γιὰτί βρίσκει ἓνα παράλληλο στό στίχο 111 (Γυρίζει ἡ χήνα μέ θυμοῦ καὶ λέγει πρὸς τόν γλάρον). Ὅμως, ὁ usus scribendi μᾶς ἐπιτρέπει νά κάνουμε μιὰ ἄλλη συμπλήρωση (<Εὐθύς> ἡ κίχλα ἐγύρυσεν) ξεκινώντας ἀπό τή γραφή τοῦ E ἡ κίχλα ἐγύρυσεν καὶ προσθέτοντας τό ἐπίρρημα εὐθύς στήν ἀρχή τοῦ στίχου. Πβ.στ.71 Εὐθύς γυρίζει ὁ γερανός (CPV LEAZ), 175 Εὐθύς γυρίζει ἡ πέρδικα (CPVLE: γυρίζει εὐθύς ἡ πέρδικα A εὐθύς ἡ πέρδικα στραφεῖς Z), 231 Εὐθύς γυρίζει ἡ ὄρνιθα (E), 329 Ἡ κίσσα εὐθύς ἐγύρυσεν (CPVLEA).

στ.625. κάπα μέ τά σκουλία: Εἶναι ἡ γραφή τοῦ Ε, πού τήν προτιμοῦμε ἀπό τή γραφή τῶν CPV σκουληκοασκέ μέ τήν κάπαν, γιὰτί νομίζουμε πώς ἀνταποκρίνεται καλύτερα στήν περιγραφή τοῦ μπούφου-βοσκοῦ: ὁ μπούφος φορεῖ τήν τσοπάνικη κάπα του καί στό κεφάλι του ἔχει δύο ὄρθια λοφία ἀπό φτερά²⁷⁹, δηλ. δύο σκουλία²⁸⁰. Ἡ Krawczynski διορθώνει τή γραφή τῶν CPV σκουληκόασκε (-κοάσκε C) σέ σκληκόασκε γιά μετρικούς λόγους τήν παραφθορά ὅμως αὐτή τοῦ τύπου δέν τή δέχεται ὁ Λ. Πολύτης, πού νομίζει πώς τό χειρόγραφο V ἔχει σκουληκόασβε, θεωρεῖ πώς αὐτή εἶναι ἡ σωστή γραφή καί σχολιάζει: "Ἡ παρομοίωση ἀπό τήν τσίχλα τοῦ μπούφου μέ ἄσβό εἶναι πολύ πετυχημένη (τί θά ἐσήμαινε πώς ὁ μπούφος εἶναι Schlauch voll Würmer;)" τό σκουληκοασβέ λέγεται περιφρονητικά καί κοροῦδευτικά (σκουλήκι καί ἄσβός μαζί ἢ ἓνα σκουλήκι σάν ἄσβός)²⁸¹". Ἡ ἐρμηνεία αὐτή τοῦ Λ. Πολύτη στηρίζεται σέ φανταστική γραφή, καί εἶναι ἀρκετά παράδοξη: πώς εἶναι δυνατό νά παρομοιάζεται ὁ μπούφος μέ ἓνα ζῶο πού εἶναι σκουλήκι καί, ἄσβός μαζί ἢ μέ ἓνα σκουλήκι σάν ἄσβό; Ἀντίθετα, ἡ παρομοίωση τοῦ μπούφου μέ ἓναν ἄσκό (=σακκούλι) γεμάτο σκουλήκια²⁸², κáτι ἀνάλογο μέ τά σακκούλια ἀπό κάμπιες πού κρεμονται στά πεῦκα, εἶναι μιá ἐπιτυχημένη βρισιά. Συνεπῶς ἡ γραφή τῶν CPV δέν εἶναι ἀπίθανη, γιὰτί δίνει ἓνα ἱκανοποιητικό νόημα, ἔστω καί ἄν, γιά τούς λόγους πού ἀναφέραμε παραπάνω, προτιμοῦμε τή γραφή τοῦ Ε.

στ.626. Ἡ γραφή τοῦ Ε ἡξεύρω εἶναι προτιμότερη ἀπό τή γραφή τῶν CPV γινώσκω, πού προτιμᾷ ἡ Krawczynski, γιὰτί στό στίχο 485 τό ρῆμα οἶδα συμπλέκεται μέ τό ἡξεύρω

καί στό στίχο 430 ἡ ἔκφραση πόθεν εἶσαι ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἥξεύρω.

στ.629. Σωστότερη ἡ γραφή τῶν CPV (ἀπό τόν ὕπνον) τόν πολύν ἀπό τή γραφή τοῦ E (ἀπό τόν ὕπνον) ἄτυχε, γιατί εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά δικαιολογηθεῖ ἡ κλοπή τῶν προβάτων: ὁ μποῦφος δέν κοιμόταν ἀπλῶς, κοιμόταν βαθύτατα.

στ.647. ἐγὼ κόμη παιδῶν ἤμουν: Ὁ Α. Πολύτης²⁹³ θεωρεῖ πῶς ἡ γραφή τοῦ V (ὄχι καί τοῦ L, πού λεύπει ἐδῶ) ἀκόμη εἶναι καλύτερη ἀπό τή γραφή τῶν CP (ὄχι μόνο τοῦ C) κόμη: "Στήν ἀρχή μπορούμε ἴσως νά σκεφτοῦμε μήπως ὁ C μᾶς σώζει μιὰ πρώτης γραμμῆς lectio difficilior" ἀλλά δέν εἶναι ἔτσι. Πρῶτα πρῶτα αὐτό τό Grafes Kind ἀπό τή Γλαρέντζα εἶναι μᾶλλον ἀμφίβολο· ὁ παρατατικὸς ἤμουν ὁμοίως πού ἀκολουθεῖ μᾶς κεύθει πῶς ἡ γραφή κόμη (γενική τοῦ κόμης) δέν μπορεῖ νά σταθῇ· ἂν ἡ τσίχλα ἤθελε νά παινευτῆ γιά τήν εὐγενική της καταγωγή, θά ἔλεγε, φυσικά, "ἐγὼ εἶμαι παιδί ἐνός κόμη"· τί νόημα ἔχει τό ἤμουν (ἤμουν πότε; καί τώρα δέν εἶμαι;). Τό νόημα εἶναι ἄλλο, πού ἐνισχύεται μέ τοὺς παρακάτω στίχους: ἐγὼ ἤμουν ἀκόμα παιδί καί φοροῦσα "τά κατάκοπτα"²⁹⁴ καί βαστοῦσα τή σφυρίζτρα καί, βλέπεις, ἐσυνήθισα καί πάντοτε σφυρίζω - ἀπό τά μικράτα μου δηλ., ἀπό τότε πού ἤμουν παιδί συνήθισα νά σφυρίζω". Ἡ δική μας ἀποψη εἶναι πῶς ἡ γραφή κόμη εἶναι ἡ σωστή: ἡ κίχλα παινεύεται πῶς ἦταν²⁹⁵ παιδί τοῦ κόμη τῆς Γλαρέντζας καί φοροῦσε κατακοπτά, ἀλλῶς θά ἦταν ἀκατανόητο νά παινεύεται ὅτι φοροῦσε τόσο πλούσια ροῦχα, ἐπειδὴ ἦταν ἀκόμη παιδί· παινεύεται δηλαδή γιά τόν πατέρα της, πού ἦταν κόμης, καί, σέ ἀντιδιαστολή, περιφρο-

νεῦ τό μποῦφο γιά τή χαμηλή κοινωνική στάθμη τοῦ δικοῦ του πατέρα: καί εἰπῶ καί τήν ὑπόληψιν τήν εἶχεν ὁ πατήρ σου (στ.651). Ἡ γραφή λοιπόν κόμη εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ὑπάρξει τό ἀντιθετικό ζευγος κόμη παιδύν - ὁ πατήρ σου. Ἐπιπλέον, ὁ παρατατικός ἤμουν ἐπιβάλλεται ἀπό τοὺς δύο διηγηματικούς παρατατικούς (ἐφόρουν ... ἐβάσταζα) στόν ἐπόμενο στίχο, γιά τοὺς ὁποῖους φυσικά δέν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα. Δύο ἀκόμη ἐπιχειρήματα ὑπέρ τῆς γραφῆς ἐγώ κόμη παιδύν ἤμουν εἶναι ὅτι: α) παραπάνω (στ.606-608), ὁ μποῦφος περιπαύζει τήν κίχλα γιά τόν ἴσχυρισμό της ὅτι κατάγεται ἀπό εὐγενική γενιά (θέλω ἐξόκουκκα καί τοῦ κισσοῦ τά ἄνθη | θέλω καί τόπον ἔνδροσον, μυριοχαριτωμένον, | ὡς εἶμαι ἐκ τῶν εὐγενῶν, μάλλον ἐκ τῶν ἐνδόξων), καί ἡ κίχλα ἀπαντᾷ ἀκριβῶς σ'αὐτή τήν εἰρωνεῖα λέγοντας "ναῦ, ἤμουν κόμη παιδύ"²⁸⁶, καί β) μέ τόν ἴδιο τρόπο στόν στίχο 331 ἡ κίσσα λέει στήν πασιδόνα ἐσύ ἤσουν καρτζανᾶ παιδύν²⁸⁷.

στ.650. Προτιμότερη ἢ γραφή τῶν CPV μηδέν, γιατί καί σέ δύο ἄλλες περιπτώσεις (στ.591-592 καί 620) ἀπαντᾷ ἡ ἔκφραση μηδέν + ὑποτακτική ... καί²⁸⁸. Ἀντίθετα, ἡ λέξη πλέον -καί πλέον μή-, πού δίνει τό Ε, δέν ἀπαντᾷ πουθενά στό ποίημα.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Γιά τή σύμπτωση τοῦ V μέ τό Ε βλ. παραπάνω σελ. 90-95.
2. Βλ. παραπάνω, σελ. 149 καί κριτ. παρατ. στό στ. 108.
3. Βλ. καί κριτ. παρατ. στους στίχους 69 καί 108.
4. G. Wagner, *Carmīna*, σελ. 179.
5. Τή διόρθωση τήν υἱόθετεῖ καί ἡ Krawczynski καί ἐδῶ καί στό στ. 175, ὅπου ὁ Wagner διατηρεῖ τή γραφή τοῦ V καί λέγει τό ποντίκιν.
6. Ὁ Wagner διατηρεῖ σ' αὐτόν τό στίχο τή γραφή τοῦ V καί τόν κόρακα λέγει .
7. Γιά τή σύνταξη τοῦ λέγω μέ ἀπρόθετη αἰτιατική πβ. καί Πρόδρ., IV, στ. 61 καί λέγει τήν γυναῖκαν του, III, στ. 303 λέγω τον... λέγει με, κλπ. Ἡ σύνταξη αὐτή εἶναι συχνή καί σήμερα, βλ. Ἀχ. Α. Τζαρτζάνου, Νεοελληνική σύνταξις (τῆς κοινῆς δημοτικῆς), Δεύτερη ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1946, σελ. 95.
8. Γιά τή λέξη αὐτή βλ. Ἀνδριώτη, Λεξ., λ. κοκολάτης, καί Γ. Ν. Χατζιδάκι, Νεοελληνικά, σελ. 253.
9. Τή γραφή αὐτή παραδίδουν τά χειρόγραφα LAZ. Πβ. καί Ἰεζεκιήλ, 27, 8-9, 26-27.
10. Γιά τήν ἐναλλαγή αὐτή τῶν φωνηέντων ε καί η βλ. Κοραῆ, Ἄτ. I, σελ. 123 Β. Ἀντωνιάδου, Φιλολογικά ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης, Ἀθηνᾶ 6 (1894), σελ. 110 Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Περὶ τῆς γλώσσης τῶν Κιμωλίων, Ἀθηνᾶ 37 (1925), σελ. 109.
11. Βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Α', σελ. 243-244. Στήν Κάρπαθο ὁ κωπηλάτης λέγεται κουπολάτης (πβ. καί κουπολατικός), βλ. Κ. Μηνᾶ, Ἡ ναυτική ὀρολογία τῆς Καρπάθου, Καρπαθιακά μελέται, τ. 1 (1979), σελ. 126.
12. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ. 98: "Κατεργάρηδες εἰς παλαιότερους αἰῶνας ἦσαν κυρίως οἱ κωπηλάται τῶν κατέργων (galēres), ἄνθρωποι οὐχί ἀμέμπτου πάντοτε χαρακτῆρος, ἀφ' οὗ ἦσαν ἕως τὰ κάτεργα..."
13. Ἡ γραφή τοῦ Ε τήν μέμφιν τήν μέ ἐμέμφηκες μεταφράζεται ἀπό τά χειρόγραφα AZ τήν ὕβριν ὅπου (πού Ζ) μέ ὕβρισις, ὅπου διατηρεῖται ἡ παρηχητική σύστοιχη σύνταξη.
14. Ἡ Krawczynski ἐκδίδει ἀδικαιολόγητα κοίησας.
15. Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τό σύστοιχον ἀντικείμενον εἰς τήν μεσαιωνικήν καί νέαν ἑλληνικήν, Ἀθηνᾶ 47 (1937), σελ. 181-202. Πβ. τοῦ ἴδιου, Τό σύστοιχον ὑποκείμενον εἰς τήν νέαν ἑλληνικήν, Ἀθηνᾶ 49 (1939), σελ. 144-176.
16. Βλ. καί κριτ. παρατ. στό στ. 39.

17. Α. Πολύτη, ΠΑ, τ.1, σελ.168, σημ.2. 'Αλλά καὶ ὁ Schreiner (BZ 54, 1961, σελ.376) δέχεται τὴν ἴδια ἀποψη ἐρμηνεύοντας safrangelb τὸ ἐπίθετο αὐτό.

18. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ.244 καὶ 322· Κοραῆ, ὁ.π., IV, σελ.209. Πβ. καὶ Λύβ., στ.892· Χορικίου [Βασιλάκη], Τίνας ἂν εἴποι λόγους ποιμὴν .... (A.Mai, Spicilegium Romanum, τόμ. 5, σελ.114)· Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος Συμεών τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ, PG, 93, 1721· Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, σελ.181· Κ.Ν. Ἡλιοπούλου, Ποιμενικά τῆς Ἠλείας, Λαογραφία 12 (1938 - 1948), σελ.276. Βλ. καὶ ἐρμην. παρατ. στό στ.61 (στήλ. κουναυλοπόδης).

19. Βλ. Φ. Κουκουλέ, Ἑτυμολογικά, σελ.198, σημ.1.

20. Βλ. παραπάνω σελ.163.

21. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.61.

22. Βλ. παραπάνω, σελ. 79-80.

23. Βλ. καὶ κριτ. παρατ. στό στ.43.

24. Ὁ Wagner, παρασυρμένος προφανῶς ἀπὸ τὴ γραφὴ τοῦ V πάλιν δρεπανομύτιν, υἱοθετεῖ τὴ διόρθωση τοῦ Βικέλα πούλιν (δρεπανομύτιν).

25. Βλ. παραπάνω, σελ.85-86.

26. Ἐντίθετα ὁ Schreiner, ὁ.π., σελ.375, πιστεύει πὺς ἡ γραφὴ τοῦ A εἶναι ἡ καλύτερη καὶ μεταφράζει "du schäbige Sensennase".

27. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς στίχους 369 καὶ 417 ὅπου χρησιμοποιεῖ τὸ νά + ὑποτακτική, καὶ τοὺς στίχους 58 καὶ 518 ὅπου χρησιμοποιεῖ τὴν ἀσύνδετη σύνταξη.

28. Τὸ χειρόγραφο E σ' αὐτόν τὸ στίχο δίνει ὑβρίζει ἴσως ὅμως πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἀβλεψία.

29. Ἡ ἀναλυτικὴ ἀπόδοση τοῦ ἀπαρεμφάτου ἀπὸ τὰ χειρόγραφα AZ ὀφείλεται στὴν τάση τους νά ἐκλαϊκεύουν τοὺς λογιότερους τύπους (βλ. παραπάνω, σελ. 85-87) καὶ συνεπῶς ἡ σύμπτωση τῆς γραφῆς τους μέ τὴ γραφὴ ἄλλων χειρογράφων δέν ἔχει σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι καμία στεμματικὴ ἀξία.

30. Τὸ στίχο αὐτόν δέν τὸν σώζει τὸ χειρόγραφο Z.

31. Στοὺς στίχους 25, 50, 90 καὶ 163, ὅπου τὰ ρήματα εἶναι στό β' ἐνικό πρόσωπο (τολμᾶς περιγελαῶς), εἶναι σαφές ὅτι πρόκειται ἐπίσης γιὰ τέτοια σύνταξη. Ἐντίθετα, στοὺς στίχους 31 (ἤρξατο ὑβρίζει), 325 (ἤρξατο περιγελαῶ) καὶ 219 (ἤρξατο ἐβρίζει, γραφὴ πού σώζει μόνο τὸ A), καθὼς καὶ στοὺς στίχους 58 καὶ 518 προκειμένου γιὰ τὰ CP

(V)Ε, δέν μπορούμε νά ξέρουμε ἂν πρόκειται γιά τέτοια σύνταξη ἢ γιά μεταγενέστερο τύπο ἀπαρεμφάτου.

32. Τή σύνταξη αὐτή σώζει μόνο τό χειρόγραφο Ζ.

33. Τή σύνταξη αὐτή σώζει μόνο τό χειρόγραφο Α.

34. Τή σύνταξη αὐτή σώζουν μόνο τά χειρόγραφα CP.

35. Τό χειρόγραφο Ε δέν σώζει αὐτόν τό στίχο.

36. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις, σελ.373.

37. Πβ. Σταματάκου, Λεξ., λ. χρυσός, Κοραῆ, "Ατ. IV, σελ.694.

38. Πβ. Δημητράκου, Μ.Λεξ., λ. χρυσογέρων πβ. καί τή λ. κακόγερος, (Δημ.Πασχάλη, Οὐδέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς Ἀκρύτου, Λαογραφία 9 (1926), σελ.388, 33).

39. Βλ. Ἄριστ. ΖΙ, 615 α32 ... εὐβύστοι δέ καί εὐήθεις (οὐ κύκνοι) καί εὐτεκνοὶ καί εὐγῆροι...

40. Πβ. G.W.H. Lampe, Lex., λ.κουβικουλαρία Du Cange, Gloss., λ. κουβικούλιον Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 2, I, σελ.235.

41. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 2, II, σελ.121, σημ.1.

42. Α.Α.Παπαδοπούλου, Γλωσσικά παρατηρήσεις, σελ. 185.

43. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 4, σελ.10 κέ., καί 1, I, σελ.138 κέ.

44. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 3, σελ.309.

45. Βλ. παραπάνω, σελ.164.

46. Βλ. παραπάνω, σελ.97-98.

47. Ἡ τσαμπούνα (μσν. τσαμπούνα < ἰταλ. zampogna < λατ. symphonia < ἑλλην. συμφωνία), ὄργανο γνωστό στήν ἀρχαιότητα καί πολύ δημοφιλές ἀπό τό Μεσαίωνα καί ἀργότερα, ποικίλλει στό ὄνομα καί στό σχῆμα σέ διάφορες χῶρες (βλ. Ἄνδριώτη, ὁ.π., σελ.382 Διον.Λαυράγκα, ΜΕΕ Ε', σελ. 822). Ἐδῶ φαίνεται ὅτι πρόκειται γιά τήν τσαμπούνα πού γίνεται ἀπό καλάμι, πβ. Ἄναστ.Μ.Καραναστιάση, Ποιμενικά τῆς Κῶ, Λαογραφία 16 (1956), σελ.41-42, καί ἔρμην. παρατ. στό στ.23.

48. Ἄριστ., Ἄπ. 354 (Ἀθῆν. 390F).

49. Βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Α', σελ.415-416.

50. Γιά τήν ἔτυμολογία καί τή σημασία τῆς λέξης, πού ἀπαντᾷ μόνο στόν "Πουολόγο", βλ. Κριαρά, Λεξ., λ. ἀκρόκωλος. Πβ. καί παραπάνω, σελ.164.

51. Γραφή τῶν χειρογράφων ΕΑΖ.

52. Βλ. παραπάνω, σελ.120.

53. Βλ. C. Battisti-G. Alessio, Dizionario Etimologico Italiano, τ. II, Firenze 1975, λ. chiappa,

54. Τό φαινόμενο εἶναι πολύ συχνό στή δημώδη ποίηση : Σπαν. στ.15 ἐγὼ φαντάζομαι, δοκῶ, 132 θαρρεῦ, παρρησιάζεται, 145 ἦθος σεμνόν, ἐνάρετον, 213 ἐζήλωσεν, ἐφθόνησεν Διήγ. παιδ., στ.42 νά συναχθοῦν, νά μαδευθοῦν, 45 ὡς γοργοπόδαρον, ταχύν, 57 τί θέλετε, τί χρήζετε, 70 ἀνάρμοστοι, ἀσυντελεῖς, 831 μεμονωμένον, μοναχόν Ἰβ., στ.47 διὰ κουφισμόν καί ἀνάπαυσιν, 248 νά μεταπέση, νά ἀλλαγῆ, 1516 ὡς ἐν συνόψει, ὡς ἐν κοντῶ Διήγ. Βελισ., στ.43 τό στέμμα, τό διάδημα, 472 εὐγενικά, τιμητικά Χρ.Μορ. στ.67 τοὺς κεφαλάδες κι ἀρχηγούς, 1089 γοργόν, σπουδαίως καί σύντομα, 1101 ποῦ ἐλάλησαν καί εἶπασιν Ἰμπέρ., στ.93 ὄλοι δειλιάζουν, τρέμουσιν, 294 λιγοθυμεῦ, λιγοφυχεῦ, 439 καί παιδευμένα, εὐγενικά Γλυκᾶς, Στύχοι, στ.41 χωρίζει καί διύστησιν, 157 λειποθυμεῖς, σκοτίζεσαι, 408 ἀσυντελής, ἀνωφελής.

55. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις, σελ.373-374.

56. Τά χειρόγραφα CP δίνουν τόν ἰδιωματικότερο τύπο χαλνᾶς, πού εἰσάγει στό κείμενό της ἡ Krawczynski.

57. Πβ. Κοραῆ, ὁ.π., I, σελ.207: "Χαλᾶ. Εἰς τοὺς Ἐλληνας ἐσήμαινε κυρίως τό ἐναντίον τοῦ τείνω, ἦγουν ἦτο συνώνυμον τοῦ ἀνίκημι, εὐρύνω, λύω, καθαιρῶ. Ἐκ τούτων φαίνεται, διὰ τί κατήντησεν εἰς ἡμᾶς νά σημαίνῃ τό φθεῖρω ... κρημνίζω, ἀφανίζω". Πβ. καί Διήγ. παιδ., στ.139 χαλᾶς κάτω τήν οὐρην σου καί σύρεις τό ἐλάδιν.

58. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.43.

59. Βλ. κριτ. παρατ. στοὺς στ. 65 καί 119 : Τό φαινόμενο εἶναι ἐξαιρετικά συχνό στή δημώδη ποίηση: Διήγ. παιδ., στ. 47 νά τοὺς φιλοφρονήσουσιν, νά τοὺς ἀποδεχθοῦσιν, 236 καί ὑπεραῦρεσαι πολλά, καυχᾶσαι τά μεγάλα, 552 πῶς ἐπολυλογήσασιν, πῶς ἐμακρολογῆσαν, 741 πολλά μέ ἐλοιδορήσες, πολλά μέ ἐκατεῖπες Ἰβ., στ.104 σύντροφον εἶχα τήν χαράν, φίλον τήν ἀθλιψίαν, 448 τρέμω τήν ἐξουσίαν σου, φρίττω τήν δύναμίν σου, 653 καί πρὸς ὠρίτσαν δειλινοῦ, πρὸς ὦραν καταψύχου Διήγ. Βελισ., στ.19 κι ἂν ἔν καί πράξης τήν βουλήν, τόν ὀρισμόν πληρώσης, 459 ἐμάθασιν οἱ ἅπαντες, ἠκούσθη πανταχόθεν Χρ.Μορ. καί εἶπεν οὕτως πρὸς αὐτούς, ταῦτα τοὺς συντυχαίνει, 362 ἀπόκρισιν τοὺς ἔδωκεν, οὕτως τοὺς ἀποκρίθη, 771 κι ἐμᾶς τοὺς φράγκους μέμφονται, ἐμᾶς κατηγοροῦσιν, Ἰμπέρ., στ.181 ἄτός μου νά φαρμακωθῶ, καί ἄτός

μου νά πεθάνω, 653 νά ἀναπαυθῆ ὀλιγοστόν, μικρόν νά ἀνασάνη, 686 Λαλοῦσιν τήν ὑπόθεσιν, ὁμολογοῦν τήν πρᾶξιν Γλυκάς, Στίχοι, στ.98 ὁ γόος ᾧδε μό- νυμος, ἀένναος ὁ θρηῆνος, 144 καθ' ὥραν φθάνει ὀθά- νατος, καθ' ὥραν ἀποθνήσκεις, 310 οὐκ ἔχει βέβαιον οὐδέν, οὐκ ἔχει οὐδέν ἐδραῖον.

60. Γιά τή μεταφορική σημασία τοῦ στίχου αὐτοῦ, κα- θῶς καί τῶν στίχων 54, 55, καί 56, βλ. παραπάνω, σελ.165.

61. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.98.

62. Κοραῆ, ὀ.π., IV, σελ.612.

63. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.98. .

64. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις, σελ.374.

65. Βλ. Γ.Ι. Σαλβάνου, Λαογραφικά σύλλεκτα ἐξ Ἀργυ- ράδων Κερκύρας, Λαογραφία 10 (1929), σελ.159.

66. Βλ. παραπάνω, σελ.165.

67. Γιά τή σύμφυση τοῦ V μέ τό E βλ. παραπάνω, σελ. 90-95.

68. Πβ. Χατζιδάκι, Νεοελληνικά, σελ.245 κέ., καί Κοραῆ, ὀ.π., I, σελ.96-97.

69. Βλ. παραπάνω, σελ.91.

70. Βλ. W.Lüdtke, Armeno-Graeca, BNJ 3 (1922), σελ. 90-91.

71. Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 4, σελ.412.

72. Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 4, σελ.400, σημ.3.

73. Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 4, σελ.412.

74. Δέ μᾶς διαφεύγει ὅτι ἡ ἀναγωγή στόν usus scribendi καί στή χρήση στερεότυπων στίχων, ἐδῶ καί στούς στίχους 50 (σελ.289), 120 (σελ.308-309), 135 (σελ.312-313), 147 (σελ. 314-315), 165 (σελ.316), 193 (σελ.321), 264 (σελ.328), 289 (σελ.330), 312 (σελ.332), 329 (σελ.334), 384 (σελ.337), 513- 514 (σελ.353), 551 (σελ.356) καί 626 (σελ.362-363), ἐφαρ- μόζεται μέ κάποια αὐστηρότητα καί μπορεῖ νά δημιουργήσει ὀρισμένες θεωρητικές ἐπιφυλάξεις, γιατί κινδυνεύει νά καταρ- γήσῃ τό δικαίωμα πού ἔχουμε νά ὑποθέσουμε ὅτι ἕνας ποιητής (ὅπως συμβαίνει συχνά) πολλές φορές παρεκκλίνει ἀπό τό τύ- πικό του ὕφος καί ἐπιλέγει, ἀσυναίσθητα ἢ συνειδητά, δια- φορετικές λέξεις καί συντάξεις. Πρακτικοῦ ὅμως λόγου, ἡ ἀ- ποκατάσταση δηλ. τοῦ κειμένου σέ περιπτώσεις ὅπου δύο γρα- φές ἦταν στεμματικά ἰσοδύναμες, μᾶς ἀνάγκασαν νά χρησιμο- ποιήσουμε τέτοια κριτήρια καί νά διαλέγουμε, μέ κάθε ἐπι- φύλαξη, ἐκεῖνη τή γραφή πού εὔχασε φιλολογικά ἐπιχειρήματα νά θεωρήσουμε πιθανότερη.

75. Ὁ Κριαρᾶς (Λεξ., λ. ἀνάζαβος), στηριζόμενος στήν Κrawczynski, ληματογραφεῖ τή λέξη ἀνάζαβος.
76. Βλ. παραπάνω, σελ.81:
77. Ἀνακαράς: εἶδος τυμπάνου ἢ πνευστοῦ ὄργάνου, βλ. Κριαρᾶ, Λεξ., λ. ἀνακαράς.
78. Γιά τή σημασία καί τήν ἔτυμολογία τῆς λ. παρβανάς, βλ. Κrawczynski, ὀ.π., σελ.42.
79. Γιά τή σύμφυση τοῦ V μέ τά χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας β βλ.παραπάνω, σελ.90-95.
80. Βλ. παραπάνω, σελ.141-146 καί κριτ.παρατ. στό στ. 100.
81. Βλ. Φ.Κουκουλέ, Ἐτυμολογικά, σελ.198, σημ.1.
82. Βλ. Κοραῆ, ὀ.π., IV, σελ.247. Πβ. καί τή λ. καννύον, σελ.218.
83. Πβ. καί ὅσα ἀναφέρει γιά τή λ. κουτσός ὁ Φ.Κουκουλέ, Ἐτυμολογικά, σελ.196-198.
84. Ὅπως διάβασε ἀνάξηβος ἀντί ἀνάξηκος στό στ.54, κούκουλον ἀντί κούβουλον στό στ.476, μελανομακροθώρετος ἀντί μελανομαυροθώρετος στό στ. 70 καί σκουληκῶσβε ἀντί σκουληκῶσσκε στό στ.625.
85. Ὁ Κριαρᾶς δέν ἀναφέρει στό Λεξικό του τή λέξη, γιατί στηρίχτηκε στή γραφή τῆς Κrawczynski ἄβραστος, καί τή ληματογραφεῖ.
86. Γιά τό ἐπίθημα -εας (στήν ἀρχή ἦταν ὁ κατ'ἐξοχήν χαρακτήρας τῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν καί μετὰ ἐπεκτάθηκε σέ πολλά ὀνόματα) πβ.Χατζιδάκι, Περὶ τῆς λέξεως Μορέας, Ἀθηνᾶ 5 (1893), σελ.491 κέ.. Τοῦ Ἰδίου, Περὶ τῶν ἐν ταῖς καταλήξεσιν ἀναλογιῶν, σελ. 4 κέ. Πβ. καί τό ἐπίθετο κιντρυνέας, Φ.Κουκουλέ, Ἐκθεσις, σελ.264.
87. Βλ. Στ. Ξανθοῦδίδου, Ποιμενικά Κρήτης, σελ.291. Γιά μιᾶ ἄλλη σημασία τοῦ τσιβός ("γκρύζος") βλ. Η. Eide-neier. Spanos, σελ.320.
88. Γιά τήν ἀνάπτυξη αὐτῆ τοῦ ρ βλ. Φ.Κουκουλέ, Φωνητικά, Ἐτυμολογικά καί Σημασιολογικά, Ἀθηνᾶ 29 (1917), Λεξ. Ἀρχεῖον, σελ.83-84.
89. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.45' πβ. ἐπίσης Διήγ. παιδ., στ.35 μακρύουρον, μακρόμυτον Ἄιβ., στ.1399 αὐτόφυον, αὐτοκάματον Ἰμπέρ., στ.831 πανδυστυχῆς, πανάτυχος κλπ.
90. Ἀπό τή συμφωνία αὐτῆ τῶν CPVL μέ τά AZ δέν μποροῦμε νά ὀδηγηθοῦμε σέ κανένα ἀποφασιστικό συμπέρασμα, ἀφοῦ πρόκειται γιά ἀπλή σύμπτωση τῆς γραφῆς τῶν CPVL μέ ἕνα συνηθισμένο τρόπο σύνταξης τῶν AZ, ὅπως ἀναφέρουμε παραπάνω, σελ.84-85. Βλ. καί κριτ.παρατ. στοὺς στ.100 (σημ. 118) καί 125.

91. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.43.
 92. Βλ. παραπάνω, σελ.149, καί κριτ. παρατ. στό στ.108.
 93. Πβ. στ.108, 135, 173, 229, 424 καί 619.
 94. Βλ. καί κριτ. παρατ. στό στ.108.
 95. Πβ. καί κριτ. παρατ. στους στ.11 καί 108.
 96. Βλ. κριτ. παρατ. στή λ. αὐκραστος, στ.61, σημ.

84.

97. Πβ. Α.Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικά παρατηρήσεις, σελ.196-197: "... ὅταν δέ τά συνθετικά μέρη εἶναι τρία, τότε τό δεύτερον συνθετικόν συναποτελεῖ μετά τοῦ πρώτου τόν ἐπιθετικόν προσδιορισμόν, καθώς σγουροξανθομαλλοῦσα (= ἡ ἔχουσα σγουρά καί ξανθά μαλλιά)".

98. Βλ. παραπάνω, σελ.166.

99. Πβ. καί στ.329 ὅπου, γιά τόν ἴδιο λόγο, προτιμοῦμε τή γραφή τῶν LE λέγει τήν πασιδόνα (πβ. τήν πασιδόνα λέγει V) ἀπό τή γραφή τῶν CP καί πρὸς ἐκείνην λέγει καί τῶν AZ καί λέγει πρὸς ἐκεῖνον.

100. Βλ. παραπάνω, σελ.150'.

101. Βλ. Krawczynski, ὀ.π., σελ.13, σημ.2.

102. Βλ. τό κριτ. ὑπόμν. τοῦ στίχου αὐτοῦ.

103. Βλ. παραπάνω, σελ.91.

104. Βλ. παραπάνω, σελ.97-98.

105. Πβ. στ.27 ἐσύ τσαγγάρην ἄχρηστον ὁμοιάζεις καί βρωμιάρην, 46 ὁμοιάζουσιν οἱ σάρκες σου τρεμούλαν, 47 ὁμοιάζεις... φουρνοκόντιν, 158 ὁμοιάζω καί βενέτικον φράγκον, 308 σεβαστόν ὁμοιάζω. Πβ. καί Διήγ. παιδ., στ.655 ὁμοιάζει τό κεφάλιν του φράγκικον σαρσαρόλιν· Συν.γαδ., στ.133 ἡγούμενον ὁμοιάζω (πβ. καί στ.142, 143, 206)· Φυλλ.γαδ., στ.230 ὁμοιάζω τήν μητέραν μου (πβ. καί στ.232).

106. Γιά ἓνα ὁμοιο φαινόμενο βλ. παρακάτω, κριτ. παρατ. στό στ.165.

107. Γιά ἓνα ἀνάλογο φαινόμενο ἐπίτασης βλ. κριτ. παρατ. στό στ.213.

108. Πβ. Πρόδρ., IV, στ.38, καί ἀπό τήν κείναν τήν πολλήν· Χρ.Μορ., στ.154 καί ἀπό τήν θλίψιν τήν πολλήν· Φυλλ.γαδ., στ.22 καί ἀπό τήν ψώραν τήν πολλήν.

109. Βλ. παραπάνω, σελ.96-97.

110. Πβ. καί στ.570 ἐπήγες καί ἐκουρευήτηκες, ἔβαλες μαῦρα ράσα. Πβ. ἐπίσης Διον. Ἀρεοπ., Περί ἔκκλ. ἱεραρχίας, 6.2 (PG 3.533) σφραγισάμενος αὐτόν [μοναχόν] ὁ ἱερεὺς ἀποκεῖρει Ἐωφρονίου Ἱεροσολύμων Περί ἐξαγγελῶν (PG 87.3369) εἶ τις φωραθῆ ἀποκεῖρων τινά ... καθαιρείσθω ὁ δέ ἀποκαρεὺς ... μοναστηρίῳ διδῶσθω· Μανασσ., Χρον. 6180 τὰς βασιλεύσ-

σας έξωθει Ζωήν καί Θεοδώραν | καί νησιώτιδας αὐ-
τάς θέμενος ἀποκείρει Πρόδρ. III, στ.86 ἕνα ἀγο-
ράσης κᾶν κηρούς εἰς τήν ἀπόκαρην σου. Πβ. καί
Κριαρᾶ, Λεξ., λ. ἀποκείρω, ἀπόκαρσις Κοραῆ, ὁ.π., I,
σελ.240, λ. ἀπόκαρσις.

111. Πβ. καί Λίβ., στ.224 ἠρξάμεθα νά τρέχωμεν ἐ-
κεῖνο τό λυβάδιον Καλλιμ., στ.1951 ἀνέτρεχεν, παρέ-
τρεχεν ὁ μισθαργός τόν κῆπον Ἄλφ., 14,62 καί κα-
βαλάρης καί πεζός τόν κόσμον ἀνατρέχει.

112. Η. Schreiner, ὁ.π., σελ.377.

113. Βλ. παραπάνω, σελ.85.

114. Βλ. παραπάνω, σελ.151.

115. Στό στ.266 βρῖσκουμε τό ρῆμα κατακρένεις ἀν-
τί γιά τό ὄνομα τοῦ κουλιού. Γι' αὐτή τήν ἐξαίρεση βλ. κριτ.
παρ. στό στ.257.

116. Βλ. παραπάνω, σελ.141-146

117. Τό χειρόγραφο L δέν σώζει αὐτόν τό στίχο.

118. Τά χειρόγραφα AZ δύνουν σ' αὐτόν τό στίχο τή γρα-
φή αὐτά, ἀλλά καί στούς στ.30 καί 131, ὅπου ὅλα τά χει-
ρόγραφα δύνουν ἐκεῖνα, τά AZ στήν πρώτη περὶπτωση ἔχουν
αὐτοῦ καί στή δεύτερη αὐτεῖνοι τό Α, αὐτοῦ δέ τό Ζ.
Συνεπῶς στό στ.164 τά AZ δέν ἐνισχύουν τή γραφή τῶν CPV
L βλ. κριτ.παρ. στό στ.25, σημ.29.

119. Ἐκεῖνα εἶναι ἡ γραφή μόνο τῶν χειρογράφων AZ,
ἐνῶ τό Ε δύνει ἀκόμη.

120. Γιὰ τήν ἀπροσδόκητη αὐτή συμφωνία τοῦ Ε μέ τά
χειρόγραφα CPV, βλ. παραπάνω, σελ.97.

121. Βλ. κριτ.παρ. στό στ.45.

122. Βλ. κριτ.παρ. στό στ.12 καί παραπάνω, σελ.278,
σημ.29.

123. Βλ. παραπάνω, σελ.149.

124. Πβ. καί κριτ.παρ. στό στίχο 68.

125. Πβ. καί κριτ.παρ. στό στίχο 135.

126. Βλ. κριτ.παρ. σ' αὐτόν τό στίχο.

127. Πβ. καί κριτ.παρ. στό στ.11.

128. Βλ.Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 2, I, σελ.147, σημ.9 "Ἐν-
ταῦς Ἀσίζαῖς τῆς Κύπρου ἡ λέπρα λέγεται κελέφιν, ἐν Πόν-
τῳ δέ νῦν τσεπρέας, ἤτοι κελεφίας, λέγεται ὁ λεπρός Κο-
ραῆ, ὁ.π., II, σελ. 351 "Ὅστις ἔχει τζεπράδας, λέγεται
τζεπρός". Πβ. ἐπίσης ὅσα γιά τή λ. τζεπραι (καί τζε-
πράδες) ἀναφέρει ὁ Κοραῆς, ὁ.π., σελ. 350-351.

129. Τό ἐπίθετο αὐτό ταιριάζει μέ τήν περιγραφή τοῦ
παγωνιοῦ, πού τά πόδια του ἔχουν λέπια καί μοιάζουν μέ
λεπρά, πβ. Φυσιολ., στ.594 ὅταν στραφῆ (τό παγώνι) στά
πόδια του νά δῆ τήν ἀμορφίαν τους, ἀγριοφωνάζει
γάρ καί κλαῖ καί λαλεῖ καί βρουχεῖται, φιλ. 208-209
Συστέλλεται δέ καί κατασπᾶ τόν τύπον, ὁρῶν δυσ-

ειδεῖς ἐκ ρυτίδων τοὺς πόδας.

130. Πβ. καὶ στ.92 καὶ πρόγεμαν καὶ δεῦπνον καὶ στ.206 εἰς γεῦμαν τους... 207 εἰς πρόγεμαν καὶ δεῦπνον.

131. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.45.

132. Βλ. παραπάνω, σελ.60.

133. Πβ. στ. 485 καὶ 626 οἴδα σε καὶ ἤξεύρω σε, στ. 512 πολλά πολλά οὐκ οἴδα, στ. 195 καὶ κίλαδῶ, ὡς οἴδας, στ.120 ὅσοι σέ οἴδασιν | λέγουν...

134. Ἡ λέξη δέν ἀναφέρεται σέ κανένα λεξικό. Τή χρησιμοποιεῖ μόνο ὁ Φ.Κουκουλές (ΒΒΠ 6, σελ.153) μέ τή σημασία "λέω τὰ κάλαντα". Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἐκεῖνοι πού ἔφελναν τὰ κάλαντα τὰ συνόδευαν καὶ μέ σκώμματα πρὸς ὅσους συναντοῦσαν, πβ. Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 1, ΙΙ, σελ.131.

135. Γιά ἀνάλογα φαινόμενα βλ. Ἀνδριώτη, Ἐξελιξείς, passim.

136. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.65.

137. Τό θριαμβεύω ἔχει ἀκολουθήσει τήν ἴδια σημασιολογική ἐξέλιξη μέ τὰ πομπεύω-διαπομπεύω πού δηλώνουν τή διαπόμπευση, τόν "γελοιώδη θρίαμβον". Βλ. Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 3, σελ.185.

138. Ὁ ποιητής δέ χρησιμοποιεῖ ποτέ τό ρῆμα ποιῶ στόν ἐνεστώτα, πβ. κριτ.παρατ. στό στ.39. Συνεπῶς καὶ γι'αὐτόν τό λόγο ἡ γραφή καὶ νά ποιῆς εἶναι ὑποκτη.

139. Στό στίχο αὐτόν τό χειρόγραφο Ε μεταφράζει ποι-οῦν.

140. Γι'αὐτή τή σημασιολογική ἐξέλιξη τοῦ πολεμῶ βλ. Ἀνδριώτη, Παράλληλοι, σελ.57-58.

141. Ἡ φράση ἀποδίδεται στό γλῶρο γιά τό λευκόφτέρωμά του, βλ. παραπάνω, σελ.172.

142. Βλ. Ν. Πολύτου, Παραδόσεις, Β', σελ.1153.

143. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ, 1, ΙΙ, σελ.255.

144. Βλ. παραπάνω, σελ. σελ.142-146.

145. Βλ. παραπάνω, σελ.96-97.

146. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.52.

147. Βλ. καὶ κριτ.παρατ. στό στ.108.

148. Πβ. στ.378 καὶ κριτ.παρατ. στό στ.132.

149. Βλ. παραπάνω, σελ.251.

150. Βλ. παραπάνω, σελ.173.

151. Βλ. κριτ.παρατ. στό στ.43.

152. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἐξελιξείς, σελ.128.

153. Βλ. παραπάνω, σελ.96-97.

154. Πβ. καὶ Διήγ. Ἀπολλ., στ.170 νά φᾶς, νά κῆς μετ'αὐτοῦ καὶ νά παραδιαβάσης. Σαχλ., ΙΙΙ, στ.93 κί-νε τό λοιπόν, τρῶγε καὶ χαροκόπα.

155. Βλ. G. Boerio, Dizionario del Dialetto Veneziano, Venezia 1856, λ. spatola.

156. Ένα επίθετο μέ ανάλογο σχηματισμό είναι τό σκαταλοκρομμύδης, βλ. Πρόδρο., III, στ.257α' πβ. καί Κοραή, δ.κ., I, σελ.278 Έπαταλοκρομμύδης, βωμολοχικώς συνθεμένη λέξις, σημαίνουσα τόν τρώγοντα μέ τόσην άπληστίαν τά κρομμύδια, μ' όσην οί σπάταλοι τά πολυτελή βρώματα". Όσο για τήν πρόταξη ή επίταξη του προσδιορίζοντος συνθετικοϋ (π.χ. βουνοκορφή-κορφοβούνη, καρδιοχτύπι-χτυποκάρδι, κεφαλόπικρος-πικροκέφαλος, κεφαλόμαλλα-μαλλοκέφαλα, χεροδύναμος-δυναμόχερος) βλ. Άνδριώτη, Ιστορία της Έλληνικης γλώσσης, σελ.117.

157. Βλ. παραπάνω, σελ.87.

158. Για ένα όμοιο φαινόμενο βλ. παραπάνω, κριτ. παρατ. στό στ.88.

159. Η γραφή των CP αίματωμένη ένισχύει τήν ύπόθεσή μας, αν καί μπορεί νά είναι όρθογραφικό σφάλμα άντί για τό αίματωμένοι.

160. Πρόκειται για ύπαινιγμό στις λαϊκές παραδόσεις, όπου ή κέρδικα θεωρείται αίτία φόνου' πβ. παραπάνω, σελ.174-177.

161. Βλ. Διήγ. παιδ., στ.304 κέ. Φ.Κουκουλέ, ΒΒΠ 6, σελ.290.

162. Πβ. καί κριτ. παρατ. στό στίχο αυτόν.

163. Πβ. καί Λύβ., στ.162 νομίζω αν έκατέμαθεν, 524 Λέγουν εις πέτραν σταλαγμός συχνάση νά σταλάζη Διήγ. Βελισ., στ.119 μάλλον δέ καί υπέλαβεν άναίτιος ύπάρχει.

164. Βλ. παραπάνω, σελ.96-97.

165. Η Krawczynski, πού προτιμά αυτή τή γραφή, έχει κι αυτό φρω... προφανώς από παρανάγνωση.

166. Βλ. παραπάνω, σελ.50.

167. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.43.

168. Για ένα ανάλογο φαινόμενο επίτασης βλ. κριτ. παρατ. στό στ.88.

169. Βλ. παραπάνω, σελ.79-80.

170. Βλ. παραπάνω, σελ.84-87.

171. Βλ. Κριαρά, Λεξ., λ. άρατος' πβ. επίσης Χατζιδάκι, Έκθεσις, σελ.286, πού άναφέρει τό ρ. άρατίζω "φυγαδεύω" καί τό επίθετο τριάρατος "άφαντος" Άνδριώτη, Ρηματικά επίθετα, σελ.199, πού άναφέρει τά καταρστικά επίθετα άφαντος ή άνάφαντος "έκελνος πού εΐθε νά έξαφανιστεΐ, νά γίνει άφαντος", καί τίς φρ. (Μακεδ.) "νά γέν'ς άνάφαντος ! ν' άναφαντ'σής".

172. Γιά τή σύμπτωση τοῦ V μέ τό A βλ. παραπάνω, σελ. 90-95.
173. Βλ. παραπάνω, σελ. 84-87.
174. Βλ. Σ. Ξανθοπούδου, Ποιμενικά Κρήτης, σελ. 286.
175. Πβ. καί τήν ὁμοία ἔκφραση ἀπό λιγόν πανύτσιον (στ. 185).
176. Γιά τή σύμπτωση τοῦ χειρογράφου V μέ τό A βλ. παραπάνω, σελ. 90-95.
177. Βλ. παραπάνω, σελ. 84-87.
178. Τό ἐπίθετο τσαννός εἶτε παράγεται ἀπό τό σα-
λός "ὁ ἀνόητος, ὁ παράφρονος" (πβ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 3,
σελ. 297· Κοραῆ, ὁ.π., I, σελ. 89-92), εἶτε σχετίζεται μέ
τό ἀρχαῖο ἐπίθετο σάννας (πβ. Φωτ., Λεξ., λ. σάνναν· τόν
μωρόν· οὕτω Κρατῆνος.- Εὐστάθ., II, 1761, 21· Ὁ πα-
ρά τῷ κωμικῷ Κρατῆνι σάννας· αὐτός μέντοι οὐ τόν
εὐήθη ἀπλῶς δηλοῦ, ἀλλά τόν μωρόν, ὃν ἴσως ἡ κοι-
νή γλῶσσα τζαννόν λαλεῖ) καί σάννος "ὁ μωρός, ὁ
ἀνόητος" (πβ. Εὐστάθ., II, 1792, 8 Τοῦ δέ σαίνειν
σύνθετον τό σαίνουρον πρός ἀναλογίαν τοῦ λόφου-
ρον, ἴσως δέ καί ὁ σάννας ἢ σάννος ἐξ αὐτοῦ πα-
ρήκται, ὡς ὅτι τόν εὐήθη σημαίνει, ἀλλαχοῦ ἐ-
γράφη). Τήν ἐτυμολογία καί τή μορφολογική ἐξέλιξη τῆς
λέξης σάννας ἢ σάννος σέ τσαννός ἐρμηνεύει σωστά ὁ
Φ. Κουκουλέ, Λαογραφικά, Β', σελ. 179 κέ.
179. Γιά τοὺς δύο αὐτοὺς τύπους βλ. Στ. Δελινάκι, Ἡ
ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τοῦ καίειν, σελ. 220-221· Κοραῆ, ὁ.π., V,
σελ. 107· Φ. Κουκουλέ, Φωνητικά, σελ. 99-100.
180. Γιά τήν τάση τοῦ E νά ἀντιστρέφει τή σειρά τῶν
λέξεων ἢ καί ὀλόκληρων στίχων βλ. παραπάνω, σελ. 79-80.
181. H. Schreiner, ὁ.π., σελ. 375.
182. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 94.
183. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 231.
184. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 99.
185. H. Schreiner, ὁ.π., σελ. 375.
186. Βλ. Ἀνδριώτη, Ρηματικά ἐπίθετα, σελ. 199.
187. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 132.
188. Βλ. Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία καί Γλωσσογραφία
ἑλληνική, Ἀθήναι 1924, σελ. 88-89. Πβ. καί τή λ. παρτα-
λαμί < παρθαλαμί < παραθαλαμί < παραθαλαμίδιον (Κων.
Μηνᾶ, Τά ἰδιώματα τῆς Καρπάθου, Ἀθήναι 1970, σελ. 47).
Γιά ὁμοία φαινόμενα συγκοπῆς βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 289.

189. Βλ. Krawczynski, ὄ.π., σελ.81.

190. Βλ. Prosopographisches Lexicon, σελ.91.

192. Στό ὄνομα τῶν Σεβαστάδων ἀπό τά Βελάγραδα ἕως νά λανθάνει κάποιο ἐπώνυμο (ὅπως οἱ Ἀνεμάδες καί οἱ Λασκαράδες). Γιά τή βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Σεβαστῶν-Σεβαστοπούλων βλ. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. Α΄, II, σελ.491-493.

193. Γιά ἄλλα φαινόμενα συγκοπῆς πβ. στ.588 καθημερινά V : καθημερινά CP, στ.639 κορυφήν P : κορυφήν CVE.

194. Βλ. παραπάνω, σελ.239.

195. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.43.

196. Βλ. παραπάνω, σελ.50.

197. Βλ. παραπάνω, σελ.150.

198. Βλ. παραπάνω, σελ.98.

199. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.191.

200. Βλ. παραπάνω, σελ.98.

201. Βλ. παραπάνω, σελ.84-87.

202. Εἶναι ἡ γραφή τῶν ΕΑΖ καί τήν προτιμοῦμε ἀπό τή γραφή τῶν CPVL καί νά τόν βλέπουν, γιατί ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία εἶναι νά τόν "γνωρίζουν" ὅλοι καί ὄχι ἀπλῶς νά τόν "βλέπουν".

203. Ἀντίθετα, γιά νά "ἐπαινοῦν" κάποιον, πρέπει νά μὴν εἶναι σημαδεμένος, πβ. Μ. Δεφαράνα, στ.447-449: Καί ὁσον μπορεῖς καί δύνεσαι γύρεψε νά τόν εὐρης | φρόνιμον, ὕγειον καί καλόν αὐτεῖνον νά τόν εὐρης, | νάχη τό ὄνομα καλόν, νά μὴ ἔν σημαδεμένος.

204. Α. Πολύτης, Βιβλιοκρισία, σελ.175.

205. Α. Πολύτης, ὄ.π., σελ.176.

206. Βλ. παραπάνω, σελ.75.

207. Βλ. παραπάνω, σελ.117.

208. Βλ. παραπάνω, σελ.142.

209. Βλ. παραπάνω, σελ.141.

210. Βλ. Κοραῆ, ὄ.π., I, σελ.84.

211. Πβ. καί στ.346 ἀφήνεις την καί ὑπάγει.

212. Βλ. παραπάνω, σελ.240.

213. Πβ. καί Κοραῆ, ὄ.π., I, σελ.223.

214. H. Schreiner, ὄ.π., σελ.376.

215. Βλ. παραπάνω, σελ.79-80.

216. Πβ. Συν. γαδ., στ.161-162 καί μιά χήρα ἄπορος καλά οὐκ ἐθεώρειεν | εἶχε δέ ὄρνιθαν χοντρή καί λάλειε την καβάκαν | φυλλ. γαδ., στ.251-254 καί χήρα μιά κακότυχη καλά οὐδέν ἐθώρειε, | νά γνέθη δέν ἐδύνετο, νά κάτση δέν ἠμπόρειε | καί σπήτι δέν ἐ-

πόταζεν, ἀμμ' εἶχε μίαν μπαράκα, | εἶχε καὶ ὄρνι-
θα παχειά, τὴν ἔλεγε Καβάκα. Τό πρῶτο στοιχεῖο (καὶ
ἔναι τυφλή) φαίνεται πὺς εἶναι σπουδαιότερο, γιὰτί δὲ-
νεται ἀπαράλλακτο (καλά οὐκ ἐθεώρειεν ~ καλά οὐδέεν
ἐθεώρειε) καὶ στά δύο κείμενα τὸ δεῦτερο στοιχεῖο δη-
λώνεται καθαρά στό πρῶτο κείμενο (χήρα ἄπορος), ἐνῶ ὑ-
πολανθάνει στό δεῦτερο.

217. Βλ. παραπάνω, σελ. 90 καὶ 96-97.

218. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 388.

219. Γιά τὴν ἀναφορά τῆς προστακτικῆς πβ. Ἰμπέρ., στ.

225 ἄπελθε, τούνυ, ἄπελθε, Λίβ., στ. 2206 γνῶρι-
ζε, κόρη, γνῶριζε. Πβ. καὶ κριτ. παρατ. στόν στ. 43 γιά
τό φαινόμενο τῆς ἀναδίπλωσης.

220. Γιά τόν τύπο ἀνηβαίνω βλ. Κριαρά, Λεξ., τ. 2,
σελ. 171 (λ. ἀνεβαίνω).

221. Γιά τὴ μεταβατικὴ χρῆση τοῦ χαλῶ "ρίπτω" βλ.
κριτ. παρατ. στό στ. 45.

222. Βλ. παραπάνω, σελ. 238.

223. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 100, καὶ παραπάνω, σελ.
97.

224. Βλ. παραπάνω, σελ. 98.

225. Στό στίχο αὐτόν τὰ CPVL ἐπαναλαμβάνουν δύο φο-
ρές τό ρῆμα λέγεις, πού εἶναι κι αὐτό μιά ἔνδειξη ὅτι
τό κείμενό τους νοσεῖ, γιὰτί ὁ ποιητῆς δέν ἐπαναλαμβάνει
ποτέ τό ἴδιο ρῆμα στόν ἴδιο στίχο, ἀλλά ἓνα συνώνυμό του.
Πβ. καὶ κριτ. παρατ. στό στ. 43.

226. Βλ. παραπάνω, σελ. 150.

227. Βλ. παραπάνω, σελ. 150.

228. Βλ. παραπάνω, σελ. 90 καὶ 96-97.

229. Βλ. παραπάνω, σελ. 96-99.

230. Στό στ. 434 ἡ Krawczynski διορθώνει τό ριχέαν
τοῦ E ἢ ριχαίαν τοῦ V πάλι σέ ραχιάν, ἀλλά ἐκεῖ μετα-
φράζει τὴ λέξη διαφορετικά: vom Rücken.

231. Α. Πολύτης, ὀ.π., σελ. 176-177.

232. Εὐστάθ., Π, σελ. 941, 23 Ἐρεῖκω, ἐξ οὗ φυ-
τόν τε Ἐρεῖκη, ὃ παραφθειρόντες οἱ χυδαῖοι Ἐ-
ρεῖκην φασίν.

233. Π. Γρύσπου, Πραγματιστικὲς παρατηρήσεις στόν
Πουολόγο, σελ. 16-17.

234. Γιά τὴ χρῆση τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ ὡς ξύλου γιά κάρ-
βουνα βλ. Γ.Ι. Σαλβάνου, Λαογραφικά σύλλεκτα ἐξ Ἄργυ-
ράδων Κερκύρας (Ὅδας πᾶμε γιά ξύλα), Λαογραφία I, (1929),
σελ. 159-160: "Ἀπό βραδύς τροχᾶμε τὰ κασσάρια μας κι ἀ-
βιζάρουμε καὶ τὴ γειτόνισσα ἃ θέλη νά ῥθη τ' ἀποταχιά νά

πάμε για ξύλα ... Έκεῦ βάνουμε χέρι καί κόβουμε ἀγριόξυλα, σκινάρι, μερτιά, ... ρεῖκι, ἀλυπίτσα..."

235. Πβ. καί τήν παροιμία "Τό γύφτο κάναν βασιλιά κι αὐτός γυρεύει ρεῖκια".

236. Για ὅμοιες ἀναφορικές προτάσεις βλ. στ.122 καί μόνον τό ὑποκάμισον αὐτό ἔχεις, τό φοραίνεις, 148-149 καί τό φουστάνιν τό φορεῖς, ἐκ τόν καπνόν ἐκεῖνον | ἀκόμη οὐκ ἐκαθάρισεν ..., 150-151 Ἄκόμη καί τό ὑπέρπυρον, τό ἐκράτεις ἀρραβώνα, | κρατεῖς το εἰς τήν κόξαν σου..., 191-192 καί τό μανδύ μου τό φορῶ, ... | πρέπει με ὡς ἀρχόντισσα...

237. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 3, σελ.308.

238. Βλ. Α.Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαί παρατηρήσεις, σελ.191, πού μελετᾶ τά ὀνόματα πού λήγουν σέ -οῦσα.

239. Για τή συμφωνία αὐτή τοῦ L μέ τό E, πού δέν ἔχει καμία στεμματική ἀξία, βλ. παραπάνω σελ.90-95.

240. Εἶναι παράδοξο πῶς ἡ ἐκδότρια δίνει αὐτή τήν ἐρμηνεία, ἐνῶ στά σχόλια τοῦ στίχου 126 παραπέμπει στόν Κουκουλέ, ΒΒΠ 3, σελ.308.

241. Βλ. παραπάνω, σελ.98.

242. Πβ. κριτ. παρατ. στό στ.176.

243. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ.61, λ. αὔκραστος, σημ.

89.

244. Βλ. Ἄνδριώτη, Λεξ., λ. κούρβουλον.

245. Τό κλημα μπορεῖ νά ξεραθεῖ τελείως καί νά πέσει ἂν δέν ἔχει τήν κατάλληλη περιποίηση, πβ. Κωνστ. Γιαννούτσου, Σύμμικτα (Γεωργικός βίος), Λαογραφία 8 (1921), σελ.209.

246. Πβ. Κοραῆ, ὀ.π., IV, σελ.422.

247. Γενικότερα για τήν ἀναδύπλωση βλ. κριτ. παρατ. στούς στ.43 καί 45.

248. Δέν ἀποκλείεται τό λάθος νά ὑπῆρχε ἤδη στό ὑπαρχέτυπο α, ἀφοῦ τό ξαναβρίσκουμε στό χειρόγραφο C, ἐνῶ ἡ σωστή γραφή πού δίνει τό P πιθανόν νά προέρχεται ἀπό "ἀνορθογραφία" του, πού τελικά συνέπεσε μέ τή σωστή γραφή.

249. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τά AZ ἀντί για τή φράση εἰς Χαζαρίαν νά τά ἔχης δίνουν τή φράση τό πέταμάν σου ὀλίγον τονίζοντας μ'αὐτή τή νοηματική ἀναδύπλωση τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τήν ἀδυναμία τοῦ ὄρτυκιου νά κάνει μεγάλα ταξίδια.

250. Η. Schreiner, ὀ.π., σελ.376.

251. Ὁ Schreiner παραπλανημένος ἀπό τό ἀρνητικό κρι-

τικό υπόμνημα της Krawczynski, που έδω παραλείπει να σημειώσει τη γραφή του C, νομίζει ότι τη γραφή αυτή τη δύναι μόνο τό A.

252. Βλ. παραπάνω, σελ. 79-80.

253. Βλ. παραπάνω, σελ. 79-80.

254. 'Ανάλογο φαινόμενο είναι η συνύπαρξη του *aei* και πάντοτε (πβ. Πρόδρ. Α', 312, *aei* δέ πάντοτε φρεῖ βασιλικούς στεφάνους, Διήγ. παιδ., στ. 753 έμέ σταυλίζουσ πάντοτε *aei* τόν χρόνον όλον), η του φησίν και λέγει (πβ. Διήγ. 'Απολλ., στ. 295 τότε φησίν ο βασιλεύς και λέγει προς έκεῖνον).

255. Βλ. παραπάνω, σελ. 239.

256. H. Schreiner, ό.π., σελ. 376.

257. H. Schreiner, ό.π., σελ. 376.

258. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 12.

259. Γιά τη σημασία αυτή του κάμνω ("προσπαθώ" πβ. 'Πόλεμος της Τρωάδος", στ. 2022 κάτεργα και καράβια, έκαμαν να γυρεύσουν, 2117 θαυμαστικός όμιλητής να κάμη να συντύχη, 5642 όλοι εις αυτόν υπάγουσιν, κάμνουν να τό αφήση.

260. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις, σελ. 374, που όμως αργότερα (ΒΒΠ, 5, σελ. 71) έδωσε την όρθή έρμηνεία ("παστός"), αν και συνεχίζει να γράφει αποθετήν.

261. Πβ. Κοραή, ό.π., V, σελ. 36.

262. Βλ. Κοραή, ό.π., I, σελ. 225. Πβ. και Κ. Μηνά, Γλωσσικά ανέλεκτα, Δωδώνη Δ' (1975), σελ. 137.

263. Βλ. παραπάνω, σελ. 150.

264. Πβ. και κριτ. παρατ. στό στ. 191.

265. H. Schreiner, ό.π., σελ. 376.

266. Βλ. κριτ. παρατ. στόν στ. 495.

267. Βλ. κριτ. παρατ. στόν στ. 94.

268. 'Η *idea* φράση άπαντά και στη Διήγ. Βελισ., στ. 527 κατηγοροῦν και μέμφονται τόν μέγαν βασιλέα

269. Βλ. κριτ. παρατ. στό στ. 43.

270. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις, σελ. 375.

271. Σ. Α. Ξανθουδίδου, 'Αντιπαρατηρήσεις, σελ. 620.

272. Τά άνατολικά δαμάσκηνα, που όταν ώριμάζαν είχαν κίτρινο χρώμα, πβ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ. 108.

273. Γιά την έπίδραση του Πρόδρομου στόν "Πουολόγο" βλ. παραπάνω, σελ. 237-240.

274. 'Η λέξη *spétteses* < ένετικό *specie* η *spezie* "la polvere del Pepe garotanato" (Gius. Boerio, Dizionario del dialetto Veneziano, σελ. 612b, πβ. G. Meyer Neugr. Studien 4, 85) σημαίνει "καρυκεύματα".

275. Ἡ λέξις τό μεσά ἢ τό μέσα θεωροῦμε πὺς εἶναι μεταγραφὴ τοῦ λατινικοῦ mensa (πβ. Προδρ., III, στ.128 λέγουσιν με "σήμερον ἰχθύς οὐ τρώγεται εἰς τὴν μέσσην, 400 c ἀπ' ὅλα τὰ διδόμενα συνήθως εἰς τὴν μέσσην) καὶ πὺς ὁ μεταπλασμός ἐξηγεῖται κατὰ ἀναλογίαν τῆς λέξεως "τό τραπέζι".

276. Γιά τὴ λέξις με(ν)σάλι(ο)ν ἢ μι(ν)σάλι(ο)ν βλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 5, σελ.144.

277. Η. Schreiner, ὁ.π., σελ.376.

278. Βλ. παραπάνω, σελ.98.

279. Βλ. παραπάνω, σελ.203-204.

280. Πβ. Κοραῆ, ὁ.π., IV, σελ.519-521 "Ἡ λέξις Σκουλί, ἀπὸ τὸ Σκόλλυς, κεφαλῆς τριχῶν μέρος, διακεκριμένον ἀπὸ τὰς λοιπὰς, ὡς εἶν' ὁ πλόκαμος, ἢ καὶ ἀποκομμένον....

Τὴν αὐτὴν γραφὴν φυλάσσει καὶ ὁ Εὐστάθιος (Π 1528,19): "Οἱ παλαιοὶ καὶ κόσμον γυναικεῖον τὴν πλοκαμίδα εἶναι δηλοῦσιν, ἣν καὶ Κορυφαίαν φασίν, ἧγουν Κορυφήν. Τὴν δ' αὐτὴν καὶ Σκόλλυον"...Εἰς τὸν Ἡσύχιον ἡ γραφὴ διφορεῖται, ἐπειδὴ λέγει "Σκόλλυς, κορυφή ἢ καταλελειμμένη τῶν τριχῶν τινές δέ μᾶλλον πλόκαμον"... Ὅπου, διὰ νά νοηθῆ ὁ Ἡσύχιος, πρέπει ἴσως νά διορθωθῆ... κορυφή ἢ καταλελειμμένη μερίς... Καταλελειμμένην μερίδα νοεῖ τὴν ὀπίαν ὁ Εὐστάθιος ὠνόμασε Κορυφαίαν ἢ Κορυφήν, ἧγουν τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς κεφαλῆς, εἰς τὸ ὀπίον ἀφίνονται ὀλίγα μαλλία, μετὰ τὴν ξύρισιν τῆς λοιπῆς κεφαλῆς, ὁ Τουρκοῦδαῖστί ὀνομαζόμενος Πελτσές".

281. Βλ. Α. Πολύτης, ὁ.π., σελ.177.

282. Ἔτσι τὸ καταλαμβάνει ἡ Krawczynski.

283. Α. Πολύτης, Ἑλληνικά, 19, 1966, σελ.178.

284. Ἡ γραφὴ κατάκοπτα εἶναι μᾶλλον διόρθωσις τῆς Krawczynski, ἐνῶ τὰ χειρόγραφα CPE δύνουν τὴ σωστὴ γραφὴ κατακοπτά.

285. Ἐννοεῖται, ὅταν ἦταν παιδί καὶ ζοῦσε στή Γλαρέντζα καὶ ὁ πατέρας τῆς ἦταν κόμης, συνεπῶς ὁ Παρατατικός δέν ἀποτελεῖ πρόβλημα, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Α. Πολύτης, πού προτιμᾷ τὴ γραφὴ ἀκόμη.

286. Τὰ πούλια ἀπαντοῦν συνήθως λέξις πρὸς λέξις στίς κατηγορίες πού τοὺς ἀπευθύνονται (βλ. παραπάνω, σελ.50)..

287. Γιά ἐκφράσεις με ἀνάλογη δομὴ πβ. στ.355 ἐγὼ Ρωμαίου παιδὶν εἶμαι (ἦμουν E, fort. recte), 281 καὶ λέγεις σεβαστοῦ παιδὶν ὑπάρχεις κλπ.

288. Πβ. καὶ κριτ. παρατ. στό στ.592.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Τ Ο Κ Ε Ι Μ Ε Ν Ο Τ Ο Υ " Π Ο Υ Λ Ο Λ Ο Γ Ο Υ "

SIGLA

- A = codex Atheniensis 701, saec1. XVI.
- C = codex Constantinopolitanus 35, anni 1461.
- E = codex Escorialensis 496 (Ψ. IV. 22), saec1. XV.
- L = codex Leningradensis 721, saec1. XVII.
- P = codex Leningradensis 202, saec1. XVI.
- V = codex theologicus Graecus 244, saec1. XVI.
- Z = codex Zorae, saec1. XVIII.

Ο ΠΟΥΛΟΛΟΓΟΣ

'Αετός ὁ μέγας βασιλεύς ἀπάντων τῶν ὀρνέων
 κλητούριν εἶχεν καὶ χαρὰν καὶ γάμον τοῦ παιδίου του·
 τό πληθος ὄλον τῶν ὀρνέων εἶχεν το καλεσμένον.
 'Εφάγασιν καὶ ἐπίασιν εἰς τὴν χαρὰν ἐκεῖνην,
 5 ἦφεραν καὶ δικάσιμον ἀπάνω εἰς τό τραπέζιν.
 'Ὀλωνμπρός ὁ πελαργός περιγελαῖ τόν κύκνον:
 "Εἰπέ με, κύκνε ἀσύσσουμε καὶ μακροσφονδυλάτε,
 μελανοπόδη, ἀγριόφωνε καὶ λιμνοαναθρεμμένε,
 καὶ παντελῶς κακότυχε, τί θέλεις εἰς τόν γάμον;

Titulum Πουλιολόγος τῶν ὀρνέων πάντων· λόγος δέ δικασί-
 μου ἴσος διὰ μέσου τους φέγοντα τόν κέλας, τόν ἑαυτὸν φημί-
 ζων εὔ, καὶ τινόν ἐχέφρον νόημα πρὸς τέρψιν καὶ μάθησιν ἀν-
 θρώπων τε καὶ νέων παράδειγμα πολλάκις C : Λόγος τοῦ ἰχνη-
 λάτου περὶ τῶν πουλιῶν A 'Ὁ Πουλιολόγος P 'Ὁ πουλιολο E om.V
 LZ || 1 ἀπάντων CPVLAZ : ἀπό πάντων E || 2 κλητούριν VAZ : κλητού-
 ριον (-τόριον L) CPL καὶ χάριν E || γάμον CPVLE : γάμους AZ || παιδί-
 ου (παδ- P) CPLEA : υἱοῦ VZ || 3 τό πληθος ὄλον (ὄλων CP) CPVL : ὄ-
 λον τό πληθος EAZ || Post v. 3 praeb. AZ εἶχε καὶ συμβουλάτορας
 τέσσαρους μετ' ἐκεῖνον | πετρίτην καὶ μηλάδελφον γεράκιν καὶ
 ξιφτέριν : om. recte CPVLE || 4 'Εφάγασιν CPVLA : ἔφαγαν Z
 ἐκάτσασιν καὶ ἐφάγασιν E || καὶ VEAZ : om. CPL || εἰς τὴν χα-
 ρὰν ἐκεῖνην CPVLAZ : καὶ ἐπάνω εἰς τὴν χαρὰν E || 5 praeb.
 CPVLAZ : aliter E εἶθ' οὕτως καὶ δικάσιμον ἐποίησαν εἰς τέ-
 λος || ἦφεραν VAZ : ἠφέραν CP ἔφεραν L || εἰς τό CPV : στό LAZ ||
 τραπέζιν CPVL : -ζι AZ || 6 ὄλον ὀμπρός VLEAZ : ὄλων ὀμπρός
 CP || περιγελαῖ PVLEAZ : -γαλα C || 7 Εἰπέ CPVLE : εἰπές AZ || με
 CPVLA : μοι EZ || ἀσύσσουμε scripsi : σύσσουμε CPAZ ἀσύσσου-
 με (σούσσ- L) VLE || μακροσφονδυλάτε VE : μακροσφ- CPL μικροσφ -
 AZ || 8 μελανοπόδη CPVLE : μελανοπόδαρε (μελανδοπ- Z) AZ ||
 ἀγριόφωνε CVLEAZ : -φωρε P || καὶ CPVLE : om. AZ || 9 κακότυχε
 (-χος CP) CPVLAZ : κακόπτε E || θέλεις CPLA : θελες V ἦλθες
 EZ.

10 Νά κιλαδῆς οὐκ ἠμπορεῖς, νά καίρης οὐκ ἤξεύρεις,
καὶ μόνον ἦλθες, ἄτυχε, φοβέριστρον τοῦ γάμου!"

Στρέφεται ὁ κύκνος τὸ λοιπὸν τὸν πελαργὸν καὶ λέγει:

"Ἐμέν τά λέγεις, ἔλεινέ, χαλκέα, κωκελάτα,
ὀπού ἔφας τὴν ἐνθήκην σου, τὸ στάμενον τὸ ξένον,

15 καὶ τῶρα ἠύρiscεις, ἄτυχε, ὀκάπου καλαιοκάρφιν,
καὶ ἀπὸ ὀρμισίαν εἰς ὀρμισίαν ὑπάγεις καὶ καθίζεις,
τάχα νά στήσης, ἄτυχε, τὸ στάμενον τὸ ξένον;

Ἐγώ, καὶ ἂν ἦσουν εὐμορφον ἐκ τά πουλῖα τοῦ κόσμου,
[καὶ ἂν εἴχες τίποτες θωρία, δέν ἦθελα τὴν βάλει]

20 τὴν μέμφιν τὴν μέ ἐμέμφηκες οὐ μὴ τὴν ἐβαρέθην.

13-17 praeb. CPVLAZ : om. E

10 Νά CPVLAZ : ἐσύ νά E || κιλαδῆς CPVLA : κελ- EZ || οὐκ ἠμπορεῖς CPVLA : οὐ δύνασαι Z om. E || alt. οὐκ CPVLEA : δέν Z || ἤξεύρεις CPVLAZ : ἐξ- E || 11 φοβέριστρον CPVLEA : -στον Z || τοῦ γάμου AZ : στόν γάμον L νά σ' ἔχουν E ὀμοιάζεις CPV || 12 Στρέφεται (στρ. γοῦν CP) ὁ κύκνος τὸ λοιπὸν CPL : καὶ ταῦτα ὁ κύκνος στρ. V τότε ὁ κύκνος στρ. Z στρ. ὁ κύκνος, βλέπει τον A εὐθύς γυρίζει ὁ κύκνος καὶ βλέπει E || τὸν CPVEA : τὴν L πρὸς Z || πελαργὸν CPVEAZ : περγόν L || 13 Ἐμέν CPVAZ : ἐμέ L || λέγεις CPVLA : λές Z || κωκελάτα LAZ : κωκολ- CPV || 14 ὀκού CPVL cl.v.73 : ἐσύ AZ || ἔφας V, metri gratia, cl.v.73 : ἔφαγες CPLAZ || τὴν PVLAZ : καὶ σύ C || ἐνθήκην CPV : θήκην L AZ || 15 ἠύρiscεις (εὐρ- L) CPVL : βρίscεις AZ || ὀκάπου CPVA : κάπου LZ || καλαιοκάρφιν (-φι A) CPLAZ : -φια V || 16 καὶ ἀπὸ ὀρμισίαν εἰς ὀρμισίαν CPV : ἀπ' ὀρμοσίαν εἰς ὀρμοσιάν L ἀπὸ νησίον καὶ εἰς νησίον A ἀπὸ νησίον εἰς νησίον Z || καθίζεις VL AZ : καθέζεις CP || 17 ἄτυχε CPVAZ : ἄθλιε L || 18 Ἐγώ καὶ CPVLE : καὶ κἂν AZ || εὐμορφον (ἔμ- VA καὶ εὐμ. C) CPVLEA : ὀμορφος Z || ἐκ CPLEAZ : ὡς V || τά πουλῖα CPVLAZ : τῶν πουλίων E || κόσμου CPVLEA : κόσμο Z || 19 (quem delevi) praeb. EAZ : om. recte CPVL || καὶ E : om. AZ || τίποτες EA : -τα Z || θωρία AZ : θεωρίαν E || δέν ἦθελα τὴν βάλει AZ : om. E || 20 μέμφιν (μέμφιν CE) τὴν CPVLE : ὕβριν ὀκού (κού Z) AZ || ἐμέμφηκες E : ὕβριscεις AZ κοίηscας (-scεις C) CPL ἔκαμες V || οὐ μὴ (μὴν L) τὴν CPVLE : κοσῶς δέν AZ || ἐβαρέθην CPVL : ἐβαρεισῶμον (-μην Z) AZ ἐλυκήθην E.

'Αμή εἶσαι καὶ πανάσχημον ἐκ τὰ πουλία τοῦ κόσμου,
καὶ ὀρέγεσαι νά μέμφεσαι καὶ ἐγὼ νά σέ ἐγκωμιάζω!

Τσαφαροσκέλη πελαργέ, καμηλοπερπατάρη,
γριζόχροε, γριζόφορε, κάλιν δρεπανομύτα,

- 25 ὅλως τολμᾶς περιγελαῖν τόν λευκοφόρον κύκνον,
τόν τρώγουσιν οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ ἀρχοντόπουλά τους;
'Εσύ τσαγγάρην ἄχρηστον ὁμοιάζεις καὶ βρωμιάρην,
χαλκωματάν, πάλιν εἶπεῦν, τόν μυριομουτζωμένον'
καὶ ἐσύ τολμᾶς κατηγορεῖν χρυσόγερον τόν κύκνον;"

- 30 'Εκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν,

21 'Αμή εἶσαι VE : ἀμήσαι CPLA ἀλλ' εἶσαι Z || καὶ πανά-
σχημον (πανάσκημον CPE) CPVLE : ὅλον ἄσχημον A ἄσχημότερον
(post πουλία) Z || ἐκ (ὡς V) τὰ πουλία (τῶν πουλιῶν E) CPVE :
ἀπ' ὅλα τὰ πουλία LAZ || τοῦ κόσμου CPVEZ : om.LA || 22 pr. καὶ CP
VLE : om. AZ || pr. νά CPVL : νά μέ E ν' AZ || μέμφεσαι (μέφ- CPV)
CPVLE : ἀναγελαῖς AZ || καὶ ἐγὼ (γῶ C) CPVEAZ : διὰ L || ἐγκω-
μιάζω CPV : ἐγκωμιάσω (γκωμ- LA) LEAZ || 23 Τσαφαροσκέλη
(-σκύλε Z) πελαργέ (πελαργέ Z) CPVLEZ : τσαφαροσκυλοπελαργέ
A || καμηλοπερπατάρη VLEAZ : καὶ καμηλοπερπατάρη (-παντάρη P)
CP || 24 γριζόχροε LAZ : γριζόχρωε V γριζόφορε E χρυσόχροε
CP || γριζόφορε VLAZ : γριζόχορε E γριζόφορε CP || κάλιν δρε-
πανομύτα (-την V -τη CP) CPVL : παλιοδρεπανομύτη (παλιοδραπ-
A) AZ κακέ δρεπανομύτα E || 25 ὅλως CPVLE : καὶ πῶς AZ || πε-
ριγελαῖν E : -λᾶς CPVLAZ || τόν λευκοφόρον (λευτοφ- V) CPVL :
τόν λευκερόν (-ρό A) τόν AZ χρυσόγερον τόν E || 26 τόν (τό P)
CPVLEA : πού Z || τὰ ἀρχοντόπουλά E : ταρχ- CPVLAZ || τους VLA:
του CPEZ || 27 τσαγγάρην ἄχρηστον CPLEAZ : τσαγγάρης ἄχρηστος
V || καὶ (om. C) βρωμιάρην CLEAZ : βρωμιάρης PV || 28 χαλκωματάν
(-τά V) πάλιν εἶπεῦν (cl.v.226 : εἶπῶ E) CPVLE : ὁμοιάζεις καὶ
χαλκωματάν (καλκωματά A) AZ || τόν CPVAZ : τῶν E καὶ L || μυρι-
ομουτζωμένον (μύριομουντζ- L μύριομους- C μυριομους- P μυρῶ-
ων μουτζωμένων E) CPVLE : μαυρομουζομύτην (ex μαυρομουζουρά-
τον Z) AZ || 29 καὶ ἐσύ E : καὶ σύ CPVLAZ κατηγορεῖν (-ρεῖς V)
CPVE : περιγελαῖν (-λᾶς AZ) LAZ || χρυσόγερον τόν CPVLAZ : τόν
λευκοφόρον E || 30 'Εκεῖνα CPVLE : αὐτοῦ AZ || οὐκ ἐσίγησαν (ἐ-
σιγήσασιν A ἐσιγήσασαν Z) CPVLAZ : ἦρξαντο E || ὄχλησιν τὴν
εἶχαν CPVLAZ : ταραχὴν νά ἔχουν E.

καί ὁ καπουκάνος ἤρξατο ὑβρίζειν τὴν ὤτιδα:

"ἤλθες, κυρά οἰκοδέσποινα, καί ἐσύ εἰς τόν γάμον τοῦτον
καί ἔκατρες ὡς κουβουκλαρέα ἀπάνωθεν τῶν ὄλων,
μαθόν κοπελορζίκτουσα, λιβαδοαναθρεμμένη,

35 τσαμπουνομύτρια, ἀκρόκωλε καί φουστανοφορούσα,
σπασμένη καί πανάτσαλη, μέ τόν πηλόν χρισμένη.

"Ἄν οὐ 'γερθῆς εἰς τό γοργόν νά ἐπάρης τὰς ποδέας σου,
αὐτάς τὰς κακοεντύλικτας, καί ἐπάρης καί ὑπαγαίνης,

31 καπουκάνος (καπουτ- E) CPLE : καπικ- AZ πουκ- V || ἤρξατο CPVEA : ἤρξαντο L ἄρχισεν Z || ὑβρίζειν (-ζει Z) τὴν ὤτιδα VAZ : ἐκεῖνος ὁ τριγέρων (τιγ- P κύρ γέρων L) CPLE || Post v. 31 praeb. ὑβρίζειν (κατηγορεῖν E) οἰκοδέσποιναν (καί μέμφεσθαι E) τὴν ὤτιδαν (ὤτιδαν CE ὤτιδαν P) τὴν γραῖαν CPLE καί κού 'τον (ἤ- τον Z) κ (om. Z) οἰκοδέσποινα, ἡ (om. Z) γραῖα ἡ ὤτιδα AZ : om. recte V || 32 κυρά CPVL : καί ἐσύ κερά E καί σύ AZ || οἰκο- δέσποινα CVLEAZ : κοδ- P || καί σύ ... κοπελορζίκτουσα (v. 34) praeb. CPVLAZ : om. E || καί σύ CPL : καί σύ ἐδῶ V ἐδῶ AZ || εἰς τόν (στόν Z) CPVZ : στόν LA || 33 καί (κ A) ἔκατρες (κάτρες VL) VLAZ : καί κάτρες CP || κουβουκλαρέα CPVLA : -ριά Z || ἀπάνωθεν (scripsi, cl. v. 167 : ἀπανωθέν A ἐπάνωθεν Z) τῶν ὄλων (ἄλλων Z) AZ : με- τὰ παντός ὀρνέου CPVL || 34 μαθόν CP : λαθόν L μωρή V εἶσαι A Z || λιβαδοαναθρεμμένη scripsi : καί λ. (-νην P) CPV λιβαν- δροναθρεμμένη L λιμνοαναθρεμμένη E πόρνη, θυγάτηρ πόρνης A πόρνη, καί πόρνης θυγατέρα Z || 35 τσαμπουνομύτρια (-τριε E τζαπ- L) CPVLE : τζαπανομύτια AZ || ἀκρόκωλε AZ : ἀκρόχολε (-χειλη P) CP κριόκωλε E τζαμπερού VL || φουστανοφορούσα CPVLE : στε- φαν- AZ || 36 πανάτσαλη (-λε EZ) VLEAZ : πανάζταλη CP || τόν CP VEAZ : του L || Post v. 36 praeb. E ἤλθες καί ἐσύ εἰς τόν γά- μον : om. recte CPVLAZ || 37 οὐ 'γερθῆς E : οὐκ ἐγερθῆς CP οὐκ ἠγέρθης V οὐκ ἐγείρης AZ οὐκ ἐρθῆς L || εἰς τό (τόν P) γοργόν CP : τό γουργόν V γοργόν L γλήγορα AZ σύντομα E || νά CPV : καί LEAZ || ἐπάρης CPVE : πάρης LAZ || τὰς ποδέας (ποδίας P) CPVE : τές ποδίες L τὴν ποδιά AZ || 38 αὐτάς τὰς CPVE : αὐτές τές L αὐτὴν τὴν AZ || κακοεντύλικτας scripsi : κακοεντυλίκτας E κα- κοεντετυλιγμένας CP κακοτύλιχθες L κακομάζωχτας V κατατύλι- κτην (-τυλιχτὴν Z) AZ || pr. καί CPVLE : νά AZ || ἐπάρης VE : κά- ρης LAZ ἐκ. τας CP || alt. καί CPLE : νά AZ || ὑπαγαίνης (καγ- L) CPVLE : μισέφης AZ.

τώρα νά ἰδῆς τό πλεότερον τό τί σέ θέλω ποιῆσει.

40 Ἥλθες, βρωμούσα, τσαπερού, εἰς ἀτιμίαν τοῦ γάμου".

Στρέφεται, βλέπει ἡ ᾠτιδα πάλιν τόν κακουκάνον
καί λέγει τον: "Φουρνόστομε, τῖναν τὰ συντυχαίνεις;
Βρωμόστομε, βρωμόχνωτε, τί ἔν' τὰ λαλεῖς, πρὸς τῖναν,
ἔσὺ ὀκού τρῶς ἐκ τό κουρνόν ὀλῶμα τὰ ὀφάρια

45 καί ὡς τό δισάκκιν τὰ χαλᾶς καί ὡς τό ταρκύν τὰ ρύπτεις;
Ὅμοιάζουσιν οἱ σάρκες σου τρεμούλαν τῆς θαλάσσης,

43 praeb. CPVLEA : om. Z || 46 praeb. CPVLE : om. AZ

39 τώρα νά ἰδῆς τό (καί τό CPVE) πλεότερον CPVLE : νά ἰ-
δῆς, σκατόγραια (κακόγρ- Z), ἄτυχη AZ || τί CVLEAZ : τε P ||
σέ (σοῦ A) θέλω ποιῆσει (ποιήσει E) EA : σέ θέλω κάμει (κά-
μειν P) CPVL νά σοῦ ποιήσω Z || 40 τσαπερού CPLEAZ : τσαμπ-
V || ἀτιμίαν CPVLEZ : -μία A || τοῦ CPVLEA : om. Z || Post v.40
praeb. AZ καί δέν ἐντράκης, ἄτυχη (-χε Z), νά 'σέβης εἰς τόν
γάμον : om. recte CPVLE || 41 Στρέφεται, βλέπει (πάλιν L) ἡ ᾠ-
τιδα (ᾠτιδα CV ᾠτιδα P) CPVL : στρ. ἡ ᾠτιδα καί E ἡ ᾠτιδα πάλιν
στρ. A ἡ δέ ᾠτιδα στρ. Z || πάλιν (βλέπει E) τόν (τοῦ L)
κακουκάνον CPVLE : λέγει τοῦ καπικάνου A πρὸς ἀπικάνον λέγων
Z || 42 καί CPVLEA : om. Z || τον CPVLZ : του A om.E || Φουρνόστομε
CPVEA : ᾠ φρουνόστ- Z φουρνούτινε L || τῖναν CPVE : τῖνος AZ
τί 'ναι L || 43 Βρωμόστομε CPVLA : om. E || βρωμόχνωτε VE :
βρωμότεχνε (-τυχνε P) CPL om. A || τί ἔν' V : τί εἶναι (εἶναι E)
CPE τί 'ναι L τῖνος A || τὰ (τό V) λαλεῖς CPVEA : om.L || πρὸς
τῖναν scripsi: καί πρὸς (om. A) τῖναν (κοῦ A) τὰ συντυχαίνεις
(λέγεις V) CPVA τὰ τσαμπουνύζεις L om. E || Post v.43 praeb. L
καί τί 'ναι ταῦτα τὰ λαλεῖς καί τί 'ναι τὰ λέγεις τοῦτα : om.
recte CPVEAZ || 44 ὀπού E : ὀκου C ὀπου VL πού AZ ὀ P || ἐκ (om.
L) τό κουρνόν (κουρνόν CP) CPVLEA : ἀπό τό ταχύ Z || ὀλῶμα (ὀ-
λόωμα Z) τὰ ὀφάρια (φάρια Z) EAZ : ὀλώμους (ὀλῶμα V) τοὺς ἰ-
χθύας CPVL || 45 praeb. CPVLE : aliter AZ ὀκου τό ἰδῆς κατά-
πιστα ᾠσπερ τόν λίθον πίπτεις || pr. καί CPLE : om.V || pr. τό CPVL :
om. E || χαλᾶς VL : χαλῶας CP πετᾶς E || καί ὡς... χαλῶας bis
scripsit C || alt. τό CPVL : om.E || ταρκύν CPVL : σαρκύν E || ρύ-
πτεις CVL:ρίασπεις P βάνεις E || 46 Ὅμοιάζουσιν CPVL : ὀμοι-
άζουν καί E || τρεμούλαν E : τρεμούλα CP τρεμούλας L τρέμουλα
V || θαλάσσης VLE : -σου CP .

- ὁμοιάξεις καὶ εἰς τόν σφόνδυλον τοῦ φούρνου φουρνοκόντιν.
 Πάντως, κακομουζάκωτε, τὰ κρέη σου οὐ τρώγουν
 ἔξόν μόνον οἱ μύρμηγκες καὶ ἡ σκύλα τοῦ τσαγγάρη·
 50 καὶ ἐσύ τολμᾶς περιγελᾶν τὴν ᾧτιδαν τὴν γραῖαν,
 ὅπου μέ τρώγουν βασιλεῖς καὶ τὰ ἀρχοντόπουλά τους;
 Τὰ αὐγά μου κάλιν θέλουσιν οἱ εὐγενίδες ὅλες.
 Σώπασε, κακοτύχερε, γεράκιν ξερασμένον,
 ἀνάζηκε τοῦ παρβανᾶ μέ τό ἄχρηστον δερμάτιν
 55 καὶ ἀποθηκάριν τοῦ Μωσέ, γεμάτον σκυλινέαν,

55 praeb. CPVLAZ : om. E

47 καὶ (κ' LA) εἰς τόν LEA : καὶ στόν Z καὶ τόν CPV || τοῦ φούρ-
 νου (φούρν- L) CPVLE : ὡσπερ τόν AZ || φουρνοκόντιν (-τη A) EAZ :
 φουρνοκώπιν CPVL || 48 praeb. VE : aliter CP πάντως (-τας P) καθόλου
 τὰ κρέη σου οὐ τρώγουσιν, μουζοκόπε, aliter L πάντες τὰ κρέη
 σου ποσῶς οὐ τρῶσι, μοζοκόπε, aliter AZ οἱ πάντες, κακομάζαλε (κα-
 κορίζεκε Z), τό κρέας σου δέν τρῶσιν (τρώγουν Z) || Πάντως E : παν-
 τός V || κρέη V (CPL), c.l. v. 85 ἄκρη : κρέα E || οὐ V : οὐδέν τό E || 49
 ἔξόν CVLE : ἔξόν ὄν P ἔξω δέ AZ || οἱ CPVLE : om. AZ || μύρμηγκες E : μύρ-
 μηγκοι (μέρμ- V) VL μούρμουγκοι CP μούρμουρες AZ || καὶ CPVE :
 κ L om. AZ || ἡ σκύλα τοῦ τσαγγάρη (τσακάρην P) CPVL : οἱ σκύ-
 λοι τῶν ἀνθρώπων E οἱ σκύλοι καὶ τὰ (οἱ Z) ὄρνια (ὄρνεις Z)
 AZ || 50 καὶ ἐσύ E : καὶ σύ CPVLZ κέσού A || περιγελᾶν (-λᾶς AZ)
 EAZ : κατηγορεῖν (-ρᾶς V) CPVL || τὴν ᾧτιδαν (ᾧτιδα E ᾧτύδαν
 CV ᾧτιδαν P) τὴν γραῖαν (γραῖαν P) CPVLE : ἐμένα τὴν ᾧτύδα A
 Z || 51 ὅπου (οὐπου P) μέ τρώγουν (τῶγ- P τρῶν οἱ A) CPVLAZ :
 τὴν τρώγουσιν οἱ E || τὰ (τ' CPV) ἀρχοντόπουλά τους (του CPE)
 CPVE : βασιλόπουλά τους L ἄρχοντες (καὶ ὄλοι οἱ Z) μεγιστά-
 νοι AZ || 52 τὰ (τ' A) αὐγά μου κάλιν (τά Z) EAZ : κάλιν τ' αὐ-
 γά (τάύτα L) μου CPVL || θέλουσιν (om. E) οἱ (αἱ L) εὐγενί-
 δες ὅλες CPVLE : ὀρέγουνται (-γονται A) ρηγίνες καὶ κυράδες
 AZ || 53 Σώπασε CPVE : σ. οὖν L σιώπα AZ || κακοτύχερε (-ρον E)
 CPVEA : κακότυχε LZ || γεράκιν CPVLE : ὄρνεον AZ || 54 ἀνάζηκε
 CPVL : ἀνακαρά E ὅπου στό μέσος (-σον Z) AZ || τοῦ παρβανᾶ
 (περβ- L) CL : τοῦ παρναβᾶ V τοῦ παρθανᾶ P τοῦ παρμενᾶ E σέ-
 βηκες AZ || τό E : τ' CPVLAZ || δερμάτιν CPVLE : -τι AZ || 55
 καὶ ἀποθηκάριν CPVL : ἡ ἀποθήκη AZ || Μωσέ CPVL : Μωσῆ AZ ||
 γεμάτον (γισμ- V) σκυλινέαν (κυλινέας V) CPVL : ἀπάσι βρωμι-
 σμένον (βρωμεσμ- Z) AZ.

καί ἀπλῶς ἀσκύν βρωμιάρικον, τίποτε μή λαλήσης".

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
καί ὁ τσικνεάς ἤρξατο τόν γερανόν ὑβρίζει:

"Χαρά εἰς τόν καλογερανόν ὁπού ἦλθεν εἰς τόν γάμον

60 μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον, καμάριν ὄλος ἔχει,
κουναυλοπόδης, αὔκραστος μέ τās μαυρέας κάλτσας.

Εἶπέ με, καλογερανέ, τί θέλεις εἰς τόν γάμον
μέ τόν μακρύν τόν σφόνδυλον, μέ τό σιβύν καπέλο;

Ἦς καπιτρούλιον σκοπᾶς, θέλεις τίδουτ' νά ἔχης,

65 καί εἶσαι καμηλόραχος, καμηλοπερπατάρης.

56 praeb. CPVLE : om. AZ || 60-62 praeb. CPVL (AZ) : om. E ||
64 praeb. CPVLE : om. AZ.

56 καί CPVE : om. L || τίποτε CPVE : -τες L || μή CPVL μέν
E || 57 Ἐκεῖνα CPVLE : -νου AZ || τήν ὄχλησιν (ταραχήν E) τήν
εἶχαν VEAZ : ἡ ὄχληση (-σις L) ἐκράτει CPL || 58 τσικνεάς CPV
LE : κυκνεάς AZ || ἤρξατο CPVLEA : ἄρχισε Z || γερανόν CVLEAZ :
χεραόν P || ὑβρίζει (-ζειν VL) CPVLE : νά βρύζει AZ || 59 Χαρά
εἰς E : χαράς L χαράς τον CPV χαράς μου τον (om. Z) AZ || κα-
λογερανόν (-γέρανον L) CPLE : καλόγερον V κύρ (om. A) γερανόν
AZ || ὁπού ἦλθεν ('λθεν LA) CVLEAZ : οὔπο ἦλ P || 60 pr. τόν CPLAZ :
τό V || καμάριν .... αὔκραστος (v. 61) CPVL : om. AZ || καμάρ-
ριν (καί μαύριν P) ὄλος ἔχει CPL : καί μέ τό πολύν καμάριν
V || 61 κουναυλοπόδης CPV : καιν- L || αὔκραστος CVL : αὔκρα-
στῶς P || μέ CPVL : καί μέ AZ || τās CPVL : τές AZ || μαυρέας
(μακρ- L) CPL : μαύρας τās V μαῦρες AZ || κάλτσας CPV : κάλ-
τσες LAZ || 62 με CPVL : μοι AZ || καλογερανέ (-γέρανε L
-γερανε P) CPVL : κακογέρανε AZ || τί θέλεις LAZ : τί θέλεις
(θελες V) ὦδε CV om. P || εἰς τόν γάμον CVLAZ : om. P || 63 praeb.
CPVL : aliter EAZ μέ μαῦρον ἐσωλούρικον (ἐπιλουρικόν AZ) καί
μέ τās (τές AZ) μαύρας (μαῦρες AZ) κάλτσας (κάλτσες AZ) || pr. μέ
CVL : om. P || alt. τόν VL : σου CP || alt. μέ VL : καί μέ CP || τό (τόν
L) σιβύν (scripsi : σιβιν L σύβιν CP) καπέλο (τό καπέλον CP)
CPL : τό πολύν καμάρι V || 64 praeb. CPVL : aliter E φορεῖς
καί εἰς τήν πτέρναν σου τάχα ρωμαϊκόν πτερνιστήριν || ἰδού su-
specta sum || 65 καί εἶσαι CPVL : εἶσαι καί E ἐσύ εἶσαι ('σαι
A) AZ || καμηλοπερπατάρης (εἶσαι καί κ. E) VLE : καί κακοπερ-
πατάρης CPAZ.

Ὅταν σέ φθάση αὐθέντης σου, ἀνάσκελα μοῦ πέφτεις,
καὶ τάχα μέ τούς πόδας σου θέλεις νά βοηθάσαι.

Ἐγείρου, ἀνάστα ταπεινέ, φύγε ἀπό τόν γάμον,
ὅτι εἰς ἐντροπήν σου ἔναι νά κάτσης εἰς τόν γάμον,
70 μελανομαυροθώρετε, Σαρακηνέ, κουτρούλη".

Εὐθύς γυρίζει ὁ γερανός καὶ λέγει τόν τρικνεάν:
"Ἐμέν τά λέγεις, ἐλεεινέ χαλκέα, κωπελάτα,
ὀπού ἔφας τήν ἐνθήκην σου, τό στάμενον τό ξένον,
καὶ τώρα εὐρίσκεις, ἄτυχε, ὀκάπου παλαιοκάρφιν,
75 καὶ ἀπό ὀρμισίαν εἰς ὀρμισίαν ὑπάγεις καὶ καθίζεις,

66-67 praeb. CPVL : om. EAZ || 69 praeb. CPLAZ : om. VE ||
74 praeb. CPLEAZ : om. V

66 Ὅταν VL : ὄντα CP || σέ φθάση CPV : σθασάσιν L || αὐ-
θέντης CPL : ὁ αὐθ. V || 67 βοηθάσαι CPV : -θῆσαι L || 68 Ἐγεί-
ρου EA : λοιπόν CPVL κάθου Z || ἀνάστα (-σταν P) CPVLEA : σή-
κω·Z || ταπεινέ (-νά L) CPVLE : μύσευσε A ὑπαγε Z || φύγε scri-
psi : καὶ φύγε CPVL φεῦγε E καθόλου A ἐδώθεν Z || ἀπό (ἀπέ E
ἐκ CPV) τόν γάμον CPVLE : ἐκ τήν τάβλα A ἐκ τοῦ γάμου Z || 69
praeb. CPL : aliter AZ ὅτι μεγάλην (-λη A) ἐντροπήν (-πή A)
κάμνεις τῆς (εἰς τήν Z) συντροφίας (συντροφίαν σου Z) || σου
CP : om. L || ἔναι CP : εἶναι L || 70 μελανομαυροθώρετε (-ρωτε
CP -ρατε L) CPVLE : -μαυροφόρετε AZ || Σαρακηνέ, κουτρούλη
(κουτροῦλε L) CPVLAZ : Σαρκηνοκουτούλη E || 71 καὶ λέγει τόν
CPVL : λέγει πρὸς τόν (τό Z) EAZ || τρικνεάν (-κνεά VL) CPVLE:
κυκνεά AZ || 72 τά λέγεις CPVLEA : λές Z || ἐλεεινέ CPVLEA : ἐ-
λενέ Z || χαλκέα CPVLAZ : -κία E || κωπελάτα L cl.v.13 : κωπο-
λάτα V κωπαλάτα (ex κωπολ- C) CP καλιπολίτα E μουζομύτη AZ ||
73 ὀπού ἔφας (ἔφαγες CPVA ἔφαγες Z) CPVEAZ : ὀπῶφαγες L || τήν
VLEAZ cl. v. 14 : καὶ σύ CP || ἐνθήκην (ἐθ- E) CPVE : θήκην L
AZ || 74 εὐρίσκεις, ἄτυχε CPL : γυρεύεις κούπετε νά εὐρῆς E ὀ-
κου νά εὐρῆς AZ || ὀκάπου CPEAZ : κάπου L || παλαιοκάρφιν (-φι
LAZ) CLEAZ : -κάρθιν P || 75 καὶ CPVL : om. EAZ || ἀπό (ἀπ' L)
ὀρμισίαν (ὀρμοσ- L) εἰς ὀρμισίαν (ὀρμοσ- L) CPVL : post για-
λόν (v. 79) trp. E ἀπό ἐκκλησίαν εἰς ἐκκλησίαν AZ || ὑπάγεις
καὶ καθίζεις (καθέζεις C) CPVLAZ : om. E.

- πάλιν εἰς τὰ ἀκρωτήρια καὶ εἰς τὸ παραγιάλιν,
 τάχα νά στήσης, ἄτυχε, τὸ στάμενον τὸ ξένον;
 Ψέμαν οὐ λέγω, ἄρχοντες, καὶ ἐσεῖς τὸ θεωρεῖτε
 πῶς ἀνατρέχει τὸν γιαλὸν καὶ τὰ καρφία γυρεύει.
 80 καὶ ὅταν πετάση <.....>
 βλέπετε εἰς τὸν κῶλον τοῦ τὸ πῶς γὰρ τὸ βαστάζει,
 τὸ εἶχεν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ, ἐκεῖνον τὸ ξυλάβιν.
 καὶ ἐμένα, κακοτύχερε, τὸν γερανὸν ὑβρίζεις,
 τὸν τρώγουσιν οἱ βασιλεῖς μετὰ κολλοῦ τοῦ πόθου
 85 καὶ τρώγουσιν οἱ ἄρχοντες τὰ ἄκρη μου κρασάτα;

76 praeb. CPVLE : om. AZ || 80 praeb. CPVL : om. EAZ ||
 81-82 praeb. CPVLE : om. AZ

76 πάλιν εἰς τὰ (τ' CP om. L) ἀκρωτήρια (κροντ- V) CPVL :
 πάλιν εἰς ἀκρωτήρια post v. 79 trp. E || καὶ εἰς τὸ (om. L) πα-
 ραγιάλιν CPVL : om. E || 77-79 post v. 74 trp. E || 77 ἄτυχε
 CPVLAZ : ἐλεεινέ E || 78 Ψέμαν (-μα VAZ) CPVLAZ : ψευμαν E ||
 οὐ (δέν Z) λέγω VLEAZ : οὐ λ. το CP || καὶ σεῖς CPVLZ : ἐσεῖς
 A ἐσεῖς πάντες E || τὸ θεωρεῖτε E : νά τὸ θεωρεῖτε CPVL ἐβλέπε-
 τέ το AZ || 79 πῶς VAZ : τὸ πῶς CPLE || ἀνατρέχει CPVEAZ :
 τρέχει εἰς L || τὸν γιαλὸν (αἶγ- CE) CPVLE : τοὺς (στοὺς Z)
 γιαλοὺς AZ || καὶ τὰ καρφία γυρεύει (μαζώνει AZ) CPVLAZ : ἀπό
 ὀρμισίαν εἰς ὀρμισίαν (cf. v. 75) E, qui verba πάλιν εἰς ἀ-
 κρωτήρια (cf. v. 76) καὶ τὰ καρφία γυρεύει post v. 79 trp. ||
 80 φαίνεται εἰς ἅπαντα τὰ ζῶα post πετάση add. L, om. recte
 (CPV, lacunam statui || 81 praeb. CPV : aliter L τὸ πῶς
 γὰρ εἰς τὸν κῶλον τοῦ βαστάζει τ' ἀποκάτω, aliter E βαστᾶ καὶ
 εἰς τὸν κῶλον τοῦ ἐκεῖνο || τὸν CV : τὸ P || 82 τὸ ἐργαστήριον
 CPV cl. v. 438 : τὸ (τ' L) ἀργαστήριον (-ρι L) LE || τοῦ CPVL:
 om. E || ἐκεῖνον CPVE : -νο L || 83 ἐμένα (μένα LAZ) VLEAZ :
 -ναν CP || κακοτύχερε CPE : τὸν κακότυχον Z ὁ κακοτύχερος A
 πῶς ἐτόλμησες (-σας V) VL || τὸν γερανὸν ὑβρίζεις (-ζει AZ) C
 PEAZ : καὶ συκοφάντησές με VL || 84 τρώγουσιν CPVLE : κνη-
 γοῦν AZ || 85 τρώγουσιν CPVLEZ : τρώγουν καὶ A || οἱ ἄρχον-
 τες τὰ ἄκρη μου E : τὰ ἄκρη μου οἱ ἄρχοντες CPVL τὸ κρέας
 μου AZ || κρασάτα (-του CP) CPVE : μεγάλοι L ζαχαροκιπε-
 ράτον AZ.

Μά τήν ἀλήθειαν τήν καλήν, θέλω νά σέ ὑβρίσω,
καί πάλιν, κακορίζικε, θέλω νά σέ ὀνειδίσω.

Ἐκ τήν Ραγούζαν ραγουζόν ὁμοιάξεις καί δισάκκιν
καί ἀπό τήν κεύναν τήν πολλήν τήν ἔχεις, ταπεινέ μου,
90 τά ἀκρωτήρια περπατεῖς, τά ξενόρια βλέπεις.

Καί ἄν τύχη ὀκάπου πούκετε νά κιάσης βελονίδαν,
ἐκεῖνην ἔχεις, ἄτυχε, καί πρόγεμαν καί δεῦπνον.

Εἰ δέ χιονίση δυνατά καί τά νερά παγώσουν,
ἀπέκαρες, κακότυχε, καί ἐγένης κατευχίτης·

95 καί ἀπό ἐκκλησίαν εἰς ἐκκλησίαν ὑπάγεις καί καθίζεις,
καί ἡ νύκτα ἐκεῖνη οὐκ ἔχει σε, φοφᾶς, πτωχέ, καί κύπτεις.

95 praeb. CPVLE : om. AZ

86 τήν καλήν EAZ : τήν (om. L) πολλήν CPVL || θέλω VEAZ :
θ. το CPL || ὑβρίσω VEAZ : βρίσω CPL || 87 πάλιν CPVLEA : -λι
Z || κακορίζικε CPVLAZ : κοκαρ- E || θέλω CPVLAZ : ἐλεῶ E || σέ
CPVE : σ' LAZ || 88 τήν Ραγούζαν ('Αγ- V) ραγουζόν (-ζού CPVL)
CPVLE : τό (τοῦ Z) Ραγούζιν (-ζι Z), ἄθλιε AZ || καί CPVL : μέ
EAZ || δισάκκιν CPVLE : -κι AZ || 89 καί CPVLE : om. AZ || κεύ-
ναν (-να AZ) τήν πολλήν EAZ : κικρίαν καί τήν κεύναν CP κί-
κρίαν τήν πολλήν καί τήν κεύναν L κικρίαν V || τήν ἔχεις PLA :
ὀπόχεις Z τήν εἴχεις CE τήν εἴχετε καί κεύναν V || ταπεινέ μου
CPVEAZ : om. L || 90 τά (ἐκ τά AZ) ἀκρωτήρια (κρωτ- AZ) EAZ :
πάντα εἰς ἀκρωτήρι (κρωτήριον V) VL εἰς πᾶν ἀκρωτήριον (ὀκρ- P)
CP || περπατεῖς CPLA : περιπ- VEZ || τά ξενόρια βλέπεις CPVL :
τά ξηρορυάκια τρέχεις E καί τά νερά νά τρέχης (=ἀνατρέχεις)
AZ || 91 Καί CPVLE : om. AZ || τύχη CPVEAZ : τύχης L || ὀκάπου
CPV : κάπου LAZ om. E || πούκετε (-τες A -τα Z) EAZ : ἄτυχε C
PVL || βελονίδαν CPE : -δα VLAZ || 92 ἄτυχε CPVL : ταπεινέ EA
Z || πρόγεμαν (-μα Z) CPVEZ : -γευμα LA || 93 δυνατά CPVLE : ἄ-
τυχε AZ || 94 ἀπέκαρες CPE : ἀπέκαρες (ἀπόκ- AZ) VLAZ || καί
γένης CPVLAZ : καί ἐγένου E || κατευχίτης CPVLE : κατευθύτης
AZ || 95 pr. ἐκκλησίαν CPVE : 'κκλησιάν L || alt. ἐκκλησίαν CPVE : ἐκ-
κκλησιάν L || καθίζεις PVLE : καθέζεις C || 96 καί (om. E) ἡ (om.
L) νύκτα ἐκεῖνη οὐκ ἔχει σε (ἔχειεν P) CPVLE : τήν νύκτα ἐ-
κεῖνην (κεῖνην Z) σώνεσαι AZ || κύπτεις CPVEAZ : κέφτεις L.

Καί τά κοπέλια εὐρίσκουν σε, δένουν σε μέ τό ράμμα
καί τό χωρίον γυρίζουν σε καί αἰλί εἰς τήν θανήν σου
καί ἐσύ τολμᾶς ὑβρίζεις με, τόν γερανόν τόν μέγαν;"

- 100 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ταραχήν τήν εἶχαν,
καί ὁ γλᾶρος ἐπεχείρησεν ὑβρίζειν τό χηνάριν:
"Χαρά εἰς τήν χήναν τήν καλήν, τήν χήναν τήν μουσούναν,
ὀπού φορεῦ τήν τσαπερούν τήν ἀνασκουμπωμένην,
καί ὀκίσω πρός τόν κῶλον της σακκούλιν νά βαστάζη,
105 νά γέμη νέματα φιλά τά ἔκλεφεν τήν κυράν της,

98-99 praeb. CPV(E)AZ : om. L || 99 praeb. CPVAZ : om. E

97 Καί τά κοπέλια (καιδία Z) εὐρίσκουν (βρίσκουν A) σε
EAZ : εὐρίσκουν σε (σ'εὐρίσκουν L) τά κοπέλια (-κελία V) CPV
L || δένουν CPVEAZ : καί δ. L || τό (om. L) ράμμα (-μα VL) CP
VLE : τόν κλῶνον AZ || post. v. 97 trp. L vn. 209-398 || 98 καί
αἰλί (-λύν P αλί E) εἰς (καί E) τήν θανήν σου CPVE : τόν θά-
νατόν σου καίζουσι AZ || 99 ἐσύ A : σύ CPVZ || ὑβρίζεις με scri-
psi : ὑβρίζεις με CPV καί μέμφεσαι AZ || τόν (om. A) γερανόν
(ἀγ- A) τόν μέγαν AZ : παλαιοξερασμένε (παιλ- P) CPV || Post
v. 99 praeb. AZ καί πῶς τολμᾶς, κακότυχε, καί ἐμένα (μένα Z)
συνερίζεις : om. recte CPVLE || 100 praeb. CPVEAZ : aliter L
καί πάντες ὡς ἐπήγασιν εἰς τό δικάσιμόν τους || Ἐκεῖνα (-νοι
Z) EAZ : καί ταῦτα CPV || pr. τήν PVEAZ : στήν C || ταραχήν CPVE :
ὄχλησιν AZ || alt. τήν CPVEA : πού Z || εἶχαν CVEAZ : εἶχαν ἐκεί-
νη P || 101 καί CPVEAZ : om. L || ὁ CVLEAZ : σου P || γλᾶρος CVL
EAZ : γεράνις P || ἐπεχείρησεν (ἐπεχειρῆσεν P) CPVLAZ : ἦρξα-
το E || ὑβρίζεις VE : νά ὑβρίζη (βρίζη AZ) CPAZ νά βρίζεις L ||
τό χηνάριν (-ρι VLAZ) CVLEAZ : τήν χήναν P || 102 Χαρά (-ράς
P) εἰς CPVE : χαράς LAZ || χήναν (-να V) τήν καλήν CPVL : οἰ-
κοδέσποιναν (-να A) EAZ || χήναν CPLE : χήνα VAZ || μουσούναν
(-να AZ) CPLEAZ : μουσούδα V || 103 ὀπού CPVLAZ : ἀπό E || φο-
ρεῦ CPVLE : βαστά AZ || τσαπερούν E : -ρού CPVLA -ρόν Z || ἀ-
νασκουμπωμένην (-σκουμπωμένη Z) VAZ : ἀνασκουμπωμένην (-νη L)
CPL ἀνακομπ- E || 104 pr. καί CPVE : om. LAZ || πρός (εἰς VL) τόν
(στόν Z) κῶλον της (σου AZ) CPVLAZ : εἰς τά μερία της E || σακκού-
λιν (-λι AZ) EAZ : πουγγύ καί CPVL || βαστάζη CPVLE : βασταίνης AZ ||
105 νά γέμη CPVLE : γεμάτο (-τον Z) AZ || νέματα CPVAZ : νήμ- LE || φι-
λά CPVLAZ : ὑψηλά E || ἔκλεφεν (ἔκλεφεν L) CPVLE : ἔκλεφες AZ || τήν
κυράν (κερά V) VE : τῆς κυρᾶς (-ριᾶς Z) CPLAZ || της CPVLE : σου AZ.

ὀκού ἦλθεν καὶ ἐπεγύρισεν καὶ ἔκατσεν εἰς τό μέσον,
εἰς τὴν χαράν καὶ εἰς τὸν καστόν καὶ εἰς τὸν ἑξαύσιον γάμον.
'Εγεύρου, φύγε τό γοργόν, φύγε ἀπό τόν γάμον'

ἔγεύρου, κακομούσουρε καὶ παρεξυσπασμένη,

110 χονδρομουσούνα, τσαπερού, φύγε ἀπό τόν γάμον".

Γυρίζει ἡ χήνα μέ θυμοῦ καὶ λέγει πρὸς τόν γλάρου:

"Τσεκρέ, τσεπρίτα, μισταργέ δελφίνου θαλασσίου,

καὶ θαλασσοκοπάνιστε, πάλιν βραχοδαρμένε,

ὡς φωμοζήτης τόν γιालόν διαβαίνεις καὶ γυρεύεις

115 πτῶμαν νά παρηγορηθῆς στὴν κεύναν σου τὴν τόσην.

106-107 praeb. CPVL : om. EAZ || 108 praeb. CPVLAZ : om.
E || 110 praeb. CPVLEA : om. Z

106 ἦλθεν V : ἔλθεν CPL || ἐπεγύρισεν CPV : πέγ- L || alt. καὶ C
PV : κ' L || τό CPV : τόν L || 107 χαράν CVL : χ. ἐκεῖνην P || pr. καὶ εἰς
CPV : κ' εἰς L || καστόν VL : κατόν C γαγάον P || alt. καὶ εἰς CPV :
κ' εἰς L || ἑξαύσιον VL : ἐξεύσιον CP || 108 pr. φύγε CPVL : σύρε
AZ || τό γοργόν (γουργ- V) CPVL : μύσευσε A ὕπαγε Z || alt. φύγε CP
VL : ὕπαγε A φεῦγε Z || ἀπό CPLZ : ἀπέ V ἐκ A || τόν γάμον VAZ :
τὴν μέσην CPL || 109 praeb. CPVL(E) : aliter AZ νά μὴν ξυπάσης
(ξεσπάσης A) τόν λαόν καὶ ἐμποδιστῆ (καὶ μκοδισθῆ Z) ὁ γάμος ||
κακομούσουρε καὶ CPVL : om. E || παρεξυσπασμένη CV : παρεξιπ-
πασμ- L παξυσπασμ- P om. E || 110 praeb. CPVLE : aliter A ψε-
ματοφωνορίκτουσα, μ' ἀλλότρια σου δεμένη || χονδρομουσούνα
scripsi : χορδομουσούνα E χορδομουτίζούνα CP χορδομουνητίζούνα V
πορδομουτίζούνα L || τσαπερού CPLE : τζαμπ- V || φύγε CVLE : φεῦγε
P || ἀπό CPVL : ἀπέ E || τόν γάμον E : τὴν μέσην CPVL || 111 Γυ-
ρίζει (-ρίζ' AZ εγυρ- L) CPVLAZ : εὐθύς γ. E || μέ CPVLAZ : μετά E ||
θυμοῦ CPLE : θυμόν VAZ || 112 Τζεκρέ E : τζεφρέ (τζεφερέ P τζα-
φρέ L) CPVL λεκρέ AZ || τζεκρίτα scripsi : τζεφρίτα CPVL τζε-
κρέπα E λεκρίτα AZ || μισταργέ CPVEAZ : bis L || δελφίνου (-φίου
CP -φίων L) θαλασσίου CPVL : δελφινοθαλασσίου (-λάσσειε E)
EAZ || 113 πάλιν βραχοδαρμένε (-νη PL) CPVLE : παλαιοβραχοδαρ-
μένε (παλιοβρ- Z) AZ || 114-130 bis praeb. L || 114 τόν VE : εἰς
τόν (τό L^a) CPLL^a στόν AZ || γιालόν PVLL^a Z : αἰγ- CEA || καὶ
γυρεύεις (καθίζεις V) CPVLL^a AZ : μήνα εὐρης E || 115 πτῶμαν C
PVLL^a E : βρώματα AZ || στὴν LL^a : τὴν CPVEAZ || κεύναν CPLL^a
EA : -να VZ.

Εἰ δέ κολλάκις οὐκ εὐρῆς πτώμαν νά φᾶς εἰς κόρον,
 ἐγέρνεσαι, σηκώνεσαι καὶ εἰς τό βουνύν ὑπάγεις,
 καὶ σκούληκας προγεύεσαι, σκανθάρους γεματύζεις.

120 Πολλάκις ὡς σέ ἐγνώρισα καὶ χρόνους τοὺς σέ ξεύρω,
 οἱ πάντες, ὅσοι σέ οὔδασι, λέγουν γαλιότης εἶσαι.

Ἐπαίξεις καὶ τὰ ροῦχα σου καὶ ἐχάσες τα εἰς τό ἀζάρην
 καὶ μόνον τό ὑποκάμισον αὐτό ἔχεις, τό φοραίνεις,
 καὶ τώρα, κακοτύχερε, ἐμέναν καθυβρίζεις.

Ἐμέναν ἐγνωρίζουν με, καὶ ἐσέναν ἐκατέχουν

122 praeb. CPVLE : om. AZ || 124 praeb. CPVLE : om. AZ

116 δέ CPVLL^{AE} : μέν AZ || κολλάκις CPVLL^{AE}AZ : καὶ E || οὐκ
 CPVLEAZ : οὐχ LL^A || εὐρῆς (έρῆς P) CPVLL^{AE}AZ : εὐρης E || πτώμαν
 (κῶμ- P) νά φᾶς εἰς κόρον CPVLL^A : πτώματα (κῶμα Z) εἰς τὴν
 ὥραν AZ νά φάγῃς νά χορτάσῃς E || 117 ἐγέρνεσαι CPVLL^A : ἐγεί-
 ρεσαι E σηκώνεσαι AZ || σηκώνεσαι CPVLL^{AE} : ὦ βαρειόμοιρε A κα-
 κόμοιρε Z || καὶ (κ'LL^{AE}) εἰς τό βουνύν (-νόν A) ὑπάγεις (ὑπά-
 εις C) CPVLL^{AE}EA : καὶ πάνεις εἰς τό ὄρος Z || 118 σκούληκας C
 PVLL^{AE}EA : σκῶλ- Z || σκανθάρους (κανθ- A)VLL^{AE}EAZ : ἀσκανθάρους
 (-ρου P) CP || γεματύζεις (γευμ- EZ γιουμ- LL^{AE}) VLL^{AE}EAZ : μα-
 σᾶσαι CP || 119 ὡς σέ scripsi : ὡσε V ὡς CPLL^{AE}EAZ || ἐγνώρισα V
 EAZ : ἀγνώριστος (γνώρ- L) CPLL^A || καὶ CPVE : τοὺς AZ om. LL^A ||
 τοὺς CPVAZ : ὀπού LL^A om. E || σέ ξεύρω CPVLL^A : ἐξεύρω E ἡξεύ-
 ρεις AZ || 120 οἱ CPVLAZ : om L^{AE} || πάντες (-τε L) CPVLL^{AE}AZ :
 om. E || ὅσοι CPAZ : ὁ ὅσοι LL^A ὡς V om. E || σέ (σ' A) οὔδασι
 VA : σ' ἔδασι CP οὔδαν σε Z σέ οὐκ οὔδασι LL^A om. E || λέγουν
 (om. E) γαλιότης (γαλιονότης P) εἶσαι (ἦσουν E) CPVLL^{AE} : λέ-
 γουν σε κατεργάρην (-ρη A) AZ || 121 καὶ ἐχάσες (χάσες VLL^{AE}A)
 τα (στα A) CPVLEA : καὶ τὰ ἄχασες Z || εἰς τό (τ'VE) CPVE : στο
 LL^{AE}AZ || ἀζάρην CVE : ζάρην (-ρι A) PLL^{AE}A παζάρι Z || 122 pr. τό
 CPVLL^A : αὐτό τό E || ὑποκάμισον E : κοκάμισον (-σο V) CPV κου-
 κάμισον LL^A || αὐτό ἔχεις ('χεις LL^A) CPLL^A : τό ἔχεις E αὐτό-
 νο ἔχει V || alt. τό CPLL^A : καὶ VE || φοραίνεις CVLL^{AE} : φόρεμα P ||
 Post v. 122 praeb. E ἀκόμεινεν εἰς σέ : om. recte CPVLL^{AE}AZ ||
 123 κακοτύχερε CPVLL^{AE}E : κακορίζκε AZ || ἐμέναν CPVE : -να L
 L^{AE}A -νε Z || καθυβρίζεις (-βρίσεις P) CPVLL^{AE} : κατακρένεις A
 Z || 124 Ἐμέναν CPVLE : -να L^A || με CPVLL^A : om. E || ἐσέναν E :
 σέναν (-να CLL^A) CPLL^A ἐσέν V || ἐκατέχουν E : σέ κατέχουν CPLL^A
 κατέχουσί σε V.

- 125 καί ἄν οὐ σιγήσης τό λοιπόν, θέλω σε καλανδύσει,
 τσαχαρατά μέ τήν φωνήν, μεσημβρινέ μέ τά ἄσπρα,
 ἀτσίγγανε, μαυρότεχνε, ἐμέν τά συντυχαίνεις,
 ἀκάθιστε ὡς ἐκεινοῦς, ἐμέν τά καταλέγεις;
 Ὅλως τολμᾶς καί πρός ἐμέν λόγους ἐπανεγείρεις,
 130 τήν λυγερήν καί χυμευτήν, τήν πάντερπνον τήν χήναν;"
 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
 καί ἡ αἴφια πάλιν ἤρξατο ὑβρίζειν τό παώνιν :
 "Παώνιν τσεπροπόδαρον, φράγκε μέ τό καπούτσιν,

128 praeb. CPL(EAZ) : om. V

125 καί CPVLL^aE : om AZ || οὐ CPVLL^aE : δέν AZ || τό λοιπόν CPVLL^aAZ : ἐκ τοῦ νῦν E || καλανδύσει E : καθυβρύσει (καθυρ- P) CPVLL^a καταβρύσει (-σειν Z) AZ || 126 τσαχαρατά V : σαχαρατά (-ραντά P) CP σαχαβατά E ναχάροντα LL^a διαλαλητήν AZ || μεσημβρινέ (μεσηβρ- P μεσεμβρ- LL^a) CPVLE : μεσημβριανέ AZ || τά E : τ' CPVLL^aAZ || ἄσπρα CPVLL^aE : ἄστρα AZ || 127-128 praeb. CP(V)LL^a : aliter EAZ ἀτζίγγανε (ἀτζίκανε E), μαυρόχνετε (κακότυχε AZ), ἀκάθιστε ὡς (om. AZ) ἐκεῖνος (μαυρέα AZ) || 127 ἀτζίγγανε CVLL^a : ἀτζίκανε P || ἐμέν CPV : ἐμέ LL^a || 128 ἀκάθιστε CPL : εκαθιστε L^a || ἐκεινοῦς LL^a : ἐκεῖνοῦς CP || ἐμέν CP : ἐμέ LL^a || καταλέγεις CL^aL^a : καλέγεις P || 129 Ὅλως τολμᾶς CPVLL^aE : τολμᾶς ἐσύ AZ || καί πρός ἐμέν (ἐμέ LL^a) CPVLL^a : περιγελαῶν (-λάς AZ) EAZ || λόγους ἐπανεγείρεις (ἐπαναγ- V -ρειν LL^a) CPVLL^a : τήν λυγερήν τήν χήναν (-να A) AZ om. E || 130 pr. τήν CPVLEAZ : τόν L^a || λυγερήν (-ράν E) CPVLL^aE : χυμευτήν AZ || καί CPL^aEAZ : τήν V || χυμευτήν CPVLL^aE : πάντερπνην (παντερπνήν Z) AZ || alt. τήν CPL^a : καί VE om. AZ || πάντερπνον τήν χήναν (-να V) CPVLL^aE : καλατοκαιδευμένην (-δεμένην Z) AZ || Post v. 130 trp. L vn. 416-472 || 131 Ἐκεῖνα CPVLE : αὐτεῖνοι A αὐτοῦ δέ Z || ὄχλησιν CPVLAZ : ταραχήν E || 132 καί CPVL : om. EAZ || ἡ CVL^aEA : ἦν P om. Z || αἴφια CPVE : ὄφια LAZ || πάλιν ἤρξατο (ἄρχισε AZ) EAZ : ἀπῆρξατο V ἤρξατο CPL || ὑβρίζειν CPVLL^aE : νά βρίζη AZ || παώνιν (-νι A) CPVLL^aEA : παγώνι Z || Post v. 132 praeb. L καί λόγους ἀπέτεινε τοιούτους νά τοῦ λέγη : om. recte CPVEAZ || 133 παώνιν (ter E -νι LA) CPVLEA : παγώνι Z || τζεπροπόδαρον LE : λεπροπόδαρον CPV σαπροπόδαρον (-ρο A) AZ || φράγκε (φράκε Z φάγε P) CPVLAZ : πάλε φράγκε E || καπούτσιν (κοκ- E) CPVLE : καπάσι AZ.

καὶ κάλιν χήρα θλιβερή μετὰ μοιρολογίων,
 135 ἐγείρου, φύγε, μίσεισε ἀπὸ τὸν γάμον τοῦτον,
 ποσῶς οὐκ ἔχεις ἡδονὴν τὸν γάμον νά τιμήσης".

Γυρίζει κάλιν ὁ παῶν καὶ πρὸς τὴν αἰφίαν λέγει:
 "Μωρὴ βρωμοστενύτισσα καὶ μυριοκαπνισμένη,
 νομίζεις, ὡς ἐκάπνιζες καὶ ἔκαυσες τὰ σκουμπρία
 140 ἐκ τὴν πολλὴν σου μεθυσίαν, ὅλως καταβρωμοῦσιν,
 οὐδέν τό ἡξεύρομεν καὶ ἡμεῖς τό τίς καὶ πόθεν εἶσαι,

135-136 praeb. CPVLEA : om. Z

134 καὶ κάλιν χήρα E : καὶ χήρα (-ραν P) κάλιν CPVL ὁμοί-
 άξεις χήραν (-ρα A) AZ || θλιβερή (-ρὴν Z) CPLEAZ : -ρά V || με-
 τά CPVL : μετὰ τό A μέ τό EZ || μοιρολογίων (μαυρολ- P -γίου
 V) CPVLE : μοιρολόγι A μοιρολόγιον Z || 135 ἐγείρου, φύγε CPVL
 E : σηκώσου, φεῦγε A || μίσεισε A : ἀπ' ἐδῶ VL ἀπὸ δῶ CP om.
 E || ἀπὸ CPVLA : ἀπέ E || Post v. 136 praeb. AZ μέ τὴν φωνὴν
 τὴν θλιβερὴν καὶ μέ τό μοιρολόγι (versum om. Z) | σύρε μοιρο-
 λογίστρια (μοιρολ- Z) εἰς λεῖψανα (-νον Z) συντρέχου (καὶ
 τρέχε Z), | νά κλαύγης (κλαύης Z) νά μοιρολογᾶς καὶ νά σέ διη-
 κονοῦσιν (δικ- Z) | ἐκ τὴν χαράν τοῦ βασιλέως φεῦγε, μὴν (μῆ
 Z) στέκης ὅλως, | νά μὴν σ' ἀκούσῃ ὁ βασιλεύς καὶ φέρεις τον
 εἰς λύπην : om. recte CPVLE || 137 Γυρίζει κάλιν ὁ παῶν (πάων
 CP) CPVL : ἐγύρισε ἢ πάωνος A τό δέ παῶνι ἐγύρισε Z στρέ-
 φεται ὁ παῶν E || καὶ PVLEAZ : μέ θυμοῦ καὶ C || τὴν CPVEAZ : om.
 L || αἰφίαν CPVE : ὄφια LZ ὄφια A || 138 βρωμοστενύτισσα (βρωμο-
 σθεν- VL) CPVLE : βρωμοχλωτόστομη A βρωπόστομη Z || μυριοκαπνι-
 σμένη CVLEAZ : -νην P || 139-140 praeb. CPVLAZ : aliter Ενο-
 μίζεις οὐδέν σέ ἡξεύρω, ὅταν ἐπάστῳνες καὶ ἐκαμπάνιζες τὰ
 σκουμπρία, πανάχρηστε, βρωμούσα || 139 ὡς CPVL : σάν AZ || ἐκά-
 πνιζες CPLA : -πνιζες VZ || καὶ CPVZ : κ LA || ἔκαυσες (καυσες
 Z) CVLAZ : ἐκαῦσες P || τά PVLAZ : τὰς C || σκουμπρία (σκου-
 μπρ- L) CVL(E) : σκουμπρία (σκουμπρία Z σκουτρία P) σου PAZ ||
 140 μεθυσίαν (-σία A) CPVAZ : -σιν L || 141 οὐδέν τό ἡξεύρο-
 μεν (ξεύρ- PL) καὶ (κί L) ἡμεῖς PVLE : πιστεύεις δέν σέ ἡξεύ-
 ρομεν (ξεύρ- Z) AZ κάντες καὶ σέν ἡξεύρουν σε C || τό τίς καὶ
 πόθεν (ποῦθέν P) εἶσαι CPVL : τό πόθεν ἔξης (ἔξησε A) κάντα
 AZ : om. E.

κῶς ἀνατρέχεις τόν γιαλόν, ὀκού δελφίνοι τρέχουν,
νά πιάσης τὰ σκουμβρία σου, τάχα νά τά καπνύσης,
νά δώσης τόν πραγματευτήν, νά ἐπάρη, νά ὑπαγαίνη;

145 Καί οὐ μή τό λέγω φέματα, οἱ πάντες τό θωροῦσιν
τούς τόσους χρόνους πάντοτε τήν θάλασσαν νά τρέχης,
νά λούεσαι, νά κλένεσαι καί πάντοτε νά κλέης.

Καί τό φουστάνιν τό φορεῖς, ἐκ τόν καπνόν ἐκεῖνον
ἀκόμη οὐκ ἐκαθάρισεν, τό τί νά εἰπῆς οὐκ ἔχεις.

150 Ἀκόμη καί τό ὑέριπυρον, τό ἐκράτεις ἄρραβῶνα,
κρατεῖς το εἰς τήν κόξαν σου, ποσῶς οὐκ ἀπολεῖς το,

142 κῶς ἀνατρέχεις E : καί τώρα παρατρέχεις (τρέχεις L) C
PVL τό (στό Z) περιγιαλί AZ || τόν (τό L) γιαλόν (αἶγ- CE) CP
VLEA : τοῦ γιαλοῦ Z || ὀκού δελφίνοι (οἱ δέλφινου E) τρέχουν
CPVLEA : πού τρέχουν οἱ δελφίνοι Z || 143 pr. νά CPVLAZ : τάχα νά
E || τὰ σκουμπρία (σκοῦτια P) σου CPVL : καί σκουμβίν E πούπε-
τε (-τα Z) σκουμπρίν (σκομπρία Z) AZ || τάχα CPVLAZ : ἡ ἔγγρα-
λιν E || alt. τὰ CPVLEZ : τό A || 144 pr. νά CPVAZ : νά τά E καί L || τόν
πραγματευτήν (πραματευθῆν V πραγματον P) CPVLEA : τουματευτοῦ
Z || ἐπάρη E : πάρη CPVLAZ || ὑπαγαίνη E : παγαίνη (-νης P) CPVL
πηγαίνη AZ || 145 καί CPVLEZ : om. A || οὐ μή (μήν A) CPVA : ἄν
L οὐδέν E δέν Z || φέματα CPVLA : φεύμ- EZ || οἱ πάντες CPVLEA :
ὅτι ὄλου Z || θωροῦσιν (θεωρ- C θαρ- P) CPVLAZ : θεωρεῖτε E ||
146-156 bis praeb. C || 146 τούς (εἰς τούς E) τόσους CC^aVLEAZ :
τοῦτούς τούς P || πάντοτε CC^aPVLAZ : om. E || τήν θάλασσαν νά
τρέχης CC^aPVL : τήν θάλασσ' ἀνατρέχεις A τήν θάλασσα συντρέχεις
Z νά ἐντρέχης εἰς τήν θάλασσαν E || 147 λούεσαι E : λούγεσαι AZ
γέρνεσαι CC^aPVL || καί πάντοτε CC^aPLE : καί πάντα καί V ὄλη AZ ||
κλέης E κολυμπᾶσαι (-κάης A) AZ : λούσαι (λόσ- V) VL : λούεσαι
(λούγεσαι P) CC^aP || 148 φουστάνιν (φοστ- E) CC^aPVLE : -νι AZ ||
τό CC^aPVLEA : πού Z || ἐκ (εἰς V) τόν καπνόν ἐκεῖνον CC^aPVLAZ :
αὐτό τό καπνισμένο E || 149 ἀκόμη CC^aPVEAZ : ἀκόμ' L || ἐκαθά-
ρισεν (ἐκακαθ- Ca) CC^aLEAZ : -θέρισεν PV || τό CC^aPVLE : om. AZ ||
εἰπῆς EAZ : πῆς CC^aPVL || 150 καί τό LEAZ : τό CC^aPV || ὑέρι-
πυρον CPVE : κέρπ- LAZ || ἐκράτεις (-τειες V) CC^aPVLE : εἰχες
AZ || ἄρραβῶνα (-ναν E) CC^aPLEAZ : ἄρρεβ- V || 151 κρατεῖς CC^aVLE
AZ : κατ- P || κόξαν CC^aPVE : δόξαν L γλώσσαν (-σα A) AZ || πο-
σῶς CC^aPVLEA : τό πῶς Z || ἀπολεῖς CC^aVLEAZ : ἀπολήσεις P.

καὶ βλέπει το ὁ πραγματευτῆς καὶ ἔχει παρηγορίαν
ὅτι, ἂν οὐκ ἤθελες ἔλθεῖ τὸ ὑπέρκυρον νά σιάσης,
νά τὸ ἔκοφες <καὶ ἔπιες> καὶ ἔχαροκοπήθης.

- 155 Καὶ τῶρα, παλαιοξέρασμα, κερὰ καπνοσπατάλη,
έμέναν καταμέμφεσαι τὸ τί ἤθελα εἰς τόν γάμον,
ὅτι εἶμαι τσεπροκόδαρον, εἶμαι μοιρολογίστρια,
ὁμοιάζω καὶ βενέτικον φράγκον μέ τὸ καπούτσιν;
'Εμέναν ἔχουν βασιλεῦς ἀκέσω εἰς τὰ παλάτια,
160 τὰ αὐγά μου κάλιν τρώγουν τα οἱ εὐγενίδες ὅλες

152 το CC^aP^{LE}AZ : τ' A om. V || ὁ CC^aV^{LE}A : α P om. Z || πρα-
γματευτῆς CC^aP^{LE}AZ : -τευθῆς V || καὶ CC^aP^{LE}Z : κ A om. V || παρη-
γορίαν CC^aP^{LE}AZ : -ρία V || 153 οὐκ CC^aP^VLEA : δέν Z || ἤθελες
(-λης P) CC^aP^VLA : -λεν E -λε Z || ἔλθεῖ CVZ : ἔλθη C^a ἔλθη P
ἔλθεῖν LA ἔλθειν E || τὸ ὑπέρκυρον νά σιάσης V : νά τὸ σιάσης
τὸ ὑπέρκυρον CC^aP ἤθελες το σιάσης L τάχα νά τὸ πληρώσης (πλερ-
Z) AZ om. E || 154 νά (om. V) τὸ ἔκοφες (ἐκόφες CC^a ἔκοφες P
ἔκοπτες E) CC^aP^{VE} : τὸ κέρκυρον νά τὸ ἔκοφες L ἐκ τὸ δουκάτο
(δικόν του Z) τὸ 'κοφες AZ || καὶ ἔπιες suprl. V : om. CC^aP^{LE}
AZ || alt. καὶ V : καὶ (om. L) νά τὸ CC^aP^{LE} καὶ τὸ AZ || ἔχαροκοπη-
θης (χαρ- PAZ) CC^aP^VAZ : χαροκοπήσης L ἔχαροκόπουν E || Post v.
154 praeb. E κρυφά μέ τούς καύχουσου τάχα εἰς περιδιαβασμοῦ
σου : om. recte CC^aP^VLAZ || 155 παλαιοξέρασμα (-σμαν E) CC^aV^{LE}
AZ : καλαιεξ- P || κερὰ (κυρά V) καπνοσπατάλη (-σπαγῶλα E) CC^aP^VL
E : καὶ μυριοκαπνισμένο AZ || 156 ἔμέναν CC^aP^E : -να VLAZ || κα-
ταμέμφεσαι C^aLEAZ : -μέμφεσαι C^aP^V || τὸ CC^aP^VL : om. EAZ || ἤθε-
λα (ἤθαλα P) CPV : 'θελα LE θέλω AZ || εἰς τόν CPVEAZ : στὸν
L || 157 ὅτι (οὔτι P ἄτ' L πῶς AZ) εἶμαι CPVLAZ : εἶμαι καὶ E ||
τσεπροκόδαρον E : λεπροκόδ- CPVL μαυροκόδ- Z σαπροκόδαρη A ||
εἶμαι CPVLA : εἶμαι καὶ E καὶ Z || μοιρολογίστρια CPVEZ : -γύ-
τρια LA || 158 ὁμοιάζω καὶ CPVLE : ἐγὼ ὁμοιάζω AZ || βενέτικον
(φεν- P) CPVLE : φράγκισσα AZ || φράγκον (φράνγκον L) μέ τὸ κα-
πούτσιν CPVL cl. v. 133 : μέ κλουμιστόν (-στό A) καπούτσιν (κα-
πάσι AZ) EAZ || 159 'Εμέναν CPVE : -να LAZ || ἀκέσω CPVLEA : μέ-
σα Z || εἰς τὰ VZ : εἰς CP στά A εἰς τὸ E στό L || παλάτια CPV
AZ : -τιν LE || 160 τὰ (τ' AZ) αὐγά μου κάλιν EAZ : κάλιν (κα-
καλίν P) τ' αὐγά μου CPVL || τρώγουν (τρώγουσιν P τρῶσιν L) τα
CPVLA : τρώγουσιν Z ὀρέγουνται E || οἱ εὐγενίδες ὅλες E cl. v.
52 : γυναῖκες εὐγενίδες V τῶν εὐγενῶν γυναῖκες AZ γυναῖκες
τῶν ἀρχόντων L οἱ γυναῖκες P κυράδες καὶ κουρτές C.

καί ὑπομυρίζουν τηλαυγῶς τό στόμαν τους ὡς μόσχος,
καί τά πτερά μου πολεμοῦν πάλιν χρυσά ριπίδια·
καί ἐσύ τολμᾶς περιγελᾶν τό πάντερπνον παώνιν ;"

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
165 καί τό ποντίκιν ἤρξατο ὑβρίζειν τό περδύκιν:
"Εἶπέ μοι, κυρά κέρδικα, τί θέλεις εἰς τόν γάμον
καί ἔκαττες ὡς κουβουκλαρέα ἀπάνωθεν τῶν ὄλων;
'Ηξεύρομέν σε, ταπεινή, πάντως ὑπάρχεις κόρνη,
καί ἀπό τούς κόδας φαίνεσαι ὅτι εἶσαι αἱματωμένη,
170 καί τό μανδί σου εἶν' κοντό καί φαίνεσαι ἐξοπύσω.

170 praeb. CPVLE : om. AZ

161 καί ὑπομυρίζουν (*scripsi metri gratia* : -ζουσι CPLE
-ζονται V) CPVLE : διά νά μυρίζουν AZ || τηλαυγῶς E: λαμπρῶς
(λαπρ- P) CPVL εὔμορφα (ἔμ- A) AZ || τό στόμαν CPVLE : τά χνῶ-
τα AZ || μόσχος CVEAZ : -σχον L -σχους P || 162 καί τά CVLAZ :
τά E κατα P || πτερά (φτερά A) CPVLEA : φορέματά Z || πολεμοῦν
(κάμνουσι AZ) πάλιν (-λι L) CPVLAZ : πάλιν ποιοῦν E || 163 καί
ἐσύ E : καί σύ CPVLZ κ' ἐσύ A || περιγελᾶν E : -λᾶς CPVLAZ || τό
πάντερπνον παώνιν E : ἐμένα τήν παώνα (παγῶνα Z) AZ ὅπως ὁμοῦ
(ἐμέ L) καθόλου CPVL || 164 Ἐκεῖνα E : καί ταῦτα CPVL αὐτά A
Z || ἐσύγησαν CPVLE : ἐσυγήσασιν AZ || ὄχλησιν PVLEAZ : ὄχληταν
C || 165 καί τό ποντίκιν (ποντίκιν VE πουδούκιν L) CPVLE : κ ἢ
(καί Z) νυκτερίδα AZ || ἤρξατο CPVLE : ἄρχισε AZ || ὑβρίζειν C
PVLE : νά βρίζη AZ || περδύκιν (-κι A) CVLEAZ : om. P || Post v.
165 trp. L vn. 468-516 || 166 Εἶπέ μοι PLEZ : εἶπέ (-πές A) με
CVA || θέλεις CPLA : ἤθελες (θέλες V) VEZ || εἰς τόν CPVLEA : στόν
Z || 167 καί CPVEZ : κ LA || ἔκαττες CLEA : ἔκαττες P κᾶττες V κᾶ-
θις Z || κουβουκλαρέα CPVLEA : -ρούα Z || ἀπάνωθεν (ἐπ- E) CPV
LEZ : ἀπάνωθεν A || ὄλων CPVE : ἄλλων LAZ || 168 Ἐξεύρομεν CPVLA:
πάντως ἐξ- E γινώσκόμεν Z || πάντως CPE : παντός VL πάντων AZ ||
κόρνη CVLEAZ : κόρη P || 169 καί CPVLE : om. AZ || ἀπό τούς κόδας
(π. σου V) CPVLZ : ἐκ τά κοδάρια EA || ὅτι (ὄτ' L) εἶσαι VL ὅτι-
σαι AZ ὅτι εἶναι (ἔναι E) CPE || αἱματωμένη (ματ- PLAZ) CPVLA
Z : αἱματωμένα E || 170 μανδί LE : μαντίον (-τί V) CPV || εἶν' CPV
L : τό φορεῖς ἔνι E || φαίνεσαι (-νεσ' L) ἐξοπύσω CPVL : φθάνει
σε εἰς τόν κῶλον E.

Καί ὄπου καθύσης νά λαλής, πάντοτε καί στριγγίζεις,
οἱ καῦχοι σου νά ἔρχωνται καί νά παραδιαβάζουν.

'Εγεύρου, φύγε, μύσεισε, μή κάθεσαι εἰς τόν γάμον'
ἡμεῖς γυναίκαν ἄχρηστον οὐ θέλομεν στόν γάμον".

175 Εὐθύς γυρίζει ἡ κέρδικα καί λέγει τό ποντίκιον:

"Μωρόν νά εἰπῆς, κακότυχον, ποσῶς οὐδέν σέ ξεύρω !

'Ηξεύρεις, ὅταν ἔστεκες εἰς τά μηχανία ἀπάνω,
καί ἐμαύρισεν ἡ ράχη σου ἐκ τοῦ καπνοῦ τήν βίαν,
καί ἔφας τήν ὀμπροστινήν τήν ζούπαν τήν ἐφόρεις,

171-172 praeb. CPVLAZ : aliter E καί ὅταν καθύσης εἰς ἀ-
κτὴν λαλεῖς τοὺς καύκουσου· τάχα νά σέ πεχνιαστοῦσιν | καί
στριγγίζεις καί λαλεῖς ἀγούρους τε καί νέους || 171 Καί CPVL:
om. AZ || καθύσης CPVAZ : καθύσης L || πάντοτε καί (νά V) στριγγί-
ζεις CPVL : τοὺς καύχους (καύκους Z) σου μαζώνεις AZ || 172
praeb. CPVL(E) : aliter AZ στριγγίζεις καί μαζώνονται (συνά-
ζονται Z), βάλλεις (βάνεις Z) τους καί μαλλώνουν || καῦχοι C
PV : καῦχοι L || ἔρχωνται CP : ἔρχονται VL || Post v. 172 praeb.
AZ καί δέν ἐντράκης νά ξεβγῆς (ἐλθῆς Z) εἰς τήν χαράν ἐτούτην
(-τη A) : om. recte CPVLE cl. v. 40 || 173 'Εγεύρου CPVLE : ἀσή-
κω A σηκῶσου Z || φύγε CPVEA : φεῦγε LZ || μύσεισε EA : τό γορ-
γόν PL ἀπ' ἐδῶ CZ τό λουκόν V || μή (μήν AZ μηδέν E) κάθεσαι
εἰς (om. AZ) τόν (στόν AZ) γάμον PVLAZ : ἀπό τόν γάμον τοῦτου
C μετ' ἐμᾶς E || 174 praeb. CPVLAZ : aliter E ὁ γάμος εὐγενῆς ἔ-
ναι καί εὐγενίδας θέλει || ἡμεῖς CPV : ἐμεῖς LAZ || γυναίκαν C
V : -κα PLAZ || οὐ CPVL : δέν AZ || στόν γάμον AZ : ἐνθάδε CPV
L || 175 Εὐθύς γυρίζει ἡ (om. CPL) κέρδικα CPVLE : γυρίζει εὐ-
θύς ἡ π. A εὐθύς ἡ π. στραφεύς Z || καί CPVLE : om. AZ || τό ποντίκιον
scripsi : τό ποντίκιον VE τό πουδίκι (-δούκι L) CPL τῆς νυκτερίδας
AZ || 176 Μωρόν CPVL : μωρή EAZ || νά εἰπῆς (πῆς VL) κακότυχον (-χε CP
om. E) CPVLE : βρωμοστομόχνη A βρωμοχνημόστοτη Z || ποσῶς CP
VL : ὅτι E νά εἰπῆς AZ || οὐδέν CPVLEA : δέν Z || ξεύρω (ἐξ- E)
CPVLE : ξεύρουν A γινώσκουν Z || 177 'Ηξεύρεις CPVLAZ : ἐξ- E ||
εἰς τά μηχανία (-νι P) ἀπάνω (πάνου C) CPV : ἀπάνω (ἐπ- E) εἰς
(om. LAZ) τά (στά LAZ) μηχανία (μουχ- Z) LEAZ || 178 καί ἐμαύ-
ρισεν (μαύρ- CVL μαρ- P) CPVLE : καί κάπνισεν AZ || 179 καί ἔ-
φας E : κ ἔφαγες AZ καί ἔφαγεν CPVL || pr. τήν VLEAZ : καί τήν CP ||
ὀμπροστινήν (ἐμπρ- V -σθιλήν C) CPVEAZ : ὀμπροστήν L || ζούπαν
(τζούκ- A) CVLEA : τζέπα Z ζούσαν P || ter. τήν CPVLEA : πού Z ἐφό-
ρεις CVLEZ : -ρεις PA.

- 180 καί πρὸς τό μέγα Σάββατον οὐκ εἶχες ἄλλον ροῦχον,
καί ἐμπάλωσες τό ροῦχον σου μετά λιγόν πανύττιν,
φορεῖς το καί κατάσαρκα καί οὐκ ἔχεις νά τό ἀλλάξης.
Καί οὐ μή τό λέγω ψέματα, οἱ πάντες τό θωροῦσιν
πῶς ἔναι μαύρη ἡ ράχη σου, καί εἰς τήν κοιλίαν σου κεῖται
- 185 τό ἄσπρον τό ἐμπάλωμαν ἀπό λιγόν πανύττιν.
Ἐμένα πῶς ἐτόλμησες καί ἐσυκοφάντησές με,
ὅτι εἶμαι κόρη, ἄχρηστος καί χειροτέρα πάντων;
Ἐγώ τάς κάλτσας τάς φορῶ ἔναι ἀπό σκαρλάτο,

180 μέγα CPLEAZ : μέγαν V || Σάββατον CVLEAZ : ζάβ- P || οὐκ CPVLEA : δέν Z || εἶχες CPVEAZ : ἔχεις L || ἄλλον ροῦχον (ρ. σου P) CPVL : νά (τί AZ) τό (ν' AZ) ἀλλάξης EAZ || 181 praeb. CPVL E : aliter AZ δι' (σ' Z) αὐτό τήν νύκτα σηκώνεσαι (ξέρχεσαι Z) καί ἐξηβγαίνεις (ἐξεβαίνεις Z) ἔξω || καί ἐμπάλωσες CPVE : κερπ- L || τό ροῦχον CPVL : τήν ζούπαν E || μετά λιγόν CPVE : μέ τό φιγόν L || 182 praeb. CPVLE : aliter AZ καί τήν ἡμέραν (-ρα A) κρύβεσαι, νά (διά νά Z) μήν σέ θωροῦσιν (βλέπουν Z) || alt. καί CPV : om. LE || νά τό ἀλλάξης E : τί ν' ἀλλάξης V ν' ἀλλάξης ἄλλον CPL || 183 καί CPVLZ : om. EA || οὐ μή (μήν A) CPVEA : οὐδέν L δέν Z || τό CPVEAZ : om. L || ψέματα CPVLAZ : ψεύμ- E || οἱ πάντες CPVLEA : ἀπάντες Z || τό θωροῦσιν A : θωροῦν το E τό ἐβλέπουν (εἰβλ- P) CPVL τό γινώσκουν Z || 184-185 praeb. CPVLA Z : aliter E τό πῶς ἐκάν ἡ ράχη σου καί εἶσαι ὅλη μαύρη | καί εἰς τήν κοιλίαν σου φορεῖς τό βενέτικον αὐτό τό ἐμπαλωμένο καί ἀπό μακρῆα φωνάζεις || 184 ἔναι A : ἔνι CPV εἶναι LZ || μαύρη PVZ : μαύρ' CLA || καί CPVE : κ' L || εἰς τήν κοιλίαν (-λία P) CPVL : ἡ κοιλία AZ || κεῖται CPVL : καίεται A ἄσπρη Z || 185 ἄσπρον CPVL : ἄσπρο AZ || τό ἐμπάλωμαν (-μα L) CPVL : αὐτό τό (om. Z) μάλωμα AZ || λιγόν CPVL : λιγόν AZ || πανύττιν (-τις A -νύττι VC) CPVLA : μπαλίττι Z || 186 Ἐμένα (-ναν C -νας P) CPVLAZ : καί ἐσύ E || ἐτόλμησες VLEAZ : -σας CP || καί (κ A) ἐσυκοφάντησές (συκ- VLAZ) VLEAZ : καί συγκ- CP || 187 ὅτι (ὄτ' AL) CPVL EA : πῶς Z || ἄχρηστος CPVL : ἄτυχη AZ om. E || καί χειροτέρα (-ρόπερα P) πάντων (ἀπ- P) CPVLA : καί πάντων χειροτέρα Z om. E || Post v. 187 praeb. E νά σέ ἐγκαλέσω εἰς τόν ἀετόν τόν βασιλέα, κουτίκιν κακορίζικον : om. recte CPVLAZ || 188 τάς κάλτσας (σκάλιτσας P) CPVLE : τές κάλιτσες (σκάλιτσες A) AZ || τάς CPV L : τά E τές AZ || ἔναι VE : εἶναι CPLA ὅτι εἶναι Z || ἀπό σκαρλάτο CPVL : καί (om. Z) σκαρλατένιες (-νες E) EAZ.

ἔχω καὶ χεῖλη κόκκινα, καὶ ὀμμάτια πλουμισμένα,
 190 καὶ πρέπουν με οἱ κάλτσες μου, ὡς κέρδικα ὀπού εἶμαι*
 καὶ τό μανδί μου τό φορῶ, ὀπόθεν καὶ ἄν εἶμαι,
 πρέπει με ὡς ἀρχόντισσα καὶ ὡς εἶμαι εὐγενίδα.
 Τό δέ φωνάζω πάντοτε εἰς ὄλα τά ἀκρωτήρια,
 εἰς τήν γλυκεῖαν τήν αὐγήν, τήν γλυκοδροσισμένην,
 195 ἀνθοβολοῦν τά ἄνθη της καὶ κιλαδῶ, ὡς οἴδας·
 οὐδέν λαλῶ τοὺς καύχους μου οὐδέ κακοὺς ἀνθρώπους,
 ἀμή πουλίτσια ἔποικα μονόκοιλα εἰκοσάδα,
 καὶ ὁ πετριτάρης ὁ ἀσεβῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον
 ἐπῆρε μου τά δώδεκα, ἔκαφεν τήν καρδίαν μου.

190 praeb. CPVLAZ : om. E || 194-195 praeb. CPVL : om. EAZ

189 χεῖλη κόκκινα CPVEAZ : χρυσοκόκκινα L || καὶ (om. A) ὀμ-
 μάτια (μάτια A) πλουμισμένα EAZ : μαῦρα μάτια ὠραῖα (κρέα L)
 CPVL || 190 καὶ πρέπουν με CPVL : πρέπουν με καὶ AZ || κάλτσες
 CVLZ : σκάλτσες PA || ὡς κέρδικα ὀπού (πού Z) εἶμαι AZ : μάλλον
 καὶ τό μανδί (-δύν P) μου CPVL || 191 καὶ τό μανδί (μαντί AZ)
 μου τό (πού A) φορῶ EAZ : καὶ ἄν τό φορῶ τό ροῦχο (-χον C) μου
 CPL καὶ ἄν τό φορῶ κατάσαρκα V || ὀπόθεν LAZ : ἔνθα C ἐνθά P ἔν-
 θα γοῦν V om. E || καὶ ἄν εἶμαι CPVLAZ : om. E || 192 praeb. E:
 aliter AZ ὀμοιάζει μου καὶ πρέπει (περέπει Z) μου ὡς εὐγενῆς
 ὀπού εἶμαι, aliter CPVL πρέπουν με καὶ τά ροῦχα μου ὡς εὐγενῆν
 (εὐχενῆς P) γυναῖκα (-καν CP) || με scripsi ex CPVL cl.v. 190:
 μου EAZ || 193 δέ EAZ : νά CPVL || τά ἀκρωτήρια E : τάκρωτ- CPV
 LAZ || 194 γλυκεῖαν CP : -κέαν VL || γλυκοδροσισμένην CV : -νη P
 L || 195 ἀνθοβολοῦν CVL : ἀνθολογοῦν P || της CPV : τους L || 196
 οὐδέν CPVEAZ : ευδέν L || καύχους CPEA : καύκους VLZ || οὐδέ
 CPVEAZ : οὔτε L || 197 ἀμή EAZ : om. CPVL || πουλίτσια CPVL : πο-
 λίτσια E πουλάκια AZ || ἔποικα (ἔκαμα AZ) μονόκοιλα (-κοιλ'EA)
 EAZ : ἐποίησα μονόκοιλα (μον. ἐπ. L) CPVL || εἰκοσάδα (-σιάδα
 AZ) CPVLAZ : εἰκοσάδαν μίαν E || 198 καὶ ὁ LEA : καὶ CPV ὁ δέ
 Z || πετριτάρης E : πετρώτης AZ περπατάρης (περκαρτ- L πάρκατ-
 P) CPVL || ὁ (om. CPVLA) ἀσεβῆς (ἀσεβεῖτο P) CPVLAZ : τό συ-
 λύν E || ὀλίγον κατ' ὀλίγον CPVLAZ : om. E || 199 ἐπῆρε (ἀπ- E)
 CVEAZ : κ ἐπ- L ὑπέρε P || μου CPVLAZ : με E || ἔκαφεν (ἐκάψ- CP) C
 PVL : καὶ (κ A) ἔκ. EA καὶ κάψε Z || καρδίαν PVLEZ : -δία CPA || μου
 VLEAZ : om. CP.

- 200 Ἐκάην ἡ καρδία μου, ἐκόνεσα ὡς μάνα.
 φοβοῦμαι γοῦν καὶ τρέμομαι καὶ κάμνει με ὁ φόβος,
 ὁπόθεν στέκω, κάθωμαι πολλάκις μετ' ἐκεῖνα,
 πάντα διδάσκω, παραινῶ τὰ ἄλλα μου τὰ πουλῖα,
 νά κάθωνται εἰς πλάγι μου, μή τὰ ἄβρη ὁ πετριτάρης
 205 καί, ἀλύμονον, ἐπάρη τα καὶ καύση τὴν καρδίαν μου.
 Ἐμένα πάλε οἱ βασιλεῖς εἰς γεῦμαν τους μέ θέλουν,
 καὶ οἱ ἄρχοντες οἱ εὐγενεῖς εἰς πρόγεμαν καὶ δεῖπνον.
 Καὶ πλούσιοι ἠθέλασιν καὶ πτωχοὶ νά μέ εἴχαν,
 καὶ μέ ζωὴν καὶ θάνατον οἱ πάντες ἀγαποῦν με.
 210 Ἐσύ δέ πῶς ἐτόλμησες καὶ ἐσυκοφάντησές με;

200-201 praeb. CPVL : om. EAZ || 204 praeb. CPVLAZ : om. E ||
 206-207 praeb. CPVLAZ : om. E || 208-209 praeb. CPVL : om. EAZ

200 praeb. CPV : aliter L ἐπικράθηκα τα πολλά ὡς μάνα ὁ-
 κού εἶμαι || ἐκάην V : ἐκεῖ μου P ἐκόνεσε C || ἡ V : om. CP || καρ-
 δία (-διά P) CP : -δίτσα V || ἐκόνεσα PV : ἐκάῖνα C || 201 καὶ τρέ-
 μομαι CPL : ἡ ἄθλια V || κάμνει με ὁ φόβος CPL : τρέμω καὶ δει-
 λῶ V || 202 ὁπόθεν (ὁποθ- V) στέκω CPVL : καὶ ἄν (ὅταν E) περ-
 πατῶ (περικ- E) EAZ || κάθωμαι CPVL : καὶ ἄν κ. AZ ἢ κάθημαι
 E || πολλάκις μετ' ἐκεῖνα (με τὰ κεῖνα PL) CPVL : καὶ κέτομαι πολ-
 λάκις AZ om. E || 203 πάντα (ταῦτα L om. E) διδάσκω, παραινῶ CPVLE :
 μαυθάνω καὶ διδάσκω τα AZ || τ' (καὶ τὰ E) ἄλλα CPVLE : ὅλα AZ ||
 τὰ CPLAZ : om. VE || πουλῖα CPVAZ : κ. μου L πουλίτζα E || 204
 κάθωνται CPA : κάθονται VLZ || εἰς CPV : στὸ LAZ || μή CPVLEA :
 μὴν Z || ὁ πετριτάρης scripsi cl.v. 198 : ὁ πετριτάρης AZ ὁ (om.
 CPV) περπατάρης CPVL || 205 καί, ἀλύμονον CPVL : μή ἔλθη πάλιν καὶ E
 καὶ (νά A) μου τὰ πάρη AZ || ἐπάρη τα CPVLE : δεῦτερον AZ || alt. καὶ
 CPVLEZ : νά A || καύση CPE : κάψη VLAZ || καρδίαν CPLEZ : -δία
 VA || μου VLEAZ : om. CP || 206 Ἐμένα VLAZ : -ναν CP || πάλε (καλ'
 A) οἱ AV : πάλιν CPL δέ οἱ Z || γεῦμαν (-μα LAZ) CVLAZ : εὐγέ-
 μαν P || θέλουν CPL : θέτουν AZ τρώουν V || 207 καὶ οἱ CPV καὶ
 L οἱ AZ || οἱ (καὶ Z) εὐγενεῖς VAZ : εὐγενικοῦ CPL || εἰς πρό-
 γεμαν (-γευμα L) CPVL : προγεύματα AZ || καὶ CPVAZ : κ εἰς L ||
 δεῖπνον CPVL : -πνα AZ || 208 καὶ πτωχοῦ CP : πτωχοῦ καὶ VL || 209-
 218 bis praeb. L || 209 ἀγαποῦν με CPVL^a : καταλοῦν σε L || 210
 Ἐσύ CPVLL^aAZ : σύ E || ἐτόλμησες LL^aAZ : -σας CPVE || καὶ συκοφάν-
 τησές (σύσκ-P) PVLL^a : καὶ σύκα φάντησάς C καὶ κατηγορησές AZ
 om. E.

- Νά σέ ἐγκαλέσω εἰς τόν ἀετόν, τόν μέγαν βασιλέαν
 -πολλά μέ χρήζει καί αὐτός, ἄν ἤμπορῇ νά μ' ἔχη-,
 ποντίκιν κακορίζικον, ἀπό τήν κακοτύχην,
 καί νά ὀρίση νά γενῆς ἄρατον ἐκ τόν κόσμον
 215 ἐτοῦτον τόν γλυκύτατον, νά πᾶς εἰς ἄλλον βράχος,
 νά πολεμῆς τάς γέννας σου δυσκόλως καί βαρέως".
 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
 [καθώς τό καταλόγιν τους γροικᾶς ὅτι ὀχλοῦνται]
 <καί> ὁ καρκατσάς ἀπήρξατο ὑβρίζειν τό ὀρνύθιν:
 220 "Ὀρνύθιν κουρνομούαλον καί μυξοσκατοφάγον,

211-224 praeb. CPVLEA : om. Z || 212 praeb. CPVL : om. EA ||
 215 praeb. CPVLA : om. E

211 σέ ἐγκαλέσω VE : σέ γκαλέσω CPLL^aA || εἰς τόν CVE : στόν
 PLL^aA || ἀετόν CVLL^aEA : ἀητόν P || μέγαν CPVLL^aA : om. E || βασι-
 λέαν (-λέα VA -λεύαν P) CPVLL^aA : βασιλέα μου E || 213 Post v.
 210 trp. E || ποντίκιν (-κι A) A : πουτίκιν CPVE πουδύκιν (-δούκιν L^a)
 LL^a || ἀπό τήν κακοτύχην CPVLL^a : ἀσύσσομον, κωλάτον E καίνυ-
 κτοπερπατάρη A || 214-215 praeb. CPVLL^aA : aliter E νά ὀρίση
 τούς ἄρχοντας νά σέ ποιήσουν ξένην || 214 νά ὀρίση (ὀρίσης V
 ὀρίζη P) CPVLL^a : ὀρίσει σε τοῦ A || γενῆς (έγ- C) CPLL^aA : γε-
 νῆ V || ἄρατον CL^a : ἀρατόν P ἀόρατον (-τος V) VA ἄφαντος L || ἐκ
 CPVLA : εἰς LL^a || τόν κόσμον CPVL^aA : τοῦ κόσμου L || 215 νά
 πᾶς (πᾶς γεῖς L^a) εἰς (σ' L^a) ἄλλον βράχος CPVLL^a : στά σκοτει-
 νά νά πάγης A || 216 νά πολεμῆς E : καί νά ποιῆς CPVLL^aA || τάς
 (τά P) γέννας CPVLL^aE : τά τέκνα A || δυσκόλως καί βαρέως CPV
 LL^a : δύσκολα καί βαρέα A εἰς ἐξορίας τόπους E || 217 praeb. E
 A : aliter CPVLL^a καί κρίν νά παύσουν ὄχληταν (-τα V ὄχλησιν
 C ὄχλητήν P) καί γενεαλογίαν (γενεαναλογίαν P) || Ἐκεῖνα E : ταῦ-
 τα A || ἐσίγησαν E : ἐσιγήσασιν A || 218 (quem delevi) praeb. C
 PVLL^a : om. recte EA || τους CPLL^a : του V || Post v. 218 trp. L
 vv. 599-613 || 219 καί supplevi || καρκατζάς (-καντζάς V) CVLE :
 καρκαξάς A καρτζάς P || ὑβρίζειν LE : νά ὑβρίζη CPV ἔβρίζει A ||
 ὀρνύθιν CPVE : -θι LA || Post v. 219 add. C καί ἐξαπήρξατο λου-
 πόν ὁ καρκατζάς καί λέγει : om. recte PVLEA || 220 Ὀρνύθιν C
 VE : -θι PLA || κουρνομούαλον CLE : κουρουνόμουαλον VA κουρου-
 σόμαλον P || μυξοσκατοφάγον (-ταφάγον P) CPVLE : -γιν A.

- πολιτική ἀδιάντροπε μέ τό κολύν φουκάριν,
 ὀκού κορνεύεις φανερά μᾶλλον μέ τούς υἱούς σου,
 τζαννή, κοκελορίκτουσα, κόρνη, θυγάτηρ κόρνης,
 κύρην καί υἷόν νά πολεμῆς νά σκαθοκαταλυοῦνται,
 225 τά αἵματα νά τρέχουσιν, τά ὀμμάτια τους νά ἐβγαίνουν,
 καί ἀπλῶς εἶπεῦν, πανάχρηστε, τί θέλεις εἰς τόν γάμον,
 νά κάθεσαι ὡς κουβουκλαρέα καί ἐσύ μετά τῶν ἄλλων,
 νά εἶσαι εἰς ἀτιμίαν τους καί εἰς ἀτιμίαν τοῦ γάμου;
 'Εγείρου, φύγε, μύσεισε, <φύγε ἀπό τόν γάμον>
 230 ἐγώ διὰ σέν ἐντρέπομαι εἰς τήν χαράν ἐτούτην".

Εὐθύς γυρίζει ἡ ὄρνιθα, τόν καρκαρίνον λέγει:

225-256 praeb. CPVLE : om. AZ || 227-230 praeb. CPVL : om. E

221 πολιτική CPVEA : -κῆν L || ἀδιάντροπε (ἀνδ- C) CVLE : ἀ-
 διάντροπη (ἀνδ- A) PA || μέ τό EA : μετά CPVL || κολύν φουκάριν
 CPVLE : κολύ φουκάρι A || Post v. 221 praeb. E φουσατοκινήτρια,
 μᾶλλον κοκελορίκτουσα : om. recte CPVLA || 222 κορνεύεις CVLE
 A : κῶρευσεῖς P || φανερά EA : πάντοτε CPVL || μᾶλλον μέ τούς
 υἱούς σου CPVLA : μετά τῶν συγγενῶν σου E || 223 τζαννή E : τζεν-
 νή C τζέννη P στενή L μωρή AV || κοκελορίκτουσα CPVLA : om. E ||
 κόρνη, θυγάτηρ κόρνης VE : κόρνης θυγάτηρ, κόρνη CPL καί κόρ-
 νης θυγατέρα A || Post v. 223 praeb. E καί μαλαντρίνα ἀδιάν-
 τροπε καί σαλατοκουρούνα : om. recte CPVLA || 224 κύρην καί
 (om. CPL) υἷόν νά πολεμῆς CPVLE : πού κάμνεις κύρην καί και-
 δία A || σκαθοκαταλυοῦνται (-λύονται V -λοῦνται CPL) CPVLA :
 σφάζονται E || 225 τά αἵματα νά τρέχουσιν CPVL : om. E || ὀμ-
 μάτια CPVE : μάτια L || alt. νά CVLE : om. P || ἐβγαίνουν (βγαίν-
 L) CPVL : ἐβγάνουν E || 226 καί E : om. CPVL || πανάχρηστε VLE :
 -στη CP || θέλεις CPL : ἦθελες E 'θέλες V || 227 κάθεσαι CPV :
 -θες L || κουβουκλαρέα (κουβοκλ- C) CPV : -κλάρισσα L || 228 εἶ-
 σαι CPV : 'σαι L || 229 μύσεισε CPL : μύσεφε V || φύγε ἀπό τόν
 γάμον scripsi : κρίν (κρί να P) σέ καταμεφθοῦσιν (-μεθοῦσιν
 P) CPVL || 230 ἐγώ CPV : κ ἐγώ L || διὰ σέν CPL : δι' ἐσέν V || 231
 praeb. E : aliter CPVL Εὐθύς λοιπόν ἡ ὄρνιθα ἐντράπη κι ἐση-
 κώθη || καρκαρίνον scripsi : κακαρίνον E.

[ἔστάθη κατακρόσωπα, τὸν καρκαρίνον λέγει]

"Καὶ πῶς ἐτόλμησες ἐσύ, εἶπέ με, καρκαρίνε,
καὶ ἠτίμωσές με τὰ πολλὰ, καὶ ὑπέμεινά σε τόσα;

235 Μωρέ, καὶ ἐσέν ἤξεύρουν σε καὶ ἐμένα μέ κατέχουν,
ἄτυχε, ἀπιδοσφόνδυλε καὶ γριζοφορεμένη,

ὅκου ποτέ στήν ράχην σου ποκάμισον οὐ βάνεις,
οὐδ' ἔβαλες, οὐκ οἴδες το ἄλλ' οὐδέ βάλει θέλεις,
ἄλλ' οὐδέ βρώματα πολλὰ ποτέ σου νά χορτάσης,

240 ἐξόν τήν ἄμμον καὶ τὰ βρύα καὶ σκουήλας καὶ βοῦρκος.
Μωρέ, πάντες σέ ξεύρουσιν, ἀπό τήν Ρώμην ἦσουν
καὶ εἰς τό σκιτάλιον ἔποικες φέρης κᾶν ἔξι χρόνους,

235 graeb. CPVL : om E

232 (quem delevi) graeb. CPVL : om. recte E || ἔστάθη CPL :
-θην V || κατακρόσωπα CPV : -κον L || καρκαρίνον L: καρκαρίον C
P καρκατρίζανον V || 233 ἐτόλμησες VL : -σας CPE || ἐσύ CPVL: om.
E || καρκαρίνε CPL : καρκαρ- VE || 234 ἠτίμωσές E : ἠτίμωσάς CP
ἀτίμωσάς V ἀτιμάσες L || τὰ CPVE : om. L || ὑπέμεινά (ὑπόμ- V)
σε τόσα CPV : ὑπέμεινά σε E ὑπομείνα σέ τα L || 235 ἤξεύρουν
σε CPV : ἤξεύρουνε L || καὶ μένα (-ναν C) μέ κατέχουν CPL : καὶ
ἐμέν κατέχουσίν με V || 236 ἀπιδοσφόνδυλε CPVL : -σφόνδυλε E ||
γριζοφορεμένη (γριζ- P) CPVE : γρισοφ- L || 237-238 graeb. CP
VL : aliter E ποτέ ὑποκάμισον οὐκ ἔβαλες ἄλλ' οὐκ οἴδας || 237
στήν CPL : τήν V || ποκάμισον CPV : κουκ- L || βάνεις PVL : βάλ-
λεις C || 238 οὐδ' ἔβαλες CP : ἄλλ' οὐ 'βαλες VL || ἄλλ' οὐδέ
(οὔδε PV) βάλει (-λειν C -λεις P) θέλεις CPV : οὐδέ θέλεις το
βάλει L || 239 οὐδέ C : οὔδε VL οὐδε PE || ποτέ (-τές E) CVLE :
πότε P || 240 ἐξόν CPVE : ἐξοῦ L || τήν ἄμμον καὶ τὰ βρύα (βρυά
L) καὶ σκουήλας CPVL cl. v. 253: μόνον σκουήλας, ἄμμον καὶ
βρύα E || βοῦρκος E : βοῦρκα V βούρκαν (βρούρκαν P) CPL || 241
ante v. 236 trp. E || Μωρέ πάντες σέ ξεύρουσιν CPVL : πάντως,
μουρέ, ἐξεύρω σε E || 242 εἰς τό E : στό CPL τό V || σκιτάλιον C
PVL cl. v. 255 : σπήλαιον E || ἔποικες CPVE : ἔκαμες L || φρέ-
ρης (φρένης P) κᾶν (καὶ P) ἔξι χρόνους (ἐχρονούς P) CPVL: κᾶν
ἔξι χρόνους φέρης E .

καί ἐβρῆκαν σε μέ φράγκισσαν, καβαλαρίου γυναίκαν,
καί ἐδείρασύν σε τά κολλά, καί ἐκ τοῦ δαρμοῦ τήν βίαν
245 ἐγέμισαν τά ὀμμάτια σου αἷμαν τῆς κεφαλῆς σου·
οἱ πάντες τό γινώσκουσιν, οὐδέν τό λέγω φέμα,
ἔκτοτε γάρ καί μέχρι νῦν οὐκ ἔποικας μαλλία.
Ἐκῆραν τό κακούτσιν σου, ἐρύγας τήν κορφήν σου,
ἐδέσαν τά κοδάρια σου καί ἐστραγγούλισάν τα·
250 ἄλλην ποτέ σου οὐκ ἠμπορεῖς στραταν νά περκατήσης,
καί ἐγένου, κακορίζικε, ἀλλιῶς μονοκουμάρης,
καί τήν κοιλιάν σου οὐκ ἠμπορεῖς φωμίν νά τήν χορτάσης,
ἐξόν τήν ἄμμον καί τά βρύα καί σκούληκας καί βοῦρκος.

246 praeb. CPVL : om. E

243 καί βρῆκαν CPVL : καί ἐκύασάν E || σε CVLE : ζε P ||
φράγκισσαν (φράνγκ- L) καβαλαρίου (-ριοῦ P) γυναίκαν (-κα L)
CPVL : φράγκισσα Οὐγγρισσαν ὀκάποιαν καβαλαρέαν E || 244 καί ἐκ
VE : κεκ PL καικ C || 245 ὀμμάτια E : μάτια (-τίας L) CPVL ||
αἷμαν CVE : αἷμα PL || κεφαλῆς CVLE : κεβαλῆς P || Post v. 245
praeb. L ἔδεσαν τά κοδάριαν σου καί ἐστραγγούλισάν σε : om. re-
cte CPVE || 246 οὐδέν (δέν P καί δέν L) τό λέγω φέμα (ὡς φόμα
CP) CPL : φέμαν οὐδέν τό λέγω V || 247 praeb. CPVL : aliter E
καί ἔκτοτε ἄλλον οὐκ ἐμαλλίασες || μαλλία CPV : -λίαν L || 248
Ἐκῆραν CPVL : ἄκ- E || τό CVLE : τά P || ἐρύγας τήν κορφήν E :
μωρέ (μωρ' CPL) ἐκ (ὄκ V ἄκ L) τήν κεφαλῆν CPVL || 249 praeb.
CPVL : aliter E καί τά κοδάρια σου ἐξεστραγγούλισαν || 250 ἄλ-
λην (-λη L) CPVL : καί ἄλλον E || ποτέ σου οὐκ (σουκ L) CPVL :
ποτές σου οὐδέν E || στραταν CVLE : -τα P || περκατήσης (-σειν
P) CPVL : περικ- E || 251 καί γένου (ἐγένουν E γίνου V) CPV
E : καί γίνης L || κακορίζικε CPVE : -κος L || ἀλλιῶς CP : ἄλ-
λοῶς VE ἀλλέως L || μονοκουμάρης (=κουμάρης E) CPLE : -ρος V ||
252 οὐκ ἠμπορεῖς φωμί νά τήν χορτάσης E : φωμίν οὐκ ἠμπορεῖς
χορτάσαι (-σειν L -σει V) CPVL || 253 ἐξόν CPVE : ἐξο L || τήν
(τη P) ἄμμον καί τά βρύα (βαρέα P) CPVL cl. v. 240 : μόνον νε-
ρόν καί σκούληκας E || καί σκούληκας (σκωληκᾶς P) καί (καί καί
P) βοῦρκος (scripsi cl. v. 240 : βούρκαν L βούλκαν C βούλκᾶς P)
CPL : ἄμμον καί βρύα καί βοῦρκος E πάντα σου ἀνατρέχεις V.

- Ἐκ τήν κατάραν, ἄτυχε, ἐκείνου φρᾶ Λιβέρη,
 255 ὀκού σέ ἐκούρευσεν ποτέ εἰς ἐκεῖνον τό σπιτάλιν,
 ἐκέρδισες καί τούς δαρμούς καί τήν κακοτυχίαν.
 Καί τώρα ὑβρίζεις, μέμφεσαι ἐμέναν, καρκαρίνε;
 Ἄκουσε, κακοτύχερε, φράρη βραχοδαρμένε,
 ἐγώ κουλία τά γεννῶ ἦ πάλε τά ἀναθρέφω,
 260 ἐξέβησαν ἐπίσκοποι, ἔξαρχοι καί πακάδες,
 καί Βαρδαριῶτες κόπελοι, κουρτέσοι ἀπεσταλμένοι,
 καί περκατοῦν εὐγενικά, καλατοαναθρεμμένα.
 Καί ἐμέναν πάλιν, καρκατσά, ἰδές τό τίς μέ τρώγει,
 οἱ βασιλεῖς καί οἱ ἄρχοντες, οἱ πάντες τῆς συγκλήτου,

257-285 praeb. CPVLEA : om. Z

254 Ἐκ CPVL : καί E || ἄτυχε, ἐκείνου CPVL : ἐκείνου τοῦ
 μισέ E || 255 σέ ἐκούρευσεν (κούρ- CP) CPE : σε κούρευσεν L σε
 κούρσεφαν V || ποτέ εἰς (σ'VL) ἐκεῖνον CPVL : ἀπέσω εἰς E ||
 256 ante v. 254 trp. E || ἐκέρδισες CPVL : καί ἐκ. E || τούς
 δαρμούς CPVL : τόν δαρμόν E || κακοτυχίαν CPVL : -χιέτιζαν E ||
 257 μέμφεσαι (μέφ- CPVA) ἐμέναν (-να LA om. P) CPVLA : ὄρνι-
 θαν τήν κυρά σου E || καρκαρίνε scripsi : κακαρίνε E ἀτυχίτη P
 VL καταλέγεις C κατακρένεις A || 258 praeb. CPVLA : aliter E
 κύρην καί υἰόν λέγεις νά κολεμῶ νά καταλύονται δι' ἐμέναν,
 ἐξεῦρε το, φέρη || κακοτύχερε (-χρηε L κάκοῦτυχ- P) CPVL : κα-
 κομάζαλε A || φράρη CVLA : φράχη P || βραχοδαρμένε CPVA : βρα-
 χογδ- L || 259 κουλία PVLE : -λύτζια C -λάκλια A || γεννῶ CVLE
 A : γινῶ P || ἦ πάλε CPV : πάλιν L ὠραῖα E μέ χάδια A || τά CPL
 E : τ' VA || ἀναθρέφω (ἀνατρ- L ἀντρ- E) PVLEA : -φουν C || 260
 ἐξέβησαν CPVLE : καί γέγονται A || ἐπίσκοποι CPVLA : πῖσκ- E ||
 261 καί CPVLA : om. E || Βαρδαριῶτες Krawczynski : Βαρβαριῶται EA
 Παρβαριῶτες CPVL || κουρτέσοι EA : κοῦρβοι CPVL || ἀπεσταλμένοι
 (ἀναστ- E) CPVLE : ἀντρειωμένοι A || 262 περκατοῦν CPVLA : πε-
 ρικ- E || παλατοαναθρεμμένα (καί π. CP -ταναθρεμμένοι A) CPVL
 A : ὡς εἶμαι εὐγενίδα E || 263-264 praeb. CPVL : aliter E ἐ-
 μέν τρώγουσιν βασιλεῖς, ἄρχοντες καί στρατιῶται || 263 καί μέ-
 ναν (-να L) CPVL : ἐμένα A || καρκατσά CPVL : καρκαξά A || ἰδές
 CPVA : εἰδες L || 264 pr. οἱ A : καί CPVL || βασιλεῖς CVLA : -λεύς P ||
 κ' οἱ ἄρχοντες A(E) : καί δέσποινες CPVL || ter. οἱ A : καί CPVL || πάν-
 τες CVLA : -τῶν P || συγκλήτου VLA : συγγλ- CP.

- 265 καί ἡ ἡδονή μου ἐξαίρετος ἀπό ὄλων τῶν ὀρνέων^ο
καί ἐσύ τολμᾶς, ἀκτένιστε, καί ἐμένα κατακρένεις;"
Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ὄκλησιν τήν εἶχαν.
[καθώς τό καταλόγιν τους ἐκράτελεν ἀκόμη,]
καί ὁ παργιαλίτης ἤρξατο ἀφασιανόν ὑβρίζειν:
270 [καί λόγους ἐπεχειρήσεν τοιούτους νά τόν λέγη].
"Ὁκού σέ βλέπει, ἀφασιανέ, ὅτι φορεῖς τό ροῦχον,
αὐτό τό λέγουν ἀτυκύν, καί ἔχει τās χράς κομμάτια,
παρέξω ἔχει κόκκινον καί κύτρινον κομμάτιν,
καί γερανέον καί πράσινον, ὀξύν καί τό γαλάζιον,
275 νά εἰπῆ ὅτι εἶσαι ἀρχοντόκουλον ἀπό τοῦς Ἄνεμάδας

265 ἡ E : om. CPVLA || ἐξαίρετος ἀπό ὄλων CPVLE : νόστιμη ἀπάντων A || ὀρνέων CPVLA : κουλιών E || 266 καί ἐσύ (σύ CP) CPVE : κέσσύ A || καί μέναν (-να L) CVL : καί μένα να P ἐμένα A τήν κυράν σου E || κατακρένεις (-κρίνεις V) CPVLA : καθυβρίζει E || 267 Ἐκεῖνα (-νοι A) EA : καί ταῦτα CPVL || ἐσίγησαν CPVL E : ἐσιγήσασιν A || ὄκλησιν CPVLA : ταραχήν E || 268 (quem delevi) praeb. CPVL : om. recte EAZ || καταλόγιν CVL : -γι P || 269 καί ὁ CE : ὁ PL om. VA || παργιαλίτης scripsi metri gratia : παραγιαλίτης CPVLEA || ἤρξατο (ἤξ- P) CPVLE : ἄρχισε A || ἀφασιανόν ὑβρίζειν (-ζει P νά βρίζη A) CPVLA : ὑβρίζειν τόν καλοχρυσσοφόρον ἀφασιανόν E || 270 (quem delevi) praeb. CPVL : om. recte EAZ || τόν L : τοῦ CPV || 271 βλέπει CVLEA : -πω P || τό CPVLA : αὐτό τό E || ροῦχον CPVLE : -χο A || 272 praeb. CPVLE : aliter A μέ τέσ περιύσσεσ τέσ ὠχρές, μέ τά κολλά κομμάτια || αὐτό CPVL : om. E || ἀτυκύν E : ἀτουκύν CP αὐτουκύν V νατουκύν L || καί ἔχει E : νά 'χη CPVL || χράς CVL : χροάς E χάρά P || 273 praeb. CPVLE : aliter A κομμάτι ἔχεις κύτρινον καί κόκκινον καί μαῦρον || παρέξω CE : κάρεξω L παράξε V παράξενον P || ἔχει PE : νά 'χη CVL || κύτρινον CE(A) : πράσινον PVL || κομμάτιν CPLE : -τι V(A) || 274 γερανέον (-νέο A -νόν V -νίου L) CPVLA : ἤερ- E || alt. καί CPVEA : om. L || πράσινον EA : κύτρινον CPVL || ὀξύν CPVE : ὀξύ LA || καί τό CPVLE : τε καί A || γαλάζιον CPV L : -ζιο A -ζον E || 275 εἰπῆ EA : πῆ CP εἰποῦν L ποῦν V || ὅτι CPVLE : om. A || εἶσαι CPVEA : εἶσ' L || ἀπό τοῦς CPVLA : ἀπέ τς' E || Ἄνεμάδας scripsi : Αύναμάδας E Εὐγενάδες A Σεβαστάδας (-δες VL) CPVL.

ἢ ὅτι εἶσαι ἐκ τὴν Ἀνατολήν, ἐκ τοὺς Φουσκωματάδας,
 ἢ ὅτι εἶσαι ἐκ τὰ Βελάγραδα, ἀπὸ τοὺς Σεβαστάδας,
 καὶ ἐσύ εἶσαι ἐκ τὴν Μεσοθυλίαν, κάποιας λωλῆς κοπέλιν,
 καὶ ἀπέθανεν ἡ μάνα σου καὶ ἀφῆκε σε λογάριν
 280 καὶ ἠγόρασες τὸ ἀτυκίν, αὐτόν τὸ καμαρώνεις,
 καὶ λέγεις σεβαστοῦ παιδὶν ὑπάρχεις ἐκ τὴν Νύκαιαν.
 Ἐγειρου γοῦν μέ τὸ καλόν, φύγε ἀπὸ τὸν γάμον,
 μὴ ρίξουν τὸ καπούτσιν σου καὶ βρέξουν τὸ ἀτυκίν σου,
 ὅτι κοπέλιν ἄχρηστον καπήλισσας ὀκάποιας

276-277 praeb. CPLEA : om. V

276 ἢ CPEA : om. L || ὅτι εἶσαι CPE : ὀτίσαι L om. A || pr. ἐκ
 CPLE : ἀπὸ A || ἐκ τοὺς CPLA : ἀπὸ τζ' E || Φουσκωματάδας (-δες
 LA φάσκ- P) CPLA : Λασκαράδας E || 277 ante v. 276 trp. E || ἢ
 (ν' L) ὅτι (ὄτ' L) εἶσαι CPLE : ἢ A || ἐκ CPLE : ἀπὸ A || τὰ C
 EA : τὴν L τοὺς ἀπὸ P || Βελάγραδα (Βαλ- CL) CLEA : om. P || τοὺς
 Σεβαστάδας (-δες AL) CPLA : τζ' ἄβαστάδες E || 278 καὶ ἐσύ (σύ
 CPA) CPEA : καὶ οὐκ L ἢ V || εἶσαι CPVLE : σαι A || Μεσοθυλίαν
 (-θύλιαν CP -θυλιαν L Μισοθ- V) CPVLE : Μεσοφυνία A || καπούας
 CPVL : ὀκαπούας κακοτύχερος E om. A || λωλῆς (λουλ- V λαλ- L)
 CPVL : καπήλισσας EA || κοπέλιν CPVE : -λι LA || 279 ἀπέθανεν CP
 A : ἀπόθ- VL ἐπέθ- E || σου CVLEA : om. P || λογάριν (-ρι A) C
 PA : λουγ- VE λογέρ- L || 280 καὶ ἠγόρασες scripsi : καὶ ἀγόρ-
 LEA κέγδρ- CPV || pr. τὸ CVLA : αὐτό τὸ E το ἠτό P || ἀτυκίν E : ἄ-
 τουκίν L ἀτουκίν σου P ἀτούπιν (αὐτ- V) σου CV ροῦχο αὐτό A ||
 αὐτόν (-τό L) CPVL : φορεῖς A om. E || alt. τὸ CPVLE : καὶ A || 281
 σεβαστοῦ CPVLA : ὅτι σεβαστοῦν E || παιδὶν CPVE : -δύ LA || ὑπάρ-
 χεις CPV : εἶμαι καὶ ὑπάρχω E εἶσαι LA || ἐκ CPV : ἀπὸ L ἀπέ E
 μέσα ἐκ A || Νύκαιαν E : Νικαίαν (-κίαν L Νύκαιά A) PVLA Νικαίαν
 ἀπάνου C || 282 Ἐγειρου (-ρουν C) γοῦν (φοῦν P) CPVLE : σή-
 κω λουκόν A || φύγε E : καὶ φ. CPVL φεῦγε A || ἀπὸ PVL : ἀπέ C
 EA || τὸν γάμον EA : τὴν μέσην CPVL || 283 μὴ CPVLE : μὴν A ||
 ρίξουν PLEA : ρίψουν CV || καπούτσιν E : καπάσιν (-σι LA) CPV
 LA || καὶ CPVLA : om. E || βρέξουν CVLEA : βλέξουν P || τὸ ἀτυ-
 κίν σου scripsi : τὸ ἀτουκίν (ἀτοκίν CP ἀπίν E) σου CPVLE καὶ
 τὸ ροῦχον A || 284 κοπέλιν (-λι A) ἄχρηστον CPVLA : ὀκάποιας
 ἄχρηστος E || καπήλισσας (-σαν P) ὀκάποιας (κοπέλιν E) CPVLE :
 καπηλαναθρεμμένον A.

285 ποσῶς οὐδέν τό χρήζομεν νά κάθεται κοντά μας".

Ὁ ἀφασιανός ἐγύρισεν καί λέγει πρὸς ἐκεῖνον:

"Ἐμέν τά λέγεις, ἐλεεινέ, ταῦτα, παραγιαλῦτα;

Οὐκ εἶσαι ἐσύ τσαγγάρη υἱὸς τοῦ πετσοκαταλύτη,

ὁποῦ ἐκαθέσουν καί ἔρακτες μέ τήν χοιρνήν τήν τρύχαν,

290 καί ὑπῆγες καί ἐδανείστηκες ὀκάποθεν λογάρι,

καί ἠγόρασες τήν θάλασσαν καί ἐγένου τοπικάρης,

καί ἠστόχησεν ἡ θάλασσα, καί ἐγένης τό καθόλου

μυριοχρειωμένος, ἄτυχος καί μυριονειδισμένος;

Οἱ χρεωφειλέται σύρνουν σε τά ὑπέρκυρα νά δώσης,

286 rursus inc. Z

285 ποσῶς CPVLE : ἐμεῖς A || χρήζομεν CPEA : θέλομεν VL ||
 κοντά μας CPVLA : μετ' ἑμας E || 286 Ὁ (om. LAZ) ἀφασιανός ἐ-
 γύρισεν CPVLAZ : εὐθύς γυρίζει ὁ ἀφ. E || ἐκεῖνον CVLEAZ : ἐ-
 κεῖνου P || 287 Ἐμέν (ἐμέ L) τά CPVLEA : ἐμένα Z || λέγεις CP
 VLAZ : ἐλ- E || ἐλεεινέ PVLEAZ : ἐλέεινε C || ταῦτα CPVLE : χλῦ-
 τα AZ || παραγιαλῦτα (-γαλῦτα E) CPE : -τη VLAZ || 288 Οὐκ CPV
 LE : δέν AZ || ἐσύ CPVLE : σύ AZ || τσαγγάρη CVLEZ : -ρου A -ρην
 P || πετσοκαταλύτη VLEAZ : πετσοκαταλύτου (πετσοκ- P) CP || 289
 ἐκαθέσουν CAZ : -θέσουν E ἐκάθες σοῦν P καθέζουν V καθούσου
 L || καί ἔρακτες CPVL : καί (κ A) ἔρακτες (ρακτες Z) EAZ || pr. τήν
 CPVLEA : om. Z || χοιρνήν (-νή A) CLA : χοιρνήν PVLE χούρνην
 Z || τρύχαν CPVLZ : -χα EA || 290 praeb. CPVLE : aliter AZ καί
 γέλασες ὀκάτιναν (καί κάκοιον ἐγέλασες Z) κ ἐδῶκε σε (καί σοῦ
 ἔδωκε Z) λογάρι (-ριον Z) || ὑπῆγες CPV : ἐπ- E πῆγες L || ὀκάποθεν (C
 VLE : ὀκαποῦθεν P || λογάριον CPLE : λουγ- V || 291 καί (κ' L) ἠγόρασες
 CPVLE : ἀγ- AZ || θάλασσαν CPVLE : ἀλυκήν AZ || alt. καί ... θάλασ-
 σα (v. 292) praeb. CPEAZ : om. VL || καί ἐγένου (-νουν E -ων
 P) CPE : καί γίνης A καί γίνης Z || τοπικάρης (-κορής P) CPE :
 ἀλυκάρης AZ || 292 ἠστόχησεν CPE : ἀστ- AZ || καί ἐγένης (-νουν
 E) τό (εἰς τό E) καθόλου CPLE : καί ἐγίνης V καί γίνεσθαι ρη-
 μάδι A καί ἔρημος ἐγίνης Z || 293 μυριοχρειωμένος (-χρωμένος Z
 -χρημένος L μύριουχρέωμενος P), ἄτυχος (om. V) CPVLAZ : ἄτυ-
 χος, μυρ. E || καί μυριονειδισμένος CPLEAZ : om. V || 294 Οἱ C
 PVLAZ : καί οἱ E || χρεωφειλέται CPVLE : -φελέται Z -τες A || σύρ-
 νουν (-νου V σέρνουν L) VLEAZ : πάντα σ. CP || ὑπέρκυρα E : κέρκ-
 CPVLAZ.

- 295 καὶ ἐσὺ κομπώνεις, λέγεις τους ὅτι κρυμμένα τὰ ἔχεις.
 Καὶ ὅπου καθύσης εἰς ἀκτὴν, πάλιν εἰς ἀκρωτήριον,
 σηκώνεις τὸ κεφάλιν σου καὶ πάλιν δεύχνεις κάτω,
 καὶ λέγεις ὅτι, ἡστόχησα, οὐκ ἔναι ὁ τόπος οὗτος.
 Ἐγὼ οὐ λέγω φέματα, οἱ πάντες τὸ θωροῦσιν
 300 ὅτι τσαγγάρη υἱὸς εἶσαι, τοῦ πετσοκαταλύτου·
 καὶ γὰρ κρατεῖς καὶ τὸ σουβλὺν στὸ στόμα σου καὶ τρέχεις,
 καὶ τὸ κεφάλιν σου νά σῆς, ὀπόθεν καὶ ἄν εἶσαι,
 τοὺς χρεωφειλέτας νά γελαῖς οὐκ ἔναι ὁ τόπος οὗτος,

301 praeb. CPVLE : om AZ

295 καὶ ἐσὺ (σύ CPZ) : καὶσὺ A || κομπώνεις CPAZ : κ.τους
 (καὶ L) VLE || λέγεις τους CPVLA : καὶ λ. τους (om. E) EZ || ἔ-
 χεις E : ἔχεις CPVLAZ || 296 Καὶ CPVLEA : om. Z || εἰς ἀκτὴν,
 πάλιν (-λι L -λε C) CPVLE : ἄτυχε εἰς ἄμμον AZ || alt. εἰς CPVLE
 A : ἦ Z || ἀκρωτήριον (-ρι VAZ -τόριον L) CPVLAZ : ἀκρωτ- E ||
 297 σηκώνεις CVLEAZ : -κώθης P || κεφάλιν (-λι AZ) CVLEAZ : κε-
 θάλιν P || πάλιν δεύχνεις (-χεις P βάνεις E) CPVE : πάλιν κροῦς
 το AZ δεύχνεις το.δέ L || 298 ἡστόχησα CVE : ἀστόχησες LAZ εἰς
 στόχησαν P || οὐκ ἔναι (ἔνι E ἦν L) ὁ τόπος οὗτος (ἐτοῦτος E)
 CPVLE : τὸν τόπον ὁποῦ τὰ εἶχες AZ || Post v. 298 praeb. AZ
 καὶ μέ τὰ φέματα, ἄτυχε, γελαῖς τοὺς χρεωφειλέτες (-φελέτες Z);
 om. recte CPVLE || 299 Ἐγὼ EAZ : καὶ ἐγὼ CPVL || οὐ CPVLE : δέν
 Z δέ A || λέγω PVLEAZ : λ. το C || φέματα CPVLAZ : φεύμ- E || τὸ
 θωροῦσιν (θεωρ- V) CPVL : θεωροῦν το E τὸ γινώσκουν AZ || 300
 ὅτι VLAZ : καὶ ὅτι CPE || τσαγγάρη (-ρου A) υἱὸς εἶσαι EAZ :
 τσαγγάρη (-ρην P) εἶσαι υἱὸς (καὶ υἱὸς P) CPL εἶσαι τσαγγάρη
 υἱὸς V || πετσοκαταλύτου CPVE : -τη LAZ || 301 alt. καὶ E : το CPV
 om. L || σουβλὺν CPV : σουγλὺν E σ. σου L || στὸ L : εἰς τὸ CP
 V ἐκ τὸ E || στόμα LE : -μαν CPV || τρέχεις CPVL : ἐντρ- E ||
 302 praeb. CPVLAZ : aliter E καὶ ὅπου κάτσης μέ τὸ κεφάλιν
 σου || κεφάλιν CPL(E) : -λι VAZ || ὀπόθεν LAZ : ὀπουθεν V ὀκοθε
 μοῦ CP || καὶ ἄν CPVAZ : ἐμπῆς καὶ L || 303-304 praeb. CPVLAZ :
 aliter E κἄν γελαῖς τζ' χρεωφειλέτας, κομπώνεις τζ' καὶ διαβαί-
 νεις || 303 χρεωφειλέτας PVL : -φειλέτες A -φελάτας C-φελέτας
 Z || οὐκ ἔναι (ἦν L) CPVL : δέν εἶναι AZ || οὗτος CPVL cl. v.
 298 : τοῦτος A τοῦτους Z.

- καί πάντα τρέχεις, περκατεῖς, γελᾶς τους καί διαβαίνεις·
 305 καί ἐμέναν ἐκατέκρινες εἶμαι Μεσοθυλιάτης,
 ὀκάκοιλας κακορίζικης καπήλισσας κοπέλιν,
 καί ἀπέθανεν ἡ μάνα μου καί ἀφῆκε με λογάριν,
 καί ἠγόρασα τό ἀτυκίν καί σεβαστόν ὁμοιάζω.
 Πάντες καί ἐσένα ἤξεύρουν σε καί ἐμέναν ἐγνωρίζουν,
 310 καί αὐτά τά ὑποδήματα τά ἐφόρεις ἀπό κῶτον
 καί τό φουστάνιν τό ἔβαλες, ὡς ἦσουν τοκικάρης·
 ἄλλον ποτέ τήν ράχην σου οὐκ εἶδα το νά ἀλλάξης·

308 praeb. CPVLE : om. AZ

304 περκατεῖς, γελᾶς τους AZ : καί γελᾶς, περκατεῖς CPV
 L || 305 ἐμέναν CPVE : -να LA μένα Z || ἐκατέκρινες (-νας Z)
 CVEAZ : -τάκρινες L -κρενεῖς P || εἶμαι CVLE : πῶς εἶμαι AZ ἡ-
 μας P || Μεσοθυλιάτης CPVL : Μεσοθυλιάτισσας κοπέλιν E σοφω-
 νύτης AZ || 306 ὀκάκοιλας VEA : καί ὀκ. CP καί κάκ- LZ || κακο-
 ρίζικης CPVLAZ : κακοτύχερος E || κοπέλιν CPL(E) : -λι VAZ, ad
 finem v. 305 trp. E || 307 ἀπέθανεν CPAZ : ἀπόθ- VL ἐπέθ- E ||
 μου CVLEAZ : σου P || ἀφῆκε (ἐφηκέν E) με (μου EZ) EAZ : ἐπῆ-
 ρα (πῆρα PV) τό CPVL || λογάριν (-ρι A) CPLEAZ : λουγ- V || 308
 ἠγόρασα E cl. vv. 280 et 291 : πῆρα καί (το C) CL πῆρα PV ||
 ἀτυκίν E : ἀτουκίν L ἀτούκιν C ἀτούκιν μου V ἀτοκίν σου P ||
 σεβαστόν CPVE : -στήν L || 309 Πάντες (πόντ- P) CPVAZ : πάντως
 E καί σένα L || pr. καί CPV : om. LEAZ || ἐσένα VEZ : ἐσέν (σέν C)
 CPA πάντες L || ἤξεύρουν (ξεύρ- VL) σε CPVLA : ἐξεύρουσιν
 (ξεύρ- Z) EZ || ἐμέναν (-να CL) CPVLE : ἐμέν A μέ Z || ἐγνωρί-
 ζουν CPVL : γνωρίζουσί με AZ ἐκατέχουν E || 310 καί CPVL : ἀπ·
 AZ om. E || αὐτά (αὐτα A) EAZ : ἄπαντα V ἀπάντα CP πάντα L ||
 ὑποδήματα E : ποδ- CPVLAZ || τά (κού Z) ἐφόρεις (φόρεις CPV
 φόρειες AZ) CPVEAZ : φορεῖς τα L || ἀπό κῶτον (-τα AZ πρώτης
 CP) CPEAZ : καθ' ἡμέραν VL || 311 καί CPVEAZ : ἐάν L || φουστά-
 νιν CVLE : -νι PAZ || ἔβαλες ('βαλες CPVAZ) CPVLAZ : φο-
 ρεῖς E || ὡς ἦσουν τοκικάρης CPVLE : ὀντά (ὄταν Z) 'σου
 (ἦσου Z) ἀλυκάρης AZ || 312 ἄλλον CVLEAZ : ἀλοῦ P || τήν C
 PVLE : στήν AZ || οὐκ CPVLEA : δέν Z || το νά CPVL : νά τήν
 (τ' AZ) EAZ.

- καί ἐσύ γελᾷς τό ἀτυκίν καί σκιάδιν τό μέ ἔδωκεν
 ὁ βασιλεύς ὁ αὐθέντης μου καί πάντων τῶν ὀρνέων;
- 315 Πάντως γάρ ἔν' καί ἐξάδελφος δεύτερος τοῦ πατρός μου,
 καί ἄν γοῦν εἰπῶ το, ταπεινέ, καί κόφουν τήν οὐράν σου,
 νά ποῦσω τήν ὑπόληφιν καί τήν ἀπαιδευσίαν σου ".
 Καί ἐντράπηκεν ὁ ταπεινός ὁ παραγιαλιότης,
 νά κρυβηθῆ ἐγύρευσεν, μήπως τόν ἀτιμώσουν.
- 320 Καί ὄρισεν ὁ ἀετός, ὁ βασιλεύς ὁ μέγας,
 καί τήν οὐράν του ἀνέσπασαν, τήν μύτην του τσακίζουν'
 ὀρίζει καί ἀπολύουν τον νά ἔναι σημαδεμένος,

313-314 praeb. CPVLE : aliter AZ καί σύ γελᾷς καί μέφε-
 σαι (μέμφ- Z) τ' ὀρεκτικόν μου ροῦχον | ἀκόμη καί τό σκιάδι
 (σκάδι Z) μου ὀπῶχω (ὀπού 'χω Z) στό κεφάλι, | ποῦ ὁ (om. Z)
 βασιλεύς μέ (μοῦ Z) τό 'δωσε ('δωκεν Z), ὡς εὐγενῆς ὀκού (πού
 Z) 'μου (εἶμαι Z) || 313 ἀτυκίν E : ἀτουκίν VL ἀτούκιν C ἀτό-
 κιν P || καί CPVL : καί τό E || σκιάδιν CVE : -δι PL || ἔδωκεν
 CPVL : ἔδωκεν E || 314 alt. ὁ VE : om. CPL || αὐθέντης μου CPVL :
 μέγας ὁ ἀετός ὁ αὐθέντης μας E || 315 Πάντως CPE : παντός (ἀκ-
 L) VL αὐτός AZ || γάρ ἔν' (ἐνι CP ἤν L εἶναι Z) CPVLZ : ἔναι E
 ὑπάρχει A || ἐξάδελφος CPVLEA : ξάδ- Z || καί CPVLE : om. AZ ||
 δεύτερος CPVLE : τοῦ γέρου AZ || 316 γοῦν scripsi : οὐκ CPVE om.
 LAZ || εἰπῶ το CPVE : τό εἶπω LAZ || ταπεινέ CPVLAZ : ἐλεεινέ
 E || καί (νά L) κόφουν CPVLE : ἐκκόπτει AZ || 317 νά CPVEAZ :
 καί L || ποῦσω CPVLA : ποιήσω E κάμω Z || καί τήν ἀπαιδευσίαν
 (-σιά A) CPVLAZ : αὐτήν τήν ἐδικήν E || 318 Καί CPVE : om. LA
 Z || alt. ὁ CPVLE : λέγω ὁ AZ || 319 νά (νοῦς P καί νά Z) κρυβηθῆ
 (κρυβῆ Z) ἐγύρευσεν (ἐσηκώθηκεν A σηκώθηκεν Z) CPVLAZ καί ἐ-
 γύρευσεν νά κρυβηθῆ E || ἀτιμώσουν CPVEA : -μάσουν LZ || 320 ὁ
 ἀετός (ἀτός Z) CPVLAZ : om. E || βασιλεύς ὁ μέγας CPVL : μέ-
 γας βασιλέας AZ μέγας βασιλεύς ἀπάντων τῶν ὀρνέων E || 321 pr. του
 CPVEAZ : om. L || ἀνέσπασαν (ἐν- E ἀνάσκ- V) CPVLE : ἐξήσπασαν
 (ξέσπ- Z) AZ || τσακίζουν CPVLE : -κίσαν AZ || 322 ὀρίζει καί
 ἀπολύουν (-λύουσιν E) CPVLE : ὄρισε καί ἀπόλυσαν AZ || ἔναι E :
 'ναι LAZ ἐνι CPV || σημαδεμένος (-δευμένος Z) EAZ : συμπαθη-
 μένος (-θισμένος CP) CPVL.

νά τόν γινώσκουν ἅπαντες καί νά τόν κατακρένου.

- Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν παραχήν τήν εἶχαν,
 325 καί ἡ κασιδόνα ἤρξατο περιγελαῦν τήν κίσσαν:
 "Εἰπέ, τραυλή, τραυλόγλωσσε καί τραυλοκιλαδοῦσα,
 μελανομύτρια, τσαπερού, ἀσχημοκοδαρούσα,
 δούλη καί σκλάβα τῶν φραγκῶν, τί θέλεις εἰς τόν γάμον;"
 Ἡ κίσσα εὐθύς ἐγύρισεν, λέγει τήν κασιδόνα:
 330 "Ἄτσίπυτε, ἀδιάντροπε, ἐμέν τά συντυχαίνεις;
 Ἐσύ ἦσουν καρτσανᾶ παιδῶν κολλά μυριοχρειωμένου,

324 praeb. CPVLE : om AZ || 326 praeb. CPVLE : om. AZ ||
 327 praeb. CPVLAZ : om. E

323 νά τόν (τό A) γινώσκουν EAZ : καί νά τόν βλέπουν CPV L || κατακρένου CPVL : ὄνειδύζουν E ἀτιμώνουν (-μάζουν Z) AZ || Post v. 323 praeb. AZ καί μ' ἐντροπήν (ἐτρ- A) ἐξέβηκεν ἐκ τήν χαράν ἐκεῖνην : om. recte CPVLE || 324 παραχήν CPLE : ὄχλησιν V || 325 καί ἡ (om. L) κασιδόνα ἤρξατο CPVL : καί ἡ κασιδῶν ἐκίνησεν E τότες (-τε Z) ἐβγαίνει (σταθεῖς ὁ Z) κασιγός AZ || περιγελαῦν CLE : -λα VAZ -λαι P || κίσσαν CPVLEA : -σα Z || Post v. 325 praeb. L καί λόγους ἐπεχειρήσεν τοιούτους καί τοῦ λέγει : om. recte CPVEAZ || 326 εἰπέ, τραυλή CPVE : εἰπέ με τραυλέ L || τραυλόγλωσσε (τραβόγλ- E) CPLE : -ση V || τραυλοκιλαδοῦσα LE : -κελαδοῦσα CPV || 327 μελανομύτρια (μελανομ- P) CPVL : -μύτρια AZ || τσαπερού CPLAZ : τζάμπ- V || ἀσχημοκοδαρούσα (-δερούσα P) CPVL : ἀσχημ- A ἀσημ- Z || 328 σκλάβα CPVL A : κλάβα EZ || φραγκῶν CPVEA : φρανγκῶν L φρακῶν Z || θέλεις CPLAZ : ἤθελες E ἴθες V || 329 κίσσα CPVEAZ : -σαν L || εὐθύς CPVLEA : om. Z || ἐγύρισεν EA : ἀπεστράφηκε Z ἀπήρξατο CP VL || λέγει τήν κασιδόνα LE : τήν κ. λέγει V καί πρὸς ἐκεῖνην λέγει CP καί λέγει πρὸς ἐκεῖνον AZ || 330 Ἄτσίπυτε LEAZ : ἀτζίπυ- CPV || ἀδιάντροπε CPVLEA : om. Z || ἐμέν τά συντυχαίνεις EA : ἐμέναν (-να L) καταλέγεις CPVL ἐμένα λέγεις ταῦτα Z || 331 Ἐσύ ἦσουν (σουν C) CPVE : ἐσύ ἴσαι AZ κί εἴσαι L || καρτσανᾶ (κατς- CP) CPV cl. v. 353 : τζαγγαῶ L τζαγανᾶ EZ τζακανᾶ A || παιδῶν CPE : -δύ VLAZ || κολλά CPV : κολλάκις E τοῦ AZ om. L || μυριοχρειωμένου (-χρωμένου PZ) CPVEAZ : χαῖριοχρειωμένου L.

καὶ ἔφαν τὴν ἐνθήκην του, τὰ δώδεκα δουκάτα,
καὶ τὸ σουβλὺν του ἐπούλησεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κοκύδιον
καὶ ἡγόρασέν σε, τσαπερού, ὡς πρῶτον του κορύτσειν
335 αὐτὴν τὴν ἐμπαλωματοῦν, τάχα τὴν καμαρώνεις,
ὁπῶχει κόκκινον ὀμπρός καὶ μαῦρον ἐξοπίσω
καὶ εἰς τὴν ποδέαν σου βένετον, στήν ράχην σου γαλάζιον.
Ἐκ τὴν πτωχεῖαν τὴν εἴχετε φορεῖς καὶ μαῦρην σκέπην,
καὶ φυχικόν ποδήματα μαῦρα τινός Χατζάρας'
340 καὶ ὡς ἔτυχεν οὐκ εἴχετε φωμὶν διὰ νά φάτε,

339 praeb. CPVLE : om AZ

332 καὶ ἔφαν (ἄφεν P) CPE : καὶ ἔφας V καὶ ἔφαγαν L ὁπῶ-
φαγες A ὁπού 'φαγες Z || ἐνθήκην (ἐθ- E) CPVE : θήκην LAZ ||
του CPL : σου VEAZ || 333 σουβλὺν (σουγλύν E) του CPLE : σ. σου
V σακκούλι AZ || ἐπούλησεν (πούλ- L) CPLE : -σες VAZ || τὸ (τὸν
L) κοκύδιον (-δι AZ) CPVLAZ : τὸ σκαφίδιον E || 334 ἡγόρασέν (ἄγ-
V γόρ- L) σε VLE : γόρασέ σου CP ἡγόρασες AZ || τσαπερού (-ρούν
E) CPVLE : τὴν τσαπερού AZ || πρῶτον CPVLEA : πρῶντων Z || του
CVLE : τὸ A το PZ || κορύτσειν (-τσει AZ) PVLEAZ : κοράσι C || 335
αὐτὴν τὴν ἐμπαλωματοῦν CP : αὐτήνην τὴν ἐμπαλωτοῦν V μυτήνα
τὴν ἀμπελωματοῦ L αὐτὸ τὸ ἐμπαλωμένον E ὁπῶχει τὰ μπαλώματα
AZ || τάχα τὴν CPVL : τάχατε τὸ E καὶ σύ τὸ AZ || 336 ὁπῶχει
PVLAZ : ὁπού 'χει (ἔχει E) CE || ὀμπρός CPVEAZ : ἐμπρός L || ἐξ-
οπίσω CPVL : ἀπό πίσω E ἀπό κάτω AZ || 337 καὶ εἰς (om. V) CP
VLE : ὀπίσω πρὸς A, bis Z || ποδέαν σου (του E om. P) CPVE :
ποδίαν της L ράχην σου AZ || βένετον CV : βενετόν PL πράσινον
E om. AZ || στήν (εἰς τὴν CPV) ράχην σου CPVL : εἰς τὰ πλάγια
του E ἐμπάλωμα AZ || γαλάζιον (-ζιο A) CAZ cl. v. 274 : -ζον E
-ζιν PV -ζαν L || 338 Ἐκ CPVLEA : καὶ εἰς Z || τὴν εἴχετε CPV
LE : τὴν (πού Z) ἔχετε AZ || φορεῖς CPVLAZ : ἐφόρεις E || καὶ
μαῦρην σκέπην CPVLE : τέσ μαῦρες κάλιτζες (σκάλιτζες A) AZ ||
339 ποδήματα CPVL : ὑποδ- E || μαῦρα CPVE : -ρον L || Χατζάρας
CPV : Χαζ- LE || 340 καὶ CPVLE : om. AZ || ὡς CVLEAZ : ἕως P ||
ἔτυχεν CPVLEA : φαίνεται Z || οὐκ CPVLA : καὶ οὐκ E δέν Z || εἴ-
χετε CPVLE : ἔχ- AZ || φωμὶν ... ὀλώμους (v. 341) praeb. CPVL
AZ : om. E || φωμὶν CPVE : φωμί LAZ || διὰ CPVL : ποτέ A om.
Z.

- ἐμάθετε καὶ ἐτρώγετε ὀλώμους τοὺς ἰχθύας.
 Πάντως οὐ λέγω ψέματα, οἱ πάντες τό θωροῦσιν
 τό πῶς καθίζεις, ἄτυχε, κάτω εἰς παραγιάλιν,
 ὑπάγεις καὶ καθέζεσαι εἰς πέτραν στεφανέαν
 345 καὶ βλέπεις τό φαρόκουλον, αὐτήν τήν ἀθερίναν,
 καὶ ἄν ἔχη δρόμον, οὐ λαλεῖς, ἀφήνεις τὴν καὶ ὑπάγει.
 Εἰ δέ κολλάκις ἄν σταθῆ μικρόν νά ἀπανασάνη,
 εὐθύς βουτᾶς καὶ ἐπαύρνεις τὴν καὶ τρώγεις τὴν ὀλώμην,
 ὡς ἔμαθες στό σκίτιν σου, πτωχή, εἰς τό πατρικόν σου.
 350 Εἰ δέ κολλάκις καὶ συμβῆ κανεὺς νά σέ κιάση,

341 ἐμάθετε (bis P) CPVL : καὶ μάθ- AZ || καὶ ἐτρώγετε (τρώγ- CPZ) CPVLZ : κέτρ- A || ὀλώμους (ὀλούμ- P ὄλους μου V) τοὺς ἰ- χθύας CPVL : χωρὶς ψωμί τό (τά Z) ψάρι (-ρια Z) AZ ὀφάριν E ||
 342 Πάντως CPVA : ὅμως Z καθόλου L φέμαν E || οὐ λέγω PVE : οὐ λ. το C δέν (ἄν A) λέγω AZ λέγω L || ψέματα CPVLAZ : ἄρχοντες E || οἱ CPVLAZ : ἐσεῖς E || τό θωροῦσιν CA : θωροῦν το PVL τό θεωρεῖτε E τό γινώσκουν Z || 343 τό CPVLAZ : om. E || καθίζεις CPVLZ : καθέζεσ' A κἀθηται E || ἄτυχε CPVLAZ : εἰς ἀκρωτήριον πού- κετε E || κάτω ... καθέζεσαι (v. 344) praeb. CPVL : om. EAZ || παραγιάλιν CPL : περιγ- V || 344 ὑπάγεις VL : ὑπάεις CP || καὶ κα- θέζεσαι (καθέζεθεζεσαι C) CPV : δέ καὶ κἀθεσαι L || πέτραν (-τρα A) CPLEAZ : πέτσαν V || στεφανέαν CPVLE : -νέα A -νέας Z || 345 βλέπεις CPVLAZ : -πει E || τό φαρόκουλον CPVLE : τά φαρόκουλα A Z || ἀθερίναν (-να LAZ) VLEAZ : -ρύδαν CP || 346 ἄν CPVEAZ : ἔάν L || ἔχη CPVLE : ἔχης AZ || οὐ CPVLE : νά AZ || ὑπάγει LE : πάγει CPV φεύγει AZ || 347 κολλάκις ἄν (καὶ L) CPVL : καὶ λάχη νά AZ om. E || σταθῆ CPVLE : -θῆς AZ || μικρόν νά ἀπανασάνη (ἀνας- VL ἀναπανασάνη P) CPVLE : ν' ἀναπαυτῆς (-καυθῆς Z) δαμάκι (καμπό- σον Z) AZ || 348 ἐπαύρνεις scripsi : παύρνεις CPVLEAZ || τρώ- γεις τὴν (της P) ὀλώμην (-μῆ A) CPVLEA : ὡμῆ τῆ ἐτρώγεις Z || 349 praeb. CPVL : aliter EAZ ὡς ἐσυνήθισες (ἐσυνηθήσετε E), πτωχή (-χέ AZ), στό (εἰς τό E τό Z) πατρικόν σου σκίτι (ὀσπί- τιν E) || ἔμαθες στό scripsi : ἔμαθές το CPVL || σκίτιν CPV : -τι L || pr. σου PL : σας CV || πτωχή CVL : -χεῖς P || εἰς CPV : om. L || πα- τρικόν CVL : πατρίκου P || alt. σου CPL : σας V || 350 Εἰ CPVLE : ἄν AZ || συμβῆ CPVLE : σέ βρῆ AZ || κανεὺς (τινάς AZ) νά σέ κιάση CPVLAZ : καὶ κιάση σε E.

- κανεῖς πτωχός πραγματευτής, ἄνθρωπος τῆς κατζάνης,
 σφάζει σε, μέ τό ὑπέρπυρον βάνει σε εἰς τό πουγγύν του,
 ὡς θυγατέραν τάχατε τοῦ καρτσανᾶ, ὀφελέσιν·
 καί ἐσύ τολμᾶς ὑβρίζειν με, τήν ταπεινήν τήν κίσσαν;
 355 'Εγώ Ρωμαίου παιδύν εἶμαι καί ἐκλέφασίν με οἱ φράγχοι·
 -νά εἰπῶ ὡς ἦμουν εὐμορφον, καί τί νά τό καυχοῦμαι;-
 καί τά ρωμαῖκα ἔμαθα, φράγκικα συντυχαίνω.
 Καί ἐσύ, τραυλήν, τραυλόγλωσσον καί τραυλοκιλαδοῦσαν
 στέκεις καί καταλέγεις με, δύχα νά μέ γινώσκης;
 360 'Εμέν στήν Πόλιν φέρνουν με, εἰς τό κλωβύν μέ βάνουν,

351 praeb. CPVLE : om. AZ || 358-360 praeb. EAZ : om. CPVL

351 πραγματευτής PVLE : -τευθής C || κατζάνης CPVL : τζα-
 γανύστης E || 352 μέ CPVLAZ : μέ μέ E || ὑπέρπυρον VE : κέρπ-
 CPLAZ || εἰς τό CPVE : στό LAZ || πουγγύν CPVE : -γύ LAZ || 353
 θυγατέραν CPE : -ρα VLAZ || τάχατε PVLEAZ : -τα C || καρτσανᾶ
 CV : καρτζάνα L κατζανᾶ A τζανᾶ E καρκαζανᾶ P τζαγκανᾶ Z || ὀ-
 φελέσιν (-λίσι L) CPVL : φιλεῖ σε A ἐκείνου E στηλίσα Z || 354
 ἐσύ E : σύ CPVLAZ || ὑβρίζειν (-ζει E) με CPVLE : καί βρίζεις
 με A περιγελάς Z || ταπεινήν CPVLE : εὐμορφην (ἔμ- A) AZ || κίσ-
 σαν CPVLEZ : -σα A || 355 Ρωμαίου CPVLE : Ρωμάνου AZ || παιδύν
 εἶμαι (ἡμοῦν C) CPVE : εἶμαι παιδί LAZ || καί ἐκλέφασί (κλέφ-
 CPVLEZ : κέκλ- A || με CPVEAZ : μοι L || οἱ PVE : om. CLAZ ||
 φράγχοι CPVEAZ : φράγγ- L || 356 εἰπῶ EAZ : πῶ CPVL || ὡς CPV :
 πῶς L ὡς διατί EA ὅτι Z || ἦμουν CVLEZ : μουν PA || εὐμορφον V
 E : εὐμορφη (ἔμ- A) CPAZ om. L || καυχοῦμαι CVLEA : -χῶμαι P
 Z || 357 καί τά ρωμαῖκα (ρωμαῖκα CPL) ἔμαθα (ἐπέμ- E) CPVLE :
 ἔμαθα τά ρωμαῖκα (ρωμαῖκά Z) AZ || φράγκικα (μωρή καί CPVL)
 συντυχαίνω CPVLE : τά (καί Z) φράγκικα ὁμοίως AZ || 358 Καί
 E : om. AZ || τραυλήν scripsi : τραυλή EZ τρελή A || τραυλόγλωσσον E :
 τραυλόγλωσση AZ || τραυλοκιλαδοῦσαν scripsi : τραυλοκιλαδοῦσα (-κε-
 λαδοῦσα Z) EAZ || 359 καταλέγεις E : -λέγχεις AZ || δύχα E : χωρίς AZ ||
 EAZ || 359 καταλέγεις E : -λέγχεις AZ || δύχα E : χωρίς AZ ||
 γινώσκης E : γνωρίσης AZ || 360 'Εμέν A : ἐμᾶς Z λοιπόν E ||
 εἰς τήν E : στήν AZ || πόλιν EZ : πόλι A || με EA : μας Z || εἰς
 τό E : μέσα εἰς τό (στό Z) AZ || κλωβύν (scripsi : κωβλύν E)
 μέ βάνουν E : κλουβάκι AZ || Post v. 360 praeb. E καί τήν ρω-
 μαῖκην ἔμαθα τήν γλώσσαν συντυχαίνω : om. recte CPVLAZ.

- μᾶλλον τούς κλέπτας μαίνομαι καὶ λέγω, κλέπτης, κλέπτης,
 μισέρο, κλέπτης, πιάσε τον, ἐπῆρε τὰ καλύγια
 οἱ πάντες τό γνωρίζουσιν, οἱ πάντες τό κατέχουν,
 καὶ ἐσύ, κουλὴν κακότυχον καὶ φοφοζαρωμένον,
 365 ὅλως ἐμέ περιγελαῖς, εἰπέ καὶ πῶς τό ἐποῦκες;
 "Ὅμως οὐ μὴ σέ βαρεθῶ, ὄφαροκούλου τέκνον,
 ὅτι ἀκόμη οὐκ ἔμαθες τό τίς καὶ πόθεν εἶμαι".
 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ταραχὴν τὴν εἶχαν
 καὶ ὁ λοῦκος ἐπεχείρησεν ὑβρίζειν τό γεράκιον:
 370 "Ἦλθες καὶ ἐσύ, φονέα, ληστή, αἱματοπότα λύκε,

361-363 praeb. CPVLE : om. AZ

361 κλέπτας CVLE : -κας P || μαίνομαι CPLE : νένομαι V ||
 κλέπτης CPVL : om. E || μισέρο CPLE : -ρη V || ἐπῆρε E : ὅτι καίρ-
 νει CPV τι κλέπτει L || 363 τό γνωρίζουσιν CPVL : ἐγνωρίζουν το
 E || κατέχουν CPVL : ἐκ- E || 364 ἐσύ E : σύ CPVLAZ || κουλὴν
 (-λύ AZ) CPVEAZ : ὦ L || κακότυχον CPVLAZ : κακόκοπτον E || φο-
 φοζαρωμένον CPV : ζοφ- E γόφ- A φωροζ- L γνοφοζαρωμένο Z || 365
 ὅλως ἐμέ (ἐμέν VAZ) περιγελαῖς CPVLAZ : στέκεις καὶ καταλέγεις
 με, δόξα νά μέ γινώσκης E || εἰπέ καὶ CPVE : εἰπέ με τό L ἄφρον
 τε A ὦ ἄφρον Z || πῶς CVLEAZ : πῶς P || ἐποῦκες E : ποῦκες CP
 VLAZ || 366 μὴ CPVLE : μὴν AZ || σέ CPVLE : τό AZ || ὄφαροκού-
 λου PVLEAZ : -λη C || 367 praeb. CPVLE : aliter AZ πῶς μ'ἀγα-
 ποῦν οἱ ἄρχοντες καὶ πῶς περνᾷ ἡ τιμὴ μου, | διατί ἤμου (μουν
 A) ἀπό εὐγενικόν αἶμα τετιμημένον, | τιμοῦσι καὶ μέ (μ'Α) εὐ-
 χαριστοῦν ὡς ἄρχοντας ὁπού εἶμαι (μουν Z) || ὅτι ἀκόμη CPVL :
 διότι ποτέσ σου E || τίς CPVL : ὁποῖα εἶμαι E || εἶμαι CPVL : ὑ-
 πάρχω E || Post v. 367 praeb. C καὶ ἂν τό μάθης, ἄτυχε, θέλεις
 ἐξακορίσει : om. recte PVLEAZ || 368 praeb. PVLEAZ : aliter C
 καὶ ταῦτα ὡς ἐλέγασιν ἀπάνω εἰς ἐτοῦτο, | καὶ πρὶν νά παύσουν
 ὄχλησιν καὶ γενεαλογίαν, | καθὼς τό καταλόγιον τους ἐκράτειεν
 ἀκόμη || Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν (ἐσίγησασιν A) EAZ : ἀκόμη οὐκ
 ἐπλήρωσαν (-σεν P) PVL || ταραχὴν PVLE : ὄχλησιν AZ || 369 ὁ C
 PVLAZ : om. E || λοῦκος (λούπους P) CPVL : λούπης EAZ || ἐπε-
 χείρησεν (ἐπεχέρ- E ἐχείρ- P) PVLEAZ : ἐξαπῆρξατο C || ὑβρί-
 ζειν CPVL : νά ὑβρίζη (βρίζη AZ) EAZ || γεράκιον CPVLEA : -κι Z ||
 370 καὶ ἐσύ (σύ CPVLA) : om. Z || ληστή LE metri gratia : καὶ
 ληστή CPVAZ || αἱματοπότα λύκε CPVLE : λυκο αἱματοπότη A λυ-
 κοαιματωμένη Z.

καὶ συγγενοσαρκόφαγε ἰέραξ, εἰς τὸν γάμον,
 νά ποίσης καὶ τὴν κέρδικαν, πάλιν τὴν περιστέραν,
 ἀφασιανὸν καὶ φάσσαν τε, τὴν κίσσαν, τὸ τρυγόνον
 καὶ τὰ μικρὰ στρουθοκόουλα τὰ ὅλα νά μισεύσουν.

375 Φύγε, διῶκτα, τύραννε, αἵματοπότα σκύλε,
 μήπως τὸ ἀκούση ὁ βασιλεύς καὶ ἐβγάλη σου τὰς κόρας
 καὶ ἀντί χαρᾶς τὴν ἀτιμίαν ἐπάρης καὶ ὑπαγαίνης".

Ὁ ἰέραξ πάλιν στρέφεται καὶ λέγει πρὸς τὸν λοῦπον:
 "Εὐκέ με, κακομούσουρε, τί ἔναι τὰ λέγεις, λούπη;

377 praeb. CPVLE : om AZ || 379 praeb. CPVLAZ : om. E

371 συγγενοσαρκόφαγε CVLE : σύκνεῖ (συγγενές Z) σαρκόφαγε AZ
 σύ γεράνος σαρκόφαγε P || ἰέραξ CPVLE : τί θέλεις AZ || 372 ποί-
 σης καὶ CPVLAZ : ποιήσης E || κέρδικαν PVLEZ : -κα CA || πάλιν τὴν
 περιστέραν (scripti : περιστεράν E) E : περιστεράν νά φύγη (φά-
 γης P) CPVL τρυγόνον ἀφασιανὸν τε AZ || 373 praeb. CPVL : aliter E
 τὴν ὄρνιθα, τὴν κίσσαν, τὴν τρυγόνον aliter AZ τὴν ὄρνιθα, τὴν
 κίσσαν τε καὶ μᾶλλον τὸ ὀρτύκιον (-κι Z) || ἀφασιανὸν καὶ φάσσαν
 τε (om. CP) CPV : τὴν φάσσαν τὴν ἀφασιανὸν L || τὸ CP : τὴν L καὶ
 V || 374 στρουθοκόουλα (στροθ- E) τὰ (om. EL) ὅλα νά (διὰ νά L)
 μισεύσουν CPVLE : φασκόουλα νά φύγουν ἐκ τόν (τοῦ Z) γάμον (-μου
 Z) AZ || 375 φύγε CPVLE : φεῦγε AZ || διῶκτα CPVLEZ : διώκτη A || αἵ-
 ματοπότα σκύλε (λύκε E) CPVLE : σκύλε αἵματοπότη AZ || 376 τὸ E :
 τ' CPVAZ om. L || καὶ ἐβγάλη σου (σε L) τὰς κόρας CPVL : καὶ βγά-
 λη τὰ πτερά σου AZ τὰ ὀμμάτια σου νά ἐβγάλη E || 377 ἀντί PVE :
 ἄντι C ἀντίς L || ἀτιμίαν CPVE : -μιάν L || ἐπάρης (CPVL) καὶ ὑ-
 παγαίνεις (E) : λάβης (E) καὶ μισεύσης (CPVL) || 378 ὁ (καὶ ὁ
 CPVL) ἰέραξ (γέραξ CL γέρανξ P) πάλιν στρέφεται CPVLE : γυρίζ-
 ζει εὐθύς (δέ Z) ὁ γέρακας AZ || τὸν λοῦπον (λούπη L) CPVL : ἐ-
 κεῖνον EAZ || 379-415 praeb. CPVL : aliter AZ Ἐμέν τὰ λέγεις,
 ἄθλιε, καὶ μένα κατακρένεις (-κρένεις Z), ἀκούεῖμαι δόξα καὶ
 τιμὴ ὄλων τῶν βασιλέων (versum om. Z), | κού μέ βαστοῦν στά χέρια
 τους μέ τὰ χρυσᾶ κουδούνια | καὶ κυνηγοῦν καὶ χαίρονται (-ρουν-
 ται Z) μᾶλλον καὶ καμαρώνουν; | Καὶ κιάνω τὰ κερδύκια, ἀφασια-
 νοὺς καὶ ὀρτύκια, | καὶ ἄλλα ὅσα χηρῆσουσιν (χρηδιάζονται Z). ὅλοι
 οἱ μεγαλιάνοι (-νες Z). | Καὶ σύ, βρωμοκακότυχον (μυριοκακ- Z)
 καὶ (om. Z) μυριοκατησχυμένον (βρωμοκατ- Z), | ὀκού ποτέ, κακό-
 τυχε, ἢ κεύνα δέν δέ λείπει, | ἀμὴ στέκεσαι ὀλημερίς στήν ἄκρα
 (ἄκραν Z), στό ἀκρωτήρι (κρωτ- Z) | μή νά εὐρῆς (βρῆς Z) ποθέν

- 380 Μόνον πτερόν ἔχεις καλόν καί διχαλήν οὐρίτσαν·
 ἀμή εἶσαι σκλαβοθώρετος, σκυλὴν μαγαρισμένον,
 ὀφύδια τρῶς καί κοντικούς, μᾶλλον καί κωλοσαύρας,
 ἀλλὰ καί ἐκεῖνα κούπετε ἂν τὰ εὖρης φοφισμένα,
 καί γάρ οὐ δύνασαι ποτέ νά κιάσης καν ἀκρίδα,
 385 ἄθλιε, κοσμοκατάρατε, ἐμέν τά συντυχαίνεις
 καί διδαχάς πνευματικὰς ἤρξασο νά μέ λέγης;
 Πάντες καί ἐσέν ἤξεύρουν σε καί ἐμέναν ἐγνωρίζουν:
 ἂν εὖρης γραῦταν καί ἔναι τυφλή καί ἔχη πολλά κουλία,
 καί ἰδοῖς ὅτι ἐβγάλη τα καί θέση τα εἰς τόν ἥλιον,
 390 καί τύχη καί ἡ κλωσσαρέα καί οὐδέν τά ἐπιμελῆται,

(κόθεν Z) τριμύ (κεύμενον Z), νά σκύψης νά τό κάρης, | νά κέ-
 ση (βάλης Z) στήν κοιλία (-λίαν Z) σου, μήν (μή Z) λιγωθῆς
 καί κέσης | ἀπό τήν κείνα (-ναν Z), ἄθλιε, ὀπόχεις (ὀπού 'χει
 Z) καθ' ἡμέραν || 379 τί ἔναι C : τί εἶναι P τί εἶν' V τ' εἶναι
 L || λούπη CPV : λοῦπε L || 380 ἔχεις καλόν CPVL : καλόν ἔχεις
 E || διχαλήν PVLE : δίχαλην C || οὐρίτσαν CPVL : οὐρέτσαν E ||
 381 σκλαβοθώρετος (κλαβ- CP -ρητος L) CPVL : -τον E || μαγαρι-
 σμένον CVLE : -σμόνον P || 383 ἀλλά CPVL : καί γάρ E || κούπε-
 τε VLE : -τα CP || εὖρης E : 'βρης CPVL || φοφισμένα CPVE : φο-
 φημ- L || 384 νά κιάσης καν ἀκρίδα E cl. vn. 91 et 457 : ἀκρί-
 δα (-δαν V -δας L) νά κιάσης CPVL || 385 κοσμοκατάρατε CVLE :
 -ταράτας P || ἐμέν CPVE : ἐμέ L || 386 διδαχάς VLE : διχαχάς C
 P || πνευματικὰς CPVL : πατρικὰς E || ἤρξασο Sathas : ἤρξατο C
 PV ἤρξω L ἤρξου E || νά μέ (μοῦ E) CPVE : διά νά μέ L || 387
 Πάντες CPVL : -τως E || καί σέν CPV : ἐσένα E ἐσέν L || ἤξεύρουν
 σε CPV : ἤξεύρουσιν (ἐξ- L) LE || ἐμέναν (-να E) ἐγνωρίζουν E :
 τήν ὑπόληψύν σου CPVL || 388 ἂν CPVL : ὅτι ἂν E || καί ἔναι τυ-
 φλή E : τυνάν (-νά L) πτωχὴν (-χή L om. P) CPVL || καί ἔχη
 πολλά κουλία E : πουλύτσια (πουλάκια L) νά ἔχη CPVL || 389 καί
 ἰδοῖς VE : ἰδοῖς CP εἰ δῆλον L || ὅτι CVLE : ὅτιναν P || ἐβγάλη
 CPVE : ἐψένη L || θέση CPVE : θέτη L || εἰς τόν CE : στόν PVL ||
 390 τύχη καί ἡ κλωσσαρέα E : ἡ (om. CVL) κλ. τύχη (ἄτυχη L)
 CPVL || οὐδέν CPVE : δέν L || ἐπιμελῆται (πιμ- C) CVLE : κοι-
 μενῆται P.

- 391 εἰς ἐκεῖνα δείχνεις τὴν ἀνδρείαν σου .....
- 391^a καὶ χύνεις καὶ ἀρπάζεις .....
- καὶ ἐκεῖνη καταρᾶται σε εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπέσω:
 "θεέ, τὸν λούπην φόφα τον, ὅπου ἔφα τὰ κουλία μου".
 Καὶ ἐσύ οὐδέ κᾶν ἐξέφεξεν ὁ ἥλιος τὴν ἡμέραν
- 395 καὶ πάλιν ἀπομοιράζεις τα αὐτά τὰ τὴν ἀφήκεις.
 Πάλιν ἡ γραῖτα ἀπὸ ψυχῆς κλαίει καὶ καταρᾶται,
 τὸν ἄγιον Γεώργην τάσσεται πουλύττιν νά τὸν κάγη,
 ἄν τὰ φυλάξη ἀπὸ σέν ἐκεῖνα τὰ ἀφήκεις.
 Καὶ ἐσύ τό φέξειν ἔφαγες τοῦ ἀγίου Γεωργίου τό ὀρνύθιν
- 400 καὶ οὐκ ἐφοβήθης, ἄτυχε, κοσῶς τὴν ἀδικίαν,
 οὐδέ τὴν γραῖταν τὴν πτωχὴν, οὐδέ τὸν ἄγιον ὄλως,

394-395 praeb. CPVL : om. E || 398 praeb. PVLE : om. C || 399
 praeb. E : om. CPVL || 399-415 praeb. CPVE : om. L || 401 praeb.
 CPV : om. E

391 praeb. CPLE : aliter V εἰς ἐκεῖνα, κακορίζικε, δείχνεις
 καὶ τὴν ἀνδρείαν σου || εἰς CPE : om. L || δείχνεις τὴν ἀνδρείαν
 (ἀνδρεία E) σου CPE : τὴν ἀνδρείαν σου δείχνεις L || 391^a praeb. C
 PLE : aliter V καὶ χύνεις καὶ ἀρπάζεις τα καὶ κακοθανατεῖς τα ||
 χύνεις καὶ ἀρπάζεις CP : τὰ ἀρπάζεις L ἐπαίρνεις τα καὶ φεύγεις
 E || 392 καὶ CVL : κα P om. E || εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπέσω CPVE :
 μέσα στήν ἐκκλησίαν L || 393 θεέ, τὸν λούπην (λοῦπον L) φόφα
 (-φει C) CPVL : κύριε, τὸν λούπην σφάξε E || ὅπου ἔφα E : ὀπῶ-
 φα (-φαν L) VL ὅπου 'φαν CP || 394 ἐξέφεξεν CPV : ἔφ- L || 395
 πάλιν CPV : πάλιν L || αὐτά CPL : αὐτά ἐκεῖνα V || τὰ CPV : πού
 E || τὴν L : τῆς CP om. V || 396 Πάλιν E : καὶ κ. CPVL || ἡ γραῖτα
 (γραῖτσα E) VE : γραῖτα CPL || ἀπὸ ψυχῆς E : ἡ πτωχὴ CPVL || 397
 Γεώργην (-γιον E) τάσσεται (τάζεται E) VE : συντάσσεται CPL ||
 πουλύττιν CPVE : -λία L || νά τὸν κάγη VL : νά τοῦ κᾶη CP om.
 E || 398 ἄν PV : εἴαν E ἦν L || ἀπὸ σέν L : μόνον ἀπὸ σέν (ἐσέν
 V) PV om. E || ἐκεῖνα τὰ ἀφήκεις (scripsi : ἄφηκες E) E : καὶ
 σύ οὐδέν ἀφήνεις L om. PV || Post v. 398 trp. L vv. 114-165 ||
 400 καὶ E : καὶ ἐσύ (σύ CP) CPV || οὐκ CPV : οὐ E || ἐφοβήθης
 (φοβ- E), ἄτυχε PVE : ἐφοβήθηκες C || κοσῶς (οὐδέν P κᾶν ὄλως
 C) τὴν (om. C) ἀδικίαν CPV : τὸν μέγαν στρατηλάτην E || 401
 praeb. CP : aliter V οὐδέ τὸν ἄγιον κοσῶς κᾶν νά μηδέν σέ σφά-
 ξη || οὐδέ ... πτωχὴν praeb. C : om. P.

- καί ἐμένα τόν ἱέρακα θέλεις νά μέ διδάσκης,
 τζαννόλουκε, κακότυχε, μυριοκατεγνωσμένε,
 ὀκού μέ κρατοῦσιν βασιλεῖς, ρηγάδες καί δεσπότες,
 405 αὐθέντες γοῦν καί θαυμαστοῦ στά χέρια τους ἐπάνω,
 καί βλέπουν με καί χαίρονται καί χαίρουν τήν ἀνδρείαν μου;
 Μήνα τρώγω ὡσάν ἐσέν πῶμα καί κωλοσαύρας;
 Εὔχου τόν γάμον, εὔχου τον, ὀκού ἔτυχεν καί στέκω,
 καί ἐντρέπομαι τήν ὄχλησιν, μή μέ κατηγορήσουν,
 410 ἀμή, κύρ λούπη, νά ἔμαθες τό μετά τύναν τά ἔχεις,
 τζαννόλουκε, κακότυχε, μυριοκαταραμένε,
 ἄν οὐκ ἐφήλωσα πολλά καί ἀνήβην εἰς τά νέφη
 καί ἐχάλασα καί ἐδῶκα σε, καί ἐφάνη σε ὅτι ἀστράπτει,
 καί ἐχάλασα τόν νῶμον σου, κατεχαρβάλωσά τον,
 415 νά ἔκοικα τήν ὑπόληψιν καί τήν θωρίαν σου, λούπη".

411 praeb. CPV : om. E

402 ἐμένα (-ναν CP) CPV : ἐμέν E || ἱέρακα CVE : -καν P ||
 διδάσκης CPV cl. v. 622 : διδάξης E || 403 τζαννόλουκε E : τζαν-
 νόκουλε CPV || μυριοκατεγνωσμένε E : -ταγνωσμένε CPV || 404 ὀκού
 CVE : ὀκο P || ρηγάδες ... θαυμαστοῦ (v. 405) praeb. CPV : om.
 E || δεσπότες V : -ται CP || 405 αὐθέντες CV : ἀθ- P || ἐπάνω E :
 ἄνω CPV || 406 βλέπουν με CPV : βλέκουσιν E || χαίρονται PE :
 -ρουνται CV || καί χαίρουν CP : καί τέρπονται E ἐμέν καί V ||
 τήν CPV : τόν E || 407 Μήνα E : μή V νά CP || ἐσέν E : ἐσέν
 μωρέ CPV || πῶμα CV : -μαν E πῶμα P || 408 εὔχου τον E : τού-
 τοναν (-νε V) CPV || ἔτυχεν V : -χα E -χες CP || στέκω
 CPV : ἰστέκω E || 409 τήν ὄχλησιν CPV : τζ' ἄρχοντας E ||
 410 ἔμαθες E : 'μαθες CPV || μετά CPV : μέ E || τύναν (-να
 V) CVE : σύναν P || ἔχεις E : 'χεις CPV || 411 τζαννόλουκε scri-
 psi cl. v. 394 : τζαννόκουλε CPV || 412 πολλά CVE : πουλ- P ||
 ἀνήβην (ἀνέβη P) CPV : ἀνέβηκα E || 413 ἐφάνη σε ὅτι ἀστράπτει
 (-πει P) CPV : ἐκατεδύκασά σε E || 414 praeb. CPV : aliter E
 καί ἔρριφα τήν κεφαλήν σου εἰς τήν θάλασσαν ἀπέσω || ἐχάλασα
 CV : ἐχαλάσαν P || 415 ἐκοικα E : ποῖκα CPV || τήν ὑπόληψιν CPV : καί
 τήν δύναμιν E || θωρίαν CPV : θεωρ- E || λούπη CPV : κύρ λούπη E ||
 Post v. 415 praeb. C νά μοῦ θυμάσσουν πάντοτε, ὥστε νά ζῆς στόν
 γκόσμον : om. recte PVE.

Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν,
καὶ ἡ κορώνη ἦρξατο ὑβρίζειν τό τρυγόνιν:
"Ἦλθες, τρυπανορούθουνη τρυγόνα ξερασμένη,
μοιρολογίστρια θλιβερὴ καὶ μυριοπικραμένη,
420 τό γούλι πάντοτε λαλεῖς, τό γούλι μουρμουρίζεις,
στά μοναξιά νά κάθουσαι καὶ πάντα νά στριγγίζεις,
ὀκού ἔφην καὶ τό ταίριν σου καὶ τὰ κουλῖα σου ὄλα,
ἐκ τὴν κακὴν σου τὴν καρδίαν νά θλίψης καὶ τόν γάμον;
Ἐγείρου, φύγε, μίσευσε, <φύγε> ἀπὸ τόν γάμον,
425 μὴ ποίσης θλίψιν τὴν χαράν, τόν γάμον τοῦτον θρῆνος !"
καὶ τό τρυγόνιν θλιβερά λέγει πρὸς τὴν κορώνην:
"Εἶπέ με, κακομούσουρε, τίναν τὰ συντυχαίνεις;
Πικρόφωνε, κακόφωνε, μυριοατυχισμένη.

416-466 praeb. CPVLE : om AZ || 420-421 praeb. CPVL : om. E

416-472 trp. L post. v. 130 || 416 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν L : ἀκόμη οὐκ ἐπλήρωσαν CPVE || τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν LE : ταῦτα τὴν ὄχλησιν (ὄχλησιν CP) τους CPV || 417 κορώνη CPVL : κουρούνα E || ὑβρίζειν (-ζει P) CPVL : νά ὑβρίζη E || 418 Ἦλθες (om. L) τρυπανορούθουνη (-νε PL) CPVL : τρυγόνιν τρυπανόρουθον E || τρυγόνα ξερασμένη (ξηρ- L) CPVL : τρυγόνιν ξερασμένον E || 419 μοιρολογίστρια CPVL : -γίτρια E || καὶ CPVE : om. L || 420 μουρμουρίζεις CPVE : συντυχαίνεις L || 421 στά CPV : ε τά L || στριγγίζεις CPV : στραγ- L || 422 ὀκού ἔφην καὶ scripsi : ὀκού ἔφην ('φας CPV) καὶ (om. E) CPVE : ὀπόχασες L || κουλῖα CPVL : κουλῖα E || 423 κακὴν σου τὴν καρδίαν CPVE : καρδίαν σου τὴν κακὴν L || καὶ CPVL : om. E || 424 μίσευσε CPLE : μίσεφε V || φύγε (supplevi) ἀπὸ (scripsi : ἀπέ E) τόν γάμον E : ὑπαγε εἰς (om. L) τό (om. C) καθόλου CPVL || 425 μὴ CPVE : ἢ μὴ L || ποίσης CPVL cl. vv. 317 et 372 : ποιήσης E || θλίψιν CPLE : θλίψεις V || τὴν CPVE : στήν L || τόν (στόν L) γάμον τοῦτον θρῆνος CPVL : πάλιν τόν γάμον κλαῖμαν E || 426 τρυγόνιν CPVE : -γόγιν L || κορώνην CPVL : κουρούνα E || 427 με CPL : μοι VE || κακομούσουρε CPVL : -μουζάκωτε E || τίναν τὰ συντυχαίνεις E : κουρούνα (κουρώνιν V) ἔντα λέγεις CPVL || 428 κακόφωνε E : κακόθωρε CPVL || μυριοατυχισμένη ... μανδύν (v. 429) praeb. CPVL : om. E.

- Αἰγύπτισσα μέ τό μανδύν, Γιλλου μέ τό καρκάλιν.
 430 Πάντως, κουρούνα, ἤξεύρω σε τό τίς καί πόθεν εἶσαι,
 γυναῖκα καρβουνάρισσα ἀπό τό Μαῦρον Ὅρος.
 Ἡμέραν νύκταν τήν ρειχέαν ἀνάσπας καί ἑκαυτές τήν
 καί αὐτό τό παλαιοφούστανον, τό ἐφόρεις καπνισμένον,
 [καί] ἔχαρβαλώθη ἀπάνω σου καί ἐσάπην ἐκ τήν λέραν,
 435 καί ἐκ τήν ρειχέαν ἐσέβηκεν καπνός εἰς τήν κοιλίαν σου.
 Ὅταν ἀπάρξεσαι τό κρά, πάλιν τό κρά κραυγάζεις.
 Εἴχετε τάχα καί ὕλικόν κού ἔφερνε τά καρβούνια
 εἰς τό ἐργαστήριον τοῦ χαλκέα, καί ἐσύ παρηκολούθεις.

429 Αἰγύπτισσα CVL : -πισσα P || μανδύν PV : -δύ CL || καρ-
 κάλιν CPVE : καρτάλιν L || 430 Πάντως CPE : παντός VL || κου-
 ρούνα, ἤξεύρω (scripsi : ἔξ- E) σε E : οὐ λέγω (λ. το C) φέ-
 ματα CPVL || τό τίς καί scripsi cl. v. 626 : τό κοῖα εἶσαι καί
 E ἤξεύρου CPVL || 431 γυναῖκα καρβουνάρισσα V : γ. ἦσσαν καρ-
 βουναρία L γ. καρβουναρέα ἦσσαν (-νι P) CP καρβουνᾶ παιδύν
 εἶσαι E || ἀπό CVL : ἀπέ PE || Μαῦρον CLE : -ρος PV || 432 νύ-
 κταν CPE : νύκτα VL || τήν ρειχέαν L. Politis : τήν ρειχέαν
 VE τήν τριχίαν L τριχίαν CP || ἀνάσπας CPVL : ἐνέσπας E || καί
 ἑκαυτές (καυτές CV καυτείς P) CPVE : κ' ἔκ- L || 433 αὐτό CPV :
 ἦτο E om. L || ἐφόρεις E : φόρεις CPVL || καπνισμένον .... σου
 (v. 434) praeb. CPVL : om. E || 434 καί delevi : praeb. CPVL ||
 ἔχαρβαλώθη scripsi : χαρβ- CPL -θην V || ἀπάνω PVL : -νου C ||
 καί (κ' L) ἐσάπην (-πη CP) CPVL : ἐκαπύστην E || 435 καί E :
 om. CPVL || ρειχέαν VE : τριχίαν CPL || ἐσέβηκεν CPLE : ἐξέβ-
 V || εἰς CPLE : ἐκ V || Post v. 435 praeb. E καί τά ἔντερα σου
 ἐπέφραξεν μᾶλλον καί τό γούργουρόν σου | καί ὑπᾶς κούπετε τά-
 χα νά κλαδίσσης | καί ὀπού σε ἀκούσει στέκει καί ἀκούει τόν
 κλαδισμόν σου | καί οὐκ ἔχει τί θέλει γενεῖν : om. recte CP
 VL || 436 Ὅταν (ὀτάν C) CPVL : καί ὅταν E || κραυγάζεις CPVL :
 φωνάζεις E || Post v. 436 praeb. E καί πάλι κρά καί πάλι κρά
 κραυγάζεις : om. recte CPVL || 437 κού (ὀκού CP) ἔφερνε CPL :
 ὀκού ἠφέρνετε E ἐκουβάλλει V || τά καρβούνια V : τό καρβούνιν E
 τά (om. L) κάρβουνα σας PL στό σπύτιν σας λοιπόν τά κάρβουνα
 σας C || 438 τό ἐργαστήριον CPE : τό (τ' L) ἀργαστήριον (-ρι L)
 VL || χαλκέα (-κία E) PVLE : χ. ἐκεῖνου τοῦ πατρός σου C || καί
 σύ παρηκολούθεις (ἐκ- V) PVL : ἐκεῖνο ἠκολούθει E καί σύ παρη-
 κολούθεις το, κοσῶς οὐκ ἄφηνές το C.

- Οὐ μὴ τό λέγω φέματα, οἳ πάντες τό θωροῦσιν,
 440 ὅτι ὄκου εὔρης τό ὄνικόν, ἐκεῖνον τό πουλάριον,
 καθύζεις εἰς τήν ράχην του καί τρῶς τά τραύματά του.
 Τήν δ' ἄλλην σου ἀνατροφήν, κουρούνα, ἤξεύρομέν την,
 κλέπτρια μεσημερινού, ἀδιάντροπε, βρωμούσα.
 Ἡ δέ νά ἀφῆκαν καί λαρδύν εἰς προβολήν ἀπάνου,
 445 νά μὴ χυθῆς καί κατεβῆς καί δάκης το καί φύγης;
 Ἡ δέ νά εἰποῦμεν ἀδικεῖς μόνον τόν σαμαρδάρην;
 Ἄδικεῖς καί τόν γεωργόν, ὅταν τό φάβα σπέρνη
 ἐκεῖνος σπέρνει ὁ τακεῖνός καί ὑκά νά γεματίση,
 καί ἐσύ σωρεῦεις φάβατα, κρύβεις τα εἰς ἄλλον τόπον,

439 Οὐ μὴ CPVE : οὐδέν L || φέματα CPVL : φεύμ- E || τό θω-
 ροῦσιν CPVL : θωροῦν το E || 440 ὅτι ὄκου (ὄκ' L) εὔρης CPVL :
 τό πῶς ἐάν εὔρω E || τό ὄνικόν E : τό (τόν VL) νικόν CPVL || ἐ-
 κεῖνον τό πουλάριον (-λάλιν P δουλ- L) CPVL : ἐκεῖνο τό ψωριά-
 ρικον E || 441 pr. του CVLE : σου P || 442 δ' CPVL : om. E || ἀνατρο-
 φήν (ἀναστρ- L) CPVL : τήν ἀν. E || ἤξεύρομέν (ξεύρ- CL) την
 CPLE : ξερασμένη V || 443 κλέπτρια L : καί κλ. CPV ὅτι εἴσαι
 κλέπτρια E || μεσημερινού CV : -ριου P -ρινή LE || ἀδιάντροπε
 CE : -πη PVL || 444 ἡ δέ Kr. : ἡδέ CP ἡδε V οἳ δέ L ἔδε E || ν' ἀφῆκαν V : καί
 (om. L) πού νά 'φῆκαν (ἀφ- C) CPL καί που ἔφηκες E || καί (om. LE)
 λαρδύν PVLE : καί λάρδοναν κομάτιν C || ἀπάνου (-νω L) PVL : ἡ
 πούπετε νά τό πολησιμονῆσαν C om. E || 445 praeb. CPVL : aliter
 E καί γάρ δαγκάνεις το καί φεύγεις || μὴ CPV : μὴν L || κατε-
 βῆς PVL : πάρης το C || 446 εἶδέ (εἶδε V) νά εἰποῦμεν (scripsi : ποῦ-
 μεν CPVL) CPVL : νά εἰποῦμεν ὅτι E || μόνον CPVL : om. E || τόν
 PVE : τό CL || σαμαρδάρην (τσαμ- V) CPV : σαρδαμάρη E σαρμα-
 δάρην L || 447 ἀδικεῖς καί CPV : ἀλλ' ἀδικεῖς L καί οὐ καταδι-
 κεῖς E || γεωργόν (γερ- P) CPVL : κηκουρόν E || ὅταν CPVE : ὄπου
 LE || φάβα CPVL : φάβαν E || 448 ἐκεῖνος σπέρνει CPVL : ἐκεῖνο
 σπέρνει το E || ὑκά CVE : κᾶ L ὑπανός P || γεματίση VE : γευμ-
 L γεομ- CP || 449 ἐσύ E : σύ CPVL || σωρεῦεις (μαζώνεις L) φά-
 βατα CPVL : συνάγεις τά κουκκία E || κρύβεις τα εἰς (σ' P στ'
 L) ἄλλον τόπον PVLE : καί ἀλλαχοῦ τά κρύβεις C.

- 450 καὶ ἐπαίρνεις καὶ τὸν σπόρον του, ἀλλόττε τό φωμίν του.
 Πῶς νά τά εἰπῶ καταλεπτόν τά πολεμεῖς, κουρούνα,
 ἀτσιύπτε, ἀδιάντροκε, στά ἔτοιμα καλεσμένη;
 "Ἄν ἦσουνε ξενούτσικη, τοῦτο γάρ καὶ συνέχει"
 καὶ πῶς νά εἰπῶ τὰς πράξεις σου, κλέπτρια μεσημερούσα;
- 455 Ἐμέν ὑβρίζεις τό πτωχόν, θλιμμένον τό τρυγόνιν;
 θλιμμένον εἶμαι πάντοτε, πάντως ὁμολογῶ το.
 Ὅποταν ἔλθη κυνηγός καὶ κιάση μου τό ταύριν,
 εἰς δένδρον κάλλιστον, χλωρόν, οὐ θέλω νά καθύσω,
 οὐδέ εἰς λιβάδαν καθαρὰν οὐδέ εἰς ἐνδρόσους τόπους,
- 460 ἀμή καθύζω εἰς πετρωτά, εἰς κέτραν στεφανέαν,
 εἰς βουρκολίαν κάθουμαι, θολόν νερόν νά γέμη.

453 praeb. CPV : om. L(E)

450 praeb. CPVL : aliter E κάλιν νά εἰπῶ τὸν γεωργόν ὀκού
 τρῶς τὸν σπόρον του καὶ τρῶς καὶ τό φωμίν του || ἐπαίρνεις
 V : παῖρν- CL παῖρν- P || τὸν PVL : τό C || ἀλλόττε PVL : ἀλ-
 λά καὶ C || φωμίν CVL : φωμί P || 451 Πῶς νά τά (τό P) εἰπῶ
 (scripsi : πῶ CPVL) CPVL : νά εἰπῶ γάρ E || καταλεπτόν CPE :
 -πιῶς VL || 452 ἀτσιύπτε PVLE : ἀτζούπ- C || στά ἔτοιμα...σου (v.454)
 praeb. CPVL : om. E || στά ἔτοιμα Wagner : στάτιμα CPL στά ὄτ- V ||
 453 ξενούτσικη PV : ξενούκιχη C || τοῦτο CV : -τον P || γάρ καὶ συ-
 νέχει V : συνέχει κάλε C τό συνέχει P || 454 εἰπῶ scripsi : πῶ
 CPVL || κλέπτρια CPVL : κλέπρεα E || μεσημερούσα PV : μεσημερι-
 νή E ματζιγγάνα C καὶ βρωμούσα L || 455 praeb. CPVL : aliter E
 καὶ τῶρα ὑβρίζεις τό τρυγόνιν, τό πτωχόν καὶ θλιμμένον || Ἐ-
 μέν PV : ἡμέν L ἐμέναν C || τρυγόνιν CVL : -νι P || 456 πάντο-
 τε πάντως (παντός VL) CPVL : πάντως λέγω το καὶ E || 457 κυ-
 νηγός CPVL : ὁ κ. E || ταύριν CPLE : -ρι V || 458 εἰς δένδρον
 κάλλιστον χλωρόν CPVL : οὐ κάθημαι εἰς χλωρόν κλαδὺν E || οὐ..
 . καθαρὰν (v. 459) CPVL : om. E || 459 pr. οὐδέ CPV : οὐδ' L || alt.
 οὐδέ CVE : οὐδ' PL || alt. εἰς PVLE : σ' C || ἐνδρόσους E : δροσώδεις
 CPVL || 460 καθύζω CPVL : κάθημαι E || pr. εἰς LE : σ' CP om.
 V || πετρωτά CPVL : -τόν E || στεφανέαν CVLE : -νίαν P || 461
 praeb. CPVL : aliter E καὶ εἰς βουρκατόν νερόν θολώνω το καὶ κί-
 νω || βουρκολίαν CPL : -λέαν V || θολόν νερόν CPL : νερόν θολόν V.

Πίνω, ἄν θέλω, τό λοιπόν καί πέτομαι καί κλαίω,
 καί πάντοτε μοιρολογῶ τό πάγγλυκόν μου ταύριν.
 Καί ἐσύ βρωμοχωνωτόμορφε, κουρούνα ξερασμένη,
 465 περιγελαῖς καί μέμφεσαι, ἐμέναν καταλέγεις,
 τό ταπεινόν καί θλιβερόν, ἀνόχλητον τρυγόνιν;"
 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσύγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,
 καί ἡ κουκουβάια ἤρξατο ὑβρίζειν τό ὀρτύκιν:
 [ἀνοιγοκλεῖ τά μάτια του, Χριστέ, καί πόθεν ἦλθεν,
 470 καλέ, καί ἐπεχειρήσεν ὀρτύκιν νά ὑβρίζη·
 τά μάτια του ἐκοκκύνησαν, τάχα καλά σέ βλέπω,
 τήν κεφαλῆν του ἔσεισεν, ἄρχισε νά τοῦ λέγῃ]
 "Ὅταν στραφῶ καί ἴδω σε, ὀρτύκιν, εἰς τόν γάμον
 νά εἶσαι μικροκέφαλον, ἀσύσσομον, κωλάτον,

467 praeb. CPVLEA : om. Z

462 πίνω CPVL : om. E || τό λοιπόν καί πέτομαι CPVL : καί
 πετῶ καί κάθημαι E || 463 πάγγλυκόν PLE : -κό CV || ταύριν CPL
 E : -ρι V || 464 ξερασμένη CPVE : ξεραμ- L || 465 μέμφεσαι PLE:
 μέφ- CV || ἐμέναν (-να L) καταλέγεις CPVL : θλιμμένον τό τρυ-
 γόνιν E || 466 ταπεινόν καί θλιβερόν CPVL : σιγηρόν καί τακτι-
 κόν καί E || 467 ἐσύγησαν CPVLE : ἐσιγήσασιν A || 468-472 bis
 praeb. L || 468 praeb. LEAZ : aliter CPVL^a ἢ (ὁ CPL^a) κουκου-
 βάς (πουδούκας L^a) ἐφάνηκεν (ἐστράφηκεν V ἐστάθηκεν C) ἐστά-
 θην (-θη L^a ἐφάνη C) εἰς τό μέσον || καί LZ : om. EA || ἡ κου-
 κουβάια (-βάς AZ) EAZ : τό κουκούβιν L || ἤρξατο LE : ἄρχισε Z
 ἀρχίνησε A || ὑβρίζειν L : νά ὑβρίζη (βρίζη AZ) EAZ || ὀρτύκιν
 LE : -κι AZ || Post v. 468 praeb. L καί λόγους ἐπεχειρήσεν τρι-
 ούτους καί τοῦ λέγει : om. recte CPVL^a EAZ || 469-472 (quos de-
 levi) praeb. CPVL^a : om. recte LEAZ || 469 μάτια του (της V)
 CVL^a : ὄμματα P || 470 ὑβρίζη CP : -ζειν VL^a || 471 ἐκοκκύνησαν PV
 L^a : -σεν C || σέ βλέπω CPV : νά βλέπη L^a || 472 ἄρχισε CVL^a : ἄρχι-
 νισε P || τοῦ CPV : τό L^a || Post v. 472 trp. L vv. 166-218 || 473 καί
 CPVLEA : om. Z || ἴδω (ἰδῶ E) σε CPVLE : νά σέ ἰδῶ AZ || ὀρτύκιν CP
 VLE : -κι AZ || 474 νά CPVEAZ : καί L || μικροκέφαλον CPVE : μικρο-
 πόδαρον AZ μικροσφόνδυλον L || ἀσύσσομον E : ἄσκημον (ἄσχημον L)
 καί CPVL νά εἶσαι AZ || κωλάτον CPVL : τολάτον E μουκουλάτον AZ.

- 475 καί καρδαλοχρωμάτιστον καί μελανοποδάτον,
 ὡς τό χαλάζην νά πετᾶς καί ὡς κούρβουλον νά κέφτης,
 καί τά παιδία τοῦ ἀμπελικοῦ νά σέ τσαλαπατοῦσιν,
 καί νά 'σαι πάντα ἀδύνατον, μυριοπειρασμένον,
 καί τά ταξίδια σου μικρά εἰς Χαζαρίαν νά τά ἔχης,
 480 καί δέν ὑπάγεις πούπετε νά κέσης νά φοφήσης,
 ἀμή ἤλθες καί ἐκάθισες ἐν μέσῳ τῆς τραπέζης,
 ὑπάγω ταῦτα νά σφαγῶ, ὑπάγω νά ἀποθάνω".

Καί τό ὀρτύκιν στρέφεται, λέγει τήν κουκουβάιαν:

"Ἐμέν τά λέγεις, κουκουβάς, ἐμέν τά συντυχαίνεις;

478 praeb. CPVLAZ : om. E || 480-481 praeb. EAZ : om. CPV
 L || 482 praeb. CPVLE : om. AZ

475 praeb. CPVLE : aliter AZ νά (καί νά Z) εἶσαι ('σαι Z)
 ὄλον τῆς κομπῆς καί μιτζοποδαράτον || μελανοποδάτον (-πονδάτον
 P) CPVL : -ποδύτζην E || 476 χαλάζην (-ζην AZ) CPVLAZ : χ. δέ E ||
 νά πετᾶς CPVLAZ : om. E || καί CPVLE : om. AZ || κούρβουλον CP
 AZ : κούβουλον V κουκουῦβον L om. E || πέφτης CPVLAZ : κεφτῆς
 E || 477 παιδία τοῦ (τ'Z) ἀμπελικοῦ EAZ : κοπέλια τῶν ἀμπελι-
 κῶν (ἀκελ- P ἀμπελῶν L) CPVL || τσαλαπατοῦσιν E : καταπατ- CP
 VL κλωτζοπατ- AZ || 478 'σαι CPVLA : εἶσαι Z || πάντα (πάντ'Α)
 ἀδύνατον AZ : πάντα δυνατόν (δυνατά L) CPVL || μυριοπειρασμένον
 (μυριοπυρ- C μυριπηρ- L) CPL : μυριοκαπνισμένον V μυριοκατησχυ-
 μένον (-τηχισμένον A) AZ || 479 καί VAZ : εἴτε γοῦν καί E om. CPL ||
 μικρά CPAZ : μικρά ante τά ταξίδια trp. L om. VE || εἰς Χα-
 ζαρίαν (-ράν L τήν Χαζάριαν E) νά τά ἔχης ('χης CPVL) CPVLE :
 τό κέταμά (πετασμά Z) σου ὀλύγον AZ || 480-481 praeb. AZ : a-
 liter E καί ἐνθυμηθῶ τά θεάματά σου, κάλιν οὖν θεωρῶ σε καί
 εἰς τόν γάμον τεῦτον || 480 καί A : καί καί Z || 481 ἀμ'Α : ἀλ-
 λά Z || 482 praeb. CPVL : aliter E νά εἰπῆς καθόλου σφάζομαι
 μέ φράγκικον μαχαίρην || ταῦτα (τότε L) νά σφαγῶ CPL : του ν'
 ἀνασφαγῶ V || νά ἀποθάνω CP : ναποθ- VL || 483 Καί τό CPVLA : τό
 E τό δέ Z || ὀρτύκιν CPVLE : -κιν AZ || στρέφεται AZ : ἐπεστράφη-
 κεν E ἤρξατο CPVL || λέγει τήν (τόν CPL) κουκουβάιαν (-βίαν P
 -βία C -βίον L) CPVL : λέγει τήν κ. μετά πολλοῦ τοῦ πόνου E τῆς
 κουκουβάγίας λέγει AZ || 484 Ἐμέν CPVEAZ : ἐμέ L || κουκουβάς
 EZ : κουκουβά (-βία L) CPVLA || ἐμέν τά συντυχαίνεις AZ : ἐμέν
 (ἐμέ L) τά λέγεις ταῦτα CPVL om. E.

- 485 Οἴδα σε καὶ ἤξεύρω σε κάλιν μέ τά κολλά σου".
 - "Καὶ τί τό ἤξεύρεις, ὄρτυκε;" ἡ κουκουβάς τό λέγει.
 Τό ὄρτύκιν ἀπεκρίθηκεν, ἀπό κοντά τοῦ λέγει:
 - "ἤξεύρω σε, κακότυχε, ἐκ Ζαγοράν ὑπάρχεις,
 σκλάβα ὀκάποιας παπαδίας ἐκ τό χωρίον τῆς Ρώμης,
 490 καὶ τσουρουχεύουν τόν καπᾶν, ἄτυχε, φεῦ τό κρίμα!
 Ἐκοῖκεν σχῆμαν ὁ καπᾶς, ὑπάγει πρὸς τόν ὄρθρον,

486 praeb. CPVLAE : om Z || 487 praeb. CPL : om. VEAZ

485 Οἴδα (εἶδα CV) σε CV cl. v. 625 : ἐγὼ οἴδα σε (om.Z) EAZ εἶδον L om. P || καὶ ἤξεύρω (ἐξ- E ξεύρω AZ) σε CVLEAZ : om. P || κάλιν μέ (μέν δέ E) τά κολλά σου CVLE : κολλά σου P τίνος καὶ πόθεν εἶσαι AZ || 486 praeb. CPVLA : aliter E καὶ εἶπεν ἡ κουκουβάς τό ὄρτύκιν καὶ τί ἔν' τό ἤξεύρεις || ἤξεύρεις (E) : ξεύρεις CPVLA || ὄρτυκε CPVL : ἔφησεν A || ἡ VA : ὁ CPL || τό (τοῦ V) λέγει CPVL : ὄρτύκι A || 487 ἀπό CP : καὶ ἀπό L || 488 ἤξεύρω CPVLAZ : ἐξ- E || κακότυχε (-χη VA) CPVLAZ : ταπεινή E || ἐκ (ἐκ τὴν VA ἀπό τὴν Z) Ζαγοράν CPVLAZ : Ζαγαρινή E || ὑπάρχεις CPVLA : τυγχάνεις E εἶσαι Z || 489 σκλάβα ὀκάποιας παπαδίας E : προστέρας (προτ- V) σκλάβας κάποιας CPV L ὀκάποιας σαλοπαπαδίας A κάποιας καλοπαπαδιᾶς Z || χωρίον CP VLEZ : -ρύο A || τῆς Ρώμης (-μου P) CPVL : τὴν Ρώμην E τῆς Ρύμνης AZ || 490-516 praeb. CPVLE : aliter AZ Κατηγοροῦν, ἀναγελοῦν (καὶ ἀν. Z) τόν ταπεινόν σου κύρην, | διὰ σέν (σέ Z), μεγαλοκέφαλη, σκοτεινοπερκατούσα, | ἀπό τροπῆς του ὁ κύρης σου, ὁ πτωχοκαπαδάκης (πού ἐντρόπιασες τόν κύρην σου, τόν πτωχοκαπαδάκην Z) | ἔποικεν (ἐκοῖκεν Z) σχῆμαν (-μα Z), ἄθλιος, κ(καὶ Z) ἐσέβηκεν (σέβ- Z) στόν ὄρθρον. | Τότες (-τε Z), ἀφόν (ἀφόντα Z) ἀπέθανε (πέθανεν Z), ἄτυχη (αν τύχη Z), ὁ πατήρ σου, | ἐπαύσασις αἱ προσφορές, δέν ἔχεις τί νά φάγης | καὶ πλέον δέν ἠμπόρεσες νά κρήξης (κρήσης Z) τὴν κοιλία (-λίαν Z) σου. | (ab hoc om. Z) Ἀπό τὴν πείνα κρύβεσαι, καὶ ὀλημερίς κοιμᾶσαι | τὴν νύκτα κάλιν γέρνεσαι, νά πᾶς νά δικονίσης | ἢ νά βρης κάλιν κάνθαρον ἢ ποντικόν ν' ἀρκάξης, | νά φάγης, κακορίζικη, νά κρήξης τὴν κοιλία σου || 490 τσουρουχεύουν (τζουχ- L) CPVL : ἐτζουραχεύου E || τόν CVE : τό L τοῦν P || φεῦ CPVL : οὐκ ἔφυγες E || κρίμα CPVL : -μαν E || 491 Ἐκοῖκεν VE : ἔποικεν CP ἐποικεν L || σχῆμαν VLE : σκῆμαν CP || ὑπάγει πρὸς τόν ὄρθρον (φθρον L) CP VL(AZ) : εἰς τόν ὄρθρον ὑπαγαίνει E.

ἀπό τό χέριν σέ κρατεῦ, στόν νάρθηκα σ' ἀφῆκεν
καί πακαδίαν ἀληθινήν ἐχειροτόνησέν σε.

Ἵς τό ἔμαθεν ἡ πακαδία, ἐκεῖνη ἡ κυρά σου,

495 παρακαθίζει, κιάνει σε, δαγκάνει σε εἰς τήν μύτην
καί κόπτει την καί ρίπτει την, ἔμεινες κουτσομύτρα.
Καί πάλιν εἰς τόν ἑπίσκοπον ἐπαίρνει σε καί ὑπάγει,
εἰς τά χωρία τῆς Ζαγοράς εἰς ὅλα σέ κομπεύει,
καί μετά ταῦτα βάνει σε εἰς φυλακὴν ἀπέσω.

500 Ἐποῦκεν σχῆμαν ὁ πακᾶς, τάχα ὑκᾶ νά ψάλη,
καί ἐξήλωσεν τήν φυλακὴν καί ἀφῆκε σε καί ἐξέβης,
καί ἡ πακαδία γυρεύει σε καί ἐσύ πάντα κρυβᾶσαι,
καί τήν ἡμέραν κρύβεσαι, τήν νύκταν πάντα τρέχεις.

Εἰ δέ κολλάκις ἄν σέ εὐροῦν κούπετε τήν ἡμέραν

505 ὄφαροι, σκίνοι, κότσυφοι καί γραῖτα καλογραῖτα,

496 praeb. CPVL : om. E || 498 praeb. CPVL : om. E

492-493 praeb. CPVL : aliter E καί ἐπί τό κακόν εἰργάσασθαι τό μιaron ἐκεῖνο || 492 στόν νάρθηκα CV : στόν (εἰς τόν P) ἄρθηκα PL || σ' ἀφῆκεν CPL : σέ μάζει V || 494 ὡς τό ἔμαθεν CPVL : μαυθάνει το E || 495 παρακαθίζει CPLE : παραγκαθίζει V || δαγκάνει (-νεῖν P) σε (om. CPL) εἰς τήν (στήν CPL) μύτην CPV L : εἰς τήν μύτην σέ δαγκάνει E || 496 ἔμεινες VL : -νεῖν CP || κουτσομύτρα VL : -μύτα P -μύτα ex -μύτρα C || 497 praeb. CPVL : aliter E ἔκτοτε δέ ἐπαίρνει σε εἰς τόν ἐπίσκοπον ὑπαγαίνει || εἰς τόν ἐπίσκοπον (μπίσκ- C) CPL : στόν ἐπίσκ- V || ὑπάγει scripsi : κάγει CPVL || 499 praeb. CPVL : aliter E ὀρίζει βάνουν σε εἰς τήν φυλακὴν νά ζήσης ν' ἀποθάνης || 500 τάχα LE : ταχύ CP V || ὑκᾶ E : νά πᾶ CPVL || 501 pr. καί CPVL : om. E || ἐξήλωσεν E : ξήλ- CPVL || ἀφῆκε CPVL : ἐφῆκον E || ἐξέβης CPVE : κάγεις L || 502 pr. καί E : om. CPVL || ἐσύ E : σύ CPVL || κρυβᾶσαι CPV : -βῶσαι E -βεῦσαι L || 503 κρύβεσαι CPVL : πάντα κρ. E || νύκταν CVLE : νύκτα P || 504 ἄν E : om. CPVL || εὐροῦν CPVL : εὐροῦσιν E || κούπετε CVLE : -τα P || 505 ὄφαροι CP : οἱ ὄφ. E ἡ φάροι L ἡ φάροι ὀφάροι V || σκίνοι CPV : κίνος L om. E || κότσυφοι CPVL : οἱ κότσυφοι E || καί γραῖτα καλογραῖτα (καλαγρ- P) CPVL : ἡ ἡ γραῖτα ἡ καλογριτζίνα E .

ὡς πόρνην τὰ ὀμμάτια σου χύνονται νά τυφλώσουν.

Καί ἄν τύχουν ἐκ τήν Ζαγοράν Βούλγαροι εἴτε Βλάχοι,
τό νά σέ ἴδοῦν, ἀκούσωσιν κολλάκις τήν φωνήν σου,
ἐκ τήν πικρίαν τους σφάζονται, ὑπάγουν νά ἀποθάνουν·

- 510 καί ἐσύ τολμᾶς κατηγορεῖν ἐμένα, κουκουβία;
Ἐγώ μικρόν εἶμαι ἀληθῶς, ἀσύσσομον κουλάκιν,
καί σιγανόν καί τακτικόν, πολλά πολλά οὐκ οἶδα,
εἰς τὰ ἀμπελίτσια βόσκομαι, ποτέ ζημίαν οὐ κάμνω
νά κοίσω τόν ἀμπελικόν εἰς κλῆμα ἢ εἰς σταφύλιν,
515 καί ἀποθετόν μέ πολεμοῦν καί τρώγουν με, ὅταν θέλουν·
καί ἐσύ, γαδάρου χαρμονή, περιγελαῖς ὀρτύκιν;"
Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τήν ὄχλησιν τήν εἶχαν,

517-598 praeb. CPVEAZ : om. L

506 ὡς πόρνην CVLE : ὡσπερ νήν P || τὰ ὀμμάτια LE : εἰς τὰ
μάτια CPV || χύνονται (-νουνται L) CPL : χαίρονται V τρέχουσιν
E || τυφλώσουν L : τὰ τ. E σέ τυφλώσουν (-φλώνουν V) PV σέ φάγουν C ||
507 καί (om. E) ἄν τύχουν (om. L) CVLE : χύνονται P || ἐκ CP
VL : καί εἰς E || Ζαγοράν CPVE : Γαζόριαν L || Βούλγαροι (Βουργ-
V Βούλγαροι CP) εἴτε CPVE : Βούλγαροί τε καί L || 508 σέ ἴδοῦν
(δοῦν CP) CPVE : ἴδοῦν L || ἀκούσωσιν (ἀκώσουσιν P ἀκούσουν E)
CPE : ν' ἄκ. L ἢ ἀκούσουν σε V || 509 πικρίαν CVE : πικράν PL ||
τους PVLE : των C || σφάζονται CVLE : -ζουται P || ὑπάγουν CPV
L : καί ὑπ. E || νά ἀποθάνουν CE : ναποθ-PVL || 510 ἐσύ E : σύ C
PVL || ἐμένα PVL : -ναν CE || κουκουβία (-βάια VE -βίανῶ P) CPV
E : τό ὀρτύκιν L || 511 μικρόν εἶμαι (εἶμ' P ἔμαι L) ἀληθῶς CPVL :
ἀληθῶς τό μικρόν καί E || ἀσύσσομον CPLE : ἄσοῦσ- V || κουλάκιν
VLE : πολ- CP || 512 καί σιγανόν καί τακτικόν (ταπεινόν V) CPVL :
om. E || οἶδα CPVL : ἐξεύρω E || 513 τὰ ἀμπελίτσια (ταμπ-CP) CPV :
ταμπελάκια L τὰ ἀμπέλια E || ζημίαν CPVE : ζημία L || οὐ κάμνω
(-μω L) CPVL : οὐκ ἔποικα E || 514 νά κοίσω τόν CPVL : τό E || ἀ-
μπελικόν VE cl. v. 477 : ἀμπελουργόν CPL || 515 pr. καί CPVL : om. E ||
ἀποθετόν E : -θετήν CP -θέτην V -θετην L || τρώγουν E : τρῶν CPV
L || 516 ἐσύ E : σύ CPVL || γαδάρου χαρμονή (-νήν V) CPV : γαδουρο-
χάρμονη L λεπροκακότυχε E || περιγελαῖς ὀρτύκιν CPVL : πῶς μέ
τολμᾶς ὑβρίζειν E || Post v. 516 trp. L vv. 100-130 || 517 praeb.
CPVAZ : aliter E ἀκόμη οὐκ ἐπαύσασιν ταῦτα νά συντυχαίνου ||

- <καί> ὁ κόραξ ἐπεχείρησεν τὸ περιστέρην λέγει:
 "Ἐδῶ, ὅπου ἦλθες καὶ ἐσύ, στὸν γάμον τῶν ὀρνέων,
 520 κἀγὼ παραστεκόμενος ὑπάρχω τῆς τραπέζης.
 Ἄλλά ὅταν κλωθογυριστῶ καὶ ἰδῶ σε, περιστέρην,
 νὰ κάθῃσαι εἰς ὀρδινίαν μετὰ παντός ὀρνέου,
 νὰ ἴπες καθόλου σφάζομαι μέ φράγκικον μαχαίρην.
 Εἰπέ με γοῦν, περιστερά, τὸν χρόνον ὅλον τί ἔχεις
 525 καὶ πάντα ἀγοῦζεσαι καὶ πάντα μουρμουρίζεις,
 καὶ ταῦτα εἰς τὰς ἐκκλησίας σεβαίνεις καὶ κορνεύεις,
 [ὅκου σταθῆς νὰ σηκωθῆς, φύλλους πάντα τινάσσεις.]
 Λέγω σε γοῦν, περιστερά, νὰ σηκωθῆς νὰ φύγῃς,
 μὴ εἰπῶ καὶ τὰ ἄλλα τὰ κολλὰ καὶ τὰ κουλῖα σέ πτύσουν".
 530 [Ταῦτα ὁ κόραξ ἔφησεν κατὰ τῆς περιστεράς.]

522 praeb. PV : om. CE

Ἐκεῖνα AZ : καὶ ταῦτα CPV || οὐκ ἐσίγησαν CAZ : ὡς ἐλέγασιν P
 V || τὴν ὄχλησιν τὴν (ὅπου A) εἶχαν AZ : εἰς τὸ δικασίμόν τους
 CPV || 518 praeb. CPVE : aliter AZ ὁ κόραξ ἀρχίνησε τὴν περι-
 στέρα (-ραν Z) βρίζει || καὶ supplevi || 519-668 praeb. CPVE :
 aliter AZ quorum textum vide infra, p. 442-8 || 519 ὅπου VE : κοῦ
 CP || ἦλθες καὶ ἐσύ στὸν CPV : βλέπεις εἰς αὐτόν τὸν E || 520 πα-
 ραστεκόμενος VE : -κάματος CP || 521 ἰδῶ CE : δῶ PV || 522 ὀρ-
 δινίαν V : τὸν ὀρδύναν P || 523 praeb. CPV : aliter E ὑπάγω ταῦ-
 τα νὰ σφαγῶ, ὑπάγω νὰ ἀποθάνω || φράγκικον V : φράγγιγγον C σφάγκ-
 P || 524 με γοῦν CPV : πάλιν E || χρόνον ὅλον E : ὅλον χρό-
 νον CPV || ἔχεις PVE : ἴχεις C || 525 πάντα ἀγοῦζεσαι (scripsi ἀγωνί-
 ζεσαι CV εἰς τὰ ἔγων- P) CPV : γόζεσαι πάντοτε E || πάντα μουρμουρίζεις
 CPV : παραμουρμουρίζεις E || 526 ταῦτα CV : πάντα P μετὰ ταῦτα ὑπά-
 γεις E || σεβαίνεις CPV : om. E || 527 (quem deleui) praeb. CP
 V : om. recte E || τινάσσεις CP : συνάγεις V || 528 γοῦν CPV : γοῦν
 μέ τὸ καλόν E || νὰ σηκωθῆς νὰ φύγῃς CPE : τὸν ὅλον χρόνον τί
 ἔχεις V || Post v. 528 praeb. V λέγω σε γοῦν καταλεπτόν νὰ ση-
 κωθῆς νὰ φύγῃς : om. recte CPE || 529 εἰπῶ E : πῶ CPV || κολλὰ
 CPV : ἔπραξες E || κουλῖα CVE : κολῖα P || 530 (quem deleui)
 praeb. CPV : om recte E.

Ἡ περιστέρρα ἐγύρρισεν τόν κόρακα καί λέγει:

"Κόραξ, καί τίναν τά λαλεῖς, τίναν τά συντυχαίνεις;
Νά εἰπῆς καί ἐσύ, κύρ κόρακα, ὅτι εἶσαι τιμημένος,
ἐκ τούς καλοῦπόληπτους καί τούς ἐμπιστευμένους!

- 535 Ἡξεύρεις, ὅταν ἤμεθεν εἰς ἕνα σκύτι οἱ δύο,
ἕναν αὐθέντην εἶχαμεν, ἤμεθεν μετ' ἐκεῖνον,
καί τό φωμί του ἐτρώγαμεν, ἔπρεπε ἐμπιστοσύνη,
ἀλήθεια καί ὑπακοή, νά κάμνωμεν τό ὀρίση,
καί ἐπλέομεν τήν θάλασσαν μετὰ πολλοῦ κλυδῶνος
540 καί ναύκληρον οὐκ εἶχαμεν νά κυβερνᾷ τό πλοῦτον,
οὐδέ πενέζην νά θωρῆ ἀπέσω εἰς τό βελόνιν,
οὐδέ καί ὁ κοδότας μας μαγνήτην νά βαστάζη,
οὐδέ τρανός οὐδέ μικρός ναύτης κανεῖς οὐκ ἦτον

532 praeb. CPV : om. E || 534 praeb. CPV : om. E || 536-538
praeb. CPV : om. E .

531 Ἡ CPV : καί ἡ E || περιστέρρα CV : -στερά E-στεράν P ||
ἐγύρρισεν VE : γύρ- CP || τόν κόρακα καί λέγει CP : καί τόν κό-
ρακαν λέγει V τόν κόρακαν ἐλάλειε E || 532 alt. τίναν (scripsi :
καί τίναν CP) τά συντυχαίνεις CP : καί πρός τίναν τά λέγεις
V || 533 εἰπῆς E : πῆς CV περ P || εἶσαι τιμημένος CPV : ἀπό ἀν-
θρώπους εἶσαι E || 534 καλοῦπόληπτους CV : ἀληπτους P || ἐμπι-
στευμένους CV : -νος P || 535 Ἡξεύρεις CPV : ἔξ- E || ἤμεθεν C
PV : -θαν E || εἰς ἕνα (ἕναν V) σκύτι (scripsi : σκύτιν CV σκύ-
τις P) οἱ δύο CPV : τά δύο εἰς ἕναν αὐθέντη E || 536 αὐθέντην
C : ἀφέντην V φέντην P || ἐκεῖνον CV : ἡκ- P || 537 φωμί PV :
φωμίν C || ἐτρώγαμεν V : τρώγ- CP || ἔπρεπε ἐμπιστοσύνη V : ἔ-
πρεπεν μπιστοσύνη (πιστ- P) CP || 539 καί ἐπλέομεν τήν θάλασ-
σαν E : τήν (στήν V) θάλασσαν ἐπλέαμεν CPV || πολλοῦ CVE : κου-
λοῦ P || κλυδῶνος CPV : χειμῶνος E || 540 ναύκληρον CPV : -κλε-
ρον E || εἶχαμεν CVE : εἶχεν P || κυβερνᾷ CPV : -νῆ E || 541 νά
θωρῆ ἀπέσω εἰς τό (τήν P) βελόνιν CPE : εἶχαμεν νά βλέπη τό
τιμόνιν V || 542 καί ὁ κοδότας (κουδούτας P) μας CPV : τοποδέ-
της E || μαγνήτην CPV : τόν μ. E || βαστάζη CPE : βασταίνη V || 543
pr. οὐδέ CPE : οὔτε V || alt. οὐδέ E : οὔτε CV ἠτέ P || οὐκ ἦτον CPV :
νά ἡξεύρη E .

νά ξεύρη ἄστρον, νά κρατῆ αὐτήν τήν τραμουντάνα,
 545 οὐδέ τόν κούσουλα, νά δῆ τήν θέσιλ τοῦ ανέμου,
 νά ξεύρωμεν τό κοῦ 'μεθεν, κοῦαν στραταν ὑπᾶμεν,
 κηγαῖνομεν ἢ στέκομεν, ὀμπρός εἴτε ὀκίσω,
 ὀμπρός ἔχομεν <γοῦν> ξηράν καί κοῦ ἡ γῆς καί τόπος.
 Καί ὁ αὐθέντης ἠγανάκτησεν, ἐκεῖνος ὁ ἐδικός μας,
 550 ὅτι εἶχεν πράγμαν ἄκειρον ἀπέσω εἰς τό καράβιν,
 εἶχεν καί τήν γυναῖκαν του, υἱούς ἄμα καί νύμφας,
 καί ἄλλα ψυχάρια μετ' ἐμᾶς χιλιάδας οὐκ ὀλίγας.
 Καί μέ τόν γνόφον τόν πολύν, τήν ταραχήν ἐκεῖνην,
 [ὡσάν ἐκέρασεν λοιπόν ὁ βουασμός ἐκεῖνος
 555 καί ἡ σκληρία ἡ κολλή, ἐκέρασαν ἡμέρες,]
 ἐσέν ὁ αὐθέντης ἔπεμφεν νά ὑπᾶς νά ξωβιγλίσης
 τό κοῦ 'μεθεν καί κοῦ 'καμεν καί κοῦ 'ναι γῆς καί τόπος.
 Καί ἐσύ ἀκελθών εἰς τήν ξηράν ἔτρως γαδάρου ράχην,

544-545 praeb. CPV : om. E || 547-548 praeb. CPV : om. E

544 ξεύρη CV : -ρης P || ἄστρον CP : ἄστρα V || τραμουντάνα
 CP : τρεμ- V || 545 κούσουλα PV : -λον C || 546 praeb. CPV : a-
 liter E τό κοῦ ἠμεθεν καί κοῦ ὑπᾶμεν καί τί καί πῶς νά γένη ||
 'μεθεν PV : 'μεσθεν C || ὑπᾶμεν PV : κρατοῦμεν C || 547 κηγαί-
 νομεν PV : καγ- C || εἴτε CP : τε ἢ V || 548 γοῦν suppl. C : om.
 PV || καί ὁ E : om. CPV || ἐδικός VE : δικός CP || 550 πράγμαν
 CVE : -μα P || εἰς τό CVE : στό P || καράβιν PE : -βι V || 551
 υἱούς ἄμα καί νύμφας CPV : καί νύμφας καί υἱούς του E || 552 καί
 E : om. CPV || μετ' ἐμᾶς VE : μετά μᾶς CP || οὐκ ὀλίγας CPV :
 om. E || 554-555 (quos delevis) praeb. CPV : om. recte E || 556
 ὁ αὐθέντης E : αὐθέντης CP ἀφέντης V || ἔπεμφεν PE : ἔπεφεν C
 V || ὑπᾶς E : πᾶς CV πᾶο P || ξωβιγλίσης CP : ξεβ- V ἀκοβ- E ||
 557 'μεθεν CPV : εἴμ- E || κοῦ 'καμεν (ὑπᾶμε E) CPE : βρισκό-
 μεθεν V || καί κοῦ 'ναι γῆς καί τόπος V : τό κοῦ ἔναι γῆς ὀ-
 ρος P κοῦαν στραταν στραταν ὑπᾶμε C om. E || Post v. 557 praeb.
 C κοῦ ἔναι γῆς καί ξήρα, κοῦ ἔναι γῆς καί ὀρος : om. recte P
 VE || 558 τήν CPV : om. E.

- σκόρφας ἀπογαλάκτισμα, στηθόπλευρον προβάτου.
- 560 Ἔμεινες καί ἐξώμεινες, ὑπόληψιν οὐκ εἶχες,
οὐδέ μανδάτον ἤφερες, ὡς κάμνουσιν οἱ δοῦλοι.
Ὡς ἐβαρέθην τά πολλά, ἀνέμενέ σε λῦαν,
ὡς εἶδεν ὅτι ἀπόμεινες, πολλά σοῦ ἐκατηράσθη,
ἐκατηράσθη σου πολλά ὁ αὐθέντης μας ἐκεῖνος·
- 565 ἔταξεν, εἶπεν, ἄν σ' εὐρῆ κούπετε νά σέ πιάση,
νά σκίση τά ρουθούνια σου καί νά σέ ξεγυμνώση,
μαγκλάβια νά σέ δώσουσιν, σῦδρα νά σέ βάλουν,
καί εἰς φυλακῆν, κακότυχε, νά ζήσης, νά ἀποθάνης.
Ὡς τ' ἄκουσες, ὡς τό 'μαθες καί ὡς ἐπληροφορήθης,
- 570 ἐπῆγες καί ἐκουρεύτηκες, ἔβαλες μαῦρα ράσα,
ἀλλά τήν γνώμην ἔχεις την, κόραξ κατηραμένε,

562-563 praeb. CPV : om. E

559 σκόρφας PV : καί σ. C καί σκόρφας E || ἀπογαλάκτισμα (-σμαν CP) CPV : ἀπολάκτισμα E || στηθόπλευρον : στηθό- P) CPV : στηθόφελον E || 560-561 praeb. CPV : aliter E καί ἔμεινες, ἐξώμεινες, μανδάτον οὐκ ἠφέρεις || 560 εἶχες CV : εἶχες δέ P || 561 praeb. PV(E) : aliter C ἄλλιε μαυροκόρακα, διάβολε εἰς τό χρῶμα, | νά ἔλθης πάλι ὀπισθεν, νά τόν εἰπῆς μανδάτο || οὐδέ μανδάτον (scripsi : μαντάτο V) ἤφερες V : μανδάτον νά τοῦ φέρης P || ὡς κάμνουσιν οἱ δοῦλοι V : κάμνουσιν καλοῦ οἱ δοῦλοι ἀπεσταλμένοι P || 562 ἀνέμενέ PV : -μενέ C || 563 ἀπόμεινες CP : -μενες V || σοῦ ἐκατηράσθη V : σοῦ κατηράθη P σέ καταράθη C || 564 Ἐκατηράσθη (καί ἐκ. E) σου VE : ἐκατηράθη (-θης P) σε CP || αὐθέντης CPV : αὐθέτης E || 565 εἶπεν CPV : εἶπον ὅτι E || ἄν σ' εὐρῆ CP : ἄν σέ εὔρα E νά σέ βρῆ V || κούπετε E cl. v. 504 : -τα CPV || 566 pr. νά ... καί CPV : om. E || σκίση PV : σκίσουν C || ξεγυμνώση VE : ξεγυμνώσουν (ξεγυμν- P) C P || 567 μαγκλάβια CE : μαγλ- V μακλ- P || νά σέ δώσουσιν CPV : σέ ἔχουν δώσει E || σῦδρα CPV : σῦδρα E || βάλουν CPV : βάλου- σιν E || 568 καί εἰς CPV : εἰς τήν E || 569 Ὡς τ' ἄκουσες CPV : καί ὡς ἦκ- E || ὡς τό 'μαθες CPV : καί ὡς ἔμ- E || καί ὡς ἐπληρο- φορήθης E : μάλλον ὡς εἶχες φόβον CPV || 570 ἐπῆγες CPV : ἀπ- E || ἐκουρεύτηκες E : δανείστηκες CPV || 571 ἔχεις (ἔχει V) CPV : τήν εἶχες ἔχεις E || κατηραμένε CV : -ραγμένε E -ραμένη P.

σκύλους νά τρῶς καί ποντικούς, γαδάρους φοβισμένους,
καί οὐδέ τά ράσα ἐντρέπεσαι, κατηραμένε κόραξ.

Καί ἐμέναν κάλιν ἔστειλεν ὁ αὐθέντης μας ἐκεῖνος

575 καί μετά φόβου καί στοργῆς καί μετά δουλοσύνης
ἐλαίας κάρφος ἤφερα, μανδάτον τόν ἐδῶκα,
μανδάτον γάρ τόν ἤφερα οἶον τό ἐπεθύμα,
ὅτι τήν γῆν ἐφθάσαμεν, τόν τόπον τόν ἡγάπα,
καί τότε μέ εὐχήθηκεν, εὐλόγησέν με ὄλως·

580 ὡσαύτως τά πουλῖα μου δουλοσύνην ἐδεῖξαν.

Καί τώρα, κακοτύχερε, ἐμέναν καταλέγεις,
κατηγορεῖς καί μέμφεσαι καί κόρνην ὀνομάζεις;
Ἐσύ μαθόν γινώσκεις τον τόν καλαιόν τόν νόμον:
πολλάκις ἄν ἐγέννησεν καμία ἀπό τάς Ἑβραίας,
585 καί ἀνέβαινεν εἰς τόν ναόν, τάχα νά σαραντίση,

577 praeb. CPV : om. E

572 ποντικούς CVE : πονδικούς P || γαδάρους CPV : καί ἐκεῖ-
νους E || φοβισμένους CVE : φοβινμ- P || 573 καί E : om. CPV ||
κατηραμένε (καταρ- P) κόραξ CPV : οὐδέ θεόν φοβεῖσαι, κόραξ
κατηραμένε E || 574 praeb. CPV : aliter E ἐμέ δέ ὁ αὐθέντης
μας ἀπέστειλεν || 575 pr. καί μετά CVE : om. P || φόβου καί CPV : om.
E || alt. μετά CPV : om. E || 576 κάρφος CPV : φυλλίτζιν E || ἤφερα
CPV : ἔφ- E || μανδάτον CE : μαντάτο V παντάτον P || τόν ἐ-
δῶκα E : νά τοῦ δῶσω CPV || 577 μανδάτον (-το C) CP : μαν-
τάτον V || 578 ἐφθάσαμεν VE : -σασιν CP || τόν ἡγάπα CPV : ὄν
ἡγάπας E || 579-580 praeb. CPV : aliter E καί εὐλόγησον καί
ἠῤῥατον καί ἐμέν καί τά πουλῖα μου || 579 τότε CV : τότες
P || 580 πουλῖα V : μουλῖα CP || δουλοσύνην C : -νη PV || 581
κακοτύχερε, ἐμέναν CPV : om. E || καταλέγεις PV : καθυβρί-
ζεις C om. E || 582 κατηγορεῖς καί μέμφεσαι E : ἐμένα (-να
V) καταμέμφεσαι (-μέμφεσαι V) CPV || κόρνην ὀνομάζεις CPV : κόρ-
νη μέ στριγγίζεις E || 583 τον CV : το P om. E || pr. τόν CPV : εἰς
τόν E || alt. τόν CPV : om. E || 584 πολλάκις ἄν CPV : ὅτι ὅταν E || κα-
μία CPE : καμίαν V || ἀπό τάς Ἑβραίας E : ἐκ τῶν Ὀβραίων V
ἐκ τῆς Ἑβραίσσας CP || 585 καί ἀνέβαινεν εἰς τόν ναόν E : εἰς
τόν ναόν ἀνέβαινεν (-βηκεν CP) CPV.

πουλία ἐκ τὰ πουλία μου ἔδιδεν τὸν πρεσβύτην·
καὶ ἐσύ, πουλὺν ἀκάθαρτον, μέμφεσαι τὰ πουλία μου,
χαλκέα μέ τὰ καθημερινά, χαλκωματὰ βρωμιάρη,
κατηραμένε κόρακα, διάβολε εἰς τό χρῶμαν,

590 στέκεις καὶ καταλέγεις με καὶ κόρνην ὀνομάζεις;
Λοιπὸν ἄλλον μηδέν εἰπῆς, ὕβριλ τινα ἀδύκως,
μὴ εἰπῶ καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἄχρηστα καὶ τὰ πουλία σέ πτύσουν,
καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀπομένοντα καὶ τὰ ἐπίλοιπά σου
μὴ εἰπῶ καὶ θριαμβεύσω τα καὶ ὁ κόσμος τὰ ἀκούσῃ! "

595 Ἐκεῖνα οὐκ ἐσίγησαν τὴν ὄχλησιν τὴν εἶχαν
[καθὼς τό καταλόγιον τοὺς εἶχε πολλὰ ὁ κόραξ,
ἀμὴ ὁ μοῦσος κήδησεν ὡς βαρύκωλος στό μέσον
καὶ τὴν πτωχὴν τὴν κύχλαν ἤρξατο καθυβρίζειν.

594 praeb. E : om. CPV

586 ἐκ τὰ πουλία μου ἔδιδεν CPV : ἔδιδεν ἐκ τὰ πουλία μου
E || πρεσβύτην (-τα CP) CPV : δεσπότην E || 587 ἀκάθαρτον CPE :
ἀκάθαρτον V || μέμφεσαι CE : μέφ- PV || πουλία E : δικὰ CPV ||
588 χαλκέα CPV : -κία E || μέ τὰ καθημερινά (-μερινὰ CP) CPV : μυ-
ριομουτζωμένε E || χαλκωματὰ βρωμιάρη CPV : χαλκοβρωμιάρη E ||
589 κατηραμένε scripsi cl. vv. 571 et 573 : κατηραγμένε E κα-
ταργισμένε CP καταργουμένε V || κόρακα CPV : om. E || χρῶμαν C
PE : -μα V || 590 καταλέγεις CPV cl. v. 581 : ἐντροπιάζεις E || κόρ-
νην CPV : -νη E || ὀνομάζεις CPV : μέ στριγγίζεις E || 591 praeb.
CPV : aliter E Λοιπὸν φύγε ἀπὸ τοῦ νῦν, Ἐβραῖτε κατηραγμένε ||
592 μὴ E : κί CP νά V || εἰπῶ CP : πῶ VE || καὶ τὰ πουλία σέ πτύ-
σουν CV : om. PE || 593 καὶ τ' ἄλλα τ' ἀπομένοντα C : om. PVE ||
καὶ τὰ ἐπίλοιπά σου CP : τοῦ βίου σου τὰ ἐπ. E om. V || 594
εἰπῶ scripsi : πῶ E || 595 Ἐκεῖνα E : καὶ ταῦτα CPV || οὐκ ἐ-
σίγησαν (ἐπλήρωσαν E) PVE : ὡς ἐλέγασιν C || τὴν ὄχλησιν τὴν
εἶχαν E : ἡ ὄχλητα ἐκράτει (-τειεν V) PV εἰς τό δικαίσιμόν τοὺς
C || 596-599 (quos delevi) praeb. CPV : om. recte E || 596 εἶχε
πολλὰ ὁ κόραξ PV : γροικᾶς ὅτι ὀχλοῦνται C || Post v. 596 praeb.
C καὶ πρὶ νά παύσουν ὄχληταν καὶ γενεαλογίαν | καθὼς γροικᾶς
ὅτι λεγε, εἶχε πολλὰ ὁ κόραξ : om. PV || 598 τὴν κύχλαν ἤρξα-
το καθυβρίζειν PV : καὶ ταπεινὴν κύχλαν ἤρξε ὑβρίζειν C.

- Ἵς μᾶλιν ἀνεφάνηκεν μέ τό μέγαλον μάτιν]
 600 καί ὁ μπουῶφος <πάλιν> ἤρξατο περιγελαῖν τήν κύχλαν:
 "Κύχλα, καί τίς σέ ἐκάλεσεν καί ἦλθες εἰς τόν γάμον
 μετ' αὐτον τό κουκουδωτόν, ἐμπαλωτόν σου ροῦχον;
 Καί οὐ κάθουσαι, ὡς κάθονται τοῦ κόσμου τά πουλιᾶ,
 ἀμή γυρίζεις, περκατεῖς, ὄλα καταλαλεῖς τα,
 605 καί θλίβεις καί πικραίνεις τα, καί εἰς πειρασμούς τά βάνεις"
 λέγεις τα : "θέλω ἐξόκουκα καί τοῦ κισσοῦ τά ἄνθη,
 θέλω καί τόπον ἔνδροσον, μυριοχαριτωμένον,
 ὡς εἶμαι ἐκ τῶν εὐγενῶν, μᾶλλον ἐκ τῶν ἐνδόξων"
 βλέπετε καί τό στόμα μου, ἀπό τόν κρόκον ἔνι,
 610 μᾶλλον ἀπό τάς σκέτσας <ἔν'> τάς εἶχα εἰς τό μεσά μου,

599 rursus inc. L

599 hoc loco praeb. PVL : post v. 597 trp. C || ὡς CPV : ὁ
 μπουῶφος ὡς L || ἀνεφάνηκεν CPV : ἀνεφώνησε L || μέ τό CPV : με-
 τά L || μέγαλον CPV : -λο L || 600 praeb. E : aliter VL καί λό-
 γους ἐπεχείρησε τοιούτους (ὕβριζειν L) νά (καί L) τῆς (τήν L)
 λέγη (κύχλαν L), aliter CP τήν κεφαλῆν του ἔσεισεν ἤρξατο νά
 τῆς λέγη || πάλιν supplevi || 601 κύχλα CPVL : om. E || σέ ἐκά-
 λεσεν E : σεκάλ- CPVL || ἦλθες CPLE : ἦλθεν V || 602 αὐτον CPV :
 αὐτό E αὐτα L || τό CE : τόν V τά L om. P || κουκουδωτόν CPVE :
 -τά L || ἐμπαλωτόν CPV : καί ἐμπαλωμένον E καί μπαλωτά L || 603
 Καί E : om. CPVL || κάθονται CPVE : κάθονται L || 604 ἀμή CPV
 E : ἀμέ L || περκατεῖς CPVL : περιπ- E || 605 ter. καί E : om. CPV
 L || βάνεις CPVL : βάνει E || 606 λέγεις (-γει V) τα CPV : καί
 λ. E κλέγεις L || θέλω CPVE : δεῖ τά L || ἐξόκουκα CPV : ἐξέκουκ-
 κα L ὀξόκουκα E || κισσοῦ CPVE : κισσοῦ L || 607 θέλω καί τόπον
 ἔνδροσον CPVL : om. E || μυριοχαριτωμένον CVLE : -νη P || 608
 pr. ἐκ CPVL : ἀπό E || μᾶλλον ἐκ (καί V) CPVL : καί ἀπό E || 609
 βλέπετε scripsi : τάχα βλ. E καί βλέπε CPVL || στόμα (-μαν CP)
 CPLE : στέμμα V || ἀπό τόν κρόκον (κρόρον V) ἔνι (εἶναι L) CPV
 L : βαμμένον ἀπέ τόν κρόκον E || 610 ἀπό (καί ἀπό C) τάς σκέ-
 τζας (σκέτας P) CPV : ἀπό τές σπέτζεις L ἔναι αὐτό καί ἀπό
 τήν σπέτζαν E || ἔν' supplevi || τάς (τές L) εἶχα PVL : τάς εἶ-
 χες C τήν εἶχα E || εἰς τό μεσά μου P : μέσα μου V στό μεσάλι
 μου E στό φαγί μου L λέγεις πάντα C.

<τάς> εἶχα καὶ εἰς τό φαγίν μου, ὡς ἦμουν μαθημένη",
καὶ οὐ κἀθεσαι κουρτέσικα, κροκάτα νά γυρευής.

Πολύ σου καὶ τό κάθισμα στοῦ γάμου τό τραπέζιν·
ἐξ ὄτου γάρ εὐρέθηκεν ἔβαλαν ἔμπροσθέν σου·

615 αὐτό καὶ μόνον ἔβλεπε, ἄφες τήν ὄρεξίν σου,
μή τύχη καὶ νοήσουν σε, [καὶ] ὡσάν ἀκρογυρίζουν,
-τό μάθημαν τοῦ φάρυγγος πάθος ἐνι μεγάλον-
καὶ θέλουν σε ραβδύσουσιν καὶ θέλουν στ' ἀκομάθει.
Λοιπόν ἐγείρου, ὕπαγε, φύγε ἀπό τόν γάμον,

620 μηδέεν εἰπῶ καὶ τὰ ἄλλα σου καὶ θέλεις γαργαρίσειν".

Ἡ κύχλα <εὐθύς> ἐγύρισεν καὶ λέγει πρὸς τόν μοῦϋφον:

"Μποῦφε, τί ἔναι τὰ λαλεῖς, τίναν τὰ συντυχαίνεις;

Διδάσκειν θέλεις καὶ πολλοὺς ἢ ὄλα 'μέν τὰ λέγεις;

Ab v. 613 des. L || 613-617 praeb. CPV : om. E || 618 praeb.
CP : om. VE

611 τὰς supplevi || εἶχα καὶ εἰς τό (στό P) φαγίν μου PV : καὶ ἔσυρνα εἰς τό φαγίν μου E καὶ εἶχα εἰς τήν μάζαν μου L εἰς τό τραπέζιν πάντοτε C || ὡς ἦμουν μαθημένη L : ἦμουν (ἦτους CPV) μεμαθ- CPV om. E || 612-618 praeb. CPV : aliter E λέγω σε γοῦν ἐξάφες τα τὰ λέγεις || κουρτέσικα CP : κορτ- V κουρτιάσ- L || κροκάτα CPL : κορκ- V || 613 Πολύ CP : πολύν V || κάθισμα PV : -σμαν C || τραπέζιν CP : -ζιν V || 614 ἐξ ὄτου scripsi : ἐξότου (-τι P) CPV || ἔμπροσθέν CV : ὀμπροστά P || 615 ἄφες V : ἄφης CP || 616 νοήσουν CV : νήσ- P || καὶ delevi || 617 μάθημαν CP : πάθ- V || 619 Λοιπόν C : λ. καὶ σύ PV καὶ E || ὕπαγε, φύγε CPV : φύγε, πάγαινε E || ἀπό τόν γάμον P : ἀπέ τόν γάμον τοῦτον E ἀπό δῶ σύρε ἀπό τόν γάμον V γοργά ἐδῶθες C || 620 καὶ τ' ἄλλα σου CPV : τὰ ἐξεύρω E || γαργαρίσειν CPE : -σει V || 621 Ἡ κύχλα ἐγύρισεν E : Γυρίζει ἡ κύχλα (τσιχλα CP) CPV || εὐθύς supplevi : μέ θυμοῦ post τσιχλα add. C om. PV || καὶ λέγει πρὸς τόν μοῦϋφον CE : λέγει τον PV || 622 Μποῦφε PVE : om. C || τί ἔναι ('ναι PV) CPV : κακορίζεκε τίναν E || τὰ VE : ταῦτα P ταῦτα τὰ C || λαλεῖς C : λέγεις PVE || τίναν (scripsi : καὶ τίναν E καὶ τί V) τὰ συντυχαίνεις VE : τί ἐν' αὐτά πού λέγεις C om. P || 623 praeb. CPV : aliter E καὶ μάλιστα πρὸς ἐμέν τήν τακελινήν τήν κύχλαν || διδάσκειν CP : -σκεις V.

- Ἐγὼ γάρ, ταταρόκοπε, βουλγαρομουσουδάτε,
 625 ἀνακαρά τατάρικε, κάπα μέ τά σκουλία,
 οἴδα σε καί ἤξεύρω σε τό τίς καί πόθεν εἶσαι.
 Ἐκ τήν Τατάριαν ἦσουε, ὀκάτινος ψυχάριν,
 καί πρόβατα σέ ἐδώκασιν εἰς τό βουνύν νά βόσκης,
 καί ἀπό τόν ὕπνον τόν πολύν, τόν εἶχες καθ' ἡμέραν,
 630 οἱ κιστικοί σέ τά 'κλεφαν οἱ ἄλλοι ἀπό μακρόθεν,
 ὀλίγον τό κατ' ὀλιγον ἐπῆραν σέ τά ὄλα,
 καί ἔφυγες, κακορίζικε, στήν Ρωμανίαν ἐσέβης.
 Οἱ Τάταροι γυρεύουν σε, κούπετε νά σέ κιάσουν,
 καί ἐχάλασαν καί ἐκούρσευσαν τήν Ρωμανίαν ὄλην·
 635 ὁμως ἐσέν ἐκιάσασιν καί τό πετζύν σου ἐπῆραν

634 praeb. CPE : om. V

624 Ἐγὼ γάρ CPV : om. E || ταταρόκοπε E cl. vn. 625, 627, 633 : ταρταρ- CPV || βουλγαρομουσουδάτε CP : βουργαροαναθρεμ-
 μένε καί βουλγαρομουσουδάτε V καί βουλγαρομήσιδε E || 625 τα-
 τάρικε CPE : ταρταρ- V || κάπα μέ τά σκουλία E : σκουληκόασκε
 (-κοάσκε C) μέ τήν (del. L. Politis) κάπαν CPV || 626 οἴδα CPV :
 πάντως οἴδα E || ἤξεύρω (scripsi : ἐξεύρω E) E : γινώσκω CPV ||
 τίς CPV : τίς εἶσαι E || 627 ἐκ CPV : ἐσὺ ἐκ E || Τατάριαν CE :
 Κατάριαν (sed in mg. Ταταρίαν) V Ταρίαν P || ἦσουε V : ἦσουν
 P ἦσυν C εἶσαι E || 628 ἐδώκασιν PVE : ἐδώσασιν C || βουνύν PV
 E : -νύ C || 629 τόν πολύν CPV : ἄτυχε E || 630 'κλεφαν CPV :
 ἐκλέφασιν E || ἀπό CVE : πό P || 631 τό κατόλιγον (κακόλ- E) P
 VE : τοῦ κατόλιγου C || ἐπῆραν σέ PV : ἐπήρασίν σε E ἐπήρασίν
 C || 632 ἔφυγες CV : φεῦγε E φύφεςγες P || στήν PV : εἰς τήν
 CE || ἐσέβης CPV cl. v. 501 : νά κάγης E || 633 Οἱ CPV : καί οἱ
 E || κούπετε E : τάχα CPV || 634 καί χάλασαν καί κούρσευσαν C
 P : ἐκούρσευσαν καί ἐχάσασιν E || ὄλην CP : δι' ἐσέναν E || Post
 v. 634 praeb. CP μόνον νά σέ κιάσουσιν (κιάσιν P), καί σέν
 οὐδέν σέ ἦσαν : om. recte VE || 635 praeb. PVE : aliter C ὁ-
 μως λοιπόν μετέπειτα πάλιν ἐκιάσασίν σε | καί γδάραν καί σκα-
 τῶσαν σε καί τό πετζύν σου ἐπῆραν || ἐσέν V : καί ἐσέν E ἐμέν
 P || ἐκιάσασιν E : ἐκιάσαν PV || τό πετζύν σου ἐπῆραν (κῆραν P)
 PV : ἐκ. τό πετζύν σου E.

καί ὁ αὐθέντης σου τό ἐκοίτησεν καπούτζιν καί φορεῖ το,
νά φοβερύζη τούς βοσκούς, τάχα νά μήν κοιμοῦνται.
Πάντως οὐ λέγω φέματα, οἱ πάντες τό θωροῦσιν,
οἱ Τάταροι ἀγοράζουν σας, βάζουν σας εἰς τήν κορφήν τους,
640 τό νά φοβοῦνται οἱ βοσκοί, τάχα νά μήν κοιμοῦνται.
Καί ἐσύ τό εἶχες ἔχεις το, τόν ὕπνον οὐκ ἀφήκες,
καί τήν ἡμέραν πάντοτε κοιμᾶσαι εἰς ρηγάδας,
καί τήν αὐγήν ἐγέρνεσαι καί τά μανδριά γυρεύεις,
μῆνα γνωρίσης, ἄτυχε, τάχα τά πρόβατά σου
645 καί ὑπᾶς τα τόν αὐθέντη σου, μῆνα σέ συμπαθήση.
Καί ἐσύ τολμᾶς, ἀγριόμπουφε, ὑβρίζειν ἔμην, τήν κύχλαν;
Ἐγώ κόμη παιδῶν ἤμουν ἀπέσω ἐκ τήν Γλαρέντσα

636 καί ὁ E : καί C om. PV || αὐθέντης CVE : ἀφέντης P ||
σου CPE : om. V || τό ἐκοίτησεν καπούτζιν E : εἰς τό καπούτζιν
(καπάσι C) του ἔβγαλεν (ἔβαλεν C) CPV || 637pr. νά CPV : μῆνα E ||
φοβερύζη CVE : -ζης P || βοσκούς (βουσκ- P) CPV : βοσκάδας E ||
τάχα CPV cl. v. 640 : ποτέ E || μήν PVE : μή C || κοιμοῦνται C
PE : -μῶνται V || 638 λέγω (λ. το C) φέματα CPV cl. v. 342 : μή
τό ψεύδομαι E || τό θωροῦσιν CPV : θεωροῦν το E || 639 praeb.
PVE : aliter C οἱ Τάταροι γοράζουν σας, ὅπου καί ἄν σᾶς εὐ-
ρουν | καί γδέρνου σας καί βάνου σας ἀπάνω εἰς τήν κορυφήν
τους || οἱ PV : τό πῶς οἱ E || ἀγοράζουν VE : γορ- P || σας PV:
σε E || βάνου PV : καί β. E || σας PV : σε E || κορφήν P : κο-
ρυφήν (C)VE || 640 τό CPV : ὡς διά E || μήν PVE : μή C || κοι-
μοῦνται CPE : -μῶνται V || 641 ἐσύ E : σύ CPV || εἶχες CPV : ἔ-
χεις E || οὐκ ἀφήκες CPV : πάντοτε ἔχεις E || 642 εἰς ρηγάδας
CV : ρηγάδας P om. E || 643 μανδριά CPV : μαντρία E || 644 μῆ-
να CVE : μή P || γνωρίσης CV : ἐγν- E γνωριζῆς P || ἄτυχε (ἄ-
θλιε C) τάχα CPV : τάχατε ἀπέ E || 645 ὑπᾶς PVE : πᾶς C || αὐ-
θέντη CPE : ἀφέντη V || 646 ἐσύ E : σύ CPV || ἀγριόμπουφε (ἀ-
γρίμπ- C ἀγρίμπουφε ἡγρίμπουφε P) PVE : κακόμπουφε E || ὑβρί-
ζειν (scripsi : -ζεις CPV) ἔμην (με V) τήν κύχλαν CPV : ἐμέ-
ναν καθυβρίζειν E || 647 κόμη CP (ἀκόμη V ἀκομή L. Politis)
παιδῶν CPV : om. E || ἐκ CPV : εἰς E || Γλαρέντσα E : Γλαρένι-
τσα V Κλαρέτσα (-τσαν C) CP.

καί ἐφόρουν τά κατακοκτά, καί ἐβάσταζα σφυρίστρια,
καί, βλέπεις, ἐσυνήθισα καί πάντοτε σφυρίζω.

650 Καί ἄφες με, μοῦφε, ἀπό τοῦ νῦν, μηδέν μέ ἀναγκάσης
καί εἰπῶ καί τήν ὑπόληψιν τήν εἶχεν ὁ πατήρ σου".

Ἐπάντων τούτων τῶν ὀρνέων ἀλλήλων μαχομένων,
ὁ βασιλεύς ἐλάλησεν, σταυραετός ὁ μέγας:

"Ὅρνεα καί πουλία μου, μικρά τε καί μεγάλα,
655 οὐδέν σᾶς ἤφερα ἐδῶ διὰ νά γενολογᾶστε,
διὰ τιμήν σᾶς ὄρισα, ἤλθετε εἰς τήν χαράν μου,
νά φάγετε, νά κίετε καί νά χαρῆτε ἅμα,
οὐχί δέ νά δικάζεσθε καί νά γενολογᾶσταν.

Ἄφῃτε γοῦν τήν ὄχλησιν, κάθεστε σιωπῶντα,

Ab. v. 655 (ἤφερα ἐδῶ) des. C || 657-658 praeb. PV : om. E

648 καί CPV : om. E || κατακοκτά CPE : κατάκοκα V || καί
βάσταζα PV : καί βάστουν καί C ἔκρουγα τήν E || σφυρίστρια CP
V : -στρεαν E || 650 ἄφες CPV : ἄφης E || μοῦφε CVE : μοῦ P ||
μηδέν CPV : πλέον μή E || 651 pr. καί CVE : om. P || εἰπῶ PE : πῶ
CV || 652 praeb. CPV : aliter E Οὕτως ὡς ἐδικάζουνταν καί ὡς
ἐφιλονικοῦνταν | ἐκίνησαν καί τά μικρά πουλόπουλα ἀλλήλων |
νά δικάζονται καί νά δικαιολογοῦνται. | Καί ὁ ὄψαρος ἐπεχεύ-
ρησεν τόν κόσσυφον ὑβρίζειν | καί τό σπουργίτιν τό σκανθύν,
τό φλόριν τό διακόνιν, | ὁ στραγαλινός τόν κορυδαλλόν, τόν
κουτζουλιώτην λέγω, | καί τήν ἀμαρτωλήν τήν γραῖαν τήν καλο-
γριτζίναν | ἀπῆγαν νά σφαγοῦν καί νά καταφθαρωῦσιν, | νά ποι-
σοῦν καί ἀφανισμόν καί θλιψίν τῶν ὀρνέων || Ἐπάντων CP : πάν-
των V || τῶν CV : om. P || ἀλλήλων μαχομένων PV : ἀλληλομ- C ||
653 ὁ βασιλεύς CPV : καί παρευθός E || σταυραετός ὁ μέγας CP
V : ὁ σταυρατός ὁ βασιλεύς ὁ μέγας τῶν ὀρνέων E || 654 ὄρνεα
καί πουλία CPV : ὀρνέα μου πουλίτσα E || 655 διὰ νά γενολογᾶ-
στε (scripsi : γενολογᾶστε P λογογενᾶσθε V) PV : ὡς διὰ δι-
κασίμον E || 656 διὰ PV : ἀμή ὡς διὰ E || ὄρισα PV : ἤφερα E ||
ἤλθετε εἰς τήν χαράν μου PV : τοῦ υἱοῦ μου τοῦ δεσπότου E ||
658 γενολογᾶσταν V : λογομαχῆτε P || 659 praeb. PV : aliter E
λοιπόν καύσασθε τās ταραχάς, σιγήσασθε τās ὕβρεις || κάθεστε
V : καί καθέσθε P.

- 660 μή ὀρίσω τόν ἰέρακα εἷτε καί τόν πετρίτην,
 ζάγανον τόν ἐξάκουστον, κάλιν ἱεροφάλκον,
 σεβοῦσιν εἰς τήν μέσην σας, ἄρξωνται νά σᾶς τρῶσιν,
 καί γένη ὁ γάμος μακελεῖτον καί ἡ χαρμονή σφαγεῖτον!"
 "Ἦκουσαν ταῦτα ὅλα τους, ἐσίγησαν αὐτίκα, .
- 655 ἀφήκασι τήν ταραχήν, ἐπαύσασιν τᾶς ὕβρεις,
 εἰρηνικά, ἀνόχλητα ἐπλήρωσαν τόν γάμον.
 Περιπατοῦσιν ἄλαλα μέ ἕδιαν τους σοφίαν,
 ὕψικετῆ γάρ χαίρουνται, ἀμέριμνα διάγουν.

660 εἷτε E : εἷτα PV || 661 ζάγανον (-γονον P) τόν PE : τζα-
 γανοντόν V || ἐξάκουστον E : ἐκαλινετόν P om. V || κάλιν ἱερο-
 φάλκον E : τότε τόν γέρον φάλκον V γερανόν φάλκον P || 662 σε-
 βοῦσιν PV : καί σεβοῦν E || ἄρξωνται νά σᾶς τρῶσιν PV : om. E ||
 663 καί γένη V : ποιήσουν E γένης P || ὁ γάμος PV : τόν γάμον
 E || καί (om. P) ἡ χαρμονή PV : καί τήν χαρμονήν E || σφαγεῖτον
 VE : -γεῖτα P || 664 praeb. PV : aliter E καί εὐθύς ἀκούσαντες
 τά ὄρνεα || 665 ἀφήκασι PV : ἐσίγησαν E || τήν ταραχήν V : τᾶς
 ταραχᾶς E τήν ὀχλησιν P || ἐπαύσασιν P : ἔπαυσαν E ἀφήκασιν V ||
 666 εἰρηνικά, ἀνόχλητα PV : καί μέ τᾶς χαρᾶς καί μέ τᾶς τιμᾶς
 E || 667-668 praeb. PV : aliter E καί εὐφρανθέντα καί ἐγερθέν-
 τα καί ἐφημήσαντα τόν βασιλέαν | εἶπον ὁμοφρόνως εἰς πολλὰ τά
 ἔτη δέσποτα καί οὐκαδε ἐκάνυσαι || 667 ἕδιαν V : ἕαν P || 668
 χαίρουνται P : -ρουν V.

Pro versibus 519-663 praeb. AZ

- ᾽Ω περιστέρα ταπεινή, τί θέλεις εἰς τόν γάμον;
 καί δέν ὑπᾶς εἰς μνημόσυνα, νά φᾶς, νά μακαρίσης,
 νά λάχη πούπετε σπυρί σιτάρι νά τ'ἀρπάξης
 ἐκ τοῦ νεκροῦ τά κόλυβα, ἄν τύχη νά τοῦ πέση,
 5 καί νά φωνάξης θλιβερά, νά τοῦ μοιρολογήσης;
 Ἄσῆκω, φεῦγε, μύσεισε ἐκ τήν χαράν ἐτούτην,
 μήπως τ'ἀκούσουν καί λαλεῖς, καί βάνης τους σέ λύπην.
 Κ ἡ περιστέρα γύρισε καί λέγει πρὸς ἐκεῖνον:
 Ἄράπη καί Σαρακηνέ, μαυρέα, κακομύτη,
 10 ἐμέν τά λέγεις, ἄτυχε, σκοτειδιμαυρισμένον,
 καί δέν θωρεῖς, κακότυχε, τί θεωρίαν ἔχεις;
 Καί δέν πηγάζεις πούπετε νά εὔρης καμίαν μούρσιαν,
 νά εὔρης παλαιογάδουρον, νά γλείψης τά πλευρά του,
 ὡς τό 'ποικες εἰς τόν καιρόν τῆς Κιβωτοῦ τοῦ Νῶε,
 15 ὁπού ἠῶρες, κακορίζικε, τά φοφισμένα ζῶα,
 τά βρωμισμένα τά κτηνά κι ἔπρηξες τήν κοιλίαν σου!
 Οὐδέν γάρ λέγω φέματα, οἱ πάντες τό γινώσκουν.
 Ἐκ τήν κατάρρα τοῦ Νῶε, ἐκ τόν καιρόν ἐκεῖνον,

2. καί δέν ὑπᾶς A : δέν πάγεις Z || 3 πούπετε A : πού-
 τε Z || σιτάρι A : om. Z || τ'Α : τά Z || 6 Ἄσῆκω A : σῆκω Z ||
 μύσεισε A : ὑπαγε Z || 7 τ'Α : om. Z || βάνης A : βάλης Z ||
 σέ A : εἰς Z || 10 μαυρισμένον Z : -νο A || 11 θωρεῖς Z :
 τηρᾶς A || 12 πούπετε Z : ποθενά A || εὔρης Z : 'βρης A ||
 καμίαν μούρσιαν Z : καμία μούρσια A || 13 παλαιογάδουρον
 A : -δαρον Z || τά πλευρά A : τό πλευρόν Z || 14 τό 'ποικες
 A : ἔκαμες Z || 15 ἠῶρες Z : 'βρες A || 16 τά κτηνά Z : κτή-
 ματα A || κοιλίαν Z : -λία A || 17 οὐδέν Z : τί A || λέγω Z :
 ἐλέγω A || φέματα A : φεύμ- Z || οἱ A : ὁ Z || τό γινώσκουν
 Z : ξεύρουσύν το A || 18 τήν κατάρρα τοῦ Νῶε A : τῆς ἀρᾶς
 τοῦ Νῶ δέ Z.

- οἱ πάντες σέ σιγχαίνονται καὶ καταδιώχνουσί σε.
- 20 Κλέπτη καὶ κακορίζικε, φεῦγε ἀπὸ τόν γάμον,
 σύρε νά εὔρης πούπετε γεωργόν νά τόν γελάσης,
 ὑ'άνουξης τό δισάκκιν του, νά κλέψης τό ψωμίν του."
 Ὁ κόραξ ὅταν ἤκουσε τὰς ὕβρεις τὰς μεγάλας,
 μεγάλως τό ἐντράπηκεν κι ἐξέβην ἐκ τοῦ μέσου.
- 25 Τότε ἡ πάπια ἔβγηκεν, ἐκάθισε στό μέσον,
 πρὸς τόν σφυρίλιον ἤρξατο λέγειν τοιούτους λόγους:
 Σφυρίλιο κακοθώρετο, ἄτυχο, καπνισμένο,
 πομπή καὶ γέλιο τῶν πουλίων μέ τὰ λιανά ποδάρια,
 κρατεῦσαι ἀρχοντόπουλον καὶ ἀπὸ μέγαλον γένος,
- 30 διατί ἔχεις τό κορμύ λιγνόν καὶ γλήγορες ἐλάτες,
 καὶ περπατεῖς καὶ κυνηγᾷς καὶ ἀδικεῖς τοὺς πάντας.
 Καλά καὶ ἂν εἶσαι κυνηγός, ἐγὼ δέῦ σέ φοβοῦμαι.
 Σύρε νά πιάσης πούπετε σπουργίτι ἢ σπιτζάρι,
 ἢ ἀπὸ τὰ μικρότερα πουλιά καὶ φεῦγε ἐκ τόν γάμον.
- 35 Γυρίζει ὁ σφυρίλιος καὶ λέγει πρὸς τὴν πάπιαν:
 "Τίνος τὰ λές, βρωμόπαπον, τίνος τὰ τσαμπουνίζεις;

19 σιγχαίνονται A : -νουνται Z || καταδιώχνουσί Z :
 -χνουνέ A || 20 Κλέπτη A : -πτα Z || 21 τόν A : om. Z || 22
 δισάκκιν A : σακκούλι Z || ψωμίν A : ψωμί Z || 24 ἐντράπη-
 κεν A : -κε Z || τοῦ μέσου Z : τό μέσος A || 25 Τότε Z : Τό-
 τες A || ἐκάθισε A : καὶ κάθισεν Z || μέσον Z : μέσος A ||
 16 λέγειν Z : λέγει A || 27 Σφυρίλιο A : -λε Z || κακοθώρε-
 το A : κακόθο Z || ἄτυχο A : -χε Z || καπνισμένο A : -νε Z ||
 28 πομπή A : μποπή Z || γέλιο A : γέλιον Z || 29 κρατεῦσαι
 Z : -τίεσαι A || ἀρχοντόπουλον A : διὰ ἀρχ. Z || μέγαλον Z :
 -λο A || 30 λιγνόν A : ὀλιγόν Z || 31 ἀδικεῖς A : -κᾶς Z ||
 33 Σύρε A : σύρ Z || πιάσης A : πιάσης Z || πούπετε A : -τα
 Z || σπουργίτι A : -τιν Z || 34 ἀπὸ τὰ μικρότερα A : καὶ ἀ-
 πό μικρά Z || τόν γάμον A : τοῦ γάμου Z || 36 βρωμόπαπον
 Z : -πο A || τίνος A : τί 'ναι Z || τσαμπουνίζεις A : τσακ-
 Z

- λέγεις ὅτι εἶμαι κυνηγός, ἔχω τήν ἐξουσίαν,
 διατ'εἶμαι ἀπό τούς ἄρχοντας καί πρώτους τῶν ὀρνέων
 καί ἐκ τούς συμβουλάτορας, οἱ πάντες τό γινώσκουν.
- 40 Τύ γάρ ἐλέγω φέματα, οἱ πάντες τό ἤξεύρουν.
 Ἔχω ξιφτέρι ἐξαδέλφον καί θεῖον τόν πετρίτην,
 καί πάππον τόν μηλάδελφον, μάλλον τήν γερακίνα.
 Κι ἐπῆραν με ἐκ τόν βασιλέα, εἶ τι θέλω νά τρώγω
 σπουργίτες, κίχλες, κόσσυφας, ἀσκορδιαλούς καί ἄλλα.
- 45 Κι ἐσύ μέ καταμέμφεσαι, πάπια σεισοκῶλα,
 κουτσούρα, κακορίζικη καί στραβοποδαρούσα.
 Ἄσῆκω, φεῦγε, μύσεισε, σύντομα ἐκ τόν γάμον,
 μή βάλω ἀπό τό γένος μου καί σέ κλωτσοκοπήσουν
 ἦ, ἄν εἰπῆς πλειότερον, τσακίζουν τά πλευρά σου."
- 50 Ἡ πάπια πάλιν δεύτερον οὕτως ἀπυλογήθη:
 "Τύ παύρνεσαι στό γένος σου καί τί μᾶς φοβερύζεις;
 Ἔχω κι ἐγώ ἐκ τό γένος μου πλῆθος πολύ μ'έμένα.
 Ἔχω ὠτίδα ἀδελφήν, μάμμην τήν γραῖαν τήν χήνα,
 τόν γλάρον καί τήν ὄφιαν πρῶτα μου ἐξαδέλφια,
 55 τήν ὄρνιθα, τόν πασιγόν ἔχω ἀδελφοποιτάδες,

37 ὅτι εἶμαι A : ὀτίμαι Z || 38 διατ' A : ὅτι Z₁ | ἄρχον-
 τας Z : -τες A || 39 ἐκ A : ἀπό Z || 40 praeb. A : om. Z ||
 41 ξιφτέρι Z : -ριν A || 43 τόν βασιλέα A : τοῦ βασιλέως Z ||
 μέ φανῆ A : θέλω Z || 44 ἀσκορδιαλούς Z : -δαλούς A || 45 κα-
 ταμέμφεσαι A : -μέφεσαι Z || πάπια A : ᾧ π. Z || 46 κακορίζ-
 ικη A : κακορίζη Z || 47 Ἄσῆκω A : σῆκω Z || μύσεισε A :
 ὕπαγε Z || τόν γάμον A : τοῦ γάμου Z || 48 μή Z : μήν A || ἀπό τό
 γένος A : ἐκ τοῦ γένους Z || καί Z : νά A || κλωτσοκοπήσουν
 Z : -ση A || 49 πλειότερον A : περισσότερα Z || 50 ἀπυλογή-
 θη Z : ἀπολ- A || 52 τό γένος A : τοῦ γένους Z || 53 ἀδελφήν
 Z : -φή A || μάμμην Z : -μη A || γραῖαν Z : γραῖα A || alt.
 τήν A : om. Z || 54 ὄφιαν Z : ὄφια A || 55 πασιγόν A : πασι-
 γόν Z.

- καί ὅλα τὰ ἐπίλοιπα, τό πλῆθος τῶν ὀρνέων
 ἔχω τους εἰς βοήθειαν, θέλετε σέ μαλέα."
 Ἄσκορδιαλός ὡς ἤκουσεν τῆς πάπιας τὰ λόγια,
 ἐξέβηκεν, ἐκάθισε κοντά εἰς τό πλευρόν της:
- 60 "Χαρά στήν πάπια, λέγει της, τήν φιλοσοφωτάτην,
 τήν εὐγενούσαν, τήν καλήν, μέ τό μέγαλον γένος."
 Σπουργύτης καί ὁ κόσσυφας ἐκάθουνταν κοντά του,
 ἀνάγκαζαν τόν σκορδιαλόν, διά νά φιλονικήση
 καί νά γκαρδιώση τόν λαόν, τό πλῆθος τῶν ὀρνέων.
- 65 "Ἦρξατο δέ ὁ σκορδιαλός, τοιούτους λόγους λέγει:
 "Ἀκούσατε ὅλα τὰ πουλιά καί πλῆθος τῶν ὀρνέων,
 ἐσεῖς καλά ἐγνωρίζετε, ὅλα κατέχετε τα,
 τό πῶς ὁ μέγας βασιλεύς εἰς τήν χαράν ἐτούτην
 ἐκάλεσε στήν τάβλαν του, στόν γάμον τοῦ παιδίου του,
- 70 ὅλον τό πλῆθος τῶν πουλιῶν, μικρά τε καί μεγάλα.
 Ἄτός του μᾶς ἐκάλεσεν καί ἤλθαμεν εἰς τόν γάμον,
 καί τώρα, ὡς μέ φαίνεται, καί ἐσεῖς ἐβλέπετέ το,
 ἀπό τό μέσον ἤρξαντο τινές νά φοβερύζουν
 πῶς εἶναι ἀρχοντόπουλα, ἀπό μέγαλον γένος,
- 75 πῶς ἔχουν συμβουλάτορας πάππους καί ἐξαδέλφους.

56 ἐπίλοιπα A : ἐπίλει Z || τό πλῆθος A ; τοῦ πλήθους
 Z || 57 praeb. A : om. Z || 59 ἐξέβηκεν A : ἐξῆλθε καί Z ||
 της καί καθύζει A : εἰς τό πλεουρόν της Z || 60 χαρᾶς A : χα-
 ρά Z || 61 εὐγενούσαν A : -σα Z || 62 ἐκάθουνταν Z : -θον-
 ταν A || κοντά του A : σιμά τους Z || 63 φιλονικήση A : -σουν
 Z || 64 γκαρδιώση A : καρδ- Z || 65 Ἦρξατο δέ A : καί ἄρ-
 χισεν Z || σκορδιαλός A : σκοδ- Z || τοιούτους λόγους λέ-
 γει A : λέγων τ. λ. Z || 66 πουλιά A : -λία Z || 67 ἐγνωρίζ-
 ζετε A : γνωρ- Z || κατέχετε A : γινώσκετέ Z || 69 τάβλαν
 Z : τάβλα A || 71 καί Z : κ A || εἰς τόν A : στόν Z || 72 μέ A :
 μου Z || ἐσεῖς A : σεῖς Z || 73 ἤρξαντο A : ἄρχισαν Z || 75
 συμβουλάτορας Z : -ρες A.

*As εἶναι ὡς ἐσυντύχασιν καὶ τ' ἄλλα τὰ πουλία,
διὰ τὴν φήμην καὶ χαρὰν μεγάλου βασιλέως,
δύχως νά φοβερύζουσιν, ὡς ἔκαμεν ἐτοῦτος,
πού 'παίρνεται στήν εὐγενεῖαν κι ἔχει τό προβελέντζιο.

80 Τί τοὺς φελᾶ ἢ εὐγενεῖα καὶ τί τὰ προβελέντζια,
ὅταν ἡμεῖς οὐ θέλομεν νά τοὺς ὑποκλιθῶμεν;

"Αν ἦτον καὶ ὁ βασιλεύς μόνος χωρὶς τό πληθος,
δέν τόν ἀξάζει ἢ βασιλεία, ἀλλ' οὐδέ ἢ ἐξουσία".

'Ακούοντες τὰ λόγια του τό πληθος τῶν ὀρνέων
85 ὅπου ἦσαν ἀπό τὴν χαρὰν τοῦ οἴνου μεθυσμένοι,
ὄλα μέ θάρσος ἦρξαντο νά βρίζουν τόν συμυρίλιον,
καὶ νά καταδικάζουσιν ὄλον τ' ἄρχοντολόγι.

'Ακόμη καὶ τόν ἀετόν, τόν μέγαν βασιλέα,
λέγουσιν πῶς εἶναι ἄδικος, ποιεῖ στραβά τὴν κρίσιν,
90 διατί ἔχει συμβουλάτορας ὄλους τοὺς κυνηγάρους.
Πολλά ἐπαινοῦν τόν σκορδιαλόν διὰ τὴν πολλὴν σοφίαν,
τὴν λογικὴν, ρητορικὴν καὶ τὴν μεγάλην τόλμην,
πῶς ἦρξατο κι ἐσύντυχεν κατὰ τοῦ βασιλέως.
Καὶ διὰ πλέον ἔπαινον ὁμοφωνοῦν τὰ ὄρνεα

76 ἐσυντύχασιν A : ἐσύντυχαν Z || τ' ἄλλα τὰ A : τὰ ἄλ-
λα Z || 77 μεγάλου Z : τοῦ μ. A || 78 δύχως A : χωρὶς Z ||
79 εὐγενεῖαν A : εὐγένεια Z || τό προβελέντζιο A : με-
γάλο θάρρος Z || 80 φελᾶ Z : φελάει A || τὰ προβελέντζια A :
λοιπόν ἢ δόξα Z || 81 οὐ A : δέν Z || ὑποκλιθῶμεν A : -θοῦ-
μεν Z || 82 μόνος A : μόνον Z || 83 ἀξάζει A : ἀξίζει Z ||
ἀλλ' A : οἱ. Z || οὐδέ A : ὁ δέ Z || 84 'Ακούοντες Z : -τας A ||
85 ὅπου ἦσαν Z : ἦσαν A || 86 θάρσος A : θάρρος Z || ἦρ-
ξαντο A : ἄρχισαν Z || 87 ἄρχοντολόγι A : -λογίον Z || ἀετόν
Z : βασιλέα A || μέγαν βασιλέα Z : ἀετόν τόν μέγαν A || 89
εἶναι A : εἶν' Z || 90 ἔχει A : ἔχε Z || 91 Πολλά Z : μάλλον
A || ἐπαινοῦν A : παινοῦν Z || 93 ἦρξατο A : ἄρχισε Z || 94
τὰ ὄρνια A : οἱ ὄρνεις Z.

- 95 καὶ στένουσι τὸν σκορδιαλὸν εἰς θρόνον ὡς ἀφέντην,
καὶ στό κεφάλι βάνουν τον καπάσι τοῦ φορέσαν,
οἱ πάντες νά τὸν βλέπουσιν καὶ νά τὸν προσκυνοῦσιν.
Ὁ αἰτός ὡς ἤκουσε τοὺς λόγους τῶν ὀρνέων,
καὶ τὴν μεγάλην σύγχυσιν πού γίνεται εἰς αὐτά,
100 μεγάλως ἐθυμώθηκεν, τῆς ὥρας ἀγριώθην.
Τότε γυρίζει ὁ γέρακας, λέγει τοῦ βασιλέως:
"Ἐβλέπει ἡ βασιλεία σου τὴν τόλμην τῶν ὀρνέων!
Δέν σώνει ἡ ὕβρις ἡ πολλή πού μοῦ 'καμε ὁ λούπης,
ἀμή πάλιν ἡ πάπια ἤρξατο νά ὑβρίζη
105 τὸν ἀντρειωμένον, τὸν φρικτὸν, σφυρίλιον τὸν μέγαν*
χωρίς νά ἔχουν τήρησιν ἀπό τὴν ἀφεντίαν σου,
μᾶλλον τολμοῦν κατηγοροῦν, βρίζουν τὴν βασιλείαν σου,
τό πῶς ποιεῖς παράδικα, καὶ κάμνεις στραβὴν κρίσιν.
Καὶ ἔστεφαν τὸν ἀσκορδιαλὸν αὐθέντην νά τοὺς κρένη,
110 διὰ τὴν σοφίαν του τὴν πολλήν καὶ τόλμην ὅπου ἔχει.
Σηκώνεται ὁ μηλάδελφος ὁμοῦ μέ τὸν πετρίτην
καὶ τό ξιφτέρι μετ' αὐτούς* λέγουν τοῦ βασιλέως:
"Αὐθέντη, μέγα βασιλεῦ, ἀπάντων τῶν ὀρνέων,

95 ἀφέντην A ; αὐθέντην Z || 96 στό κεφάλι βάνουν τον
A ; εἰς τὴν κεφαλὴν του Z || τοῦ φορέσαν A ; τὸν ἐφόρεσαν
Z || 98 ὡς ἤκουσε Z ; ἐγροῦκησεν A || τοὺς λόγους Z ; τὰ λό-
για A || 99 σύγχυσιν A ; σύχ- Z || 101 γυρίζει A ; στραφεῖς
Z || 102 Ἐβλέπει A ; βλέπεις Z || 103 μοῦ 'καμε Z ; μὸκαμεν
A || 104 ἀμή A ; ἀλλά Z || ἤρξατο A ; ἄρχισε Z || νά Z ;
διὰ νά A || 105 ἀντρειωμένον A ; ἀνδρ- Z || alt. τὸν A ; καὶ
Z || 106 ἔχουν τήρησιν A ; ἔχουσιν βουλήν Z || ἀφεντίαν Z ;
-τύα A || 107 κατηγοροῦν A ; -γουροῦν Z || βασιλείαν Z ; -λεία
A || 108 καὶ κάμνεις στραβὴν Z ; κάμνεις στραβὴ τὴν A || 109
Καὶ Z ; κ A || ἀσκορδιαλὸν A ; σκορδ- Z || αὐθέντην A ; ἀ-
φέντην Z || κρένη A ; κρίνη Z || 110 σοφίαν του τὴν πολλήν
Z ; πολλήν του τὴν σοφιά A || 111 τὸν πετρίτην A ; τό ξι-
φτέρι Z || 112 τό ξιφτέρι A ; ὁ πετρίτης Z || 113 Αὐθέντη
A ; -τα Z.

- ἰδοῦ βλέπομεν σήμερον τό πληθος τῶν ὀρνέων,
 115 κάμνουν μεγάλην σύγχυσιν κατά τῆς βασιλείας σου·
 ἄν οὐ ποιήσης παίδευσιν εἰς αὐτα, ὡς τοὺς πρέπει,
 βγάνουν σε ἐκ τό βασιλείου, παίρνουν τήν αὐθεντία σου."
- Εὐθύς γυρίζει ὁ βασιλεύς καί στέλνει τό ξιφτέρι,
 νά φέρη ὀμπρός τήν πάπια, τόν σκορδιαλόν ἀντάμα.
- 120 Τά ὄρνεα ὁμοφώνησαν, διώχνουν τό ξιφτέρι·
 ἐστράφη εἰς τόν βασιλέα, χωρίς αὐτοὺς νά φέρη.
 Ὁ βασιλεύς ἐκάκισεν καί σφόδρα ἐθυμώθη.
 Σηκώνεται μετά θυμοῦ καί μέ πολλήν μανίαν,
 ὁμοῦ καί οἱ συμβουλάτορες ὑπᾶν κατά τά ὄρνεα.
- 125 Κρούει ἀετός τόν γερανόν, πετρίτης δέ τήν πάπιαν,
 μηλάδελφος τήν ὄρνιθα, ὁ γέρακας τόν λούπην,
 ξιφτέρι τό ὀρτύκιον, ὁ σκορδιαλός σμυρίλιον·
 κρούει ἡ ὠτίδα στό νερόν, ὁ πελαργός στό δάσος,
 ὁ καπικάνος, ὡς γλήγορος, ἐμπαίνει εἰς τήν λύμνην,
- 130 ὁ κύκνος παίρνει τόν γιαιλόν, κυκνέας τ' ἀκρωτήρι,
 ὁ γλᾶρος σέ νησόπουλον, ἡ χήνα στά λιβάδια,
 ἡ ὄφια ἐβούτησε, ἐχώθη εἰς τό βάθος,
 ἡ πάωνος καί ἀφασιανός ἐμπῆκαν στά παλάτια.

114 ἰδοῦ βλέπομεν Z ; βλέπομεν δέ τήν A || 116 ἄν οὐ A ;
 καί ἄν δέν Z || εἰς αὐτα ὡς A ; αὐτοῦς, καθῶς Z || 117 βγάνουν
 Z : βγάζουν A || αὐθεντία A : ἀφεντίαν Z || 118 Εὐθύς γυρί-
 ζει A : καί παρευθύς Z || καί στέλνει A : ἔστειλε Z || 119
 τόν A : καί τόν Z || 120 τά ὄρνεα A : τά δέ ὄρνεα Z || διώ-
 χνουν A : καί ἐδίωξαν Z || 121 ἐστράφη A : καί ἐστράφη Z ||
 122 καί σφόδρα A : πολλά καί Z || 123 θυμοῦ Z : θυμόν A ||
 πολλήν μανίαν Z : πολλή μανία A || 124 καί Z : κ A || 125 πά-
 πια Z : πάπια A || 126 λούπην Z : λούπη A || 127 ὁ σκορδια-
 λός σμυρίλιον A : σκορδιαλόν ὁ σμυρίλιος Z || 128 ἡ A : om.
 Z || 129 ἐμπαίνει A : ἐμπῆκεν Z || τήν A : τή Z || 130 τ' ἀ-
 κρωτήρι A : τά κρωτήρια Z || 133 πάωνος A : παγῶνα Z.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

I. KEIMENA

- 'Αθήναιος, Δεικνοσοφισταῦ (Athenaei Naucraticae Dipnosophistarum, ed. G. Kaibel, τ. I-III, Stuttgartiae 1961-1962) [= 'Αθῆν.].
- Αἰλιανός, Περὶ Ζῴων (Aeliani De natura animalium) [= Αἰλ., ΠΖ].
- 'Αγροικικαὶ Ἐπιστολαὶ (Aeliani Epistolae rusticae, ed. Rud. Hercher, Parisiis 1858 [= Αἰλ., Ἐπιστ.]).
- Αἴσωκος, (Aesopica, ed. B.E. Perry, Urbana 1952) [= Αἴσ., (Perry)].
- (Corpus Fabularum Aesopicarum, ed. A. Hausrath, Lipsiae 1940) [= Αἴσ. (H.)].
- Αἰσχύλος, Ἰκέτιδες, Ἀγαμέμνων (Aeschyli septem quae supersunt tragoediae, ed. G. Murray, Oxonii 21955) [= Αἰσχ., Ἰκέτ., Ἀγ.].
- 'Αλφάβητοι, Ἐλένη Δ. Κακουλίδου, Νεοελληνικά θρησκευτικά ἀλφαβητάρια, Θεσσαλονίκη 1964 [= 'Αλφ.].
- Anthologia Palatina [= A.P.].
- 'Αντίγονος, Paradoxographorum Graecorum reliquiae, ed. A. Giannini, Milano 1965 [= 'Αντίγ.].

* Μέσα σέ ὀρθογώνιες ἀγκύλες στό τέλος κάθε βιβλιογραφικῆς ἀναφορᾶς σημειώνονται οἱ βραχυγραφίες.

- 'Αντωνῆνος Λιβεράλις, Μεταμορφώσεων Συναγωγή (Antoninus Liberalis, Les Métamorphoses, ed. M. Parathomopoulos, Paris, Les Belles Lettres, 1968) [= 'Αντ. Λιβερ.].
- 'Απολλώνιος Ρόδιος, Ἀργοναυτικά (Apollonii Rhodii Argonautica, ed. Hermann Fränkel, Oxonii 1961) [= 'Απολλ. Ρόδ.].
- 'Απολλώνιος ὁ Τύρος (Μεταγλώττισμα ἀπό λατινικόν εἰς ρωμαϊκόν. Διήγησις πολυπαθοῦς 'Απολλωνίου τοῦ Τύρου, ed. Wagner, σελ.248-276 [= Διηγ. 'Απολλ.].
- 'Αρατος, Φαινόμενα (Arati Phaenomena, ed. J. Martin, Firenze 1956 [= 'Αράτ., Φαιν.].
- 'Αριστοτέλης, Περὶ Ἀκουστῶν (Aristotelis Opera ex Recensione Immanuelis Bekkeri, ed. Academia Regia Borussica, Berolini 1960) [= 'Αριστ., ΠΑ].
- Περὶ πορείας ζώων (Aristotelis Opera ex recensione Immanuelis Bekkeri, ed. Academia Regia Borussica, Berolini 1960) [= 'Αριστ., ΠΖ].
- Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία (Aristote, Histoire des animaux, ed. P. Louis, τ. I-III, Paris 1964-1969) [= 'Αριστ., ΖΙ].
- Ἠθικά Νικομάχεια (Aristotelis Ethica Nicomachea, ed. I. Bywater, Oxonii 1894) [= 'Αριστ., Ἠθ. Νικ.].
- Ἀποσπάσματα (Aristotelis Fragmenta, ed.

- V. Rose, Stutgardiae 1967) [= 'Αριστ., 'Απ.].
- 'Αριστοτέλης, Περί ζώων μορίων (Aristote, Les parties des animaux, ed. P.Louis, Paris 1956) [= 'Αριστ., ΖΜ].
- 'Αριστοφάνης, Σφήκες, Νεφέλαι, 'Ιππεῦς (Aristophanis Comoediae, ed. F.W. Hall-W.M.Geldart, τ. I-II, Oxonii 1906-1907) [= 'Αριστοφ., Σφ., Νεφ., 'Ιππεῦς].
- 'Αριστοφάνους Ὀρνιθες, Ἑρμηνευτική ἔκδοσις, ἔκδ. Φ.Ι. Κακριδῆς, Ἀθήνα 1974) [= 'Αριστοφ., Ὀρν.].
- 'Αρτεμίδωρος, Ὀνειροκριτικά (Artemidori Daldiani Onirocriticon Libri V, ed. R.A.Pack, Lipsiae 1963) [= 'Αρτεμίδωρος].
- Βακχυλίδης, (Bacchylidis Carmina cum Fragmentis, ed. B. Snell, Lipsiae 1961) [= Βακχυλ.].
- Βαλσαμῶν Θεόδωρος, Εἰς τόν 65ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἴκουμενικῆς Συνόδου, ἔκδ. Γ.Α.Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων, τ. 1 (1852).
- Βελισάριος (Διήγησις ὠραιότητι τοῦ θαυμαστοῦ ἀνδρός τοῦ λεγομένου Βελισαρίου, ed. Wagner, σελ. 304-321) [= Διήγ. Βελισ.].
- Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλουποῦς διήγησις ὠραία, ed. Wagner, σελ.124-140 [= Φυλλ. γαδ.].

- Γαληνός, Περὶ τροφῶν δυνάμεως (Claudii Galeni Opera Omnia, τ. VI, ed. C.G.Kühn, Leipzig 1823) [= Γαλην., Τρ. δυν.].
- Περὶ δυνάμεων φυσικῶν (Claudii Galeni Opera Omnia, τ. II, ed. C.G.Kühn, Leipzig 1821) [= Γαλην., Φυσ. δυν.].
- Γλυκᾶς Μιχαήλ, Στίχοι οὓς ἔγραψε καθ' ὃν κατεσχέθη καιρόν, ἐκδ. Ε.Θ.Τσολάκης, ΕΦΣΘ, παράρτ. 3, Θεσσαλονίκη 1959. [= Γλυκᾶ, Στίχοι].
- Βίβλος Χρονική, ed. I. Beccer, Βόννη 1836.
- Δεφαράνας Μάρκος, Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, ed. S. Karaiskakis. "Das Lehrgedicht von Markos Deperhanas", Λαογραφία 11 (1934-1937), σελ.1-66 [= Δεφαράνα, Λόγοι].
- Δημήτριος Κωνσταντινοπολίτης, Περὶ τῆς τῶν ἱεράκων ἀνατροφῆς τε καὶ θεραπείας (Claudii Aeliani Varia historia, Epistolae, Fragmenta, ed. R. Hercher, τ. 2, Leipzig 1866).
- Διονύσιος, Ἰξευτικά ('Ανωνύμου παράφρασις εἰς τὰ Διονυσίου Ἰξευτικά, ἐκδ. Μ. Παπαθωμόπουλος, Ἰωάννινα 1976) [= Διον., Ἰξευτ.].
- Δίων Κάσσιος, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία (Dio's Roman History, ed. E. Cary, τ. I-IX, London 1914-1927) [= Δίων Κάσσιος].
- Etymologicum Magnum Lexicon, ed. Th. Gaisford, Oxonii 1848 [= Et. M.].

Εὐριπίδης, Ἑλένη, Βάκχαι, Ἴφιγένεια ἐν Αὐλίδι, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Πῆσος, Ἀνδρομάχη (Euripidis fabulae, ed. G. Murray, τ. I-III, Oxonii 1913 [= Εὐρ., Ἑλ., Βάκχ., Ἴφ. Αὐλ., Ἡρ. Μαιν., Πῆσ., Ἀνδρομ.]).

Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης Παρεκβολαί εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν, ed. G. Stallbaum, τ. I-VII, Lipsiae 1826-1830 [= Εὐσταθ., Π.].

Τό Χρονικόν τοῦ Μορέως (Πέτρος Π. Καλονάρος, Τό Χρονικόν τοῦ Μορέως. Τό ἑλληνικόν κείμενον κατὰ τόν Κώδικα τῆς Κοπεγχάγης μετὰ συμπληρώσεων καὶ παραλλαγῶν ἐκ τοῦ Παρισινοῦ, Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1940) [= Χρ. Μορ.]

Ἦραπόλλων, Ἱερογλυφικά (Horapollo Hieroglyphica, ed. C. Leemans, Amsterdam 1835) [= Ἦρακ., Ἱερογλ.]

Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι (Herodoti Historiae, ed. C. Hude, Oxonii 1927) [= Ἡρόδ.]

Ἡσιόδος, Ἔργα καὶ Ἡμέραι (Hesiodi Theogonia Opera et Dies Scutum, ed. Fr. Solmsen, Fragmenta selecta, ed. R. Merkelbach et M. L. West, Oxonii 1970) [= Ἡσιόδ., Ἔργα].

Ἀποσπάσματα (Fragmenta Hesiodica, ed. R. Mer-

kelbach et M.L.West, Oxonii 1967) [= 'Η -
σολόδ. 'Απ.] .

'Ησύχιος, Hesychii Alexandrini Lexicon, ed. K.Latte ,
τ. I-II, Hauniae 1953-1966 [= 'Ησύχιος] .

Hygini Fabulae, ed. H.I.Rose, Lugduni 1963 [= Hygin .,
Fab.] .

— Astronomica, ed. B.Bunte, Lipsiae 1875
[= Hygin., P. Astr.] .

Χωνιάτης Νικήτας, Χρονική Διήγησις, ed. I. Bekkerus,
Βόνη 1835.

'Ιμπέριος καὶ Μαργαρώνα (Διήγησις ἐξαύρετος, ἐρωτική καὶ
ξένη τοῦ 'Ιμπερίου θαυμαστοῦ καὶ κόρης Μαρ -
γαρώνης, ἐκδ. Κριαρᾶ, Βυζαντινά ἱποτικά μυ -
θιστορήματα, Βασιική Βιβλιοθήκη 2, 'Αθήνα 1955,
σελ.213-232) [= 'Ιμπέρ.] .

'Ισίδωρος, 'Ετυμολογία (Isidori Hispalensis Episcopi ,
Etymologiarum sive Originum libri XX, ed. W.
M. Lindsay, Oxonii 1911).

Juvēnal, Satires, ed. P. De Labriolle et F.Villeneu -
ve, Paris 1957.

Καλλύμαχος, 'Επιγράμματα (Callimachus, ed. R.Pfeiffer,
vol. II, Hymni et Epigrammata, Oxonii 1953)
[= Καλλίμ., 'Επιγρ.] .

Καλλύμαχος (Τό κατά Καλλύμαχον καὶ Χρυσορρόην ἐρωτικόν
διήγημα, ἐκδ. Κριαρᾶ, Βυζαντινά ἱποτικά
μυθιστορήματα, σελ.19-83) [= Καλλύμ.] .

Κυρανίδες, (Die Kyraniden, ed. D. Kaimakis, Beiträge zur klassischen Philologie, Heft 76, Meisenheim (am Glan): Hain 1976).

Legrand E., Bibliothèque grecque vulgaire, τ. 1-10, Paris 1880-1913 [= Legrand BGV].

Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη (Le Roman de Libistros et Rhodamnē..., ed. J.-A. Lambert, Amsterdam 1935) [= Λύβ.].

Λουκιανός, Τύμων [= Λουκ., Τύμ.].

— Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων (Luciani Opera, ed. M. D. Macleod, τ. I-II, Oxonii 1972-1974 [= Λουκ., ΜΣ]).

Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα (Lycophronis Alexandra, τ. I, ed. E. Scheer, Berlin 1958).

Μανασσῆς Κωνσταντιῦνος, Σύνοψις χρονικῆ, ἀρχομένη ἀπὸ κοσμοποιΐας μέχρι τοῦ κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, ed. I. Bekkerus, Constantini Manassis Breviarum historiae metricum, Βόννη 1837 [= Μανασσ., Χρον.].

Martialis M. Val., Epigrammata, ed. W. M. Lindsay, Oxonii 1903 [= Martialis].

Μαυροφρύδης Δ., Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 1, Ἀθήναι 1866, σελ. 183-211.

Μαχαιρᾶς Λεόντιος, Χρονικόν: (Ἐξήγησις τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου, ἡ ὁποία λέγεται Κρόνακα, τουτέστιν Χρονικόν), ed. R. M. Dawkins, Leontios

Makhairas Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled "Chroniche" edited with a Translation and Notes, A-B, 'Οξφόρδη 1932.

'Ομηρος, 'Ιλιάς, 'Οδύσσεια (Homeri Opera, ed. T.W.Allen, τ. I-IV, Oxonii 1917-1919 [= 'Ομ., 'Ιλ., 'Οδ.]).

'Οππιανός, Κυνηγετικά (Oppien d' Apamée, La Chasse, ed. P.Boudreaux, Paris 1908 [= 'Οππ., Κυν.]).

Ovidii P. Nasonis Metamorphoses, ed. W.S. Anderson, Leipzig 1977 [= Ovid., Met.].

Παιδιόφραστος διήγησις τῶν ζώων τῶν τετραπόδων, ed. V. Tsiouni, Miscellanea Byzantina Monacensia 15, München 1972 [= Διήγ. παιδ.].

Παυσανίας, 'Ελλάδος Περιήγησις (Pausaniae Graeciae Descriptio, ed. M.Rocha-Pereira, τ. I-II, Teubner 1973-1977) [= Πaus.].

Persi A.Flacci et Juni.D.Juvenalis, Saturae, ed. W. V. Clausen, Oxonii 1959 [= Pers.].

Petronii Arbitri Satyricon, ed. K.Müller, München 1961 [= Petronius, Satyricon].

Μανουήλου τοῦ φιλιῆ, Στίχοι ἱαμβικοὶ περὶ ζώων ἰδιότητος, ed. Fr. Dübner, Poetae bucolici et didactici. Theocritus, Bion, Moschus, Parisiis 1862 [= φιλ.].

Philoxeni Glossarium, ed. M.Leistner, στοῖ Glossaria Latina II, Paris 1926, σελ.123-291.

- Φυσιολόγος (Physiologus, ed. F.Sbordone, Milano 1936)
[= Φυσιολ.] .
- Πίνδαρος, Ὀλυμπόνικου (Pindari Carmina cum Fragmentis, ed. C.M.Bowra, Oxonii 1947) [= Πινδ., Ὀλυμπ.] .
- Plini G. Secundi Naturalis Historia, ed. C.Mayhoff, τ. I-VI, Stutgardiae 1906 [= Plin.] .
- Πλούταρχος, Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα [= Πλουτ., De soll.] .
- Περὶ σαρκοφαγίας (Plutarchi Moralia, ed. C. Hubert-H.Drexler, Lipsiae 1959 [= Πλουτ., De esu]) .
- Πολυδεύκης, Ὀνομαστικόν (Pollucis Onomasticon, ed. E. Bethe, τ. I-III, Stutgardiae 1900-1937 [= Πολυδ.] .
- Πορφύριος, Περὶ ἀποχῆς ἐμφύχων (Porphyrii philosophi de abstinentia, ed. Rud.Hercher, Parisiis 1858 [= Πορφ., Περὶ ἀποχῆς ἐμφύχων]) .
- Πρόδρομος (Poëmes prodromiques en grec vulgaire, ed. D. C. Hesseling-H.Pernot, Amsterdam 1910) [= Πρόδρ.] .
- Σαχλίκης Στέφανος, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖται [I], Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖται, ἔτι καὶ ἀφηγήσεις [II], ed. Wagner, Carmina, σελ.62-105 [= Σαχλ.] .
- Σήθ Συμεών, Simeonis Sethi Syntagma de alimentorum facultatibus, ed. B.Langkavel, Lipsiae 1868.

Σοφοκλῆς, Ἴ�ποσπάσματα (Tragicorum Graecorum Fragmenta, τ. 4, Sophocles, ed. St. Radt, Göttingen 1977) [= Σοφ., Ἄπ.].

Σπανέας (Ἄλεξιου Κομνηνοῦ Ποίημα παραινετικόν, ed. Wagner, Carmina, σελ.1-27) [= Σπαν.].

Συναξάριον τοῦ τμημένου γαδάρου, ed. Wagner, Carmina, σελ. 112-123 [= Συν. Γαδ.].

Τά σχέδη τοῦ μυός, New sources and text by J.- Th. Papademetriou, Illinois Studies in Language and Literature, τ. 58 (1969), σελ.210-222 [= Σχέδη τοῦ μυός].

Σχόλια εἰς Ἀράτου Φαινόμενα, Commentariorum in Aratum Reliquiae, ed. E. Maass, Berolini 1898 [= Σχόλ. Ἀράτ. Φαιν.].

Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνους Ὀρνιθας (Scholia Graeca in Aristophanem, ed. Fr. Dübner, Parisiis 1855) [= Σχόλ. Ἀριστοφ., Ὀρν.].

Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρα (Lycophronis Alexandra, τ. II, ed. E. Scheer, Berlin 1958 [= Λυκόφρ., Σχόλ.].

Σωρανός, Ἐκ τῶν Σωρανοῦ περὶ γυναικεύων (Sorani Gynaeciorum, ed. V. Rose, Lipsiae 1882) [= Σωραν.].

Θέογνις (Theognis, ed. D. Young, Lipsiae 1961) [= Θέογν.].

Θεόκριτος, Bucolici Graeci, ed. A. S. F. Gow, Oxonii 1952 [= Θεόκρ.].

- Θεοφάνη Συνέχεια (Theophanus Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ed. I. Bekkerus, Βόνη 1838).
- Τζέτζης 'Ιωάννης, Χιλιάδες: Βίβλος ἱστοριῶν (Ioannis Tzetzae Historiae, ed. P.A.M. Leone, Napoli 1968) [= Τζέτζη, Χιλ.].
- Valerii Maximi Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem, Stutgardiae 1888 [=Valer. Max.].
- Vergili P. Maronis Opera (Bucolica, Georgica), ed. F.A. Hirtzel, Oxonii 1900 [=Virg., Buc., Georg.].
- Ξενοφῶν, Κύρου Ἀνάβασις (Xenophontis Opera Omnia, ed. E.C. Marchant, τ. III, Oxonii 1904 [=Ξενοφ., Ἀνάβ.]).

II. ΜΕΛΕΤΕΣ

- 'Αθανασόπουλος Θ.Ι., Σύμμικτα (προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι Καστρίου Κυνουρίας), Λαογραφία 11 (1934-37), σελ.657-658.
- *Αμαντος Κ.Ι., Γλωσσικά μελετήματα, 'Αθήναι 1964.
- Andrés Gr. de, Catalogo de los codices griegos de la Real Biblioteca de el Escorial, τ. 3, Madrid 1967.
- Andriotis N., Lexicon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1974.
- 'Ανδριώτης Ν.Π., 'Ετυμολογικό Λεξικό τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη ²1967.
- Τό σύστοιχον ἀντικείμενον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νέαν ἑλληνικὴν, 'Αθηνᾶ 47 (1937), σελ.181-202.
- Παράλληλοι σημασιολογικαὶ ἐξελεύσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, Θεσσαλονίκη 1960 [= 'Ανδριώτη, 'Εξελεύσεις].
- Ρηματικά ἐπίθετα, 'Αθηνᾶ 44 (1932), σελ.193-222.
- 'Αντωνιάδης Β., Φιλολογικά ἐκ τῆς Κ.Διαθήκης, 'Αθηνᾶ 6 (1894), σελ.105-137.

- 'Αποστολίδης Ν.Χ., 'Επιστημονικός καθορισμός τῶν ἐν τῷ
"Πουλολόγῳ" ἀναφερομένων πτηνῶν, ἐν 'Αθήναις
1896.
- 'Αραβαντινός Π., Χρονογραφία τῆς 'Ηπείρου, τ. 1-2, 'Εν
'Αθήναις 1856.
- Baker D.C., The Parlement of Foules, στό Companion to
Chaucer Studies, ed. Beryl Rowland, Toron-
to 1968, σελ.355-369.
- Beck H.-G., Geschichte der Byzantinischen Volkslitera-
tur, München 1971.
- Βέης Ν., 'Ο Πουλολόγος τοῦ κῶντικα 701 τῆς 'Εθνικῆς Βι-
βλιοθήκῆς τῆς 'Αθήνας, Νοεμᾶς 1906, τεύχ.209-
216.
- Bichon J., L' animal dans la littérature française aux
12e et 13e siècles (Paris 1975).
- Βιζυηνός Γ., "Ἄπαντα, 'Εκδ. οἴκ. Χρ. Γιοβάνη, 'Αθήναι 1967.
- Βογιατζίδης Ι.Κ., Περὶ τῆς γλώσσης τῶν Κιμωλίων, 'Αθη-
νᾶ 37 (1925), σελ.108-160.
- Boerio G., Dizionario del Dialetto Veneziano, Venezia
1856.
- Bon A., La Morée Franque, Recherches historiques, topo-
graphiques et archéologiques sur la princi-
pauté d'Achaïe (1205-1430), Paris 1969.
- Borricand R., Malte. Histoire de l'ordre souverain mi-
litaire et Hospitalier de saint-Jean-de-Jé-
rusalem, de Rhodes et de Malte, An de Grâce
1968, σελ.33-42.

- Bouvier B., *Le mirologue de la Vierge*, Bibliotheca Helvetica Romana, XIV, 1976, Institut Suisse de Rome, σελ.194-212.
- Briquet C.M., *Les Filigranes. Dictionnaire Historique des Marques du Papier*, τ.1-4, Leipzig 1923.
- Camariano A., *Poricologos si Opsarologos grecesc*, Extras din "Cercetări Literare", III, Bucuresti 1939, σελ.33-140.
- D' Arcy Thompson W., *A Glossary of Greek birds*, Oxford 1936 [= Thompson].
- Δεινάκις Στ., 'Η εξέλιξις τῆς ἐννοίας τοῦ καίειν, 'Αθηνα 42 (1930), σελ.217-226.
- Deissmann A., *Forschungen und Funde im Serai, mit einem Verzeichnis der nichtislamischen Handschriften im Topkapu Serail zu Istanbul*. Berlin-Leipzig 1933.
- Delaville le Roulx J., *Les Hospitaliers à Rhodes (1310-1421)*, Paris 1913.
- Δεστούνης Γ., Τοῦ 'Αρμούρη. Ἔρμα δημοτικόν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐκδοθέν, ρωσιστικῶ μεταφρασθέν καὶ διερμηνευθέν παρά-. 'Εν Πειρουκόλει 1877.
- Δημαρᾶς Κ., 'Ιστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἔκδ. Η', 'Αθήναι 1978.
- (Δημητράκος Δ.), Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, 'Αθήναι 1953 [= Δημητράκου, ΜΑ].
- Dölger F., *Byzantinische Satire und Byzantinische kultur. Geistige Arbeit*, στό Zeitung aus der Wissenschaftlichen Welt 6, München 1939, Nr.12, σελ.5-6.

Wissenschaftlichen Welt 6, München 1939, Nr.12,
σελ.5-6.

Δρανδάκης Π., Μεγάλη ελληνική ἐγκυκλοπαίδεια, 'Αθήναι²
[= Δρανδάκη, ΜΕΕ].

Du Cange (Carolus du Fresne, dominus du Cange),
Glossarium ad scriptores mediae et infimae
Graecitatis, Lugduni 1688.

Eideneier H., Spanos. Eine Byzantinische Satire in der
Form einer Parodie, Berlin-New York 1977.

'Ελευθερουδάκης Κ., 'Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, 'Αθήναι²
1962 [= 'Ελευθ., ΕΛ].

Faral E., Recherches sur les sources latines des contes
et romans courtois du Moyen Age (Paris, 1913):
Les débats du clerc et du chevalier dans la
littérature des XIIe et XIIIe siècles, Paris
1913.

Farid ud - Din Attar, The Conference of the Birds, A
Translation of the Persian Poem Mantiq ut-
Tair, London 1954.

Φελήντας Μ., Γλωσσογνώσια καὶ Γλωσσογραφία ἑλληνική, 'Α-
θήναι 1924.

Forcellini A., Lexicon totius Latinitatis, τ.1-6, Pa-
tavii 1864-1926.

Φώτιος, Λεξικόν (Photii Patriarchae Lexicon, ed. S.A.Na-
ber, Leiden 1864) [= Φώτ.].

Gadow W., Das Mittelenglische Streitgedicht, Eule und
Nachtigall, Palaestra LXV, 1909, σελ.1-20.

Gerland G.K.C., Ueber die Perdixsage, Halle, 1871.

- Γερμανός Ν., 'Ο βίος τῆς ζώων, 'Αθήναι 1932.
- Goldstaub M., Der Physiologus und seine Weiterbildung, besonders in der lateinischen und in der byzantinischen Litteratur, Philologus, Supplement Band VIII (1899-1901), σελ.337-404.
- Γρανύτσας Στ., "Απαντα, έκδ. Μ. Γκιόλας, 'Αθήνα 1970.
- Grégoire H., 'Ο Διγενής 'Ακρίτας. 'Η Βυζαντινή έποποιία στην ιστορία καί στην κόλψη, New York 1942.
- Γρύσπος Π., Πραγματιστικές παρατηρήσεις στον Πουολόγο, BNJ, 18, 1945 - 49 [1960], σελ.16-17.
- Hammer-Purgstali, Falknerklee aus Türkisch und Griechisch, Wien 1840.
- Χατζηγιακουμής Μ.Κ., Τά μεσαιωνικά δημόδη κείμενα, Συμβολή στη μελέτη καί στην έκδοσή τους, Α', 'Αθήναι 1977.
- Χατζιδάκις Γ.Ν., Μεσαιωνικά καί νέα έλληνικά, τ. 1-2, 'Αθήναι 1905-1907 [= Χατζιδάκις, ΜΝΕ].
- Περύ τών έν ταῖς καταλήξεσιν αναλογιῶν, 'Αθηνα 10 (1898), σελ.3-13.
- "Εκθεσις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ, 'Αθηνα 25 (1913), σελ.277-320.
- Νεοελληνικά, 'Αθηνα 22 (1910), σελ.205-265.
- Γλωσσικαί παρατηρήσεις, 'Αθηνα 29 (1917), σελ. 180-226.

- Χατζιδάκης Γ.Ν., Περί τῆς λέξεως Μορέας, 'Αθηνᾶ 5 (1893),
σελ.491-508.
- Hesseling D.C., Le Roman de Digenis Akritas d'après le
manuscrit de Madrid, Λαογραφία 3 (1911-12),
σελ.537-538.
- Notes critiques sur deux poèmes grecs du Moyen
Age, Byzantion I (1924), σελ.305-316.
- Hunger H., Der byzantinische Katz-Mäusekrieg, Graz-Wien-
Köln 1968.
- Irmscher J., Das mittelgriechischen Tierepos. Bestand
und Forschungssituation, στί Aspects of the
Medieval Animal Epic, Leuven-The Hague, 1975.
- 'Ιστορικόν Λεξικόν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀκαδημία
'Αθηνῶν, τ.1-4, Ἀθῆναι 1933-1953.
- Jacobs E., Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek
im Serai zu Konstantinopel, I, Heidelberg
1919 (Sitzungsberichte der Heidelberger Aka-
demie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse,
Jahrgang 1919, 21. Abhandlung.
- Janin R., Constantinople Byzantine, Paris ²1964.
- Jauss H.R., Untersuchungen zur Mittelalterlichen Tierdi-
chtung, Tübingen 1959.
- Jeanroy A., Le débat du clerc et de la damoiselle, poë-
me inédit du XIVe siècle, Romania 43 (1914),
σελ. 1-17.

- Κακουλίδη Ε.Δ., Νεοελληνικά θρησκευτικά αλφαβητάρια ,
 Θεσσαλονίκη 1964.
- Fior di Virtù - Άνθος Χαρίτων, Έλληνικά 24
 (1971), σελ.267-311.
- Κακριδής Ι.Θ., Οί άρχαίτοι Έλληνες στή νεοελληνική λαϊ-
 κή παράδοση, Άθήνα 1978.
- Κανέλλης Α.Χ.-Müller G.-Weick F., Τά ύδρόβια καί
 παρυδάτια πουλιά τοῦ τόπου μας, Άθήνα 1975.
- Κανέλλης Α.Χ.-Bauer W., Τά όνόματα τῶν πουλιῶν τῆς
 Έλλάδος, Άθῆναι 1973.
- Καραγιάννη Ι., 'Ο Διγενής Άκρίτας τοῦ Έσχοριάλ, Συμ-
 βολή στή μελέτη τοῦ κειμένου, Μελέτες στή Νέα
 Έλληνική Φιλολογία 1, 'Ιωάννινα 1976.
- Καραλέκας Η., Άγρύμια καί πουλιά τοῦ τόπου μας, Άθῆ-
 ναι 1968.
- Καραναστάσης Α.Μ., Ποιμενικά τῆς Κῶ, Λαογραφία 16 (1956-
 57), σελ.21-104.
- Κατσαμπέκης Κ.Π., Σύμμεικτα λαογραφικά ἐκ Δαυδείας τῆς
 Βοιωτίας, Λαογραφία 17 (1957-58), σελ.559-576.
- Κεχαγιόγλου Γ., 'Ιστορία Πτωχολέοντος, Κριτική Έκδοση,
 Θεσσαλονίκη 1978.
- Knös B., L' Histoire de la Littérature Néogrecque, Ur-
 psala 1962.
- Κοραῆς Α., Άτακτα, ἦγουν παντοδαπῶν εἰς τήν άρχαίαν καί
 τήν νέαν έλληνικήν γλῶσσαν αὐτοσχεδῶν σημει-

ώσεων..., τ.1-5, Paris 1828-1835 [= Κοραή, "Ατ.] .

Κουκουλές Φ., Παρατηρήσεις εἰς τὰ Carmina Graeca medii aevi, Λαογραφία 3 (1911), σελ.373-376.

— "Ἐκθέσεις περὶ τοῦ γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ 1919, 'Αθηνᾶ 36 (1924), σελ.254-281.

— 'Ετυμολογικά, 'Αθηνᾶ 35 (1923), σελ.191-205.

— Παρατηρήσεις εἰς τὸ ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange, 'Αθηνᾶ 42 (1930), σελ.34-65.

— Βυζαντινῶν τροφαὶ καὶ ποτὰ, 'Ανατύκωσις ἐκ τοῦ ΙΖ' τόμου τῆς 'Ἐπετηρίδος τῆς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 'Ἐν 'Αθήναις 1941 [= Κουκουλέ, ΒΤΠ] .

— Μορφολογικά καὶ γραμματολογικά ζητήματα, Glotta 25 (1936), σελ.159-166.

— Φωνητικά, 'Ετυμολογικά καὶ Σημασιολογικά, 'Αθηνᾶ 29 (1917), Λεξ. 'Αρχ., σελ.83-198.

— Νεοελληνικῶν λέξεων καὶ φράσεων παλαιότερα μνεῖα, 'Αθήναι 1956.

— 'Ἡ Νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἔθιμα, 'Αθήναι 1951.

— Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τ. 1-6, 'Αθηνᾶ 1948-1957 [= Κουκουλέ, ΒΒΠ] .

— Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά, τ. 1-2, 'Αθήναι 1950.

Krawczynski St., 'Ο Πουολόγος, Kritische Textausgabe mit Übersetzung sowie sprachlichen und sa-

chlichen Erläuterungen, Berlin, Akademie-Verlag, 1960.

Krekić, Dubrovnik (Raguse) et la Levant au Moyen Âge, Paris 1961.

Κρεκούκλιας Δ., Τά προγνωστικά τοῦ καιροῦ, Ἀθήναι 1966.

Κριαρᾶς Ε., Βυζαντινά ἱπποτικά μυθιστορήματα, Ἀθήναι 1955.

— Λεξικό τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας, 1100-1669, τ. 1-6, Θεσσαλονίκη 1969-1978 [= Κριαρᾶ, Λεξ.].

Krumbacher K., Das mittelgriechische Fischbuch, Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Klasse der Kgl. Bayern. Akademie der Wissenschaften 1903, III, σελ.345-380.

— Eine neue Handschrift des Digenis Akritas, Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Klasse der Kgl. Bayer. Akademie der Wissenschaften, Heft II, 1904, σελ.309 κέ.

— Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Ε', Ἐν Ἀθήναις 1965.

Κρυστάλλης Κ., Ἄκαντα, Ἐκδ. οἴκ. Γ. Βαλέτα, Ἀθήναι 1959.

Kurtz E., Esce dva neitzdannych proizvedenija Konstantina Manassi (Noch zwei unedierte Schriften des Konstantinos Manasses), Τοῦ Μανασσῆ κυροῦ Κωνσταντίνου ἔκφρασις κυνηγεσίου γεράνων, Viz. Vrem. 12 (1906), σελ.79-88.

Κυριακίδης Στ.Π., 'Ο Διγενής 'Ακρίτας. 'Ακριτικά ἔπη, ἀκριτικά τραγούδια, ἀκριτική ζωή (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελύμων βιβλίων, ἀρ.45). 'Εν 'Αθήναις 1926.

— Δεισιδαίμονοι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ('Εκ Γκιουμουλτζίνας τῆς Θράκης), Λαογραφία 2 (1910-11), σελ.405-432.

Lambecius P., Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi, τ. 1-8, Wien 1665-1679.

Lambert J.A., Le roman de Libistros et Rhodamnē publié d'après les manuscrits de Leyde et de Madrid avec une introduction, des observations grammaticales et un glossaire, Amsterdam 1935.

Lampe G.W.H., A Patristic Greek Lexicon, Oxford 1961.

Λάμπρος Σπ., Εἰκονογραφημένοι λογοτεχνικοὶ κώδικες, Νέος 'Ελληνομνήμων 11 (1914), σελ.433-440.

— Φυσιολογική διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασσοπατέρος Πέτρου τοῦ Ζυφομούστου, Νέος 'Ελληνομνήμων, 1 (1904), σελ.433-449.

Lecoy F., Le dit de l' Epervier, Romania 69 (1946-47), σελ.528-533, καὶ 70 (1948-49), σελ.408-409.

Legrand E., Bibliothéque Grecque Vulgaire, τ.Ι, Παρίσι 1880.

Loparev Chr., 'Η συνέλευση τῶν ζώων στήν παγκόσμια λογοτεχνία (ρωσικά), στί Commentationes philologicae. Sammlung von Aufsätzen zu Ehren des Professors der Kaiserl. St. Petersburger Universität Ivan Vasilievič Pemjalovskij zum dreissigsten Jahrestage seiner gelehrten und pädagogischen Thätigkeit von seinen Schülern und Zuhörern, St. Petersburg 1878, σελ.21-24.

Λουκόπουλος Δ., Νεοελληνική μυθολογία. Ζῶα-φυτά, 'Αθήναι 1940.

— φῶς ἀπό τοὺς μύθους μας, 'Αθήναι 1926.

— Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, 'Αθήναι 1930.

Lüdtke W., Armeno-Graeca, BNJ 3 (1922), σελ.90-91.

Luttrell A., The Hospitallers in Cyprus, Rhodes, Greece and the West 1291-1440, London 1978.

Manitius Max, Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters, III, München 1931.

Martini L., Στάθης. Κρητική κωμωδία, Βυζαντινή καί Νεοελληνική Βιβλιοθήκη 3, Θεσσαλονίκη 1967.

Μαστροδημήτρης Π.Δ., Εἰσαγωγή στή νεοελληνική φιλολογία, 'Αθήνα 1976.

Μέγας Γ.Α., 'Η θυσία τοῦ 'Αβραάμ. Κριτική ἔκδοσις, 'Αναθεωρηθεῖσα, 'Αθήναι 1954.

— Τό ἑλληνικό παραμῦθι, 'Αναλυτικός κατάλογος τύπων καί παραλλαγῶν κατά τό σύστημα Aarne-Thompson, FF Comm. 184, Τεῦχος Πρῶτον, Μῦθοι ζώων, 'Αθήναι 1978.

Μηνᾶς Κ., Τά ἰδιώματα τῆς Καρκάθου, 'Αθήνα 1970.

- Μητσάκης Κ., Προβλήματα σχετικά μέ τό κείμενο, τύς πηγές καί τή χρονολόγηση τής "'Αχιλλειῶδας", Θεσσαλονίκη 1963.
- Miller E., Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque de l'Escorial, Paris 1848.
- Mioni E., Εἰσαγωγή στήν ἑλληνική Παλαιογραφία (μετάφρ. Ν.Μ.Παναγιωτάκη), Ἀθήνα 1977.
- Moravcsik I., Ἑλληνικόν ποίημα περὶ τῆς Μάχης τῆς Βάρνης (Οὐγγροελληνικά Μελέται, ἀρ.1), Budapest 1935.
- Moravcsik G., Byzantinoturcica, τ.1-2, Berlin ²1958.
- Morgan G., "Three Cretan Manuscripts", Κρητικά Χρονικά 8 (1954), σελ.65-67.
- Μπόγκας Ε., Ζῶα καί πουλιά στούς ἠκερωτικούς θρούλους, Ἰωάννινα 1954.
- Μπουμπουλίδης Φ.Κ., Ἀνέκδοτοι παραλλαγᾶί δημωδῶν μεσαιωνικῶν κειμένων. Α', Ὁ κῶδιξ Κωνσταντινουπόλεως 35, Ἀθηνᾶ 67 (1963-64), σελ. 107-144.
- "Διήγησις τῆς φουμιστῆς Βενετίας", Ἀθηνᾶ 69 (1966-67), σελ.181-190.
- Nessel D. de, Breviarium ... sive Catalogus aut Recensio specialis Codicum Manuscriptorum Graecorum ... Augustissimae Bibliothecae Caesariae Vindobonensis, τ. 1, Wien-Nürnberg 1690.
- Nicol D.M., The Last Centuries of Byzantium 1261-1453, London 1972.

Οϊκονομίδης Δ.Β., Τά δημοτικά ἄσματα τῆς "θλιμμένης τρυγόνας", Ἐπετηρὶς Λαογρ. Ἀρχείου 7 (1952-53), σελ.45-56.

— Χρονογράφου τοῦ Δωροθέου τὰ Λαογραφικά, Λαογραφία 18 (1959), σελ.116-243.

Ostrogorsky G., History of the Byzantine State (Translation from the German by Joan Hussey), New Brunswick-New Jersey 1957.

Papadimitriou C.D., Feodor Prodrom, Odessa 1905.

Παπαδόπουλος Α.Α., Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, Ἀθηνᾶ 37 (1925), σελ.167-198.

Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Α., Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἦτοι γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνά τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθηκαῖς εὐρισκομένων χειρογράφων, Κωνσταντινούπολις 1884.

— Ἀντιβολὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Wagner ἐκδοθέντος Πουολόγου πρὸς Λεσβιακὸν τινα κώδικα, Παλαιογραφικὸν δελτίον, Παράρτημα τοῦ ΙΣΤ' τόμου τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, 1885, σελ.65-68 [= Ἀντιβολή].

Parathomopoulos M.-Jeffreys E., Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος (Πέλεια 5), Ἰωάννινα 1979.

Perry B.E., "Physiologus" στήν RE XX (1950), σελ.1074-1129.

Πηδῶνια Κ.Δ., Τά λόγια γλωσσικά στοιχεῖα στά ἔργα τοῦ Χορτάτζη, Ἐρευνες στή Νέα Ἑλληνική Φιλολογία 2, Ἰωάννινα 1977.

Pollard J., Birds in Greek life and myth, Plymouth 1977.

- Πολύτης Ν.Γ., Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Ἐν Ἀθήναις 1904.
- Λαογρ. ἐπιθεώρησις (Σπαρτιατικὸν ἡμερολόγιον), Λαογραφία 1 (1909), σελ.406.
- Πολύτης Α., Παρατηρήσεις στὸν "Ἀπόκοπο" τοῦ Μπεργαδῆ, Προσφορά εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην (Ἑλληνικά, παράρτ. 4), Θεσσαλονίκη 1953, σελ.546-560.
- Βιβλιοκρισία τῆς ἔκδοσης Krawczynski, Ἑλληνικά 19 (1966), σελ.169-180.
- Τὸ θέμα τῶν πουλιῶν στό δημοτικὸ τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ, ΕΕΦΣΘ 7 (1956), σελ.271-280.
- Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Βιβλιογραφία - ἐπίμετρο, Θεσσαλονίκη ³1977.
- Δύο φύλλα ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ "Πολέμου τῆς Τρωάδος", Ἑλληνικά 22, 1969, σελ.227-234.
- Ποιητικὴ Ἀνθολογία, τ. 1-8, Ἀθήναι ²1975-1977 (τ. 1-7, Ἀθήναι ¹1964-1967) [= Πολύτη, ΠΑ].
- Politis L., Digenis Akritas, "A propos de la nouvelle édition de l' épopée byzantine, Scriptorium 27 (1973), σελ.327-351.
- Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit, Wien 1976.
- Psaltis St.B., Grammatik der Byzantinischen Chroniken, 2. unveränderte Auflage, Göttingen 1974.
- Rose H.J., Ikaros and Perdix on a fifth-century vase, Journal of Hellenic Studies 48 (1928), σελ.9-10.
- Σάθας Κ., Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη (Παρίσιος 1894), τ. Ζ'.

Šandrovskaja V.S., Vizantijskaja basnja "Rasskaz o Cetveronogih", Viz. Vrem., IX (1956), σελ.211-249.

— Die byzantinischen Fabeln in den Leningrader Handschriftensammlungen. Στο Probleme der neugriechischen Litteratur, III. Berlin, 1960, σελ. 10-20 [= Šandrovskaja, Byzant.Fabeln.].

— Βιβλιοκρισία τῆς ἔκδοσης Krawczynski, Deutsche Literaturzeitung, 84 (1963), σελ.210-212.

Σακκελίων 'Ι. καὶ Σακκελίων 'Α., Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις 1892.

Schöne A., Emblemata, Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI und XVII Jahrhunderts, Stuttgart 1967.

Schreiner H., Die Überlieferung des mittelgriechischen Romans von Libistros und Rodamme, BZ 34 (1934), σελ.15-36.

— Βιβλιοκρισία τῆς ἔκδοσης Krawczynski, BZ 54 (1961), σελ.373-379.

— "Die zeitliche Aufeinanderfolge der im Cod. Vindob. theol. gr.244 überlieferten Texte des Imperios, des Belisar und des Florios, und ihr Schreiber", BZ 55 (1962), σελ.213-223.

Seelmann W., Die Vogelsprachen (Vogelparlamente) der mittelalterlichen Litteratur, Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 14, 1888, σελ.101-147.

- Sophocles E.A., Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, New York 1887.
- Σούδα, Suidae Lexicon, ed. A. Adler, Hauniae 1928 - 1935 [= Σούδ.] .
- Soulis G.C., The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the late middle ages, DOP, τ.15, Columbia 1961, σελ.143-165.
- Soyter G., Humor und Satire in der Byzantinischen Literatur (Bayerischen Blättern für das Gymnasialschulwesen, München 1928, σελ.147-162 καὶ 224-239).
- Σπυριδάκης Γ.Κ., Περὶ δυσουώνου σημείου πρὸ τῆς θανατώσεως τοῦ καίσαρος Βάρδα, Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν 23 (1953), σελ.445-449.
- Σταματάκος Ι., Λεξικόν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1971.
- Στεφανίδης Μ.Κ., Δημῶδης ὀνοματολογία, Λεξικογραφικόν Ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθηνᾶ 28 (1916), σελ.77-84.
- Stephanus H., Thesaurus Graecae Linguae, Paris 1865.
- Τζάρτζανος Α.Α., Νεοελληνικὴ σύνταξις (τῆς κοινῆς δημοτικῆς), τ.1-2, Ἀθῆναι 2 1946-1963.
- Thompson St., Motif-Index of Folk-Literature, τ. I-VI, Bloomington 1958.

- Toshiki Ito, *Les Débats dans la littérature française au Moyen Age*, Paris 1974.
- Trapp E., *Digenes Akrite, Synoptische Ausgabe der ältesten Versionen*, Wien 1971 (*Wiener Byzant. Studien VIII*).
- Τσαντισάνογλου Κ., *Περί ὄνου ... Ἑλληνικά* 24 (1971), σελ.54-64.
- Tsiouni V., *Παιδιόφραστοι διήγησις τῶν ζώων τῶν τετραπόδων*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 15, München 1972.
- Verpeaux J., *Pseudo-Kodinos. Traité des offices*, Paris 1966.
- Wagner G., *Carmina Graeca medii aevi*, Lipsiae 1874 [= Wagner, *Carmina*].
- Walther H., *Das Streitgedicht in der Lateinischen Literatur des Mittelalters, Quellen und Untersuchungen*, τ. V, München 1920, σελ.1-187.
- Wienand A., *Der Johanniter - Orden der Malteser - orden*, Köln 1970.
- Wünsch R., *Zur Escorial-Handschrift Ψ-IV-22*, *BZ* 6 (1897), σελ.158-163.
- Ξανθουδίδης Σ.Α., *Ἀντικατατηρήσεις εἰς τὰ τοῦ Wagner Carmina medii aevi*, *Λαογραφία* 3 (1911), σελ. 614-621.
- Βιτζέντζου Κορνάρου, *Ἐρωτόκριτος*. Ἐκδοσις κριτική, γενομένη ἐκ τῆ βάσει τῶν πρώτων κη-

- γῶν, μετ' εἰσαγωγῆς, σημειώσεων καὶ γλωσσάρου, Ἡράκλειο 1915. Ἀνατύπωση, μέ ὀρθογραφική προσαρμογή καὶ βελτιώσεις στό κείμενο: Λ. Πολύτης (ἐπιμέλεια καὶ εἰσαγωγή), Ἀθήναι 1976.
- Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατά τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, ἐπιμελεία Ἰω. Καλιτσουνάκη, Ἀθήναι 1939.
- Ποιμενικά Κρήτης, Λεξικογραφικόν Ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ Νέας ἑλληνικῆς 5 (1918), σελ. 267-323.

Ζαγανιάρης Ν.Ι., Μῦθοι καὶ παραδόσεις περὶ τῆς κορώνης κατά τὴν ἀρχαιότητα, Πλάτων 26 (1974), σελ. 157-164.

Ζαλοκώστας Γ., Ἄπαντα, Ἐκδ. οἴκ. Φέξη, Ἀθήναι 1903.

Ζέρβας Π., Τά κυνήγια στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήναι 1961.

Ζώρας Γ.Θ., Ὁ Πουλλολόγος (κατά νέαν παραλλαγήν), Ἀθήναι 1956.

— Ὁ Πωρικολόγος (κατ' ἀγνώστους παραλλαγάς), Ἀθήναι 1958.

— Ὁ Πουλλολόγος (κατά τόν Ἀθηναϊκόν κώδικα 701), Ἀθήναι 1960.

III. Περιοδικά

Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher	[= BNJ]
Byzantinische Zeitschrift	[= BZ]
Dumbarton Oaks Papers	[= DOP]
Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν	[=EEBΣ]
Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης	[=EEΦΣΘ]
Κρητικὰ Χρονικὰ	[Κρ. Χρ.]
Vizantijskij Vremennik. Πρώτη σειρά (Λένιν- γκραντ): τόμ. 1-25 (1894-1927). Νέα σειρά (Μόσχα): τόμ. 1 (1947) κέ.	[Viz. Vrem.]

σώζεται μόνο τό μισό). Στα φύλλα 5^V, 29^V, 33^F, 39^V, 40^V καί 47^F υπάρχουν κοκκινόμαυρα κοσμήματα, στά φύλλα 14^F καί 15^F σχέδια ζώων μέ μελάνι, ένω τά φύλλα 31-32 ἔμειναν ἀπό τήν ἀρχή ἄγραφα.

Τό χειρόγραφο περιέχει τά ἀκόλουθα ἔργα:

1. ff.1-29^F: "Παιδιόφραστος διήγησις τῶν ζώων τῶν τετραπόδων". Τό ποίημα παραδίδεται ἀκέφαλο -ἀρχίζει ἀπό τό στ. 64 (μεγάλην | καί λόγους νά συνάρωμεν ...)- καί κολοβό -τελειώνει στό στ. 881 (καί εἰς τά προσκεφάλαια καί τάς στρωμνάς τῆς κλύνης). Τό φύλλο 2^F ἔχει ἀφεθεῖ στό μεγαλύτερο μέρος του λευκό· στό πάνω μόνο μέρος του ἔχει προστεθεῖ ἀπό ἄλλο χέρι: φῶς ὑλαρων αγιασ δόξης αθανατου πατρος ουρανου μακαρος υσου χρι... Καί στά ὑπόλοιπα φύλλα τοῦ ποιήματος ἔχουν ἐπιστῆς ἀφεθεῖ λευκά (ἄγραφα) διαστήματα.

2. ff.29^V-30^V: "Ὁ Πωρικολόγος". Παραδίδεται κι αὐτό ἄτιτλο καί κολοβό (τελειώνει στό στίχο 29 τῆς ἐκδόσης Ζώρα: καί μετά δριμείας χολῆς τούς λόγους τούτους πρός τούς βασιλεῦς ἀπεκρίνατο). Στό φύλλο 31^F (πού ἀρχικά μᾶλλον εἶχε ἀφεθεῖ λευκό) ἔχει προστεθεῖ ἀπό ἄλλο χέρι (διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνο τοῦ φύλλου 2^F) ἡ ἀρχή μιᾶς ἐπιστολῆς: τη·μη·ω·τα·τε· καί εὐγε·νε·στα·τε·α·δερφε κλπ. Στό κάτω μέρος τοῦ φύλλου εἶναι ζωγραφισμένο ἓνα πουλί. Καί στά φύλλα 31^V, 32^V ἔχουν γραφεῖ ἀπό ἄλλα χέρια διάφορες φράσεις. Στό φύλλο 32^F εἶναι γραμμένο, ἀπό τό ἴδιο χέρι πού ἔχει γράφει καί τό ὑπόλοιπο χειρόγραφο, ἓνα ἀπόσπασμα ἀγιολογικοῦ κειμένου.

3. ff.33^F-46^F: Ὁ Σπανέας. Σέ δύο μέρη: τό πρῶτο (ff.

33^r-40^r) με τόν τίτλο Πρός τόν άνεψίον αΰτου ό κυρ σπανίας παραγγέλι του με πόθον είς τα ξένα, καί τό δεΰτερο (ff.40^v-46^r) με τόν τίτλο Ξτερον βιβλίον δευτερον του σπανία²³.

4. ff.47^r-55^v: Τοϋ αρμούρι (βλ. παραπάνω, σημ.16).

5. ff.56^r-58^v: Περύ τής αναλόσεος καί τής έχμα-
λουσίας ήν γέγωνεν ήπω των Περσον είς Ατικιν Α-
θυνα²⁴.

6. ff.58^v-62^v: αβ σινακτική περι πεδεύσεως άν-
θρώπου (βλ. παραπάνω, σημ.10).

7. ff.63^r-91^r: 'Ο Πουλολόγως.

8. ff.91^v-96^r: "'Η Διήγησις τής φουμιστής Βενετίας"
(βλ. παραπάνω, σημ.9). Τό ποιήμα παραδύδεται άτιτλο.

'Ακολουθοϋν (ff.96^r-97^v) διάφορα γιαιτροσόφια καί ξόρ-
κια γιά τόν κονοκέφαλο.

Γιά τό τμήμα τοϋ χειρογράφου πού περιέχει τόν "Πουλο-
λόγο" παρατηροϋμε τά ακόλουθα:

Τό ποιήμα είναι γραμμένο σέ μία στήλη, καταλογάδην. Οί στίχοι συνήθως διακρίνονται με άνω τελεία καί τά ή-
μιστίχια με κόμμα. Κάθε καινούργια παράγραφος αρχίζει
με ένα μεγάλο καλλιτεχνικό κεφαλαίο. Επίσης ό τίτλος τοϋ
ποιήματος περιβάλλεται από ένα περίτεχνο πλαίσιο, όπως
καί οί τίτλοι τών άλλων έργων πού περιέχει τό χειρό-
γραφο. 'Η γραφή είναι αρκετά καλλιγραφική. Οί λέξεις
είναι γραμμένες ή μία κοντά στην άλλη, όχι όμως ένωμένες
μεταξύ τους (έκτός από όρισμένες περιπτώσεις, όπως π.χ.
ούκημπορεΰς, νακαΐζης, άνήσουν, άμήσε, ναμέφε-
σαι κλπ.). Οί τόνοι καί τά πνεύματα, γενικά, είναι το-

Περιγραφή τῶν χειρογράφων³

1. Τό ἑλληνικό χειρόγραφο ἀρ.35 τῆς Κωνσταντινούπολης (= C) (ἔτους 1461).

Τό χειρόγραφο αὐτό βρίσκεται στή Βιβλιοθήκη τοῦ Παλαιοῦ Σεραγιοῦ, στήν Κωνσταντινούπολη· ἔχει περιγραφεῖ ἀπό τόν A.Deissmann⁴ καί διεξοδικότερα τελευταῖα ἀπό τό Φ.Κ.Μπουμπουλίδη⁵.

Γράφτηκε τό 1461 ἀπό τό Νικόλαο, γιό τοῦ Παπαμιχάλη τοῦ Ἀγιομνήτη⁶, ὅπως ἀναφέρεται στό f. 179^v : Ἐγράφι σὺν $\overline{\theta\omega}$ ἀγίω τό παρόν ἐν μ(ηνί) Ιουν(ίῳ)· $\overline{\kappa\alpha}$ | $\overline{\alpha\upsilon\epsilon\alpha}$ · διαχίρὸς ἐμοῦ ἀμαθοῦ καί ἐ|λαχίστου παρά πάντων· νικολ' εἰοῦ παπά μη|χαήλ· ὁ τοῦ ἀγιομνήτι : εὐχεστέ μοι φύλτα|τοι ἔρρωσθαι : καί με καταραστε διὰ τόν $\overline{\kappa\nu}$: ~ | Διὰ συνδρωμεῖς καὶ ἐξόδους κυροῦ πρι|κοῦ ἠψιλα⁷ : ~.

Εἶναι χάρτινο, μέ φύλλα α+187 καί διαστάσεις 14.7×22.1 ἐκ. (διαστάσεις γραμμῆς ἐπιφάνειας 9×13.5 ἐκ.). Τά φύλλα α^r - 7^v, 30^v, 115^v - 117^v, 180^{r-v}, 181^v - 187^v εἶναι λευκά, ἐνῶ στό φύλλο 181^r ἔχουν γραφεῖ καί πάλι, ἀπό τό ἴδιο χέρι, οἱ στίχοι 146-156 (χρόνους πάντοτε.. ἐμέναν καταμέμφεσαι τό τί ἦθε-) τοῦ "Πουλολόγου"⁸. Στό χειρόγραφο ἔχει ἐκπέσει, πρὶν ἀπό τὴν ἀρίθμηση, ἓνα φύλλο ὕστερα ἀπό τό φύλλο 86^v. Ἡ στάχωση εἶναι ἀπό ξύλινες πινακίδες πού ἔχουν δερμάτινη ἐκένδυση μέ ἀπλά ἐπιτυπώματα.

Τά κείμενα τοῦ χειρογράφου εἶναι γραμμένα ὅλα ἀπό ἓνα χέρι καί σέ μία στήλη μέ δεκαεπτὰ στίχους κατὰ σελίδα.